

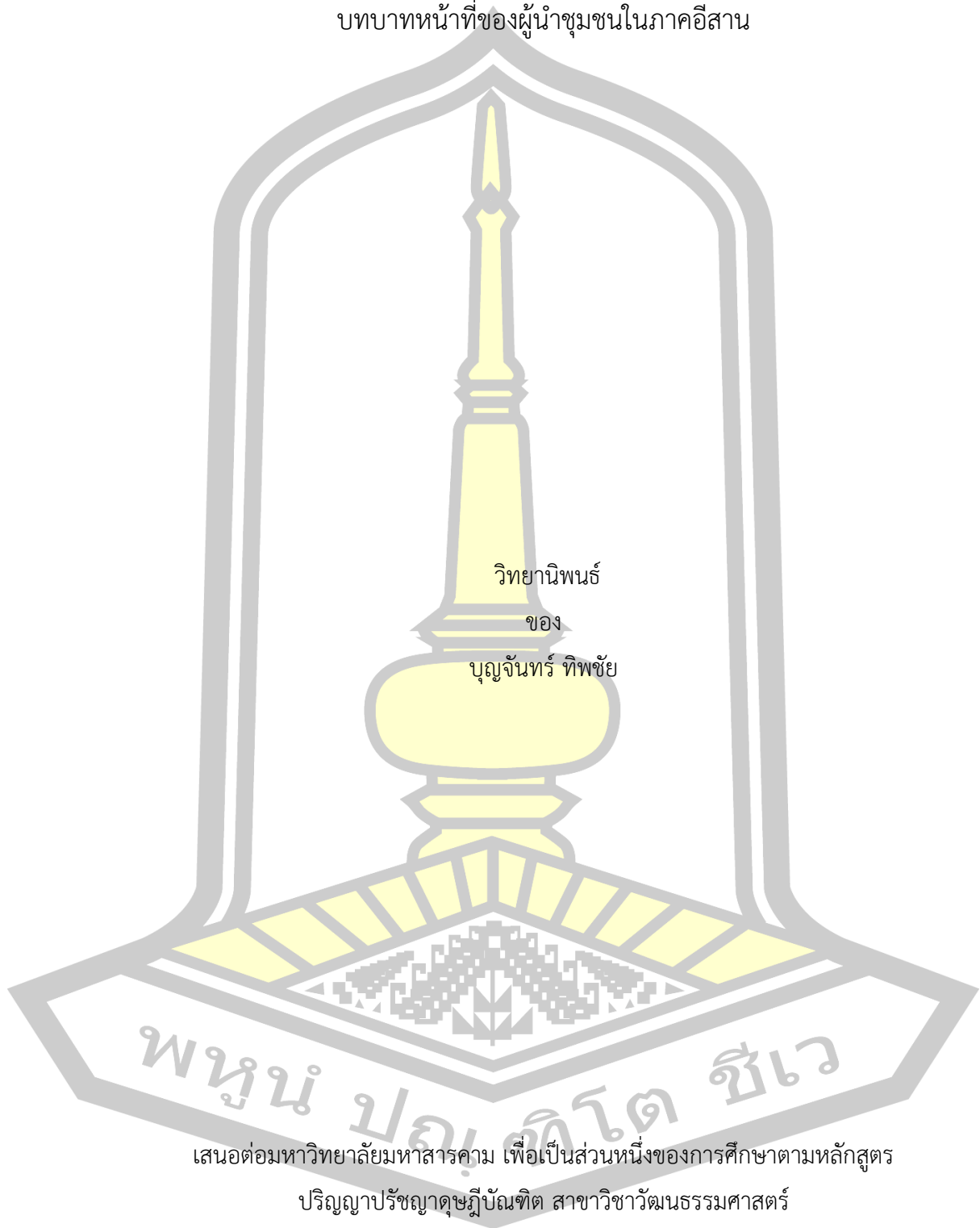
การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่
ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

วิทยานิพนธ์
ของ
บุญจันทร์ ทิพชัย

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
ตุลาคม 2561

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่
บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

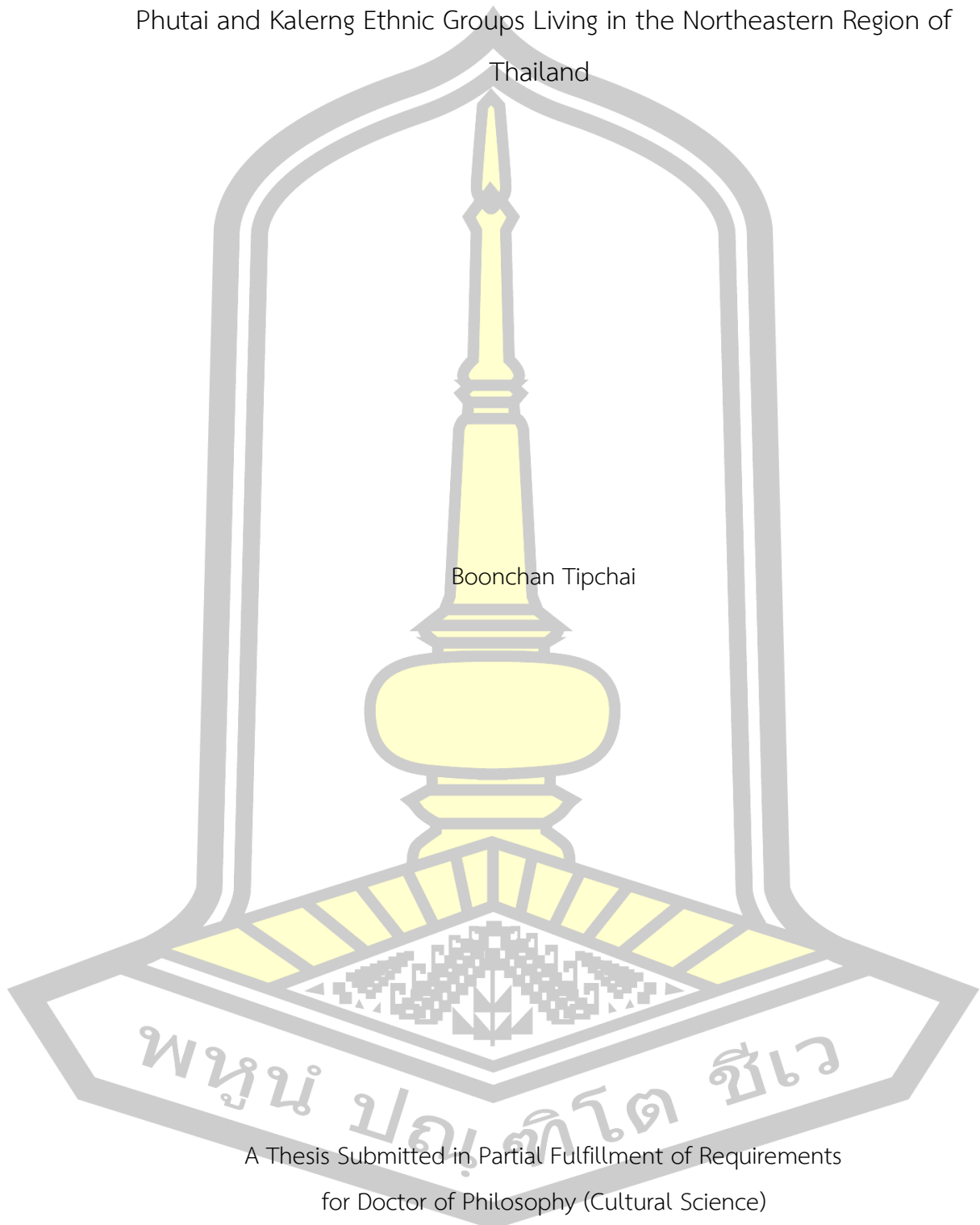

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

ตุลาคม 2561

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

The Integration of Seniors' Wisdom into Local Leaders' Roles for Thai-Lao,
Phutai and Kalerng Ethnic Groups Living in the Northeastern Region of
Thailand

Boonchan Tipchai

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Doctor of Philosophy (Cultural Science)

October 2018

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายบุญจันทร์ ทิพย์ชัย แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
วัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. ชีสึกา วรณจันทร์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อ. ดร. บุญสม ยอดมาลี)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผศ. ดร. สมชาย ลำดวน)

.....กรรมการ

(รศ. ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(อ. ดร. ปิณณ์พงศ์ ฤณาพรรณ)

มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

(ผศ. ดร. ปฐมพงศ์ ฌ จำปาศักดิ์)

(ผศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วัน.....เดือน.....ปี.....

ชื่อเรื่อง	การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน		
ผู้วิจัย	บุญจันทร์ ทิพชัย		
อาจารย์ที่ปรึกษา	อาจารย์ ดร. บุญสม ยอดมาลี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมชาย ลำดวน		
ปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต	สาขาวิชา	วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีการศึกษา	2561

บทคัดย่อ

การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง แต่ละกลุ่มไม่มีการบูรณาการเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม อันเกิดจากบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน แต่ละกลุ่ม ชาติพันธุ์ในภาคอีสาน การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย 3 ประการคือ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง 2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง 3. เพื่อศึกษาการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาท หน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่วิจัยแบบเจาะจง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ 1) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด 2) กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ 3) กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ระยะเวลาทำการวิจัย เริ่มจากเดือนพฤษภาคม 2559 ถึงเดือนพฤษภาคม 2560 ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ศึกษาข้อมูลจากกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และผู้ให้ข้อมูลทั่วไป รวมทั้งสิ้น 90 รูป/คน ตรวจสอบความน่าเชื่อถือข้อมูลโดยใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า และนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย พบว่า ความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง ได้แก่ การทำมาหากิน การรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพร การประกอบอาชีพ การอยู่ร่วมกันในสังคม การสร้างสรรค์ศิลปะ การประกอบประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมความเชื่อ โดยมีผู้อาวุโสในชุมชน หรือผู้ใหญ่ในตระกูลหรือเจ้าโคตรเป็นต้นแบบ เป็นเจ้าพิธีในงาน เป็นปราชญ์ให้ความรู้อบรมหล่อหลอมบุตรหลาน และยังช่วยระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในสังคม

หรือ ช่วยแก้ปัญหาเพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

ปัจจุบัน พบว่า เจ้าโคตรยังมีบทบาทในสังคมของชาวอีสาน ได้แก่ การระงับข้อพิพาท เช่น สามี-ภรรยาทะเลาะกันรุนแรงถึงขั้นหย่าร้างกัน คู่กรณีจะให้ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายมาคุยกัน หาสาเหตุไกล่เกลี่ยตกลงกัน การเป็นเจ้าพิธีในงานแต่งงาน เจ้าโคตรหรือผู้ใหญ่ฝ่ายผู้ชายจะทำพิธีสู้ออกก่อนแต่งงาน ในวันแต่งงานเจ้าโคตรทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายจะอยู่ร่วมพิธีให้การอบรมสั่งสอนคู่บ่าวสาวเกี่ยวกับการครองเรือน และด้านปราชญ์ชาวบ้าน ปัจจุบันภาครัฐมีการสนับสนุนให้ปราชญ์ชาวบ้าน มีบทบาทในการเผยแพร่ภูมิปัญญา เช่น การจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนจากไม้ไผ่ โดยมีผู้นำชุมชน เป็นผู้ให้ความรู้เพื่อให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมกับภาครัฐ และยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเชิง ผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้มีภูมิปัญญาพื้นบ้านเข้าร่วม เพื่อจะได้ถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลานได้สืบทอดต่อไป

ปัญหา พบว่า การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เช่น ชาวบ้านชาติที่ทำกิน รายได้น้อย อ่านหนังสือไม่ออก เขียนไม่ได้ ยากจน ครอบครัวย่ำแย่ ทะเลาะวิวาท คนในชุมชนมั่วสุมยาเสพติดมากขึ้น การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ลดน้อยลง ความขัดแย้งในสังคมเพิ่มมากขึ้น ไกล่เกลี่ยกันไม่ได้ ขาดความรู้ด้านกฎหมายเข้าไม่ถึงความยุติธรรมเป็นสาเหตุที่ทำให้คดีความขึ้นไปอัดแน่นในศาลทุกแห่งทั่วประเทศ

การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตร โดยนำภูมิปัญญาการระงับข้อพิพาทการเป็นเจ้าพิธี ในงาน และการเป็นปราชญ์ชาวบ้านมาบูรณาการกับบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนด้านการพูด การเขียน และการนันทนาการ มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

สรุป การศึกษาครั้งนี้ชุมชนจะได้รับประโยชน์ด้านการระงับข้อพิพาท สามารถเข้าถึง ความยุติธรรมได้รวดเร็ว ลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในชุมชน ด้านการเป็นเจ้าพิธีในงาน เข้าใจขั้นตอนการจัดพิธีในงานต่างๆ ได้ดีขึ้น และการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนสามารถนำภูมิปัญญา เจ้าโคตรของกลุ่มตนมาถ่ายทอดโดยนำมาบูรณาการกับบทบาทหน้าที่ของตนตามโอกาส เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคมชาวอีสานตลอดไป

คำสำคัญ : การบูรณาการ, เจ้าโคตร, ภูมิปัญญาเจ้าโคตร, ผู้นำชุมชน

TITLE	The Integration of Seniors' Wisdom into Local Leaders' Roles for Thai-Lao, Phutai and Kalerng Ethnic Groups Living in the Northeastern Region of Thailand		
AUTHOR	Boonchan Tipchai		
ADVISORS	Boonsom Yodmalee , Ph.D. Assistant Professor Somchai Lamduan , Ph.D.		
DEGREE	Doctor of Philosophy	MAJOR	Cultural Science
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2018

ABSTRACT

The use of seniors' wisdom between ethnic groups of Thai-Lao, Phu-tai and Kalerng has never been integrated by community leaders. The purposes of this research were 1) to study the history of local wisdom used among Thai-Lao Phu-tai and Kalerng's senior family members. 2) To study current conditions and issues of the use of seniors' wisdom of Thai-Lao Phu-tai and Kalerng ethnic groups. 3) To study the use of seniors' wisdom integration of Thai-Lao Phu-tai and Kalerng ethnic groups into community leaders' roles. The researcher purposively used 3 ethnic groups as the scope of the study as follows: 1) The ethnic group of Thai-Lao (Ban Chiang Mai, Chiang Mai, Pho Chai, Roi-Et). 2) The ethnic group of Phu-tai (Ban Koodwa, Kuchinarai, Kalasin). 3) The ethnic group of Kalerng (Ban Koodhaed, Koodbark, Sakon Nakorn). The duration of the study was from May 2016 to May 2017. This qualitative research was accomplished by using observation forms, interviews and group discussion as the research methods to archive data from intellectuals, practitioners and general informers. It comprised 90 people. The primary data was subsequently verified by data triangulation and descriptive Statistics techniques.

It was found that the background of local seniors' wisdom of Thai-Lao, Phu-tai and Kalerng ethnic groups is used in several aspects of life, namely earning for a living, herbal treatment, occupation, coexistence, art creativity, rituals led by

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาช่วยเหลือจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมชาย ลำดวน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก อาจารย์ ดร.นวลอนงค์ ประทุมเนตร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม รองศาสตราจารย์ ดร. ทรงคุณ จันทจร ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำปาแดง กรรมการสอบ ซึ่งได้ให้คำแนะนำ แก้ไขข้อบกพร่อง และเติมเต็มในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ จนวิทยานิพนธ์สำเร็จด้วยดี ขอขอบพระคุณอย่างสูงยิ่ง

ขอขอบพระคุณพ่อพิศดา จำพล ครูภูมิปัญญาบั้งไฟตะไลล้านของชาวไทยบ้านกุดบาก ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาบั้งไฟตะไลจนเป็นบั้งไฟตะไลสีล้าน ขอขอบพระคุณ ท่านรองนารี ศรีกำพล ที่ให้ข้อมูลประเพณีบุญพวงมาลัยของชาวไทยบ้านกุดบาก และขอขอบพระคุณกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าโคตรบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ที่สละเวลาให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ส่งผลให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณสมาชิกครอบครัว ทิวชัย ทุกคนที่ให้อำนาจสนับสนุนการศึกษา โดยเฉพาะงบประมาณในการออกเก็บข้อมูลภาคสนามที่ต้องใช้เวลานาน จนสำเร็จด้วยดี และขอขอบคุณคณะทำงาน เพื่อน พี่น้องในสำนักงานเทศบาลตำบลเชียงใหม่ทุกคนที่คอยให้อำนาจใจด้วยดีตลอดมา

คุณค่าและประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องสักการบูชาพระคุณบิดามารดา ที่ได้เลี้ยงดู ครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ผู้วิจัยได้ ประสบผลสำเร็จในชีวิต สมดังปรารถนาขอกราบขอบพระคุณ

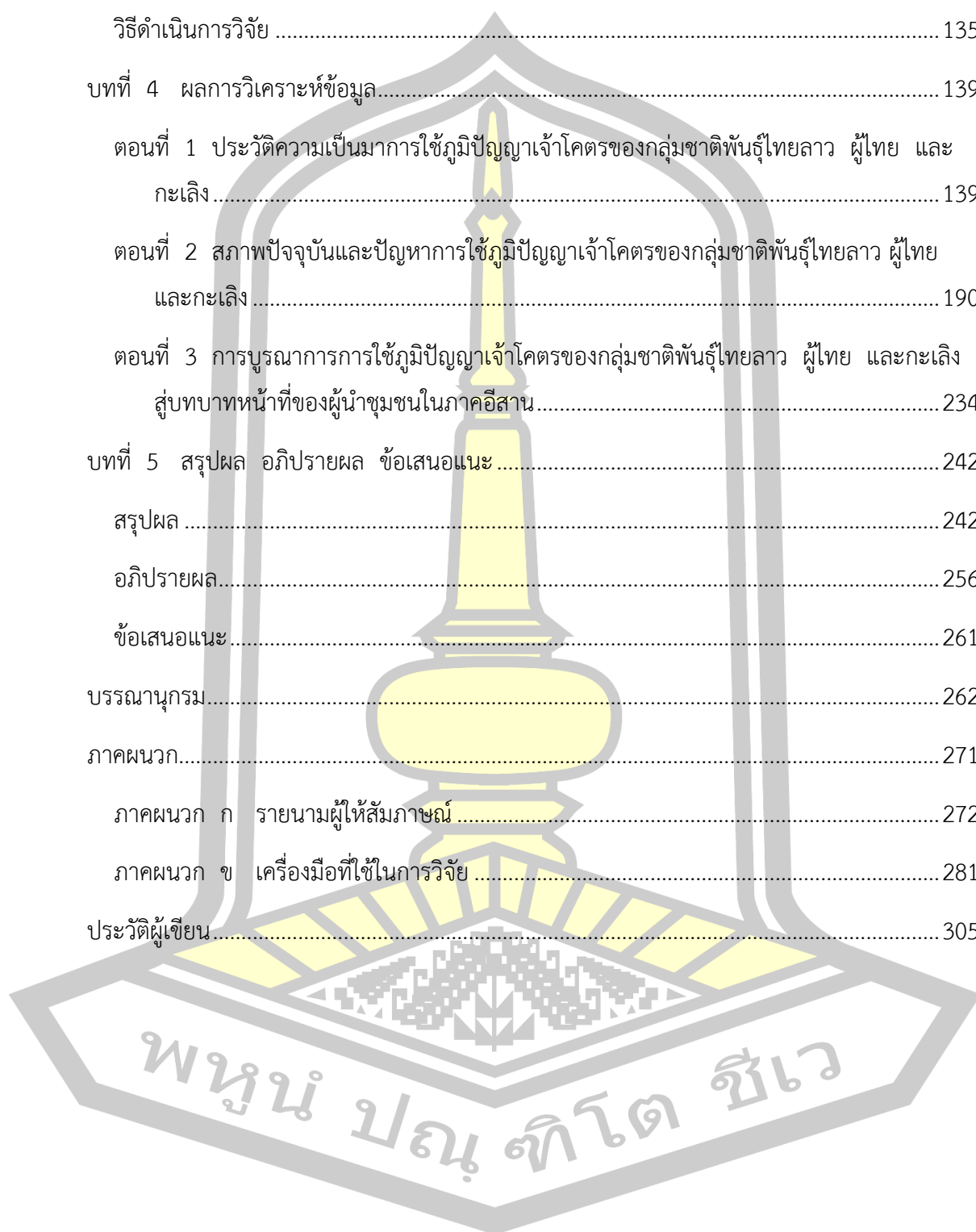
บุญจันทร์ ทิวชัย

พูน ปณ ทิโต ชีเว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฌ
สารบัญภาพประกอบ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	9
คำถามในการวิจัย.....	9
ความสำคัญของการวิจัย.....	10
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	10
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	11
คำอธิบายกรอบแนวคิด.....	13
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	14
องค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย.....	14
กฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้อง.....	101
แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย.....	109
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	121
1. งานวิจัยในประเทศ.....	121
2. งานวิจัยต่างประเทศ.....	129
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	132

ขอบเขตในการวิจัย.....	132
วิธีดำเนินการวิจัย	135
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	139
ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และ กะเลิง.....	139
ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง.....	190
ตอนที่ 3 การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน.....	234
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ.....	242
สรุปผล.....	242
อภิปรายผล.....	256
ข้อเสนอแนะ.....	261
บรรณานุกรม.....	262
ภาคผนวก.....	271
ภาคผนวก ก รายนามผู้ให้สัมภาษณ์.....	272
ภาคผนวก ข เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	281
ประวัติผู้เขียน.....	305

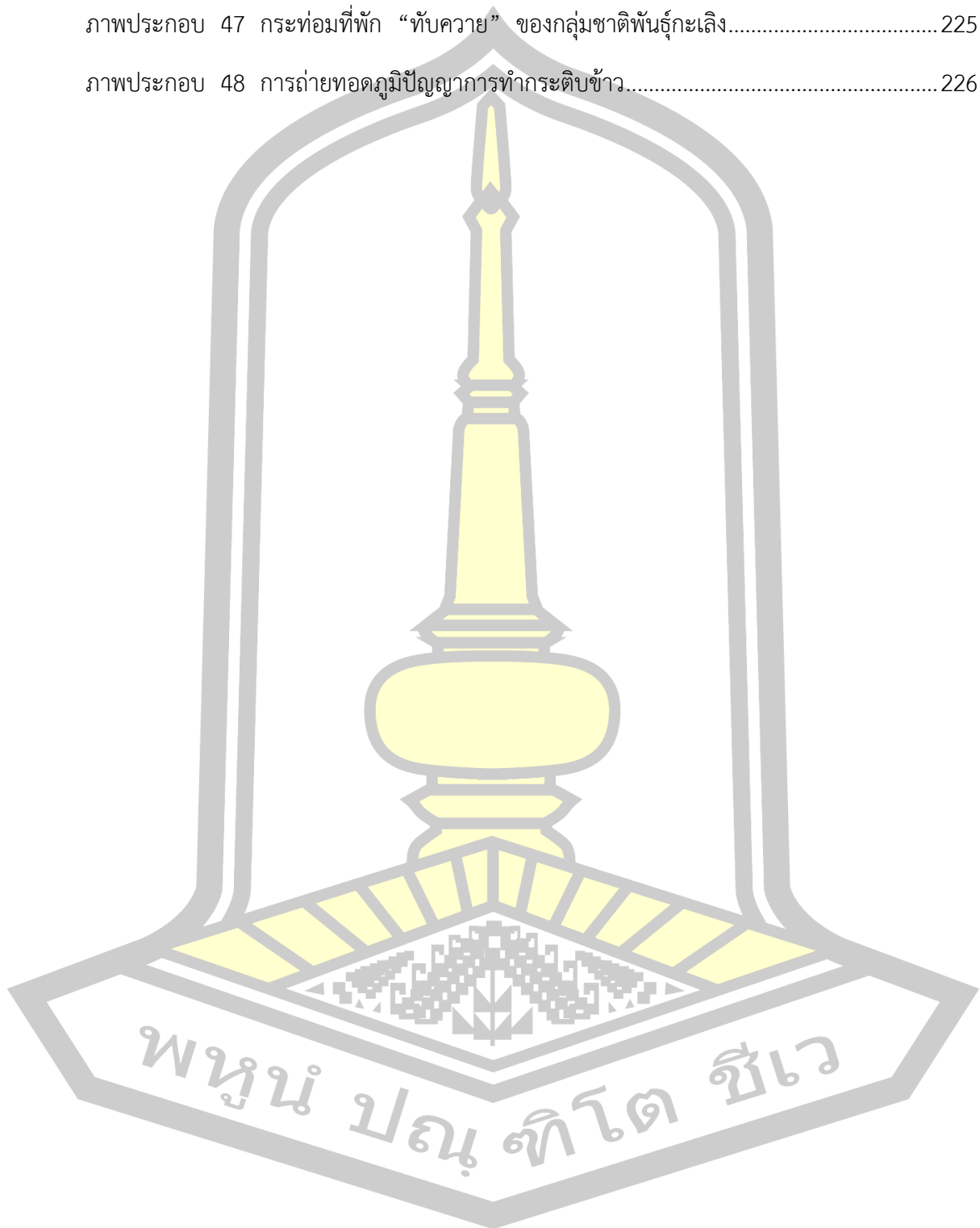

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย	12
ภาพประกอบ 2 แผนที่บ้านเชียงใหม่	141
ภาพประกอบ 3 ที่ทำการกำนันตำบลเชียงใหม่	143
ภาพประกอบ 4 พระครูเกษม สาระโสภิต เจ้าอาวาสวัดศรีษะเกษ	145
ภาพประกอบ 5 พระอุโบสถวัดศรีษะเกษ	151
ภาพประกอบ 6 โรงเรียนชุมชนเชียงใหม่พัฒนา	152
ภาพประกอบ 7 มั่นสำปะหลัง (พืชเศรษฐกิจ)	154
ภาพประกอบ 8 ประเพณีบุญข้าวจี อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดร้อยเอ็ด	155
ภาพประกอบ 9 การสนทนากลุ่มที่บ้านเชียงใหม่	157
ภาพประกอบ 10 พิธีสู่ขอสาวไทยลาวบ้านเชียงใหม่	158
ภาพประกอบ 11 ศาลหลักบ้านตามความเชื่อของชาวบ้านเชียงใหม่	160
ภาพประกอบ 12 แผนที่ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	161
ภาพประกอบ 13 สำนักงานเทศบาลตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	163
ภาพประกอบ 14 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านกุดหว้า	164
ภาพประกอบ 15 สภาพทั่วไปบ้านกุดหว้า	166
ภาพประกอบ 16 พิธีสู่ขอสาวบ้านกุดหว้า	167
ภาพประกอบ 17 ประเพณีบุญพวงมาลัยบ้านกุดหว้า	168
ภาพประกอบ 18 อุโบสถวัดกุดหว้า บ้านกุดหว้า	169
ภาพประกอบ 19 อาคารเรียนโรงเรียนกุดหว้าวิทยา บ้านกุดหว้า	170
ภาพประกอบ 20 โครงสร้างการประกอบบั้งไฟทะเลล้ำน บ้านกุดหว้า	171
ภาพประกอบ 21 การสนทนากลุ่มที่บ้านกุดหว้า	172

ภาพประกอบ 22	พิธีจุดบั้งไฟถวายพญาแถนตามความเชื่อของชาวผู้ไทย (บั้งไฟหาง).....	173
ภาพประกอบ 23	พระสงฆ์เดินนำหน้าขบวนแห่ (ประเพณีบุญข้าวประดับดิน).....	174
ภาพประกอบ 24	แผนผังอำเภอกุศุดบาก จังหวัดสกลนคร	175
ภาพประกอบ 25	รูปปั้นแรด ตามความเชื่อของชาวกะเลิงบ้านกุศุดแฮด	178
ภาพประกอบ 26	ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านบ้านกุศุดแฮด	180
ภาพประกอบ 27	ป่าไม้ที่ถูกทำลายบนเทือกเขาภูพาน	183
ภาพประกอบ 28	ผู้เข้าร่วมการไถ่เกวียนประณีประนอม.....	184
ภาพประกอบ 29	การสนทนากลุ่มที่บ้านกุศุดแฮด อำเภอกุศุดบาก จังหวัดสกลนคร	185
ภาพประกอบ 30	ศาลปู่ตาของชาวกะเลิงบ้านกุศุดแฮด	186
ภาพประกอบ 31	ควายที่ชาวบ้านกุศุดแฮดนำไปเลี้ยงในป่า.....	187
ภาพประกอบ 32	กระต๊อบข้าวที่เป็นผลิตภัณฑ์งานจักสานของชาวกะเลิงบ้านกุศุดแฮด.....	189
ภาพประกอบ 33	นายไกรลาศ แก้วขอนแก่น กำนันตำบลเชียงใหม่.....	192
ภาพประกอบ 34	เจ้าโคตรและแขกมาร่วมงานแต่งงาน	195
ภาพประกอบ 35	ภาพประกอบ 35 นายพุด พัฒนโชติ เจ้าโคตรด้านเจ้าพิธี.....	196
ภาพประกอบ 36	การจัดตกแต่งรถยนต์ที่เข้าร่วมขบวนแห่ประเพณีบุญข้าวจี.....	199
ภาพประกอบ 37	นายสุบิน ทิพบุญชู ประชาญ์ชาวบ้านด้านจักสาน.....	200
ภาพประกอบ 38	ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานบ้านเชียงใหม่.....	201
ภาพประกอบ 39	นายพิศดา จำพล ผู้รู้กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุศุดหว่า.....	203
ภาพประกอบ 40	พ่อล่ามแม่ล่ามชาวผู้ไทยเป็นสักขีพยานในงานแต่งงาน	210
ภาพประกอบ 41	นายสมาน แสงชมภู.....	211
ภาพประกอบ 42	นายนารี ศรีกำพล ประชาญ์ชาวบ้านการจักสานมาลัยไม้ไผ่	213
ภาพประกอบ 43	มาลัยไม้ไผ่ บ้านกุศุดหว่า.....	214
ภาพประกอบ 44	นายถนอมจิต โถแก้วเขียว ให้ข้อมูลผู้วิจัย วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2560.....	217
ภาพประกอบ 45	พิธีขอมาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง	221

ภาพประกอบ 46 นายทองจันทร์ ศรีมุกดา.....	221
ภาพประกอบ 47 กระถ่อมที่ปัก “ทับควาย” ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง.....	225
ภาพประกอบ 48 การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำกระติบข้าว.....	226

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ประเทศไทยตั้งอยู่บนคาบสมุทรอินโดจีนระหว่างประเทศขนาดใหญ่ 2 ประเทศ คือ ประเทศอินเดียและประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศไทยมีเนื้อที่ประมาณ 513,115.06 ตารางกิโลเมตร ทิศเหนืออยู่ที่ละติจูด 20 องศา 27 ลิปดาเหนือ ทิศใต้อยู่ที่ละติจูด 5 องศา 37 ลิปดา ทิศตะวันออกอยู่ที่ 105 องศา 37 ลิปดาตะวันออก ทิศตะวันตกอยู่ที่ละติจูด 97 องศา 22 ลิปดา อาณาเขตประเทศไทย ทิศเหนือติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดินแดนที่อยู่เหนือสุดของประเทศคืออำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย ดินแดนใต้สุดคือ อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ทิศตะวันออกติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และกัมพูชาประชาธิปไตย ดินแดนตะวันออกสุดของประเทศไทยคือ ตำบลโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ทิศตะวันตกติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า ทะเลอันดามัน ส่วนที่กว้างที่สุดของประเทศไทยมีความยาวประมาณ 750 กิโลเมตรถัดจากด่านเจดีย์สามองค์ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ถึงช่องเม็กอำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนที่แคบที่สุดของประเทศมีความกว้างประมาณ 10.6 กิโลเมตรบริเวณเขตอำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ความยาวจากทิศเหนือสุดของประเทศบริเวณอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ถึงอำเภอเบตง จังหวัดยะลา มีความยาวประมาณ 1,640 กิโลเมตร ประเทศไทยมีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 3 ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีประชากรประมาณ 66 ล้านคน มากเป็นอันดับที่ 20 ของโลก ซึ่งมีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาอาศัยอยู่ทั่วทุกภูมิภาค (ครูบ้านนอกดอทคอม, 2561)

ภาคอีสานเป็นดินแดนที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ ประมาณ 170,226 ตารางกิโลเมตร หรือ 1 ใน 3 ของพื้นที่ทั่วประเทศ มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมาก ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว กะเลิง ผู้ไทย ไทยเขมร กูย(ส่วย) โข(กะเลิง) บลู ญัฮกุร(ชาวบน) ไทยโครเซ ไทยโย้ย ไทยย้อ(ญ้อ) ไทยพวน และไทยแสก ซึ่งกระจายอยู่ทั่วไปในภูมิภาคนี้ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูดเดียวกัน เชื่อว่าเป็นกลุ่มคนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ซึ่งผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือดและทางวัฒนธรรมพร้อมๆ กันไป อันเป็นความรู้สึกผูกพันที่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลและของชาติพันธุ์ เริ่มแรกอาจจะอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ มีลักษณะคล้ายครอบครัวขนาดใหญ่ หัวหน้าครอบครัว

สามารถอบรมสั่งสอน ให้สมาชิกในครอบครัวเข้าใจกัน และประพฤติปฏิบัติต่อกันได้โดยไม่มี ความขัดแย้งเท่าใดนัก เมื่อสังคมมีขนาดใหญ่ขึ้นมีคนหลายครอบครัวเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณเดียวกัน การดำเนินชีวิตแต่ละครอบครัวอาจแตกต่างกัน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยผู้อาวุโสสูงสุดในตระกูลหรือชาวอีสานเรียกว่า “เจ้าโคตร” ได้แก่ ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ เป็นครูคนแรกที่สอนให้บุตรหลานในครอบครัวหรือลูกหลานในสายเลือดของตนได้สืบทอดภูมิปัญญา พื้นฐาน ได้แก่ การทำนา การเกษตร จักสาน ทอผ้า การครองเรือน และอื่นๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิต เช่น ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ของชาวอีสาน ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีการสืบทอดหรือนำมาบูรณาการ ตามความเหมาะสมของกลุ่มตน

กลุ่มไทย-ลาวทั้ง 4 กลุ่มนี้ ยังแยกย่อยลงไปอีก 8 กลุ่มย่อย คือ ไทยลาวอยู่ใน ทุกจังหวัดของภาคอีสาน ไตดำ พบที่อยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา ลาวโซ่ง พบที่จังหวัดนครราชสีมา สกลนคร และอุบลราชธานี ผู้ไทย พบที่จังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม มุกดาหาร หนองคาย สกลนคร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี กะเลิง พบที่จังหวัดนครพนม สกลนคร ย้อ พบที่ จังหวัดนครพนม หนองคาย มหาสารคาม สกลนคร และกาฬสินธุ์ โย้ย พบที่จังหวัดสกลนคร และ 8) แสก อยู่ที่จังหวัดนครพนม ส่วนกลุ่มมอญ-เขมร แบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 5 กลุ่ม คือ กลุ่มเขมรอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม ศรีสะเกษ สุรินทร์ และอุบลราชธานี กลุ่มกวยหรือส่วยอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม สุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี กลุ่มโซ่ อยู่ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม มุกดาหาร หนองคาย และสกลนคร กลุ่มบรู อยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มชาวนน พบที่จังหวัดนครราชสีมา และชัยภูมิ นอกจากกลุ่ม ชาติพันธุ์ไทย-ลาว และกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร แล้วยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยอีก 2 กลุ่ม ที่ไม่ สามารถจัดเข้ากับกลุ่มชาติพันธุ์ 2 กลุ่มใหญ่นี้ กลุ่มชาติพันธุ์ย่อยทั้งสองนี้ ได้แก่ กลุ่มเวียดนาม และกลุ่มกูลา ในบรรดาตระกูลทางภาษามีตระกูลไทยลาวมากที่สุดไทยลาว (ไทยอีสาน) ไท-ลาว Laotian ตระกูลภาษาไท-กะได (Tai-Kadai Language Family) กลุ่มไทยลาว หรือทั่วไปเรียกว่า “ชาวอีสาน” ที่เป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดมีประชากรมากที่สุดในอีสาน ซึ่งชาวภาคกลางมักจะเรียกชน กลุ่มนี้ว่า “ลาว” เพราะว่ามีภาษาพูดเป็นภาษาเดียวกับคนลาวในสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว (ส.ป.ป.ลาว) แต่ความจริงแล้วเป็นภาษาไทยสาขาหนึ่ง ซึ่งมีวัฒนธรรมเหนือกว่ากลุ่ม อื่นๆ เป็นกลุ่มที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงแต่โบราณ (ร่วมกับไทยเวียง หรือ ชาวเวียงจันทร์) มีตัวอักษรของตนเองใช้มาแต่สมัยอยุธยาเป็นอย่างน้อย และอาจจะร่วม สมัยสุโขทัย ตัวอักษรที่ใช้ มี 2 แบบ คือ ตัวอักษรไทยน้อย และตัวอักษรไทยธรรม (สุรจิตต์ จันทรสชาฯ, 2543)

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวหรือชาวอีสาน ที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคอีสาน หากตีความแล้ว หมายถึง คนเชื้อชาติไทยที่อยู่ในภาคอีสานของประเทศไทย (อีสานเป็นภาษาบาลี แปลว่า ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย แต่ในภาคอีสานมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายเชื้อ

ชาติ เช่น เชื้อชาติลาว เขมร ไทย จีน เวียดนาม อินเดีย หรือเชื้อชาติอื่นๆ ที่อพยพเข้ามาอยู่ แต่โบราณกาลหรืออพยพเข้ามาอยู่ใหม่หลังสงคราม กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเป็นกลุ่มที่มีประชากรมากที่สุด และถือว่าเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในอีสาน ตระกูลไทยลาวมีความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมทั้งสองฝากฝั่ง แม่น้ำโขง ชาวไทยลาวยึดมั่นในจารีตประเพณี ดำเนินชีวิตตาม “ฮีตสิบสอง” นับถือศาสนาพุทธ แบบชาวบ้าน คือ พุทธศาสนาที่ปรับเข้ากับจารีตของชาวบ้านมุ่งที่จะสั่งสอนให้เป็นพลเมืองดี มากกว่าที่จะสอนให้ละโลกีย์ไปสู่นิพพาน ตามปรัชญาพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน รวมทั้งผีไร่เนา เป็นต้น โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษยังมีอิทธิพลต่อสังคมมาก นั่นคือ ผีปู่ตา ทุกชุมชนในชนบทจะมีศาลเจ้าปู่ตา (ตูปู่ตา) ประจำหมู่บ้าน และมีตำแหน่งเฒ่าจ้ำ หรือหม่อจ้ำ เป็นผู้ที่ติดต่อกับวิญญาณ เฒ่าจ้ำจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมากที่สุดคนหนึ่ง คนลาวอาศัยอยู่ บริเวณที่ราบหุบเขาแม่น้ำโขง คนลาวในประเทศลาวและคนลาวในภาคอีสานของไทยมีความสัมพันธ์ กันมายาวนาน หมู่บ้านชาวลาวยังตั้งอยู่ริมแม่น้ำแวดล้อมด้วยสวนมะพร้าว และนาข้าว ตัวบ้าน สร้างจากไม้ไผ่ ยกพื้นสูง มีบันไดอยู่ด้านหน้า บนเรือนจะกันเป็นห้องนอนและพื้นที่ทำงาน ใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่เก็บเครื่องมือทำนาทำไร่และใช้เลี้ยงสัตว์ ส่วนยุ้งข้าวปลูกห่างจากตัวเรือนออกไป คนลาวประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก พืชที่ปลูก คือ ข้าวเหนียว อ้อย ถั่ว ยาสูบ ข้าวโพด ฝ้าย พริกไทย มะเขือเทศ มะม่วง มะละกอ และสับปะรด เป็นต้น สัตว์เลี้ยง ได้แก่ วัว ควาย ไก่ เป็ด และหมู นอกจากนั้นยังมีการจับปลาเป็นอาหาร ชาวลาวยังทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น บั่นหม้อ สานตะกร้า ทอผ้า เป็นต้น ผู้หญิงลาวจะมีหน้าที่ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ตัดข้าว เติรียมอาหาร ทำครัว เพาะปลูก เก็บเกี่ยว ส่วนผู้ชายจะทำงานหว่านไถ ดำนา ชาวลาวยังมีการนับถือ ญาติทั้งสองฝ่าย เมื่อชายหญิงแต่งงานแล้วจะอาศัยอยู่บ้านฝ่ายหญิงระยะหนึ่งหลังจากนั้นจะย้าย ออกไปตั้งครัวเรือนใหม่ ลูกสาวมักจะได้รับมรดกที่ดิน บ้านจากพ่อแม่ และมักอาศัยอยู่กับพ่อแม่ ของตนหลังจากแต่งงาน (Lebars, 2001) ชาวไทยลาวยังนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท และศาสนา พราหมณ์ ซึ่งปรากฏในพิธีกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านไทย-ลาว จะมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบ พิธีกรรม วัดยังเป็นโรงเรียนสอนหนังสือให้เด็กๆ ซึ่งเด็กชายจะมีความใกล้ชิดกับวัด เพราะใช้เป็น สถานที่เรียน บวชเณร และอุปสมบท ตามลำดับ นอกจากนั้นชาวไทย-ลาว ยังมีความเชื่อเรื่องผี และวิญญาณ เช่น ผีในต้นไม้ แม่น้ำ ในบ้าน ในไร่เนา ผีประจำหมู่บ้าน และผีบรรพบุรุษ จะมีพิธี เช่นไหว้ผีเป็นประจำ ในฤดูเก็บเกี่ยวหรือเพาะปลูกข้าว เวลาเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวไทย-ลาวเชื่อว่า มีสาเหตุจากผีและขวัญออกจากร่าง ดังนั้นจึงมีผู้ประกอบพิธีรักษาโรค และเรียกขวัญ เช่น พระสงฆ์ นอกจากนั้น ยังเชื่อเรื่องผีปอบ ซึ่งเป็นคนที่ถูกวิญญาณชั่วร้ายเข้าสิงห์สถิตในร่างกาย และสามารถทำร้ายผู้อื่นได้

นอกจากชาวไทย-ลาวแล้วกลุ่มชนอื่นๆ ที่มีความโดดเด่นทางด้านวัฒนธรรม เช่น กลุ่ม ชาติพันธุ์ผู้ไทยชนเผ่า ภูไทยหรือผู้ไทย (Phutai) ถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวผู้ไทยเดิมอยู่ในแคว้น

สิบสองจุไทย และแคว้นสิบสองปันนา (ดินแดนส่วนหนึ่งของลาวและเวียดนาม ซึ่งติดต่อกับส่วนใต้ของประเทศไทย) ราชอาณาจักรไทยได้สูญเสียดินแดนแคว้นสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศส เมื่อ ร.ศ. 107 (พ.ศ. 2431) ผู้ไทย ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขต จังหวัดนครพนม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร สกลนคร และบางส่วนของกระจายอยู่ในเขตจังหวัดหนองคาย อำนาจเจริญ อุบลราชธานี อุตรธานี ร้อยเอ็ด และยโสธร เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่รักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้ดี

กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย อาศัยอยู่ทางตะวันออกของภาคในเขตจังหวัดนครพนม สกลนคร และกาฬสินธุ์ โดยเฉพาะในแ่งสกลนครนั้นมีเขตแดนส่วนใหญ่ติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมของชาวผู้ไทยเพราะชาวผู้ไทยที่อยู่ในภาคอีสานนั้นอพยพมาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และชาวผู้ไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในภาคอีสานที่มีภาษาพูดเป็นของตัวเองและมีวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อบางอย่างแตกต่างไปจากไทยลาว ซึ่งปัจจุบันถูกผสมด้วยวัฒนธรรมไทยลาวและวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมส่วนใหญ่ของประเทศ ชาวผู้ไทยเป็นกลุ่มชนที่ทางรัฐบาลไทยกวาดต้อนมาจากเมืองต่างๆ ในประเทศลาว ซึ่ง สุพจน์ ประเสริฐศรี ได้กล่าวเกี่ยวกับการอพยพของชาวผู้ไทยเข้าสู่ประเทศไทยว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าอนุวงศ์ได้ก่อกบฏโดยยกกองทัพมาจนถึงนครราชสีมา แต่ถูกไทยปราบปรามพร้อมกับการอพยพผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก รวมทั้งผู้ไทยในเขตเมืองวัง เมืองกระปอง เมืองเซโปน เมืองพิน เมืองนอง มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนภาคอีสานของประเทศไทย ชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวังได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอนาแก อำเภอพระธาตุพระพนม อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม อำเภอหนองสูง อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร อำเภอพรรณานิคม อำเภอพังโคน อำเภอนวนนิวาส อำเภอเมือง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร อำเภอเขาวง อำเภอคำม่วง และอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ (ถวิล เกสรราช, 2512)

ชาวผู้ไทยที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 จากการก่อกบฏของเจ้าอนุวงศ์ โดยถูกกวาดต้อนและอพยพมาภายหลังเป็นบางส่วนในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 33 ได้กล่าวถึงการกวาดต้อนชาวผู้ไทยเข้ามาในประเทศไทย ครั้งเจ้าอนุวงศ์ก่อกบฏ ความว่า “ครั้นใน จุลศักราช 1207 (พ.ศ. 2388) เจ้าอุปราชเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งลงมาอยู่กรุงเทพมหานคร รับอาสาไปปราบปราม จึงโปรดให้พระยามหาสงครามเป็นแม่ทัพขึ้นไปรวบรวมกองทัพหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกสี่พัน เป็นคนหมื่นเศษ แยกเป็นสี่ทางไปตีเมืองวัง เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง เมืองเชียงรม เมืองผาบ้ง พลเมืองเหล่านั้นต่างแยกหนีเข้าป่าไปสิ้น แต่งให้ออกเที่ยวกวาดต้อนครอบครัวก็ถูกปืนและหน้าไม้ล้มตายมาก จับได้บ้าง เกลี่ยกลุ่มได้บ้าง เป็นคนครัวพันร้อยเศษ ช่างยี่สิบช่าง จุดเผาบ้านเรือนเสียแล้วมีใบบอกลงมา โปรดให้มีท้องตราต้อนขึ้นไปให้เป็นกองทัพตั้งอยู่คอยกวาดต้อนผู้คนอย่าให้ไปตั้งบ้านเมืองเป็นทางเสปียงของญวนได้ ภายหลังนายทัพนายกองพากันกลับลงมาทูลละอองธุลีพระ

บาทได้ครอบครัวมาใหม่เป็นจำนวนคนเมืองวัง 852 คน เมืองตะโพน 575 คน เมืองนอง 130 คน เมืองพิน 122 คน เมืองคำม่วน 806 คน รวม 2,458 คน โปรตให้ถามว่า จะสมัครตั้งใจอยู่บ้านตำบลใดก็ให้ตั้งตามใจสมัคร ราชวงศ์เมืองวังสมัครตั้งอยู่บ้านภูฉินรายณ์ขึ้นเมืองกาฬสินธุ์ ทำวโรรสกลางเมืองวังตั้งอยู่บ้านประชาวพังงา ขึ้นเมืองสกลนคร ท้าวลำดวนเจ้าเมืองคำเกิด สมัครอยู่บ้าน ท่าขอนยาง เมืองกาฬสินธุ์ อุปฮาด ราชวงศ์ เมืองคำม่วน สมัครอยู่บ้านแขงบาดาล ซึ่งตั้งอยู่บ้าน ดงหวายท่าคุณกับเจ้าเมืองเชียงรุ่ม อุปฮาด ราชวงศ์ ขอตั้งอยู่บ้านหัวศิระชะบังแขวงเมืองนครพนม พระชัยเชษฐาเจ้าเมืองตะโพน และครอบครัวขุนป้อ พหลขันธุ์ ขอตั้งอยู่น้ำโขงให้ยกเป็นเมืองทั้งเจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ท้าวเพี้ย กรมการตามตำแหน่งภายหลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้น การอพยพชาวผู้ไทยก็เป็นอย่างต่อเนื่องโดยอพยพข้ามมา เช่น บางพวกเมื่อตั้งบ้านเรียบร้อยแล้วก็กลับไปภูมิลำเนาเดิม ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงก็มี เพราะถือว่าเป็นแผ่นดินของประเทศเดียวกัน” (ธันวาคม ใจเที่ยง, 2546)

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเลิง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสกลนคร มีความเชื่อเกี่ยวกับการเลือกหลักแหล่งทำมาหากิน ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ตลอดจนภาษาพูดที่มีสำเนียงหรือถ้อยคำที่นิยมใช้กันเฉพาะในกลุ่มตน ในอดีตภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงจัดอยู่ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก กลุ่มมอญ-เขมร แต่ปัจจุบันใช้ภาษาไทย-ลาว ชนเผ่ากะเลิงเป็นกลุ่มที่ชอบอาศัยอยู่ในพื้นที่ราบสูง ตามไหล่เขาและเมื่อกลุ่มกะเลิงลงมาอยู่ที่พื้นที่ราบปะปนกับโย้ยญ้อ ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมภาษาพูดในกลุ่มไทย-ลาวก่อนจะอพยพมาอยู่ในเขตจังหวัดสกลนคร เดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง จากการสันนิษฐานของนักวิชาการ กล่าวไว้ว่า ชาวจีนเขียนไว้ว่าคุณลุน หรือกรุง จนเพี้ยนเป็น กะลุง ในภาษาจามเมื่อชาวเขมรมาตั้งถิ่นฐานอยู่ตอนเหนือของเวียดนาม ได้ยืมคำนี้มาจากพวกจาม ร.อ.เดอมาเกลฟ ได้กล่าวถึงถิ่นที่อยู่ของชนเผ่ากะเลิงว่าอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำตะโปน และบริเวณต้นน้ำเซบั้งเหียน ชนเผ่ากะเลิงเป็นผู้ที่รักความสงบ และชาวกะเลิงกลุ่มนี้ได้อพยพมาจากดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง อพยพข้ามมาหลายครั้ง นับตั้งแต่การปราบปรามเจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในสมัยรัชการที่ 3 และอพยพครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเกิดกบฏจีนฮ่อ ที่ยกกำลังเข้ามาตีเมืองเชียงขวาง ชุมนุมพลอยู่ที่ทุ่งเชียงคำ เตรียมยกเข้าตีเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขง เมืองที่อยู่ในการปกครองของไทย คือเมืองหลวงพระบาง ก็ถูกคุกคามจากพวกฮ่อเช่นกัน ทำให้ไทยต้องยกกำลังไปปราบฮ่อหลายครั้ง พร้อมทั้งส่งแม่ทัพ นายกองเกณฑ์ทหารจากหัวเมืองต่างๆ ในภาคอีสานไปช่วยปราบฮ่อด้วย เมืองสกลนคร ถูกเกณฑ์ช้าง 25 เชือก โคต่าง 100 ตัว ข้าวสาร 300 ถัง กำลังพล 1,000 คน โดยมีอุปฮาด (โง่นคำ) กับราชวงศ์ (ฟอง) เป็นนายกองเสบียงยกไป การทำศึกกับฮ่อหลายครั้งทำให้ผู้คนที่อยู่ตามเมืองต่างๆ เตือนร่อน วิตกกังวลถึงอันตรายที่เกิดขึ้น จึงได้มีการอพยพติดตามแม่ทัพนายกองมาอยู่ในเมืองต่างๆ โดยเฉพาะหมู่บ้านชนเผ่ากะเลิงในบริเวณใกล้ๆ ตัวเมืองสกลนคร

เช่น บ้านนายอ บ้านนามน บ้านโพนงาม ที่มีชนเผ่ากะเลิงอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นชนเผ่ากะเลิงที่อพยพมาจากเมืองกวานากะแตง (ทรงคุณ จันทจร, 2553)

ในสมัยพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) ต่อมา มีผู้นำชาวกะเลิงที่สมัครใจอพยพขึ้นไปตั้งหลักแหล่งบนเทือกเขาภูพาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบบ้านบัว อำเภอกุศุดาบ จังหวัดสกลนคร ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มตั้งหลักแหล่งเมืองใด แต่สันนิษฐานว่า ชาวกะเลิงอพยพมาอยู่ประมาณ 150 ปีมาแล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 ได้เกิดโรคระบาดที่เรียกว่า โรคทำอย่างรุนแรง มีผู้คนเสียชีวิตจำนวนมากจึงมีการอพยพหนีโรคภัยบางกลุ่มไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านเหล่า ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านบัวประมาณ 1 กิโลเมตร สำหรับบ้านบัวเป็นสถานที่แห่งแรกตั้งหมู่บ้านอยู่ริมห้วยทราย และมีหนองน้ำขนาดใหญ่มีกอบัว ดอกบัวบานสะพรั่ง ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ้านบัวห้วยทราย แต่ต่อมาทางราชการเรียกว่า บ้านบัวเพื่อให้คำเรียกชื่อหมู่บ้านกะทัดรัด แสดงความสำคัญของหนองบัวในหมู่บ้านชาวกะเลิง มีลักษณะรูปร่างเตี้ย ผิวคล้ำ เป็นคนซื่อๆ ชอบสนุก และชอบอยู่ตามป่าตามเขา หาดอาหารโดยการล่าสัตว์ หญิงชาวกะเลิงเป็นคนซื่อๆแต่แข็งแรงอดทน ประเพณีการแต่งกายของ ชาวกะเลิงแต่งกายด้วยเสื้อผ้าธรรมดาทอมือ เย็บด้วยมือ ชาวกะเลิงมีวัฒนธรรมการแต่งกาย ดังนี้ ผ้าซิ่นใช้ด้าย 2 เส้นมาทำเสี้ยวควบกันใช้ทั้งผ้าฝ้ายธรรมดาและผ้าไหม เป็นผ้าตีนเต้า แต่มีเชิงแถบเล็กๆ แคบ 2 นิ้ว นิยมสีเปลือกอ้อยเข็นด้วยด้ายสีแดงเหลืองเป็นสายเล็กๆ นอกจากนี้ยังนิยมใช้ ผ้าฝ้ายเส้น 2 เส้นควบกัน เช่น แดงควบเหลือง น้ำเงินควบขาว เขียวควบเหลือง กะเลิงนิยมแต่งตัวกะทัดรัด เช่น ถิ่นซิ่นผ้าฝ้ายสั้น มักใช้ผ้าทอพื้นบ้านเป็นตาสี่เหลี่ยมเล็กๆ คาดอก โปกผ้าบนศีรษะ สะพายกะหยั่งขึ้นภูเก็บผักเก็บหญ้า ส่วนกะเลิงที่มุ่งขึ้นยาวคลุมเขามักสวมเครื่องประดับ เช่น สร้อยข้อมือ ทำด้วยรัตนชาติ หรือดินเผา ใส่ต่างหูเป็นห่วงกลม เสื้อแขนยาวสีขาวเหลืองเก็บชายเสื้อคาดเข็มขัดเงิน เป็นชุดที่ใช้ในงานมงคลต่างๆ นับเป็นเครื่องแต่งกายที่งดงามที่สุดของชาวเผ่ากะเลิง วิทยาลัยครูบ้านบัว ส่วนกะเลิงสูงอายุมักมุ่งขึ้นลาดำ ชาวแดง สวมเสื้อแขนกระบอกข้อมือที่สาบเสื้อมีเหรียญต่างค์แดงติดเป็นแนวกระดุมเกล้าผมสูง การถ่ายทอดภูมิปัญญาใช้วิธีผ่านทางพิธีกรรม ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านการลองผิดลองถูก ผ่านจารีต ภูมิเกณฑ์ข้อห้าม และผ่านครูพักลักจำ ซึ่งผลจากการถ่ายทอดทำให้เกิดการอนุรักษ์และการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยสืบทอดจากเครือญาติหรือระบบเครือญาติ และมีความเชื่อด้านภูมิปัญญาพื้นบ้าน จิตวิญญาณ ผีที่อยู่ตามธรรมชาติ วิญญาณบรรพบุรุษโดยการประกอบพิธีกรรม แสดงความเคารพซึ่งได้จัดขึ้นทุกปี (ทรงคุณ จันทจร, 2553)

เจ้าโคตร เป็นระบบเครือญาติ ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ อาจมีความแตกต่างกัน มีทั้งลักษณะที่เน้นเฉพาะความสัมพันธ์ตามระบบคือเน้นเฉพาะญาติพี่น้องของตน ขณะที่บางกลุ่ม เช่น

ลาหู่เน้นว่าทุกคนในหมู่บ้านเป็นพี่น้องกันทุกคน ทำให้ลักษณะและผลของการแก้ไขปัญหาที่มีความแตกต่างกันออกไป ถ้ากลุ่มชาติพันธุ์ที่เน้นความเป็นตระกูลแซ่ การแก้ปัญหาจะเน้นไปที่ผู้นำตระกูล แต่ละตระกูลเข้ามา มีส่วนร่วม แต่ถ้ากลุ่มชาติพันธุ์ที่เน้นว่าทุกคนในหมู่บ้านเป็นพี่น้องกันหมด การแก้ปัญหาจะเน้นการรวมศูนย์ไว้ที่ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำที่เป็นทางการในหมู่บ้านที่มีความเข้าใจ ธรรมชาติดังกล่าว ก็มักจะเชิญ ผู้อาวุโสของแต่ละตระกูลเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหา ดังนั้น การแก้ปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันมักจะประสบความสำเร็จด้วย ความเป็นเครือญาติเดียวกันมีเชื้อสายเดียวกัน เมื่อผู้อาวุโสจากตระกูลเดียวกัน ไกลเกลี้ยเรื่องก็จะยุติลงได้ ปราชญ์ชาวบ้านไทยอีสานได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนชาวอีสานในหลายแหล่งหลายที่และหลายเรื่องรวมกันเกี่ยวกับระบบเครือญาติอยู่คำหนึ่งคือ “เจ้าโคตร” ซึ่งเห็นว่าเป็นคำที่สำคัญและมีความหมายที่ยิ่งใหญ่ในสังคมของชาวอีสานโบราณ จึงเห็นว่า เป็นเรื่องที่น่าสนใจ ปราชญ์พื้นบ้านเรียกคำที่มีความหมายคล้ายกับคำว่า “เจ้าโคตร” อยู่หลายคำ เช่น โคตรวงศ์ พ่อเฒ่าเจ้าโคตร พ่อโชนแม่โชน ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโส ระบบอาวุโส ระบบเฒ่าแก่นายบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้หลักผู้ใหญ่ หรือปราชญ์ชาวบ้าน (ชอบ ดีสวนโคก, 2546)

จากข้อมูลของนักวิชาการจำนวนมากที่ได้ศึกษาและให้ความหมายของคำว่า “เจ้าโคตร” แสดงให้เห็นว่า สังคมชาวอีสานเข้าใจความหมายของเจ้าโคตรในชื่อที่แตกต่างกัน อาทิ เจ้าโคตรคือ ระบบความเชื่ออย่างหนึ่งของชาวอีสาน เจ้าโคตร คือ ญาติผู้ใหญ่ของวงศ์ตระกูล หรือเจ้าโคตร คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ในตระกูล หรือเจ้าโคตร คือ ผู้ใหญ่ที่เป็นหลักเป็นผู้นำของตระกูล

ภูมิปัญญา หมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้ควาย รู้จักการสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินขี้กระต๊อมาแช่น้ำต้มให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ก็เรียกว่า ภูมิปัญญาทั้งสิ้น โดยสรุปถึงแนวคิดเกี่ยวกับประเภทและลักษณะภูมิปัญญาของมนุษย์ได้ดังนี้ 1) ภูมิปัญญาทางปฏิบัติและภูมิปัญญาทางทฤษฎี คือ การที่มนุษย์ได้นำสิ่งของต่างๆ มาใช้และนำไปสู่การสร้างบทสรุปในทางทฤษฎีว่าสิ่งของนั้นๆ ใช้ประโยชน์ได้อย่างไรตามแนวคิดที่ว่าทฤษฎีสร้างขึ้นจากข้อเท็จจริง มาจากการปฏิบัติหรือการรับรู้โดยอาศัยสัมผัสกับโลกภายนอก 2) ภูมิปัญญาอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ ภูมิปัญญาและวัตถุเป็นปัจจัยที่เป็นเหตุซึ่งกันและกัน 3) เครื่องช่วยให้ภูมิปัญญาก้าวหน้า ได้แก่ อุปกรณ์ทางวัตถุ คือ เครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้นรวมถึงภาพและตัวหนังสือด้วย ซึ่งเป็นอุปกรณ์การสอนอีกประการหนึ่ง การสอนคือกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยวิธีการที่หลากหลาย ของมนุษย์ในแต่ละสมัยนั้นๆ 4) ภูมิปัญญาทางศาสนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับการเกิด และการตาย 5) ภูมิปัญญาทางปรัชญา นักปราชญ์เริ่มแรกสะดุดปัญหาตรงที่ว่าแท้จริงแล้วคนนั้นแหละที่เป็นปัญหาความทุกข์ของคนด้วยกัน ความประพฤติของคน

คือสิ่งที่นำมาซึ่งความทุกข์ยาก จึงเน้น ให้นุชนุษย์ทำดี มีศีลธรรม จริยธรรม เป็นยุคที่ศาสนา เข้มงวดกับเรื่องนี้มาก ซึ่งต่อมาก็คลี่คลายสู่ความเป็นวิทยาศาสตร์หลังจากที่พบข้อเท็จจริงมากขึ้น เช่น โลกกลม เป็นต้น (รัช ปุณโณทก, 2532)

ภูมิปัญญาของเจ้าโคตร หมายถึง ความรู้ความสามารถของบุคคลหรือเจ้าโคตรที่ได้สั่งสม มายาวนานหลายด้าน เช่น ด้านการประกอบพิธีกรรมและพิธีการต่างๆ ตามประเพณีท้องถิ่น การประนีประนอมข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งภายในตระกูลและภายนอกตระกูล และการเป็น ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านต่างๆ สู่ชุมชนรุ่นต่อรุ่น เจ้าโคตรเป็นบุคคลผู้ทำหน้าที่แทน กลุ่มตระกูล ชุมชน สังคม ซึ่งเป็นผู้มีคุณสมบัติหลัก กล่าวคือ มีคุณธรรม จริยธรรม ฉลาด ปราดเปรื่อง ซื่อสัตย์ ไม่ลำเอียง ทำหน้าที่เป็นปากเสียงแทนคูกรณีโดยทำตัวเป็นกลางให้ความ เป็นธรรมทั้งสองฝ่าย ไม่สร้างความบาดหมางล้างแค้นกันภายหลัง เมื่อชี้ขาดแล้วทุกคนยอมรับ

ผู้นำ (Leader) คือ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือการเลือกตั้งหรือการยกย่องจากกลุ่ม ให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ เช่น การชี้แนะ สั่งการ และช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้ สำเร็จตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ มีการเขียนชื่อผู้นำแตกต่างกันออกไปตามลักษณะงานและองค์การ ที่อยู่ เช่น ผู้บริหาร ผู้จัดการ ประธานกรรมการ ผู้อำนวยการ อธิการบดี ผู้บัญชาการเหล่าทัพ ผู้ว่าราชการ นายอำเภอ กำนัน เจ้าคณะจังหวัด เจ้าอาวาส ปลัดกระทรวง คณบดี ลักษณะของ ผู้นำแบ่งผู้นำออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ผู้นำแบบเป็นทางการ (Formal Leaders) คือ ผู้บังคับบัญชาในหน่วยงาน เพราะเป็นผู้บังคับบัญชานั้นคือผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ ให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้า และผู้นำแบบไม่เป็นทางการ (Informal Leaders) คือ ผู้นำที่ไม่ใช่ ผู้บังคับบัญชา เพราะไม่มีตำแหน่งเป็นหัวหน้าในองค์การ แต่สมาชิกในหน่วยงานให้การยอมรับ และยกย่องให้เป็นผู้นำเพราะมีคุณสมบัติบางประการที่หน่วยงานหรือสมาชิกในองค์การต้องการ ให้การยอมรับ หรือให้ความไว้วางใจ เช่น ประสบการณ์ ความรู้ความสามารถ มนุษย์สัมพันธ์ เป็นต้น (ชอบ ดีสวนโคก, 2546)

คุณสมบัติของผู้นำ ประกอบด้วย รู้จักสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนและองค์กร ภายนอกชุมชน มีความมุ่งมั่นในการทำงานถ้าชุมชนใดมีผู้นำที่มีความรู้มีประสิทธิภาพในการทำงาน มีการพัฒนางานอย่างต่อเนื่องจะทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาได้เร็วยิ่งขึ้น แต่ถ้าชุมชน ไหนมีผู้นำ ที่ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาจะทำให้ชุมชนนั้นพัฒนาอย่าง ล่าช้า “ผู้นำชุมชน” หมายความว่า ประธานกรรมการของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ชุมชนอื่น หัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ดำรงตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่นที่มีฐานะเป็นผู้นำของชุมชนท้องถิ่น ลักษณะผู้นำชุมชนมีบทบาทตั้งแต่ครอบครัว ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการให้การอบรม ระวังข้อพิพาท เป็นผู้นำทางประเพณีพิธีกรรมเป็นแบบอย่างทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (กวี วงศ์พุด, 2536)

ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม เช่น ปัญหาความยากจน ชาวบ้านขาดที่ทำกิน รายได้น้อยเกิดปัญหาทะเลาะวิวาท ครอบครัวหย่าร้าง คนในชุมชนมีสุขภาพเสถียรภาพมากขึ้น การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ลดน้อยลง ความขัดแย้งในสังคมเกิดขึ้นมากมายส่งผลให้มีคดีความขึ้นโรงขึ้นศาลเพิ่มขึ้น ในขณะที่ชาวบ้านยังขาดความรู้ด้านกฎหมายต้องอาศัยทนายความหรือผู้มีความรู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย มีค่าใช้จ่ายสูงทำให้เสียเวลา บางคดีเสียความเป็นญาติพี่น้องขาดความรักความสามัคคีในชุมชน เป็นสาเหตุที่ทำให้คดีความไปอัดแน่นในศาลทุกแห่งทั่วภูมิภาค

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรกับบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสานตามนโยบายของกระทรวงยุติธรรมที่มีนโยบายให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ดำเนินการขับเคลื่อนโดยมุ่งเน้นการส่งเสริมและประสานความร่วมมือกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยจะทำการศึกษาวิจัยการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน โดยกำหนดความมุ่งหมายของการวิจัยดังนี้

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
3. เพื่อศึกษาการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

คำถามในการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง เป็นอย่างไร
2. สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิงเป็นอย่างไร
3. การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสานทำอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
2. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจของสภาพปัจจุบันและปัญหาของการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
3. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจและได้รับแนวการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

นิยามศัพท์เฉพาะ

การบูรณาการ หมายถึง การนำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมของเจ้าโคตร กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง มาเชื่อมโยงกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบลและศูนย์ดำรงธรรมตามนโยบายของกระทรวงยุติธรรม เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็วมากยิ่งขึ้น ภูมิปัญญาที่ทำการบูรณาการ ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาการระงับข้อพิพาท 2) ภูมิปัญญาการเป็นเจ้าพิธิ 3) ภูมิปัญญาการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้และระบบความรู้ การสั่งสมและกระจายความรู้ การถ่ายทอดความรู้ มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อนจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

เจ้าโคตร หมายถึง ผู้อาวุโสสูงสุดของตระกูล ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์อาจจะเรียกแตกต่างกัน เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว เรียกว่า “เจ้าโคตรหรือเฒ่าแก่ ผู้เฒ่าผู้แก่” ผู้ไทย เรียกว่า “พ่อไซน แม่ไซน, พ่อล่ำแม่ล่ำม” กะเลิง เรียกว่า “เจ้าโคตร พ่อเฒ่าเจ้าโคตร”

บทบาทและหน้าที่ของผู้นำชุมชน หมายถึง การอบรมให้ความรู้ ให้คำปรึกษา แนะนำภารกิจต่างๆ ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้นำเกี่ยวกับพิธีกรรมสืบสานประเพณี ไกลเกลียดประนีประนอมข้อพิพาท ตัดสินใจแทนวงศ์ตระกูลในการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน

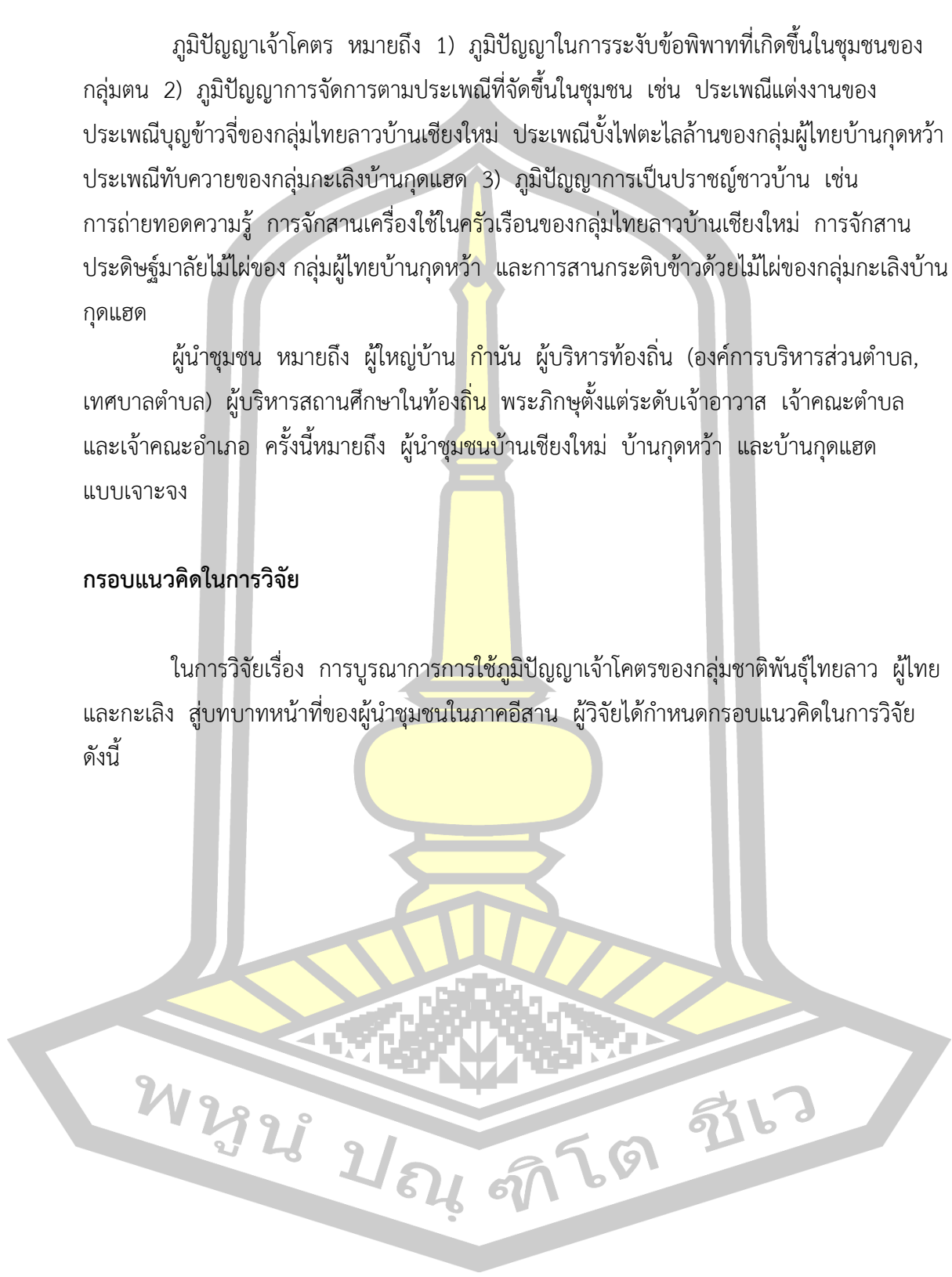
ภาคอีสาน หมายถึง พื้นที่ของการสำรวจและศึกษาข้อมูลแบบเจาะจงเฉพาะครั้งนี้ในจังหวัดภาคอีสานของไทยที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ ดังต่อไปนี้คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว หมายถึง ผู้ที่มีการสืบทอดทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวในพื้นที่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย หมายถึงผู้ที่มีการสืบทอดทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง หมายถึง ผู้ที่มีการสืบทอดทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง ตำบลกุดแฮด อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

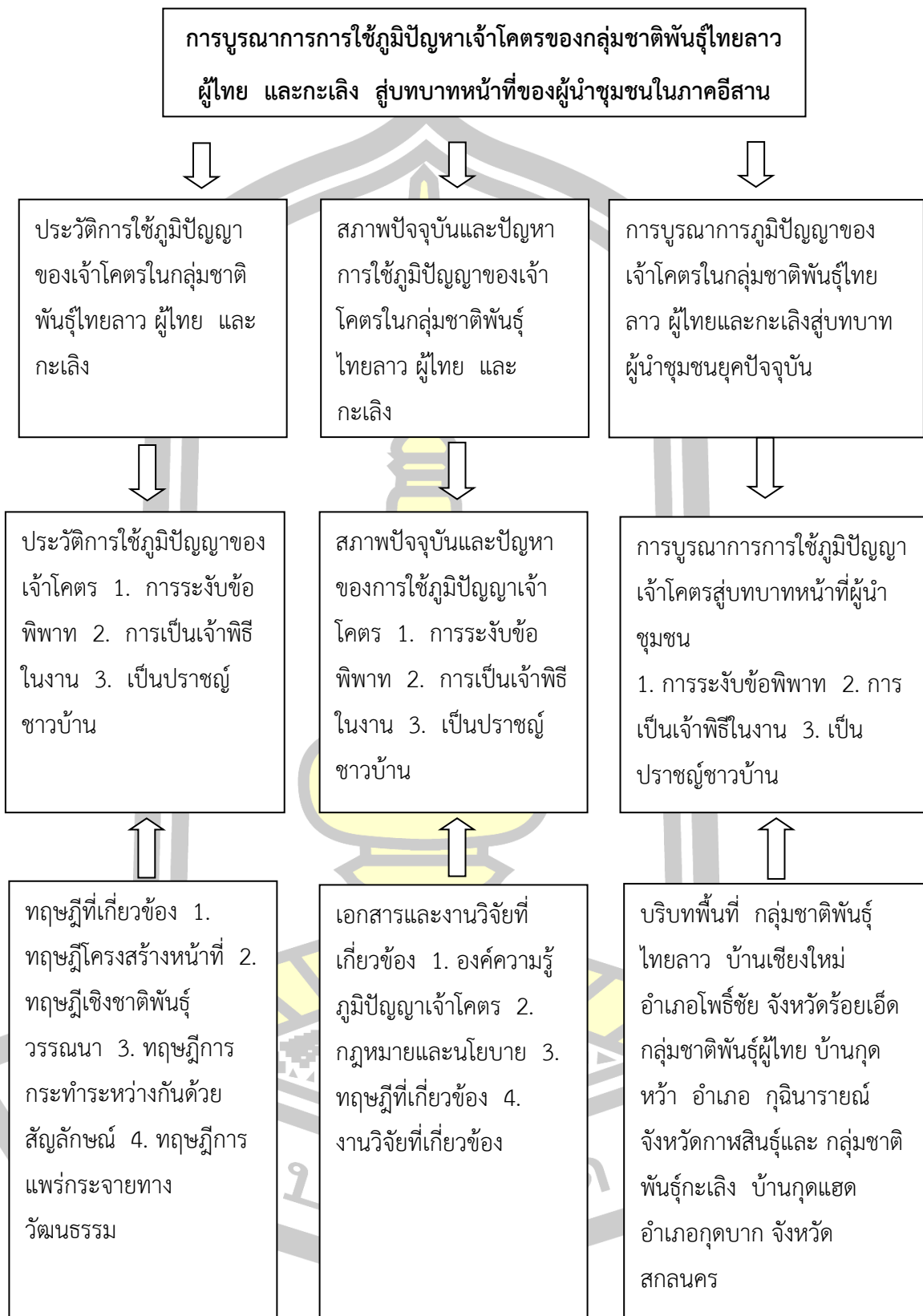
ภูมิปัญญาเจ้าโคตร หมายถึง 1) ภูมิปัญญาในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนของกลุ่มตน 2) ภูมิปัญญาการจัดการตามประเพณีที่จัดขึ้นในชุมชน เช่น ประเพณีแต่งงานของประเพณีบุญข้าวจีของกลุ่มไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ประเพณีบั้งไฟตะไลล้านของกลุ่มผู้ไทยบ้านกุดหว้า ประเพณีทับควายของกลุ่มกะเลิงบ้านกุดแฮด 3) ภูมิปัญญาการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เช่น การถ่ายทอดความรู้ การจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนของกลุ่มไทยลาวบ้านเชียงใหม่ การจักสานประดิษฐ์มาลัยไม้ไผ่ของกลุ่มผู้ไทยบ้านกุดหว้า และการสานกระติบข้าวด้วยไม้ไผ่ของกลุ่มกะเลิงบ้านกุดแฮด

ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้บริหารท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบล, เทศบาลตำบล) ผู้บริหารสถานศึกษาในท้องถิ่น พระภิกษุตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล และเจ้าคณะอำเภอ ครั้งนี้หมายถึง ผู้นำชุมชนบ้านเชียงใหม่ บ้านกุดหว้า และบ้านกุดแฮด แบบเจาะจง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

คำอธิบายกรอบแนวคิด

ระดับที่ 1 ชื่อเรื่องในการวิจัย คือ “การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ผู้นำชุมชนในภาคอีสาน”

ระดับที่ 2 ได้แก่ ความมุ่งหมายของการวิจัย 3 หัวข้อ ซึ่งได้แตกประเด็นจากหัวข้อการวิจัย (ระดับที่ 1) จึงได้โยงลูกศรจากชื่อเรื่องลงไป

ระดับที่ 3 ได้แก่ประเด็นย่อยของความมุ่งหมายทั้ง 3 ข้อ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การระงับข้อพิพาท หมายถึง กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชน ในที่นี้ได้แยกประเด็นออกเป็น 8 ประเด็น คือ

3.1.1 กรณีสามี ภรรยา

3.1.2 กรณีชู้สาว

3.1.3 กรณีทะเลาะวิวาท

3.1.4 กรณีทรัพย์มรดก

3.1.5 กรณีอุบัติเหตุ

3.1.6 กรณีลักทรัพย์

3.1.7 กรณีหมิ่นประมาท

3.1.8 กรณีที่ดิน

3.2 การเข้าร่วมงานประเพณี โดยมีประเพณีของชุมชน 3 ประเด็น คือ

3.2.1 ประเพณีประจำชีวิต คือ เกิด เจ็บ ตาย

3.2.2 ประเพณีตามกาลเวลา ได้แก่ ฮีต 12

3.2.3 ประเพณีตามโอกาส เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญบายศรีในโอกาส

ต่างๆ

3.3 การเป็นปราชญ์ชาวบ้าน คือ การเป็นผู้นำในอาชีพการงาน การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ระดับที่ 4 ในระดับนี้ประกอบด้วย 3 กรอบ คือ

4.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง จำนวน 4 ทฤษฎี

4.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีทั้งหมด 4 ประเด็น ตรงตามเนื้อหาทั้งหมด

ในบทที่ 2

4.3 สนามที่ทำการศึกษาวิจัย จำนวน 6 สนาม

เนื้อหาสาระทั้ง 3 กรอบนี้ จะนำไปใช้ในการศึกษา วิเคราะห์ ตีความ

สังเคราะห์ ที่จะกระทำตามหัวข้อในระดับที่ 3 ทั้ง 3 หัวข้อดังกล่าวแล้ว

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาสรุปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
 - 1.1 ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ไทยลาว
 - 1.2 ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ผู้ไทย
 - 1.3 ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์กะเลิง
 - 1.4 การบูรณาการ
 - 1.5 ภูมิปัญญาเจ้าโคตร
 - 1.6 ผู้นำชุมชนในภาคอีสาน
2. กฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้อง
3. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 4.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 4.2 งานวิจัยต่างประเทศ

องค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย

1. ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ไทยลาว (ไทยอีสาน) ไท-ลาว Laotian ตระกูลภาษาไท-กะได (Tai-Kadai Language Family) กลุ่มไทยลาว หรือทั่วไปเรียกว่า “ชาวอีสาน” ที่เป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรมากที่สุดในอีสาน ซึ่งชาวภาคกลางมักจะเรียกกลุ่มนี้ว่า “ลาว” เพราะว่ามีภาษาพูดเป็นภาษาเดียวกับคนลาวในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) แต่ความจริงแล้วเป็นภาษาไทยสาขาหนึ่ง ซึ่งมีวัฒนธรรมเหนือกว่ากลุ่มอื่นๆ เป็นกลุ่มที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงแต่โบราณ (ร่วมกับไทยเวียง หรือ ชาวเวียงจันทน์) มีตัวอักษรของตนเองใช้มาแต่สมัยอยุธยา เป็นอย่างน้อย และอาจจะร่วมสมัยสุโขทัย ตัวอักษรที่ใช้มี 2 แบบ คือ อักษรไทยน้อย และอักษรไทยธรรม

อักษรไทยน้อย เป็นอักษรสุโขทัยสาขาหนึ่ง ส่วนอักษรตัวธรรมเป็นอักษรที่ได้ต้นแบบ อักษรมอญโบราณ คล้ายอักษรตัวเมืองของภาคเหนือมีวรรณกรรมท้องถิ่นของตนเอง เช่น เรื่องสินไช (สังข์ศิลป์ชัย) จำปาสี่ต้น ท้าวกำกาดำ นางम्मหอม ไก่แก้ว ลิ่นทอง กำพร้าวฝ้ายน้อย ชูลุนางอ้าว ท้าวผาแดงนางไอ่ เป็นต้น อาจจะสามารถได้ว่ากลุ่มไทยลาว เป็นกลุ่มผู้นำทางด้านวัฒนธรรมภาคอีสาน ฉะนั้นภูมิปัญญาสังคม เช่น ฮีตคอง ตำนาน อักษรศาสตร์ จาริตประเพณี กลุ่มไทยลาวจะเป็น กลุ่มที่สืบทอดและถ่ายทอดให้ชนกลุ่มไทยกลุ่มอื่นๆ อีกด้วย

ภาคอีสานมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายเชื้อชาติ เช่น เชื้อชาติลาว เขมร ไทย จีน เวียดนาม อินเดีย และเชื้อชาติอื่นๆ ที่อพยพเข้ามาอยู่แต่โบราณกาล หรืออพยพเข้ามาอยู่ใหม่หลังสงคราม กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเป็นกลุ่มที่มีประชากรมากที่สุด และถือว่าเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในอีสาน ราชสำนักส่วนกลางในสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครอง 2435 เรียกหัวเมืองแถบนี้ว่า หัวเมืองลาว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา บริเวณที่เคยเป็นมณฑลต่างๆ ในอีสานได้ถูกสถาปนาเป็นภาคอีสานมาจนปัจจุบัน

นักมานุษยวิทยาและนักประวัติศาสตร์ได้สันนิษฐานว่า ได้มีการอพยพ ของพวกละว้าหรือข่า ลงมาอยู่ในแดนสุวรรณภูมิเป็นพวกแรก พอเข้ามาอยู่สุวรรณภูมิก็แบ่งเป็นอาณาจักรใหญ่ๆ 3 อาณาจักร คือ 1) อาณาจักรทวารวดี ซึ่งมีนครปฐมเป็นราชธานี มีอาณาเขตถึงเมืองละโว้ (ลพบุรี) 2) อาณาจักรโยนก เมืองหลวง ได้แก่ เมืองเงินยาง หรือเชียงแสน มีเขตแดนขึ้นไปถึงเมืองชะเลียง และเมืองเขิน 3) อาณาจักรศรีโคตรบูรณ ได้แก่ บรรดาชาวข่าที่มาสร้างอาณาจักรในลุ่มน้ำโขง มีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองโคตรบูรณ ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

จะเห็นว่าในคำรวมที่นักมานุษยวิทยาและนักประวัติศาสตร์เรียกว่า “คนอีสาน” นั้น น่าจะมีคนหลายกลุ่มหลายชาติพันธุ์ปะปนกันอยู่และในหลายกลุ่มนี้น่าจะมีกลุ่มชาติพันธุ์ “ลาว” อยู่ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานจากงานเขียนของนักวิชาการบางคนที่กล่าวว่าหลักจากพวกละว้าหรือพวกข่าหมดอำนาจลง ดินแดนอีสานก็ถูกครอบครองโดยขอมและอ้ายลาว ต่อมาขอมก็เสื่อมอำนาจลงดินแดนส่วนนี้จึงถูกครอบครองโดยอ้ายลาวมาจนถึงปัจจุบัน ถ้าเป็นอย่างนี้จริงจึงกล้าสรุปได้ว่า “อ้ายลาว” ก็คือกลุ่มชาติพันธุ์ลาวนั่นเอง อ้ายลาวเป็นสาขาหนึ่งของมองโกลเดิม อยู่ทางตอนบนของแม่น้ำแยงซีเกียง และแม่น้ำเหลือง ก่อนที่จะอพยพเข้าครอบครองอีสานนั้นได้รวมตัวกันตั้งเมืองสำคัญขึ้น 3 เมือง คือ นครลุง นครเจียว และนครปา ต่อมากลุ่มอ้ายลาวเกิดสู้รบกับจีนสาเหตุเพราะจีนมาแย่งดินแดน อ้ายลาวสู้จีนไม่ได้จึงอพยพลงใต้ถอยร่นลงมาเรื่อยๆ จนกระทั่งมาตั้งอาณาจักรอยู่บริเวณยูนานในปัจจุบัน มีเมืองแกนเป็นศูนย์กลางสำคัญ แต่ก็ยังถูกรุกรานแย่งชิงจากจีนไม่หยุดหย่อน อ้ายลาวจึงอพยพลงมาตั้งอาณาจักรใหม่อีก คืออาณาจักรหนองแส มีขุนบรม วีรบุรุษ ผู้ยิ่งใหญ่ของอ้ายลาวเป็นผู้ปกครอง ขุนบรมขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 1272 ได้รวบรวมผู้คนเป็นปึกแผ่นและส่งลูกหลานไปครองเมืองต่างๆ ในบริเวณนั้น ลูกหลานที่ส่งไปครองเมืองมี 7 คน

คือ ขุนลอ ครองเมืองชวาคือหลวงพระบาง ขุนยี่ผาลาน ครองเมืองหอแต่หรือสิบสองพันนา ขุนสามจูสง ครองเมืองปะกันหรือหัวพันทั้งห้าทั้งหก ขุนไชยสง ครองเมืองสุวรรณโคมคำ ขุนจัวอิน ครองเมืองอโยธยา (สุโขทัย) ขุนลกกลม ครองเมืองมอญ คือ หงสาวดี ขุนเจ็ดเจือง ครองเมืองเชียงขวางหรือเมืองพวนพี่น้องอ้ายลาว ทั้ง 7 ปกครองบ้านเมืองแบบเมืองพี่เมืองน้อง มีอะไรก็ช่วยเหลือเจือจุนกันโดยยึดมั่นในคำสาบานที่คำสัตย์ปฏิญาณร่วมกันว่า “ไผ่บราแย่งแผ่นดินกันขอให้ฟ้าผ่ามันตาย” สำหรับกลุ่มอ้ายลาวนี้น่าจะเกี่ยวโยงเป็นกลุ่มเดียวกับคนชาติพันธุ์ลาวในอีสาน น่าจะเป็นกลุ่มลาวเชียง และลาวเวียง คือ กลุ่มจากอาณาจักรล้านนา (ลาวเชียง) และกลุ่มจากอาณาจักรล้านช้าง (ลาวเวียง)

ในพุทธศตวรรษที่ 17-18 เริ่มตั้งแต่สร้างเมืองชวาหรือเมืองหลวงพระบาง มีกษัตริย์ปกครองติดต่อกันมาถึง 22 องค์ กษัตริย์องค์หนึ่ง คือ พระเจ้าเงี้ยว ได้กำเนิดลูกชาย คือ พระเจ้าฟ้าจุ่ม หรือพระพระเจ้าฟ้าลุ่ม เกิดมา มีฟันเต็มปาก เสนาอำมาตย์ในราชสำนักเห็นเป็นอาเพศจึงทูลให้พระบิดานำไป “ล่องโขง” คือ ลอยแพไปตามลำน้ำโขง มีพระเขมรรูปหนึ่งพบเข้า เกิดเมตตาเอาพระเจ้าฟ้าจุ่มไปชุบเลี้ยงจนเติบโตแล้วถวายตัวในราชสำนักเขมร พระเจ้าฟ้าจุ่มได้รับการศึกษาอบรมอย่างองค์ชายเขมรและทรงเป็นราชบุตรเขยของกษัตริย์เขมรด้วย เมื่อพระเจ้าฟ้าเงี้ยวสิ้นพระชนม์ เจ้าฟ้าคำเสี้ยวผู้เป็นน้องชายขึ้นครองราชย์แทน พระเจ้าฟ้าจุ่มจึงยกทัพจากเขมรทวงราชสมบัติของบิดาคืน สามารถโจมตีเมืองหลวงพระบางได้ เจ้าฟ้าคำเสี้ยวเสียที่แก่หลานสู้ไม่ได้ น้อยใจจึงกินยาพิษตาย เจ้าฟ้าจุ่มจึงขึ้นครองเมืองหลวงพระบาง เมื่อ พ.ศ. 1896 ทรงพระนามว่า “พระยาฟ้าจุ่มแห่งหล้าธรณี”

พระเจ้าฟ้าจุ่มเป็นกษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถมาก เป็นนักรบผู้กล้าหาญชาญฉลาด ในช่วงนั้นอาณาจักรสุโขทัยมีพระมหาธรรมราชาลิไทเป็นกษัตริย์ พระเจ้าฟ้าจุ่มได้ขยายอำนาจแผ่ไปถึงญวนลงมาถึงส่วนหนึ่งของเขมรตอนล่าง และเข้ามาสู่ดินแดนอีสาน ได้อพยพผู้คนจากเวียงจันทร์มาอยู่บริเวณเมืองหนองหาน และหนองหานน้อยประมาณ 10,000 คน พระเจ้าฟ้าจุ่มครองราชย์และแผ่แสนยานุภาพเรื่อยมาจนถึงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยา

พระเจ้าฟ้าจุ่มคิดแผ่แสนยานุภาพเข้าครอบครองกรุงศรีอยุธยา ทำให้พระเจ้าอู่ทองต้องเจรจาย้ายศึก โดยอ้างความเป็นญาติร่วมวงศ์ขุนบรมเดียวกันว่า “เฮาหากแมนอ้ายน้องกันมา แต่ขุนบรมพูน หากเจ้าเป็นลูกหลานขุนบรมจริง เฮาอย่ามารบฆ่าฟันกันเลย ดินแดนส่วนหนึ่งอยู่เลยดงสามเส้า (ดงพญาไฟ) ไปจดภูพระยาผอ และแดนเมืองนครไทย ให้เป็นของเจ้า ส่วนที่อยู่เลยดงพญาไฟลงมาให้เป็นของข้อย แล้วจัดส่งลูกสาวไปจัดที่อยู่ให้นอนให้” (ธวัช ปุณโณทก, 2528) พระเจ้าอู่ทองยังได้ส่งช้างพลาย 51 เชือก ช้างพัง 50 เชือก เงินสองหมื่น นอแรดแสนนอ กับเครื่องบรรณาการอื่นๆ อีกอย่างละ 100 ให้แก่พระเจ้าฟ้าจุ่ม จากหลักฐานนี้ จึงมีอำนาจครอบครองดินแดนอีสาน ยกเว้นเมืองนครราชสีมาที่ยังคงเป็นอิสระอยู่เพราะในหนังสือ “King of

Laos” ระบุว่าในปี ค.ศ. 1385 อาณาเขตกรุงล้านช้างทางทิศตะวันตกติดต่อกับโคราช (นครราชสีมา) ดินแดนอีสานส่วนใหญ่ตกอยู่ในอำนาจของพระเจ้าฟ้างุ้มเรื่อยมาจนถึงสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (ลาวเขียนไชยเสฏฐามหาราช) ขึ้นครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2091-2114 ได้ย้ายเมืองหลวงจากหลวงพระบางมาอยู่เวียงจันทน์ พระองค์ได้ทำสัญญาพันธมิตรกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา และทั้งสองได้สร้างพระธาตุศรีสองรัก ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นเขตแดนระหว่างสองอาณาจักร กษัตริย์องค์นี้ได้สร้างวัดองค์คือ และศาสนสถานต่างๆ ในเขตเมืองหนองคายและบูรณะพระธาตุพนมด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชสนใจดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงมากกว่าสมัยก่อนๆ ต่อมาในปี พ.ศ. 2250 ได้เกิดการแย่งชิงอำนาจขึ้นในลาว ทำให้ลาวถูกแบ่งออกเป็น 2 อาณาจักร มีหลวงพระบางและเวียงจันทน์เป็นศูนย์กลาง

ประมาณปี พ.ศ. 2256 อาณาเขตเวียงจันทน์ทางใต้ได้ถูกแบ่งแยกโดยเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร (เจ้าหน่อกษัตริย์) มีเมืองนครจำปาศักดิ์เป็นเมืองหลวง ผู้ครองนครจำปาศักดิ์ได้ส่งจารย์แก้ว (เจ้าแก้วมงคล) มาเป็นเจ้าเมืองท่งหรือเมืองทุ่ง ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด นับว่านครจำปาศักดิ์ได้ขยายอำนาจเข้ามาสู่ลุ่มแม่น้ำมูล-ชี ตอนกลาง เวลาต่อมาลูกหลานเจ้าเมืองท่งหรือเมืองสุวรรณภูมิ ได้สร้างเมืองต่างๆ ในดินแดนอีสานมากกว่า 15 เมือง เช่น สุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ มหาสารคาม ชนบทขอนแก่น เป็นต้น ต่อมาเกิดความไม่ลงรอยแตกแยกกันระหว่างกลุ่มขุนนางและกษัตริย์ลาว ผู้คนได้อพยพหนีภัยการเมืองจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้าสู่สานเหนือ กลุ่มสำคัญ ได้แก่ 1) กลุ่มเจ้าผ้าขาว โสมพะมิตร กลุ่มนี้อพยพผู้คนมาตั้งอยู่ริมน้ำปาว คือบ้านแก่งสำโรง (สำโรง) เจ้าโสมพะมิตรได้เข้าเฝ้ารัชกาลที่ 1 ที่กรุงเทพฯ เพื่อถวายความจงรักภักดีและเนื่องจากมีกำลังคนถึง 4,000 คน รัชกาลที่ 1 จึงโปรดเกล้าให้ยกบ้านแก่งสำโรงเป็นเมืองกาฬสินธุ์ขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร และเจ้าโสมพะมิตรได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาไชยสุนทร” เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ 2) กลุ่มพระวอพระตา พระวอพระตาเป็นเสนาบดีลาว เกิดขัดใจกษัตริย์เวียงจันทน์ อพยพผู้คนข้ามโขงมาอยู่ที่หนองบัวลุ่มภูซึ่งเป็นเมืองอยู่ก่อนแล้ว ตั้งชื่อเมืองว่า “นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน” แต่ได้ถูกกองทัพลาวตามตีจนพระตาตายในที่รบ ส่วนพระวอได้พาบริวารไพร่พลหนีลงไปตามลำแม่น้ำโขงจนถึงดอนมดแดง และต่อมากลุ่มหลานของพระวอได้ขอตั้งเป็นเมืองอุบลราชธานี และเมืองยโสธร 3) กลุ่มท้าวแล ท้าวแลและสมัครพรรคพวกได้อพยพหนีภัยการเมืองจากเมืองเวียงจันทน์มาอยู่ในท้องที่เมืองนครราชสีมา ต่อมาได้ย้ายไปทางตอนเหนือแล้วขอตั้งเป็นเมืองชัยภูมิ ท้าวแลได้รับโปรดเกล้าให้เป็นเจ้าเมือง มีบรรดาศักดิ์ว่า “พระภักดีชุมพล” ต่อมาได้เลื่อนเป็น “พระยาภักดีชุมพล” (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2540)

ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว

จากหลักฐานทางตำนานและพงศาวดาร ลาวเป็นกลุ่มชนที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่เมืองสิงห์ทางตอนใต้ของแคว้นสิบสองปันนามายังแคว้นสิบสองจุไทย ในเขตลุ่ม

แม่น้ำดำทางตะวันออกและคลุมลงมาทางใต้ในเขตหัวฟัว ลงมาจนถึงบริเวณแคว้นตะวันออก-นินห์ ของ
ญวน มีลาวกลุ่มหนึ่งได้ขยายมาทางลุ่มแม่น้ำโขงทางด้านตะวันตกและด้านใต้ ได้แสดงทัศนคติว่าใน
สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ตรงกับรัชกาลของพระยาสามแสนไทย เป็น
ช่วงเวลาที่คนลาวเริ่มเข้ามาตั้งหลักแหล่งบ้านเมืองในอีสาน การเข้ามาอยู่ในดินแดนไทยของคนลาวมี
การเข้ามาอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1) การอพยพเข้ามาตั้งบ้านเป็นเมือง ส่วนใหญ่จะกระจุก
กระจายกันอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) การถูกกวาดต้อนเข้ามา ส่วนใหญ่
จะถูกนำมาอยู่ในเขตจังหวัดในภาคกลาง

ศาสนาและความเชื่อ

ชาวไทยลาวยึดมั่นในจารีตประเพณีดำเนินชีวิตตาม “ฮีตสิบสอง” (คือกิจกรรม
ประเพณีในรอบ 12 เดือน) นับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน คือ พุทธศาสนาที่ปรับเข้ากับจารีต
ของชาวบ้าน มุ่งที่จะสั่งสอนให้เป็นพลเมืองดีมากกว่าที่จะสอนให้ละโลกีย์ไปสู่นิพพาน ตามปรัชญา
พุทธศาสนา นอกจากนี้ยังนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน รวมทั้งผีไร่เนา ฯลฯ โดยเฉพาะผีบรรพ
บุรุษยังมีอิทธิพลต่อสังคมมาก นั่นคือ ผีปู่ตา ทุกชุมชนในชนบทจะมีศาลเจ้าปู่ตา (ตูปู่ตา) ประจำ
หมู่บ้าน และมีตำแหน่งเฒ่าจ้ำหรือหม้อจ้ำ เป็นผู้ที่ติดต่อกับวิญญาณ เฒ่าจ้ำจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้
ความเคารพนับถือมากที่สุด

ความเชื่อคนอีสานในอดีตกาลนั้น เนื่องจากเป็นพื้นที่กว้างใหญ่ การดูแลทางด้าน
สุขอนามัยเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง เมื่อมีอาการเจ็บป่วยคนอีสานจึงหันไปพึ่งภูติผี เชื่อในเรื่องผีปู่ ย่า
ตา ยาย ผีป่า ผีเขา ผีปอบ เป็นต้น ปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีของคนอีสานยังมีอยู่ยากที่จะลบล้าง
ในความเชื่อนั้น ในขณะที่เดียวกันบนความเชื่อนั้นนอกจากจะเป็นการเตือนสติไม่ให้ประพฤติด
ปฏิบัติชั่วแล้ว ยังทำให้เกิดประเพณีที่ดีงาม งานบุญต่างๆ มากมายกับคนอีสาน เป็นกุศโลบายล้า
ลึกในการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ร่วมกันในชุมชน เช่น ดอนปู่ตา ดอนเจ้าปู่ ชาวไทยลาว
นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ซึ่งปรากฏในพิธีกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านไทย-ลาว
จะมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมวัดยังเป็นโรงเรียนสอนหนังสือให้เด็กๆ ซึ่งเด็กชายจะมี
ความใกล้ชิดกับวัดเพราะใช้เป็นสถานที่เรียน บวชเณร และอุปสมบทตามลำดับ นอกจากนั้นชาว
ไทย-ลาว ยังมีความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ เช่น ผีในต้นไม้ แม่น้ำ ในบ้าน ในไร่เนา ผีประจำ
หมู่บ้าน และ ผีบรรพบุรุษ จะมีพิธีเช่นไหว้ผีเป็นประจำในฤดูเก็บเกี่ยวหรือเพาะปลูกข้าว เวลาเกิด
เจ็บไข้ได้ป่วย ชาวไทย-ลาว เชื่อว่ามีสาเหตุจากผีและขวัญออกจากร่าง ดังนั้นจึงมีผู้ประกอบพิธี
รักษาโรคและเรียกขวัญ เช่น พระสงฆ์ นอกจากนั้น ยังเชื่อเรื่องผีปอบ ซึ่งเป็นคนที่ถูกวิญญาณชั่ว
ร้ายเข้าสิงและสามารถทำร้ายผู้อื่นได้

ชาวอีสานเป็นกลุ่มชนที่ให้ความเคารพนับถือและปฏิบัติตนเป็นพุทธมามะกะที่ดี
ยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่ในอดีตจนมาถึงปัจจุบันดังจะเห็นได้จากทุกเทศกาลสำคัญของไทย (ปีใหม่

สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ถนนหนทางที่มุ่งสู่สายอีสานจะแน่นด้วยรถรา คนอีสานพากันกลับบ้านไม่เว้นแม้จะไปทำงานยังต่างแดนก็ตาม) คนชาวไทยอีสานจะตั้งกองกฐิน ผ้าป่า ไปทอดถวายวัดที่บ้านเกิดเพื่อนำรายได้ไปสร้างวัดและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ ที่บ้านเกิดเมืองนอนของตนเองเป็นเนืองนิจ คนอีสานเมื่อไปเยี่ยมเยียนเพื่อนบ้านต่างถิ่นสิ่งแรกที่มักจะมองเห็นคือวัดวาอาราม หากหมู่บ้านแห่งหนึ่งตำบลใดมีวัดวาอารามและพระอุโบสถ (สิม) สวยงาม จะเป็นที่ชื่นหน้า ชูตาของหมู่บ้านนั้นๆ

การตั้งถิ่นฐาน

การตั้งภูมิลำเนาของกลุ่มไทยลาวจะกระจุกกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะตอนบนของภาคนี้ตั้งแต่หนองคาย หนองบัวลำภู อุดรธานี สกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ขอนแก่น ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด ยโสธร อุบลราชธานี เลย มุกดาหาร อำนาจเจริญ และบางอำเภอของจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ (อำเภอรัตนบุรี) นครราชสีมา (อำเภอบัวใหญ่ อำเภอสูงเนิน อำเภอปักธงชัย) บุรีรัมย์ (อำเภอพุทไธสง) นิยมตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่มบนที่ดอนเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “โนน” โดยยึดทำเลการทำนาเป็นสำคัญ นั่นคือ บริเวณรอบหมู่บ้านจะมีที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ มีหนองน้ำหรือลำน้ำเล็กๆ ที่มีน้ำสำหรับบริโภคในฤดูแล้ง ไม่ห่างไกลหมู่บ้านจะมีป่าละเมาะ ธาราณประโยชน์ซึ่งใช้พื้นที่ปล่อยวัวควายในฤดูทำนาและเป็นแหล่งเก็บพืชผักป่าอีกด้วย หากมีวัดจะตั้งอยู่ตอนท้ายหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ เพราะความเชื่อที่ว่าวัดควรแยกจากหมู่บ้าน คือ วิสุคามสีมา (แปลว่า เขตนอกชุมชน) แต่โดยปฏิบัติแล้วพระภิกษุกับชาวบ้านจะมีกิจกรรมร่วมกันอย่างใกล้ชิดทั้ง 12 เดือน นอกจากวัดแล้วยังมีสถานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ศาลปู่ตา หรือเรียกตามภาษาว่า “ตูปู่ตา” ซึ่งมักจะตั้งอยู่ทางเข้าหมู่บ้านซึ่งเป็นตอนที่ยื่นออกมา บางแห่งมีพื้นที่กว้างใหญ่เรียกว่า “ดอนปู่ตา”

การสร้างบ้านเรือน

หมู่บ้านชาวไทยลาว นิยมสร้างบ้านเรือนตามริมแม่น้ำ แวดล้อมด้วยสวนมะพร้าว และนาข้าว ตัวบ้านสร้างจากไม้ไผ่ ยกพื้นสูง มีบันไดอยู่ด้านหน้า บนเรือนจะกั้นเป็นห้องนอนและพื้นที่ทำงาน ใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่เก็บเครื่องมือทำนาทำไร่และใช้เลี้ยงสัตว์ ส่วนยุ้งข้าวจะปลูกอยู่ห่างจากตัวเรือนออกไป ชาวอีสานสร้างเรือนเพื่ออยู่อาศัยจึงไม่ประณีตบรรจงมากนัก นั่นคือผู้มีฐานะขนาดปานกลางจะสร้างบ้านเรือนที่มีขนาด 2 ห้องนอน คือ ห้องส้วม (ห้องลูกสาวและห้องหอ) และห้องเปิง (ห้องหัวหน้าครอบครัวและไว้หึ่งผีที่เรียกว่า “ห้องฮักษา”) มีส่วนที่เชื่อมต่อห้องนอนของลูกสาวกับเครื่องญาติเป็นชานโล่ง (ไม่มีหลังคา) ติดต่อกับครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็กลักษณะเป็นบ้านใต้ถุนสูงเพื่อทำกิจกรรม เช่น ทอผ้า เก็บเครื่องมือทำนา และให้วัวควายนอนส่วนหนึ่ง

วัฒนธรรมอาหาร

ชาวอีสานรับประทานข้าวเหนียว อาหารหลักของชาวบ้าน คือ เครื่องจิ้ม (เช่น แจ่วบอง ปั่น) กีบผัก ส้มตำ แกงอ่อม จากเนื้อสัตว์และพืชผักที่หาได้ตามไร่นา ส่วนอาหารพิเศษอื่นๆ ได้แก่ ลาบ ก้อย เนื้อย่าง ฯลฯ นั้นจะบริโภคเมื่อยามมีงานบุญหรือการเลี้ยงฉลองเท่านั้น

การละเล่น ขับร้อง ลำนำ การละเล่น เครื่องดนตรี ได้แก่ หมอลำ การขับซึ้ง ฟ้อน ส่วนเครื่องดนตรีสำคัญได้แก่ แคน ซึง หรือ พิณ ฉิ่ง ฉาบ กลอง (เครื่องดนตรีอื่นๆ ที่เห็นในปัจจุบันเพิ่มเติมมาใหม่จากการผสมผสานวัฒนธรรมและการคิดค้น ปรับปรุง เช่น โปงลาง โหวต)

พิธีโอม (การสู่ขอ) การสู่ขอนั้นฝ่ายชายจะส่งแม่สื่อไปทาบทาม ทามความสมัครใจ จากฝ่ายสาวก่อน ฝ่ายพ่อแม่จะเรียกบุตรสาวมาทามความสมัครใจ หากฝ่ายหญิงสมัครใจก็จะทำพิธีโอม ซึ่งในการนี้แม่สื่อจะปรึกษากับฝ่ายสาวเรื่องการกำหนดวันทำพิธีโอมด้วย ถึงวันกำหนดทำพิธีโอมกันนั้นเจ้าโคตรฝ่ายชาย (เจ้าโคตร คือ บุคคลที่เป็นผู้ใหญ่หรืออาวุโสของตระกูล) จะเป็นเฒ่าแก่จัดพานหมาก 4 คำ หรือเรียกว่า “ขันหมาก” กับเงิน 3 บาท ไปบ้านเจ้าสาว เมื่อถึงเรือนฝ่ายสาวบิดามารดาญาติพี่น้องจะจัดการต้อนรับเจ้าโคตรฝ่ายชายที่เป็นเฒ่าแก่มาสู่ขอ (หรือมาโอม) ตามสมควร เมื่อทั้งสองฝ่ายได้นั่งตามสมควรแล้วเฒ่าแก่ฝ่ายชายจะยกพานหมาก 4 คำ (มีผ้าขาวปิดไว้) ให้บิดามารดาฝ่ายหญิงกิน และรับเงิน 3 บาท ที่อยู่ในพานนั้นด้วย เงินนี้เรียกว่า “เงินไขปากคอก” การรับเงินแสดงว่าฝ่ายสาวตกลงใจแล้ว หากไม่ตกลงฝ่ายสาวจะส่งเงิน 3 บาทคืน ครั้นเมื่อพิธีโอมเสร็จแล้วทั้งสองฝ่ายจะปรึกษาค่าสินสอดกัน เรียกว่า “คาดค่าดอง”

การประกอบอาชีพ

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก การจับปลาเป็นอาหารอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น ปั่นหม้อ สานตะกร้า ทอผ้า เป็นต้น ผู้หญิงไทยลาวจะมีหน้าที่ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ต้มน้ำ เติร์ยมอาหาร ทำครัว เพาะปลูกเก็บเกี่ยว ส่วนผู้ชายจะทำงานหวานไถนา ชาวลาวมีการนับถือญาติทั้งสองฝ่าย เมื่อชายหญิงแต่งงานแล้วจะอาศัยอยู่บ้านฝ่ายหญิงระยะหนึ่ง หลังจากนั้นจะย้ายออกไปตั้งเรือนใหม่ ลูกสาวมักได้รับมรดกจากพ่อแม่ และมักจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของตนหลังจากแต่งงาน

การแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว

ผู้ชายเมื่ออยู่กับบ้านจะนุ่งกางเกงขาก๊วยสั้น สวมเสื้อม่อฮ่อมแขนสั้น คาดผ้าขาวม้า ตาตาราง เมื่อออกไปนอกบ้านเพื่อร่วมงานบุญจะนุ่งโสร่ง สวมเสื้อคอกลมแขนสั้น มีผ้าขาวม้าคล้องคอ ส่วนผู้หญิงจะนุ่งซิ่น นิยมนุ่งซิ่นผ้าฝ้ายมาแต่เดิมและพัฒนาผ้าฝ้ายเป็นการทอผ้ามัดหมี่ลวดลายต่างๆ ผ้าซิ่นไม่มีเชิงทั้งที่เป็นผ้าเข็น (ทอ) และผ้ามัดหมี่ฝ้ายหรือไหม เสื้อแบบเสื้อของชนเผ่าไทยลาว แม้จะเป็นเสื้อย้อมสีน้ำเงินแก่ แบบเสื้อคล้ายกับชนเผ่าอื่นๆ แต่เนื่องจากเป็นชนเผ่าที่กระจาย

อยู่ในที่ต่างๆ และรับเอาวัฒนธรรมจากภาคกลางได้รวดเร็ว จึงทำให้เผ่าไทยลาวมีแบบเสื้อแตกต่างไปจากชนเผ่าอื่นๆ เช่น เสื้อแขนกระบอก คือ ทอจากผ้าแพรตบแต่งให้มีจีบมีระบาย แขนกระบอก ผ้าฝ้ายย้อมครามหรือมัดหมี่กลุ่มที่แต่งกายแบบดั้งเดิมจริงๆ นิยมแต่งตัวด้วยฝ้ายย้อมคราม ทั้งเสื้อและผ้าซิ่น การพัฒนาการของการทอผ้ามัดหมี่ ทำให้ไทยลาวในปัจจุบันสามารถทอผ้าลายหมี่คั่นหลายสี เช่น สีเหลือง สีแดง และนิยมสีคู่คด นอกจากนั้นชาวเผ่าไทยลาวยังนิยมทอผ้าห่ม ผ้าจ่องลวดลายสวยงาม ซึ่งสามารถปรับแต่งมาเป็นผ้าสไบโจ้วลวดลายของผ้าประกอบเสื้อผ้าได้เป็นอย่างดี

เครื่องประดับของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว นิยมเครื่องเงินและสวมสร้อยที่เป็นรัตนชาติ สอดชายเสื้อในซิ่นหมี่ไหมคาดด้วยเข็มขัดเงิน จุดเด่นอีกประการหนึ่งของชนเผ่าไทยลาว คือ การนิยมผ้าขาวม้าทั้งชายและหญิง ผ้าขาวม้าที่เป็นเอกลักษณ์ คือผ้าใส่ปลาไหล มีสีเขียว-แดง-เหลืองตามแนวยาว ซึ่งสามารถตัดแปลงเป็นผ้าคล้องคอ และใช้สำหรับเป็นผ้าสไบของสตรีในการเสริมแต่งกายให้งดงามขึ้น

บุคลิกและอุปนิสัย ส่วนใหญ่เป็นคนที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นได้จากเอกลักษณ์โดดเด่นในหมู่บ้านของชาวอีสานทั่วไปจะมีซุ้มเล็กๆ ปลุกไว้หน้าบ้าน ในซุ้มหรือเพิงเล็กๆ นั้นจะมีตุ่มน้ำเย็นใสสะอาดพร้อมกระบวยไว้ให้แขกต่างบ้านหรือใครที่เดินผ่านไปมาได้ดื่มน้ำกินแก้กระหาย ภูมิปัญญาอีสาน ตุ่มน้ำจากดินเผาเมื่อใช้ไปนานๆ จะมีตะไคร่น้ำจับภายนอกทำให้น้ำในตุ่มเย็น นี่เป็นตุ่มเย็นธรรมชาติที่ไม่เปลืองกระแสไฟฟ้า คนอีสานมีความเป็นกันเองกับทุกคน เป็นคนจริงใจ ให้ความไว้วางใจ ไว้เนื้อเชื่อใจคนง่าย เพราะคนอีสานในอดีตจะเป็นคนที่ไม่พูดโกหกซื่อสัตย์ ปฏิบัติตามศีลห้าเคร่งครัดในศีลธรรม เอกลักษณ์เด่นอีกอย่างหนึ่งของชาวอีสาน คือ เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนมีความกตัญญู ให้ความเคารพนับถือต่อบุพการี ให้ความเคารพผู้มีพระคุณและผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก จะได้ยินผู้มีอายุน้อยกว่าเรียกผู้สูงอายุในเกือบทุกพื้นที่ว่า “พ่อใหญ่ แม่ใหญ่” คนอีสานระลึกเสมอว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้มีพระคุณต่อทุกคนเพราะผู้สูงอายุเป็นผู้มีประสบการณ์ในการดำรงชีวิตและเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ใช้ชนรุ่นหลังตลอดมา (ครูบ้านนอกดอทคอม, 2561)

2. ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ผู้ไทย

ความหมายของผู้ไทย ราชบัณฑิตยสถานสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของผู้ไทย คือ ผู้ไทย น. ชนชาติไทยสาขาหนึ่งแถวสิบสองจุไทย “ภาษาไทย” หรือคน “ผู้ไทย” หมายถึงชาติพันธุ์ Phu-Thai หรือคนผู้ไทย ที่อยู่ในประเทศไทย แต่ถ้าใช้ “ผู้ไท” หมายถึง ชาติพันธุ์ Phu-Thai ที่อยู่นอกประเทศ เช่น ทางตอนใต้ของจีนที่อพยพเข้ามา ส่วนคำว่า “ภูไทย” นั้นเป็นภาษาพูด ปกติคนคิดว่าชาวผู้ไทยเป็นชนที่เคยอยู่ตามภูเขาหรือชอบอยู่ตามภูเขา ถิ่นฐานดั้งเดิมของชนชาติผู้ไทย ชาวผู้ไทยถือว่าเป็นชนเผ่าไทยอีกสาแหรกหนึ่ง ซึ่งจัดว่าเป็นเป็นผู้ที่พูดภาษาตระกูลไทย กะได (Thai-Kadai) ชนชาติเหล่านี้กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในเขตป่าฝนเมืองร้อน

โดยเฉพาะในดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำสาละวิน ลุ่มแม่น้ำดำ ลุ่มแม่น้ำแดง (ธันวาคม ใจเที่ยง, 2546 : 12) ที่อยู่ในบริเวณรัฐชาติไทย พม่า ลาว เวียดนาม และจีน เป็นต้น รวมทั้งบริเวณทางเหนือของอินเดีย (ธันวาคม ใจเที่ยง, 2546)

ชาวผู้ไทยมีอยู่ 2 กลุ่ม คือ ชาวผู้ไทยขาวและชาวผู้ไทยดำ ในเอกสารเกี่ยวกับประวัติ ผู้ไทยเรณูนคร ได้กล่าวว่า ถิ่นฐานดั้งเดิมของชนชาติผู้ไทยอยู่แคว้นสิบสองจุไทย อยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามในปัจจุบัน ในพงศาวดารเมืองไล เมืองที่ผู้ไทยดำอยู่ คือ เมืองแถน เมืองควาย เมืองตุ่ง เมืองม่วย เมืองลา เมืองโมะ เมืองหวัด และเมืองซาง รวมเป็น 8 เมือง ส่วนเมืองผู้ไทยขาวมี 4 เมือง เมืองไล เมืองเจียน เมืองมุ่น เมืองบาง รวมเป็น 12 เมือง คำว่าจุ นักวิชาการบางท่านเห็นว่าเป็นคำภาษาเวียดนามที่น่าจะมาจากคำว่า “เจิว” หมายถึง เขต แดน เพราะฉะนั้น จุไท จึงน่าจะหมายถึงดินแดนอันเป็นที่อยู่ของชนเผ่าไทโดยที่ชาวผู้ไทยนี้ พระยาสุรศักดิ์มนตรี เห็นว่าชาวผู้ไทย คือ พวกเดียวกันกับพวกลาวโซ่งในจังหวัดเพชรบุรีของไทย ดังจะเห็นได้จากบันทึกกล่าวถึงแคว้นสิบสอง จุไทย ใน พ.ศ. 2430 ของท่านตอนหนึ่ง “เมืองสิบสองจุไทยนั้นเป็นเมืองของพวกผู้ไทยหรือลาวโซ่งตั้งพวกลาวเมืองเพชรบุรี” ชาวผู้ไทยในภาคอีสานแต่เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองแถนหรือแถน (เดียนเบียนฟู) ในแคว้นสิบสองจุไทย สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามในปัจจุบันก่อนที่จะอพยพย้ายเมืองมาอยู่ที่เมืองวังในอาณาจักรของเวียงจันทน์ และบางส่วนอพยพเข้าไทยในที่สุด ประวัติศาสตร์การตั้งชุมชนชาวผู้ไทยในภาคอีสาน จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าในพื้นที่ดินแดนอีสานเคยเป็นบริเวณที่มีอารยธรรมอันเก่าแก่ที่รุ่งเรืองที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย และเคยเป็นแหล่งชุมชนเก่าอันเป็นแหล่งที่อยู่ของคนโบราณ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่อารยธรรมแบบบ้านเชียงกระจายทั่วอีสานเหนือบริเวณลุ่มน้ำสงครามหรืออารยธรรมที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่เพิ่งค้นพบแต่การก่อตั้งชุมชนในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือยุคปัจจุบัน และถือว่าเป็นต้นกำเนิดและเป็นบรรพชนของคนอีสานสาแหรกต่างๆ รวมทั้งสาแหรกผู้ไทยที่เรากำลังกล่าวถึง ที่ชัดเจนมากที่สุดน่าจะเริ่มปรากฏจริงตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ที่ปรากฏมีการอพยพเข้ามาของประชาชนลาว (พระมหาปัญญา เขมปัญญา, 2542.)

กลุ่มพระราชครูโพนเสม็กหรือญาคุชี่หอม นำประชาชนจากเวียงจันทน์มาบูรณะพระธาตุพระนมและส่วนหนึ่งก็สร้างชุมชนใหม่บริเวณพระธาตุ แถวบ้านธาตุพนม บ้านพระกลาง บ้านหลักศิลา บ้านหนองหอย เป็นต้น รวมทั้งกลุ่มของพระวอพระตาที่สร้างหมู่บ้านแถบหนองบัวลำภูและอุบลราชธานี (ธันวาคม ใจเที่ยง, 2546) การอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาของกลุ่มพระวอพระตาในเขตหนองบัวลำภู ราวปี พ.ศ. 2308 อันเกิดจากข้อพิพาทในกรุงเวียงจันทน์ และต่อมาในระยะเวลาที่ไล่เลี่ยกันของกลุ่มพระวอพระตาที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนทางอีสานตอนบน ในเขตหลังภูพานไปทางทิศตะวันตกกลุ่มเจ้าโสมพะมิตรและกลุ่มเจ้าฟ้าขาวก็ได้อพยพเข้ามาตั้งชุมชน และต่อมาชุมชนบางส่วนได้ถูกพัฒนาขยายกลายเป็นเมืองกาฬสินธุ์ กระทั่งหลังสงครามระหว่างราชอาณาจักรกรุงเทพฯ กับ

ราชอาณาจักรเวียงจันทน์ ในช่วงปี พ.ศ. 2369 หลังการพ่ายแพ้ของเจ้าอนุวงศ์แห่งล้านช้างทำให้เวียงจันทน์ถูกกองกำลังของทางกรุงเทพฯ บุกไปทำลายอย่างย่อยยับ ประชาชนที่อยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงถูกนำอพยพมาอยู่ทางฝั่งแม่น้ำโขงทางทิศตะวันตกเป็นจำนวนมาก เพื่อทำลายฐานกำลังอันเป็นการแย่งชิงทรัพยากรมนุษย์ การเคลื่อนตัวของประชาชนจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงหรือของลาวในช่วงหลังการปราบปรามเจ้าอนุวงศ์ ปี พ.ศ. 2369 จึงเป็นการอพยพครั้งใหญ่มีเป็นจำนวนมาก ซึ่งนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์การเมืองอีสานเห็นว่า ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของกลุ่มชนสองฟากโขงดังกล่าวน่าจะเป็นประวัติศาสตร์คลาสสิก (Classical History) ในเรื่องการตั้งถิ่นฐานชุมชนหมู่บ้านไทยสายอีสาน และชาวผู้ไทยที่อยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ที่ปัจจุบันอาศัยอยู่แถบอำเภอเรณูนคร อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม อำเภวาริชภูมิ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร อำเภอหนองสูง อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร อำเภอเขาวง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงในครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างชาวเวียงจันทน์กับชาวผู้ไทยในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 (พระเจ้าองค์หล่อ) แห่งเวียงจันทน์ หัวหน้าชาวผู้ไทยชื่อ พระยาศรีวรราช มีความดีความชอบเพราะช่วยในการปราบปรามกบฏจนสงบ ถูกปูนบำเหน็จโดยพระราชทานพระราชาธิราชชื่อ เจ้านางช่อฟ้า ให้เป็นภรรยา ต่อมาแต่งตั้งให้บุตรที่เกิดจากพระศรีวรราชกับเจ้านางช่อฟ้า รวม 4 คน ไปครองเมืองสบแอด เมืองเชียงค้อ เมืองวัง และเมืองตะโปน (เซโปน) พร้อมกับอพยพชาวผู้ไทยลงไปทางใต้ของราชอาณาจักรเวียงจันทน์ เป็นเมืองวัง เมืองเซโปน ต่อมาชาวผู้ไทยได้แยกย้ายออกไปตั้งเป็นเมืองพิน เมืองนอง เมืองพ้อ เมืองพลาน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในแขวงสะหวันนะเขตของลาว (สุรจิตต์ จันทรสาขา, 2543)

จะเห็นได้ว่าก่อนหน้าที่ชาวผู้ไทยจะอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เคยตั้งถิ่นฐานมั่งคั่งทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงอยู่ใต้พระบารมีของพระเจ้ามหาชีวิตของล้านช้าง และได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยมอบพระราชาธิราช และให้ลูกหลานชาวผู้ไทยเป็นเจ้าของปกครองและมีอิสระในการสร้างชุมชน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระเจ้าอนุวงศ์หรือพระเจ้าอนุรุธราชแห่งนครเวียงจันทน์ ทรงก่อการสงครามเพื่อทำการประกาศเอกราชให้กับล้านช้างในปี พ.ศ. 2369 เมื่อไม่ประสบความสำเร็จถูกกองทัพไทยปราบ ทำให้เกิดความโกลาหลวุ่นวายเป็นที่สุดยุคหนึ่งของล้านช้าง นอกจากที่เวียงจันทน์จะถูกเผาจนย่อยยับแล้ว ทางกรุงเทพมหานคร ยังมีนโยบายที่จะกวาดต้อนพวกผู้ไทย ข่า กะโซ่ กะเลิง เป็นต้น จากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง (ภาคอีสาน) ซึ่งถือว่าการแย่งชิงทรัพยากรมนุษย์ และตัดกำลังรบของเวียงจันทน์และญวน ทำให้ชาวผู้ไทยที่อยู่กันอย่างสงบสุขที่เมืองวัง เมืองเซโปน เมืองพิน เมืองนอง เมืองคำอ้อคำเขียว เป็นต้น ในดินแดนล้านช้างอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในฝั่งไทย ทั้งเขตกาฬสินธุ์ อุบลราชธานี อุตรธานี โดยเฉพาะสกลนคร และนครพนม

การเคลื่อนตัวของกลุ่มชน ต่างๆ ในดินแดนต่างๆ รวมทั้งชาวผู้ไทยจากแคว้นสิบสองจุไทย เข้ามา ในราชอาณาจักรล้านช้างและใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือราชอาณาจักรสยาม มิได้หมายความว่า มาตัวเปล่าโดยเฉพาะกลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไท-กะได (Tai-Kadai) เข้ามาด้วยศิลปวัฒนธรรม ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งหมายความว่ามาด้วยจิตวิญญาณ มาด้วย “วัฒนธรรมพุทธ-ผี และการเห็ดหนา” อันเป็นวัฒนธรรมของชนเผ่าไทที่มีความเข้มแข็งเพราะสืบสานกันมาอย่างยาวนาน และยังสืบทอดให้ปรากฏเป็นหลักฐานทางชีวิตและวัฒนธรรม (Life and Culture) ในชุมชนชาวผู้ไทย

ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวผู้ไทย

ถวิล ทองสว่างรัตน์ (2527) ได้รวบรวมขนบธรรมเนียมประเพณีชาวผู้ไทย ได้แก่ การแต่งกาย ภาษา ลัทธิทางศาสนา การถือผี การแต่งงาน การเลี้ยงผีตาแฮก ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ดังรายละเอียดตามลำดับ

1. การแต่งกาย การแต่งกายของชาวผู้ไทยในเวลาปกติผู้ชายนุ่งผ้าด้วยตาเมล็ด งาดำ หรือนุ่งผ้าขาวม้าสีขาว สวมเสื้อด้วยสีดำ (ผ้าพื้นเมือง) ผู้หญิงนุ่งซิ่นใช้ผ้าสีดำ (ผ้าพื้นเมือง) ถ้าไม่สวมเสื้อแทนที่จะห่มผ้าก็จะเอาแขนเสื้อผูกสะพานแล่นเฉียงบ่าใช้แทนผ้าห่ม เครื่องประดับของชายในเวลาปกติไม่มี ผู้หญิงมีกำไลใส่ข้อมือกับกระจอนหู (ต่างหู) ทำด้วยเงินหรือทองเหลืองใส่ประจำตัวอยู่เสมอ สำหรับคนที่มีความดีทั้งหญิงและชายจะมีผ้าดอกพื้นเล็กๆ ผูกคล้องศีรษะรัดผมไว้ไม่ให้รุงรัง การเกล้าผมโดยมากใช้ทั้งหญิงและชายในเวลานักขัตฤกษ์ ถ้าเป็นปกติใช้แต่ผู้หญิงถ้าเป็นเวลานักขัตฤกษ์ผู้ชายนุ่งผ้าไหมสวมเสื้อชั้นใน ห่มผ้าซิด (ผ้าพื้นเมือง) ส่วนผู้หญิงนุ่งซิ่นไหม สวมเสื้อผ้าดำแขนยาว รูปเสื้อกระบอกติดลูกกระดุมด้วยแถบหนึ่งประมาณ 30-40 เม็ด มาปัจจุบันนิยมใช้สดางค์หรือสดางค์สิบล้อมขึ้นกับกระดุมทุกเม็ด เครื่องประดับกายมีลูกปัดแก้วร้อยเป็นสายใช้คล้องคอ ใส่ข้อมือ และพันผม ใช้ทั้งหญิงและชายบางครั้ง พวกผู้หญิงยังเอาเงินเหรียญ สลึงสองสลึงเหรียญเฟื้องและเงินต่างประเทศมาเจาะรูร้อยเป็นแถวคล้องคอคล้ายเสมาอีกด้วย ถ้าเป็นการทำบุญต่างหมู่บ้านผู้หญิงจะมีกระหย่งใส่เครื่องนุ่งห่มและเครื่องแต่งตัวไปด้วยทุกคน แต่เวลา รับศีลจะถอดเครื่องประดับออกกองไว้หมดเมื่อรับศีลเสร็จแล้วจะแต่งใหม่ตามเดิม

2. ภาษา ภาษาดั้งเดิมของชาวผู้ไทยมีภาษาพูดเป็นของตัวเองแต่ไม่มีภาษาเขียน โดยลักษณะคำพูดเป็นคำไทยโตดที่คล้ายภาษาในภาคกลาง แต่มีสำเนียงและบางคำที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่ถือว่ามีรากคำเดียวกันและสามารถสื่อสารกันได้ในระหว่างชาวผู้ไทยกับชาวลาว ญ้อ หรือกลุ่มคนไทยกลุ่มอื่นๆ ทั้งที่อยู่ในประเทศไทยหรือคนไทยนอกประเทศได้ ลักษณะการพูดอักษรผิดกับภาษาไทยและภาษาอีสานกลุ่มอื่นในปัจจุบันไปบ้างมีข้อสังเกตโดยย่อ ดังนี้

อักษร ข ห และ ฮ บางคำใช้สลับแทนที่กันบ้าง เช่น

คน ออกเสียงเป็น ฮน

ขา ออกเสียงเป็น หา

ผ้าห่ม ออกเสียงเป็น ผ้าฮม

ขาด ออกเสียงเป็น ฮาด

ขึ้นเรือน ออกเสียงเป็น ฮินเฮิน

ให้ ออกเสียงเป็น เฮ้อ, เห้อ

สระโไอ้มลายออกเสียงโไอตามปกติแต่สระโไอ้ม้วนออกเสียงเป็นเออ เช่น

ผู้ใหญ่ ออกเสียงเป็น ผู้เหยอ

เอาใส่ ออกเสียงเป็น เอาเชอ

คำที่ใช้ ก สะกดออกเสียงเป็นเสียงสั้น เช่น

ลูกใคร ออกเสียงเป็น ลุเพอ

ข้าวปลูก ออกเสียงเป็น เค้าปุ

ตากแห ออกเสียงเป็น ตะแห

สระเอีย ออกเสียงเป็น เอ เช่น

เมียใคร ออกเสียงเป็น เมเพอ

โรงเรียน ออกเสียงเป็น โลงเลน

สระเอือ ออกเสียงเป็น เออ เช่น

เฮือ ออกเสียงเป็น เฮอ

เสื่อ ออกเสียงเป็น เสอ

เกลือ ออกเสียงเป็น เก้อ

สระอัว ออกเสียงเป็น โอ เช่น

ผิวเมีย ออกเสียงเป็น โผเม

วัวหลายตัว ออกเสียงเป็น โงหลายโต่ เป็นต้น

ตัวอย่างการใช้ภาษาผู้ไทย

เจ้าสีไปสีเลอ หมายถึง คุณจะไปไหน

เจ้ามาแต่สีเลอ หมายถึง คุณมาจากไหน

3. ลัทธิทางศาสนา ศาสนาของชาวผู้ไทยครั้งก่อนโน้นผู้ไทยยังไม่มีภรรยา

นับถือแต่ผีด้าม คือ ผีแต่บิดามารดาหรือปู่ย่าตายายที่ตายล่วงไปแล้ว เวลานั้นพระยาค่า
ยังไม่มีภรรยา เจ้าอนุรุธกุมาร เจ้าเมืองเวียงจันทร์จึงประทานสาวสนมมาให้เป็นภรรยาพระยาค่า
ชื่อนางลาวและให้พระครูอีกรูปหนึ่ง (พระสงฆ์) ไปตั้งวัดอยู่ที่เมืองวังเพื่อช่วยแนะนำสั่งสอนทาง

พระพุทธศาสนา นางลาวเป็นหัวหน้าช่วยแนะนำในการทำบุญให้ทาน พวกผู้ใหญ่จึงมีการเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา รู้จักการทำบุญให้ทาน พวกผู้ใหญ่จึงมีการเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา รู้จักการทำบุญกุศลตั้งแต่นั้นสืบมา มีการทำบุญ คือ 1) ทำบุญบั้งไฟ 2) ทำบุญพระเวส (มหาชาติ) 3) ทำบุญวันออกพรรษา 4) ทำบุญข้าวจี 5) ทำบุญข้าวประดับดิน 6) ทำบุญข้าวสาก 7) ทำบุญกฐิน และ 8) ทำบุญวันสงกรานต์

4. การถือผี การถือผีของชาวไทยมีเหตุผลว่า เมื่อพระยาก่าได้นางลาวมีบุตรชายด้วยกัน 3 คน คนที่ 1 ชื่อท้าวคำ คนที่ 2 ชื่อท้าวท่า คนที่ 3 ชื่อท้าวแก้ว ในครั้งนั้นมีผีอยู่ที่ถ้ำได้แสดงให้เห็นเป็นตัวคนธรรมดา ถ้าพวกผู้ใหญ่มีกิจกรรมจะทำงานสิ่งใดไปขอแรงพวกผีมาช่วยทำงานก็ได้ เช่นเดียวกับคนธรรมดา แต่อาหารที่จะเลี้ยงพวกผีนั้นจะเลี้ยงได้แค่เครื่องของหวานของควาผีไม่กิน พุดจากันได้เหมือนกับคนธรรมดา แต่จะทำการต้องแยกกันเป็นฝ่ายหนึ่งต่างหากไม่รวมกัน โดยกล่าวว่าพวกผีนั้นเหมือนสาบกลิ่นคน การถือผีโดยเข้าใจว่าผีบิดา มารดา หรือปู่ ย่า ตา ยาย ที่ตายไปแล้วเป็นผู้ปกครองคอยดูแลการกระทำผิดของบรรดาลูกหลานญาติพี่น้องอยู่เสมอ ดั่งเช่น มีชายไปจับแขนหรือกอดจูบสาวบนเรือนอย่างหนึ่ง หรือคนในครัวเรือนนั้นไปเรียนวิชาอาคมโดยไม่บอกกล่าวกับผีอย่างหนึ่ง หรือลูกสะใภ้เดินบนเรือนกระที่บสั่นแรง หรือเคาะไม้เสาเรือน ฝาเรือน และไม้อ่างอื่น ซึ่งเป็นเครื่องประกอบเรือนนั้นอย่างหนึ่ง เหตุที่กระทำดังกล่าวนี้ถือว่าผิดผีปู่ ย่า ตา ยาย ผีนั้นจะต้องมากระทำให้คนใดคนหนึ่งมีอาการเจ็บป่วยขึ้น เมื่อมีคนเจ็บป่วยเกิดขึ้นแล้วต้องไปหาหมอเหยาหรือหมอล่าส่องมาเสี่ยงทาย ว่าผิดอย่างนั้น ผีจะต้องกินไก่ กินหมู กินกระบือ คนที่กระทำผิดต้องจัดหามาเช่นผีตามความต้องการ แต่ต่อมาทุกวันนี้การเซ่นหมูและกระบือนั้นใช้แต่สมมติว่าเป็นกระบือโดยมาก

5. การแต่งงาน ก่อนแต่งงานส่วนมากหนุ่มสาวจะต้องชอบพอและรู้จักกันมาก่อน เพราะประเพณีผู้ใหญ่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะเปิดโอกาสให้ชายหนุ่มหญิงสาวได้คุยกันอย่างเสรีหนุ่มสาวจะมีโอกาสพบในโอกาสต่างๆ เช่น ในงานประเพณี นอกจากนี้ หนุ่มยังไปคุยกับหญิงสาวที่ตนพึงพอใจได้ที่บ้านของหญิงสาวตั้งแต่หัวค่ำจนถึง เช่นเดียวกับประเพณีของชุมชนในภาคอีสานเกือบทั่วไป โดยฝ่ายหญิงจะนั่งปั้นตีด้าย อี้ว้าย (หีบด้าย) หรือทำงานเล็กน้อยอยู่บนบ้านเรียกว่า “อยู่ค่า” ถ้าหญิงสาวนั้นลงมาทำงานอยู่ใกล้บ้าน เช่น ต้าข้าวหรือชุมนุมการก่อกองไฟหรือจุดตะเกียงทำงานอยู่ลานบ้าน เรียกว่าการ “ลงช่วง” ในเวลานี้หนุ่มๆ ก็จะพากันไปแ้วสาว (แ้วสาว) บางทีก็มาเป็นกลุ่มและแยกย้ายไปตามบ้านสาวที่ตนหมายปอง โดยบางคนจะเป่าแคนด้วยเป็นสัญลักษณ์ให้สาวอยู่คอยหนุ่มทำนองว่าอายุมาแล้ว พอถึงบ้านใดบ้านสาวผู้บ่าวจะหยุดเป่าแคนทันทีแล้วจึงขึ้นไปบนบ้านใดบ้าน ในสมัยโบราณก่อนหนุ่มจะขึ้นบ้านไปคุยสาวได้ พอไปถึงบ้านหญิงสาวต้องเรียกให้สาวหย่อนบันไดลงมาให้ การคุยกันในสมัยก่อนมักจะคุยด้วย ผญา ถ้าหากพ่อแม่ฝ่ายหญิงยังไม่เข้าอนก็จะพากันหลีกเข้าไปในบ้านเสียปล่อยให้หนุ่มสาวได้คุยกันอย่างเสรี โดยที่หนุ่มจะ

ล่องเกินหญิงสาวไม่ได้ถ้าเกิดไปล่องเกินเข้าจะ “ผิดผี” ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องชดเชยทางสังคมชาวผู้ไทยหรือชาวอีสานอย่างหนึ่ง ต้องเสียผีโดยอาจตกลงยินยอมแต่งงานด้วยหรือหาเครื่องเช่น มีหัวหมูหรือเป็ด หรือไก่พร้อมด้วยอุ 1 ไท และเงิน 12 บาท ไปเช่นผีเรือนฝ่ายหญิงเป็นการถ่ายโทษเมื่อหนุ่มสาวตกลงชอบใจกันแล้วต่อไปฝ่ายชายต้องไปสูกขอโดยจัดขันหมากพลู อุ 1 ไท และเงิน 3 บาท ให้พ่อล่ำม (เฒ่าแก่หรือคนที่คนในชุมชนเคารพนับถือที่ถือว่าเป็นตัวแบบที่ดีในการครองคู่) นำไปมอบให้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เมื่อรับของไว้แล้วหมากพลูก็จะแจกกันทันที ส่วนอุจะต้องแจกตีมาก่อนการตกลงค่าสินสอดและค่าใช้จ่ายในพิธีต่อจากนั้น พิธีการอีกหลายขั้นตอนจนถึงฤกษ์ที่ตกลงกันไว้ก็ทำพิธีแต่งงาน โดยพ่อล่ำมเป็นคนทำพิธีโดยกล่าวสั่งสอนและอวยพรบ่าวสาวเป็นภาษาพื้นเมืองยี่ตาว จึงผูกแขนให้กับคู่บ่าวสาวจากนั้นก็จะมีของไหว้ซึ่งอาจเป็นหมอน ที่นอน ผ้าห่มหรือผ้าขาวม้าผูกติดกับใบดอกกรักและเทียนขอขมาพ่อล่ำมและญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายจนครบทุกคนเสร็จพิธี หลังจากพิธีแต่งงานแล้วชาวผู้ไทยยังมีพิธีไหว้ผีและพิธีอื่นๆ อีกหลายขั้นตอนจนมีลูกครบ 4 คน จึงเป็นอันเสร็จพิธีแต่งงานของชาวผู้ไทย

6. การเลี้ยงผีตาแฮก ประเพณีการเลี้ยงผีนับว่าเป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่อาจเป็นเครื่องบ่งชี้เบื้องต้นได้ว่า กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มตระกูลเผ่าไทยหรือไม่ สำหรับการเลี้ยงผีตาแฮกของชาวผู้ไทยนั้นเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ผีนาหรือแม่โพสพช่วยดูแลให้ต้นข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ได้ผลผลิตเต็มที่ ประเพณีเลี้ยงผีตาแฮกนั้นนับถือว่าเป็นวิถีชีวิตของชุมชนชนบทอีสานหรือกลุ่มคนตระกูลไทยทั่วไป ซึ่งเรียกรวมหรือจัดอยู่ในวัฒนธรรมที่เรียกว่า “วัฒนธรรมข้าว” ที่ยังมีความชัดเจนอยู่ในพื้นที่ชนบทภาคอีสาน นอกจากนี้แล้วประเพณีการเลี้ยงผีตาแฮกนี้ยังถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกรอบชีวิตชาวอีสานที่เรียกว่า “ฮีด 12 คอง 14”

พิธีกรรมการเลี้ยงผีตาแฮกจะเริ่มขึ้นเมื่อถึงฤดูฝนก่อนที่จะไถและคราด โดยจะปลูกศาลเล็กๆ ขึ้นตามคันนาเพื่อใช้เป็นสถานที่ทำพิธีบูชาผีนาหรือผีเจ้าที่ทางที่เรียกว่า “ผีตาแฮก” ในพิธีบูชานั้นจัดทำง่าย ๆ โดยมีอาหารที่ใช้เช่น ไหว้ มีหมาก ยาสูบ ไข่ไก่ 1 ฟอง และอุ 1 ไท เพื่อบอกกล่าวให้รับรู้ถึงเวลาทำนาแล้วให้ทำนาอย่างราบรื่นไม่มีอุปสรรคใดๆ ให้ได้ช่วงงาม การเช่นไหว้จะกระทำในวันพุธในฤดูทำนา เมื่อเช่นไหว้บอกกล่าวเรียบร้อยแล้วลงมือทำนาพอเป็นเคล็ดโดยปลูกข้าวไว้ 7 ต้น บริเวณตาแฮก จากนั้นก็ทำนาไปตามปกติ เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็จะเก็บเกี่ยวข้าวจากที่ปลูกไว้ที่ศาลตาแฮก จำนวน 7 ต้นนั้นก่อน เมื่อทำนาเสร็จแล้วก็จะมีการทำ “พิธีสู่ขวัญข้าว” “สู่ขวัญควาย” เพื่อเป็นการขอบคุณที่มีส่วนช่วยให้การทำนาเสร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านก็จะเดินไปอวยพรตามบ้านต่างๆ เป็นอันเสร็จพิธีการทำนา

7. ฮีด 12 คอง 14 กับชาวผู้ไทย ชุมชนหมู่บ้านอีสานโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบอีสานตอนบน นครพนม สกลนคร มุกดาหาร อุตรธานี กาฬสินธุ์ ไม่ว่าจะกล่าวถึงมิติใดๆ ทั้งทางเศรษฐกิจหรือสังคม สิ่งทีละเลยมิได้ คือ ฮีด 12 คอง 14 สิ่งนี้คือรากฐานของชุมชน

หมู่บ้านอีสาน เปรียบเสมือนต้นตอต้นกำเนิดของความเป็นชาวอีสานหรือ “วัฒนธรรมลาวสองฝั่งโขง” ที่เป็นตัวบ่มเพาะวิถีคิดและวิถีชีวิตของชาวอีสานจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคหลังการเข้ามาอิทธิพลของล้านช้างในแถบลุ่มน้ำโขงตอนล่าง นับแต่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชลามา (พ.ศ. 2103) ที่ย้ายเมืองหลวงของล้านช้างสู่เวียงจันทน์ โดยที่ “ฮีด 12 คอง 14” เป็นกระแสแห่งวัฒนธรรมหลักของกลุ่มชน 2 ฝั่งโขง ไม่ว่าจะเป็นชนเผ่าใดๆ ในรวม 100-200 ปี

3. ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์กะเลิง

กะเลิง เป็นชนกลุ่มน้อยพวกหนึ่งจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งภูมิลำเนาในบริเวณลุ่มน้ำโขงแถบนครพนมและสกลนคร เช่น พวกผู้ไทย พวกย้อ พวกโย้ย พวกแสก พวกไล่ ฯลฯ กะเลิงที่จะกล่าวต่อไปนี้ข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจากการศึกษาภาคสนามที่บ้านนายอ ซึ่งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองสกลนครไปตามถนนสายสกล-นาแก ประมาณ 7 กิโลเมตร ใกล้กับหมู่บ้านที่มีลำห้วยวังช้างไหลผ่านและอีกหมู่บ้านหนึ่งคือหมู่บ้านโพนงามซึ่งอยู่ถัดไป ทั้งสองหมู่บ้านมีทางซึ่งเป็นถนนแคบๆ เข้าหมู่บ้านห่างจากถนนใหญ่ประมาณ 1 กิโลเมตร อาชีพหลักของพวกกะเลิงในหมู่บ้านดังกล่าวคือทำนาปีละครั้งและหาปลาหากบตามฤดูกาลและพืชผักเท่าที่หาได้ ในด้านชาติพันธุ์วิทยากะเลิงเป็นชาพวกหนึ่ง พวกกะเลิงบางคนเข้าใจว่า “กะเลิง” มาจากคำว่า “ข้า-เลิง” ซึ่งหมายถึงการเป็นข้าหรือคนรับใช้ผู้อื่นตลอดมา แต่ไม่อาจจะยืนยันได้ว่าใครเป็นนายของพวกกะเลิง ลักษณะที่แตกต่างจากพวกข้าที่เด่นชัดคือ กะเลิงชอบอยู่ในที่โล่งแจ้ง มีอาชีพทำนาและชอบคบค้าสมาคมกับคนทั่วไป แต่พวกข้ากลับชอบอยู่ตามป่าเขาและไม่ชอบคบค้าสมาคมกับคนต่างถิ่นต่างพวก ด้วยเหตุนี้เอง กะเลิงจึงผสมกับเผ่าอื่นๆ โดยเฉพาะพวกลาวซึ่งเป็นชนพื้นเมืองและมีจำนวนมาก ทำให้กะเลิงไม่แตกต่างไปจากลาวยากที่จะหาเอกลักษณ์ที่แท้จริงของกะเลิงได้โดยเฉพาะภาษาพูดที่ได้กลายเป็นจนหมดสิ้น การแต่งกายและพิธีกรรมก็คล้ายกับลาวทั่วไป

ประวัติความเป็นมา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับพวกกะเลิงเมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการที่เมืองนครพนม เรณูนคร และสกลนคร เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2449 ว่า “พวกกะเลิงพบในแขวงเมืองสกลนครมีมาก ว่าถิ่นเดิมอยู่เมืองกะตากแต่ไม่รู้ว่าเป็นเมืองกะตากอยู่ที่ไหน เพราะอพยพมาอยู่ในแดนล้านช้างมานานหลายชั่วคนแล้ว พุทธภาษาหนึ่งต่างหาก ผู้ชายบางคนไว้ผมมวย บางคนไว้ผมประบ่าและมักสักรูปนกที่แก้ม” อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าชาวกะเลิงไม่รู้จักเมืองกะตากเช่นเดียวกัน แต่รู้จักเมืองภูวานากะแดง ซึ่งอ้างว่าเป็นถิ่นเดิมของตน เมืองภูวานากะแดงหรือบ้านนากะแดงตั้งอยู่เชิงเขาอาก แขวงเมืองภูวตล ต่อเขตเมืองคำเกิด คำม่วน การเคลื่อนย้ายของพวกกะเลิงข้ามฝั่งแม่น้ำโขงเข้าสู่นครพนมและสกลนคร คงเริ่มในช่วงศึกจีนฮ่อที่เมืองเชียงขวาง พุ่่งเชียงคำ พ.ศ. 2427 ในครั้งนั้นราชวงศ์ฟอง เมืองสกลนครได้คุมเสบียงกรังติดตามแม่ทัพไปพุ่่งเชียงคำด้วย ทั้งยังได้รับพุ่่งกับจีนฮ่อเป็นสามารภ ในปีรุ่งขึ้นเจ้า

ฟ้าหามหึ่งเวียนเนี่ยน เจ้าเมืองพูนของญวนต้องการเป็นเอกราชจากฝรั่งเศสจึงแข็งเมืองแต่สู้ไม่ได้ จึงพาสัมครพรรคพวกหนีเข้ามาอาศัยเมืองวังคำ บ้านบ่อคำแฮ แขวงเมืองภูวดล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ซึ่งตั้งทัพอยู่ที่เมืองหนองคาย โปรดเกล้าให้หมื่นมณฑลเกียรติพิทักษ์ ขึ้นไป พร้อมกับกองรักษาด่านตรวจปักปันเขตแดนพระราชอาณาเขตสยามในจำนวนนี้โปรดเกล้าฯ ให้ราชวงศ์ฟองและท้าวคำสายตั้งกองรักษาด่านอยู่ที่บ้านนาคะแดงเป็นเวลา 6 เดือน เมื่อเห็นว่าเหตุการณ์เรียบร้อยจึงยกทัพกลับสกลนคร ความวุ่นวายทั้งศึกฮ่อ ศึกญวน รอบๆ เมืองภูวดล ในช่วงปี พ.ศ. 2427-2429 นั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้พวกกะเลิงอพยพหนีภัยข้ามโขงมาอยู่ในท้องที่ นครพนม ดังปรากฏว่ามีพวกกะเลิงมาแต่โบราณที่บ้านดงเย็น มุกดาหาร บ้านกรุก อำเภอมือง นครพนม บ้านดงขวาง บ้านโพนงาม บ้านนายอ บ้านดงมะไฟ ในท้องที่สกลนคร (ดังที่กล่าวกันว่าพวกกะเลิงชอบอยู่แถบเชิงเขาภูพานจึงไม่ถูกต้อนัก หากแต่ตั้งบ้านเรือนเป็นแนวจากริมฝั่งโขง เรื่อยมา และเข้าจับจองที่ไร่นาซึ่งรกร้างว่างเปล่าแถบเชิงเขาภูพาน) จากคำบอกเล่าของนางบ่อนานเพ็ง อายุ 88 ปี ที่บ้านโพนงามเล่าให้ฟังว่า “มารดาได้นำตนอพยพจากภูวานาคะแดงมาอาศัยที่เมืองสกลนครแต่ยังเล็กๆ ขณะนั้นเจ้าคุณจันเป็นเจ้าเมือง” ซึ่งหมายถึงพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) เจ้าเมืองสกลนคร ระหว่าง พ.ศ. 2430-2466 และเป็นเจ้าเมืองคนสุดท้าย ก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นระบบมณฑล หลักจากนั้นจึงแต่งงานและตามสามีมาอยู่ที่บ้านโพนงาม ซึ่งมีหลวงพิเศษเป็นตาแสงหรือกำนัน แต่มีที่ทำการอยู่ที่บ้านนายอ ในครั้งนั้นนานๆ ทีจะมีพวกกะเลิงจากเมืองภูวานาคะแดงมาสืบหาพี่น้องกลับไปรับมรดกเงินฮางที่ฝั่งลาวด้วย

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของพวกกะเลิงโบราณที่มักอ้างถึงกันเสมอคือการสักนกที่แก้ม แต่โดยทั่วไปแล้วคนแก่คนเฒ่าเกือบทุกเผ่ามักนิยมสัก นับแต่เหนือหัวเข่า ตะโพก เอว ข้อมือ ข้อเท้า โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ดูสวยงามดั่งมีค่าคมหรือผญา สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมการสักลายของฝ่ายสตรีว่า “ชาขาวนุ่งผ้าฝ้าย ชาลายมอมนุ่งผ้าเข็นกอบ” ผ้าเข็นกอบเป็นผ้าทอลวดลายสวยงาม ซึ่งหมายความว่าชาลายนั้นงามกว่าชาขาวเหมือนผ้าฝ้าย นอกจากนี้แล้วยังได้กล่าวถึงการสักนกที่แก้มว่า “ชาลายแล้วแอว์บ่ลายบ่ให้กายแอว์ลายแล้วขันบ่สักนกน้อยยอยแก้มตอดซี้ตา” คือชายใดจะได้กายกอดหญิงจะต้องสักลายที่ขา ที่เอว ที่แก้มด้วย ซึ่งตรงกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงว่า “...ผู้ชายไว้ผมประบ่า และมักสักเป็นรูปนกที่แก้ม”

อย่างไรก็ตาม ในสมัยที่สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ มาเป็นข้าหลวงมณฑลลาวกาว ได้ทรงประกาศให้ประชาชนเลิกเชื่อในเรื่องที่ว่า “การสักนี้เห็นว่าไม่เป็นการมีคุณประโยชน์แต่อย่างใดเลย สำหรับแต่จะทำให้ตนได้รับความเจ็บปวดเมื่อเวลาสักและทำให้ร่างกายเปื้อนดำติดตัวไปจนตายเท่านั้น เพราะฉะนั้นการที่ประชาชนผู้มีความคิดอันดีทั้งหลายจะตกเตือนว่ากล่าวสั่งสอนบุตรหลานพี่น้องเพื่อนฝูงของตน อย่าให้พากันนิยมในการสักหาหรือสักตาม

ร่างกายอันเป็นเรื่องราวประโยชน์มิได้นั้นเลย...” แต่คำประกาศดังกล่าวไม่อาจจะลบล้างความเชื่อ ความนิยมในสมัยนั้นได้ จนกระทั่งในปัจจุบันจึงได้เสื่อมหายไป ผู้มีรอยสักตามร่างกายกลับถูกสตรี ล้อเลียนว่าสกปรกหรือเป็นนักโทษมาจากคุก และไม่พบเห็นการสักนกที่แก้มอีก นางกอ อายุ 68 ปี เล่าว่า ได้เห็นคนที่สักนกที่แก้ม ชื่อนายศิลา บ้านห้วยป่าใหญ่ ตำบลโนนหอม เมื่อตนอายุ 14 ปี หลังจากนั้นนายศิลตายแล้วก็ไม่พบพวกกะเลิงสักรูปนกน้อยที่แก้มอีกเลย

ประเพณีความเชื่อ

ขนบธรรมเนียมประเพณีของพวกกะเลิงมีลักษณะคล้ายลาวทั่วไป เช่น การสู้ออก สมัย 70-80 ปีที่แล้ว จะสู้ออกด้วยเงินเพียง 3-4 บาท เหล้า 4 ไท ไก่ 4 ตัว แต่งขันห้าขันแปด เงินหมั้นจะตกเป็นของมารดาเจ้าสาว ซึ่งถือว่าเป็นค่าน้ำนม ส่วนเมื่อแต่งงานแล้วจะไปอยู่บ้านใครก็แล้วแต่จะตกลงแต่มักจะดูว่าบ้านใดขาดแคลนคนทำนาทำไร่ก็จะไปอยู่บ้านนั้นเมื่อภรรยาตั้งครรภ์ มักจะห้ามรับประทานของมันเพราะจะทำให้คลอดยาก เมื่อใกล้คลอดปวดท้องจะแก้มัดสิ่งของทั้งหลายจนเปิดประตูออก ให้หมด ห้ามแขวนเสื้อผ้าสิ่งของเพราะเชื่อว่าจะทำให้คลอดยาก การบวชเรียนในปัจจุบันยังมีอยู่บ้างแต่ไม่เคร่งครัดเท่าภาคกลาง ทั้งนี้เพราะมีความจำเป็นเรื่องการทำมาหากินต้องใช้แรงงานแต่ก็มีการ รื่นเริงในเทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา ตรุษสงกรานต์ ในพิธีเกี่ยวกับผู้ตายนั้นการอาบน้ำศพจะทำให้หมูปิ่น้องที่สนิทเท่านั้น แต่ก็มีกรรมนิมต์พระมาสวดก่อนเผาศพ การทำบุญกระดูกมักทำหลังจาก ที่เก็บเกี่ยวข้าวได้แล้ว ความเชื่อในเรื่องผีของชาวกะเลิงไม่เคร่งครัดในพิธีกรรมเช่นบางเผ่า ชาวกะเลิงนับถือผี ดังนี้

1. ผีเรือน ผีชาน (ชาวผู้ไทยเรียกว่า “ผีแจ”) ถือกันว่าเป็นวิญญาณของพ่อแม่ บรรพบุรุษจะยังวนเวียนปกปักรักษาคุ้มครอง โดยอยู่ที่มุมใดมุมหนึ่งของบ้าน โดยเรียกว่า “แจ” ถ้าบ้านใดมีลูกเขยหรือลูกสะใภ้จะเข้ามาที่มุมแจนั้นไม่ได้เป็นการผิดผีต้องให้หมอเหยามาทำพิธี
2. ผีหมู่บ้าน ผีหอ หรือผีมหะคัก เป็นที่เชื่อกันว่าเป็นผู้คุ้มครองทั้งหมู่บ้าน ชาวกะเลิงจะทำศาลในลักษณะของศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ในที่แห่งหนึ่ง เมื่อสิ้นปีซึ่งกำหนดในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ชาวบ้านจะพากันไปเลี้ยงผี จะมี “เจ้าจ้ำ” เป็นเจ้าพิธี หลักจากนั้นจะมีการกินเลี้ยงรื่นเริงกันอย่างสนุกสนาน
3. ผีนาหรือตาแฮก ซึ่งชาวบ้านจะบอกกล่าวเวลาหว่านหรือเก็บเกี่ยว อาจทำหรือตั้งศาลพระภูมิให้ตามนาก็ได้

ความเชื่อในเรื่องขวัญ ชาวกะเลิงเชื่อว่าเมื่อเกิดอุบัติเหตุหรือตกใจ หรือตกต้นไม้ ขวัญจะยังคงอยู่ในบริเวณนั้น เมื่อต้องการให้ขวัญเข้าร่างกายจะต้องหาภาชนะหรือผ้าขาวม้าไปซ้อนขวัญกลับมาสู่ร่างของผู้ได้รับอุบัติเหตุต่างๆ จากนั้นจะผูกข้อต่อแขนผู้ประสบอุบัติเหตุเจ้าของขวัญ ส่วนการตั้งเครื่องบูชาขวัญหรือใช้สวิงซ้อนขวัญเช่นบางพวกนั้นจะไม่ปรากฏในหมู่กะเลิง

วัฒนธรรมกะเลิงนั้นนับแต่ละสูญหายไปทีละน้อยๆ ไม่เพียงจะเกิดจากการผสมปนเปกับเผ่าอื่นเท่านั้น แต่หากหมายถึงความสะดวกสบายที่มีถนนหนทาง ซึ่งมีผลให้วัฒนธรรมแบบเมืองเข้ามามีอิทธิพลรวดเร็ว หนุ่มสาวกะเลิงนั่งยีนส์แทนนุ่งซิ่น แม่กล่อมลูกด้วยเพลงไทยสากลหรือเพลงลูกทุ่งแทนการกล่อมด้วยภาษากะเลิง การทำมาหากินที่ผิดเคืองเท่านั้นที่ช่วยให้พวกกะเลิงยังไม่เป็นคนแบบคนเมือง ฉะนั้นเราจะไม่รู้ว่าใครเป็นกะเลิง (สุรัตน์ วรารัตน์, 2524)

กะเลิงหรือข่าเลิง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในหกเผ่าที่อยู่อาศัยในจังหวัดสกลนคร ได้แก่ ผู้ไทยหรือภูไทย ไทโส้ยอโย้ย ลาว และกะเลิงหมู่บ้านที่มีชาวกะเลิงเป็นชนกลุ่มใหญ่ในเขตอำเภอกุศบาก ได้แก่ บ้านกุศแฮด บ้านบัว บ้านทรายแก้ว บ้านหนองสะโน บ้านโพนงาม บ้านหนองคำ บ้านนาขาม และบ้านกุศบาก ซึ่งมีเผ่ากะเลิงปะปนไทย้อ ประวัติความเป็นมากะเลิงได้มาจากการบอกเล่าต่อๆ กันมาของผู้เฒ่าผู้แก่บ้านกุศแฮดผสมผสานกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับกะเลิง ทำให้สันนิษฐานถึงถิ่นดั้งเดิมและการอพยพ ดังนี้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367-2394) เจ้าอนุวงศ์ผู้ครองนครเวียงจันทร์แห่งกรุงศรีสัตนาคณหุต (ประเทศลาว) ซึ่งเป็นเมืองประเทศราชของไทยในขณะนั้น ได้ยกทัพเข้ามาในประเทศไทยโดยใช้อุบายหลอกลวงเจ้าเมืองรายทางว่าอังกฤษยกทัพเรือมาตีไทยและทางไทยขอเจ้าอนุวงศ์ให้ยกทัพมาช่วย จึงไม่มีผู้ใดขัดขวางจนทัพเจ้าอนุวงศ์ล่วงมาถึงเมืองนครราชสีมา เหตุการณ์ในครั้งนี้ถือว่าเป็นการกระทำที่อุกอาจมาก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองการให้พระยาบดินทร์เดชา (สิง) ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทร์ กองทัพไทยตีได้เมืองเวียงจันทร์ ล้านช้าง รวมทั้งเมืองมหาชัยกองแก้วซึ่งเป็นเมืองบริวาร เมื่อวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 8 ปีมะเมีย จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377) และได้กวาดต้อนผู้คนเข้ามายังประเทศไทย ในการกวาดต้อนผู้คนในครั้งนี้ได้มีการกล่าวถึงกลุ่มชนเผ่ากะเลิง ดังปรากฏในเอกสารพื้นเวียงของจารุบุตร เรื่องสุวรรณ ตอนหนึ่งว่า

ฝูงใด	เป็นพี่น้องพลัดพราก	หนีกัน
เขาก็	นำกุมเอากวาดต้อน	เมื่อเลี้ยง
ฝูงหมู่	ชาวกะเลิงข่าออกกะซอน	ขัดงอน
เขาก็	เด่นไต่ก้อนผาขึ้น ฮอดดอยไปลอดลัดนอนอยู่ ภูซัน	
เขาก็	นำเอากันผูกมือ	เมื่อไว้

นอกจากนี้เหตุการณ์ในสมัยสงครามปราบฮ่อที่ก่อความไม่สงบที่เมืองเชียงขวาง ทุ่งเชียงคำ ระหว่าง พ.ศ. 2426-2430 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการอพยพชนในประเทศลาวเข้ามายังประเทศไทย รวมทั้งชนเผ่ากะเลิงได้อพยพเข้ามาอาศัยในเขตเมืองสกลนคร สมัยพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) เจ้าเมืองสกลนครขณะนั้นพ่อเผ่าเปศรีมุกดา พ่อเผ่ากะเลิงบ้านกุศแฮดได้กล่าวเป็นบทกลอนถึงหลักแหล่งดั้งเดิมว่า

“อมพุโรธ นะโม เป็นเค้า มาซิเล่า ย้ายถิ่นดินแดน
 ฝูงตาแสง ชุมกันเหม็ดหมู่ เดิมเคยอยู่เมืองมหาชัย
 อยู่ดลไป มันสิลาบาก มันสิยากแก่หมู่เสนา
 ศรีมุกดา เดินทางมาก่อน มาพักผ่อนอยู่ฮ่มโพศรี
 ประวัตินี้ว่าโพธิ์สามต้น โทหุผลเดินทางนำหน้า
 หน้อยบ่ซ่า คนเล่น นำหลัง.....”

เมื่อชาวกะเลิงอพยพมาอยู่ในเขตสกลนคร ได้แยกย้ายเพื่อทำมาหากินโดยมีผู้นำคือ ศรีมุกดา จำวงศ์ลา โทหุผล ซึ่งชื่อบุคคลเหล่านี้ต่อมาได้กลายเป็นนามสกุลของชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด ซึ่งตอนแรกนั้นตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณห้วยกุดแซ่หรือคาวแซ่ (ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านหนองสะโน) หลังจากนั้นกลุ่มศรีมุกดาและจำวงศ์ลาได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ริมแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีต้นน้ำไหลมาจากยอดภูหนอง ชื่อว่า กุดแฮด จึงได้เรียกนามหมู่บ้านตามถิ่นที่อยู่มาจนถึงปัจจุบัน (Sakonnakhonguide.com, เว็บไซต์)

คำว่า กะเลิง มาจากคำว่า ข้าเลิง หมายถึง ข้าพวกหนึ่งในตระกูลมอญเขมร ข้ากะโซ่ และกะเลิง อยู่ในตระกูลเดียวกัน ภาษาพูดอยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก ถิ่นกำเนิดของชาวกะเลิงอยู่ในแขวงคำม่วน และแขวงสุวรรณเขตของลาว อพยพข้ามโขงมาอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงในสมัยรัชกาลที่ 3 หลังจากการปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์แล้ว ส่วนใหญ่จะอยู่ในท้องที่จังหวัดสกลนคร นครพนม และจังหวัดมุกดาหาร ในอดีตผู้ชายกะเลิงชอบสักกรุปนกแก้วที่แก้มและปล่อยผมยาวประบ่า ส่วนผู้หญิงเกล้าผมยวม ปัจจุบันผู้ชายกะเลิงที่สักขาลายตั้งแต่ข้อเท้าขึ้นไปถึงข้อมือ ยังมีหลงเหลืออยู่บ้างในท้องที่อำเภอดอนตาล เช่นที่ตำบลนาสะเม้ง และในท้องที่อำเภอคำชะอี ที่ตำบลบ้านซ่งบางหมู่บ้าน ตำบลเหล่าสร้างถ่อบางหมู่บ้าน และที่บ้านโนนสังข์ บ้านนาหลวง จังหวัดมุกดาหาร ชาวกะเลิงมีผิวกายดำคล้ำผมหยิกเช่นเดียวกับพวกข้าและกะโซ่ อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์มองโกลอยด์ ตามตำนานเล่าว่าเมื่อครั้งขุนทั้งสามผู้เป็นใหญ่ คือ ขุนเค็ก ขุนคาน และปู่ลาจเิน ได้ขอร้องต่อพญาแถนซึ่งถือว่าเป็นเทพเจ้าผู้คุ้มครองโลกตามความเชื่อของชาวอีสาน ซึ่งขุนทั้งสามขอกลับไปอยู่ในโลกมนุษย์โดยอ้างว่า “.....ข้อยนี้ก็อยู่เมืองบนก็บ่แก่น เล่นเมืองฟ้าก็บ่เป็น.....” พญาแถนจึงให้ลงมาเกิดที่เมืองมนุษย์ที่เมืองแถนหรือเมืองน้ำน้อยอ้อยหนู ซึ่งอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทยพร้อมกับได้ส่งควายให้ลงมาเกิดในเมืองแถนด้วย เพื่อจะได้ใช้ทำไร่ไถนาหาเลี้ยงชีพ ต่อมาควายได้ตายซากของควายเกิดเป็น น้ำเต้าบุง ต่อมาในน้ำบุงได้เกิดเป็นมนุษย์ขึ้นหลายเผ่าพันธุ์มนุษย์เหล่านั้นร่ำร้องอยากออกมาสู่โลกมนุษย์ ขุนทั้งสามจึงเอาเหล็กซี (เหล็กปลายแหลมเผาไฟ) เจาेरูน้ำเต้าบุงเพื่อให้มนุษย์เหล่านั้นออกมา มนุษย์พวกแรกที่ออกมาคือ พวกข้า กะโซ่ กะเลิง แต่เนื่องจากเหล็กซีที่เผาไฟเจาेरูน้ำเต้าบุงเต็มไปด้วยคราบเขม่าไฟสีดำ พวกข้า กะโซ่ กะเลิง ที่ออกมาจากน้ำเต้าบุงก่อนเผ่าอื่นๆ จึงมีผิวดำคล้ำมอมแมมต่อมาถึงลูกหลานทุกวันนี้ แต่ยังมีเผ่าอื่นๆ

ที่ยังเหลืออยู่ในน้ำเต้าบุงอีกมาก ขุนทั้งสามจึงใช้ส่วเงาะรูน้ำเต้าบุงให้กว้างยิ่งขึ้น เผ่าอื่นๆ รุ่นหลังที่ออกมา เช่น ไทยเลิง ไทยล่อ ไทยกวาง ฯลฯ ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของไทย ลาว ผู้ไทย ที่ออกมารุ่นหลังนี้ได้รับไปอาบน้ำชำระร่างกายในหนองน้ำศักดิ์สิทธิ์จึงมีผิวกายขาวผ่องยกเว้นพวก ข่า กะโซ่ และกะเลิง ซึ่งออกมารุ่นแรกจากน้ำเต้าบุงที่เจาะด้วยเหล็กซีเฝ้าไฟ จึงมีคราบเขม่าไฟติดตามร่างกายและกลัวความหนาวเย็นไม่ยอมไปอาบน้ำชำระร่างกายจึงมีผิวดำคล้ำแทบทุกคน ถึงอย่างไรก็ตามพวกข่า กะโซ่ และกะเลิง ก็ออกมาจากน้ำเต้าบุงก่อนเผ่าอื่นๆ จึงถือว่าเป็นพี่ใหญ่ (อ้ายก) ย่อมมีสติปัญญาเหนือกว่าเผ่าอื่นๆ ตามตำนานยังเล่าว่าพวกข่า กะโซ่ และกะเลิง เคยมีตัวหนังสือมาตั้งแต่อดีตโดยจารึกตัวหนังสือไว้ในหนังควาย แต่พวกข่า กะโซ่ และกะเลิง ได้ทำสงครามแย่งชิงถิ่นที่อยู่กับชาวผู้ไทยมาตลอดจนแม่ทัพนายกองสิ้นชีวิตไปหลายคนในระหว่างทำสงครามได้ถูกสุนัขลักลอบเข้าไปในวังของกษัตริย์ แล้วคาบเอาหนังควายที่จารึกอักษรข่า กะโซ่ และกะเลิง ไปกินเป็นอาหารเสียสิ้น พวกข่า กะโซ่ และกะเลิง จึงไม่มีหนังสือขีดเขียนเป็นอักษรของตนอีก

วิถีชีวิตและอุปนิสัย

ชาวกะเลิงความเป็นอยู่และอุปนิสัยคล้ายชาวไทย ข่า คือ มีความมุ่งมั่น ขยันขันแข็ง มีความรักและจริงใจต่อเพื่อน (Hellomukdahan.com, เว็บไซต์) ประวัติความเป็นมากะเลิงเป็นชาวกลุ่มน้อยที่เป็นชาติพันธุ์ ทางภาษากลุ่มหนึ่งเช่นเดียวกับชนกลุ่มญ้อไล่ แสก ผู้ไทย และเวียดนาม ซึ่งมีอยู่ในพื้นที่จังหวัดนครพนม กะเลิงมีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขม ชนกลุ่มกะเลิงได้อพยพมาตั้งแหล่งอยู่ในประเทศไทยเมื่อประมาณ 100 ปีเศษ ตั้งแต่มีการปราบเจ้าอนุวงศ์ในรัชการที่ 3 และมีการอพยพครั้งใหญ่ในสมัยรัชการที่ 5 เมื่อเกิดศึกกบฏฮ่อในปี พ.ศ. 2416 ปัจจุบันมีชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงในประเทศไทยที่จังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ มุกดาหาร

จังหวัดนครพนมมีกลุ่มอำเภอเมืองกลุ่มกะเลิงที่บ้านกรูคุ หนองหญ้าไซ นาปัง ไทสามัคคี ตำบลกรูคุ บ้านนาโพธิ์ บ้านผึ้ง วังกะแส นามน เทพนม ดงสว่าง บ้านขามเฒ่า ตำบลขามเฒ่า บ้านดงขวาง บ้านคำเตย หัวโพน ตำบลนาทรายบ้านเวินพระบาท บ้านยางนกเหาะ บ้านนาโสกใต้ บ้านนาโสกเหนือ บ้านม่วง อำเภอนาแก บ้านโพนสว่าง บ้านโพนแดง ตำบลนาแก บ้านพระซอง ตำบลพระซอง อำเภอธาตุพนม บ้านนาถ่อน ตำบลนาถ่อน บ้านดอนนาหงส์ อำเภอเรณูนคร ตำบลเรณูนคร ตำบลนางาม ตำบลนายอ อำเภอปลาปาก บ้านปลาปาก ตำบลปลาปาก บ้านโนนทัน บ้านผักอีตู บ้านนองกกคุณ บ้านนาสะเตา บ้านโนนทันกลาง ตำบลหนองฮี บ้านนาเชือก ตำบลหนองเพาใหญ่ บ้านวังม่วง ตำบลมหาชัย

วิธีการดำเนินชีวิตของชาวกะเลิงเหมือนกับชาวอีสานทั่วไป คือ ยึดถือฮีตสิบสองครองสิบสี่ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และมีคติความเชื่อถือในเรื่องผี นับถือผีมเหศักดิ์หลักบ้าน วิญญาณบรรพบุรุษ ผีตาแหก ผีป่า ผีเขา ประเพณีที่ชาวกะเลิงบ้านกรูคุจัดทำเป็นงานบุญยิ่งใหญ่

คือ บุญเพชร (เทศน์มหาชาติ) ซึ่ง 3 ปี จะจัดให้มีขึ้นครั้งหนึ่งเพราะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก นอกจากนี้ก็มีประเพณีเลี้ยงผีซึ่งจัดเป็นประจำทุกปี

สมัยก่อนนิยมสักเป็นรูปนกที่แก้มดังผลูว่า สักนกน้อยงอยแก้มต่อดขี่ตา สักนกน้อยงอยแก้มจ้วงาม ปัจจุบันยังพบชายชาวกะเลิงสักลายที่ขาและตามตัวบ้างแต่ก็มีการสักรูปนกที่แก้ม ชายชาวกะเลิงในปัจจุบันแต่งกายเหมือนชายชาวอีสานทั่วไป หญิงชาวกะเลิงในสมัยก่อนแต่งกายโดยนุ่งผ้าชิ้นมัดหมี่มีเชิงไม่สวมเสื้อ ใช้แพเปียงโต่งในเวลามีงานปกตินิยมเปลือยหน้าอกซึ่งเรียกว่า ปละนม ไ่ว้มยาวและผมมวย สวมกำไลข้อมือข้อเท้าและตุ้มหูเงิน นิยมตัดดอกไม้ประเทืองผมด้วยขมิ้น ทาหน้าด้วยหัวกลอยและข้าวสาร บางคนนิยมมาถูฟันให้ดำงาม สวมร้องเท้าที่ประดิษฐ์เองใช้วัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ หนังสัตว์ กาบหมาก

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภาษากะเลิงจัดอยู่ในตระกูลภาษาไทย เช่นเดียวกับภาษาผู้ไทย ภาษากะเลิงไม่มี ฟ ใช้ พ แทน เช่น ไฟฟ้า (ไฟฟ้า) ไม่มี ผ ใช้ ผ แทน เช่น ผาด (ผาด) ไม่มี ร ใช้ ล แทน ฮ แทน เช่น ลำ (ลำ) ฮกเฮื้อ (รกรื้อ) ไม่มี ช ใช้ ซ แทน เช่น ชม (ชม) มีอักษรควบใช้เป็นบางคำ เช่น ขว้าม (ข้าม) สวาบ (สวบ) กินอย่างมูมมาม

ภาพสะท้อนที่แสดงออกถึงค่านิยม คติความเชื่อ วิธีการดำเนินชีวิต และศักยภาพของชาวกะเลิงบ้านกรูคุ จะเห็นได้จากผลู เพลงพื้นเมือง นิทานพื้นบ้าน (lovenakhonphanorm.blogspot.com, เว็บไซต์)

4. การบูรณาการ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายไว้ว่า การนำหน่วยที่แยกๆ กัน มารวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

พจนานุกรม อังกฤษ-ไทย : คลังศัพท์ไทย โดย สวทช. ให้ความหมายว่า บูรณาการ, การรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน, บูรณาการมี 2 ความหมาย

ความหมายที่ 1 คือ ทำให้เป็นเนื้อเดียวกันโดยรวมหรือผสมผสานส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น การสอนภาษาแบบบูรณาการ หมายถึง การรวมทักษะการพูด ฟัง อ่าน เขียน ไว้ในวิชาเดียวกัน, หลักสูตรแบบบูรณาการสำหรับภิกษุสามเณร เป็นหลักสูตรที่รวมหลักสูตรธรรมศึกษา บาลีศึกษา และสามัญศึกษา ให้เป็นหลักสูตรเดียว

ความหมายที่ 2 หมายถึง เชื่อมหรือประสานกับสิ่งอื่นหรือหน่วยงานอื่น เช่น โรงเรียนหลายแห่งบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ที่มีรากฐานจากความเป็นไทยและนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน [การจัดการความรู้]

ความหมายและลักษณะของการบูรณาการ คำว่า “การบูรณาการ” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Integration แปลตามคำศัพท์ว่า การรวมให้ครบถ้วนสมบูรณ์

ในทางพุทธศาสนา คำว่า “บูรณาการ” คือ ความเป็นรัตนะหรือความครบองค์ใน ทุกด้านของชุดภูมิปัญญา การบูรณาการจึงเป็นการทำสิ่งที่บกพร่องให้สมบูรณ์โดยการเชื่อมโยงหนึ่ง หรือหลายสิ่งเข้าเป็นองค์ประกอบของอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อให้สิ่งนั้นเกิดความสมบูรณ์ขึ้น แม้ว่าโดยปกติ องค์ประกอบย่อยดังกล่าวอาจแยกส่วนกันอยู่ซึ่งดูไม่เหมือนกันและไม่สามารถเข้ากันได้หรืออาจมี ลักษณะที่ขัดแย้งกัน แต่เมื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เข้าด้วยกันใหม่ภายใต้แกนร่วมเดียวกัน กลับสามารถรวมความแตกต่างเหล่านั้นเข้าด้วยกันได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ได้มีการกล่าวถึง ลักษณะการบูรณาการออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2547)

1. การบูรณาการรูปรธรรม (Factual Integration) หมายถึง การนำสิ่งที่มีอยู่จริงมารวมกันหรือนำองค์ประกอบที่มีอยู่อย่างแยกส่วนมาทำให้เป็นระบบที่มีลักษณะสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ใช้ในลักษณะของกระบวนการที่องค์ประกอบต่างๆ อาทิ ระบบ องค์การ บุคคล เป็นต้น ตั้งแต่ 2 หน่วยขึ้นไปรวมตัวกัน โดยมีการจัดโครงสร้างใหม่หรือปรับกระบวนการทำงานใหม่ตามหน้าที่ มีการประสานงานอย่างเชื่อมโยงกันเพื่อทำให้องค์ประกอบดังกล่าวบรรลุถึงสภาพที่ดีกว่าสภาพก่อนบูรณาการ

2. การบูรณาการนามธรรม (Conceptual Integration) หมายถึง การบูรณาการแนวคิดที่อยู่ในแผนงาน สมมติฐาน กระบวนการทัศน์ ทฤษฎี โครงการ แผนการ ฯลฯ ตั้งแต่สองแนวคิดขึ้นไป แนวคิดเหล่านี้อาจมีข้อมูลบางส่วนหรือแนวคิดภายในที่ดูเหมือนมีความขัดแย้งกัน การบูรณาการเป็นการนำมาก่อรูปใหม่โดยนำองค์ประกอบย่อยที่ดูเหมือนแตกต่างกันมารวมกันอย่างผสมผสานกลมกลืน ผลลัพธ์ของกระบวนการนี้ คือ มูลค่าที่เพิ่มขึ้นและน่าพึงพอใจมากขึ้นกว่าการที่แต่ละแนวคิดอยู่อย่างแยกส่วน เช่น จิตแพทย์บูรณาการกลยุทธ์การรักษาโรคจากสำนักต่างๆ เพื่อให้การรักษาได้ผลมากที่สุด ผู้บริหารองค์กรและพนักงานช่วยกันคิดวางแผนเพื่อให้แผนดำเนินการมีความสมบูรณ์และมีความเชื่อมโยงกัน เป็นต้น ด้วยแนวคิดในการปรับปรุงองค์การระบบราชการของประเทศ ซึ่งถูกมองว่าอยู่ในสภาวะที่อ่อนแอขาดประสิทธิภาพและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ จึงเกิดความพยายามปฏิรูประบบราชการโดยเสนอพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2545 และพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา ภายใต้นโยบายการปฏิรูประบบราชการดังกล่าว ได้มีการปรับปรุงระบบบริหารราชการส่วนภูมิภาคแบบบูรณาการ (ธานีสามารถกิจ, 2546) ในขณะที่ภารกิจของข้าราชการในการแก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ คือ การให้โอกาสและปลดปล่อยศักยภาพของคน อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนและประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้อย่างยั่งยืน

การบูรณาการภูมิปัญญาและทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนกระบวนการทัศน์ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย (Alternative Paradigm) ที่เน้นการพัฒนาเทคโนโลยีและเศรษฐกิจ

พื้นฐาน เป็นแนวคิดที่เกิดจากการหลอมจิตสำนึกในเรื่องการเป็นสถาบัน (Institutions) ที่เกิดจากการบูรณาการมิติทางทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม เข้าด้วยกันอย่างสมดุล ภายใต้รูปแบบของการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของศีลธรรม การพัฒนาตัวตน การพัฒนาองค์ความรู้ความต้องการของตนเอง รวมทั้งกลไกการปกป้องตัวเอง กรณีศึกษารูปแบบบูรณาการภูมิปัญญาในการสร้างชุมชนเข้มแข็งแบบยั่งยืนของโครงการพระราชดำริศูนย์ศิลปาชีพบางไทรในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ (ผลิน ภูเจริญ, 2547) ซึ่งเป็นเสมือนรูปแบบที่ได้ถูกพัฒนาขึ้นโดยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถได้สานต่อแนวพระราชดำริโดยได้ทรงนำภูมิปัญญาและทุนทางสังคมมาบูรณาการเข้ากับแนวคิดทฤษฎีในเชิงธุรกิจ จนทำให้ราษฎรของพระองค์นอกจากจะสามารถนำเอาภูมิปัญญาและทุนทางสังคมที่มีอยู่มาใช้ปฏิบัติเพื่อการดำรงชีพแล้ว พระองค์ท่านยังได้พระราชทานรูปแบบการนำเอาภูมิปัญญาและทุนทางสังคมมาปฏิบัติใช้ในเชิงธุรกิจร่วมสมัย เพื่อให้แน่ใจว่าราษฎรของพระองค์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แบบพอเพียงด้วยความสามารถของตัวเองและสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตสินค้าที่ไม่สามารถผลิตได้ด้วยเทคโนโลยี เช่น สินค้าหัตถกรรมล้วนๆ สินค้าที่เป็นผลงานสร้างสรรค์ขึ้นจากภูมิปัญญา ความรู้ ความชำนาญ ทักษะที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างซึ่งมีราคาสูงเมื่อเปรียบเทียบกับสินค้าที่ผลิตด้วยกระบวนการทางเทคโนโลยี ซึ่งทำให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นถึงพระอัจฉริยภาพที่ลึกซึ้งที่พระองค์ได้ทรงวางแผนทางการพัฒนา โดยเป็นการจัดการทรัพยากรมนุษย์และภูมิปัญญาที่นอกจากจะเป็นแหล่งสร้างรายได้จำนวนมากให้แก่ราษฎรแล้ว ยังเป็นประชาสัมพันธ์ประเทศสู่สายตาชาวโลกว่าประเทศไทยมีความเจริญด้านศิลปะและวัฒนธรรม มีภูมิปัญญาและต้นทุนทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะตัวยากจะลอกเลียนแบบหรือเปรียบเทียบได้ ที่สำคัญเป็นทุนของคนไทยที่ถูกพัฒนาฝังรากลึกในผืนแผ่นดินไทยและไม่หมดหายไปจากประเทศไทย ศูนย์ศิลปาชีพฯ ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาและทุนทางสังคมที่มีองค์ประกอบครบทั้ง 3 คือ ทุนมนุษย์ ทุนที่เป็นสถาบัน และทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ภายใต้การบริหารจัดการที่มีการออกแบบพัฒนามาเป็นอย่างดี ในทางทฤษฎีสามารถอธิบายได้ดังนี้

แนวคิดเรื่องสถาปัตยกรรมชุมชน (Community Architecture) เป็นหนึ่งในกลยุทธ์การสร้างรายได้เปรียบเทียบในการแข่งขันที่เน้นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาออกแบบโครงสร้างขององค์กร ระบบการทำงาน การกระจายอำนาจการจัดการ การจัดสรรทรัพยากรระบบในการติดต่อระหว่างกัน รวมไปถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องที่สามารถทำให้การใช้ประโยชน์จากทุน ภูมิปัญญาและทุนทางสังคมในทุกมิติให้มีการดำเนินงานอย่างเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างให้เกิดการดำเนินงานที่มั่นคงโดยเฉพาะสามารถนำเสนอสินค้าและบริการที่มีความแตกต่างอย่างมีเอกลักษณ์และมีลักษณะเฉพาะตัวอย่างมีคุณค่า นอกจากนี้รูปแบบของการนำเสนอแนวคิดการบริหารจัดการของศูนย์ศิลปาชีพฯ ที่มีความแตกต่างจากสถาบันอื่น

ได้แก่ การมีราษฎรเข้ามาเรียนรู้ แลกเปลี่ยน ร่วมกันสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ เพื่อสร้างให้เกิดเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนหรือเครือข่ายที่นอกจากจะนำเสนอสินค้าและบริการที่มีคุณค่าในตัวแล้ว ยังเป็นการฝึกอบรมในภาคปฏิบัติให้ราษฎรเหล่านั้นได้เรียนรู้การบริหารจัดการ โดยเฉพาะการส่งเสริมความรู้ในเรื่องการบริหารการตลาดที่ให้ความสำคัญกับผู้บริโภค โดยเน้นให้สินค้าและบริการที่ผลิตตรงกับความต้องการและจุดสนใจ คือ 1) ราคาหรือคุณค่าที่ต้องมีการพัฒนาออกแบบให้สมดุลเหมาะสมกัน 2) ภาพลักษณ์ของสินค้าที่แสดงออกถึงการให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม รสนิยม คุณค่าของภูมิปัญญาและทุนทางสังคมของประเทศ 3) การนำเสนอส่งมอบสินค้าที่มีคุณภาพทนทาน ภายใต้แนวคิดการตลาดที่เน้นการสร้าง ความพึงพอใจสูงสุดให้แก่ลูกค้า ซึ่งความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวส่งผลให้ราษฎรที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้นำไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

5. ภูมิปัญญาเจ้าโคตร

5.1 ความหมายของภูมิปัญญา

คำว่าภูมิปัญญา ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ (กุลวิตรา กังคานนท์, 2531) ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ ภูมิปัญญาหมายถึง ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มคนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา (เอกวิทย์ ณ ถกลาง, 2544)

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือ เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนหมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน “ภูมิปัญญา ยังหมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้ควาย รู้จักสานกระบุงตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม่สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินขี้กระต๊ามมาแช่น้ำต้มให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่า ภูมิปัญญาทั้งสิ้น” (รัช ปุณโณทก, 2532)

5.2 ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ซึ่งเป็นคนธรรมดาสามัญในท้องถิ่นที่คิดประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้น แล้วมีการสั่งสอนหรือพัฒนาให้ดีขึ้น ถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นลำดับ (รัตนา โตสกุล และคณะ, 2548) เป็นองค์ความรู้

ความสามารถ และประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา อันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหา จัดการ ปรับตัว เรียนรู้ และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเผ่าพันธุ์หรือเป็นวิถีของชาวบ้าน ในที่นี้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญาความคิด ความเชื่อ และความสามารถทั้งหมดของชาวบ้านธรรมดาในพื้นที่หมู่บ้านต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านอย่างเหมาะสมตามสภาพพื้นที่หรือพื้นที่บ้านของแต่ละแห่ง

5.3 ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน เป็นความรู้ความสามารถที่ได้รับการสั่งสมถ่ายทอดกันมาตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย และนำมาปรับใช้ร่วมกับความรู้และประสบการณ์ของตนเอง ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งแบ่งได้เป็นหลายลักษณะ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการทำมาหากินที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพต่างๆ เช่น การทำนา ทำไร่ จับสัตว์ ทอผ้า ค้าขาย ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรค เช่น การใช้สมุนไพรเป็นยาและอาหารพืชสมุนไพร หมอพื้นบ้าน และการแพทย์แผนโบราณ ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการกินอยู่ ภูมิปัญญาที่ใช้ในการถนอมอาหาร ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศิลปกรรม ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศาสนาขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาที่ใช้ในการปรับปรุงประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อความมั่นคงของชุมชน ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น ประเพณีการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย ฯลฯ ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ เช่น การสร้างเขื่อน เหมืองฝาย การควบคุมคุณภาพน้ำ การป้องกันน้ำท่วม การจัดการป่าไม้ เช่น การปลูกสวนป่าและการอนุรักษ์ป่า ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้เรา มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน คือ “การอนุรักษ์”

การอนุรักษ์ หมายถึง การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ เช่น ประเพณีต่างๆ การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย การประยุกต์ คือ การปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกันให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ รวมทั้งการค้นคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับความรู้ดั้งเดิม โดยอาศัยคุณค่าความเอื้ออาทรที่ชาวบ้านเคยมีต่อกันมาหารูปแบบใหม่ เช่น การสร้างธนาคารข้าวธนาคารโคกระบือ การร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตเป็นแนวทาง หลักเกณฑ์วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และกับธรรมชาติ

ดังนั้นความคิดและการแสดงออกเพื่อจะเข้าใจภูมิปัญญาชาวบ้าน จำเป็นต้องเข้าใจความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับโลกหรือที่เรียกว่าโลกทัศน์และเกี่ยวกับชีวิตที่เรียกว่า ชีวิตทัศน์ สิ่ง

เหล่านี้เป็นนามธรรมอันเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์โดยตรงกับการแสดงออกในลักษณะต่างๆ ที่เป็นรูปธรรม แนวคิดเรื่องความสมดุลเป็นแนวคิดพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านในชุมชน ความสัมพันธ์ที่ดี มีหลักเกณฑ์ที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนมา เช่น ลูกควรปฏิบัติอย่างไรกับพ่อแม่ กับญาติพี่น้อง กับผู้สูงอายุ พ่อแม่ควรเลี้ยงดูลูกอย่างไร ความเอื้ออาทรต่อกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยเฉพาะในยามทุกข์ยากหรือมีปัญหา ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ซึ่งผู้คนสมัยก่อนพึ่งพาอาศัยธรรมชาติแทบทุกด้าน ชาวบ้านมีหลักเกณฑ์ในการใช้สิ่งของในธรรมชาติ ไม่ตัดไม้ฉ้อเนื้อ ทำให้ต้นไม้ในป่าขึ้นแทนที่ถูกตัดไปได้ตลอดเวลา เคารพธรรมชาติ เชื่อว่ามีเทพมีเจ้าสถิตอยู่ในดิน น้ำ ป่า เขา สถานที่ทุกแห่งจะทำอะไรต้องขออนุญาตและทำด้วยความเคารพและพอดีพองาม รู้คุณธรรมชาติที่ได้ให้ชีวิตแก่ตน พิธีกรรมต่างๆ ล้วนแสดงออกถึงแนวคิดดังกล่าว เช่น งานบุญพิธีที่เกี่ยวกับน้ำ ข้าว ป่าเขา ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ รู้ว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งของจักรวาลซึ่งเต็มไปด้วยความเร้นลับ มีพลังและอำนาจที่เขาได้อาจจะหาคำอธิบายได้ ความเร้นลับดังกล่าวรวมถึงญาติพี่น้องและผู้คนที่ล่วงลับไปแล้ว ทำบุญและรำลึกถึงอย่างสม่ำเสมอทุกวันหรือในโอกาสสำคัญๆ ความรู้ความสามารถ การจับปลาล่าสัตว์ก็มีวิธีการ รู้ว่าเวลาไหนที่ใดและวิธีใดจะจับปลาได้ดีที่สุด รู้จักการแปรรูปผลผลิตในหลายรูปแบบ การถนอมอาหารให้กินได้นาน การดอง การหมัก เช่น ปลาจ๋า น้ำปลา ผักดอง ปลาเค็ม เนื้อเค็ม ปลาแห้ง เนื้อแห้ง การแปรรูปข้าวก็ทำได้อาณาภรณ์ร้อยชนิด เช่น ขนมต่างๆ แต่ละพิธีกรรมและแต่ละงานบุญประเพณีมีข้าวและขนมในรูปแบบไม่ซ้ำกัน ตั้งแต่ขนมจีน สังขยา ไปถึงขนมในงานสารท กาลละเมอ ขนมครก และอื่นๆ ซึ่งยังพอมิให้เห็นอยู่จำนวนหนึ่ง ในปัจจุบันส่วนใหญ่ปรับเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขายหรือเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน

วิถีชีวิตของชาวบ้านจะต้องมีการอยู่ร่วมกันในสังคม การอยู่ร่วมกันในชุมชนดั้งเดิมนั้นส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องไม่ก็ตระกูล ซึ่งได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาอยู่หรือสืบทอดบรรพบุรุษจนนับญาติกันได้ทั้งชุมชน มีคนเฒ่าคนแก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเป็นผู้นำ หน้าที่ของผู้เฒ่าไม่ใช่การสั่งแต่เป็นผู้ที่ให้คำแนะนำปรึกษา มีความแม่นยำในกฎระเบียบประเพณีการดำเนินชีวิต ตัดสินไกล่เกลี่ยหากเกิดความขัดแย้ง ช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ปัญหาในชุมชนก็มีไม่น้อยอย่างปัญหาการทำมาหากิน ฝนแล้ง น้ำท่วม โรคระบาด โจรลักวัวควาย เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังมีปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชน การละเมิดกฎหมายประเพณีส่วนใหญ่จะเป็นการ “ผิดผี” คือ ผีของบรรพบุรุษผู้ซึ่งได้สร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ไว้ เช่น กรณีที่ชายหนุ่มถูกเนื้อต้องตัวหญิงสาวที่ยังไม่แต่งงาน เป็นต้น ชาวบ้านจึงอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกัน ยามเจ็บไข้ได้ป่วย ยามเกิดอุบัติเหตุเภทภัย ยามที่โจรขโมยวัวควายข้าวของ การช่วยเหลือกันทำงานที่เรียกว่า การลงแขก ในชุมชนต่างๆ จะมีผู้มีความรู้ความสามารถหลากหลาย บางคนเก่งทางรักษาโรค บางคนเก่งทางการเพาะพืช บางคนเก่งทางการเลี้ยงสัตว์ บางคนเก่งทางด้านดนตรี

การละเล่น บางคนเก่งทางด้านพิธีกรรม คนเหล่านี้ต่างก็ใช้ความสามารถเพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยไม่ถือเป็นอาชีพที่มีค่าตอบแทนอย่างมากก็มี “ค่าครู” แต่เพียงเล็กน้อย ซึ่งปกติแล้วเงินจำนวนนั้นก็ใช้สำหรับเครื่องมือประกอบพิธีกรรมหรือเพื่อทำบุญที่วัดมากกว่าที่หมอยาหรือบุคคลผู้นั้นจะเก็บไว้ใช้เอง เพราะแท้ที่จริงแล้ว “วิชา” ที่ครูถ่ายทอดมาให้ลูกศิษย์จะต้องนำไปใช้เพื่อประโยชน์แก่สังคม ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว การตอบแทนจึงไม่ใช่เงินหรือสิ่งของเสมอไปแต่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยวิธีการต่างๆ ด้วยวิถีชีวิตเช่นนี้ จึงมีคำถามเพื่อเป็นการสอนคนรุ่นหลังว่า ถ้าหากคนหนึ่งจับปลาช่อนตัวใหญ่ได้หนึ่งตัวทำอะไรจึงจะกินได้ทั้งปี คนสมัยนี้อาจจะบอกว่าทำปลาเค็มปลาร้าหรือเก็บรักษาด้วยวิธีการต่างๆ แต่คำตอบที่ถูกต้องคือ แบ่งปันให้พี่น้องเพื่อนบ้าน เพราะเมื่อเขาได้ปลาเขาจะทำกับเราเช่นเดียวกัน ชีวิตทางสังคมของหมู่บ้านมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด งานบุญกิจกรรมของส่วนรวมจะทำกันที่วัด งานบุญประเพณีต่างๆ ตลอดจนการละเล่นมหรสพ พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจ เป็นครูสอนลูกหลาน ผู้ชายซึ่งรับใช้พระสงฆ์หรือ “บวชเรียน” ทั้งนี้ก่อนที่ยังไม่มีโรงเรียนวัดจึงเป็นทั้งโรงเรียนและหอประชุมเพื่อกิจกรรมต่างๆ ต่อเมื่อโรงเรียนมีขึ้นและแยกออกจากวัด บทบาทของวัดและของพระสงฆ์จึงเปลี่ยนไป (กฤษณา วงษาสันต์, 2542)

5.4 ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ภูมิปัญญาไทยนั้นด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่องของพื้นภูมิธรรมแล้ว ยังหมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่มาใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของเราเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยเป็นองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลในท้องถิ่น รวมถึงงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ในทุกภาคของประเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือ ภูมิปัญญาประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน ดินเผา เครื่องหนัง เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาอีกประเภทคือ ภูมิปัญญาประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน การฟ้อนรำ ละคร จิตรกรรมประติมากรรม หัตถกรรม เครื่องแต่งกาย และสิ่งทอพื้นบ้าน เป็นต้น ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดขึ้นจากความรู้ ประสบการณ์ที่ได้ถ่ายทอดสืบสานต่อกันมา ด้วยคนไทยแต่โบราณมีภูมิปัญญาฉลาดล้ำลึกในการประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์เพื่อใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านปัจจัยพื้นฐานแห่งการดำรงชีพ เช่น การปลูกสร้างที่อยู่อาศัย การคิดค้นประดิษฐ์สิ่งทอเพื่อการนุ่งห่ม และความรู้ในการบำบัดรักษาโรค ซึ่งช่วยให้สังคมไทยนับแต่อดีตดำรงอยู่ได้อย่างสุขสงบสืบถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาเหล่านี้เสริมสร้างคุณลักษณะแก่สังคมไทยจนเกิดความมั่นคงในทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองได้ในลักษณะแบบพหุมีพอกิน สามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาประเทศได้อย่างคุ้มค่าที่สุด รวมไปถึงจนถึงมีระบบการจัดการด้านทรัพยากรดิน

แร่ธาตุ ป่าไม้ แหล่งน้ำ อย่างทรงประสิทธิภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงหมายถึงกระบวนการทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากการสอนคำสอนทางศาสนา ศาสนา จารีต ประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของชุมชน (กุลวิตรา ภั้งคานนท์, 2531)

5.5 ภูมิปัญญาชาวบ้านในสังคมปัจจุบัน ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ก่อเกิดและสืบทอดกันมาในชุมชนหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาชาวบ้านก็มีการปรับตัวเช่นเดียวกัน ความรู้จำนวนมากได้สูญหายไปเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอด เช่น การรักษาประเพณีพื้นบ้านบางอย่าง การใช้ยาสมุนไพรบางชนิดเพราะหายากๆ ได้เสียชีวิตโดยไม่ได้ถ่ายทอดให้กับคนอื่นหรือถ่ายทอดแต่คนสนิทต่อมาไม่ได้ปฏิบัติเพราะชาวบ้านไม่นิยมเหมือนสมัยก่อน ใช้ยาสมัยใหม่และไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรือคลินิกง่ายกว่า งานหัตถกรรมทอผ้าหรือเครื่องเงิน เครื่องเงิน แม้จะยังเหลืออยู่ไม่น้อยแต่ก็ได้พัฒนาไปเป็นการค้า ไม่สามารถรักษาคุณภาพและฝีมือแบบดั้งเดิมไว้ได้ในการทำมาหากินมีการใช้เทคโนโลยีทันสมัย ใช้รถไถนาแทนควาย รถอีแต่นแทนเกวียน การลงแขกทำนาปลูกข้าวและปลูกสร้างบ้านเรือนก็เกือบจะหมดไป มีการจ้างงานมากขึ้น แรงงานก็หายากกว่าแต่ก่อน ผู้คนอพยพย้ายถิ่นบ้างก็เข้าเมืองบ้างก็ไปทำงานที่อื่น สังคมสมัยใหม่มีระบบการศึกษาในโรงเรียน มีอนามัยและโรงพยาบาล มีโรงหนัง วิทย์ โทรทัศน์ และเครื่องบินทิ้งต่างๆ ทำให้ชีวิตทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านเปลี่ยนไป มีตำรวจ มีโรงเรียน มีเจ้าหน้าที่ราชการ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายพัฒนา และอื่นๆ เข้าไปในหมู่บ้าน บทบาทของวัด พระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่เริ่มลดน้อยลงไป การทำมาหากินก็เปลี่ยนจากการทำเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการขาย ผู้คนต้องการเงินเพื่อซื้อเครื่องบริโภคต่างๆ ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป ผลผลิตจากป่าก็หมด สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ผู้นำการพัฒนาหลายคนที่มีบทบาทสำคัญในระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ เริ่มเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน หน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุนและการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์ และค้นคิดสิ่งใหม่ ความรู้ใหม่ เพื่อประโยชน์สุขของสังคม ลักษณะของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาพื้นบ้านดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่เป็นประโยชน์ต่อสังคมทั้งสิ้นและกล่าวโดยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรม ภูมิปัญญาแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในชีวิต ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการการปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาเป็นแกนหลักหรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ ภูมิปัญญา มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง และภูมิปัญญามีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคม (กฤษณา วงษาสันต์, 2542)

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานที่มีการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนปัจจุบันได้ 3 ด้าน คือ ภูมิปัญญาด้านการผลิต ด้านประเพณี และด้านภาษาดังนี้ 1) ภูมิปัญญาด้านการผลิต เป็นการผลิตแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร เช่น การเลี้ยงสัตว์ ทำนา ทำสวน เป็นต้น 2) ภูมิปัญญาด้านประเพณี ชีวิตของชาวบ้านตลอดปีมีกิจกรรมตามความเชื่อทางศาสนาและค่านิยมของชุมชน เรียกเป็นภาษาถิ่นว่า ฮีตบ้านครองเมือง 3) ภูมิปัญญาด้านภาษา มีภาษาพูด ภาษาเขียน เป็นของตนเองและนิยมพูดเป็นหลัก

โดยสรุปลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่พร้อมหล่อหลอมเข้ากับภูมิปัญญาสากลได้ทุกสมัย ดังนี้ 1) ภูมิปัญญาด้านบุคคล คือ ความรู้ความชำนาญและประสบการณ์ เช่น ศิลปะ ดนตรี การทำมาหากิน การรักษาด้วยสมุนไพร 2) ภูมิปัญญาด้านครอบครัว เป็นหลักการที่ส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัว เช่น ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติ 3) ภูมิปัญญาด้านชุมชน เป็นวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการช่วยเหลือ เกื้อกูล เช่น การทำนาหว่าน การลงแขกทำนา 4) ภูมิปัญญาด้านความเชื่อและศรัทธาต่อศาสนา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมองค์ความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความชาญฉลาดของบรรพบุรุษที่รู้จักถ่ายทอดความรู้ต่างๆ มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในบางเรื่องก็ยังคงใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 5 ประเภทใหญ่ๆ (กุลวิตรา กังคานนท์, 2531) ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากิน มีวิธีการทำงานและการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพโดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม รู้จักวิธีการเกษตรที่เรียกว่า การเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้เกี่ยวกับ “ทฤษฎีใหม่” ดังนั้นจึงเป็นภูมิปัญญาที่ควรธำรงรักษาไว้ นอกจากนั้นแล้วยังมีในเรื่องการสร้างฝาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร การสร้างฝายต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านทุกฝายในการกำหนดที่ตั้งของเขื่อน การลงมือสร้าง การดูแลรักษา รวมทั้งการจัดการระบบแบ่งปัน ชาวบ้านจะเลือกผู้อาวุโสคนหนึ่งให้ทำหน้าที่ดูแลฝาย เรียกว่า “แก่ฝาย” นับเป็นภูมิปัญญาในด้านการทำมาหากินและด้านความสัมพันธ์ในชุมชน การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรเกิดจากภูมิปัญญาในการผลิตคิดค้น และยังคงมีใช้มาจนถึงปัจจุบัน เช่น คันไถ ระเบิดวิดน้ำ สุ่มจับปลา ลันโซ่ดักปลาไหล โป๊ะดักจับปลาทะเล ในส่วนของหัตถกรรมพื้นบ้านก็มีหลายประเภท เช่น เครื่องไม้ เครื่องจักรสาน เครื่องทอ เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น ในด้านการปรุงอาหาร ชาวบ้านมีพื้นความรู้ในการปรุงอาหาร ถนอมรักษาอาหาร มีลักษณะการปรุงอาหารที่แตกต่างกันไปตามสภาพท้องถิ่น เช่น ภาคอีสานมีส้มตำ ไก่ย่าง ภาคเหนือมีแกงฮังเล ภาคใต้มีแกงเหลือง สำหรับการถนอมอาหารรู้จักนำเนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ มาผ่านกรรมวิธีการปรุงรส ตากแดด หมักดอง เพื่อให้เก็บอาหารไว้กินได้นานวันขึ้น

2. ภูมิปัญญาด้านการรักษาสุขภาพอนามัย มีวิธีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรนำมาใช้เป็นยาสมุนไพรในการรักษาโรค การนวดเพื่อสุขภาพ ในด้านการใช้ยาสมุนไพรแต่ละแห่งจะมีตำรายาสมุนไพรสืบทอดกันมาในครอบครัวและชุมชน แม้ในปัจจุบันจะมีแพทย์สมัยใหม่ แต่การรักษาแบบการแพทย์แผนไทยซึ่งใช้ยาสมุนไพรเป็นหลักก็ยังคงเป็นที่นิยมกันในระดับชาวบ้าน ส่วนการนวดก็เป็นวิธีการที่คนไทยนำมาใช้ในการรักษาสุขภาพเป็นเวลาช้านานแล้ว ดังจะเห็นได้จากจดหมายเหตุของ เดอลาลูแบร์ ราชทูตชาวฝรั่งเศสได้เขียนเล่าถึงความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยนั้นๆ ว่าคนไทยชอบการนวดมาก แม้แต่หญิงมีครรภ์ก็ยังชอบนวดเพื่อให้คลอดบุตรได้ง่าย ปัจจุบันการนวดแผนไทยได้รับการพัฒนาส่งเสริมจนกลายเป็นกิจกรรมทางธุรกิจส่งเสริมสุขภาพที่เรียกว่า “สปา” ที่มีอยู่ทั่วไป

3. ภูมิปัญญาด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนต่อสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และบุคคลอื่นๆ ในชุมชนและสังคม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก เป็นระเบียบเรียบร้อย โดยมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนประเพณีต่างๆ เป็นแนวกำหนดข้อปฏิบัติหรือข้อห้ามไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ การรดน้ำดำหัว ซึ่งเป็นพิธีทางภาคเหนือและภาคอีสานทำกันในวันสงกรานต์ การสวัญเป็นพิธีทำขวัญหรือเรียกขวัญให้เกิดความเป็นสิริมงคล เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวและในชุมชน การสวัญนอกจากจะทำให้คนแล้วยังทำให้สัตว์และสิ่งของบางอย่างในครอบครัวด้วย เช่น การสวัญข้าว การสวัญควาย เป็นต้น การสืบชะตา เป็นพิธีกรรมของชาวล้านนาที่เชื่อว่าจะส่งผลต่ออายุให้ยืนยาวขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง การสืบชะตานั้นนอกจากจะทำให้แก่คนแล้วยังทำให้แก่สัตว์เลี้ยง ต้นไม้ แม่น้ำ เช่นกัน การผูกเสี่ยว เป็นประเพณีในภาคอีสาน โดยนำคนที่มียอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน อุปนิสัยเหมือนกัน มาทำพิธี เพื่อให้ทั้งสองคนเป็นเพื่อนกันอย่างแท้จริง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่วนการผัดผีหรือการเสียผีเป็นพิธีในภาคเหนือ โดยหากชายหนุ่มไปล่วงเกินหญิงสาวในเชิงขู้สาว จะถือเป็นการผัดผีที่กระทำต่อผีปู่ผีย่าตายายหรือผัดผีเรือน จำเป็นที่ฝ่ายชายจะต้องบอกกล่าวให้ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงทราบและนำรูปเทียนไปทำพิธีเช่นไหว้ผีเพื่อขอขมา เรียกพิธีนี้ว่า “เสียผี” พิธีการไหว้ครู ทำเพื่อแสดงความเคารพรู้คุณต่อครูอาจารย์ การลงแขก เป็นการช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนบ้านในการทำนา หรือทำกิจกรรมบางอย่างโดยไม่รับค่าจ้าง กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องสร้างความสามัคคีให้เกิดในชุมชน

4. ภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ศิลปะ มีปรากฏอยู่หลายอย่างทั้งในแบบดนตรีพื้นบ้านในการประดิษฐ์เครื่องดนตรี เช่น ภาคเหนือมีเครื่องดนตรีประเภทซิ่ง สะล้อ ภาคอีสาน ได้แก่ แคน โปงกลาง ภาคกลาง ได้แก่ กระจับปี่ ระนาด ตะโพน ภาคใต้ ได้แก่ โหม่ง ฆ้อง เป็นต้น ในด้านการแสดงพื้นบ้านภาคกลางมีการแสดงลิเก การแสดงหมอลำในภาคอีสาน การแสดงมโนราห์หรือมโนราห์ของภาคใต้

5. ภูมิปัญญาด้านงานประเพณีทางศาสนาและการเคารพบูชาสิ่งเหนือ

ธรรมชาติ คนไทยนับถือศาสนาพุทธส่วนใหญ่มักเคารพบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีसाง เทวดา จิตวิญญูณ ควบคู่ไปกับการประกอบพิธีกรรมในรูปของประเพณีและการปฏิบัติต่างๆ จึงมักมีการเคารพบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติรวมอยู่ด้วยเสมอ งานประเพณีที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้านแยกได้เป็นงานประเพณีที่มุ่งเน้นทางศาสนาและงานประเพณีที่มุ่งเน้นทางการเคารพบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติ กล่าวคือ งานประเพณีที่มุ่งเน้นทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ได้แก่ งานประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา งานประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง และงานประเพณีตานก๋วยสลาก สำหรับงานประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษานั้นทำกันในเทศกาลเข้าพรรษาวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 โดยเทียนที่มีขนาดใหญ่และยาวเป็นพิเศษไปถวายพระพุทธรูปในโบสถ์ มีการแกะสลักเทียน มีขบวนแห่อย่างสวยงาม งานประเพณีที่ขึ้นชื่อคืองานแห่เทียนเข้าพรรษาที่จังหวัดอุบลราชธานี งานประเพณีแห่ปราสาทผึ้งทำกันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเทศกาลออกพรรษา วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เพื่อบูชาพระพุทธรูปบาท เนื่องในการที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังเสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดาแล้ว จังหวัดที่จัดงานประเพณีอย่างใหญ่โตคือจังหวัดสกลนครมีการแห่ปราสาทที่ทำด้วยขี้ผึ้งไปถวาย ณ วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร งานประเพณีที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคืองานประเพณีตานก๋วยสลาก เป็นประเพณีของชาวเหนือทำกันในช่วงเดือน 9 ถึงเดือน 10 งานนี้ภาคกลางเรียกว่าสลากภัตต์ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกบุญข้าวสาก โดยการจัดข้าวปลาอาหารของใช้ที่จะถวายแบ่งไว้เป็นชุดๆ โดยไม่เจาะจงว่าจะถวายให้แก่รูปใดจากนั้นให้พระสงฆ์จับสลากที่รวมไว้แล้วถวายแก่พระภิกษุ สามเณรตามนั้น งานประเพณีที่มุ่งเน้นทางการเคารพบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติที่แสดงออกถึงภูมิปัญญา ได้แก่ งานประเพณีบุญบั้งไฟ งานประเพณีไหลเรือไฟ และงานประเพณีแห่ผีตาโชน สำหรับงานประเพณีบุญบั้งไฟทำกันทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแต่ที่เป็นงานใหญ่อยู่ที่จังหวัดยโสธร เป็นพิธีบวงสรวงบูชาพญาแถน ซึ่งเป็นเทวดาดูแลให้ฝนตกตามฤดูกาล พิธีนี้ทำกันในเดือน 6 งานประเพณีไหลเรือไฟเป็นงานเทศกาลขึ้นชื่อของจังหวัดนครพนม จัดในช่วงออกพรรษาในวันขึ้น 15 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เพื่อบูชาพระแม่คงคาคล้ายกับประเพณีลอยกระทง โดยการประดับประดาเรือไฟออกแบบโครงสร้างเรือเป็นรูปต่างๆ มีตะเกียงหรือโคมไฟตกแต่งไว้ทั่วเรือ ในวันเดียวกันก็จะมีปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่น่าพิศวงอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในลำน้ำโขงที่จังหวัดหนองคายที่เรียกว่า บั้งไฟพญานาค มีลักษณะเป็นลูกไฟกลมสีส้มลอยขึ้นจากผิวน้ำสู่อากาศสูงประมาณ 30-50 เมตร ซึ่งเรื่องดังกล่าวก็มีการพิสูจน์ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร และยังคงเป็นที่สงสัยมาจนถึงทุกวันนี้ งานประเพณีอีกอย่างหนึ่งก็คืองานประเพณีแห่ผีตาโชน เป็นงานประเพณีที่เลื่องชื่อของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย โดยจัดร่วมกับงานประเพณีบุญหลวง ทำกันในเดือน 7 ต่อเดือน 8 รวม 3 วัน ในงานจะมีขบวนแห่ คนเข้าขบวนจะสวมหน้ากากตกแต่งระบายสีสันทึบเขียนหน้าตาให้น่ากลัว แต่งกายโดยใช้เศษผ้ามาเย็บ แห่แห่นกันอย่างสนุกสนาน งานประเพณี

ดังกล่าวเชื่อว่าเมื่อพระเวสสันดรเสด็จออกจากบริเวณเขาวงกตในป่าหิมพานต์กลับสู่พระนคร คือ เมืองสีพี บรรดาผีป่าผีเปรตและผีทั้งปวงเรียกรวมกันว่า ผีตาโชน ได้ตามมาส่งเสด็จคุ้มครองพระเวสสันดรจนถึงเมือง

ภูมิปัญญาชาวบ้านนอกจากจะมีการแบ่งประเภทใหญ่ๆ 5 ประเภทดังกล่าวมาแล้ว ก็ยังมีการแบ่งลักษณะของภูมิปัญญาในประเภทอื่นที่แตกต่างกัน เช่น ภูมิปัญญาไทยด้านอาหารและเครื่องดื่ม ภูมิปัญญาไทยด้านการแต่งกาย ภูมิปัญญาไทยด้านที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาไทยด้านสุขภาพอนามัย และภูมิปัญญาไทยเกี่ยวกับคติความเชื่อ (สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2543) ซึ่งในที่นี้จะนำมากล่าวถึงเฉพาะในส่วนที่แตกต่างเพิ่มเติมขึ้น

1. ภูมิปัญญาไทยด้านการแต่งกาย การแต่งกายของคนไทยในอดีตมีรูปแบบเฉพาะ บรรพบุรุษไทยได้สร้างสมความรู้ความสามารถในการนำส่วนประกอบของพืชและสัตว์บางชนิดมาทำเป็นผ้าตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม พืชและสัตว์ที่นำมาใช้ได้แก่ ฝ้าย หม่อน และตัวไหม โดยนำเอาปุ๋ยฝ้ายจากต้นฝ้ายและใยไหมจากตัวไหมมาถักทอเป็นผ้าฝ้ายและผ้าไหม จากนั้นนำมาย้อมจากสีธรรมชาติ เช่น สีเหลืองย้อมจากแก่นขนุน สีแดงได้มาจากการย้อมด้วยขี้ของครั่ง สีฟ้าอ่อนหรือสีครามจากต้นคราม เป็นต้น กระบวนการทอผ้าทำให้เกิดรูปแบบการทอผ้าแบบต่างๆ ตามภูมิภาคของประเทศ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ผ้าขิด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผ้ายก ในจังหวัดราชบุรี จังหวัดอุดรธานี จังหวัดเชียงใหม่ ผ้ายก ในจังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากนี้แล้วยังมีผ้ามัดหมี่และผ้าขาม้าที่ใช้ได้สารพัดประโยชน์ เช่น ใช้ผลัดอาบน้ำ ใช้คาดพุง ใช้พันรอบศีรษะแทนหมวก ใช้ผูกแทนแปลสำหรับเด็กทารก ใช้ปูรองนั่งหรือนอนแทนเสื่อ ใช้แทนผ้าห่มนอนหรือใช้พาดบาปิดโล่ง เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาไทยด้านที่อยู่อาศัย ในอดีตมนุษย์อาศัยอยู่ในถ้ำในป่า เมื่อเวลาผ่านไปจึงพัฒนารูปแบบที่อยู่อาศัยเป็นบ้าน ลักษณะโดยทั่วไปของที่อยู่อาศัยของไทยทั้ง 4 ภูมิภาคจะมีลักษณะไม่เหมือนกัน เช่น ภาคกลางนิยมอยู่รวมกันเป็นกลุ่มการออกแบบบ้านเน้นเพื่อใช้สอยภาคเหนือลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาอากาศหนาวเย็น การสร้างบ้านนิยมให้รับแสงแดดเพื่อทำให้อบอุ่น ภาคใต้มีลักษณะภูมิประเทศเป็นทั้งภูเขาและทะเล การสร้างจึงไม่นิยมทำหลังคาสูงเนื่องจากมีลมมรสุมเกิดขึ้นบ่อย ภาคอีสานเป็นที่ราบสูงและอยู่ใกล้แม่น้ำ การสร้างบ้านจึงมีหลายรูปแบบเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะทางธรรมชาติและสภาพเศรษฐกิจของประชาชน เช่น เรือขนาดเล็กสำหรับสำมะกริชที่ออกเรือใหม่เป็นเรือนชั่วคราว เรียกว่า เรือนเหยาหรือเรือนสู่ ส่วนเรือเกยเป็นบ้านพักอาศัยถาวรสำหรับผู้ที่มีฐานะปานกลางและเรือนแฝดที่พักอาศัยสำหรับผู้ร่ำรวย

สรุปเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะขึ้นอยู่กับบริบทพื้นที่ในแต่ละแห่งที่จะคิดสร้างภูมิปัญญาขึ้นมาใช้ให้เหมาะสมและอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีรากฐานมาจากการเกษตร ทั้งนี้เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นเกษตรกรจึงมีความสัมพันธ์กับการทำ

ไร่ ทำนา การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้พื้นฐานความรู้ด้านการเกษตรแล้วแนวทางจาก พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาส่วนใหญ่ที่ประชาชนชาวไทยนับถือ ได้มีการนำเอาหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนารวมทั้งประเพณีเกี่ยวกับศาสนา มาสร้างเป็นภูมิปัญญา เช่น การทำบาตรพระ การหล่อพระพุทธรูป การหล่อและแกะสลักเทียนพรรษา การก่อสร้างโบสถ์ เจดีย์ จิตรกรรมฝาผนัง โบสถ์ และอีกส่วนหนึ่งภูมิปัญญาก็เกิดจากการทดลองโดยใช้ชีวิตจริง เช่น เกี่ยวกับยาสมุนไพร การนวดแผนไทย อาหารไทย น้ำดื่มสมุนไพร ดังนั้น ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้นานัปการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านในด้านศาสนาและความเชื่อ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เหนือเหตุผลเป็นสิ่งที่มนุษย์เคารพนับถือก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของ มนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำความรู้เกี่ยวกับความเชื่อมาอธิบายเพื่อเป็นที่เข้าใจใน เบื้องต้นตามลำดับ

5.6 ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท (การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท) ประวัติความเป็นมาของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท มนุษย์เป็นสัตว์สังคมในสังคมจริงๆ จะประกอบด้วยมนุษย์หลาย เผ่าพันธุ์มาอยู่ร่วมกัน การอยู่รวมกันของหมู่คนต่างๆ เหล่านั้น มีร้อยพ่อพันแม่ทำให้เกิดเป็นกลุ่ม ชนเริ่มแรกอาจจะไม่ใหญ่โตเท่าใดนัก แต่เมื่อเวลาผ่านไปนานๆ เข้าก็จะขยายเป็นสภาพของสังคมที่มี ขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ จึงอาจทำให้มีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดาของวิถีชีวิตมนุษย์ในแต่ละ สภาพของสังคม แต่ก็เพื่อความอยู่รอดได้ในสังคมนั้นจึงต้องมีการต่อสู้ดิ้นรนจึงอาจจะพบทั้งปัญหา และอุปสรรคต่างๆ นานา แต่คำว่าสังคมนั้นจุดมุ่งหมายของการรวมกลุ่มกันเป็นสังคมหรือชุมชนนั้นก็เพื่อให้บุคคลนั้นมีความอยู่รอดปลอดภัยพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง ซึ่งหากสังคมใดมีความรักความ สามัคคีกันก็ทำให้สังคมนั้นน่าอยู่และสงบสุข เป็นชุมชนที่เข้มแข็งแต่การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมนั้น โดยหลักธรรมชาติแล้วสังคมนั้นๆ จะประกอบด้วยคนต่างเผ่าพันธุ์มาอยู่ร่วมกัน จึงทำให้ยากยิ่งนักที่จะไม่ให้มีเรื่องพิพาทเกิดขึ้นในชุมชนยังมีการเพิ่มประชากรมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งทำให้มีการแย่งชิงกัน ความเป็นอยู่และแสวงหาผลประโยชน์ทั้งทรัพย์สินเงินทอง เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่ตนเอง และคนภายในครอบครัวของตนเอง ซึ่งเป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งของสังคมนั้นหรือเป็นพื้นฐานของสังคมนั้นๆ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ต้องมีการกระทบกระทั่งกันบ้างด้วยจากสาเหตุต่างๆ นานา ซึ่งหากมีข้อพิพาทเกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ย่อมจะส่งผลกระทบต่อ ความเป็นอยู่ของสมาชิกที่พิพาทนั้นโดยตรงหรือบางข้อพิพาทที่รุนแรงอาจจะส่งผลกระทบต่อ ความสงบสุขเรียบร้อยในสังคมนั้นด้วย ไม่ใช่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อเฉพาะคู่กรณีที่พิพาทกัน เท่านั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ปกครองหรือผู้มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบสังคมนั้นจะต้องหาวิธีการแก้ไข หรือยุติข้อพิพาทหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นให้ยุติลงโดยเร็วเพื่อให้ความสามัคคีในสังคมนั้นกลับคืน เช่นเดิมโดยเร็ว ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของหัวหน้าในชุมชนนั้นจะมีความเป็นกลางหรือมีความ เต็ดขาดอย่างไรในการยุติข้อพิพาทนั้นๆ ซึ่งการยุติข้อพิพาทหรือการแก้ไขข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น

รูปแบบหรือวิธีการที่สามารถจะทำให้ข้อพิพาทนั้นยุติลงได้โดยรวดเร็วในแบบง่ายที่สุดหรือเร็วที่สุดคงไม่พ้นวิธีการพูดคุยกัน การเจรจา ระหว่างคู่กรณี หากสามารถตกลงกันได้ในการเจรจากันเองของ คู่กรณีนั้นก็就不用ส่งผลกระทบต่อบุคคลอื่นๆ ในสังคมนั้นๆ แต่หากไม่สามารถตกลงกันได้จึงจำเป็นต้องมีบุคคลที่สามเข้ามาเป็นผู้ประสานความสามัคคีให้แก่คู่กรณีที่พิพาทนั้น โดยบุคคลที่จะมาเป็นคนกลางในการระงับข้อพิพาทนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่วางตัวเป็นกลางจริงๆ และต้องเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือของทั้งสองฝ่ายที่เกิดความพิพาทกันนั้นจึงจะสามารถทำให้ข้อพิพาทนั้นยุติลงได้ โดยการไกล่เกลี่ยนั้นต้องหาทางผ่อนปรนให้แก่กันและกันด้วย ให้สามารถยอมรับเงื่อนไขต่อกันได้ทั้งสองฝ่าย ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในสังคมนั้นว่ามีมานานพร้อมๆ กันกับการตั้งหรือการรวมกันเป็นกลุ่มของสังคมมนุษย์แล้ว ซึ่งในเวลาต่อมา เมื่อสังคมมีการเจริญพัฒนาขึ้น ระบบกระบวนการทางปกครองของผู้นำชุมชนก็จะเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น (นิติธร วงศ์ยืน, 2550) ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอความเป็นมาตั้งแต่ในสมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. สมัยกรุงสุโขทัย ก่อนสมัยกรุงสุโขทัยยุคนี้ได้เริ่มมีกฎหมายที่พระเจ้ามังรายตราขึ้นที่เรียกว่า “มังรายศาสตร์” เป็นกฎหมายที่มาจากรัฐาธิปัตย์ กำหนดสิทธิหน้าที่พลเมือง เนื้อหาของกฎหมายกำหนดคำสอนของศาสนาและจารีตประเพณีไว้ในธรรมนูญภักดิ์ไตร 203 เป็นคำสอนจำเมือง ซึ่งเป็นผู้ปกครองหัวเมืองว่า “การประนีประนอมยอมความให้ใช้หลักบัวอย่าให้จ้ำ น้ำอย่าให้ขุ่น งูอย่าให้เคียด เขียดอย่าให้ตาย ไม้อย่าให้ตัด ช้างอย่าให้หัก ฝูงอย่าให้พังทลายลงมา” นับว่าเป็นหลักที่ชี้ได้ว่าการไกล่เกลี่ยประนีประนอมได้มีการใช้เพื่อระงับข้อพิพาทสำหรับการปกครองบ้านเมืองสมัยนั้น

ต่อมาสมัยกรุงสุโขทัย การปกครองก็จะมีลักษณะเหมือนแบบพ่อปกครองลูกที่ผู้ปกครองมีความใกล้ชิดกับผู้ใต้ปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์นั้นมีบทบาทในการประสิทธิประสาทความยุติธรรมด้วยพระมหากษัตริย์โดยตรงในหลักการและเนื้อหาแล้วการประสิทธิประสาทความยุติธรรมนั้นได้รับอิทธิพลจากพระธรรมศาสตร์ กับพระราชศาสตร์มาวินิจฉัยให้ความเป็นธรรมซึ่งในทางปฏิบัติตั้งปรากฏเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ หลักศิลาจารึกที่ได้กล่าวถึงว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงรับเรื่องราวร้องทุกข์จากประชาชน และรับฟ้องเรื่องราวข้อพิพาทด้วยพระองค์เอง ดังถ้อยคำจารึกในหลักศิลาว่า “ถ้าไพร่ฟ้าลูกขุนผัดแผกแตกต่างกัน ไตสวนดูแลแลจริง แล่งความแก่เขาด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลัก” และ “ในปากประตุมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเองมีถ้อยความเจ็บฟ้องข้อใจ มันจะกล่าวถึงเจ้าเทิง ขุนบ่ไร ไปลั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไถยเรียก เมื่อถามสอบความแก่มันด้วยชื่อไพร่เมืองสุโขทัยจึงขม” นั่นคือวิธีการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัย หากประชาชนผู้มีข้อพิพาทกันอาจเสนอข้อพิพาทให้เจ้าขุนมูลนายเพื่อระงับข้อพิพาทได้ ซึ่งหากเจ้าขุนมูลนายไม่สามารถให้ความเป็นธรรมได้หรือไม่สามารถ ระงับข้อพิพาทนั้นได้ ก็ให้ถวายฎีกาหรือขอความเป็นธรรมต่อพ่อขุนรามคำแหงได้ ซึ่งการ

อำนาจ ความยุติธรรมให้แก่ประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนดังกล่าวนั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ พิสูจน์ว่าการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นวิธีการให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชนที่เกิดขึ้นในยุคและสมัยนี้

2. สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแม้ในสมัยนี้มีศาลเกิดขึ้นโดยมีกฎหมายต่างๆ เช่น พระอัยการ พระราชกำหนด พระธรรมนูญ ออกมาภายในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อันเป็นรัฐาธิปัตย์ ตั้งแต่แผ่นดินของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และในจุลศักราช 1166 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้ทรงชำระกฎหมายที่วิปลาส ไม่ชอบด้วยความยุติธรรม เรียกว่ากฎหมายตราสามดวง โดยหมวดแรกเริ่มด้วยพระมหากษัตริย์รัชกาลต่างๆ ที่ทรงบัญญัติขึ้น คัมภีร์พระธรรมศาสตร์แบ่งเป็น สองตอน ซึ่งในตอนแรกจะกล่าวถึงตำนานกำเนิดแห่งคัมภีร์ ตอนที่สอง เป็นตัวบทพระธรรมศาสตร์อธิบายถึงลักษณะผู้ที่จะเป็นตุลาการและยังมีพระอัยการกำหนดคุณสมบัติตุลาการอีก ดังนี้ ประการแรก ตุลาการที่นับถือศาสนาเดียวหรืออยู่ในประเทศเดียวกัน ประการที่สอง ตุลาการที่เป็นนายร้อยนายแขวงในหัวเมืองส่วนนอก ประการที่สาม ตุลาการที่มีจิตใจไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ประการที่สี่ ตุลาการที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นตุลาการผู้ใหญ่ ประการที่ห้า ตุลาการที่มีพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง และประการที่หก ตุลาการผู้ไกล่เกลี่ยที่ได้รับเลือกเข้ามาด้วยความยินยอมของคู่ความทั้งสองฝ่าย

ด้วยเหตุนี้ตุลาการมิได้หมายถึงผู้พิพากษาเท่านั้นแต่ยังมีบุคคลอื่นเป็นตุลาการได้เช่นกันไม่ว่าจะเป็นนายร้อย นายแขวง หรือบุคคลธรรมดาที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ดังนั้น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในสมัยนี้ยิ่งเริ่มเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นเนื่องจากมีกฎหมายตราสามดวงที่ได้กล่าวข้างต้น (คำรห์ สุตเตมีย์, 2535) ซึ่งเมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นคู่กรณีก็จะเลือกบุคคลภายนอกที่บุคคลทั่วไปให้ความเคารพนับถือ เพื่อเป็นคนกลางเข้ามาทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (ตะลาการ) โดยกฎหมายตราสามดวง ตอนที่สองว่าด้วยบทพระธรรมศาสตร์ กำหนดให้ผู้ที่จะมาทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นจะต้องเป็นผู้ที่นับถือศาสนาเดียวกันกับคู่กรณี และมีจิตใจที่เป็นกลางไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งและตั้งมั่นอยู่ในสัจธรรม ฉะนั้นการไกล่เกลี่ยและชี้ขาดตัดสินใจข้อพิพาทเบื้องต้นนั้นจึงอาศัยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นหลักในการดำเนินการ (บุญตา ส. ผาบัมชี, 2547)

3. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ยุคสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีนั้นซึ่งมีระยะเวลาในราชการ 15 ปี ไม่ปรากฏว่ามีการปรับปรุงการปกครองและกฎหมาย เนื่องจากในขณะนั้นประเทศยังอยู่ในสภาวะการทำศึกสงครามอยู่ พระเจ้าตากสินทรงทำภารกิจในด้านการทำสงครามจึงทำให้ไม่ปรากฏว่ามีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงกฎหมาย ซึ่งยังคงใช้หลักการในการระงับข้อพิพาทนั้นตามหลักการของกฎหมายตราสามดวงเป็นแนวทางปฏิบัติในการระงับข้อพิพาทเรื่อยมา จนกระทั่งเมื่อมาถึงในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี

เป็นยุคของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระองค์ได้ทรงชำระกฎหมายตราสามดวงใหม่ทรงจัดกฎหมายให้เป็นหมวดหมู่ การวินิจฉัยชี้ขาดตัดสินและการไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทตามหลักพระธรรมศาสตร์ก็ยังคงยึดถือใช้ปฏิบัติอยู่เช่นนั้นเรื่อยมา

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง ซึ่งเริ่มตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปฏิรูปกฎหมายและระบบศาลยุติธรรม โดยทรงตั้งกระทรวงยุติธรรมมีการปรับปรุงวิธีพิจารณาคดีอย่างตะวันตก ทำให้กฎหมายตราสามดวง (พระธรรมศาสตร์) หดไป และเข้าสู่ระบบประมวลกฎหมายที่เทียบอารยะประเทศและต่อมาในปี พ.ศ. 2466 จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และ บรรพ 2 และมีพระราชกฤษฎีกาประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 หลังจากในปี พ.ศ. 2472 ก็ได้มีพระราชกฤษฎีกายกเลิก บรรพ 3 และแก้ไขใหม่ ซึ่งเป็นผลให้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 ที่ได้รับการแก้ไขใหม่ก็ได้มีการรับรองถึงการไกล่เกลี่ยและระงับข้อพิพาทไว้โดยได้บัญญัติไว้ขึ้นมา รายละเอียดดังนี้ “มาตรา 850 อันว่าสัญญาประนีประนอมยอมความนั้น คือสัญญาซึ่งผู้เป็นคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายระงับข้อพิพาทอันใดอันหนึ่ง ซึ่งมีอยู่หรือจะมีขึ้นนั้นให้เสร็จไปด้วยต่างยอมผ่อนผันให้แก่กัน” ที่ให้สิทธิแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายในอันที่จะยุติระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นหรือจะมีขึ้นให้เสร็จไปด้วยต่างยอมผ่อนผันให้แก่กันและกัน ซึ่งภายหลังจากที่มีการบัญญัติการกฎหมายรับรองการไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทแล้วก็ได้มีการพัฒนาจัดให้มีระบบการไกล่เกลี่ยอะไรเพิ่มเติมหากแต่เน้นหนักไปที่การยุติข้อพิพาทโดยศาล (พิชัย นิลทองคำ, 2546)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ฯพณฯ นายประมาธ ชันชื้อ ประธานศาลฎีกาในขณะนั้นได้มีแนวความคิดสนับสนุนให้เอากระบวนการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทโดยทางเลือกอื่นนอกจากการดำเนินคดีตามปกติของศาลมาใช้ ซึ่งกระทรวงยุติธรรมผู้รับผิดชอบสนับสนุนในการอำนวยความสะดวกของศาลขณะนั้น ก็ได้แนบนโยบายดังกล่าวมาส่งเสริมให้มีการระงับข้อพิพาทโดยทางเลือกอื่นขึ้น โดยการเชิญอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ของประเทศสหรัฐอเมริกาบรรยายให้ความรู้และแนวทาง ในการจัดระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท จากนั้นปี พ.ศ. 2537 ศาลแพ่งก็สามารถจัดระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายหลังเสนอคดีต่อศาลได้สำเร็จและเป็นศาลต้นแบบของศาลอื่นในเวลาต่อมา (นิติธร วงศ์ยืน, 2550)

ในปัจจุบันในการดำเนินคดีแพ่งทางศาลยุติธรรมทุกศาลนั้นจะเน้นการระงับข้อพิพาท โดยการไกล่เกลี่ยเพราะทำให้ลดภาระทั้งทางปริมาณคดีในชั้นพิจารณาของศาลและลดขั้นตอนคือทำให้คู่กรณีประหยัดค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีในชั้นศาลทั้งค่าขึ้นศาลและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของคู่ความ เพราะการดำเนินคดีบางครั้งต้องใช้ระยะเวลายาวนานต้องต่อสู้กันหลายปีถึงสามชั้นศาลก็มี (ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ ศาลฎีกา) ทำให้มีคดีที่ค้างพิจารณาในศาลเป็นจำนวนมาก รัฐต้องเพิ่มภาระทั้งเงินงบประมาณในการจัดตั้งศาลและเพิ่มอัตรากำลังผู้พิพากษาขึ้นให้เหมาะสมหรือ

เพียงพอต่อปริมาณคดี จึงทำให้ในงานอำนวยการความยุติธรรมนี้รัฐต้องทุ่มงบประมาณไม่น้อยเพื่อให้บริการต่อประชาชนในด้านการอำนวยความสะดวกเพราะอัตราเงินเดือนของผู้พิพากษานั้นต่อท่านนั้นโดยเฉลี่ยเดือนนั้นจะมากกว่าข้าราชการอื่นๆ เนื่องจากต้องใช้วิชาชีพที่เฉพาะและเชี่ยวชาญ ด้านใช้จ่ายจะมากเพียงใดรัฐก็ต้องดำเนินการเพราะเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ในความยุติธรรมของประชาชนเมื่อมีปริมาณคดีมากแต่อัตรากำลังของผู้พิพากษามีน้อย จึงทำให้ข้อพิพาทและความเสียหายที่เกิดขึ้นได้รับการเยียวยาล่าช้าลง ซึ่งเมื่อภายหลังที่ได้นำเอาระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนควบคู่กับการดำเนินคดีตามปกติแล้ว ทำให้คดีที่เข้าสู่การพิจารณาของศาลและคดีที่เข้าสู่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสามารถยุติลงได้ด้วยการถอนฟ้อง หรือศาลมีคำพิพากษาตามสัญญาประนีประนอมยอมความมีปริมาณสูงและคดีมีการค้างพิจารณาน้อยลง เมื่อเทียบกรณีที่ไม่นำระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้ แต่ขณะที่คดีที่ทุนทรัพย์ไม่สูงมากที่มีลักษณะเป็นคดีมาโนสาเร่อยู่ในเขตอำนาจศาลแขวง การฟ้องคดีแม้กฎหมายจะให้สิทธิผู้เสียหายจะฟ้องด้วยวาจาหรือหนังสือก็ได้ แต่ขั้นตอนการปฏิบัติจริงแล้วประชาชนที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจในการดำเนินคดีของศาลก็เป็นการยากที่จะดำเนินการฟ้องคดีหรือดำเนินกระบวนการพิจารณาได้เอง และเมื่อต้องสืบพยานกระบวนการสืบพยานก็จะเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน ขณะเดียวกันหากจำเลยเป็นผู้ประกอบธุรกิจก็ย่อมมีทนายความ จึงได้ดำเนินการจัดการให้มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งก่อนเสนอคดีต่อศาลขึ้น โดยนำวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายหลังดำเนินคดีต่อศาลมาใช้กับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายหลังดำเนินคดีต่อศาลมาใช้กับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนขึ้นเสนอต่อศาล ด้วยมีวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนให้ได้รับความเป็นธรรม ที่สะดวก รวดเร็ว เสมอภาค (The rule of law) ในการยุติหรือระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้น อีกทั้งเป็นการเพิ่มทางเลือกที่เป็นรากฐานในอันที่จะได้มาซึ่งความยุติธรรมต่อไป ผลของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทย่อมทำให้ประชาชนผู้เสียหายสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างสะดวก รวดเร็ว เป็นธรรม และได้รับการแก้ไขเยียวยาความเสียหายด้วยความรวดเร็ว โดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาล ค่าป่วยการทนายความ อีกทั้งไม่ทำให้จำเลยเสียชื่อเสียงทางการค้าหรือบริการตลอดจนสามารถลดปริมาณคดีที่ขึ้นสู่ศาลและประหยัดงบประมาณของสำนักงานศาลยุติธรรมในการบริหารคดีได้เป็นอย่างดี

แนวความคิดการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

การที่กฎหมายเป็นเอกเทศของตัวเองมีลักษณะเฉพาะของกฎหมาย แต่กฎหมายมิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่อย่างลำพังโดยตัวเองหากแต่กฎหมายยังมีความสัมพันธ์กับศาสตร์อื่นด้วย เช่น เกี่ยวกับศีลธรรม จารีตประเพณี กฎหมายถือเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นแบบแผนความประพฤติของมนุษย์ในสังคม ซึ่งมีการบังคับที่เป็นกิจจะลักษณะ เช่น ในสังคมสมัยก่อนหากมีการฝ่าฝืนประเพณีสำคัญก็จะก่อให้เกิดความรู้สึกที่รุนแรงต่อคนในสังคมว่าการกระทำนั้นเป็นความชั่ว ซึ่งอาจก่อให้เกิดเสนียดจัญไรแก่สังคมได้ จึงมีการลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมายของสังคม เช่น การขับไล่หรือการบังคับตาม

ประเพณี ต่อมาเมื่อสังคมเจริญขึ้นเป็นกฎหมายที่รัฐใช้บังคับเริ่มมีลักษณะที่เป็นแบบชัดเจน มีสภาพบังคับที่ชัดเจนแน่นอนแตกต่างจากศีลธรรมหรือศาสนา ซึ่งผู้กระทำความผิดหรือผู้เสียหายได้รับความยุติธรรมขึ้น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นศีลธรรม จารีตประเพณี หรือกฎหมาย ต่างก็มีขึ้นเพื่อความป็นธรรมหรือก่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคมทั้งสิ้น ความยุติธรรมเป็นเสมือนบางสิ่งบางอย่างที่สามารถรู้สึกหรือรับรู้ได้โดยสัญชาตญาณ แต่เป็นสิ่งที่ยากแก่การอธิบาย (พิชัย นิลทองคำ, 2546)

สังคมปัจจุบันมีความหลากหลายของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งอาจมีการกระทบกระทั่งกันบ้างย่อมเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม ซึ่งเมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นก็จะทำให้สังคมนั้นๆ เกิดความไม่สงบสุข ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย การยุติข้อพิพาทจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการที่จะนำความสงบเรียบร้อยกลับคืนสู่สังคม ด้วยเหตุนี้จึงมีแนวความคิดเกี่ยวกับการยุติข้อพิพาท ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง

ความขัดแย้งนับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จนถึงสังคมสมัยปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบท สังคมตะวันตกหรือสังคมตะวันออกความขัดแย้งอาจเกิดจากความต้องการที่แตกต่างกัน ความต้องการในประโยชน์หรือทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด การแย่งชิงอำนาจ การแข่งขัน ซึ่งความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นระหว่างบุคคลหรือประชาชนโดยทั่วไปในสังคม อาจเป็นการละเมิด การเรียกร้อง หรือการรักษาสิทธิต่างๆ ของบุคคลตามกฎหมายก็ได้ ทั้งนี้สาเหตุของความขัดแย้งไม่จำเป็นต้องมาจากสาเหตุเดียว แต่อาจมีหลายสาเหตุก็ได้เช่นสาเหตุการสื่อสารที่บกพร่อง ซึ่งโดยธรรมชาติของมนุษย์มักจะแสดงความต้องการของตนเองมากกว่าที่จะรับรู้ความต้องการของผู้อื่นและชอบพูดมากกว่าฟัง จึงทำให้เกิดปัญหาของการสื่อสารได้หรือสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดจากความไม่พอใจในการกระทำของผู้อื่น ซึ่งการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมย่อมมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การทำกิจกรรมร่วมกันในสังคมอาจนำไปสู่การกระทบกระทั่งกันที่สุดในที่สุด ผลของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมอาจมีทั้งข้อดีและข้อเสียเช่นทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้รับการแก้ไขเยียวยาหรือในทางกลับกัน เมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้นย่อมทำให้เกิดช่องว่างระหว่างบุคคลและอาจนำไปสู่ความรุนแรงได้ ทั้งนี้ความขัดแย้งถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ฉะนั้นเมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้นในสังคม สิ่งที่สำคัญที่สุดคือจะต้องหาหนทางที่จะระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้ยุติลงให้ได้ สำหรับวิธีในการจัดการความขัดแย้งนั้นอาจมีหลายวิธีหลายรูปแบบ ซึ่งอาจเริ่มจากลักษณะที่ไม่เป็นทางการหรือเป็นกระบวนการที่คู่กรณีเป็นผู้ตัดสินใจเลือกประบวนการหรือวิธีการ รวมถึงผลของการแก้ไขข้อขัดแย้งด้วย จนกระทั่งเป็นการแก้ไขข้อขัดแย้งในลักษณะบังคับ ซึ่งวิธีต่างๆ ย่อมขึ้นอยู่กับระดับความขัดแย้งและสถานการณ์ในขณะนั้นเป็นหลักและอำนาจในการจัดการความขัดแย้ง เป็นต้น ดังนั้นเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น

วิธีการในการจัดการกับความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะนำไปสู่ความสงบสุขและความเรียบร้อยของสังคม ฉะนั้นวิธีการสำหรับการจัดการความขัดแย้งที่ปรากฏในปัจจุบันจึง ได้แก่

1.1 การหลีกเลี่ยงหรือการหนีปัญหา (Avoidance) เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งโดยที่คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สนใจสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งเรียกร้อง หรือไม่สนใจปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้อาจเกิดจากความไม่รู้ว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้น หรือรู้แต่ไม่สนใจที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งนั้น หรือเห็นว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นไม่เป็นสาระสำคัญ หรือไม่เป็นผู้มีอำนาจที่จะแก้ไขความขัดแย้ง หรือไม่เชื่อว่าการแก้ไขข้อขัดแย้งจะนำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น หรือทั้งสองฝ่ายยังไม่พร้อมที่จะเจรจายุติความขัดแย้งระหว่างกัน ซึ่งการจัดการความขัดแย้งในลักษณะเช่นนี้อาจเป็นไปได้ทั้งในกรณีที่จะทำให้ความขัดแย้งนั้นยุติลง หรืออาจทำให้ความขัดแย้งนั้นมีความรุนแรงที่เพิ่มขึ้นก็ได้ เนื่องจากความขัดแย้งไม่ได้รับการแก้ไขในเวลาอันควร

1.2 การเจรจาต่อรอง (Negotiation) เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งโดยที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายตกลงใจที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกันให้ยุติลง ด้วยการพูดคุยบอกกล่าวให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบถึงความต้องการและประโยชน์ของตน แล้วหากเจรจาต่อรองแลกเปลี่ยนประโยชน์ต่างๆ ซึ่งกันและกัน และเกิดจากการตกลงใจร่วมกันในการยุติความขัดแย้ง ซึ่งเป็นวิธีการที่สะดวก รวดเร็ว ไม่เป็นทางการ แต่การเจรจาต่อรองนั้นมักจะมีปัจจัยต่างๆ ที่สำคัญเกี่ยวข้องหลายประการ เช่น 1) อารมณ์โกรธที่เกิดจากการโต้เถียงกันจนไม่เกิดความเชื่อถือหรือไม่ไว้วางใจต่อกัน ความไม่ยอมพูด ไม่อยากเห็นหน้า เป็นต้น 2) ความไม่เข้าใจและความไม่สามารถถ่ายทอดอธิบายให้ฝ่ายตรงข้ามเข้าใจได้ 3) ข้อพิพาทบางครั้งอาจประกอบด้วยปัญหาหลายข้อและ บางข้ออาจมีความยุ่งยากเกินกว่าจะทำความเข้าใจได้โดยเฉพาะข้อปัญหากฎหมายที่ต้องตีความ 4) คู่กรณีแต่ละฝ่ายไม่เข้าใจจุดยืนหรือความต้องการที่แท้จริงของฝ่ายตรงข้ามเพราะไม่เปิดใจในการเจรจา 5) คู่กรณีแต่ละฝ่ายอาจคาดหวังจากฝ่ายตรงข้ามมากเกินไปขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งก็แข็งกร้าวไม่ยอมยืดหยุ่นให้ 6) ความลับที่คู่กรณีแต่ละฝ่ายไม่ยอมเปิดเผยให้แก่ฝ่ายตรงข้ามหรือผู้ไกล่เกลี่ยทราบ ทำให้การเจรจาสะดุดหรือหยุดลงไม่ก้าวไปข้างหน้า

1.3 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (Mediation) เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่มีลักษณะคล้ายกับการเจรจาต่อรอง แต่มีบุคคลที่สาม ซึ่งเรียกว่า “ผู้ไกล่เกลี่ย” เข้ามาคอยช่วยเหลือสนับสนุนกระบวนการเจรจาต่อรองดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งยังร่วมกับคู่กรณีในการแสวงหาทางออกที่เหมาะสม จนทำให้เกิดความพอใจแก่ทุกฝ่าย เป็นวิธีการที่สะดวก รวดเร็ว ไม่เป็นพิธีการ เป็นวิธีที่มีได้นำสิ่งที่เข้ามาแทนที่การเจรจา แต่เป็นวิธีการที่เข้ามาเสริมการเจรจาให้ประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการเจรจาระหว่างคู่กรณีที่ทำเนิ่นกันเองอาจมีอุปสรรคต่างๆ เข้ามาเป็นปัจจัยที่อาจทำให้ความขัดแย้งไม่สามารถยุติลงได้

1.4 การอนุญาโตตุลาการ (Arbitration) เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่มีลักษณะคล้ายกับการยุติความขัดแย้งที่ดำเนินโดยศาล ซึ่งคู่กรณีที่มีพิพาทยื่นเรื่องเสนอพยานหลักฐานต่ออนุญาโตตุลาการหรือคณะอนุญาโตตุลาการให้เป็นผู้ตัดสินชี้ขาดโดยการออกคำชี้ขาด (Award) ที่มีผลผูกพันกรณีแต่กระบวนการที่จะได้มาซึ่งคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการนั้นจะมีลักษณะแตกต่างจากการยุติความขัดแย้ง โดยการพิจารณาคดีความของศาล ตรงที่ว่า คู่กรณีมีสิทธิเลือกอนุญาโตตุลาการที่จะทำหน้าที่ชี้ขาดได้และกระบวนการระงับข้อขัดแย้งจะมีความยืดหยุ่นมากกว่าการพิจารณาคดี ซึ่งการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยวิธีการอนุญาโตตุลาการนี้ มักจะได้รับความนิยมนิยมในหมู่ผู้มีความขัดแย้งที่เกิดจากการทำธุรกิจการค้าเป็นหลัก

1.5 การเผชิญหน้าและการประท้วงอย่างสันติ (Non-Violence Confrontation) เป็นวิธีการที่แม้ว่าจะไม่ได้ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขความขัดแย้ง แต่เป็นวิธีการที่ฝ่ายหนึ่งปฏิเสธไม่ทำตามหรือไม่ปฏิบัติในกิจกรรมที่ควรปฏิบัติหรือมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ได้เป็นการแก้ไขความขัดแย้งแต่เป็นวิธีการที่กดดันให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมปฏิบัติตามในสิ่งที่ตนเองต้องการ ซึ่งวิธีนี้มักจะใช้แก้ไขความขัดแย้งในลักษณะการประท้วงและจะใช้ได้ผลดีเมื่อฝ่ายที่ถูกประท้วงจะต้องพึ่งพาอาศัยอีกฝ่ายหนึ่งในความเป็นอยู่

1.6 การใช้กำลังบังคับ (Forcing) เป็นวิธีการจัดการแก้ไขความขัดแย้งซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง และไม่สามารถขจัดจิตใจให้อีกฝ่ายที่ด้อยกว่ายอมจำนนหรือคล้อยตามได้ จึงใช้วิธีการบังคับเพื่อยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งฝ่ายที่ใช้กำลังบังคับได้นั้นจะต้องมีกำลังหรือมีอำนาจเพียงพอในการบังคับ หรือทำความเสียหายให้อีกฝ่ายหนึ่งได้ และต้องแสดงให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่ามีความสามารถเช่นนั้นได้และจะใช้อำนาจเช่นนั้นด้วย แต่อย่างไรก็ตามวิธีการนี้ไม่ใช่เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่ปัญหาจะหมดไปเพราะคู่กรณีที่ถูกบังคับนั้นอาจจะมีความรู้สึกที่ไม่พอใจจนอาจนำไปสู่การแก้แค้นได้

ดังนั้นการจัดการกับความขัดแย้งซึ่งมีบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่มีพิพาทกัน อาจมีหลายวิธีด้วยกันในการยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น แต่ไม่ว่าจะใช้วิธีการในการจัดการความขัดแย้งแบบใดก็ตามย่อมส่งผล คือ ประการแรก มีฝ่ายหนึ่งแพ้และอีกฝ่ายหนึ่งชนะ (Win-Lose Situation) การได้ประโยชน์หรือการสูญเสียประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นและฝ่ายที่เสียประโยชน์ย่อมเกิดความรู้สึกที่ว่าตนเสียหายเสียประโยชน์ เกิดความไม่พึงพอใจ และความขัดข้องใจขึ้น ซึ่งการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งเช่นนี้ได้แก่การใช้กำลังบังคับ การดำเนินคดีในศาล การอนุญาโตตุลาการ เป็นต้น ประการที่สอง แพ้ทั้งคู่ (Lose-Lose Situation) เป็นกรณีที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายไม่อาจบรรลุความต้องการของตนเองได้ทั้งหมด แต่เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์อย่างหนึ่งเพื่อแลกกับผลประโยชน์อีกอย่างหนึ่ง คล้ายกับการยื่นหมูยื่นแมว ซึ่งการแก้ไขความขัดแย้งเช่นนี้ได้แก่การเจรจาต่อรอง เป็นต้น ประการที่สาม ชนะทั้งคู่ (Win-Win Situation) เป็นวิธีการจัดการกับ

ความขัดแย้งที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายร่วมกันในการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และแสวงหาทางออก ร่วมกันจนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ซึ่งการแก้ไขความขัดแย้งในลักษณะนี้ได้แก่ การเจรจาต่อรอง การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นต้น

2. แนวความคิดเกี่ยวกับการประนีประนอมข้อพิพาท

การประนีประนอมข้อพิพาทแตกต่างจากการพิจารณาคดีของศาลดังเช่น ปกติ นั่นก็หมายความว่า การพิจารณาคดีในกรณีปกติศาลจะต้องค้นหาความจริงที่คู่ควรโต้แย้งกัน ส่วนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นสิ่งที่ต้องค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ดังนั้น การค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทุกฝ่ายนับว่าเป็นสิ่งที่ยากและเป็นหน้าที่ของผู้ไกล่เกลี่ยที่จะต้องค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทุกฝ่าย นับว่าเป็นสิ่งที่ยากและเป็นหน้าที่ของผู้ไกล่เกลี่ยที่จะต้องค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทุกฝ่ายให้ได้ว่าอยู่ ณ ตรงจุดใด หากผู้ไกล่เกลี่ยสามารถค้นหาได้ก็จะทำให้ ประสานประโยชน์ของคู่กรณีได้โดยนำหลักการของการมีส่วนร่วมในการมีส่วนร่วมได้และส่วนเสียมาอยู่ในผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย เห็นส่วนตนเองก็ได้รับผลประโยชน์ในการประนีประนอมนั้นโดยที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ถูกบังคับให้ยอมรับข้อเสนหรือข้อเรียกร้องจากอีกฝ่ายหนึ่งอยู่เพียงฝ่ายเดียว

3. แนวความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติหรือสำนักนิยม (Natural Law School)

สำนักนี้มีแนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายว่ากฎหมายเป็นเรื่องของเหตุผล ซึ่ง ซีเซโร ได้กล่าวว่า “กฎหมายที่แท้จริงคือเหตุผลที่ถูกต้อง” คำว่าเหตุผลนี้ หมายถึง ระบบที่เป็นระเบียบที่มีอยู่อันหนึ่งอันเดียวกันกับระบบของจักรวาลที่เรียกว่า “เหตุผลสากล” ส่วนเหตุผลที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์รู้ความผิดชอบชั่วดีก็นับเป็นประการขึ้นหนึ่งของเหตุผลสากลที่มนุษย์ได้รับมา เหตุผลที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์นี้ มนุษย์จึงสามารถเข้าถึงเหตุผลสากลที่มีอยู่ในจักรวาลทำให้เข้าใจว่าในโลกนี้มีระบบความเป็นธรรมและความไม่เป็นธรรมอยู่ในภาวะวิสัยหรือเรียกสั้นๆ ว่า “ระบบธรรมะ” ระบบธรรมะนี้ดำรงอยู่ในสากลโลกโดยตลอดมา โดยที่มนุษย์มิได้สร้างมันขึ้นมาและไม่เป็นไปตามอำเภอใจของใคร กฎหมายในระบบธรรมะนี้อาจมีความเข้มแข็งสูงจนมนุษย์ไม่สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ แต่บางส่วนอาจแตกต่างกันอยู่บ้างตามสภาพของท้องถิ่นหรือยุคสมัย ซึ่งสำนักงานกฎหมายธรรมชาตินี้มีแนวโน้มคิดว่าโลกนี้หรือจักรวาลเป็นสิ่งที่ เป็นระบบระเบียบทางศีลธรรม ไม่ใช่สิ่งที่มีระบบระเบียบทางกายภาพล้วนๆ ตามกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ทางธรรมชาติ เท่านั้น ระบบระเบียบสากลนี้เรียกว่า “กฎหมายธรรมชาติ” (Natural Law of Nature) และมีอยู่โดยภาวะวิสัยของมันไม่ขึ้นอยู่กับเจตจำนงหรืออำเภอใจของมนุษย์และสำนักนี้ยืนยันว่าธรรมชาติมนุษย์ (Human Nature) มีเหตุผลคือการรับรู้ระบบระเบียบทางศีลธรรมหรือความผิดชอบชั่วดี ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติและมีความเป็นสากล คือ เกิดขึ้นมาเองโดยธรรมชาติไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้โดยอำนาจรัฐ ซึ่งนักปราชญ์ของสำนักกฎหมายธรรมชาติเห็นว่า สิทธิตามกฎหมายธรรมชาติเกิดมาจากธรรมชาติโดยตรงเหมือนอย่างเดียวกับกฎเกณฑ์แสงสว่าง กฎเกณฑ์ความร้อน

ความหนาว เป็นสิ่งที่มีเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและกฎหมายธรรมชาติเกิดจากความรู้สึกผิดชอบของมนุษย์ และเชื่อว่ากฎเกณฑ์ที่มีอยู่ในสังคมรวมทั้งกฎหมายบ้านเมืองมีบ่อเกิดมาจากเหตุผลของมนุษย์ และเป็นส่วนหนึ่งของระบบกฎหมายธรรมชาติหรือกฎหมายธรรมชาติ โดยยืนยันว่าความเป็นธรรมชาติ ความยุติธรรม และศีลธรรมเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกฎหมายบ้านเมืองและสำนักกฎหมายธรรมชาติ ยังมีแนวความคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมต่อไปอีกว่า ความยุติธรรมนั้นเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าต้องมีลักษณะที่เที่ยงตรง สม่าเสมอ และมีความพอดี (ภุริชญา วัฒนรุ่ง, 2548) โดยที่เดวิด ฮูม (David Hume) ได้อธิบายว่า ความยุติธรรมเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งที่ไม่ได้ปรากฏขึ้นเองโดยธรรมชาติ แต่เป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นจากการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์เอง และเพลโต (Plato) ได้กล่าวว่า ความยุติธรรมว่าหมายถึงการทำความดีหรือการทำสิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรม และอริสโตเติล (Ariatotle) กล่าวว่าความยุติธรรม คือ คุณธรรมทางสังคมประการหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและคุณธรรมเรื่องยุติธรรมจะใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อเมื่อมนุษย์ได้ปลดปล่อยตัวเขาเองออกจากแรงผลักดันของความเห็นแก่ตัวอย่างยิ่ง (มานิตย์ จุมปา, 2548)

4. แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ในระบบกระบวนการยุติธรรม ระบบกระบวนการอำนาจความยุติธรรมของทั่วประเทศทั่วโลกต่างประสบปัญหาในลักษณะที่คล้ายๆ กัน เช่น ปัญหาบุคลากรในการอำนวยความยุติธรรมมีไม่สมดุลกับจำนวนประชากร ปัญหาของขั้นตอนกระบวนการยุติธรรมมีความซับซ้อน ทำให้เกิดปัญหาความล่าช้าและกระบวนการยุติธรรมไม่ได้ตอบสนองปัญหาและความต้องการของชุมชน ประชาชนหรือชุมชนหรือผู้เป็นเหยื่อของอาชญากรรม มีความรู้สึกถูกทอดทิ้งหรือขาดการเหลียวแลจากภาครัฐ การที่ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม จึงเป็นสิ่งที่ทุกประเทศให้ความสำคัญและเกิดแนวความคิดเกี่ยวกับการยุติข้อพิพาทอันเป็นทางเลือกหรือบางครั้งเรียกว่า “กระบวนการยุติธรรมชุมชน” ซึ่งแนวความคิดนี้ถือว่าผู้กระทำความผิด ผู้เสียหายและชุมชน ต่างก็มีส่วนได้รับความกระทบกระเทือนจากการกระทำความผิดขึ้น ฉะนั้นชุมชนหรือภาคประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและแนวทางรักษาความสงบเรียบร้อย และสร้างความเป็นธรรมให้แก่สังคม เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เสียหายและชุมชน อีกทั้งเพื่อให้ผู้กระทำความผิดต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ตนกระทำ โดยแนวความคิดนี้ถือว่าชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community Focused) ในการแก้ไขปัญหาของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ด้วยวิธีการเป็นหุ้นส่วนหรือร่วมมือกับชุมชน เพื่อกำหนดแนวปฏิบัติให้ผู้กระทำความผิดรับผิดชอบจากการกระทำของตนเอง ช่วยเหลือผู้เสียหายและสนับสนุน เสริมสร้างความปลอดภัยให้กับชุมชน ฉะนั้นชุมชนเป็นแหล่งที่ใช้จึงเป็นแหล่งที่ใช้ทางเลือกที่ดีที่สุดในการช่วยแก้ไขปัญหาและสร้างความสงบสุขไม่ให้นักตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรม แก้ปัญหาความขัดแย้งและสร้างความ

สงบสุขสู่ชุมชน ซึ่งภายใต้แนวความคิดนี้ระบบยุติธรรมชุมชนจึงสนับสนุนให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมทุกขั้นตอน ตั้งแต่ก่อนศาลชี้ขาดตัดสินข้อพิพาทระหว่างการพิจารณาข้อพิพาทและภายหลังที่ศาลตัดสินชี้ขาดข้อพิพาท รวมทั้งสนับสนุนให้มีการใช้วิธีบำบัดและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้กระทำผิดภายใต้ชุมชน (Community Treatments) แทนการบำบัดในสถานที่คุมขังของรัฐ

ทฤษฎีเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

การศึกษาถึงทฤษฎีนับว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับเป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการเข้าใจถึงธรรมชาติมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติได้ ซึ่งทฤษฎีเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพื่อยุติข้อพิพาทนั้น มีดังนี้

1. ทฤษฎีการเจรจา ในการเจรจาเพื่อยุติข้อพิพาทที่เกิดขึ้นนั้น มีทฤษฎีเกี่ยวกับการเจรจาที่สำคัญอยู่ 2 ประการ ที่อธิบายถึงขั้นตอนการเจรจา ได้แก่ ทฤษฎีการแข่งขัน (Competitive Theory) และทฤษฎีการแก้ปัญหา (Problem-Solving Theory) ซึ่งทั้งสองทฤษฎีประกอบด้วยขั้นตอนและองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญที่จะให้เข้าถึงการเจรจาและช่วยให้นักกฎหมายเข้าใจธรรมชาติของกระบวนการเจรจาที่จะบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

2. ทฤษฎีการแข่งขัน (Competitive Theory) นักกฎหมายและนักศึกษากฎหมายส่วนใหญ่ตลอดทั้งสาธารณชนมีความเห็นว่า ผู้เจรจาที่มีประสิทธิภาพนั้นได้แก่ นักกฎหมายหรือผู้ที่มีความรู้ทางกฎหมายและสามารถรักษาลประโยชน์ของลูกความ โดยได้รับผลออกมาอย่างเป็นรูปธรรมซึ่งอาจเป็นเงินหรือวัตถุก็ได้ โดยสรุป พฤติกรรมนักกฎหมายประเภทนี้ถือหลักยุทธศาสตร์แบบแข่งขัน โดยผู้เจรจาหรือนักกฎหมายตามทฤษฎีแข่งขันมักจะเป็นผู้แข็งกร้าว ยืนอยู่ในจุดของตนโดยการเรียกร้องและพยายามให้ฝ่ายของตนได้ชัยชนะจากการเจรจา ตามหลักที่ว่าผู้เข้มแข็งกว่าย่อมสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างแท้จริง บางคนอาจประสงค์ให้นักกฎหมายประเภทนี้เป็นตัวแทนในการเจรจา สมมติฐานเบื้องต้นของทฤษฎีแข่งขันนี้ได้แก่ สังคมอยู่ภายใต้การปกครองหรือการครอบงำโดยผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ในสถานการณ์ของการเจรจาแต่ละฝ่ายทั้งนักกฎหมายและลูกความมีความประสงค์จะให้บรรลุความต้องการของตนมากที่สุด ทฤษฎีการแข่งขันมองโลกในแง่ที่ว่าทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ซึ่งจะต้องแบ่งปันโดยการแข่งขันเพื่อให้เกิดประสบความสำเร็จในแต่ละเรื่องทำให้มนุษย์กลายเป็นศัตรูกัน ระบบแข่งขันปันทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้แก่ การแจกจ่ายโดยมีฝ่ายหนึ่งได้และอีกฝ่ายหนึ่งเสีย ทฤษฎีการแข่งขันยอมรับว่านักกฎหมายบางคนมีความประสงค์ให้ลูกความของตนได้รับความยุติธรรม ความชอบธรรม ความหวังดี ความไว้วางใจจากบุคคลอื่น และการตอบสนองที่มีจริยธรรม ตามทฤษฎีนี้รูปแบบการเจรจากำหนดขึ้นโดยผลประโยชน์ของตนเองเป็นสำคัญ เพื่อให้ตนเองได้รับผลประโยชน์มากที่สุดและอีกฝ่ายหนึ่งต้องสูญเสีย รูปแบบนี้คล้ายยุทธศาสตร์ทางการทหารที่ใช้กลยุทธ์เพื่อเป้าหมายที่ได้รับชัยชนะภายใต้

ทฤษฎีการแข่งขันนี้วัดอุปสงค์เบื้องต้นของนักกฎหมาย คือ การควบคุมขั้นตอนการเจรจาข้อขัดแย้งในการเผชิญหน้ากับนักกฎหมายผู้ซึ่งเข้าใจระบบการแข่งขันจะได้เปรียบในการกำหนดรูปแบบและขั้นตอนของการเจรจา การต่อรองที่แข็งแกร่งจะเหนือกว่าฝ่ายที่ด้อยกว่า ดังนั้นข้อขัดแย้งจึงยุติลงได้แต่ผลของการเจรจาจะคาดหมายได้ยากเมื่อนักกฎหมายที่ใช้ทฤษฎีแข่งขันในการเจรจายุติข้อพิพาทผลที่เกิดขึ้น ได้แก่ 1) การใช้ทฤษฎีดังกล่าวทำให้เกิดอคติที่จะเผชิญหน้า เมื่อนักกฎหมายผู้หนึ่งขาดข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับความขัดแย้ง เนื่องจากทฤษฎีการแข่งขันเน้นถึงการเจรจาที่เป็นปฏิปักษ์ 2) ทฤษฎีแข่งขัน ผู้เจรจาไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงเนื้อหาข้อขัดแย้งหรือองค์ประกอบที่สำคัญในการแก้ไขปัญหา แต่เป็นเรื่องของเทคนิคการยื่นกรานเสนอข้อเรียกร้องที่สูงควบคุมสัดส่วนผลประโยชน์ของตน ใช้การข่มขู่หรือข้อโต้เถียงที่สำคัญ 3) นักกฎหมายภายใต้ทฤษฎีแข่งขัน ไม่อาจให้ความสำคัญแก่ผลประโยชน์พื้นฐานของฝ่ายตรงข้าม แนวทางเช่นนี้เป็นการปิดกั้นโอกาสของนักกฎหมายที่จะได้รับประโยชน์ร่วมกันกับฝ่ายตรงข้าม ซึ่งจะกระทำได้โดยการรับฟังความคิดเห็นของอีกฝ่ายและทำความเข้าใจกัน 4) นักกฎหมายภายใต้ทฤษฎีแข่งขัน ก่อให้เกิดความตึงเครียดความกลัวในการเจรจา ความไม่เชื่อถือซึ่งกันและกัน ความโกรธ และความอึดอัดเป็นผลที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งจากการเจรจา 5) ผลของบรรยากาศในการเจรจาแบบแข่งขันที่มีความตึงเครียด ทำให้การสื่อสารของทั้งคู่มีความบิดเบือนไปในลักษณะที่กระทบต่อผลการเจรจา ซึ่งเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย ความโกรธและความกลัวเป็นอุปสรรคในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน การสื่อสารในลักษณะบิดเบือนเพื่อโอกาสให้มีการตีความและตัดสินใจที่ผิดพลาด 6) ทฤษฎีแข่งขัน นิยมใช้ยุทธศาสตร์ซึ่งส่งเสริมผู้ที่ยึดมั่นในจุดยืนของตนคำพูดที่นักกฎหมายประเภทนี้ใช้มากที่สุด ได้แก่ “นี่เป็นข้อเสนอสุดท้ายหากคุณไม่ยอมรับเราควรจะให้ศาลพิจารณาและชี้ขาดต่อไป”

3. ทฤษฎีการแก้ไขปัญหา (Problem-Solving Theory) ทฤษฎีการแก้ไขปัญหา กล่าวไว้ว่า ผู้เข้าร่วมเจรจาทุกคนมีผลประโยชน์ร่วมกันบางประการ ถ้าไม่มีสิ่งอื่นทุกคนอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมของสังคมเดียวกันและมีส่วนในการแก้ไขปัญหาด้วยกัน เพื่อทำข้อตกลงด้วยความสมัครใจ ภายใต้ทฤษฎีการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่เป็นปัญหาที่ต้องศึกษาและการแก้ไขปัญหา ร่วมกันโดยคู่ความทั้งสองฝ่ายในขณะที่ลักษณะของทฤษฎีการแก้ปัญหา นักกฎหมายทั้งสองฝ่ายเผชิญหน้ากันแต่ฝ่ายต้องต่อสู้เพื่อชัยชนะในข้อตกลงที่ฝ่ายตนได้เปรียบ ส่วนทฤษฎีการแก้ไขปัญหาเห็นว่านักกฎหมายทั้งสองฝ่ายควนนั่งเคียงข้างกันทำงานร่วมกันและช่วยกันแก้ไขปัญหาเพื่อประโยชน์ร่วมกัน ทฤษฎีการแก้ปัญหา มีหลักการสำคัญมีหลัก 5 ประการดังนี้

(1) แยกปัญหาความสัมพันธ์ส่วนตัวออกจากข้อขัดแย้งและแก้ไขในแต่ละปัญหาแยกต่างหากอย่ารวมปัญหาทั้งสองเข้าด้วยกัน

(2) เน้นความสำคัญ ประโยชน์ได้เสีย และความต้องการของคู่ความ ไม่ใช่ฐานะของคู่ความ การเน้นถึงฐานะที่แตกต่างกันของคู่ความจะทำให้มีการประนีประนอมยอมความยากขึ้น คู่ความต้องหาทางประสานผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายและเน้นถึงผลประโยชน์ร่วมกัน

(3) คิดหาทางเลือกหลายวิธี ซึ่งคู่ความจะได้ประโยชน์ร่วมกันจึงควรแยกการระดมความคิดเห็นทางแก้ไขปัญหาวอกจากการประเมินปัญหา เพื่อหาทางแก้ไขเพื่อเป็นประโยชน์กับคู่ความทุกฝ่าย

(4) ยืนยันการใช้ข้อบังคับประกอบต่างๆ ที่ต้องนำมาใช้ในการตัดสินใจเพื่อประเมินทางเลือก

(5) เข้าใจและปรับปรุงทางเลือกที่ดีที่สุดในการเจรจาตกลงทำสัญญา ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการประเมินข้อเสนอเพื่อจะตกลงกัน ผู้เจรจาควรยอมรับข้อเสนอของอีกฝ่ายหากข้อเสนอที่ดีกว่าทางเลือกตามข้อเสนอของตน

(6) ทฤษฎีการแก้ไขปัญหาคำนี้ถึงความชอบธรรมของฐานะประโยชน์และความประสงค์ของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่เพียงแต่สิ่งเหล่านี้จะมีความสำคัญต่อขั้นตอนเจรจา แต่นักกฎหมายควรเปิดโอกาสยอมรับข้อเสนอของอีกฝ่ายในการเจรจาด้วย

(7) ทฤษฎีการแก้ไขปัญหานี้ การเจรจาส่วนใหญ่จะมีปัญหาหลายประเด็น ดังนั้นงานการเจรจาจำเป็นการรวบรวมข้อโต้แย้งการแข่งขัน เพื่อหาข้อยุติและการแก้ไข ปัญหา ดังนั้น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในแต่ละประเด็นปัญหาย่อมมีความแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ไม่ว่าจะตัวประเด็นปัญหาหรือนักกฎหมายหรือตัวคู่กรณีเองก็ตาม ซึ่งกรณีนักกฎหมายหรือตัวคู่กรณี มักจะอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีแข่งขันทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อให้ตนเองได้รับประโยชน์มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และอีกฝ่ายหนึ่งต้องสูญเสียหรือได้ประโยชน์น้อยกว่าตน ฉะนั้นคนกลางที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยนั้นนับว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะต้องค้นหาระดับความพึงพอใจที่แตกต่างกันของคู่กรณี ทั้งนี้อาจใช้ทฤษฎีการแข่งขันผสมผสานกับทฤษฎีการแก้ไขปัญหาในการจัดการความขัดแย้งและยุติข้อพิพาทได้

ความหมายและลักษณะของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นยังไม่มีคำนิยามความหมายไว้เป็นการเฉพาะ จึงมีผู้ให้ความหมายของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไว้หลายท่าน แต่ทั้งนี้จะขอยกเพียงบางตัวอย่างเท่านั้น ส่วนลักษณะของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก็จะมีทั้งก่อนเสนอคดีต่อศาลและภายหลังเสนอคดีต่อศาลด้วยลักษณะวิธีการ ผลที่จะได้จากการไกล่เกลี่ยจึงมีความแตกต่างกันบ้าง แต่กระนั้นก็ตามด้วยมีวัตถุประสงค์เพื่อระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นให้ยุติลงเช่นกัน

1. ความหมายของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท นักวิชาการของไทย คำว่า “การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท” ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

ภานุ รังสีสหัส ได้ให้ความหมายว่า การไกล่เกลี่ยคือผลผลิตประการหนึ่ง ที่เข้ามาแทนที่การเจรจาต่อรอง โดยเป็นกระบวนการระงับข้อพิพาทที่มีบุคคลที่สามารถเข้ามาช่วยเหลือกระตุ้นเตือนให้คู่ความเจรจาทกลงกันได้ดียิ่งขึ้น แต่ไม่มีอำนาจในการกำหนดข้อตกลงให้แก่คู่ความ แต่ทั้งวิธีการดังกล่าวมิใช่เป็นการเจรจาต่อรอง (พิชัย นิลทองคำ, 2546)

โชติช่วง ทังวงศ์ ได้ให้ความหมายว่า การไกล่เกลี่ยคือกระบวนการแก้ไขข้อพิพาทโดยมีบุคคลที่สามที่มีความเป็นกลางเข้าช่วยเหลือ แนะนำในการเจรจาต่อรองระหว่างคู่กรณีเพื่อระงับข้อพิพาท (สำนักกระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, 2547)

ปรัชญา อยู่ประเสริฐ ได้ให้ความหมายว่า การไกล่เกลี่ยหรือการประนีประนอมข้อพิพาทคือการตกลงยินยอมให้บุคคลที่สาม ซึ่งเป็นคนกลางที่มีความอิสระแต่ไม่มีอำนาจชี้ขาดข้อพิพาททำการช่วยเหลือในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้ทั้งสองฝ่ายลดหย่อนผ่อนปรนให้แก่กันและกันจนกระทั่งสามารถตกลงกันได้ โดยทางสัญญาประนีประนอมยอมความเพื่อระงับข้อพิพาทที่มีต่อกันต่อไป (สำนักกระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, 2547)

เกษม คมสัจธรรม การประนีประนอมข้อพิพาท หมายถึง การที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายระงับข้อพิพาทอันใดอันหนึ่ง ซึ่งมีอยู่หรือจะมีขึ้นให้เสร็จไปด้วยต่างยอมผ่อนผันให้แก่กันและกัน หรือการที่บุคคลหรือองค์กรตัวแทนเข้าไปเกี่ยวข้อง เข้าไปแทรกแซงหรือเข้าไปอยู่กลางระหว่างบุคคลสองคนหรือสองฝ่าย เพื่อขัดข้อขัดแย้งหรือสร้างความปรองดอง ทั้งนี้โดยไม่มีการใช้อำนาจบังคับไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม (สำนักงานศาลยุติธรรม, 2546)

นักวิชาการของต่างประเทศ การไกล่เกลี่ยหรือภาษาอังกฤษ เรียกว่า Mediation เป็นกระบวนการหนึ่งที่ใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาท ซึ่งมีความหมายดังนี้ พจนานุกรมของ Black Law ให้ความหมาย Mediation ว่าคือการแทรกแซงหรือสอดแทรกของบุคคลที่สาม เพื่ออยู่ระหว่างกลางบุคคลสองฝ่ายที่มีข้อพิพาท เพื่อจูงใจให้บุคคลที่มีข้อพิพาทปรับเปลี่ยนหรือตกลงในปัญหาข้อพิพาท โดยการกระทำที่เป็นกลางหรือบุคคลที่เป็นกลาง (บุญตา ส. ผาบัมชี, 2547)

Christopher W. M. ให้ความหมายว่า การไกล่เกลี่ย หมายถึง การแทรกแซงของบุคคลที่สามที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นกลางในการเจรจา หรือแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่จะเป็นผู้ช่วยเหลือคู่กรณีด้วยความสมัครใจ และสามารถตกลงกันในปัญหาความขัดแย้งร่วมกันได้ (บุญตา ส. ผาบัมชี, 2547)

2. ลักษณะการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไม่ว่าจะดำเนินโดยองค์กร ศาล หรือองค์กรอื่นที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจึงสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะดังนี้

2.1 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนอกศาลหรือการระงับข้อพิพาททางเลือก (Alternative Dispute Resolution-ADR) คือ การระงับข้อพิพาทโดยไม่ต้องใช้วิธีการฟ้องคดีต่อศาล ซึ่งโดยหลักการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนอกศาลแบ่งได้ 4 วิธีได้แก่ การเจรจา (Negotiation) การไกล่เกลี่ย (Mediation) การประนีประนอมข้อพิพาท (Conciliation) และการอนุญาโตตุลาการ (Arbitration) สำหรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนการฟ้องร้องดำเนินคดีต่อศาลนั้น เมื่อมีข้อพิพาทในสังคมเกิดขึ้นผู้ที่ได้รับความเสียหายก็นำข้อพิพาทข้อเรียกร้องมาแจ้งความประสงค์ต่อส่วนไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท เพื่อขอให้ข้อพิพาทนั้นได้ดำเนินการระงับหรือยุติข้อพิพาทที่เกิดขึ้นให้ โดยไม่ต้องมีการฟ้องร้องคดีต่อศาล ส่วนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยบุคคลอื่นก็มีลักษณะเช่นเดียวกันคือการแจ้งความประสงค์ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการไกล่เกลี่ยให้ ซึ่งการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนอกศาลโดยองค์กรอื่นในกรณีขององค์กรอัยการโดยสำนักงานอัยการสูงสุดนั้น ผู้ศึกษาจะขอเข้าไปกล่าวในตอนสุดท้ายหลังจากได้นำเสนอการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนอกศาลและในศาลแล้วเนื่องจากเป็นจุดมุ่งหมายหลักของงานวิจัยฉบับนี้

2.2 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาล คือ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือคดีที่เกิดขึ้นอยู่ระหว่างการพิจารณาของศาล นับจากศาลมีคำสั่งประทับฟ้องไว้พิจารณาไปจนถึงเมื่อศาลมีคำพิพากษาหรือเป็นกรณีการไกล่เกลี่ยคดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณาของศาลอุทธรณ์หรือฎีกา ซึ่งเป็นช่วงก่อนที่ศาลจะมีคำพิพากษาโดยศาลเป็นผู้ดำเนินการไกล่เกลี่ยให้ โดยศาลจะสอบถามความประสงค์ของคู่ความในการที่จะให้มีการไกล่เกลี่ยหรือคู่ความแจ้งความประสงค์ต่อศาล เพื่อขอให้มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

3. การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งเท่านั้น สำนักงานศาลยุติธรรมได้แบ่งประเภทของกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ใช้ในประเทศไทยมี 4 วิธีใหญ่ๆ ดังนี้ (สำนักกระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, 2547)

3.1 การเจรจาต่อรอง (Negotiation) เป็นวิธีการระงับข้อพิพาทโดยทั้งสองฝ่ายเจรจาทกลงกันเอง เพื่อยุติข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ซึ่งการตัดสินใจที่จะยุติข้อพิพาทอยู่กับคู่กรณีเป็นหลัก

3.2 การไกล่เกลี่ยเพื่อยังให้เกิดการประนีประนอมยอมความ (Conciliation or Mediation) เป็นวิธีการระงับข้อพิพาทโดยบุคคลที่สามที่มีความเป็นกลางเข้ามาช่วยหาข้อเสนอนะหาทางออกให้คู่กรณีเพื่อปรองดองผ่อนปรนแก่กันและให้ตกลงกัน โดยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพื่อให้ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นยุติลงและมีความประนีประนอมยอมความกันนั้น แต่ทั้งนี้ผู้ที่ทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจในการชี้ขาดข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ซึ่งต่างกับการชี้ขาดข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ซึ่งต่างกับการชี้ขาดโดยอนุญาโตตุลาการหรือการพิจารณาในศาล

3.3 การอนุญาโตตุลาการ (Arbitration) เป็นวิธีการระงับข้อพิพาทที่คู่ความตกลงกันตั้งบุคคลที่สามเข้ามา ซึ่งเรียกว่าอนุญาโตตุลาการขึ้นมาเพื่อวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทที่คู่กรณีมีข้อพิพาทระหว่างกัน ซึ่งเมื่ออนุญาโตตุลาการได้พิจารณาข้อเท็จจริง ข้อกฎหมาย และพยานหลักฐานต่างๆ แล้วก็จะวินิจฉัยชี้ขาดให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งชนะคดี ซึ่งอนุญาโตตุลาการชี้ขาดอย่างไรแล้ว ย่อมมีความผูกพันคู่กรณีให้ต้องปฏิบัติตามคำชี้ขาดนั้น

3.4 การดำเนินการพิจารณาในศาล (Litigation) เป็นวิธีการระงับข้อพิพาทโดยมีบุคคลที่สามเป็นผู้ชี้ขาด ซึ่งบุคคลที่สามเรียกว่าผู้พิพากษาจะเป็นผู้ที่มีอำนาจในการวินิจฉัยชี้ขาดตัดสินข้อพิพาทโดยอาศัยกฎหมายและพยานหลักฐาน ซึ่งเมื่อศาลมีคำพิพากษาชี้ขาดเช่นใดแล้ว คู่ความทุกฝ่ายจะต้องปฏิบัติตาม หากฝ่ายใดไม่ปฏิบัติตามฝ่ายที่ชนะคดีย่อมดำเนินการขอให้ศาลบังคับคดีตามคำพิพากษาได้ (มานิตย์ จุ่มปา, 2548)

วัตถุประสงค์ของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนเสนอคดีต่อศาล

จุดมุ่งหมายของกระบวนการยุติธรรมไม่ว่าจะใช้ระบบใดหรือผู้อำนวยการยุติธรรมจะเป็นองค์กรใดก็ตามเป้าหมายสุดท้ายมีเช่นเดียวกันคือการผดุงไว้ซึ่งความยุติธรรม แต่ในการที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายสุดท้ายได้นั้นระบบบริหารราชการแผ่นดินของแต่ละหน่วยงานนั้นย่อมมีขั้นตอน รูปแบบ วิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งขั้นตอนวิธีดำเนินงานในบางกรณีอาจก่อให้เกิดอุปสรรคจนทำให้ความยุติธรรมที่จะได้รับย่อมล่าช้า ย่อมก่อความไม่เป็นธรรมขึ้นในขณะเดียวกัน ดังนั้นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนการฟ้องคดีต่อศาล จึงมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย เมื่อพิจารณาเทียบการดำเนินคดีโดยวิธีการฟ้องร้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดีต่อศาลแล้ว การดำเนินคดีโดยการฟ้องร้องนั้นจะต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลตามจำนวนทุนทรัพย์ที่เรียกร้องกัน ซึ่งบางกรณีหากแพ้คดีแล้วก็ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลแทนคู่ความของอีกฝ่ายหนึ่งด้วย ส่วนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนการฟ้องคดีต่อศาลนั้นคู่กรณีไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ในการระงับข้อพิพาททั้งสิ้น

2. เพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการยุติข้อพิพาท ซึ่งการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนการฟ้องคดีต่อศาลนั้น นับตั้งแต่ผู้เสียหายยื่นข้อเรียกร้องต่อศาลเพื่อให้ยุติข้อพิพาท การไกล่เกลี่ยจะเกิดขึ้นและยุติลงได้โดยใช้ระยะเวลาไม่เกิน 3 เดือน แต่ในทางตรงกันข้ามหากใช้วิธีการระงับข้อพิพาทโดยการฟ้องร้องคดีแล้ว ระยะเวลา 3 เดือนนับแต่วันฟ้องร้องก็อยู่เพียงในขั้นตอนช่วงที่ส่งหมายให้แก่จำเลยจะต้องยื่นคำให้การหรืออยู่ในช่วงที่ศาลกำหนดวันนัดที่จะต้องชี้สองสถานหรือนัดสืบพยานโจทก์ ซึ่งบางคดีหากมีการสืบพยานหลายปากประกอบกับถ้าคดีมีความสลับซับซ้อนกว่าศาลชั้นต้นจะมีคำพิพากษาก็อาจใช้เวลาไม่ต่ำกว่าหนึ่งปี และหากคดีดังกล่าวมีการอุทธรณ์หรือฎีกา คดีก็ค้างพิจารณาจะใช้เวลาพิจารณาอยู่ในศาลไม่น้อยกว่าสามปี ทั้งนี้เนื่องจากศาลอุทธรณ์

หรือศาลฎีกามีคำพิจารณาอยู่แล้ว ฉะนั้นคดีที่ขึ้นไปสู่ศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาจึงต้องเข้าคิดลำดับการพิจารณา ซึ่งเป็นความแตกต่างที่ปรากฏชัดเจน

3. การยุติข้อพิพาท คู่กรณีสามารถยุติข้อพิพาทได้ด้วยตนเอง กล่าวคือ คู่กรณีสามารถตกลงกันเองได้ เมื่อเห็นว่าข้อเสนอลของอีกฝ่ายหนึ่งทำให้ตนเองพึงพอใจและสามารถตกลงกันได้เท่าที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย แต่ในกรณีที่มิบุคคลที่สามเข้ามาชี้ขาดข้อพิพาทแทนไม่ว่าด้วยการฟ้องคดีต่อศาลหรือมอบข้อพิพาทให้อนุญาตตุลาการชี้ขาด เมื่อข้อพิพาทถูกชี้ขาดโดยบุคคลที่สามอาจสร้างความไม่พอใจแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ไม่สมปรารถนาหรือไม่เห็นพ้องด้วยในคำชี้ขาดได้ เนื่องจากไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของคู่ความทุกฝ่าย ตลอดจนคำชี้ขาดที่จะเกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ไม่มีความแน่นอนว่าตนเองจะชนะหรือไม่ ได้รับประโยชน์มากเพียงใด แต่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนการฟ้องคดีต่อศาลนั้นคู่กรณีทุกฝ่ายสามารถกำหนดคำชี้ขาดที่จะเกิดขึ้นได้ว่าต้องการสิ่งใดอย่างไรเท่าไร ซึ่งผลของการยุติข้อพิพาทไม่มีฝ่ายใดแพ้แต่ถือว่าทุกฝ่ายต่างมีชัยชนะด้วยกันหมด (Win-Win Situation)

4. ความเสียหายได้รับการเยียวยาอย่างรวดเร็วขึ้น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนการฟ้องคดีต่อศาลนั้นใช้ระยะเวลาในการไกล่เกลี่ยน้อยขั้นตอนไม่สลับซับซ้อน เมื่อข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้รับการยุติลงได้ด้วยความรวดเร็ว ความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับย่อมได้รับการเยียวยาด้วยความรวดเร็ว ความสงบสุขในชุมชนย่อมเกิดขึ้นเนื่องจากคู่กรณีได้เจรจากันในระดับหนึ่งแล้วความตึงเครียดระหว่างกันย่อมลด ตลอดจนก่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันด้วย

5. เพื่อเป็นการลดปริมาณคดีที่จะขึ้นศาล ข้อพิพาทที่คู่กรณีตกลงกันได้ก็ทำให้ข้อพิพาทไม่ต้องเข้าสู่การพิจารณาของศาล หากว่าคู่กรณีแต่ละฝ่ายต่างปฏิบัติตามข้อตกลง ซึ่งจะทำให้ข้อพิพาทที่จะสู่ศาลมีเพียงข้อพิพาทที่จะเข้าสู่ศาลมีเพียงข้อพิพาทที่ไม่สามารถตกลงกันได้ หรือข้อพิพาทที่ตกลงกันได้แต่คู่กรณีไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงเท่านั้น ดังนั้นเห็นได้ว่าคดีที่จะเข้าสู่การพิจารณาของศาลจะลดลง เพราะถูกกลั่นกรองไปด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดีต่อศาลไปชั้นหนึ่งแล้วนั่นเอง

6. การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ความยุติธรรมที่แท้จริงนั้นต้องเป็นความยุติธรรมที่สามารถแสวงหาและเข้าถึงได้โดยง่ายปราศจากอุปสรรคและขั้นตอนต่างๆ ซึ่งทั้งนี้การยุติข้อพิพาทโดยการฟ้องคดีนั้นไม่อาจถือเป็นการระงับข้อพิพาทที่ดีที่สุด เนื่องจากเมื่อมีการฟ้องคดีต่อศาลแล้ว ทำให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายทางฝ่ายผู้ฟ้องคดีต้องเสียค่าขึ้นศาลและจ่ายค่าจ้างทนายความ ส่วนฝ่ายผู้ถูกฟ้องต้องเสียค่าจ้างทนายความแก้ต่างเสียเวลาประกอบอาชีพการทำงาน ทำให้คู่กรณีแต่ละฝ่ายเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อกัน อีกทั้งต่างเผชิญหน้ากันในศาลย่อมก่อความขัดแย้งกันมากขึ้น หากข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างญาติพี่น้อง ย่อมทำให้เกิดความแตกแยกการทะเลาะกันในระหว่าง พี่น้อง ซึ่งข้อพิพาทเหล่านี้มักเป็นเรื่องทรัพย์สินมรดกหรือการยกยอกทรัพย์สิน

ดังนั้นเมื่อข้อพิพาทเข้าสู่การพิจารณาของศาลการดำรงตนอยู่ในสังคมของคู่กรณี ทั้งสองฝ่ายก็ดำรงตนอยู่อย่างมองหน้ากันไม่ได้ติดไม่พูดจาต่อกันขาดจากการเป็นพี่น้องตัดพืดัน้องกันก็มี ประโยชน์ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนการเสนอคดีต่อศาล การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนการฟ้องคดีต่อศาลนั้น นอกจากจะดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมให้แก่สังคมแล้วยังมีประโยชน์หลายด้าน ดังนี้

- 1) เป็นการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี
- 2) ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นสามารถยุติลงได้โดยไม่ต้องฟ้องร้องเป็นคดี
- 3) ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นสามารถยุติลงได้ด้วยความสะดวก รวดเร็ว และข้อที่เกิดขึ้นสร้างความพึงพอใจให้แก่คู่กรณีทุกฝ่าย ด้วยเหตุที่คู่กรณีเป็นผู้ตกลงยุติข้อพิพาทกันเอง
- 4) ความเสียหายที่เกิดขึ้นได้รับการเยียวยาอย่างรวดเร็วกว่าการดำเนินคดีโดยการฟ้องร้องคดีต่อศาล
- 5) ความเป็นธรรมในสังคมเกิดขึ้นโดยปราศจากขั้นตอนที่เป็นอุปสรรคในการที่จะเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม
- 6) สร้างสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีที่ขัดแย้งกันนั้นย่อมลดลงและคู่กรณีสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข
- 7) คู่กรณียังรักษาชื่อเสียงไว้ได้ เนื่องจากคู่กรณีที่มีคดีขึ้นศาลแล้วอาจทำให้เสียชื่อเสียงในทางธุรกิจการค้า จนทำให้ผู้ที่ประกอบธุรกิจด้วยความเชื่อถือไว้วางใจ
- 8) ในระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นคู่กรณีแต่ละฝ่ายสามารถจะนำทรัพย์สินไปใช้ประกอบธุรกิจหรือจำหน่ายจ่ายโอนได้ตามปกติ ซึ่งต่างกับกรณียุติข้อพิพาทโดยการดำเนินคดีทางศาล เพราะการใช้วิธีการดำเนินคดีทางศาลนั้น นับแต่ที่โจทก์ยื่นฟ้องคดีต่อศาลทั้งคู่มีความสามารถที่จะขอให้ศาลมีคำสั่งระงับการจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สิน ในระหว่างการดำเนินคดีได้ จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษา หากว่าคู่ความอีกฝ่ายดำเนินคดีไม่สุจริตหรืออีกฝ่ายเห็นว่าอีกฝ่ายหนึ่งกำลังยักยอก ถ้ายาททรัพย์สิน
- 9) การประหยัดค่าใช้จ่ายและประหยัดงบประมาณในการบริหารจัดการคดีของสำนักงานศาลยุติธรรม
- 10) คดีไม่มีค้างพิจารณาหรือมีการพิจารณาคดีอื่นที่สำคัญได้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนอกศาลโดยองค์กรของรัฐ

1. สำนักงานอัยการสูงสุดโดยสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (สคช.) นอกจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกรณีขึ้นก่อนเสนอคำฟ้องคดีต่อศาลแล้วยังมีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดีขององค์กรของรัฐอื่นๆ ด้วย เช่น พนักงานฝ่ายปกครอง (อำเภอ) และพนักงานอัยการ โดยในชั้นพนักงานอัยการนั้นสำนักงานอัยการสูงสุดเป็นองค์กรอื่น

ตามรัฐธรรมนูญตามรัฐธรรมนูญปี 2550 ที่มีอำนาจหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมและถือได้ว่าเป็นองค์กรหนึ่งที่ได้ดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาใช้ คือ การเน้นหลักการเข้าถึงความยุติธรรมโดยไม่ต้องฟ้องดำเนินคดีต่อศาลเพื่อสามารถที่จะทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยและเป็นธรรมเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนผู้มีปัญหาทางด้านกฎหมาย โดยสำนักงานอัยการสูงสุดนั้นได้มีการตั้งหน่วยงานในสังกัดสำนักงานอัยการสูงสุดขึ้นมา เพื่อให้ความช่วยเหลือทางด้านกฎหมายแก่ประชาชนโดยมีการตั้งสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางด้านกฎหมายแก่ประชาชน (สคช.) โดยได้ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2525 ซึ่งนับแต่ได้ก่อตั้งขึ้นมาบทบาทของพนักงานอัยการสำนักงานอัยการสูงสุดในส่วนภารกิจให้ความช่วยเหลือทางด้านกฎหมายนั้นได้เข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง ทำให้ประชาชนได้รับความยุติธรรมมากขึ้นทำให้ผู้ด้อยโอกาสหรือบุคคลผู้มีรายได้น้อยได้เข้าถึงความยุติธรรมอย่างแท้จริง โดยในส่วนการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนนั้น ภารกิจหลักอย่างหนึ่งของสำนักงานอัยการคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ที่ได้เน้นและให้บริการแก่ประชาชนที่มาขอความช่วยเหลือทางด้านกฎหมายนั้น คือ การระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ยเพราะเป็นการทำให้คู่กรณีพิพาทอยู่ด้วยกันในสังคมอย่างสงบสุขสามารถประนีประนอมยอมความกันได้ ลดภาระค่าใช้จ่ายแก่คู่กรณีไม่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแพ้ชนะแต่ทั้งสองฝ่ายชนะด้วยกันทั้งสองฝ่าย จึงทำให้โครงการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทของพนักงานอัยการประสบความสำเร็จอย่างสูง ซึ่งสำนักงานอัยการสูงสุดได้มีการออกระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2525 และในเวลาต่อมาสำนักงานอัยการสูงสุดหรือกรมอัยการในขณะนั้นได้ การออกระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการประนีประนอมข้อพิพาทขึ้นพนักงานอัยการ พ.ศ. 2532 โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 30 พฤษภาคม 2532 ดังรายละเอียดในภาคผนวก ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับการขอให้พนักงานอัยการทำการประนีประนอมข้อพิพาทตามระเบียบข้อ 4 ให้อำนาจพนักงานอัยการทำการไกล่เกลี่ยโดยในกรณีที่คู่กรณีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดประสงค์จะให้พนักงานอัยการไกล่เกลี่ยให้ผู้นั้นยื่นคำร้องต่อหัวหน้าพนักงานอัยการในส่วนกลาง ส่วนในต่างจังหวัดนั้นให้ยื่นต่ออัยการจังหวัด ซึ่งเมื่ออัยการจังหวัดเห็นสมควรประนีประนอมข้อพิพาทก็ให้พนักงานอัยการผู้รับผิดชอบทำหนังสือเชิญคู่กรณีอีกฝ่ายมาเพื่อสอบถามว่าประสงค์ว่าจะยินยอมให้พนักงานอัยการทำการประนีประนอมข้อพิพาทหรือไม่ หากไม่ยินยอมพนักงานอัยการก็จะไม่มีอำนาจไปทำการประนีประนอมข้อพิพาทให้แล้ว ให้แจ้งให้คู่กรณีพิพาทให้ไกล่เกลี่ยทราบต่อไป ส่วนกรณีที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายยินยอมให้พนักงานอัยการไกล่เกลี่ยทำการประนีประนอมข้อพิพาทให้แจ้งสิทธิหน้าที่และพันธะทางกฎหมายอันเป็นผลจากการประนีประนอมข้อพิพาทให้คู่กรณีทราบโดยละเอียดและแจ้งชัด ดังรายละเอียดในระเบียบข้อ 5, 6 ส่วนในกรณีที่ผลการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทนั้น คู่กรณีสามารถตกลงกันได้ก็ให้พนักงานอัยการจัดทำสัญญาประนีประนอมยอมความเป็นหนังสือในกรณีที่เป็นการเป็นความแพ่ง หรือจัดทำบันทึกยอมความในกรณีที่เป็นการเป็นคดีอาญาในความผิดอันยอมความกันได้ แล้วอ่านให้คู่กรณีฟัง แล้วให้คู่กรณี

นั้นลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานต่อหน้าพยานสองคนแล้วให้พนักงานอัยการผู้รับผิดชอบลงลายมือชื่อในฐานะผู้ทำการประนอมข้อพิพาท แล้วนำเสนอหัวหน้าพนักงานอัยการหรืออัยการจังหวัดแล้วแต่กรณี เพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบ ดังรายละเอียดปรากฏตามระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการประนอมข้อพิพาทชั้นพนักงานอัยการ พ.ศ. 2532 เอกสารภาคผนวกโดยในเวลาต่อมาก็ได้ออกระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2533 ดังรายละเอียดในภาคผนวก ขึ้นมารองรับเพื่อใช้เป็นแนวทางและวิธีปฏิบัติในการประนอมข้อพิพาทชั้นพนักงานอัยการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและเพื่อให้สอดคล้องกับข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 ซึ่งตามระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2533 ในหมวดที่ 2 กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (สคช.) ส่วนที่ 5 เกี่ยวกับการประนอมข้อพิพาทโดยกำหนดไว้ดังรายละเอียด ดังนี้

ข้อ 23 ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าข้อพิพาท หมายถึง ข้อพิพาทเกี่ยวกับความแฟ้งหรือความอาญา ซึ่งเป็นความผิดอันยอมความกันได้

ข้อ 24 การให้ความช่วยเหลือในการประนอมข้อพิพาท ให้กระทำโดยไม่คำนึงถึงฐานะ รายได้ ของผู้ขอความช่วยเหลือ เพื่อยุติข้อพิพาทอันจะมีผลให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม

ข้อ 25 ในการประนอมข้อพิพาทให้ผู้ทำหน้าที่ประนอมข้อพิพาทเชิญคู่กรณีมาเพื่อสอบถามความประสงค์ว่ายินยอมให้พนักงานอัยการหรือทนายความอาสา ทำการประนอมข้อพิพาทหรือไม่ ในกรณีที่คู่กรณีไม่ยินยอมให้ทำการประนอมข้อพิพาท ให้จัดแจ้งเหตุนั้นไว้แล้วให้คู่กรณีลงลายมือชื่อรับทราบด้วย

ข้อ 26 เมื่อคู่กรณียินยอมให้พนักงานอัยการหรือทนายความอาสาทำการประนอมข้อพิพาทก็ให้ผู้ทำการประนอมข้อพิพาทแจ้งสิทธิหน้าที่และพันธะทางกฎหมาย อันเป็นผลจากการประนอมข้อพิพาทให้คู่กรณีทราบโดยละเอียดแจ้งชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลของคดีอาญาในความผิดอันยอมได้

ข้อ 27 ในการประนอมข้อพิพาทให้ผู้ทำการประนอมข้อพิพาทเชิญคู่กรณีบุคคลที่เกี่ยวข้องมาสอบข้อเท็จจริง รวมทั้งตรวจสอบเอกสาร วัตถุ หรือสถานที่ที่เกี่ยวข้อง โดยความยินยอมของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง

ข้อ 28 เมื่อคู่กรณีตกลงกันได้ก็ให้ผู้ทำหน้าที่ประนอมข้อพิพาทจัดทำร่างสัญญาประนีประนอมยอมความ ความแฟ้งหรือความอาญา โดยให้คู่กรณีอ่านหรืออ่านให้ฟังจนเข้าใจ ข้อความที่ตกลงกันได้โดยตลอดแล้วให้เสนอหัวหน้าพนักงานอัยการ เพื่อพิจารณาตรวจร่างและเมื่อได้จัดทำสัญญาประนีประนอมยอมความตามที่หัวหน้าพนักงานอัยการได้ตรวจร่างเสร็จแล้ว ก็ให้อ่าน

ให้คู่กรณีทราบและให้คู่กรณีลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานต่อหน้าพยานอย่างน้อยสองคน และให้ผู้ทำหน้าที่ประนอมข้อพิพาทลงลายมือชื่อในฐานะผู้ประนอมข้อพิพาทไว้ด้วย สัญญาประนีประนอมยอมความดังกล่าว ให้จัดทำขึ้นให้เพียงพอต่อจำนวนคู่กรณีโดยมีข้อความถูกต้องตรงกันทุกฉบับ แล้วมอบให้คู่กรณียึดถือไว้ฝ่ายละ 1 ฉบับ และอีกฉบับให้เก็บไว้ที่สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (สคช.) ที่ทำการประนอมข้อพิพาทแล้วรายงานให้หัวหน้าพนักงานอัยการทราบด้วย

ข้อ 29 ในกรณีที่ระเบียบนี้มิได้กำหนดไว้ให้นำข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 มาใช้บังคับโดยอนุโลม ส่วนในกรณีที่ระเบียบนี้มิได้กำหนดไว้ให้นำข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงานประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 มาใช้บังคับโดยอนุโลม (สรวิศ ลิ้มปริงชี, 2552)

กรณีดังกล่าวจะเห็นว่าระเบียบการไกล่เกลี่ยประนีประนอมของพนักงานอัยการของสำนักงานอัยการสูงสุดนั้น โดยกรมอัยการได้ออกระเบียบวิธีการปฏิบัติการไกล่เกลี่ยประนีประนอมโดยไม่ได้กำหนดคณะกรรมการไกล่เกลี่ย จึงมีความแตกต่างจากการไกล่เกลี่ยของคณะกรรมการไกล่เกลี่ยของศาลยุติธรรมดังกล่าวมาแล้วในตอนต้นนั้น แต่ระเบียบของสำนักงานอัยการสูงสุดนั้นได้กำหนดไว้ว่าในกรณีที่ระเบียบนี้มิได้กำหนดไว้ให้นำข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงานประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 มาใช้บังคับโดยอนุโลม ดังนั้น จึงต้องทราบว่าระเบียบข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงานประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 กำหนดไว้อย่างไรด้วย ซึ่งตามระเบียบของระเบียบข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงานประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 ข้อ 6 ได้กำหนดให้คณะกรรมการหมู่บ้านนั้นสามารถมอบหมายให้กรรมการไม่น้อยกว่าสองคนดำเนินการแทนได้ และบางกรณีคณะกรรมการหมู่บ้านสามารถเชิญบุคคลภายนอกเข้ามาร่วมทำการประนีประนอมข้อพิพาทด้วยก็ได้ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับการไกล่เกลี่ยของคณะกรรมการไกล่เกลี่ยของศาลยุติธรรมกับของคณะกรรมการหมู่บ้านแล้วจะดูคล้ายกันทั้งรูปแบบและวิธีการ รวมทั้งจำนวนของคณะกรรมการไกล่เกลี่ยแต่รูปแบบและวิธีการของการไกล่เกลี่ยของพนักงานอัยการนั้นส่วนมากใช้หลักการไกล่เกลี่ยในรูปแบบของการไกล่เกลี่ยชั้นศาล โดยยึดหลักตามระเบียบตามหลักกฎหมายว่าด้วยการไกล่เกลี่ยตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนผู้ทำการไกล่เกลี่ยของพนักงานอัยการนั้นไม่ได้กำหนดเป็นคณะบุคคล ผู้จะทำการไกล่เกลี่ยไว้แต่ให้อำนาจหน้าที่ไกล่เกลี่ยเป็นของพนักงานอัยการหรือทนายความอาสาเท่านั้น

กระบวนการและขั้นตอนของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของสำนักงานอัยการสูงสุดในการระงับข้อพิพาทของสำนักงานอัยการสูงสุดนั้นสามารถนำข้อพิพาทเข้าสู่วิธีการไกล่เกลี่ยโดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. การไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทชั้นพนักงานอัยการเกิดขึ้นจากการที่คู่พิพาทฝ่ายหนึ่งขอให้พนักงานอัยการประนอมข้อพิพาท โดยการทำเป็นคำร้องขอยื่นต่อพนักงานอัยการตามภูมิลำเนาที่ผู้ร้องหรือมูลคดีที่ข้อพิพาทเกิดขึ้น

2. หัวหน้าพนักงานอัยการหรืออัยการจังหวัดพิจารณาเห็นสมควรทำการประนอมข้อพิพาทให้ ก็ให้ทำหนังสือเชิญคู่กรณีฝ่ายหนึ่งมาเพื่อสอบถามว่าประสงค์จะให้พนักงานอัยการประนอมข้อพิพาทจึงเกิดขึ้นโดยความสมัครใจของคู่กรณี หากประสงค์จะให้ประนอมข้อพิพาทก็สามารถดำเนินการให้ได้หากไม่ประสงค์หรือยินยอมให้ประนอมข้อพิพาท หรือมีเหตุอันไม่สมควรที่จะประนอมข้อพิพาทก็ให้แจ้งเหตุให้คู่กรณีพิพาทนั้นทราบและให้ลงลายมือไว้

3. ก่อนลงทำการประนอมข้อพิพาทผู้ประนอมข้อพิพาทต้องแจ้งสิทธิ หน้าที่ และพันธะทางกฎหมาย อันเป็นผลจากการประนอมข้อพิพาทให้คู่กรณีทราบโดยละเอียดแจ้งชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลของคดีอาญาในความผิดอันยอมได้ เพราะกรณีที่เป็นความผิดอาญาที่ยอมความได้หากทำสัญญาประนีประนอมยอมความจะทำให้คดีอาญาเป็นอันเลิกกันและทำให้สิทธินำคดีมาฟ้องระงับไป

4. เมื่อคู่กรณีตกลงกันก็ให้ผู้ประนอมข้อพิพาทจัดทำบันทึกสัญญาประนีประนอมยอมความให้ โดยให้คู่กรณีลงลายมือชื่อไว้ต่อหน้าพยานอย่างน้อยสองคน มอบให้คู่กรณียึดถือไว้ฝ่ายละ 1 ฉบับ และอีกฉบับให้เก็บไว้ที่ สดช. จังหวัด หรือ สดช. สาขา ที่ทำการประนอมพิพาทนั้น แล้วรายงานให้หัวหน้าพนักงานอัยการทราบต่อไป

ผู้ทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของสำนักงานอัยการสูงสุด

1. พนักงานอัยการ

2. นายความอาสา

2. กระทรวงมหาดไทยโดยพนักงานฝ่ายปกครอง (อำเภอ) ฝ่ายปกครองโดยกระทรวงมหาดไทยได้มีนโยบายอันแน่วแน่ที่จะระงับข้อพิพาทที่จะลดปริมาณคดีขึ้นสู่ศาล เพื่อให้สอดคล้องตามบทบาทอำนาจหน้าที่บำบัดทุกข์และบำรุงสุขแก่ราษฎรโดยพร้อมกัน เสริมสร้างบทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อให้มีบทบาทในการประนอมข้อพิพาทเนื่องจากข้อพิพาทเกิดขึ้นในหมู่บ้านและชุมชน ซึ่งข้อพิพาทแม้อาจเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยแต่หากไม่มีการแก้ไขหรือช่วยระงับข้อพิพาทนั้นแล้วอาจเปลี่ยนเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นก็ทำให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยของสังคมส่วนรวมโดยข้อพิพาทในชุมชนนั้น ผู้ที่บทบาทอย่างมากในการแก้ไขปัญหาหรือระงับข้อพิพาทจะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน คือ คณะกรรมการหมู่บ้านตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2457 และคณะกรรมการกลางหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเองตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง พ.ศ. 2522 เพื่อให้การแก้ไขปัญหาทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยในชุมชน กระทรวงมหาดไทยจึงได้ออกข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงาน

ประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านได้เมื่อปี พ.ศ. 2530 โดยให้คณะกรรมการหมู่บ้านมีบทบาทในการระงับข้อพิพาทในชุมชนและได้กำหนดรูปแบบวิธีการและขั้นตอนในการไกล่เกลี่ยเพื่อประนีประนอมข้อพิพาทไว้ ซึ่งเป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับคณะกรรมการไกล่เกลี่ยในชั้นศาลทั้งนอกศาลหรือในศาลอย่างมาก ทั้งรูปแบบและวิธีการและกรรมการไกล่เกลี่ย ดังรายละเอียดปรากฏตามระเบียบข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงานประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านได้เมื่อปี พ.ศ. 2530 ซึ่งนับว่าการไกล่เกลี่ยของคณะกรรมการหมู่บ้านสร้างประโยชน์ต่อการรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชนเป็นอย่างมาก จึงทำให้มีการพัฒนาระเบียบการไกล่เกลี่ยเรื่อยมา

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2550 คณะรัฐบาลของ ฯพณฯ พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรีได้ปรับปรุงระบบบริหารราชการให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งเน้นการจัดองค์กรภาครัฐให้สอดคล้องกับทิศทางการนำพาประเทศไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และเพื่อให้การปฏิบัติราชการสามารถอำนวยความสะดวกและให้บริการประชาชนได้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สนับสนุนให้มีการมอบอำนาจให้ปฏิบัติราชการแทนได้กว้างขวางขึ้น เพื่อเน้นการบริการประชาชนให้ความสะดวกและรวดเร็ว นอกจากนี้ เพื่อให้การบริหารราชการในราชการส่วนภูมิภาคสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศและให้การบริหารงานแบบบูรณาการในจังหวัดบรรลุผล ปรับปรุงอำนาจการดำเนินการของจังหวัดเพื่อให้สอดคล้องกับการใช้วิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี จึงได้ปรับปรุงอำนาจในทางการปกครองของอำเภอ เพื่อสนับสนุนให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม จึงได้เสนอต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติให้ตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับ 7) พ.ศ. 2550 เป็นกฎหมายที่แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ซึ่งกฎหมายฉบับนี้มีทั้งสิ้น 18 มาตรา ดังมีรายละเอียดแล้วนั้นโดยบทบาทและความสำคัญของกฎหมายฉบับนี้เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคณะกรรมการไกล่เกลี่ยใน มาตรา 14 โดยกำหนดให้เพิ่มข้อความเป็น มาตรา 61/1, 61/2 และ 61/3 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ มาตรา 61/1 ให้อำนาจมีอำนาจหน้าที่ภายในเขตอำเภอ ดังต่อไปนี้

1. อำนาจและหน้าที่ตามที่กำหนดในมาตรา 52/1 (1) (2) (3) (4) (5) และ(6) โดยให้นำความในมาตรา 52/1 วรรคสอง มาใช้บังคับโดยอนุโลม
2. ส่งเสริม สนับสนุน และจัดให้มีการบริการร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐในลักษณะศูนย์บริการร่วม
3. ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อร่วมมือกับชุมชนในการดำเนินการให้มีแผนชุมชน เพื่อรองรับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัด และกระทรวง ทบวง กรม

4. ไกล่เกลี่ยหรือจัดให้มีการไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคมตามมาตรา 61/2 และมาตรา 61/3 มาตรา 61/2 ในอำเภอหนึ่งให้มีคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทของประชาชนที่คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอำเภอในเรื่องที่พิพาททางแพ่งเกี่ยวกับที่ดิน มรดก และข้อพิพาททางแพ่งอื่นที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินสองแสนบาทหรือมากกว่านั้น ตามที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกาให้นายอำเภอโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการจังหวัด จัดทำบัญชีรายชื่อบุคคลที่จะทำหน้าที่เป็นคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทโดยคัดเลือกจากบุคคลที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์เหมาะสมกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นและคู่พิพาทตกลงยินยอมให้ใช้วิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้คู่พิพาทแต่ละฝ่ายเลือกบุคคลจากบัญชีรายชื่อตามวรรคสองฝ่ายละหนึ่งคนและให้นายอำเภอ พนักงานอัยการประจำจังหวัด หรือปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมายคนหนึ่งเป็นประธาน เพื่อทำหน้าที่เป็นคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท โดยคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทมีอำนาจหน้าที่รับฟังข้อพิพาทโดยตรงจากคู่พิพาท และดำเนินการไกล่เกลี่ยให้เกิดข้อตกลงยินยอมร่วมกันระหว่างข้อพิพาทโดยเร็ว ถ้าคู่พิพาททั้งสองฝ่ายตกลงกันได้ให้คณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทจัดให้มีการทำสัญญาประนีประนอมยอมความระหว่างคู่พิพาทและให้ถือเอาข้อตกลงตามสัญญาประนีประนอมยอมความมีผลผูกพันคู่พิพาททั้งสองฝ่าย ในกรณีที่คู่พิพาทไม่อาจตกลงกันได้ให้คณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและอนุญาโตตุลาการสั่งจำหน่ายข้อพิพาทนั้น ข้อตกลงตามวรรคสี่ให้มีผลเช่นเดียวกับคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยอนุญาโตตุลาการ

ในกรณีที่คู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญาประนีประนอมยอมความให้คู่พิพาทอีกฝ่ายหนึ่งยื่นคำร้องต่อพนักงานอัยการและให้พนักงานอัยการดำเนินการยื่นคำร้องต่อศาลที่มีเขตอำนาจ เพื่อให้ออกคำสั่งบังคับให้ตามสัญญาประนีประนอมยอมความดังกล่าวโดยให้นำกฎหมายว่าด้วยอนุญาโตตุลาการมาใช้บังคับโดยอนุโลม เมื่อคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทได้รับข้อพิพาทไว้พิจารณาให้อายุความในการฟ้องร้องคดีระงับชั่วคราว นับแต่วันที่ยื่นข้อพิพาทจนถึงวันที่คณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท สั่งจำหน่ายข้อพิพาทหรือวันที่คู่พิพาททำสัญญาประนีประนอมยอมความกันแล้วแต่กรณีความในมาตรานี้ให้ใช้กับเขตของกรุงเทพมหานครโดยอนุโลมมาตรา 61/3 บรรดาความผิดที่มีโทษทางอาญาที่เกิดขึ้นในเขตอำเภอใดหากเป็นความผิดอันยอมความได้และมีใช้เป็นความผิดเกี่ยวกับเพศ ถ้าผู้เสียหายหรือผู้กล่าวหายินยอมหรือแสดงความจำนงให้นายอำเภอของอำเภอนั้นหรือปลัดอำเภอที่นายอำเภอดังกล่าวมอบหมายเป็นผู้ไกล่เกลี่ยตามควรแก่กรณี และเมื่อผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหายินยอมเป็นหนังสือตามที่ไกล่เกลี่ยและปฏิบัติตามคำไกล่เกลี่ยดังกล่าวแล้วให้คดีอาญาเป็นอันเลิกกันตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ในกรณีที่ผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหาไม่ยินยอมตามที่ไกล่เกลี่ยให้จำหน่ายข้อพิพาทนั้นแต่เพื่อประโยชน์ในการที่ผู้เสียหายจะไปดำเนินคดีต่อไป อายุความการร้องทุกข์ตามประมวลกฎหมายอาญาให้เริ่มนับแต่วันที่จำหน่ายข้อพิพาทหลักเกณฑ์และวิธีในการดำเนินการตามวรรคหนึ่งให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

ตามระเบียบว่าด้วยการไกล่เกลี่ยของคณะบุคคลที่อำเภอให้ทำการไกล่เกลี่ยตามพระราชบัญญัติการบริหารราชการแผ่นดินฉบับที่ 7 พ.ศ. 2550 ดังกล่าวนั้นนับว่าเป็นการพัฒนาของกระบวนการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทเพราะกฎหมายที่ให้อำนาจทางการบริหารที่ให้อำนาจบังคับคดีได้ตั้งเช่นอำนาจทางตุลาการ คือ หากมีการตกลงกันได้จนมีการทำสัญญาประนีประนอมยอมความแล้วเมื่ออีกฝ่ายไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้นก็ให้อีกฝ่ายร้องขอต่อพนักงานอัยการยื่นคำร้องต่อศาลออกคำบังคับคดีได้โดยมิจำเป็นต้องมีการนำคดีไปฟ้องต่อศาล เพื่อบังคับตามสัญญาประนีประนอมยอมความนั้นก่อนตั้งเช่นการทำสัญญาประนีประนอมยอมความของสำนักงานอัยการสูงสุด หรือสัญญาประนีประนอมยอมความนอกศาลแต่อย่างใด

กระบวนการและขั้นตอนของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของพนักงานฝ่ายปกครอง (อำเภอ)

1. การไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทชั้นพนักงานฝ่ายปกครอง (อำเภอ) เกิดขึ้นจากการที่คู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอำเภอนั้นมีข้อพิพาทกันเกิดขึ้นทางแพ่งเกี่ยวกับที่ดินมารดและข้อพิพาททางแพ่งอื่นที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินสองแสนบาทหรือมากกว่านั้นตามที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา ขอให้ประนีประนอมข้อพิพาทโดยการทำเป็นคำร้องขอยื่นต่อนายอำเภอ
2. นายอำเภอ เห็นสมควรทำการประนีประนอมข้อพิพาทให้ก็ให้ทำหนังสือเชิญคู่กรณีฝ่ายหนึ่งมาเพื่อสอบถามว่าประสงค์จะยินยอมให้ประนีประนอมข้อพิพาทหรือไม่ หากยินยอมจึงให้คู่พิพาทเลือกผู้ทำการไกล่เกลี่ยฝ่ายละคนจากบัญชีซึ่งทางอำเภอจัดทำบัญชีรายชื่อ บุคคลที่จะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยประจำอำเภอนั้นไว้แล้วให้นายอำเภอหรือพนักงานอัยการประจำจังหวัด หรือ ปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมายคนหนึ่งเป็นประธานเพื่อเป็นคณะบุคคลเพื่อทำการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาท จึงเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจของคู่กรณี หากประสงค์จะให้ประนีประนอมข้อพิพาทก็สามารถดำเนินการให้ได้หากไม่ประสงค์หรือยินยอมให้ประนีประนอมข้อพิพาทหรือมีเหตุอันไม่สมควรที่จะประนีประนอมข้อพิพาทก็ให้แจ้งเหตุให้คู่กรณีพิพาทนั้นทราบและให้ลงลายมือชื่อไว้
3. เมื่อคู่กรณีตกลงกันได้ก็ให้ผู้ประนีประนอมข้อพิพาททำบันทึกสัญญาประนีประนอมยอมความให้ โดยให้คู่กรณีลงลายมือชื่อไว้ต่อหน้าพยานอย่างน้อย 2 คน มอบให้คู่กรณียึดถือไว้ฝ่ายละ 1 ฉบับ และอีกฉบับให้เก็บไว้ที่อำเภอที่ทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
4. กรณีคู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญาประนีประนอมยอมความตามที่ตกลงตามบันทึกสัญญาประนีประนอมยอมความนั้น ให้คู่พิพาทอีกฝ่ายหนึ่งยื่นคำร้องต่อ

พนักงานอัยการเพื่อบังคับคดีตามสัญญาประนีประนอม และให้พนักงานอัยการดำเนินการยื่นคำร้องต่อศาลที่มีเขตอำนาจ เพื่อให้ออกคำสั่งบังคับให้ตามสัญญาประนีประนอมยอมความดังกล่าวได้โดยมิจำเป็นต้องนำสัญญาไปฟ้องบังคับต่อศาลก่อน

ผู้ทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของพนักงานฝ่ายปกครอง (อำเภอ)

1. บุคคลภายนอกที่อำเภอจัดทำบัญชีไว้เพื่อทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย ประนอม ข้อพิพาทซึ่งเป็นบุคคลที่คัดเลือกมาจากบุคคลที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์โดยคู่กรณีพิพาทเลือก ฝ่ายละ 1 คน

2. นายอำเภอ

3. พนักงานอัยการประจำจังหวัด

4. ปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมาย

5. ประธานกรรมการไกล่เกลี่ยให้คัดเลือกจากบุคคลตาม ข้อ 2-4 คนใดคนหนึ่ง

หนึ่ง

บทบาท หน้าที่ และจรรยาบรรณของผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย

1. บทบาทของผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย บทบาทโดยรวมของผู้ไกล่เกลี่ย คือ การเป็นคนกลางและหาวิธีช่วยให้คู่ความทั้งสองฝ่ายกลับคือสู่สภาพเดิมคือระงับข้อพิพาท คือทำทุกวิธีการที่ทำให้เกิดความปรองดองสมานฉันท์ให้ได้ คือทั้งสองฝ่ายยอมรับในหลักการและวิธีการของผู้ไกล่เกลี่ยโดยใช้วิธีนำคู่กรณีพิพาทมาพบกัน เปิดโอกาสให้พูดคุยเจรจาซึ่งกันและกัน ช่วยขจัดความไม่เข้าใจที่มีต่อกันเกี่ยวกับการขจัดปัญหาอุปสรรคต่างๆ เพื่อหาแนวทางแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้นให้เป็นไปในแนวทางที่สุสันติ โดยช่วยค้นหาต้นเหตุของปัญหาและนำทางแก้ปัญหาเสนอแก่คู่กรณีที่มีความพิพาทกันนั้นช่วยเพิ่มเติมข้อมูลที่สมควรจะเป็นประโยชน์ต่อข้อพิพาทระงับหรือตัดปัญหาที่จะส่งผลกระทบต่อเกิดความยุ่งยากนั้นให้หมดไปโดยเร็ว ดำเนินการให้การเจรจานั้นเป็นไปโดยสงบและสุภาพเรียบร้อยต่อคู่กรณี คอยระมัดระวังการโต้แย้งด้วยอารมณ์ ดำเนินการให้เจรจาดำเนินไปได้ด้วยดีไม่ให้การเจรจาล้มเหลว ประเมินสถานการณ์อย่างต่อเนื่องหากไม่สามารถระงับได้สามารถเรียกบุคคลที่เป็นบุคคลภายนอกที่คู่กรณีนั้นยอมรับช่วยเจรจาไกล่เกลี่ยได้ ให้ข้อเสนอแนะทางทิศทางความสูญเสียต่อการเจรจาที่ล้มเหลว นำเสนอทิศทางที่ปรองดองมุ่งสู่การรักษาความเป็นมิตรภาพที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ร่วมโลกเดียวกันคิดถึงหัวอกเขาหัวอกเรา เพื่อสร้างมิตรไมตรีต่อกันไปข้างหน้าอย่าเอาเหตุการณ์ในอดีตเป็นตัวมาทำลายโอกาสในการดำเนินชีวิตที่ดีกว่า โดยกลยุทธ์ต่างๆ นั้นเกิดจากศิลปะในการพูดและนำเสนอต่อเหตุการณ์หนึ่งๆ สามารถปรับเปลี่ยนแนวทางได้ แล้วแต่ลักษณะของโอกาสและสถานการณ์ในการเจรจานั้นๆ เป็นเรื่องๆ ไป

สรุปแล้วการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจในการกำหนดข้อตกลงให้แก่คู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ไม่มีอำนาจในการตัดสินชี้ขาดข้อพิพาทนั้นดังเช่นผู้พิพากษา แต่ผู้ไกล่

เกลี้ยเข้ามาเป็นเป็นคนกลางเพียงเพื่อมาช่วยในการเจรจาต่อรองให้ง่ายยิ่งขึ้น เกิดความสะดวกในการเจรจาและช่วยให้สามารถค้นพบทางออกของปัญหาที่พิพาทนั้นอย่างเป็นที่พอใจที่ดีที่สุดของทุกฝ่ายเท่านั้นเอง

2. หน้าที่ของผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นผู้ไกล่เกลี่ยต้องพึงสำนึกในใจของตนเสมอว่าตนเองนั้นทำหน้าที่อย่างมีเกียรติ เพราะคู่กรณีนั้นได้มอบความไว้วางใจแก่ผู้ไกล่เกลี่ยในการระงับข้อพิพาทให้แก่ตนเอง โดยคู่กรณีคาดหวังว่าจะเป็นบุคคลที่สามารถจะพึงพยายาทดทุกข์เดือดร้อนใจได้ ซึ่งการไกล่เกลี่ยเมื่อได้เปรียบเทียบการพิจารณาคดีของศาลแล้วขั้นตอนการไกล่เกลี่ยนั้นนับว่ามีความที่สำคัญมากกว่าการพิจารณาคดีของศาล เพราะหากสามารถตกลงกันได้ข้อพิพาทนั้นก็ยุติต่อกัน เกิดความสุภาพสบายใจทั้งสองฝ่ายด้วยกัน แต่หากยุติข้อพิพาทโดยวิธีการพิพากษาคดีของศาลนั้น ฝ่ายที่ชนะคดีนั้นก็สุขใจแต่ในส่วนของฝ่ายผู้แพ้คดีก็ทุกข์ใจมีความรู้สึกที่ไม่เท่าเทียมกันเช่นดังการยุติข้อพิพาทโดยไกล่เกลี่ยแต่อย่างใด โดยในเบื้องต้นก่อนทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นผู้ไกล่เกลี่ยต้องให้ความรู้ที่ชัดเจนเกี่ยวกับกระบวนการขั้นตอนกำหนดแนวทางพฤติกรรมในการเจรจา ทำให้การเจรจานั้นเป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบรวมทั้งส่งเสริมทัศนคติความเข้าใจของคู่กรณีที่มีต่อกันในทางที่ดี เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหาที่พิพาทนั้นว่าพิพาทจากสาเหตุหรือมาจากกรณีใด ใครที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น เพื่อให้แต่ละฝ่ายนั้นยอมพูดความจริงที่เกิดขึ้นทั้งหมดต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความเห็นอกเห็นใจต่อกันและกันนั้น ถ้าตกลงกันได้ก็ตรวจสอบถึงความสมบูรณ์ในข้อตกลงนั้นว่าขัดต่อความสงบเรียบร้อยอันดีของประชาชนหรือไม่ หากไม่ขัดต่อกฎหมายแล้วก็ดำเนินการจัดทำบันทึกข้อตกลงเป็นสัญญาประนีประนอมยอมความต่อไปโดยหน้าที่สำคัญของผู้ไกล่เกลี่ย นอกจากที่กล่าวมาแล้วยังมีอีกดังนี้ คือ ช่วยลดจำนวนเรื่องที่จะต้องตัดสินใจและทำให้การตัดสินใจของคู่กรณีได้เร็วยิ่งขึ้น ช่วยสร้างความคิดเห็นใหม่ๆ เพื่อจะมีข้อต่อรองในการเจรจากันต่อไปและสร้างแนวทางอื่นๆ ในการเจรจาทันทีต่อไป ช่วยระงับข้อโต้แย้งได้เพียงในการเจรจาไกล่เกลี่ยคู่กรณี ทำให้หลีกเลี่ยงการกระทำด้วยความรุนแรงต่อกันในเบื้องต้นเพราะทราบถึงสาเหตุของการพิพาทจากการฟังข้อชี้แจงต่อกันของคู่กรณีแล้ว อย่างไรก็ตามผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าความเป็นกลางของผู้ไกล่เกลี่ยนั้นยังเป็นหัวใจสำคัญของการไกล่เกลี่ย โดยคำว่าความเป็นกลางต้องเป็นกลางที่ถูกต้อง กล่าวคือผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องมีความสามารถในการเข้าไปนั่งในหัวใจของคู่ความทั้งสองฝ่ายได้อย่างลึกซึ้ง คือ พยายามไปนั่งในหัวใจของคู่ความทั้งสองฝ่ายให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะจะทำให้คู่ความทั้งสองฝ่ายนั้นคาดหวังว่าจะได้รับความเป็นธรรมอย่างแท้จริง เพราะจะมีคนที่มีมาเข้าใจรับทราบของปัญหานั้นด้วยคนแล้วซึ่งเมื่อคู่ความได้ถ่ายทอดความรู้สึกรออกมาจะทำให้ผู้ไกล่เกลี่ยนั้นทราบความเป็นจริงของต้นเหตุในปัญหาดังกล่าว แล้วเป็นแนวทางที่ทำให้ข้อพิพาทยุติลงได้โดยคนกลางช่วยชี้แนะทางออกให้ต่อไป

3. จรรยาบรรณของผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย การปฏิบัติหน้าที่หรือการปฏิบัติงานทุกสาขาอาชีพสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ทุกคนต้องพึงระวัง คือ การมีจรรยาบรรณในการกระทำการใดในหน้าที่ของตน หรือการมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ของตนและการวางตนต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องนั้นว่าเราสมควรกระทำต่อสิ่งนั้นๆ เพียงใดจึงจะพอเหมาะพอควร เมื่อตนเองทำหน้าที่ในฐานะเป็นผู้ที่จะระงับข้อพิพาทในการไกล่เกลี่ยแก่บุคคลนั้น การรักษาความเป็นกลางนั้นควรทำอย่างไรจึงได้สำนึกของแต่ละคนนั้นคงจะพอรู้ว่าควรทำได้ขนาดใดบ้าง เช่น การวางตนแสดงออกทางกริยาท่าทางล้วนถูกคู่กรณีอีกฝ่ายนั้นสังเกตตลอดเวลา จึงสมควรรักษาความเป็นกลางให้จริงๆ โดยควรปฏิบัติตนในลักษณะดังนี้

1. ไม่ดำเนินการไกล่เกลี่ยโดยใช้ภาษามือ หรือภาษาที่แสดงออกทางอวัยวะอื่นๆ
2. ไม่แสดงอาการที่เข้าลักษณะบ่งบอกถึงความไม่เป็นกลางหรือลำเอียง เช่น การโบกมือห้าม การส่ายหน้าไม่ให้พูดต่อ หรือการเอนเอียงเข้าหาคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
3. ผู้ไกล่เกลี่ยต้องระงับการแทรกแซงจากอิทธิพลภายนอก เพราะแม้มีผลสุดท้ายของการไกล่เกลี่ยจะเกิดการตกลงยินยอมของคู่ความ แต่การไกล่เกลี่ยด้วยอำนาจภายนอกจะทำให้ผลของการไกล่เกลี่ยเบี่ยงเบนไปตามอำนาจที่ถูกแทรกแซงนั้นด้วย
4. ผู้ไกล่เกลี่ยต้องมีบุคลิก ท่าที การแต่งกาย และคำพูดที่น่าเชื่อถือถื่อ ก่อให้เกิดความศรัทธาแก่คู่ความ ไม่พูดจาไร้สาระ มีหลักการและเหตุผล มีความเมตตาต่อคู่ความ สร้างความเชื่อมั่นแก่คู่ความทุกฝ่าย
5. ผู้ไกล่เกลี่ยต้องซื่อสัตย์ต่อคู่ความในส่วนที่ต้องรักษาความลับของคู่ความที่เป็นความลับส่วนตัวของคู่ความ ไม่นำเรื่องส่วนตัวของคู่ความไปพูดเปิดเผยแก่บุคคลที่คู่ความนั้นไม่ต้องการให้รับทราบถึงข้อมูลในเรื่องนั้นๆ แม้ว่าเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ก็ตาม

การระงับข้อพิพาท หมายถึง กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชน ในที่นี้ได้แยกประเด็นออกเป็น 8 ประเด็น คือ

1. กรณีพิพาทระหว่างสามี-ภรรยา ชอบ ดีสวนโคก (2546) ได้รายงานผลการวิจัยเรื่องเจ้าโคตร : การระงับความขัดแย้งในวัฒนธรรมอีสานว่า ภารกิจที่เจ้าโคตรปฏิบัติมาเป็นพิเศษจากการศึกษากลุ่มตัวอย่างเรียงลำดับมากไปหาน้อยได้ดังนี้ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างสามีภรรยาจึงเป็นหน้าที่หลักอย่างหนึ่งของเจ้าโคตร เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นเหตุความขัดแย้งระหว่างสามีภรรยา ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1516

เหตุฟ้องหย่า มีดังต่อไปนี้

1. สามีหรือภรรยา อุบการละเลยดูแลหรือยกย่องผู้อื่นฉันทริยาหรือสามีเป็นคู่หรือมีส่วนร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจณอีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้

2. สามีหรือภริยาประพฤดิชั่วไม่ว่าความประพฤดิชั่วนั้นจะเป็นความผิดอาญาหรือไม่ถ้าเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่ง
 - 2.1 ได้รับความอับอายขายหน้าอย่างร้ายแรง
 - 2.2 ได้รับความดูถูกเกลียดชังเพราะเหตุที่คงเป็นสามีหรือภริยาของฝ่ายที่ประพฤดิชั่วอยู่ต่อไป
 - 2.3 ได้รับความเสียหายหรือเดือดร้อนเกินควรในเมื่อเอาสภาพ ฐานะ และความเป็นอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยามาคำนี้ประกอบ อีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้
3. สามีหรือภริยาทำร้ายหรือทรมาณร่างกายหรือจิตใจหรือหมิ่นประมาทหรือเหยียดหยามอีกฝ่ายหนึ่งหรือบุพการีของอีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งนี้ถ้าเป็นการร้ายแรงอีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้
4. สามีหรือภริยาจงใจละทิ้งร้างอีกฝ่ายหนึ่งไปเกินหนึ่งปีอีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้ (4/1) สามีหรือภริยาต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกและได้ถูกจำคุกเกินหนึ่งปีในความผิดที่อีกฝ่ายหนึ่งมิได้มีส่วนก่อให้เกิดการกระทำความผิด หรือยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจในการกระทำความผิดนั้นด้วย และการเป็นสามีภริยากันต่อไปจะเป็นเหตุผลให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหายหรือเดือดร้อนเกินควรอีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้ (4/2) สามีและภริยาสมัครใจแยกกันอยู่เพราะเหตุที่ไม่อาจอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาได้โดยปกติสุขตลอดมาเกินสามปี หรือแยกกันอยู่ตามคำสั่งของศาลเป็นเวลาเกินสามปี ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้
5. สามีหรือภริยาถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญหรือไม่จากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่เป็นเวลาเกินสามปี โดยไม่มีใครทราบแน่ว่าเป็นตายร้ายดีอย่างไร อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้
6. สามีหรือภริยาไม่ให้ความช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่งตามสมควรหรือทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง ทั้งนี้ถ้าการกระทำนั้นถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่งเดือดร้อนเกินควร ในเมื่อเอาสภาพ ฐานะ และความเป็นอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยามาคำนี้ประกอบ อีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้
7. สามีหรือภริยาวิกลจริตตลอดมาเกินสามปี และความวิกลจริตนั้นมีลักษณะยากจะหายได้ กับทั้งความวิกลจริตถึงขนาดที่จะทนอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาต่อไปไม่ได้ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้
8. สามีหรือภริยาผิดทัณฑ์บนที่ให้อีกฝ่ายหนึ่งไว้เป็นหนังสือในเรื่องความประพฤดิอีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้
9. สามีหรือภริยาเป็นโรคติดต่ออย่างร้ายแรง อันอาจเป็นภัยแก่อีกฝ่ายหนึ่งและโรคมีลักษณะเรื้อรังไม่มีทางที่จะหายได้ อีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้

10. สามีหรือภริยามีสภาพแห่งกายทำให้สามีหรือภริยานั้นไม่อาจร่วมประเวณีได้ตลอดกาล อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้

สรุป จากกรณีต่างๆ เหล่านี้ เจ้าโคตรคือญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายสามีและฝ่ายภรรยาจะทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้ยุติลงด้วยความพอใจของทั้งสองฝ่าย

2. กรณีพิพาทเกี่ยวกับเรื่องชู้สาว ท่านขุนวิจิตรมาตราท่านให้ข้อคิดไว้ว่า “ในภาษาไทย มีคำว่า “ชู้” หมายถึง ชายที่มาเกี่ยวข้องกับเมียเขา คำว่า “ชู้” ของเราจะมาอย่างไรไม่รู้ แต่ก็ตรงกับ “ชู” ของอียิปต์ที่มาแย่งเมียเขาเหมือนกัน”

คำว่า “ชู” พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้นิยามไว้ว่า “น. คู่รัก; ผู้ล่วงประเวณี; การล่วงประเวณี, ชายที่ร่วมประเวณีด้วยเมียเขา เรียกว่า เป็นชู้, หญิงที่ยังมีสามีอยู่แล้วร่วมประเวณีกับชายอื่น เรียกว่า มีชู้, เรียกชายหรือหญิงที่ไฝในทางชู้สาวว่า เจ้าชู้”

จากบทนิยามนี้ เราก็จะเห็นว่า คำว่า “เป็นชู้” กับ “มีชู้” ต่างกัน แต่ก็ยังมีผู้ใช้สับสนกันอยู่ ถ้าผู้ชายไปร่วมประเวณีด้วยภรรยาของชายอื่น เรียกว่า “เป็นชู้” เช่น ไปเป็นชู้กับเมียเขา แต่ถ้าหญิงที่มีสามีแล้วและสามีก็ยังมีชีวิตอยู่ไปร่วมประเวณีกับชายอื่น ไม่ว่าชายผู้นั้นจะมีภรรยาหรือไม่ก็ตามก็ถือว่า “มีชู้” ทั้งสิ้น ส่วนคำว่า “เจ้าชู้” นั้นใช้ได้ทั้งแก่หญิงและผู้ชาย นอกจากนั้นพจนานุกรมก็ได้เก็บลูกคำไว้อีกหลายคำ คือ

ชู้สาว ว. รักๆ ใคร่ๆ, เชิงกามารมณ์, เช่น เรื่องชู้สาว.

ชู้เหนือขันหมาก (กฎ; เลิก) (คือเป็นศัพท์กฎหมาย แต่เลิกใช้แล้ว) น. ชายที่ลอบได้เสียกับหญิงคู่หมั้นของชายอื่น.

ชู้เหนือผ้า (กฎ; เลิก) น. ชายที่ลอบได้เสียกับหญิงซึ่งสามียังมีชีวิตอยู่.

ชู้เหนือผี (กฎ; เลิก) น. ชายที่ลอบได้เสียกับหญิงที่สามีตายขณะที่ศพสามียังคงอยู่บนเรือน

คดีตัวอย่างเกี่ยวกับกรณีพิพาทเรื่องชู้สาว

1. คำพิพากษาฎีกาที่ 4014/2530 การที่จำเลยมีความสัมพันธ์ทางชู้สาวกับสามีโจทก์จนถึงขั้นสามีโจทก์ให้โจทก์ยอมรับจำเลยเป็นภรรยาน้อย มิฉะนั้นจะทิ้งโจทก์และจำเลยตบหน้าสามีโจทก์ในร้านอาหารเพราะความหึงหวงต่อหน้าโจทก์ ทั้งสามีโจทก์และจำเลยยังได้ร่วมกันกู้เงินจากธนาคารมาสร้างหอพักในที่ดินของจำเลย และมีผู้รู้เห็นว่าสามีโจทก์ก็ได้มาหาและพักนอนอยู่ที่บ้านจำเลยหลายครั้ง เช่นนี้ พฤติกรรมดังกล่าวถือได้ว่าจำเลยได้แสดงตนโดยเปิดเผยว่ามีความสัมพันธ์ในทำนองชู้สาวกับสามีโจทก์ โจทก์จึงมีสิทธิฟ้องเรียกค่าทดแทนจากจำเลยได้ตามมาตรา 1523 วรรคสอง แต่คำขอของโจทก์ที่ขอให้จำเลยระงับการมีความสัมพันธ์ในทำนองชู้สาวกับสามีโจทก์นั้น สภาพของคำขอดังกล่าวไม่เปิดช่องศาลไม่อาจบังคับได้

2. คำพิพากษาฎีกาที่ 454/2533 คำฟ้องบรรยายว่า จำเลยที่ 2 เป็นคู่สาวกับจำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นภริยาโจทก์ การเป็นชู้ยอมเป็นการล่วงสิทธิของโจทก์นับเป็นการละเมิดสิทธิของโจทก์อยู่ในตัว ทำให้โจทก์เสียหายแก่ชื่อเสียงเกียรติคุณ และขอให้จำเลยที่ 2 ไซ่ค่าทดแทน นับได้ว่าเป็นการแจ้งชัดทั้งสภาพแห่งข้อหาและค่าขอบังคับฟ้องโจทก์ไม่เคลือบคลุม

โจทก์นำสืบว่าโจทก์เดินทางไปต่างประเทศครั้งสุดท้าย เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2526 และโจทก์ได้ทราบเรื่องจำเลยเป็นชู้ เมื่อต้นเดือนเมษายน 2527 จำเลยมิได้สืบทักล้างให้เห็นว่าโจทก์ทราบเรื่องตั้งแต่วันที่ 17 พฤศจิกายน 2526 จึงฟังได้ว่า โจทก์ทราบเรื่องเมื่อเดือนเมษายน 2527 โจทก์ฟ้องคดีนี้เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2527 ยังไม่พ้นกำหนด 1 ปี สิทธิฟ้องของโจทก์ย่อมไม่ระงับไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1529 วรรคหนึ่ง

3. คำพิพากษาฎีกา 981/2535 การที่จำเลยที่ 2 ยินยอมให้จำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นสามีโจทก์อยู่ร่วมเรือนเดียวกัน ไปไหนมาไหนด้วยกัน บุตรของโจทก์และจำเลยที่ 1 เคยเห็นจำเลยที่ 1 และจำเลยที่ 2 นอนร่วมเตียงเดียวกัน จำเลยที่ 2 เคยไปบ้านของมารดาจำเลยที่ 1 พร้อมกับจำเลยที่ 1 ในวันเทศกาลสำคัญ เช่น วันปีใหม่และวันสงกรานต์ มีพฤติกรรมเป็นที่ประจักษ์ทั่วไปว่ามีความสัมพันธ์ในทำนองชู้สาวต่อกัน การกระทำของจำเลยที่ 2 ดังกล่าว จึงเป็นการแสดงตนโดยเปิดเผยว่าตนมีความสัมพันธ์กับจำเลยที่ 1 ในทำนองชู้สาว โจทก์จึงมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนจากจำเลยที่ 2 ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1523 วรรคสอง

แม้โจทก์จะได้ทราบถึงความสัมพันธ์ในทำนองชู้สาวของจำเลยทั้งสอง ตั้งแต่กลางปี 2525 ก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวยังเกิดขึ้นอยู่ต่อมามีได้หยุดการกระทำและสิ้นไป จนถึงปี 2528 ฉะนั้น เมื่อโจทก์ฟ้องคดีเรียกค่าทดแทนภายในปี 2528 คดีของโจทก์จึงไม่ขาดอายุความ ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1529

4. คำพิพากษาฎีกาที่ 1620/2538 โจทก์บรรยายฟ้องว่า จำเลยที่ 2 แสดงตนโดยเปิดเผยว่ามีความสัมพันธ์กับจำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นสามีโจทก์ในทางชู้สาว ตั้งแต่ พ.ศ. 2518 ตลอดมาจนถึงวันที่โจทก์ฟ้องคดีนี้ถือว่า จำเลยที่ 2 ประพฤติตนเป็นชู้ของสามีผู้อื่น ทำให้โจทก์ได้รับความเสียหายอย่างมากเกี่ยวกับเกียรติยศ ชื่อเสียง และความทุกข์ทรมานทางจิตใจเป็นคำฟ้องที่แสดงโดยชัดเจน ซึ่งสภาพแห่งข้อหาค่าขอบังคับที่อาศัยเป็นหลักแหล่งข้อหาชอบด้วยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 172 แล้ว ส่วนความเสียหายแต่ละอย่างเป็นจำนวนเท่าใด เป็นรายละเอียดที่สามารถนำสืบในชั้นพิจารณาได้และคดีไม่ขาดอายุความเพราะจำเลยที่ 2 กระทำละเมิดต่อเนื่องกันมาจึงมิได้หยุดกระทำจนถึงขณะฟ้อง

จำเลยที่ 2 แสดงตนโดยเปิดเผยเพื่อแสดงว่ามีความสัมพันธ์กับจำเลยที่ 1 สามีโจทก์ในทำนองชู้สาว โดยโจทก์มิได้ยินยอมหรือรู้เห็นเป็นใจให้จำเลยที่ 1 อุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องจำเลยที่ 2 ฉันทริยา โจทก์จึงมีสิทธิฟ้องเรียกค่าทดแทนจากจำเลยที่ 2 ตามประมวล

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1523 วรรคสอง ได้โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าโจทก์กับจำเลยที่ 1 ตกลงหย่ากันเองหรือศาลพิพากษาให้หย่ากัน

5. คำพิพากษาฎีกาที่ 2940/2538 โจทก์บรรยายฟ้องว่า จำเลยได้แสดงตนโดยเปิดเผยเพื่อแสดงว่ามีความสัมพันธ์กับสามีโจทก์ในทำนองชู้สาวตลอดมาจนถึงวันฟ้อง ลักษณะการกระทำของจำเลยได้กระทำต่อเนื่องกันมา ยังมีได้หยุดการกระทำละเมิดของจำเลยได้เกิดขึ้นและมีอยู่ในขณะฟ้องคดี โจทก์จึงไม่ขาดอายุความ

ฎีกาจำเลยที่ว่า การฟ้องเรียกค่าทดแทน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1523 จะต้องฟ้องหย่าเสียก่อน จึงจะเรียกค่าทดแทนได้นั้นเป็นฎีกาเรื่องอำนาจฟ้อง เป็นข้อกฎหมายอันเกี่ยวด้วยความสงบเรียบร้อยของประชาชนแม้จำเลยมิได้ยกขึ้นต่อสู้ไว้ในคำให้การ จำเลยก็มีสิทธิยกขึ้นอ้างในชั้นฎีกาได้ การเรียกค่าทดแทนจากหญิงอื่นที่แสดงตนโดยเปิดเผยเพื่อแสดงว่าตนมีความสัมพันธ์กับสามีในทำนองชู้สาวตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1523 วรรคสอง ไม่มีเงื่อนไขว่าภริยาต้องฟ้องหย่าสามีเสียก่อน จึงจะฟ้องเรียกค่าทดแทนจากหญิงนั้นได้ โจทก์จึงมีอำนาจฟ้อง

สรุป จากคดีตัวอย่างที่ยกมานั้นเป็นการดำเนินคดีตามขั้นตอนของกฎหมาย แต่ในการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีตามภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้วจะเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของเจ้าโคตรและผู้นำชุมชน ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้เรื่องราวจบสิ้นลงด้วยความพอใจของทั้งสองฝ่ายก่อนที่จะดำเนินคดีไปตามขั้นตอนของกฎหมาย

กรณีพิพาทเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

คำว่า “ทะเลาะวิวาท” สามารถแยกคำออกเป็น 2 ส่วนที่สำคัญ คือ “ทะเลาะ” ซึ่งหมายถึง ทุ่มเถียงด้วยความโกรธ การโต้เถียง การเป็นปากเป็นเสียงกัน ในขณะเดียวกัน คำว่า “วิวาท” ก็ยังคงให้ความหมายเฉกเช่นเดียวกับคำว่าทะเลาะ ซึ่งโดยปกติแล้วสองคำนี้มักจะใช้ควบคู่กันเป็นคำคำเดียว (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2542 และพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ. 2531)

ในมุมมองของกองสารวัตรนักเรียน ได้ให้ความหมายของ การทะเลาะวิวาทไว้ว่า เป็นการใช้กำลังทำร้ายซึ่งกันและกันของกลุ่มนักเรียนหรือนักศึกษาทั้งในสถาบันการศึกษาเดียวกันหรือต่างสถาบันการศึกษาก็ได้ แม้ว่าความหมายนี้จะถูกกล่าวไว้นานแล้ว แต่ปัจจุบันยังคงมีการใช้ความหมายดังกล่าวอยู่ พฤติกรรมของกลุ่มนักเรียนหรือนักศึกษาที่ทะเลาะกันนี้อาจเป็นการโต้เถียงกันทางวาจาและการใช้กำลังหรืออาวุธ ตลอดจนอาจนำวัตถุสิ่งของมาใช้แทนอาวุธเข้าทำร้ายซึ่งกันและกันจนได้รับการบาดเจ็บหรือความเสียหายที่เกิดขึ้น ในมิติทางด้านจิตใจนั้น การใช้ความรุนแรงในหมู่วัยรุ่นยังถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้เพื่อแสดงออกถึงความรักของบุคคลที่มีต่อกลุ่มหรือพวกพ้องของตนเองก็ได้

ภูมิปัญญาเจ้าโคตรกรณีระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาทที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการผูกเสี่ยวหรือพิธีผูกเสี่ยว จัดเป็นประเพณีเก่าแก่และดั้งเดิมหนึ่งของชาวอีสาน ที่ได้ประพฤติปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลายาวนานที่ควรจะอนุรักษ์สืบทอดตลอดไป

คำว่า “เสี่ยว” เป็นภาษาอีสาน หมายถึง มิตรแท้ เพื่อนแท้ หรือเพื่อนตาย ซึ่งมีความซื่อสัตย์ ความจริงใจต่อกัน มีความผูกพันทางด้านจิตใจกันอย่างจริงใจและเต็มใจ และไม่มีอำนาจใดๆ จะมาพรากให้จากกันได้แม้แต่ความตาย ทั้งนี้ความผูกพันของเสี่ยวนี้ไม่มีเฉพาะกับเสี่ยวเท่านั้น หากมีความหมายผูกพันเชื่อมโยงไปถึงครอบครัว ญาติ พี่น้อง และหมู่บ้านของเสี่ยวด้วย การผูกเสี่ยว ซึ่งเป็นพิธีการที่นำบุคคลสองคนมาผูกพันเป็นมิตรกัน หลักเกณฑ์ในการเลือกคู่เสี่ยวนั้นปกติแล้วมักจะเลือกเพศเดียวกัน ชายก็มีคู่เสี่ยวเป็นชาย หญิงก็มีคู่เสี่ยวเป็นหญิง และคู่เสี่ยวต้องมีลักษณะ ท่าทาง รูปร่าง หน้าตา อายุ อารมณ์ จิตใจ บุคลิกภาพ ทัศนคติที่คล้ายคลึงกันหรือเหมือนกันอีกด้วย

พิธีผูกเสี่ยวที่ได้เคยปฏิบัติมาแต่เดิมนั้น กล่าวคือ เมื่อลูกหลานมีลักษณะคล้ายคลึงและเหมือนกัน มีความรักใคร่สนิทสนมกันจริงๆ แล้ว ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายก็จะจัดพิธีผูกเสี่ยวให้ โดยใช้เส้นฝ้ายผูกข้อมือของคู่เสี่ยวแต่ละคน พร้อมทั้งให้อิวาทและอวยพรให้ทั้งคู่เป็นเพื่อนตายต่อกัน บางครั้งก็จะมีพิธีเติมน้ำสาบานระหว่างคู่เสี่ยวด้วย และเมื่อสาบานเป็นคู่เสี่ยวกันแล้วก็จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในเรื่องส่วนตัวและสังคม ซึ่งจะมีผลก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความร่มรื่น ร่มเย็น เกิดความรักใคร่ สัมผัสสามัคคีในครอบครัว ในชุมชน และในกลุ่มสังคมการผูกเสี่ยวนั้นนับว่ามีประโยชน์มากมายทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครองฯ ทั้งนี้เพราะการมีเสี่ยว ชาวอีสานหมายถึงการมีเพื่อนตาย มีคนที่รักตัวเองจริง ความจริงใจ เข้าใจต่อกันเป็นอย่างดี นับตั้งแต่ตัวของบุคคลที่เป็นเสี่ยว ครอบครัวต่อครอบครัว หมู่บ้านต่อหมู่บ้าน หรืออำเภอต่ออำเภอ เป็นต้น ซึ่งความรักความเข้าใจนี้จะช่วยให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขฉฉฉฉที่พี่น้อง มีอะไรก็สงเคราะห์เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เช่น ถ้ามีฝักก็นำไปแลกเปลี่ยนกับคู่เสี่ยวที่มีสินค้าหรือวัตถุดิบอย่างอื่น เช่น ปลา ข้าว เป็นต้น การผูกเสี่ยวจึงเปรียบเสมือนการสรรค์สร้าง ความรัก ความเข้าใจ ความสามัคคีระหว่างคนในหมู่บ้านในชุมชน และในชาติได้เป็นอย่างดี การผูกเสี่ยวจึงเป็นประเพณีอันดีงามของชาวอีสานที่บรรพบุรุษได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน สมควรอย่างยิ่งที่พวกเราชาวไทยทุกคนโดยเฉพาะชาวภาคอีสานจะได้ช่วยกันพิทักษ์รักษาไว้ให้เจริญพูนผลงอกงามยิ่งขึ้น เพื่อเป็นมรดกตกทอดไปยังอนุชนรุ่นหลังสืบไป

สรุป ภูมิปัญญาเจ้าโคตรเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท โดยวิธีการผูกเสี่ยวเป็นตัวอย่างในการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรอย่างหนึ่งในการระงับข้อพิพาท ซึ่งยังมีภูมิปัญญาอีกมากมายสำหรับใช้แก้ไขหรือระงับข้อพิพาทซึ่งจะนำเสนอต่อไป

กรณีพิพาทเกี่ยวกับทรัพย์มรดก

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1599 บัญญัติว่า เมื่อบุคคลใดตายมรดกของบุคคลนั้นตกทอดแก่ทายาทอาจเสียไปซึ่งสิทธิในมรดกได้แต่โดยบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่นมาตรา 1600 บัญญัติว่า ภายใต้บังคับของบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ กองมรดกของผู้ตายได้แก่ ทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตาย ตลอดทั้งสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ เว้นแต่ ตามกฎหมายหรือว่าโดยสภาพแล้วเป็นการเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้

สำหรับทายาทของผู้ตายนี้ มิได้กำหนดไว้ว่ามีใครบ้างก็ต้องมองดูจากเจ้ามรดกไปเริ่มจากญาติใกล้ชิดตัวเจ้ามรดกไปจนถึงห่างออกไป และก็รวมถึงคู่สมรสของเจ้ามรดกด้วย หรือเจ้ามรดกจะทำเป็นหนังสือกำหนดว่าเมื่อตายลงแล้ว ให้มรดกของตนได้แก่ใครก็ได้ ฉะนั้นจึงแบ่งทายาทออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ ทายาทที่มีสิทธิตามกฎหมาย หมายความว่าพวกนี้กฎหมายกำหนดเลยว่าได้แก่ใครบ้าง เช่น บุตรของผู้ตาย บิดามารดาของผู้ตาย คู่สมรสของผู้ตาย พวกนี้พอเจ้ามรดกตายก็ได้รับมรดกทันทีดังที่กล่าวแล้ว ทายาทประเภทนี้เรียกกันว่า ทายาทโดยธรรม ซึ่งประกอบด้วยทายาทที่เป็นญาติ เช่น ผู้สืบสันดานอันได้แก่บุตรของผู้ตาย เป็นต้น และทายาทที่เป็นคู่สมรสคือภริยาหรือสามีของผู้ตาย อีกประเภทหนึ่งคือทายาทที่มีสิทธิตามพินัยกรรมคือเป็นเรื่องของผู้ตายทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินให้ซึ่งอาจเป็นคนอื่นก็ได้คือจะทำยกให้ใครแม้ไม่ใช่ญาติของตนก็ได้ เรียกทายาทประเภทนี้ว่าผู้รับพินัยกรรม (มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี, n.d.)

ทายาทโดยธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ทายาทที่เป็นญาติกับที่เป็นคู่สมรสที่เป็นญาติ ได้แก่ ญาติของผู้ตายต่อไปนี้ เรียงลำดับกันจากใกล้ชิดสนิทที่สุด 1) ผู้สืบสันดาน 2) บิดามารดา 3) พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน 4) พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน 5) ปู่ ย่า ตา ยาย 6) ลุง ป้า น้า อา

เช่น นาย ก. มีบุตรสองคนได้แก่ นาย ข. และ ค. และมีบิดามารดา ได้แก่ นายเอก นางโท คือ นายดำ นายแดง ดังนี้ หากนาย ก. ตาย ทายาทโดยธรรมของนาย ก. ที่ยังมีชีวิตอยู่ ลำดับที่ 1 ผู้สืบสันดานก็คือ นาย ข. นาย ค. บุตรของนาย ก. ลำดับที่ 2 บิดามารดาก็คือ นายเอก นางโท บิดามารดาของนาย ก. ลำดับที่ 3 พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันก็คือ นายดำ นายแดง พี่ชายน้องชายของนาย ก. ฉะนั้นเมื่อกกล่าวถึงทายาทที่เป็นญาติก็จะมีถึงหก ลำดับนี้เท่านั้น ห่างจากนี้ไปก็ไม่ใช่ทายาทแล้ว แต่จะได้รับส่วนแบ่งมรดกทุกลำดับหรือไม่ต้องดูกันต่อไปอีกชั้นหนึ่ง เมื่อกกล่าวถึงทายาทของผู้ตายก็ต้องเอาผู้ตายเป็นหลัก คือ ศูนย์กลางดังตัวอย่างที่ยกขึ้นก็จะเห็นได้ง่ายๆ

อ้วน บุญสินชัย (สัมภาษณ์ 1 สิงหาคม 2557) กล่าวว่า การแบ่งปันที่ไร ที่นา ที่สวน ที่บ้าน เมื่อจะมีการแบ่งปันขณะที่เจ้าของที่ดินยังมีชีวิตอยู่หรือหลังจากเจ้าของที่ดินได้ตายไปแล้ว จะมีการประชุมทายาทโดยมีญาติผู้ใหญ่ที่เรียกว่า เจ้าโคตร มาเป็นประธานและจัดการ

แบ่งปันไปตามที่ทายาทผู้มีส่วนได้เสียได้ตกลงกัน ระบบเจ้าโคตรนี้ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่มีบางรายที่ไม่สามารถตกลงกันได้ก็นำคดีไปฟ้องร้องที่ศาล ซึ่งทำให้เสียเวลา สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย สร้างความแตกแยกในวงศ์าคณาญาติ

กรณีพิพาทเกี่ยวกับอุบัติเหตุ

อุบัติเหตุ หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดหวังและไม่ตั้งใจในเวลาและสถานที่แห่งหนึ่ง เกิดขึ้นโดยไม่มีสิ่งบอกเหตุล่วงหน้าแต่มีสาเหตุและส่งผลกระทบต่อชีวิตได้ อุบัติเหตุเป็นผลเชิงลบของความเป็นไปได้อย่างหนึ่ง ซึ่งควรจะหลีกเลี่ยงหรือป้องกันไว้แต่แรก โดยพิจารณาจากปัจจัยสาเหตุต่างๆ อันที่จะนำไปสู่การเกิดอุบัติเหตุ

เรื่องของการกำหนดการและการวางแผน อุบัติเหตุอาจหมายถึงเหตุการณ์หรือผลของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้มีการวางแผนรองรับมาก่อน หรือวางแผนไม่ครอบคลุม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบและกำหนดการโดยรวมเมื่ออุบัติเหตุเกิดขึ้น อีกความหมายหนึ่ง อุบัติเหตุอาจหมายถึงเหตุการณ์ทางกายภาพที่เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดการบาดเจ็บหรือเสียชีวิตของมนุษย์ อาทิ ตกตึก มีดบาด ไฟลวก ไฟช็อต โดนพิษ หรือหมายถึงเหตุการณ์ที่ไม่ใช่ทางกาย เช่น การลืมนัด การลืมนัดหมาย ความเผอเรอ หรือการเปิดเผยความลับ เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดก็ไม่ได้ตั้งใจให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้

“อุบัติเหตุ คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดฝันแล้วมีผลกระทบกระเทือน ต่อการทำงาน โดยให้งานหยุดชะงัก เครื่องมือเครื่องจักรชำรุดเสียหาย ผลผลิตตกต่ำ ราคาต้นทุนสินค้าเพิ่มสูงขึ้น ผู้ประสบอุบัติเหตุอาจจะรอดชีวิต บาดเจ็บ หรือพิการ หรือเสียชีวิตได้”
อุบัติเหตุปัจจุบันส่วนมากเป็นอุบัติเหตุเกี่ยวกับรถยนต์ รถจักรยานยนต์ เมื่อมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นจะมีการเชิญญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายผู้ก่อให้เกิดความเสียหายและฝ่ายผู้ได้รับความเสียหายที่เรียกว่าเจ้าโคตรมาไกล่เกลี่ยเจรจากันเกี่ยวกับการชดใช้ค่าเสียหาย ถ้าตกลงกันได้ก็ชดใช้ค่าเสียหายให้แก่กัน ทำพิธีผูกข้อต่อแขนให้ขวัญกำลังใจแก่กันให้หายเจ็บหายป่วย เป็นญาติเป็นมิตรไม่ถือโทษโกรธเคืองกัน ถ้าเจรจาไม่สำเร็จก็ดำเนินการไปตามกฎหมาย (พิชัย นิลทองคำ, 2546)

กรณีพิพาทเกี่ยวกับการลักทรัพย์

ความหมายของทรัพย์และทรัพย์สิน ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 137 – มาตรา 143 บัญญัติว่า ทรัพย์ หมายความว่า วัตถุมีรูปร่าง ทรัพย์สิน หมายความว่ารวมทั้งทรัพย์และวัตถุไม่มีรูปร่าง ซึ่งอาจมีราคาและอาจถือเอาได้ ข้อสังเกต ทรัพย์นอกจากหมายความรวมถึงวัตถุมีรูปร่างแล้ว จะต้องเป็นวัตถุที่อาจมีราคาและอาจถือเอาได้ด้วยตามความหมายของทรัพย์สิน

วัตถุมีรูปร่างหรือไม่มีรูปร่างจะเป็นทรัพย์และทรัพย์สินได้ก็ต่อเมื่ออาจมีราคาและอาจถือเอาได้ ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปก็ไม่ถือว่าเป็นทรัพย์หรือทรัพย์สิน ข้อสังเกต ร่างกายของ

มนุษย์ถ้ารวมอยู่ในส่วนของร่างกายไม่ใช่ทรัพย์สิน แต่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย แต่ถ้าขาดออกหรือหลุดออกมาแล้วก็อาจเป็นทรัพย์สินได้ เช่น เส้นผมหรือเล็บมือ เป็นต้น ในส่วนของศพจะเป็นทรัพย์สินหรือไม่นั้น ยังไม่มีข้อยุติและแนวคำวินิจฉัยของศาลฎีกาก็ยังไม่ชัดเจน กรณีสิทธิต่างๆ นั้น แม้จะไม่มีรูปร่างแต่หากมีราคาและอาจถือเอาได้ ศาลฎีกาก็เคยมีคำพิพากษาว่าเป็นทรัพย์สิน เช่น 1) หุ่นในบริษัท 2) สิทธิตามสัญญาจะซื้อจะขาย 3) สิทธิตามสัญญาเช่าซื้อ 4) สิทธิในการทำเหมืองแร่ตามประทานบัตร

กรณีเครื่องหมายการค้า ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า เครื่องหมายการค้าเป็นทรัพย์สินทางปัญญาอย่างหนึ่ง ไม่ใช่ของสังหาริมทรัพย์ ไม่มีรูปร่าง ทั้งไม่อาจยึดถือครอบครองได้อย่างทรัพย์สินทั่วไปตามมาตรา 1 ประเภทของทรัพย์สิน 1) อสังหาริมทรัพย์ 2) สังหาริมทรัพย์ 3) ทรัพย์สินแบ่งได้ 4) ทรัพย์สินแบ่งไม่ได้ 5) ทรัพย์สินนอกพาณิชย์

อสังหาริมทรัพย์และสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ 1) อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นที่ดินจะต้องมีเจ้าของกรรมสิทธิ์เสมอ แต่สังหาริมทรัพย์อาจจะไม่มีเจ้าของก็ได้ 2) ทรัพย์สินสิทธิบางอย่าง ได้แก่ สิทธิอาศัย สิทธิเก็บกิน ภาระจำยอมสิทธิเหนือพื้นดิน และภาระติดพันในอสังหาริมทรัพย์ มิได้เฉพาะในอสังหาริมทรัพย์เท่านั้น ส่วนในสังหาริมทรัพย์ไม่มีสิทธิดังกล่าว 3) ระยะเวลาในการครอบครองปรปักษ์ ถ้าเป็นอสังหาริมทรัพย์มีระยะเวลา 10 ปี แต่ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์มีระยะเวลาครอบครองปรปักษ์ 5 ปีเท่านั้น 4) การทำนิติกรรมเกี่ยวกับการโอนหรือการก่อตั้งสิทธิต่างๆ ในอสังหาริมทรัพย์ โดยปกติจะต้องทำตามแบบที่กฎหมายกำหนดถ้าไม่ทำตามที่กฎหมายกำหนดก็เป็นโมฆะหรือไม่สมบูรณ์หรือไม่บริบูรณ์ แต่ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ปกติไม่ได้กำหนดแบบไว้ยกเว้นกรณีสังหาริมทรัพย์ชนิดพิเศษที่กฎหมายกำหนดให้ต้องทำตามแบบ 5) แคนกรรมสิทธิ์มิได้เฉพาะในอสังหาริมทรัพย์เท่านั้น สังหาริมทรัพย์ไม่มีแคนกรรมสิทธิ์ 6) สิทธิของคนต่างด้าวในการเป็นเจ้าของอสังหาริมทรัพย์มีข้อจำกัด แต่ในสังหาริมทรัพย์โดยปกติไม่มีข้อจำกัด

ความหมายของอสังหาริมทรัพย์และสังหาริมทรัพย์

อสังหาริมทรัพย์ หมายความว่า ที่ดินและทรัพย์สินอันติดอยู่กับที่ดินมีลักษณะเป็นการถาวรหรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้น และหมายความรวมถึงทรัพย์สินสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดิน หรือทรัพย์สินอันติดอยู่กับที่ดิน หรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้นด้วย

สังหาริมทรัพย์ หมายความว่า ทรัพย์สินอื่นนอกจากอสังหาริมทรัพย์ และหมายความรวมถึงสิทธิอันเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นด้วย

อสังหาริมทรัพย์ประกอบด้วยทรัพย์สิน 4 ประเภท คือ 1) ที่ดิน 2) ทรัพย์สินอันติดอยู่กับที่ดินที่มีลักษณะเป็นการถาวร 3) ทรัพย์สินที่ประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดิน 4) ทรัพย์สินสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดินหรือทรัพย์สินอันติดอยู่กับที่ดินหรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดิน

คดีลัทธิที่พ้อพุดคุยกันได้ในชุมชนก็คือ การลักทรัพย์ที่มีราคาเล็กน้อย เช่น ผลผลิตทางการเกษตร เช่น ลักไก่ในเล้า ลักพืชผักในสวน ลักผลไม้ในสวน อาจจับได้ขณะกำลังทำความผิด หรือมีประจักษ์พยานรู้เห็นเมื่อรู้ตัวผู้กระทำความผิดและมีพยานรู้เห็นชัดเจน ผู้เสียหาย ก็จะมาร้องเรียนผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นผู้ใหญ่บ้านก็จะนัดคู่กรณีมาสอบถามข้อเท็จจริงโดยมีญาติผู้ใหญ่ ที่เรียกว่าเจ้าโคตรมาร่วมรับฟังและร่วมไกล่เกลี่ย ชดใช้ค่าเสียหายจนเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย (อุลั สุมพันธ์. 2557 : สัมภาษณ์)

กรณีพิพาทเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท

ประมวลกฎหมายอาญาความผิดฐานหมิ่นประมาท มาตรา 326 ผู้ใดใส่ความผู้อื่นต่อบุคคลที่สาม โดยประการที่น่าจะทำให้ผู้อื่นนั้นเสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่น หรือถูกเกลียดชัง ผู้ผู้นั้นกระทำความผิดฐานหมิ่นประมาทต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 327 ผู้ใดใส่ความผู้ตายต่อบุคคลที่สาม และการใส่ความนั้นน่าจะเป็นเหตุให้บิดามารดา คู่สมรส หรือบุตรของผู้ตายเสียชื่อเสียงถูกดูหมิ่นหรือถูกเกลียดชัง ผู้นั้นกระทำความผิดฐานหมิ่นประมาท ต้องระวางโทษดังบัญญัติไว้ในมาตรา 326 นั้น

มาตรา 328 ถ้าความผิดฐานหมิ่นประมาทได้กระทำการโดยการโฆษณาด้วยเอกสาร ภาพวาด ภาพระบายสี ภาพยนตร์ ภาพหรือตัวอักษรที่ทำให้ปรากฏไม่ว่าด้วยวิธีใดๆ แผ่นเสียงหรือสิ่งบันทึกเสียง บันทึกภาพหรือบันทึกอักษร กระทำการโดยการกระจายเสียงหรือการกระจายภาพ หรือโดยกระทำการป่าวประกาศด้วยวิธีอื่น ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี และปรับไม่เกินสองแสนบาท

มาตรา 329 ผู้ใดแสดงความคิดเห็นหรือข้อความใดโดยสุจริต 1) เพื่อความชอบธรรม ป้องกันตนหรือป้องกันส่วนได้เสียเกี่ยวกับตนตามคลองธรรม 2) ในฐานะเป็นเจ้าพนักงานปฏิบัติกรตามหน้าที่ 3) ดิชมด้วยความเป็นธรรม ซึ่งบุคคลหรือสิ่งใดอันเป็นวิสัยของประชาชนย่อมกระทำ หรือ 4) ในการแจ้งข่าวด้วยความเป็นธรรม เรื่องการดำเนินการอันเปิดเผยในศาลหรือในการประชุม ผู้นั้นไม่มีความผิดฐานหมิ่นประมาท

มาตรา 330 ในกรณีหมิ่นประมาท ถ้าผู้ถูกหาว่ากระทำความผิดพิสูจน์ได้ว่าข้อที่หาว่าเป็นหมิ่นประมาทนั้นเป็นความจริง ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษแต่ห้ามไม่ให้พิสูจน์ ถ้าข้อที่หาว่าเป็นหมิ่นประมาทนั้นเป็นการใส่ความในเรื่องส่วนตัว และการพิสูจน์จะไม่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน

มาตรา 331 คู่ความหรือทนายความของคู่ความ ซึ่งแสดงความคิดเห็นหรือข้อความในกระบวนการพิจารณาคดีในศาลเพื่อประโยชน์แก่คดีของตน ไม่มีความผิดฐานหมิ่นประมาท

การระงับข้อพิพาทในชุมชนเกี่ยวกับกรณีหมิ่นประมาทโดยใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรที่ได้ผล เช่น การสาบาน การปรับไหมใส่โทษ เป็นต้น (สมชาย วรรณฤ, 2551) ได้ศึกษา

เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวอีสานในการระงับข้อพิพาททางสังคม พบว่าผู้อาวุโส คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะตุลาการหมู่บ้าน เฒ่าเจ้าหมอสูตร พระสงฆ์ เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการดำเนินการระงับข้อพิพาท ส่วนวิธีการระงับข้อพิพาทว่า การไกล่เกลี่ย การประนีประนอม ยอมความ อบรมให้การศึกษา การสาบาน การปรับไหมใส่โทษ เป็นวิธีที่นิยมนำมาใช้ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและการคงอยู่ของสังคมมีลักษณะเช่นเดียวกับวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือศาล

สรุป การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับกรณีหมั้นประมาท มีหลายวิธีขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละกรณี เช่น การให้ขอขมา การผูกเสี่ยว การสาบาน การปรับไหมใส่โทษ เป็นต้น

กรณีพิพาทเกี่ยวกับที่ดิน

ความหมายของคำว่าที่ดิน ตามประมวลกฎหมายที่ดิน หมวด 1 บทเบ็ดเสร็จทั่วไป มาตรา 1 ในประมวลกฎหมายนี้ “ที่ดิน” หมายความว่า พื้นที่ดินทั่วไปและให้หมายความรวมถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลด้วย “สิทธิในที่ดิน” หมายความว่ากรรมสิทธิ์และให้หมายความรวมถึงสิทธิครอบครองด้วย “ใบจอง” หมายความว่าหนังสือแสดงการยอมให้เข้าครอบครองที่ดินชั่วคราว “หนังสือรับรองการทำประโยชน์” หมายความว่า หนังสือคำรับรองจากพนักงานเจ้าหน้าที่ว่าได้ทำประโยชน์ในที่ดินแล้ว “ใบไต่สวน” หมายความว่า หนังสือแสดงการสอบสวนเพื่อการออกโฉนดที่ดินและให้หมายความรวมถึงใบนำด้วย “โฉนดที่ดิน” หมายความว่า หนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินและให้หมายความรวมถึงโฉนดแผนที่ โฉนดตราจอง และตราจอง ที่ตรงว่า “ได้ทำประโยชน์แล้ว”

การบุกรุกอสังหาริมทรัพย์หรือที่ดินของบุคคลอื่น

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 362 บัญญัติว่า “ผู้ใดเข้าไปในอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่นเพื่อถือการครอบครองอสังหาริมทรัพย์นั้นทั้งหมดหรือแต่บางส่วน หรือเข้าไปกระทำการใดๆ อันเป็นการรบกวนการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของเขาโดยปกติสุข ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

องค์ประกอบความผิด ได้แก่ 1) ผู้ใด 2) โดยเจตนา 3) เข้าไปในอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่น เพื่อถือการครอบครองอสังหาริมทรัพย์นั้นทั้งหมดหรือแต่บางส่วน หรือ 4) เข้าไปกระทำการใดๆ อันเป็นการรบกวนการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของเขาโดยปกติสุข

คำพิพากษาฎีกาที่ 435/2535 การที่จำเลยเข้าไปสร้างรั้ว หองครว้ หองน้ำในที่ดินของโจทก์เพื่อถือการครอบครองเป็นของตนเองนั้น ความผิดฐานบุกรุกเกิดขึ้นและสำเร็จเมื่อจำเลยเข้าไปกระทำการดังกล่าว ส่วนการที่จำเลยครอบครองที่ดินต่อมาเป็นเพียงผลของการบุกรุกเท่านั้นหาเป็นความผิดต่อเนื่องไม่

คำพิพากษาฎีกาที่ 4477/2531 เมื่อโจทก์ซึ่งเป็นผู้เช่าและครอบครองอาคารพิพาทค้ำชำระค่าเช่า หากจำเลยประสงค์จะขับไล่โจทก์ก็ชอบที่จะดำเนินการตามกฎหมาย จำเลยไม่มีอำนาจกระทำโดยพลการ ใช้อุบายพร้อมโซ่เหล็กคล้องและปิดประตูเหล็กอันเป็นทางเข้าออกอาคารพิพาท ทำให้โจทก์เข้าไปในอาคารพิพาทไม่ได้ เป็นการลวงล้าเข้าไปในอำนาจการครอบครองของโจทก์ถือได้ว่าจำเลยเข้าไปกระทำการรบกวนการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของโจทก์โดยปกติสุขตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 362

จากข้อบัญญัติของกฎหมายและตัวอย่างคดีที่ยกมากล่าวแล้วนั้น เป็นการดำเนินคดีไปตามขั้นตอนตอนที่กฎหมายกำหนด แต่ในทางปฏิบัติตามภูมิปัญญาของเจ้าโคตร คือ ผู้ใหญ่ในวงศ์ตระกูลของแต่ละฝ่ายจะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยหาทางออกให้แก่คู่กรณีจนเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย

5.7 ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการเข้าร่วมงานประเพณี

ความหมายของประเพณี

พระยาอนุমানราชชน ได้ให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้ว่า ประเพณี คือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติออกนอกแบบก็ผิดประเพณีหรือผิดจารีตประเพณี

คำว่าประเพณี ตามพจนานุกรมภาษาไทยฉบับบัณฑิตยสถานได้กำหนดความหมายประเพณีไว้ว่า ขนบธรรมเนียมแบบแผน ซึ่งสามารถแยกคำต่างๆ ออกได้เป็น “ขนบ” มีความหมายว่า ระเบียบ แบบอย่าง “ธรรมเนียม” มีความหมายว่า ที่นิยมใช้กันมา และเมื่อนำมารวมกันแล้วก็มีความหมายว่า ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อไป ไปได้ประพฤติปฏิบัติตามกันต่อไป (ชอบ ดี สอน โศก, 2547)

โดยสรุปแล้ว ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นๆ ผ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ

ความเป็นมาของประเพณี

ประเพณีมีป่อเกิดมาจากสภาพสังคม ธรรมชาติ ทัศนคติ เอกลักษณะ ค่านิยม โดยความเชื่อของคนในสังคมต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์นั้นๆ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุต่างๆ ฉะนั้นเมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้น มนุษย์จึงต้องอ้อนวอน

ร้องขอในสิ่งที่ตนคิดว่าจะช่วยได้พอภัยนั้นผ่านพ้นไปแล้ว มนุษย์ก็แสดงความรู้คุณต่อสิ่งนั้นๆ ด้วยการทำพิธีบูชาเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนตามความเชื่อความรู้ของตน เมื่อความประพาศนั้นคนส่วนรวมสังคมนียึดถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียมหรือเป็นระเบียบแบบแผน และทำจนเป็นพิมพ์เดียวกันสืบต่อกันจนกลายเป็นประเพณีของสังคมนั้นๆ

ประเพณีและวัฒนธรรม เมื่อว่าโดยเนื้อความก็เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน คือ เป็นสิ่งที่ไม่ใช่มีอยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมนั้นหรือคนในสังคมนั้นร่วมกันสร้างขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ว่าโดยเนื้อหาของประเพณีและวัฒนธรรมที่อยู่ในจิตใจของประชาชน เกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบต่อร่วมกันมานานในสังคมนั้น จนเกิดความเคยชินเรียกว่านิสัยสังคมนั้นหรือประเพณี

ประเภทของประเพณี

ประเภทของประเพณีแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) จารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรม หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมนั้นสังคมนั้นยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความผิดถูก มีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาด้วย ดังนั้นสมาชิกในสังคมนั้นต้องทำผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่วจะต้องถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคมนั้น เช่น ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า ถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณหรือลูกอกตัญญูจารีตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นแล้วตัดสินว่าดีหรือเลวกว่าของตนย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อของแต่ละสังคมนั้นแตกต่างกันไป

2) ขนบประเพณีหรือสถาบัน หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่สังคมนั้นได้กำหนดไว้แล้วปฏิบัติต่อกันมาทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น สถาบันโรงเรียน มีโรงเรียน มีผู้สอน มีผู้เรียน มีระเบียบการรับสมัคร การเข้าเรียน การสอบไล่ เป็นต้น ทางอ้อม ได้แก่ ประเพณีที่รู้จักกันโดยทั่วไป โดยไม่ได้วางระเบียบไว้แน่นอนแต่ปฏิบัติไปตามคำบอกเล่าหรือตัวอย่างจากที่ผู้ใหญ่หรือบุคคลในสังคมนั้นปฏิบัติ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหรือประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ตรุษ สารท การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

3) ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญที่ทุกคนควรทำ ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณีหรือมีความผิดถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันทั่วไปจนเกิดความเคยชิน และไม่รู้สึกเป็นภาระหน้าที่เพราะเป็นสิ่งที่มีมานานและใช้กันอย่างแพร่หลาย ส่วนมากเป็นมารยาทในด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย

การพูด การรับประทานอาหาร การเป็นแขกไปเยี่ยมผู้อื่น เป็นต้น ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องที่ทุกคนควรทำแม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญแต่อาจถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ

ประเพณีวัฒนธรรม

ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น หมายถึง แบบอย่างและสิ่งที่คนขอนแก่น ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันนานจนใช้เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิต โดยในการอยู่ร่วมกันในสังคมทุกคนต้องปฏิบัติตามให้เป็นไปตามสัญญาประชาคม เพื่อความสงบสุขแห่งสังคมอย่างเคร่งครัด สัญญาประชาคมนี้เปรียบเสมือนกฎหมายเฉพาะของสังคมหรือชุมชนหนึ่งๆ ที่สังคมของคนขอนแก่นมีมาแต่อดีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ประกอบด้วยคำนาม 2 คำ คือ “ขนบธรรมเนียม” และ “ประเพณี” ตรงกับความหมายว่า “คำสั่งสอนกฎเกณฑ์ที่จะต้องปฏิบัติ” และ “วิธีการปฏิบัติ” โดยจุดประสงค์ของการที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีก็เพื่อเป็นระเบียบของสังคมให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างความสงบสันติสุข

ในอดีตชาวอีสานโดยทั่วไป มีบุคลิกนิสัยใจคอเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี นุ่มนวลไม่ก้าวร้าว มีความขยันมานะอดทน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันด้วยความจริงใจ ไม่ดูถูกเหยียดหยามบุคคลอื่น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เด่นที่สุดของสังคมอีสาน วัฒนธรรมของชาวอีสานเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิพราหมณ์ในยุค อาณาจักรขอมรุ่งเรืองและอิทธิพลจากลัทธิพุทธศาสนาในสมัยอาณาจักรล้านช้างเจริญรุ่งเรืองสูงสุด ดังนั้นขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสานจึงยึดถือหลักแนวปฏิบัติตามหลักความเชื่อในพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์ตราบเท่าทุกวันนี้ ขนบธรรมเนียมประเพณีของบ้านสระแก้วที่สำคัญ ได้แก่ “ฮีต” “คอง” “คะลำ” “การสู่ขวัญ”

ฮีตคอง คะลำ แต่เดิมสัญญาประชาคมของชาวชนบทอีสาน คือ “ฮีตคองและคะลำ” ซึ่งคนทุกคนในสังคมต้องประพฤติปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด หากมีใครฝ่าฝืน “เจ้าโคตร” (ผู้อาวุโสสูงสุดในตระกูล) ต้องเรียกผู้นั้นมาอบรมสั่งสอนเพื่อให้เป็นคนที่อยู่ในฮีตในคอง เช่น มีการทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่างผู้เมียหรือหนุ่มสาว เจ้าโคตรแต่ละฝ่ายจะต้องเรียกผู้ฝ่าฝืนหรือคู่กรณี มาตกลงให้ปรองดองกัน โดยผู้ฝ่าฝืนก็จะยินยอมปฏิบัติตามที่เจ้าโคตรบอกกล่าวแนะนำดักเตือน แล้วก็ต้องจัดดอกไม้ขันห้า ขันแปด และเทียน มาขอ “ขมา” หรือ “สมมา” ต่อเจ้าโคตร เพื่อเป็นการถึงความรู้สึกสำนึกผิดในสิ่งที่ได้กระทำไปแล้วและสัญญาว่าจะไม่กระทำผิดอีก ผู้เป็นเจ้าโคตรก็จะยกโทษให้ในการกระทำผิดครั้งนั้น (หมายความว่าให้อภัยและคราวหน้าอย่าทำผิดอีก)

ด้วยเหตุนี้สังคมอีสานจึงอยู่อย่างสันติสุขสืบมา ในยุคปัจจุบันสังคมชนบทถูกวัฒนธรรมจากแหล่งอื่นเข้ามารุกราน สังคมชนบทถูกเปลี่ยนเข้าสู่ยุคพัฒนาทางวัตถุอย่างฉับพลัน ส่งผลกระทบให้สัญญาประชาคมของชาวบ้านแต่ดั้งเดิมถูกละเลย ฮีตคอง คะลำ ขนบธรรมเนียม

ประเพณีของชาวชนบทซึ่งเป็นสิ่งดีงามของท้องถิ่นถูกเหยียดหยามว่าเป็นสิ่งต่ำทราม ล้าสมัย และแล้วสังคมชนบทจึงล่มสลายในที่สุด

เพื่อให้ความเข้าใจถึงขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมอันดีงามของชาวบ้าน จึงสรุปเรื่อง ฮีตคอง คะลำ มากล่าวไว้พอสังเขปดังนี้

ฮีต (ขนบธรรมเนียมของชาวบ้าน)

คำว่า “ฮีต” เป็นภาษาลาวมาจากรากศัพท์ภาษาบาลีว่า “จาริตต” พุทว่า “จารฮีต” และก่อนคำหน้าเหลือเป็น “ฮีต” ฮีต คือ ขนบธรรมเนียมที่คนประพฤติสืบเนื่องกันมา ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามถือว่าเป็นความผิดหรือเป็นคนชั่ว คนในสังคมจะพากันไม่ยอมรับไม่คบหาสมาคมด้วย

ชาวอีสานมีฮีตสำหรับยึดถือปฏิบัติจำนวน 12 ข้อ เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ซึ่งฮีตสิบสองนี้ก็คืองานบุญประจำเดือนทุกเดือนในรอบปี หรือขนบธรรมเนียมสิบสองเดือนของชาวอีสานนั่นเอง

ฮีตที่หนึ่ง บุญเข้าก่า ทำในเดือนอ้าย (เดือน 1) เรียกว่า “บุญเข้าก่า” เป็นกิจกรรมปลงอาบัติของพระภิกษุที่กระทำผิดศีลในหมวดสังฆาติเสสให้พ้นมลทินและกลับกลายเป็นพระภิกษุที่มีศีลบริสุทธิ์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง พระสงฆ์เรียกว่า “การเข้าปริวาสกรรม” ในขณะที่พระภิกษุดำเนินกิจกรรมนี้ ชาวบ้านจะนำภัตตาหารไปถวายพระภิกษุเหล่านั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมและให้กำลังใจพระผู้ที่สำนึกผิดเพื่อกลับตนเป็นคนดี

ฮีตที่สอง บุญคูณลาน ทำในเดือนยี่ (เดือน 2) เรียกว่า “บุญคูณลาน” หรือ “บุญคูณข้าว” เป็นกิจกรรมที่กระทำหลังจากเก็บเกี่ยวรวงข้าวเสร็จแล้ว โดยนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และเลี้ยงพระที่บริเวณลานรวงข้าว พร้อมพรมน้ำมนต์ให้แก่กองข้าว (กุมข้าว) และชาวบ้านที่มาร่วมงาน หลังจากนั้นเจ้าของนาจะนำน้ำมนต์ไปพรมให้แก่เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ทำนา เช่น คราด ไถ วัวควาย เพื่อความเป็นสิริมงคลและดลบันดาลให้ได้ผลผลิตดีขึ้นในปีต่อไป

ฮีตที่สาม บุญข้าวจี๋ ทำในเดือนสาม (เดือน 3) เรียกว่า “บุญข้าวจี๋” เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านนำข้าวใหม่ที่ได้ในปีนั้นไปถวายให้พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลได้บริโภคก่อนเพื่อเป็นสิริมงคล ก่อนที่เจ้าของจะบริโภคเอง (ชาวพุทธมีความเชื่อว่า เมื่อได้ของใหม่ ข้าวใหม่ ผลไม้ใหม่ ผู้เป็นเจ้าของจะต้องนำไปถวายพระผู้ทรงศีลก่อนที่ตนเองจะบริโภคเสมอ)

ฮีตที่สี่ บุญผะเหวด ทำในเดือนสี่ (เดือน 4) เรียกว่า “บุญผะเหวด” หรือ “บุญมหาชาติ” เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านเข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรม เรื่อง “พระเวสสันดรชาดก” มีทั้งหมด 13 ตอน (กัณฑ์) โดยฟังจบในวันเดียว ทั้งนี้ด้วยความเชื่อว่าผู้ใดที่ได้ปฏิบัติกิจกรรมนี้แล้วจะได้พบกับพระศรีอารยหรือพระศรีอาริยมตไตรย ซึ่งคือผู้ที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้าในยุคต่อไป

ฮิตที่ห้า บุญสงน้ำ ทำในเดือนห้า (เดือน 5) เรียกว่า “บุญสงน้ำ”

กิจกรรมนี้จัดทำขึ้นเพื่อแสดงถึงความกตัญญูคุณแก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ และครูบาอาจารย์ที่เคยมีต่อเรา โดยวิธีการนำน้ำหอมดอกไม้และเทียนไปกราบไหว้และรดน้ำให้ท่าน หรือหาน้ำไปให้ท่านอาบ (เป็นการแสดงอาการขอบคุณท่าน)

ฮิตที่หก บุญบั้งไฟ ทำในเดือนหก (เดือน 6) เรียกว่า “บุญบั้งไฟ” เป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อบวงสรวงให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลและเพียงพอต่อการจะทำนาในปีที่จะมาถึง โดยมีความเชื่อว่าการจุดบั้งไฟขึ้นไปบนฟ้านั้นเป็นการบอกแจ้งให้พระยาแถนทราบว่า ขณะนี้ชาวไร่ชาวนาใกล้จะถึงฤดูกาลทำนาแล้ว โปรดช่วยดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกลงมาตามฤดูกาลหน่อย

ฮิตที่เจ็ด บุญซำฮะ หรือ บุญเบิกบ้าน ทำในเดือนเจ็ด (เดือน 7) เรียกว่า “บุญซำฮะ” หรือ “บุญเบิกบ้าน” เป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการขับไล่สิ่งเสียดจัญไรโรคภัยไข้เจ็บให้ออกไปจากหมู่บ้าน พร้อมทั้งเป็นการปกป้องผีร้าย ความชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาสู่หมู่บ้านของตน (ชาวบ้านเชื่อว่า ความเจ็บป่วยความไม่สงบสุขนั้นเกิดมาจาก “ความเสียดจัญไร” และ “ผีร้าย”)

ฮิตที่แปด บุญเข้าวัด หรือ บุญเข้าพรรษา ทำในเดือนแปด (เดือน 8) เรียกว่า “บุญเข้าวัด” หรือ “บุญเข้าพรรษา” เป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อนำเทียนและผ้าจํานำพรรษาไปถวายแก่พระสงฆ์ที่วัด เพื่อให้พระสงฆ์มีแสงสว่างและผ้าเครื่องนุ่มห่มพอใช้ในระหว่างพรรษา 3 เดือน

ฮิตที่เก้า บุญข้าวประดับดิน ทำในเดือนเก้า (เดือน 9) เรียกว่า “บุญข้าวประดับดิน” เป็นกิจกรรมที่ทำให้ในคืนวันแรม 14 ค่ำ เพื่อนำห่อข้าวที่มีอาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ ไปวางให้ผีบรรพบุรุษนำเอาไปกิน (ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว) โดยมีความเชื่อว่าเป็นคืนเดือนเก้าคํานี้ประตูนรกจะเปิดแล้วยมบาลจะปล่อยผีในเมืงนรกออกมาเยี่ยมญาติในโลกมนุษย์ได้เพียงคืนนี้คืนเดียวเท่านั้น จึงต้องเตรียมอาหารไปต้อนรับ

ฮิตที่สิบ บุญข้าวสาก ทำในเดือนสิบ (เดือน 10) เรียกว่า “บุญข้าวสาก” เป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อให้ข้าวกล้าในนาที่ปักดำไว้ในปีนี้ งอกงามและได้ผลผลิตที่สมบูรณ์ นอกจากนี้ยังเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นผู้ปกป้องรักษาข้าวกล้าในนาให้สมบูรณ์ (เรียกว่า ผีตาแฮก) จึงเป็นการสมควรที่จะต้องได้รับการเซ่นไหว้และอุทิศส่วนกุศลให้

ฮิตที่สิบเอ็ด บุญออกวัด หรือ บุญออกพรรษา ทำในเดือนสิบเอ็ด (เดือน 11) เรียกว่า “บุญออกวัด” หรือ “บุญออกพรรษา” เป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นเนื่องจากในวันออกพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ โดยการจุดประทีปโคมไฟและไหลเรือไฟ (ชาวขอนแก่นเรียกว่า ไต้ประทีป) จุดประสงค์ของไต้ประทีป คือ เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า ส่วนการไหลเรือไฟเพื่อเป็นการบูชารอย “พระพุทธบาท” โดยในเรือไฟจะจัดดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวต้มมัด ขนมหวาน ใส่ลงในเรือไฟด้วยก่อนที่จะ

ปล่อยเรือไฟไหลไปตามกระแสน้ำ พร้อมทั้งตั้งจิตอธิษฐานให้ความไม่ตีไม่ฆามโรคภัยไข้เจ็บออกจากตัวเรา ล่องลอยไปกับสายน้ำพร้อมเรือไฟ

ฮีตที่สิบสอง บุญกฐิน ทำในเดือนสิบสอง (เดือน 12) เรียกว่า “บุญกฐิน” เป็นกิจกรรมที่ชาวพุทธจะต้องทำก่อนวันขึ้น 15 ค่ำ ทั้งนี้เพื่อนำผ้าไตรจีวรไปถวายให้แก่พระสงฆ์ที่ได้จำพรรษามาครบ 3 เดือนแล้ว ซึ่งการที่พระสงฆ์รูปนั้นได้มีไตรจีวรชุดใหม่มาเปลี่ยน เราเรียกว่าพระรูปนั้นได้อานิสงส์หรือได้กฐินนั่นเอง กิจกรรมงานบุญกฐินนี้ชาวพุทธถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะมีความเชื่อว่าถ้าใครได้สร้างบุญกฐินแล้วหลังจากตายไปแล้วจะไม่ไปตกนรก

คอง (กฎหมายของชาวบ้าน)

คำว่า “คอง” มีความหมายว่า “ข้อบังคับและข้อควรระวังของสมาชิกในสังคม” โดยสมาชิกแต่ละคนจะต้องถือประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามฐานะทางสังคมของตนเอง หากผู้ใดฝ่าฝืนไม่ทำตาม “คอง” จะต้องได้รับโทษ (คอง เปรียบเสมือนกฎหมายชาวบ้านแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร) ชาวขอนแก่นมีกฎหมายชาวบ้าน 14 ข้อ (14 คอง) ดังนี้ (ชลิต ชัยครรชิต. 2549)

คองที่หนึ่ง เมื่อได้ข้าวใหม่หรือผลไม้ที่มีลูกผลครั้งแรก ผู้เป็นเจ้าของต้องนำไปบริจาคทานให้ผู้มีศีลก่อนแล้วตนจึงกินภายหลัง

คองที่สอง อย่าโกงตาชั่ง อย่าจ่ายเงินกู้ อย่าปลอมแปลงเงินตรา และอย่ากล่าวคำหยาบช้ำด่าทอกัน

คองที่สาม ให้พร้อมกันทำไร่ไถและรั้วบ้านตัวเอง

คองที่สี่ ให้ล้างเท้าก่อนขึ้นเรือนทุกครั้ง

คองที่ห้า ให้ขอขมาก่อนเส้า คีไฟ แม่บันได และประตูบ้านเรือนของตัวเอง ทุกวันพระวันศีล

คองที่หก ให้ล้างเท้าก่อนเข้านอนทุกคืน

คองที่เจ็ด ให้ภรรยาจัดหาขันห้ามาขอขมาสามีและพ่อแม่ของตนทุกวันพระ (ขันห้าคือดอกไม้ 5 คู่ และเทียน 5 คู่)

คองที่แปด ทุกวันเพ็ญและวันแรม 14, 15 ค่ำ ซึ่งเป็นวันเดือนดับ ให้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์และเลี้ยงพระที่บ้านของตน

คองที่เก้า เมื่อพระภิกษุมาบิณฑบาต อย่าปล่อยให้ท่านยืนคอย เวลาใส่บาตรอย่าให้มีมือถูกบาตรและถูกต้องตัวพระภิกษุสามเณร ขณะที่ใส่บาตรห้ามสวมรองเท้า กางร่ม อุ้มลูก หรือเอาผ้าคลุมศีรษะ

คองที่สิบ เมื่อภิกษุอยู่บิณฑบาตร ให้จัดดอกไม้ธูปเทียนและอัฐบริวารไปถวายท่าน

คองที่สิบเอ็ด เมื่อเห็นพระภิกษุเดินผ่านมา ให้นำสิ่งลงยกมือไหว้แล้วค่อย

เจรจา

คองที่สิบสอง อย่าเหยียบเงาพระภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์

คองที่สิบสาม อย่านำอาหารที่ตนหรือคนอื่นกินแล้ว ไปถวายภิกษุหรือเก็บไว้ให้สามีของตนกิน

คองที่สิบสี่ อย่าเสพงามคุณในวันศีลหรือวันพระ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ และวันเกิดของตัวเอง จะเห็นว่าคองทั้ง 14 ข้อ จึงเป็นเสมือนกฎระเบียบของสังคมชาวขอนแก่นดั้งเดิมที่ให้ปฏิบัติและให้คงไว้ต่อกัน ทำให้สังคมสงบสุขมาตลอด ปัจจุบันนี้ ไม่มีใครปฏิบัติตามแล้ว ทุกคนมายึดติดกันกฎหมายสังคมยุคใหม่ แต่ในเบื้องต้นของคนขอนแก่นก็ยังยึดมั่นในคองอันดีงามตลอดมา

ประเพณีลงแขก

ความหมายของคำว่า “ลงแขก” แปลว่า ช่วยกันทำงานโดยวิธีผลัดเปลี่ยนกัน ช่วยสลับกันเป็นบ้านๆ ต่อๆ กันไป เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การลงแขกดำนา การลงแขกนวดข้าว ประเพณีลงแขกของชาวบ้านและคนอีสานเชื้อสายลาว มีความหมายว่า “เป็นการช่วยกันทำงานให้แก่เพื่อนบ้านโดยวิธีไม่คิดมูลค่า และช่วยกันด้วยความเต็มใจและเต็มกำลังของตน”

ดังนั้น การลงแขกจึงเป็นกิจกรรมทางสังคมในหมู่บ้าน ลงแรงร่วมแรงกัน ช่วยเหลือเพื่อนบ้านทำงานที่เป็นงานหนัก และเกินความสามารถที่สมาชิกในครอบครัวจะแบกรับงานเพียงครอบครัวเดียวตามลำพังได้ เป็นการบ่งบอกถึงความมีจิตใจงาม คอยให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยความเอื้ออาทรต่อกันจนกลายเป็นประเพณีประจำท้องถิ่นของคนขอนแก่นสืบทอดต่อมา

ประเภทของงานที่นิยมใช้วิธีลงแขก

- 1) ประเภทงานหนัก เช่น งานปลูกเรือนใหม่ งานรื้อบ้านเก่า
- 2) ประเภทงานมากหรืองานล้นมือ เป็นงานที่ต้องทำให้ทันเวลาหากช้าเกินไปจะทำให้เกิดความเสียหาย เช่น ดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว หาบข้าว ขนข้าว เป็นต้น

ชนิดของการลงแขก

แขกหลอน เป็นการลงแขกที่เจ้าของบ้านไม่ได้ไปขอหรือบอกกล่าว แต่ชาวบ้านเห็นว่าตามลำพังเจ้าของบ้านคงทำไม่เสร็จทันเวลาแน่ จึงชวนกันไปช่วยโดยไม่บอกกล่าวให้รู้ล่วงหน้า ทำให้เจ้าของบ้านตื่นเต้น และบรรดาแขกก็สนุกกับการที่เจ้าของบ้านสาละวนกับการหาข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงดู เช่น งานตีข้าว (นวดข้าว) เกี่ยวข้าว

แขกหา หมายความว่า เป็นการลงแขกที่เจ้าของหรือเจ้าภาพของงานไปบอกกล่าวชาวบ้านเพื่อขอแรงมาช่วยทำงาน ข้อปฏิบัติของเจ้าภาพหรือเจ้าของบ้านในการลงแขกแต่ละ

ครั้ง ประเพณีที่ชาวขอนแก่นปฏิบัติสืบมาในกรณีที่เป็นเจ้าของบ้าน คือ 1) ไปหาและบอกกล่าวเพื่อนบ้านด้วยตนเองเพราะถือว่าเป็นการให้เกียรติอย่างยิ่ง 2) จัดเตรียมข้าวปลาอาหารให้เพียงพอแก่แขกที่บอกกล่าวไป ข้อปฏิบัติของแขกที่ไปร่วมงานประเพณีลงแขก ควรกระทำดังนี้ ไปตามกำหนดเวลาที่นัดหมาย นำเครื่องมือเครื่องใช้ในงานนั้นของตนเองไปด้วยตามที่ตนนัด นำเอาอาหารของตนเองห่อไปด้วย เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของเจ้าของบ้าน และตั้งใจช่วยงานเต็มที่ไม่ว่าใครคนอื่น ประโยชน์ของประเพณีการลงแขก ประเพณีลงแขกเป็นประเพณีที่ดั่งงาม สมควรอนุรักษ์และส่งเสริมให้ดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของคนขอนแก่นและชาวอีสานสืบไป เพราะประเพณีนี้บ่งบอกถึงความรัก ความสามัคคี ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนความเอื้ออาทรของคนในหมู่บ้านซึ่งกันและกันอย่างแนบแน่น

พิธีกินตอง คนไทยลาวที่เป็นหนุ่มสาวจะมีพิธีสำคัญในชีวิตการเลือกคู่ครอง และเข้าสู่พิธีแต่งงาน หรือพิธีกินตองหนุ่มสาวไทยลาวจะคอยข้างได้รับอิสระจากพ่อแม่ในการเลือกคู่ครองคือ พ่อแม่จะไม่คอยเคร่งครัดในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหนุ่มสาวไทยลาวจะตระหนักถึงคำสอนของพ่อแม่ในเรื่องการผิดผี หรือการเกรงกลัวผีบรรพบุรุษไม่กล้าที่จะประพฤติดลวงประเพณีหรือเรียกว่าผิดผี ฮีตบ้านคองเมือง

เครื่องแต่งกาย ของกลุ่มไทยลาวในสมัยอดีต ผู้หญิงจะนุ่งซิ่นยาวปิดเข่า จะตกแต่งชายผ้าซิ่น เรียกว่า ตินซิ่น ซึ่งนิยมตินซิ่นสีน้ำเงินเข้ม (สีหม้อดิน) แทรกทางลงสีขาว ปกติใช้ผ้าฝ้าย หากเป็นพิธีการจะใช้ผ้าไหม เสื้อแขนกระบอกเกล้าผมมวยสูง หากมีอายุแล้วฝ่ายหญิงจะเกล้าผมมวยต่ำไว้ที่ท้ายทอยห่มสไบทับหรือเรียกว่าผ้าเปียงหรือห่มเปียง ส่วนฝ่ายชายจะนุ่งกางเกงเรียกตามภาษาถิ่นว่า “โซ่ง” เป็นกางเกงยาวเหนือเข่าหรือเสมอเข่า เสื้อคอกลม ผ้าหน้าติดกระดุม แขนกระบอก ผ้าขาม้าคาดเอว บางครั้งจะนุ่งใส่เสื้อผ้าไหม ซึ่งมักจะเป็นงานพิธีการจะนิยมสวมใส่ผ้าไหม

ประเพณีอีสาน จะเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้ร่วมกิจกรรมด้วยกันเสมอที่สำคัญคือการลงช่วง คือ ในช่วงเวลากลางคืน หนุ่มๆ จะมาช่วยสาวๆ บั่นฝ้าย และเกี่ยวพาราสีกันได้ในงานบุญประเพณีต่างๆ เช่น จัดที่วัด จะเปิดโอกาสได้พบปะพูดคุยกัน หากชอบพอกันก็จะตามกันไปเยี่ยมเยียนกันที่บ้านฝ่ายหญิงและสัมพันธ์ต่อเนื่องกันจนชอบพอกัน ซึ่งจะอยู่ในสายตาของพ่อแม่ตลอดจนถึงขั้นรักชอบพอและจะสู่ขอกันในพิธีกินตองต่อไป

การกินตอง เป็นการเลี้ยงในพิธีแต่งงานที่จัดเป็นพิธีใหญ่ คือ ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ที่อยู่ในครอบครัวที่มีฐานะ มีหน้ามีตาของหมู่บ้าน ฝ่ายหญิงสาวจะรู้ว่าพ่อแม่ของตนเองเป็นผู้ที่ชาวบ้านนับถือ เมื่อสมัครใจรักกับหนุ่มคนไหนจะไม่ยินยอมให้ฝ่ายชายมาชวน (มาสัมผัส/แตะต้อง) เพราะถือว่าเป็นการไม่รักษาหน้าพ่อแม่ ดังนั้น ฝ่ายหญิงสาวจะให้ฝ่ายชายมาสู่ขอตามประเพณีการสู่ขอเพื่อแต่งงาน เรียกว่า โอม หรือ โอมสาว

พิธีโอม (การสูก่อ) จะเริ่มต้นเมื่อฝ่ายชายส่งแม่สื่อหรือแม่ลามาไปทาบทามความสมัครใจจากฝ่ายหญิง โดยแม่สื่อจะไต่ถามและบอกข่าวว่าบุตรชายบ้านนั้นต้องการจะมาโอมบุตรสาว โดยพ่อแม่จะเรียกบุตรสาวมาถามความสมัครใจ หากฝ่ายหญิงสมัครใจก็จะทำพิธีโอม โดยแม่สื่อจะปรึกษากับฝ่ายผู้ใหญ่ของฝ่ายสาวเรื่องการกำหนดทำพิธีโอม ถึงวันกำหนดทำพิธีโอมกันเจ้าโคตรฝ่ายชาย (เจ้าโคตรคือบุคคลที่เป็นผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสของตระกูล) จะเป็นเฒ่าแก่จัดพานหมาก 4 คำ หรือเรียกว่า “ขันหมาก” กับเงิน 3 บาท ไปบ้านเจ้าสาว บิดามารดา ญาติพี่น้องต้อนรับเจ้าโคตรฝ่ายชายที่เป็นเฒ่าแก่มาสูก่อ (หรือมาโอม) ตามสมควร เมื่อทั้งสองฝ่ายได้นั่งตามสมควรแล้ว เฒ่าแก่ฝ่ายชายจะยกพานหมาก 4 คำ (มีผ้าขาวปิดไว้) ให้บิดามารดาของฝ่ายสาวกินและรับเงิน 3 บาทที่อยู่พานนั้นด้วย เงินนี้เรียกว่า “เงินไขปากคอก” การรับเงินแสดงว่าฝ่ายสาวตกลงใจแล้ว หากไม่ตกลงฝ่ายสาวจะส่งเงิน 3 บาทคืน ครั้นเมื่อพิธีโอมเสร็จแล้วทั้งสองฝ่ายจะปรึกษาค่าสินสอดกัน เรียกว่า “คาดค่าตอง” และต่อมาจึงทำพิธีแต่งงานตามกำหนดเวลาฤกษ์ดีของเจ้าโคตร (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2548)

5.8 ภูมิปัญญาในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานโดยราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำว่า “ปราชญ์” หมายถึง “ผู้มีปัญญารอบรู้” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “A Philosopher” หรือ “A Learned Man” มีความหมายเดียวกับคำว่า “A Highbrow” ซึ่งหมายถึง “ปรัชญา” (นิธิเอียวศรีวงศ์, 2536) “ปราชญ์” หรือ “ผู้รู้ ผู้มีปัญญา” ส่วนคำว่า “ชาวบ้าน” ตรงกับว่า “The People of a Neighborhood หรือ Villagers” และคำว่า “ชาวบ้าน” เป็นคำประสม หมายถึง หมู่ พวก ผู้อาศัยอยู่หรือคนที่อยู่ประจำถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ดังนั้นโดยรวมแล้ว คำว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” จะมีความหมายถึง ชาวบ้านผู้ที่มีความรู้หรือชาวบ้านผู้มีปัญญานั้นเอง

ธงทอง จันทรางศุ (2552) “ครูภูมิปัญญาไทย” เดิมทีเรียกปราชญ์ชาวบ้านเป็นคำที่ใช้เรียกผู้ที่นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตให้ดำเนินไปได้อย่างมีความสุข โดยใช้ภูมิธรรม ภูมิปัญญาพัฒนาสังคม อุทิศความรู้ความสามารถของตนในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรมด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษา และวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี และด้านโภชนาการให้แก่ผู้สนใจได้เรียนรู้ โดยทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยเข้าสู่การศึกษาของชาติทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษา นอกระบบ โดยไม่หวังค่าตอบแทน

ชลิตา บัณทวงศ์ (2547) ได้นิยามของคำว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ในปริมณฑลของเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบต่างๆ และสามารถทำได้จนประสบความสำเร็จเป็นที่ ยกย่องยอมรับทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ สถาบันทางวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และเป็นแบบอย่างให้แก่เกษตรกรรายอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชนอีกจำนวนมากได้ปฏิบัติตาม ทั้งในแง่แนวทางการดำรงชีวิตและ

รูปแบบวิธีการทำเกษตร นอกจากคำว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” แล้วยังมีคำอื่นที่ใช้เรียกเกษตรกรกลุ่มนี้ อีก อาทิ เกษตรกรต้นแบบ ครูบา เป็นต้น อย่างไรก็ตามปราชญ์ชาวบ้านมักมีนัยยะของความเป็นผู้อาวุโสมากกว่ารายที่ถูกเรียกขานด้วยคำอื่นๆ ดังนั้นคำว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” จึงเป็นคำเรียกขานในเชิงยกย่องบุคคลที่สั่งสอนประสบการณ์จนมีความรอบรู้หรือเชี่ยวชาญ และนำมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยก้าวข้ามขีดจำกัดของการเรียนรู้ในระบบการศึกษาและคำที่มักจะมาควบคู่กันกับปราชญ์ชาวบ้าน คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นฐานความรู้หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบเนื่องต่อกันมาทั้งทางตรง ได้แก่ การสั่งสมประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติเอง และทางอ้อม ได้แก่ การเรียนรู้จากผู้อาวุโสในชุมชนหรือความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา การก่อเกิดของปราชญ์ชาวบ้านอีสานเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของความขัดแย้งระหว่างแนวคิดการพัฒนาที่เป็นกระแสหลักที่มุ่งเน้นการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและสังคมอุตสาหกรรมกับแนวคิดการกลับคืนสู่รากเหง้าของตนเอง การพึ่งตนเอง การพึ่งพาธรรมชาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพากัน การดำรงชีวิตด้วยระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงหรือพออยู่พอกินในบริบทของสังคมเกษตรกรรมชนบทของภาคอีสาน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านอีสานได้ใช้สติ ปัญญาความรู้ท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมาแก้ไขวิกฤตปัญหา โดยอาศัยแนวคิดที่สำคัญ 2 ประการ คือ (รัตนา โตสกุล และคณะ, 2548)

1. แนวคิดการพึ่งตนเอง โดยยึดหลักธรรมคำสอนของศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต ผสมผสานกับการนำหลักคิดของบรรพบุรุษที่ได้ถ่ายทอดให้แก่ผู้นำเหล่านี้ ได้แก่ การเคารพแม่น้ำหรือแม่คงคา การเคารพดินหรือแม่ธรณี การเคารพต้นไม้ใหญ่อันเปรียบเสมือนรุกขเทวดา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้กลายเป็นหลักคิดของการรักษาสิ่งแวดล้อม การออมน้ำ ออมดิน ออมต้นไม้ใหญ่ เป็นการสร้างทุนทางสิ่งแวดล้อมสำหรับใช้เป็นบ้านนาญชีวิตในอนาคตและก่อให้เกิดความมั่นคงเป็นหลักประกันให้แก่ตนในภายภาคหน้า นอกจากนี้แนวคิดการพึ่งตนเองแล้วปราชญ์ชาวบ้านยังนำหลัก แห่งการพึ่งพาตนเองอันถือได้ว่าเป็นรากเหง้าของความเป็นสังคมชุมชนอีสานมาปฏิบัติให้เหมือนชุมชนอีสานในอดีตที่เคยอยู่แบบพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือกัน เกิดเป็นความสมัครสมานสามัคคี ซึ่งนำไปสู่ความสุขกาย สุขใจ ความอึดเอิบใจอันเป็นความสุขที่มีได้เกิดจากวัตถุที่เป็นตัวเงิน
2. แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน ซึ่งเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานคิตรากเหง้าทางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยอันเป็นสังคมเกษตรกรรม เป็นแนวคิดที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่เน้นการพึ่งตนเองและเน้นความเป็นชุมชนที่ยึดมั่นในเรื่องของการทำความดี ความมีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการมีความสมานฉันท์

คุณลักษณะของปราชญ์และแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ปราชญ์ชาวบ้านอีสานเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะดังต่อไปนี้ 1) เป็นบุคคลที่มีธรรมะอยู่ในใจซึ่งเป็นธรรมะที่เกิดจาก

ความรัก ความเมตตา ความอยากช่วยเหลือคนอื่นด้วยกัน โดยเป็นธรรมชาติที่ไม่มีการกล่าวอ้างถึง
 ศีลห้า 2) เป็นบุคคลที่ คิด ทำ สรุปรูปเขียน แล้วก็นำมาถ่ายทอดเป็นความรู้ให้คนอื่นได้อย่าง
 ชัดเจน และทะลุปรุโปร่ง เป็นทั้งรูปธรรม ทั้งชีวิตและพฤติกรรม ทั้งการกระทำ 3) บุคคลเหล่านี้มี
 ความรัก ความเป็นปราชญ์ของบุคคลเหล่านี้ไม่ได้อยู่ที่ความฉลาดของปัญญาที่เกิดจากการกระทำ
 แต่เกิดจากรักที่มีธรรมชาติเป็นแรงบันดาลใจให้แบ่งปันลูกหลาน 4) บุคคลเหล่านี้เป็นร่วมโพธิ์ร่วม
 ไทโรที่แผ่ออกมาเป็นปรากฏการณ์ของภูมิปัญญาที่เกิดจากการกระทำด้วยความรักแผ่นดินเกิด รักป้า
 รักชุมชน รักความเป็นคนอีสาน อย่างไรก็ตามปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ต่างเป็นส่วนหนึ่งของคนอีสาน
 ที่ถูกกระทำและเป็นเหยื่อจากกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ครอบงำให้คนอีสานหลงผิดกับ
 กระแสทุนนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งกว่าที่ปราชญ์ชาวบ้านจะหลุดพ้นจากการครอบงำทางความคิด
 ดังกล่าวก็ต้องผ่านประสบการณ์ที่เลวร้ายต้องทนทุกข์จากการถูกบีบคั้นจากการเป็นหนี้แทบเอาตัวไม่
 รอด เมื่อปราชญ์ชาวบ้านเปลี่ยนวิถีชีวิตและวิถีแก้ปัญหาฝ่าวิกฤติของตนเองโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่น
 มาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จและพิสูจน์ได้ว่าที่ผ่านมานั้นตนเองนั้นหลงผิด เมื่อแก้ไขปัญหา
 ของตนจนผ่านพ้นวิกฤติเองแล้วปราชญ์ชาวบ้านยังทำหน้าที่เป็นผู้นำที่มีพลัง สามารถนำผู้ที่อยู่
 รอบข้างที่ตกอยู่ในวังวนของความหลงผิดให้พบกับทางออกไปสู่ความสุขที่แท้จริงของชีวิต

อัตลักษณ์และบริบทของปราชญ์ชาวบ้าน

การสร้างอัตลักษณ์ของปราชญ์ชาวบ้าน มีกลวิธีสำคัญ กล่าวคือ การ
 นำเสนอ ผ่านเรื่องเล่าบนเวทีการประชุมสัมมนาและอภิปรายที่ว่าด้วยการสร้างความเข้มแข็ง หรือ
 การพึ่งตนเอง รวมทั้งที่ปรากฏผ่านสื่อ บทความ รายงานการศึกษา และการวิจัยต่างๆ กล่าวว่า
 เรื่องเล่าชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านที่แสดงถึงอดีตที่เคยล้มเหลวมาก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความ
 ล้มเหลวจากการลงทุนทำการเกษตรเชิงเดี่ยวที่ผลสุดท้ายก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัว ทำให้
 ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้หวนรำลึกถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของคนรุ่นอดีต จนเกิดความสำนึกเห็น
 คุณค่า เกิดความภาคภูมิใจ ในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่นจนทำ
 ให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง ว่ามีของดีที่น่าจะนำมาพัฒนาสร้างคุณค่า และมูลค่าเพิ่มได้ เมื่อเริ่มคิด
 ได้จึงเปลี่ยนวิถีคิดของตนเองหันมาหาวิถีชีวิตใหม่บนพื้นฐานความพอเพียงด้วยการทำการ
 เกษตรกรรมยั่งยืน น่าสนใจกว่าที่เกษตรกรเหล่านั้น ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นปราชญ์ชาวบ้านจะ
 ปรับเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรของตนเองเข้ามาทำเกษตรกรรมยั่งยืนและสามารถทำได้จนประสบ
 ความสำเร็จนั้นต้องอาศัยความเพียรพยายามอย่างมาก ขณะที่บางท่านแม้จะไม่เคยประสบปัญหา
 หนี้สินดังเช่นรายอื่น แต่ก็มักใช้ชีวิตในทางที่ไม่สู้ดีมาก่อน นอกจากนี้ เรื่องเล่าชีวิตของปราชญ์
 ชาวบ้านยังชี้ให้เห็นอีกด้วยว่าเมื่อเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตก็เกิดผลดีขึ้นหลายๆ ประการ โดยเฉพาะ
 ความสามารถในการพึ่งตนเอง ทั้งด้านจิตใจและในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งความสามารถในการพึ่งตนเอง
 นั้นนำมาซึ่ง ความมุ่งมั่น ศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจในตนเอง (ชลิตา บัณฑุงศ์, 2547)

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของปราชญ์ชาวบ้าน คือ การเป็นผู้นำเกษตรกรผู้มีบทบาทในการสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ด้านเกษตรยั่งยืน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้เกิดขึ้นมาตอบโต้กับระบบการเกษตรเชิงเดี่ยวที่ละเลยความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างมากมายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็ความรู้เกี่ยวกับระบบการเกษตรที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ ความรู้เรื่องการคัดเลือกพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชและแมลงในไร่นา ความรู้ด้านสมุนไพรที่สั่งสมและถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน (เสรี พงศ์พิศ, 2536) บุคลิกภาพเฉพาะตัวที่สำคัญอีกประการหนึ่งของปราชญ์ชาวบ้านที่เอื้อต่อการค้นคว้าและแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาการเกษตรของตน คือ เป็นคนช่างสังเกต ช่างจดจำ ชอบค้นคว้าแสวงหาองค์ความรู้ และทดลองสิ่งใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญปราชญ์ชาวบ้านยังได้ริเริ่มกระบวนการเรียนรู้รูปแบบใหม่ให้แก่คนในชุมชนและเกษตรกรทั้งในและนอกชุมชนที่แตกต่างจากระบบการศึกษาเดิมเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้และการพึ่งตนเองอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่ากระบวนการส่งเสริมเกษตรกรมัยยั่งยืนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างอัตลักษณ์ของปราชญ์ชาวบ้านเผยแพร่สู่สาธารณะโดยการเปิดโอกาสให้เกษตรกรทั่วไปได้เรียนรู้รูปแบบการทำการเกษตรยั่งยืนจากเกษตรกรต้นแบบหรือปราชญ์ชาวบ้านอย่างกว้างขวาง จนส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรกรรมยั่งยืนในหมู่เกษตรกรเป็นจำนวนมาก เจ้าโคตรในฐานะเป็นปราชญ์ชาวบ้านจึงมีบทบาทเป็นผู้นำในการบูรณาการภูมิปัญญาที่มีมาแต่บรรพบุรุษผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ร่วมกับผู้นำชุมชนในยุคปัจจุบันให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืน

6. ผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551”

มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อช่วยเหลือหรือสนับสนุนกัน หรือทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมร่วมกัน หรือดำเนินการอื่นอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีระบบบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้

“ชุมชนท้องถิ่น” หมายความว่า ชุมชนที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่หมู่บ้านหรือตำบล

“ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” หมายความว่า ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเกิดขึ้นก่อนประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

“องค์กรชุมชน” หมายความว่า องค์กรซึ่งเป็นการรวมของชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งจัดแจ้งการจัดตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้ ไม่ว่าประชาชนจะจัดตั้งกันขึ้นเอง หรือโดยการแนะนำหรือสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ เอกชน หรือองค์กรพัฒนาเอกชน

“ผู้นำชุมชน” หมายความว่า ประธานกรรมการของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมหรือชุมชนอื่น หรือหัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ดำรงตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่นที่มีฐานะเป็นผู้นำของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมหรือชุมชนอื่นในลักษณะเดียวกัน

“สมาชิก” หมายความว่า สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล

“หมู่บ้าน” หมายความว่า หมู่บ้านตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะการปกครองท้องที่ และให้หมายความรวมถึงชุมชนที่จัดตั้งขึ้นตามประกาศของทางราชการ

“ตำบล” หมายความว่า เขตพื้นที่ในความรับผิดชอบของเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบลเขตในกรุงเทพมหานคร หรือเขตพื้นที่ที่กฎหมายเรียกชื่อเป็นอย่างอื่น

“จังหวัด” หมายความว่า กรุงเทพมหานคร

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 4 ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

การพัฒนาชุมชนจะให้เกิดผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพนั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้านในการร่วมมือกันทำงานพัฒนาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้วางไว้ เช่น ด้านงบประมาณ ด้านทุนของชุมชน ด้านการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ เป็นต้น ด้านผู้นำชุมชนหรือผู้นำองค์กรต่างๆ ในชุมชน ก็เป็นสิ่งสำคัญมากอีกด้านหนึ่ง ดังที่ (กวี วงศ์พุด, 2536) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือการเลือกตั้งหรือการยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ เช่น การชี้แนะ สั่งการ และช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ได้มีการเขียนชื่อผู้นำแตกต่างกันออกไปตามลักษณะงานและองค์การที่อยู่ เช่น ผู้บริหาร ผู้จัดการ ประธานกรรมการ ผู้อำนวยการ อธิการบดี ผู้บัญชาการเหล่าทัพ ผู้ว่าราชการ นายอำเภอ กำนัน เจ้าคณะจังหวัด เจ้าอาวาส ปลัดกระทรวง คณบดี รวมถึงผู้นำก็ต้องมีคุณสมบัติหลายอย่าง เช่น เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชนที่ดี เป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นในการทำงาน เป็นต้น ถ้าชุมชนใดมีผู้นำที่มีความรู้มีประสิทธิภาพในการทำงานพัฒนา ก็จะทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาได้เร็วยิ่งขึ้น แต่ถ้าชุมชนไหนมีผู้นำที่ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนา ก็จะทำให้ชุมชนนั้นพัฒนาอย่างล่าช้า

ดังนั้น ผู้นำของชุมชนจึงมีความสำคัญในงานพัฒนาชุมชน ถ้าชุมชนมีผู้นำที่ดีมีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาชุมชน รวมถึงมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำก็สามารถทำให้ชุมชนนั้นๆ ขับเคลื่อนงานพัฒนาได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ถ้าชุมชนใดมีผู้นำที่ไม่ดี ไม่มีประสิทธิภาพในการทำงานก็จะทำให้การพัฒนาในชุมชนนั้นเคลื่อนไปได้ช้า และสิ่งสำคัญที่สุดในการพัฒนาชุมชน คือการร่วมมือกันของคนในชุมชน คนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมและร่วมมือกัน

ทุกๆการพัฒนาด้วย ต่อให้มีผู้นำที่ดีขนาดไหนถ้าขาดองค์ประกอบส่วนนี้ไป การพัฒนาชุมชนก็เกิดขึ้น ได้ยาก

องค์ประกอบของผู้นำ และผู้นำชุมชน

ผู้นำในระดับท้องถิ่นมีความสำคัญ เพราะสามารถนำพาท้องถิ่นไปสู่การพัฒนาที่มีความเหมาะสมกับท้องถิ่นของตนและ การเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาในระดับประเทศ มีหลายประการ

องค์ประกอบของผู้นำชุมชน มีลักษณะที่ไม่ต่างจากลักษณะของผู้นำทั่วไป เพียงแต่ความเป็นผู้นำในระดับชุมชนนั้นจะมีความเป็นกันเองกับชาวบ้าน มีความใกล้ชิดและเป็นระบบเครือข่ายซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้ 1) มีความรู้ ความสามารถในกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นอย่างดี 2) มีคุณธรรม เช่น ความโอบอ้อมอารี เป็นที่ยอมรับได้ในชุมชน 3) มีความมุ่งมั่นในการทำงาน 4) สามารถประสานต่อเรื่องต่างๆ ได้ 5) มีฐานะค่อนข้างมั่นคง 6) มีความเป็นกันเองสูง หรือมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, n.d.)

ประเภทของผู้นำชุมชน แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) ผู้นำที่เป็นทางการ เช่น คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นทางการ 2) ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้มีอายุ ผู้มีความรู้ดี ช่างราชการบ้านาญ ผู้มีฐานะดีหรือพระสงฆ์ ผู้นำคนหนึ่งๆ สามารถจัดอยู่ได้ในหลายประเภท โดยมีลักษณะของการผสมผสานอยู่ในบุคคลเดียวกัน ซึ่งสามารถจัดประเภทของผู้นำได้ดังต่อไปนี้

1) ผู้นำทางความคิด จะเป็นผู้นำที่นำเสนอความคิดในการพัฒนา เช่น คิดที่จะพัฒนาคนแล้วพัฒนาเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองทางการเกษตรด้วยการทำเกษตรผสมผสาน การวิเคราะห์ชุมชน และทางเลือกในการแก้ไขปัญหา วิเคราะห์ศักยภาพกลุ่มคนจน และการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนโดยมีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน 2) ผู้นำทางด้านศีลธรรมโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำเริ่มจากการเทศน์สอนกรรมฐาน การลดละอบายมุขและประยุกต์กับงานพัฒนา 3) ผู้นำทางด้านอาชีพเทคนิค การปฏิบัติ 4) ผู้นำด้านการพูด แบบกระตุนเร่งเร้าทั้งแนวคิด และการปฏิบัติ 5) ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการกับเป้าหมาย เพื่อชาวบ้าน 6) ผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน

ลักษณะของการเกิดผู้นำ ดังนี้ 1) ผู้นำที่เกิดจากการพัฒนาชุมชน ผู้นำประเภทนี้ทำให้ชาวชุมชนเชื่อมั่นและเข้าร่วมกิจกรรมมาตลอด ลักษณะผู้นำประเภทนี้ เน้นการประชาสัมพันธ์ การประชุม ประสานกับเพื่อนชุมชนอื่น และถ่ายทอดได้ดี สมาชิกเข้าใจง่าย มีความโปร่งใส เคารพกตिकाที่วางร่วมกัน 2) ผู้นำการต่อสู้ เมื่อปัญหาหรือมีสถานการณ์ต้องเผชิญหน้ากับทางราชการ หรือโรงงานอุตสาหกรรม จะมีผู้นำที่เป็นคนหนุ่ม การที่จะต่อรองและเรียกร้องสิทธิแต่จะไม่ค่อยมี

คุณธรรม ผู้นำประเพณีนี้ระยะหลังหาผลประโยชน์ใส่ตัวเอง ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนในภาวะปกติ (สัมพันธ์ เตชะอริก, 2541)

การพัฒนาความรู้และทักษะของผู้นำชุมชน การพัฒนาความรู้และทักษะของผู้นำ เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการเสริมสร้างความรู้และพัฒนาทักษะจะทำให้ผู้นำชุมชนมีโลกทัศน์ใหม่ต่องานพัฒนา การพัฒนาความรู้ ทักษะของผู้นำจึงเป็นสิ่งจะต้องนำมาพิจารณาควบคู่ไปกับการทำงานพัฒนาชุมชนมาประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสมในแต่ละชุมชน ผู้นำโดยส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่มีความสนใจใฝ่รู้ศึกษาและพัฒนาตนเองอยู่เสมอ จะศึกษาด้วยตนเอง วิธีการศึกษาด้วยตนเองนั้น อาจเป็นการสังเกตสิ่งที่ตนเองพบเห็น แล้วจดจำมาทดลองปฏิบัติ หรือผ่านการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลต่างๆ จัดกลุ่มพูดคุยสนทนา หลังจากผ่านการไปศึกษาดูงาน ภายนอก ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนสถานการณ์ของชุมชนของตน การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จจากกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา ทำให้เห็นว่าผู้นำมีบทบาทที่ชัดเจนในการทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความยั่งยืน เป็นตัวอย่างให้ชุมชนอื่นๆ ได้ไปศึกษา นำความสำเร็จจากการพัฒนาที่มาจากผู้นำไปประยุกต์ใช้กับชุมชน แต่ในขณะเดียวกัน ต้องได้รับความร่วมมือของคนในชุมชน ที่ต้องให้ความสำคัญ และรับรู้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชน เพราะปัญหาชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นจากคนคนเดียว ทุกคนทำให้เกิดขึ้นก็ต้องช่วยกันคิด หาทางแก้พร้อมๆ กัน

สรุปผู้นำเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการพัฒนาในระดับต่างๆ การพัฒนาในระดับชุมชนก็เช่นเดียวกัน ถ้าผู้นำมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ สามารถใช้คุณสมบัติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน สังคมจะเป็นการสร้างความสุขหรือสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้น อำนาจของผู้นำ จะต้องมีการใช้ให้ถูกต้องอำนาจเป็นสิ่งสร้างหายนะ หรือก่อให้เกิดอันตรายแก่ชุมชนได้ ชุมชนจะพบกับปัญหาในด้านต่างๆ ตามมา การเลือกสรรผู้นำของชุมชนสังคมก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และมากยิ่งขึ้นว่าคุณสมบัติที่มีผู้นำ

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

ผู้นำในชุมชนแต่ละแห่ง ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นหัวหน้าหน่วยการปกครองระดับตำบล และหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่เข้าสู่ตำแหน่งโดยการเลือกของประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านหรือตำบล (กรณีกำนัน) ดังนั้น กำนันผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นผู้นำของประชาชนในระดับตำบลและหมู่บ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อพิจารณาความสำเร็จของงานปกครองและการพัฒนาในระดับตำบลหรือหมู่บ้านก็ตามการยอมรับความศรัทธา และการปฏิบัติงาน ตามนโยบายหรือคำแนะนำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของประชาชนในพื้นที่นั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเองต้องมีภาวะผู้นำเป็นประการสำคัญ ดังนั้นจึงได้มีการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำถึงความหมายและลักษณะต่างๆ ของผู้นำ โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

ธรรมรส โชติคุณุช (2519) ได้ให้ความหมายของผู้ผู้นำว่า เป็นบุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นมาหรือได้รับการยกย่องขึ้นมาให้เป็นหัวหน้า มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา และอาจชักพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางที่ดีหรือชั่วได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2545) ได้ให้ความหมายของผู้ผู้นำว่า หมายถึง บุคคลที่สามารถดึงเอาการตอบสนองที่จำเป็นและสามารถสร้างสรรค์จากผู้อื่นเพื่อปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้เสร็จสิ้นไป

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นพอจะสรุปความหมายของผู้ผู้นำหรือภาวะผู้นำ (Leadership) คือ ผู้ใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน เพื่อมุ่งให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ดังนั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้บริหารองค์การปกครองท้องถิ่นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความภาวะผู้นำ (Leadership) เนื่องจากเป็นบุคคลที่จะต้องเป็นผู้นำในการทำงานในหมู่บ้าน/ชุมชนและองค์กรทุกภาคส่วนในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการยอมรับจากประชาชนและองค์กรทุกภาคส่วนในพื้นที่

รูปแบบแห่งอำนาจของผู้ผู้นำ

การใช้รูปแบบการใช้อำนาจของผู้ผู้นำในอุดมคติของ Max Weber ได้แบ่งรูปแบบแห่งอำนาจการปกครองบังคับบัญชาออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ (ลักษณะ ภาษา, 2543)

1. รูปแบบการใช้อำนาจเฉพาะตัวหรือแบบที่อาศัยบารมี (Charismatic Domination) ผู้นำแบบนี้อาศัยบุคลิกลักษณะ คุณสมบัติ ความสามารถพิเศษเฉพาะตัวหรือบารมีที่มีอยู่ในตัวเป็นปัจจัยสำคัญในการโน้มน้าวจิตใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทั้งหลายมีความเชื่อมั่น เลื่อมใสศรัทธาในตัวเขา ยอมรับ ยอมเชื่อถือและยอมที่จะปฏิบัติตามคำสั่งคำบัญชาและความต้องการของผู้ผู้นำด้วยความเต็มใจ ด้วยความจงรักภักดีต่อผู้ผู้นำ ภายใต้สังคมที่มีผู้นำแบบนี้ กลไกการบริหารที่เหมาะสมคือ ระบบเผด็จการ (Dictatorship) หรือระบบคอมมูน (Communal) กลไกการบริหารแบบนี้จะหลวมไม่เคร่งครัดและไม่มีเสถียรภาพ

2. รูปแบบการใช้อำนาจแบบประเพณีนิยม (Traditional Domination) ผู้นำแบบนี้จะได้อำนาจมาจากความเชื่อถือและจารีตประเพณีดั้งเดิม หรือสิ่งที่ยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน ผู้ตามยอมเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ผู้นำประเภทนี้เพราะเห็นว่าเขาเป็นหัวหน้าที่ต้องปฏิบัติตามจารีตประเพณี ถ้าไม่ทำตามก็จะเป็นการขัดต่อความเชื่อถือหรือประเพณีปฏิบัติ ดังนั้นผู้นำแบบนี้จึงเปรียบเสมือนเป็นเจ้านาย ถ้าเจ้านายสั่งการใดๆ ภายใต้กรอบ ของจารีตประเพณีแล้วผู้ตามจำต้องปฏิบัติตาม เพราะความเชื่อถือในสถานภาพในทางสังคมของผู้ผู้นำ ในสังคมที่มีผู้นำแบบนี้กลไกการบริหารที่เหมาะสมคือ ระบบศักดินา หรือระบบเจ้าขุนมูลนาย (Feudal หรือ Patrimonial)

3. รูปแบบอาศัยอำนาจตามกฎหมาย (Legal Domination) ผู้นำแบบนี้ได้อำนาจมาจากกฎหมาย ผู้ตามยอมทำตามเพราะเห็นว่าผู้นำนั้นเป็นผู้ที่มาดำรงตำแหน่งอย่างชอบธรรมตามกฎหมายและเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กฎหมายกำหนดไว้ไม่ใช่เป็นผู้ที่มาเป็นผู้นำเพราะอาศัยจารีตประเพณีหรืออำนาจบารมีส่วนตัว ฉะนั้นผู้ตามจึงต้องยอมรับและปฏิบัติตามคำสั่ง คำบัญชาของผู้นำ โดยถือเป็นหน้าที่ที่ตนเองต้องทำตามกฎหมายด้วย ภายใต้สังคมที่มีผู้นำแบบอาศัยกฎหมายนี้กลไกการบริหารที่เหมาะสม คือ ระบบราชการหรือองค์การที่มีแบบแผน (Bureaucracy) นั่นเอง ทั้งนี้เพราะระบบราชการเป็นวิธีการจัดองค์การที่ตั้งอยู่บนรากฐานของกฎหมายเป็นสำคัญ ระบบราชการจะทำหน้าที่เป็นกลไกการบริหารงานของกลุ่มชน โดยผู้นำจะใช้อำนาจที่มีอยู่ตามกฎหมายปกครองมวลชนโดยผ่านระบบราชการ

แบบของผู้นำ

แบบของผู้นำมีวิธีการแบ่งได้ หลายวิธี แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีการศึกษาแบบของผู้นำที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาดังบุคคลิกภาพ และคุณสมบัติที่จำเป็นที่ผู้นำต้องมี เพื่อที่จะทำให้เป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพในการจูงใจคน สามารถทำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ เต็มกำลังความสามารถ ซึ่งเป็นการแบ่งแยกแบบของผู้นำโดยพิจารณาถึงขนาดของการใช้อำนาจหน้าที่ของผู้นำเป็นเกณฑ์ สามารถแบ่งผู้นำออกเป็น 3 แบบ ได้แก่ 1) ผู้นำแบบอัตตนิยมหรือเผด็จการ (Autocratic Leadership) ผู้นำแบบนี้จะทำการวินิจฉัยสั่งการหรือออกคำสั่งต่างๆ อย่างรวบรัด อำนาจผู้นำแบบนี้จะทำหน้าที่กำหนดแนวนโยบาย สั่งการบังคับบัญชา โดยถือเอาความคิดเห็นของตัวเองเป็นเด็ดขาด ผู้ตามต้องทำตามในทุกกรณี เพราะผู้นำแบบนี้สามารถใช้อำนาจในการที่จะให้คุณให้โทษแก่ลูกน้องได้เต็มที่ 2) ผู้นำแบบเสรีนิยม (Laissez-Faire Leadership) ผู้นำแบบนี้จะปล่อยให้ลูกน้องมีอิสระอย่างเต็มที่ในการที่จะพิจารณาตัดสินใจเลือกกระทำการต่างๆ เองได้ตามชอบใจ ซึ่งหัวหน้าแบบนี้อาจจะทำหน้าที่เหมือนบุรุษไปรษณีย์มากกว่า เพราะการใช้อำนาจการควบคุมบังคับบัญชาลูกน้องแทบจะไม่มีเลย ซึ่งในสภาพความเป็นจริงจะหาผู้นำแบบนี้ได้ยาก เพราะการมีผู้นำแบบนี้อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อการบริหารงานได้ง่าย 3) ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic Leadership) ผู้นำแบบนี้มีลักษณะอยู่กึ่งกลางระหว่างผู้นำสองแบบแรก คือผู้นำแบบนี้จะให้ความสำคัญแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ยอมรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่างๆ จากผู้ร่วมงานอื่นๆ แล้วจึงตัดสินใจปัญหาและสั่งการตามความคิดเห็นของคนส่วนมาก ผู้นำแบบนี้จะเปิดโอกาสให้ลูกน้องมีส่วนร่วมในการกระทำและตัดสินใจเสมอ

(ลักษณะ ฤาชา, 2543) ได้กล่าวถึงลักษณะผู้นำตามแนวทางตะวันตก เมื่อเทียบเคียงกับลักษณะสังคมและพฤติกรรมของคนไทยแล้ว อาจมีข้อแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้เนื่องจากพื้นฐานทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีที่แตกต่างกัน อาจสรุปลักษณะความเป็น ผู้นำในสังคมไทยได้ ดังนี้ 1) ผู้นำต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากสังคมมีการเคลื่อนไหว

เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ผู้นำต้องพัฒนาริเริ่มการทำงานในองค์กรให้รู้หน้ามีให้หยุดอยู่กับที่ความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ย่อมเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จขององค์กร 2) ผู้นำในสังคมไทยควรมีวิจารณ์ญาณสูง ยอมรับหลักการและเหตุผลในการตัดสินใจตั้งนั้นในการบริหารงานหรือการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น ผู้นำต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและใช้กระบวนการตัดสินใจที่ถูกต้องชอบธรรม โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ 3) ผู้นำในสังคมไทยยังนิยมใช้หลักเมตตาธรรม อันได้แก่ การอะลุ่มอล่วยต่อกัน ซึ่งหากพิจารณาโดยละเอียดแล้ว นอกจากจะเป็นการกระทำที่ขาดหลักการแล้วอาจก่อให้เกิดผลเสียเกิดขึ้นกับองค์กรในภายหลัง

จากการศึกษาแบบของผู้นำ พบว่า บุคคลที่จะมาดำรงตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านและผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนใหญ่จะต้องเป็นบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของสังคมในระดับหมู่บ้านตำบล และจะต้องเป็นบุคคลที่มีพื้นฐานทางครอบครัวที่ประสบความสำเร็จมาก่อน เพราะบุคคลที่จะมาดำรงตำแหน่งดังกล่าว จะต้องมีความผูกพันกับประชาชนและพื้นที่ ดังนั้น กฎหมายจึงกำหนดคุณสมบัติของผู้ดำรงตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านไว้ว่า จะต้องมิชื้อและมีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านมาไม่น้อยกว่า 2 ปี เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความผูกพันกับพื้นที่และเป็นที่ยอมรับของประชาชนในหมู่บ้านตำบลอย่างแท้จริง

กฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้อง

1. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11

ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลต่อทิศทางการพัฒนาประเทศไทยในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยยังต้องเผชิญกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ผันผวน ซับซ้อนและคาดการณ์ผลกระทบได้ยาก แม้ว่าในภาพรวมสังคมไทยมีภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้น และมีภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งแตกต่างกันไปทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน และสังคม แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ประเทศต้องเผชิญกับความเสี่ยงในหลายมิติ โดยเฉพาะความเสี่ยงจากการบริหารภาครัฐที่อ่อนแอ โครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่สามารถรองรับการเติบโตอย่างยั่งยืน ทั้งความเสี่ยงจากความเสื่อมถอยของค่านิยมที่ต้งามในสังคมไทย ความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความเสี่ยงด้านความมั่นคงของประเทศ จึงจำเป็นต้องนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่พร้อมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศไทยให้เข้มแข็งขึ้น ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเสริมสร้างทุนที่มีอยู่ของประเทศให้เข้มแข็ง ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม เพื่อเตรียมพร้อมให้ประเทศสามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

การพัฒนาประเทศไทยระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงมีแนวคิดที่มีความต่อเนื่องจากแนวคิดของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 – 10 โดยยังคงยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” รวมทั้ง “สร้างสมดุลการพัฒนา” ในทุกมิติและขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกระดับ เพื่อให้การพัฒนาและบริหารประเทศเป็นไปบนทางสายกลางเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง โดยมีการวิเคราะห์อย่าง “มีเหตุผล” และใช้หลัก “ความพอประมาณ” ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ ความสมดุลระหว่างความสามารถในการพึ่งตนเองกับการแข่งขันในเวทีโลก ความสมดุลระหว่างสังคมชนบทกับเมืองเตรียม “ระบบภูมิคุ้มกัน” ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอพร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศ ทั้งนี้ การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนต้องใช้ “ความรอบรู้” ในการพัฒนาในด้านต่างๆ ด้วยความรอบคอบเป็นไปตามลำดับขั้นตอน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย รวมทั้งเสริมสร้างศีลธรรมและสำนึกใน “คุณธรรม” จริยธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ และดำเนินชีวิตด้วย “ความเพียร” จะเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไทยในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้นในมิติการพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยงที่สังคมไทยต้องเผชิญ และเสริมรากฐานของประเทศด้านต่างๆ ให้เข้มแข็ง ควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยให้มีคุณภาพ ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม รวมทั้งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานการผลิตและการบริโภค ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่มั่นคงและยั่งยืน โดยมีแนวทางการสร้างภูมิคุ้มกันในประเด็นต่างๆ ที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ดังนี้

1. การพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจกครอบครัว และชุมชนสู่สังคมที่มีคุณภาพ สามารถจัดการความเสี่ยงและปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

1.1 การสร้างความเป็นธรรมในสังคม ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และสังคมให้ทุกคนในสังคมไทยสามารถเข้าถึงบริการสังคมที่มีคุณภาพ มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานในการสร้างอาชีพและรายได้ที่มั่นคง สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้ระบบบริหาร

จัดการภาครัฐ ที่โปร่งใส ยึดประโยชน์ส่วนรวมและเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาค ส่วนในกระบวนการพัฒนาประเทศ

1.2 การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้ความสำคัญกับการ พัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มีความพร้อมทั้งด้านร่างกายที่ สมบูรณ์แข็งแรง มีสติปัญญาที่รอบรู้ และมีจิตใจที่สำนึกในคุณธรรม จริยธรรม มีความเพียร มี โอกาสและสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต ควบคู่กับการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในสังคมและสถาบันทาง สังคมให้เข้มแข็งและเอื้อต่อการพัฒนาคน

2. การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่ทิศทางการเติบโตในรูปแบบใหม่ ที่มุ่งพัฒนา เศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็ง เพื่อลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก โดยการสร้างความเข้มแข็ง ให้กับผู้ประกอบการในภาคการผลิตและบริการ โดยเฉพาะวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ผู้ประกอบการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และผู้ประกอบการในภาคเกษตร ให้ใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ เพื่อยกระดับสู่การผลิตและการ ให้บริการบนฐานความรู้ และที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนให้มีการเชื่อมโยงกับประเทศใน ภูมิภาคต่างๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกัน รวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลง จากภายนอก ประกอบด้วย

2.1 การสร้างความเข้มแข็งภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน ให้ ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตรให้เข้มแข็งและ สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน เพื่อให้ภาคเกษตรเป็นฐานการผลิตอาหารและพลังงานที่มีความ มั่นคง โดยการเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพการผลิตภาคเกษตร การสร้างความมั่นคงในอาเซียน และรายได้ให้แก่เกษตรกรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขณะเดียวกันให้ความสำคัญกับการ สร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงานชีวภาพทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน และประเทศ เพื่อ สร้างภูมิคุ้มกันให้ภาคเกษตรสามารถพึ่งตนเองและเผชิญกับปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ได้อย่างมั่นคง

2.2 การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน ให้ ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และภูมิปัญญา ภายใต้ปัจจัยสนับสนุนที่เอื้ออำนวยและระบบการแข่งขันที่เป็นธรรม มุ่งปรับโครงสร้างการค้าและ การลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับ สาขาบริการที่มีศักยภาพ พัฒนาภาคอุตสาหกรรมสู่อุตสาหกรรมฐานความรู้เชิงสร้างสรรค์และเป็น มิตรต่อสิ่งแวดล้อม พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ ควบคู่ไปกับการปฏิรูปกฎหมาย และกฎ ระเบียบต่างๆ และบริหารจัดการเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เป็น ฐานเศรษฐกิจของประเทศที่เข้มแข็งและขยายตัวอย่างมีคุณภาพ

2.3 การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และสังคมให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศกับความร่วมมือระหว่างประเทศในภูมิภาคต่างๆ บนพื้นฐานของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกให้ความสำคัญกับการพัฒนาความร่วมมือแบบหุ้นส่วนการพัฒนาที่ยั่งยืน และยึดผลประโยชน์ร่วมกันทั้งในระดับอนุภูมิภาคและภูมิภาค สร้างปฏิสัมพันธ์ในความร่วมมือระหว่างประเทศอย่างสร้างสรรค์ เตรียมความพร้อมของประเทศไทยในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคีการพัฒนาภายในประเทศตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่นให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลง

3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เพียงพอต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแล รักษาและใช้ประโยชน์ การปรับกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ สร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้าจากเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อมและเพิ่มบทบาทของไทยในเวทีประชาคมโลกเพื่อให้สังคมมีภูมิคุ้มกัน สามารถสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพชีวิตให้คนในสังคมไทย

โดยสรุป การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในด้านต่างๆ ให้แก่ปัจเจกครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ โดยใช้แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศ สู่ความยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฉบับที่ 10 พร้อมทั้งขยายการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพจาก 3 ทุน ทั้งทุนสังคม ทุนเศรษฐกิจ และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็น 6 ทุน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะการสร้างฐานทางปัญญาเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้กับคนและสังคมไทยเป็นสังคม ที่มีคุณภาพ ก้าวสู่สังคมและเศรษฐกิจสีเขียวที่มีแบบแผนการผลิตและบริโภคอย่างยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยนำความรู้และจุดแข็งของอัตลักษณ์ไทยมาปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานนวัตกรรมที่เข้มแข็ง เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจในภูมิภาคอย่างรู้เท่าทัน สร้างความยั่งยืนของภาคเกษตรและความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างระบบธรรมาภิบาลและความสมานฉันท์ใน ทุกภาคส่วนและทุกระดับ เป็นฐานการพัฒนาประเทศที่มั่นคงและสมดุล มุ่งสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขและเป็นธรรม(แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11

2. นโยบายในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

กระบวนการระงับข้อพิพาทนอกศาล หรือการระงับข้อพิพาททางเลือก (Alternative Dispute Resolution – ADR) หมายถึง การระงับข้อพิพาทโดยไม่ใช้วิธีฟ้องศาล ซึ่งโดยหลักๆ จะแบ่งได้ 4 วิธี ได้แก่ การเจรจา (Negotiation) การไกล่เกลี่ย (Mediation) การประนีประนอมข้อพิพาท (Conciliation) และ การใช้กระบวนการอนุญาโตตุลาการ (Arbitration)

กระบวนการระงับข้อพิพาททางเลือกเจริญขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1970 - ค.ศ. 1980 ในสหรัฐอเมริกา อันเนื่องมาจากความต้องการประหยัดค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีที่ต้องเสียค่า ทนายแพ่งเพราะการพิจารณาแบบกล่าวหา และการคิดว่าความตามสัดส่วนของทุนทรัพย์ (นิติธร วงศ์ยืน, 2550)

ความหมายโดยย่อของการระงับข้อพิพาท ทางเลือกทั้ง 4 แบบข้างต้นมี ดังนี้ 1) การเจรจา (Negotiation) คู่กรณียินยอมที่จะหันหน้ามาเจรจากันเองโดยไม่มีบุคคลที่ 3 มาเกี่ยวข้องทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและเวลา แต่หากการเจรจาไม่ลงตัวก็อาจทำให้หาข้อสรุปไม่ได้ล่าช้า หากจะตกลงทำการเจรจากันอาจต้องกำหนดเวลาให้แน่นอนว่าจะต้องเจรจากันให้เสร็จสิ้นเมื่อใด ข้อดีอีกประการหนึ่งของแนวทางนี้ก็คือ สามารถรักษาความสัมพันธ์ระหว่างคู่เจรจาไว้ได้เนื่องจากไม่มีบุคคลที่สามมาเกี่ยวข้อง 2) การไกล่เกลี่ย (Mediation) มีบุคคลที่ 3 มาเกี่ยวข้องคือผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) 3) การประนีประนอมข้อพิพาท (Conciliation) 4) การอนุญาโตตุลาการ (Arbitration) (มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี, n.d.)

กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคือรูปแบบหนึ่งในการระงับข้อพิพาทโดยมีบุคคลที่สามเข้ามาช่วยเหลือในการเจรจาต่อรอง ทั้งนี้แนวทางดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการระงับข้อพิพาททางเลือกที่มีจุดเด่นอยู่ที่แนวทางการดำเนินการที่ยืดหยุ่น ความประหยัดทั้งในแง่เวลาและค่าใช้จ่าย การรักษาความลับ และการเปิดให้คู่พิพาทสามารถบรรลุผลประโยชน์ร่วมกันแทนการแก้แค้นทดแทนผู้กระทำผิด ซึ่งบ่อยครั้งไม่จำเป็นหรือไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นไปแล้วอย่างแท้จริงที่ผ่านมา มีความพยายามผลักดันให้เกิดการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขึ้นในหลายภาคส่วนของประเทศ ส่วนหนึ่งคือการสร้างช่องทาง หน่วยงาน รวมถึงกฎหมายรองรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในระดับท้องถิ่น เนื่องจากหากกลไกดังกล่าวทำงานในระดับพื้นที่ได้ดี ก็จะทำให้คู่พิพาทสามารถระงับข้อพิพาทได้อย่างเป็นที่พึงพอใจของทุกฝ่าย ก่อเกิดความสมานฉันท์ในระดับชุมชน และช่วยลดภาระคดี จากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักอัน ได้แก่ การร้องทุกข์พนักงานสอบสวนหรือฟ้องร้องคดีต่อศาล ช่องทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในระดับท้องถิ่นในปัจจุบัน ช่องทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เป็นทางการในระดับท้องถิ่นประกอบด้วยสองช่องทางหลัก ได้แก่ ช่องทางการไกล่เกลี่ยโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน กับช่องทางการไกล่เกลี่ยโดยอำเภอหรือเขต ซึ่งมีรายละเอียดโดยสังเขป ดังนี้ การไกล่เกลี่ยโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติลักษณะ

ปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 มาตรา 28 ตริ โดยมีผู้ใหญ่บ้านดำรงตำแหน่งเป็นประธาน มี กรรมการโดยตำแหน่ง ได้แก่ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีภูมิลำเนา ในหมู่บ้าน ผู้นำ ผู้แทนกลุ่ม หรือองค์กรในหมู่บ้าน และมีกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ถึง 10 คน ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของราษฎรในหมู่บ้านแล้วให้นายอำเภอพิจารณาแต่งตั้ง กฎหมายที่กำหนด หลักเกณฑ์และวิธีการใกล้เคียงข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้แก่ ข้อบังคับ กระทรวงมหาดไทยว่าด้วย การปฏิบัติงานประณีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 ซึ่งกำหนดว่า คู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถแสดงความประสงค์ให้มีการไกล่เกลี่ยต่อ ผู้ใหญ่บ้าน หากข้อพิพาทเกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือคู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้าน โดย จะต้องเป็นข้อพิพาททางแพ่งหรืออาญาในความผิดต่อส่วนตัวเท่านั้น

กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะเริ่มขึ้นเมื่อคู่พิพาททุกฝ่ายแสดงความยินยอมเข้าร่วม กระบวนการ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะมอบหมายให้กรรมการไม่น้อยกว่า 2 คน เป็นผู้ดำเนินการแทนในการสอบถาม ตรวจสอบเอกสาร วัตถุ หรือสถานที่ รวมถึงการ ประณีประนอมคู่พิพาททุกฝ่ายพร้อมกันโดยอาศัยหลักกฎหมายหรือจารีตประเพณีท้องถิ่นที่ไม่ขัดต่อ กฎหมาย อำเภอลำปางและเขตพระราชบัญชาผู้บัญชาการมณฑลพายัพ (ฉบับที่ 7) พ.ศ.2550 มาตรา 14 กำหนดให้อำเภอ มีหน้าที่ไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทในกรณีที่เป็นข้อพิพาททางแพ่ง เกี่ยวกับที่ดิน มรดกหรือมีทุนทรัพย์ไม่เกิน 200,000 ในกรณีที่คู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนา อยู่ในเขตอำเภอ และมีหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาในความผิดต่อส่วนตัวที่ไม่ใช่เรื่องเพศซึ่ง เกิดขึ้นในเขตอำเภอ ทั้งนี้เนื้อหาในส่วนเนื้อหาเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาททางแพ่งให้ บังคับใช้ในเขตของกรุงเทพมหานคร โดยอนุโลมด้วย

สำหรับหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินการ ปราบปรามโดยละเอียดในกฎกระทรวงว่าด้วยการ ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ. 2553 และกฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ย ความผิดที่มีโทษทางอาญา พ.ศ. 2553 ดังนี้

ในกรณีข้อพิพาททางแพ่ง กฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ทางแพ่ง พ.ศ. 2553 กำหนดให้คู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถแจ้งความประสงค์ให้มีการไกล่เกลี่ย และประนอมข้อพิพาทต่อนายอำเภอ แล้วให้นายอำเภอแจ้งและสอบถามความประสงค์ของฝ่ายที่ เหลือ หากทุกฝ่ายยินยอมให้เริ่มดำเนินการ สำหรับการคัดเลือก “คณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย และประนอมข้อพิพาท” ต้องย้อนกลับไปพิจารณาพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2550 มาตรา 14 ซึ่งกำหนดให้คู่พิพาทเลือกบุคคลฝ่ายละ 1 คน หลังจากนั้น กฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยฯกำหนดต่อว่าการเลือกตั้งกล่าว ให้เลือกจากบัญชีรายชื่อที่จัดทำ เสร็จแล้วจากการประกาศรับสมัครบุคคลในพื้นที่ คัดกรองโดยนายอำเภอ และให้ความเห็นชอบโดย คณะกรรมการจังหวัด ส่วนประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ยนั้น ให้คู่พิพาทร่วมกันเลือกว่าจะเป็นนายอำเภอ

พนักงานอัยการจังหวัด หรือปลัดอำเภอก็ได้ ในส่วนกระบวนการให้ประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ยชี้แจงวิธีการดำเนินการ ให้คู่พิพาททราบ รับฟังข้อเท็จจริงเบื้องต้นต่อหน้าคู่กรณีทุกฝ่าย หลังจากนั้นให้เปิดโอกาสให้คู่พิพาทเสนอข้อผอนผันต่อกันแล้วเสนอทางเลือกและดำเนินการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท สำหรับเรื่องกรอบระยะเวลาดำเนินการ ต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จในเวลาไม่เกิน 3 เดือน ขยายเวลาได้ครั้งละ ไม่เกิน 3 เดือน ในกรณีจำเป็นและคู่พิพาทยินยอม แต่รวมแล้วไม่เกิน 1 ปี ทั้งนี้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2550 มาตรา 14 ยังได้กำหนดว่าอายุความในการฟ้องร้องคดีสะกดหยุดลงนับแต่วันยื่นข้อพิพาทจนถึงวันสิ้นสุดกระบวนการ การกำหนดดังกล่าว เพื่อจูงใจให้คู่พิพาทไม่ต้องกังวลว่าการเข้าสู่กระบวนการจะทำให้ล่าช้าจนคดีขาดอายุความไม่สามารถฟ้องร้องได้

ส่วนในกรณีข้อพิพาททางอาญา กฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยความผิดที่มีโทษทางอาญา พ.ศ. 2553 กำหนดให้ผู้เสียหายหรือผู้ถูกกล่าวหาสามารถแสดงความประสงค์ต่อนายอำเภอหรือปลัดอำเภอในเขตนั้น หลังจากนั้นให้นายอำเภอแจ้งและสอบถามฝ่ายที่เหลือว่ายินยอมเข้าสู่กระบวนการหรือไม่ หากคู่พิพาททุกฝ่ายยินยอมให้เริ่มดำเนินการ โดยให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอ ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย ก่อนเริ่มดำเนินการให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอที่รับข้อพิพาทไว้แจ้งให้ทุกฝ่ายทราบว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถบอกเลิกการดำเนินการเมื่อใดก็ได้ แต่ในกรณีที่กระบวนการดำเนินไปจนกระทั่งทั้งสองฝ่ายได้ตกลงจัดทำหนังสือตกลงยินยอมสิทธิการนำคดีอาญามาฟ้องจะระงับลงทันที การสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับข้อพิพาทให้ดำเนินการต่อหน้าทุกฝ่าย ยกเว้นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มาตามที่นัดหมายโดยไม่มีเหตุอันควร ส่วนการไกล่เกลี่ยให้กระทำพร้อมหรือแยกกันก็ได้ โดยแต่ละฝ่ายสามารถให้บุคคลที่ไว้วางใจไม่เกิน 2 คน เข้าร่วมฟังยกเว้นครั้งที่ผู้ไกล่เกลี่ยเห็นว่าการอนุญาต จะทำให้เกิดอุปสรรค ทั้งนี้ให้ผู้ไกล่เกลี่ยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเสนอข้อผอนผันต่อกัน เสนอทางเลือก และห้ามเปิดเผยข้อเท็จจริงที่ได้มาจากการดำเนินการยกเว้นเป็นการเปิดเผยตามคำสั่งศาล ในส่วนกรอบระยะเวลาการดำเนินการ กฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยฯ กำหนดว่าให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 15 วัน และขยายเวลาได้อีก 15 วันหากผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหายินยอม นอกจากนี้ พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2550 มาตรา 14 ยังกำหนดเพิ่มเติมว่าหากดำเนินการไม่สำเร็จ ให้เริ่มนับอายุความการร้องทุกข์ตั้งแต่วันที่มีการจำหน่ายข้อพิพาท (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, n.d.)

สำหรับผลลัพธ์ของกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในระดับท้องถิ่นนั้น ถือได้ว่าโดยรวมไม่แตกต่างจากการไกล่เกลี่ยในชั้นศาล กล่าวคือ หากคู่พิพาทสามารถจัดทำสัญญาประนีประนอมยอมความในกรณีข้อพิพาททางแพ่ง เนื้อหาตามสัญญาดังกล่าวจะผูกพันคู่พิพาท ถ้าภายหลังฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ทำตาม ฝ่ายที่เสียหายฟ้องร้องต่อศาลเพื่อขอให้ศาลพิจารณาว่าสัญญามีเนื้อความขัดต่อหลักกฎหมายหรือไม่ หากไม่ให้มีคำสั่งบังคับใช้สัญญา (แต่หากเป็นสัญญาประนีประนอมที่จัดทำขึ้น

ใน ชั้นศาล และศาลได้พิพากษาตามเนื้อหาไปแล้ว สามารถบังคับใช้ได้เลย) ส่วนข้อพิพาททางอาญา ในความผิดต่อส่วนตัว คู่พิพาทสามารถระงับข้อพิพาทได้ผ่านการแสดงพฤติการณ์ยอมความ เช่น ถอนคำร้องทุกข์ในชั้นพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการ ทำหนังสือแสดงข้อตกลงการยอมความ ซึ่งเหล่านี้จะส่งผลให้สิทธิในการฟ้องร้องคดีอาญาต่อศาลระงับไป หากภายหลังฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่กระทำตามที่ตกลงกันได้ ฝ่ายที่เสียหายจะมีสิทธิฟ้องร้องเป็นคดีแพ่งเพื่อเรียกค่าเสียหายตามที่เห็นสมควรหรือเคยตกลงกันได้เท่านั้น สำหรับในกรณีที่เป็นข้อพิพาททางแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ซึ่งหมายถึงกรณีที่การกระทำผิดทางอาญาที่เกิดขึ้นได้สร้างความเสียหายที่ทำให้ผู้กระทำผิดต้องรับผิดชอบทางแพ่งด้วย ในทางกฎหมายจะถือว่าประเด็นทางแพ่งกับอาญานั้นแยกออกจากกัน ดังนั้นจึงต้องแยกดำเนินการระหว่างการทำสัญญาประนีประนอมเพื่อยุติข้อพิพาททางแพ่งกับการยอมความในกรณีข้อพิพาททางอาญา ผลสำเร็จทางใดทางหนึ่งจะไม่ส่งผลให้สิทธิในการฟ้องร้องดำเนินการอีกทางหนึ่งหมดไปด้วย อย่างไรก็ตามคู่พิพาทสามารถจัดทำสัญญาประนีประนอมแล้วระบุในเนื้อหาว่าให้มีการระงับข้อพิพาทหรือคดีทั้งทางแพ่งและทางอาญาได้ (สรวีศ ลิ้มปริงซี, 2552)

ข้อพิพาททางสังคมในอดีตของชาวอีสาน สามารถแก้ไขระงับข้อพิพาทได้ด้วยวิธีทางสังคม ใช้ขนบธรรมเนียมประเพณี ฮีตบ้าน ครองเมือง กรรมการหมู่บ้าน ตุลาการหมู่บ้าน ศาสนา พระภิกษุ และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาใช้ในการระงับข้อพิพาททางสังคม ชาวอีสานในอดีตใช้ ภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับ ฮีต 12 คอง 14 กฎหมู่บ้าน คำสาบาน พิธีกรรมความเชื่อต่อผี ปู่ตา ศาลพระภูมิ ศาลเจ้าปู่ โดยผู้นำชุมชน มีผู้อาวุโส คณะกรรมการหมู่บ้าน เฒ่าจ้ำ หมอสูตร พระสงฆ์ พระพุทธรูป ศาลเจ้าปู่ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น กระบวนการดังกล่าวมีภูมิปัญญาชาวบ้านของผู้นำชุมชน และกลุ่มบุคคลดังกล่าวเป็นผู้ระงับข้อพิพาท (สมชาย วรรณฤ, 2551)

กล่าวโดยสรุป ช่องทางในระดับท้องถิ่นที่กล่าวไป มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะจุดคัดกรองเพื่อระงับข้อพิพาทก่อนจะลุกลามไปสู่การร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนหรือฟ้องร้องต่อศาล นอกจากนี้ หากช่องทางดังกล่าวมีประสิทธิภาพและเปิดกว้างการมีส่วนร่วมเพียงพอยังสามารถเป็นช่องทางช่วยสนับสนุนแนวคิดเรื่องยุติธรรมชุมชนซึ่งเปิดให้คนในชุมชนมาจับทบทวนในการเจรจา ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทกันเองอีกด้วยจากนโยบายและกฎหมายดังกล่าว จึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับ ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรและบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน หากมีการบูรณาการหรือปรับใช้ภูมิปัญญา และกฎหมายปัจจุบันในการบริหารงานในชุมชนก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

1. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functionalism)

โบนิสโลว์ มาลินโนวสกี (ค.ศ. 1884-1942) นักมานุษยวิทยาชาวโปแลนด์ เสนอว่า องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมต่างได้ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์และ วัฒนธรรม เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และการมีลูกหลานสืบเผ่าพันธุ์

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Functionalism) ของมาลินอสกี (Malinowski, 1884-1942) ได้นำเสนอแนวคิดหลักของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม คือ การเน้นที่วัฒนธรรมในการทำหน้าที่สนองความต้องการต่อความจำเป็นของปัจเจกบุคคล โดยวัฒนธรรมได้เติบโตมาจากความต้องการต่อความจำเป็น 3 ด้านของมนุษย์ คือ 1) ความต้องการด้านความจำเป็นพื้นฐานเป็น ความต้องการเบื้องต้นของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพให้มีชีวิตอยู่ เช่น ต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน การเจริญเติบโต การสืบพันธุ์ เป็นต้น 2) ความต้องการด้านสังคม จะเกี่ยวกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคมเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานและทำให้ ร่างกายได้รับการตอบสนองความต้องการเบื้องต้นได้ เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร การป้องกันภัย และผลิตสินค้า การบริการ และการควบคุมทางสังคม 3) ความต้องการทางด้าน จิตใจ คือ ความต้องการของมนุษย์เพื่อความมั่นคงทางด้านจิตใจ เช่น ความต้องการสงบทางใจ ความกลมกลืนกันทางสังคมและเป้าหมายชีวิต ระบบสังคมที่สนองความต้องการเหล่านี้ ได้แก่ ความรู้ กฎหมาย ศาสนา นิยายปรัมปรา ศิลปะ และเวทมนต์คาถา โดยทั่วไปเวทมนต์คาถาทำ หน้าที่ที่ทำให้คนรู้สึกอบอุ่นใจ เพราะงานบางอย่างที่มนุษย์ทำค่อนข้างยากลำบากและมนุษย์ไม่ สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดผลอย่างไรบ้าง ทำให้เกิดความไม่มั่นใจ จึงต้องพึ่งเวทมนต์คาถาให้ ช่วย เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจมากขึ้น ส่วนนิยายปรัมปรามักให้อำนาจชนชั้นปกครองและให้ค่านิยม ทางสังคม

มาลินอสกี (Malinowski) ย้ำว่าวัฒนธรรมทุกด้านมีหน้าที่ต้องทำ คือ การตอบสนอง ความต้องการของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง 3 อย่าง ดังกล่าวแล้ว ส่วนต่างๆ ของ วัฒนธรรมมีหน้าที่เพื่อสนองความต้องการของปัจเจกชนในสังคมนั้น แนวความคิดกล่าวจึงเป็นหลัก สำคัญในการนำมาใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของคนในสังคมทั้งหมดของแต่ละวัฒนธรรม (ทรงคุณ จันท จร, 2553)

การศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่ เป็นการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพของ ส่วนต่างๆ (Parts) ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมโดยรวม (The Whole) สัมพันธ์ภาพของส่วน ต่างๆ ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมนั้นเรียกว่า “โครงสร้างของสังคม” (Structure of Society) โครงสร้างของสังคมหมายถึงสัมพันธ์ภาพของกิจการต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่ในสังคมทุกสังคม อันได้แก่

กิจกรรมทางด้านครอบครัว ญาติพี่น้อง ด้านการศึกษา ด้านอนามัยการเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ความเชื่อ ศาสนา และอื่นๆ การประสานงานกันของระบบย่อยต่างๆ ของโครงสร้างสังคม เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของสังคมเช่นเดียวกับของมนุษย์ถ้าหากว่าระบบย่อยต่างๆ ทำหน้าที่ ไม่ประสานกันเพียงพอก็อาจจะสร้างความยุ่งยากในการดำรงอยู่ ดังนั้นระบบย่อยต่างๆ ของสังคมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ตามความถนัดเฉพาะของแต่ละส่วนให้ดี และจะต้องประสานสัมพันธ์กับการทำงานของระบบย่อยอื่นๆ ที่มีอยู่ภายในระบบใหญ่คือ โครงสร้างสังคมเป็นส่วนรวมด้วย มิฉะนั้นสังคมนั้นอาจเกิดความยุ่งยาก ไร้สาระสลาย และในที่สุดก็อาจสลายตัวไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ดังได้พรรณนาไว้ระบบย่อย (Subsystems) สำคัญที่มีอยู่ในโครงสร้างของทุกสังคมมนุษย์พิจารณาตามลักษณะอันเป็นความถนัดเฉพาะ (Specialization) ของกิจกรรมพอจะแบ่งแยกออกได้เป็น 6 ระบบ ดังต่อไปนี้ 1) ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านครอบครัวและญาติพี่น้อง 2) ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางการให้การศึกษาอบรม 3) ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางการป้องกัน รักษาและบำรุงสุขภาพสมาชิกของสังคม 4) ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ 5) ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านการเมืองและการปกครอง 6) ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านความเชื่อและศาสนา ต่างๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสังคม

การศึกษาสัมพันธ์ภาพระหว่างระบบย่อยต่างๆ ในโครงสร้างสังคมเหล่านี้ทำให้เกิดภาพรวมของความมั่นคงทางสังคมทำให้ทราบว่าสังคมคงรูปอยู่ได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมของชาวบ้านที่ต่างมีหน้าที่รับผิดชอบที่แตกต่างกัน ต่างคนมีบทบาทของตนว่าต้องทำอะไรใดทฤษฎีดังกล่าวนี้จะทำให้ทราบถึงขอบข่ายหน้าที่ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องกระทำให้ดีที่สุด

(ทรงคุณ จันทจร, 2553) ได้ศึกษาพบว่า โครงสร้างระบบย่อยของสังคมกะเลิงที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ 6 ระบบย่อย ดังนี้ 1) โครงสร้างทางสังคมและระบบย่อยทำหน้าที่เกี่ยวกับครอบครัว และญาติพี่น้อง มีการเคารพนับถือในสายตระกูล ทำให้เกิดความรักกลมเกลียวและอบอุ่น 2) โครงสร้างทางสังคมและระบบย่อย ทำหน้าที่เกี่ยวกับให้การศึกษาอบรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทำภายในครอบครัวและผ่านกลุ่มเครือญาติ 3) โครงสร้างทางสังคมและระบบย่อย ทำหน้าที่ป้องกันรักษาและบำรุงสุขภาพมีหมอพื้นบ้านคอยแนะนำรักษา เช่น หมอสู่วัณญ์ หมอธรรม หมอเป่า เป็นต้น 4) โครงสร้างทางสังคมระบบย่อย ทำหน้าที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจทำในระบบครอบครัว เครือญาติ และสมัครพรรคพวก เช่น การเก็บของป่า เลี้ยงสัตว์ในป่า ทำไม้ปลูกบ้าน และล่าสัตว์ เป็นต้น 5) โครงสร้างทางสังคมระบบย่อย ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านการเมืองและการปกครอง กลุ่มผู้นำที่สำคัญ คือ คนเฒ่าคนแก่ในสายตระกูล ปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านเสริมเข้าไปอีก 6) โครงสร้างทางสังคมและระบบย่อย ทำหน้าที่เกี่ยวกับด้านความเชื่อและศาสนามีกลุ่มหมอพื้นบ้าน หมอผี และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา นำประกอบพิธีกรรมตามฮีตสิบสอง จาก

โครงสร้างทางสังคมและระบบย่อย ทั้ง 6 ด้าน ดังกล่าวมาทำให้สังคมชาวกะเลิงเป็นปึกแผ่นและมั่นคงตลอดมา ผลการเรียนรู้จากการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่ผลการเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรม 3 ด้าน คือความรู้ ความรู้สึก และการปฏิบัติ

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นฐานในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ สรุปได้ดังนี้ 1) ถ่ายทอดการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง 2) ถ่ายทอดการเรียนรู้ผ่านทางพิธีกรรม 3) ถ่ายทอดการเรียนรู้ผ่านหลักคำสอนของพุทธศาสนา 4) ถ่ายทอดการเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ 5) ถ่ายทอดการเรียนรู้ผ่านทางลองผิดลองถูก 6) ถ่ายทอดการเรียนรู้ผ่านครูพัก ลักจำ 7) ถ่ายทอดการเรียนรู้ผ่านทางนิทานพื้นบ้าน 8) ถ่ายทอดการเรียนรู้ผ่านจารีต ภูมิปัญญา ข้อห้ามของสังคม เพราะฉะนั้น การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างหน้าที่จึงมีความสำคัญ 2 ประการ คือ มีลักษณะที่บ่งชี้เจตนาเพื่อการดำรงอยู่ได้ของสังคมและความมีบูรณาการทางสังคมเมื่อระบบย่อยต่างๆ มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างประสานกลมกลืนก็จะรักษารวมคือสังคมไว้ได้ สังคมจะกระทบกระเทือน เมื่อระบบย่อยที่เป็นองค์ประกอบเปลี่ยนแปลง ซึ่งจุดเน้นที่สำคัญในการนำเอาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาใช้ในการวิเคราะห์ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าเมื่อระบบใดระบบหนึ่งในสังคมหากเปลี่ยนแปลงไประบบอื่นๆ ในสังคมนั้นๆ ก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเป็นลักษณะของการปรับตัว เพื่อให้เกิดบูรณาการของระบบในสังคมนั้นเอง

สรุปทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural-Functional Theory) ลักษณะที่สำคัญของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ระบบสังคมซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ จะต้องประกอบด้วยหน้าที่ของสังคม คุณภาพของสังคมหรือระบบการพึ่งพาอาศัยของระบบย่อย ซึ่งระบบสังคมที่จะสามารถจะรักษาระบบไว้มันจะต้องทำหน้าที่สำคัญได้แก่ระบบสังคมจะต้องมีวัตถุประสงค์ และดำเนินไปเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ เพื่อความอยู่รอดแห่งสังคม ระบบสังคมจะต้องมีการปรับตัว (Adaptation) ระบบสังคมจะต้องมีการบูรณาการ ระบบสังคมจะต้องมีการจัดการกับระบบความตึงเครียด (Tension Management or Latency) เพื่อให้เกิดสภาวะสมดุล (Equilibrium) หรือสภาวะราบรื่น (Steady State) ในสังคมจุดเน้นที่สำคัญในการนำเอาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาใช้ในการวิเคราะห์ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าเมื่อระบบใดระบบหนึ่งในสังคมหากเปลี่ยนแปลงไป ระบบอื่นๆ ในสังคมนั้นๆ ก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยสอดคล้องกับเรื่องการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

2. ทฤษฎีชาติพันธุ์วรรณา

การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Studies) เป็นวิธีการศึกษาของสาขาวิชามานุษยวิทยา (Anthropological Method) ต่อมานักวิจัยและนักวิชาการในสาขาอื่นๆ เช่น ด้านสังคมศาสตร์ และด้านการศึกษาก็ได้นำวิธีการนี้มาใช้ในศาสตร์ของตนเอง การศึกษาชาติพันธุ์วรรณาในยุคแรกๆ ความสนใจจำกัดอยู่เฉพาะการศึกษากลุ่มชนบางกลุ่มในสังคม เช่น กลุ่ม

คนที่ ล้าหลัง และชนกลุ่มน้อย กลุ่มชาวนา กลุ่มชนในชนบท ต่อมาเริ่มขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น ขยายความสนใจศึกษาไปยังกลุ่มทางสังคม วัฒนธรรม สถาบัน และองค์กรร่วมสมัยแทบทุกรูปแบบ เช่น สังคมเกษตรกรรม กลุ่มกรรมอาชีพ กลุ่มสตรี พระสงฆ์ สถาบันวัด ครอบครัว โรงเรียน ชุมชนในเมือง เป็นต้น โดยได้ทำการศึกษาวัฒนธรรม ความคิด ความเป็นอยู่ของคนกลุ่มนั้นๆ อย่างลึกซึ้ง แต่ที่ผ่านมารวิชัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอดจากทั้งคน ในวงการวิจัย เชิงคุณภาพและจากภายนอก ประเด็นที่ภายนอกวิพากษ์กันมากก็คือ เรื่องความไม่ เข้มงวดของระเบียบวิธีวิจัย ทั้งประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล และมีการ ตอบโต้ในประเด็นดังกล่าวโดยพยายามปรับปรุงวิธีการ แต่โดยภาพรวมแล้ววิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์ วรรณาก็ยังคงความเป็น “เชิงคุณภาพ” อย่างเต็มรูปแบบ (ชาย โพรธิสิตา, 2547)

ชาย โพรธิสิตา (2547) ให้ความหมายของชาติพันธุ์วรรณาไว้ว่า ชาติพันธุ์วรรณา หมายถึง กระบวนการสังเกตพฤติกรรม และวิถีชีวิตของกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่ม หนึ่งแล้วรายงานโดยละเอียดถึงพฤติกรรม ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคติ ตลอดจน ค่านิยมอันเป็นผลมาจากพฤติกรรมของคนในกลุ่มนั้นๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือชาติพันธุ์วรรณาเป็น การพรรณนาถึงวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของคนในสังคมใดสังคมหนึ่ง โดยปกตินักชาติพันธุ์วรรณากับ นักมานุษยวิทยาเป็นคนๆ เดียวกัน ทั้งนี้ก็เพราะชาติพันธุ์วรรณาเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่นัก มานุษยวิทยาใช้ศึกษา “วัฒนธรรม” ของคนในสังคม

อลิศรา ศิริศรี (2541) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) ว่าเป็นการศึกษาวัฒนธรรม โดยวัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะของ การดำเนินชีวิตของบุคคล หรือของกลุ่มบุคคลในสังคมหนึ่งๆ หรือในชุมชนหนึ่งๆ ตามความเชื่อ ทักษะคติ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนาและภาษา

ศุภกิจ วงศ์วิวัฒนกิจ (2550) กล่าวว่า Ethnography เป็นการศึกษาทางชนชาติ วิทยา และการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นแนวทางหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งอธิบาย และ ตีความข้อมูลทางสังคม เจตคติ ความเชื่อ ความรู้สึก วัฒนธรรม และพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมี วิธีการเก็บข้อมูลหลายๆ วิธีในทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นักวิจัยต้องแฝงตัวเองเข้าไปคลุกคลีอยู่กับ ประชากรในชุมชนหรือท้องถิ่นที่ต้องการศึกษา เพื่อได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และวิถีการ ดำเนินชีวิตที่เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการแสดงออกของความรู้สึกและพฤติกรรมต่างๆ ของประชากร จนได้ข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปวิเคราะห์ แปลผล สรุปผลหรือสร้างทฤษฎีเพื่อใช้อธิบายพฤติกรรม ทางวัฒนธรรมของประชากรได้ โดยทั่วไปการศึกษาทางชนชาติวิทยาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ระดับมหัพภาค (Macroethnography) ที่เน้นถึงวัฒนธรรมในภาพกว้าง และ (2) ระดับ จุลภาค (Microethnography) ที่เน้นวัฒนธรรมที่แคบลงมาในขนาดประชากรที่น้อยลง หรืออาจเป็น การศึกษาเฉพาะกรณีในหน่วยงาน

อลิศรา ศิริศรี (2541) กล่าวว่า การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา คือ การนำตัวเราหรือผู้วิจัยเข้าไปสู่สิ่งที่ Geertz เรียกว่า “Thick Description” หมายถึงความพยายามที่จะบรรยายหรือพรรณนา (Describe) อย่างละเอียดลึกซึ้งถึงเหตุการณ์ ปรากฏการณ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้น การตีความหมายหรือหาความหมาย (Interpretation) เพื่อที่จะอธิบายถึงลักษณะและความเป็นไปอันสลับซับซ้อนของสังคมนั้นๆ

ชาย โปธิสิตา (2547) เห็นว่าชาติพันธุ์วรรณาเป็น “วิธีการศึกษาชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน สถาบัน รวมถึงกลุ่มหรือองค์กรในรูปแบบอื่นๆ วิธีการนี้มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นการค้นคว้าหาข้อเท็จจริง ใช้ตัวนักวิจัยเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่เคร่งครัดเพื่อหลีกเลี่ยงอคติและเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ให้มีความสำคัญกับความคิดเห็นของประชาชนผู้ให้ข้อมูล ใช้วิธีดำเนินการวิจัยแบบอุปนัย สร้างทฤษฎีขึ้นมาจากท้องถิ่นที่ศึกษาเพื่อทำการทดสอบและปรับใช้ภายในท้องถิ่นและกับที่อื่น

Sherry Lynn Gevedon (2004) ได้ให้ความหมายในเชิงนิยาม แต่กล่าวถึงลักษณะสำคัญของวิธีการนี้ประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้คือใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการวิจัยที่เน้นความเป็นองค์รวม เป็นการวิจัยที่ให้ความสำคัญแก่บริบท รวมทั้งมีการพรรณนาและการวิเคราะห์ที่เน้นปัจจัยทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวแปรสำคัญ

William J Byron (1997) ได้กล่าวถึงชาติพันธุ์วรรณาว่าเป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง เป็นเรื่องของ การพรรณนาวิเคราะห์สถานการณ์ทางวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง ส่วนความหมายกว้างๆ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมของการศึกษา การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาจึงเป็นเรื่องทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับมานุษยวิทยาแต่มีการนำมาใช้ในการศึกษา

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า ชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เป็นการศึกษาทางชนชาติวิทยา และการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นแนวทางหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งอธิบายและตีความข้อมูลทางสังคม เจตคติ ความเชื่อ ความรู้สึก วัฒนธรรม ภาษา และพฤติกรรมของมนุษย์ วิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคม โดยใช้วิธีการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเก็บข้อมูลที่เคร่งครัด เพื่อหลีกเลี่ยงอคติและให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องการวิเคราะห์ข้อมูลเน้นการพรรณนา และการวิเคราะห์ที่เน้นปัจจัยทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวแปรสำคัญ โดยทั่วไปการศึกษาทางชนชาติวิทยาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ระดับมหัพภาค (Macro Ethnography) ที่เน้นถึงวัฒนธรรมในภาพกว้าง และ 2) ระดับจุลภาค (Micro Ethnography) ที่เน้นวัฒนธรรมที่แคบลงมาในขนาดประชากรที่น้อยลง หรืออาจเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีในหน่วยงาน

ในช่วงแรกชาวตะวันตกเป็นผู้ริเริ่มศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ที่จะมีความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชนกลุ่มอื่น เพื่อประโยชน์ในการติดต่อและ

เปลี่ยนแปลงสังคม (อลิศรา ศิริศรี, 2541) ดังนั้นในระยะแรกจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือสังคมว่าเป็นอย่างไร (นิตา ซูโต, 2548) เป็นการศึกษาถึงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต ความเชื่อของกลุ่มชนหนึ่งๆ อย่างละเอียด และในปัจจุบันวัตถุประสงค์ของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา มีแนวโน้มที่มุ่งทำ ความเข้าใจปัญหาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง (Problem-Oriented) มากขึ้น แทนที่จะเป็นการศึกษาเพื่อพรรณนาหรือทำความเข้าใจชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยรวมๆ เช่น ที่เคยปฏิบัติมาแต่เดิม ประเด็นเจาะจงที่ศึกษาอาจมีหลากหลาย เช่น พฤติกรรมเสี่ยงต่อ HIV/AIDS ของคนในชุมชน การรับนวัตกรรมทางการเกษตร พฤติกรรมการใช้ยาในชุมชน ความรุนแรงในครอบครัว การเลี้ยงดูเด็กในชุมชนเมือง เป็นต้น จากพัฒนาการใหม่นี้ทำให้มีการใช้ชาติพันธุ์วรรณาเป็นการวิจัยประยุกต์ คือ ทำการวิจัยเพื่อหาทางแก้ปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งมากขึ้น นั้นหมายความว่าเนื้อหาและการดำเนินการวิจัยก็จะมุ่งการวิเคราะห์และใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะเจาะจงปัญหาในการวิจัย แต่ลักษณะสำคัญของการเป็นชาติพันธุ์วรรณา ก็ยังเป็นเรื่องของ การมุ่งทำ ความเข้าใจพฤติกรรมของกลุ่มชนไม่ใช่ของคุณบุคคล และการวิเคราะห์เชิงชาติพันธุ์วรรณานั้น ให้ความสำคัญแก่ปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรมเป็นพิเศษ แม้จะรวมเอาปัจจัยอื่นเข้ามาด้วยก็ตาม ทั้งนี้เพราะมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมและสังคมยังคงเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ชาย โพรสิตา, 2547)

จะเห็นได้ว่า การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือสังคมไม่ใช่บุคคล ถึงแม้พัฒนาการของการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มชนหรือสังคม

อลิศรา ศิริศรี, (2541) ได้เสนอขั้นตอนการทำวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การเข้าสู่สนามและการ กำหนดบทบาทผู้วิจัย (Entry to the field & Establishing the role) 2) การเก็บรวบรวมข้อมูล (Collecting Data) 3) การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data) 4) การเสนอผลสรุปการวิจัย (Presenting the Study)

การเข้าสู่สนามและการกำหนดบทบาทผู้วิจัย ได้เสนอแนวทางการเข้าสู่สนามและการกำหนดบทบาทผู้วิจัยไว้ดังนี้ 1) ผู้วิจัยจะต้องทำตนเองให้คุ้นเคยกับสถานที่ สถานการณ์ สภาพการณ์ สิ่งแวดล้อมที่ต้องการศึกษาโดยคร่าวๆ 2) ผู้วิจัยกำหนดบทบาทของตนเองในสภาพการณ์นั้นให้แน่ชัด ว่า ตนเองเป็นใคร และจะทำอะไรในสังคมนั้น 3) ผู้วิจัยจำเป็นต้องชี้แจงและแนะนำตนเองกับสมาชิกหรือบุคคลในสังคมนั้นที่ตนเองจะต้องเกี่ยวข้องกับ 4) ผู้วิจัยจะต้องแสดงบทบาทให้สอดคล้องกับที่ได้ชี้แจงไว้

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Collecting Data) กระบวนการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาจะมีลักษณะการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและมีลักษณะของการเลื้อยล้า เช่น การเก็บข้อมูลนี้จะเริ่มตั้งแต่ผู้วิจัยได้ย่างก้าวเข้าสู่สภาพการณ์นั้น ผู้วิจัยจะเริ่มสังเกตเก็บข้อมูลเบื้องต้นง่ายๆ อาจจะเป็นลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ลักษณะการจัดโต๊ะเรียน ม้านั่ง โต๊ะครู การจัดบอร์ด นอกจากนี้อาจสังเกตลักษณะของบุคคลโดยทั่วไป เป็นต้น เทคนิคในการเก็บข้อมูลของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาควรมีวิธีการหลักอย่างน้อย 3 วิธี (อลิศรา ศิริศรี, 2541) คือ

1) การสังเกต สำหรับการสังเกตนี้มีหลายรูปแบบ แต่ที่เป็นหัวใจของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนา คือ การเข้าไปอยู่ในสังคมหรือสนามที่ศึกษาเพื่อทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในการศึกษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเป็นอยู่ ความเชื่อ การดำเนินชีวิตต่างๆ อย่างละเอียดพิสดาร (Intensive Field Work) ด้วยการเป็นผู้สังเกตที่อยู่ในเหตุการณ์สภาพการณ์จริง ร่วมเป็นสมาชิกทำกิจกรรมกลุ่ม แต่ในขณะเดียวกันผู้วิจัยจะต้องทำตนเป็นกลางไม่เข้ากับกลุ่มสมาชิกย่อยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ทำตัวไม่เข้ากับฝ่ายใด

2) การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ลักษณะของการสัมภาษณ์นั้นควรจะแบ่งออกมาในลักษณะของการสนทนา (Conversation) มากกว่าที่จะเป็นการสัมภาษณ์ตามรูปแบบที่เราคุ้นเคย แต่เป็นการแลกเปลี่ยนความคิด ข้อมูล ประสบการณ์ระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกของสังคมมากกว่าจะเป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยเป็นฝ่ายป้อนคำถามต่างๆ และรอรับคำตอบจากผู้ถูกสัมภาษณ์ ลักษณะของคำถามจะเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์และบุคคล ในการสัมภาษณ์นี้อาจจะจัดรูปแบบทั้งลักษณะเป็นทางการ (Formal Interview) และไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลและเหตุการณ์

3) การศึกษาวิเคราะห์เอกสาร เอกสารต่างๆ ที่จะใช้ในการวิเคราะห์นั้นมีอยู่หลายรูปแบบนับตั้งแต่หนังสือพิมพ์ ทะเบียนประวัติ จดหมายติดต่อหรืออาจจะเป็นจดหมายติดต่อระหว่างหน่วยงานหรือภายในหน่วยงาน บันทึกข้อความท้ายจดหมาย จดหมายเหตุบันทึกประจำวัน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นกิจวัตรประจำ ความคิดพื้นฐานของสังคมนั้น นอกจากนี้ยังมีบรรดาภาพถ่าย ภาพยนตร์ เหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงถึงบรรทัดฐาน ค่านิยม การดำเนินชีวิตของกลุ่มสังคมนั้นได้ในอีกลักษณะหนึ่งและยังเป็นการยืนยันข้อมูลที่ได้มาโดย 2 วิธีแรก นอกเหนือจากนี้สิ่งที่ผู้วิจัยสามารถที่จะนำมาศึกษาและวิเคราะห์ได้อีก ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน คำพังเพย คำสอน คำขวัญ เพลงกล่อมเด็กและการศึกษาจากข้อมูลประวัติศาสตร์ การบอกเล่าของผู้รู้ (ชาย โปธิสิตา, 2547)

การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data) (อลิศรา ศิริศรี, 2541) ได้กล่าวถึงการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนามีรูปแบบการเก็บรวบรวมข้อมูลในหลายลักษณะ หลายวิธี และระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลแตกต่างกัน การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนามีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือ ขั้นตอนการวิจัยเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและอาจจะเกิดขึ้นพร้อมกันได้ ผู้วิจัยไม่

จำเป็นต้องรอให้การเก็บข้อมูลเสร็จ จึงเริ่มวิเคราะห์ข้อมูล เพราะการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถทำได้ตั้งแต่เริ่มกระบวนการเก็บข้อมูล เช่น ในขณะที่เราจดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ผู้วิจัยอาจเกิดแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งการที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสวิเคราะห์ข้อมูลในระหว่างกระบวนการเก็บข้อมูลนี้ เป็นการช่วยปรับปรุงแนวทางที่จะเก็บข้อมูลต่อไป เป็นการช่วยกำหนดจุดความสนใจในการวิจัยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการวัดประเมินอย่างต่อเนื่องว่า ผู้วิจัยรู้อะไรบ้างแล้ว และอะไรที่ควรจะต้องรู้เพิ่มอีก สิ่งที่ผู้วิจัยจะต้องระลึกไว้ว่าเหตุการณ์หรือสิ่งใดๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว หากมาเก็บข้อมูลในภายหลัง ข้อมูลที่ได้รับจะไม่เหมือนหรือไม่สามารถที่จะเทียบเท่ากับการเก็บข้อมูลในขณะที่เกิดเหตุการณ์นั้น ขั้นตอนกระบวนการของการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาจึงยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพการณ์ขณะนั้นหรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นมีหลายรูปแบบทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของเรื่องที่ศึกษา การสรุปและการวิเคราะห์ข้อมูลขึ้นอยู่กับความหมายของผู้วิจัย ผู้วิจัยไม่สามารถที่จะคาดการณ์ล่วงหน้าถึงข้อมูลที่จะได้หรือแม้แต่การกำหนดถึงลักษณะของการวิเคราะห์ข้อมูล และการเสนอผล ทั้งนี้เพราะว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณามุ่งที่จะความพยายามที่จะเข้าใจการกระทำของบุคคลในสภาพการณ์ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติในสถานที่ที่เหตุการณ์เกิดขึ้นจริง ความพยายามศึกษา เข้าใจบุคคลในสภาพแวดล้อมในสังคมที่เขาเป็นอยู่ ในสังคมที่เขาดำเนินชีวิตอยู่เป็นประจำ

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา สามารถทำเหมือนการวิจัยเชิงคุณภาพทั่วไป คือ การนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาจัดเก็บให้เป็นระบบระเบียบ การนำเสนอข้อมูลและตีความและการหาข้อสรุป แต่ก่อนที่จะวิเคราะห์ข้อมูล ควรมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อน ซึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพมีเทคนิคหนึ่งที่ได้รับนิยมนำมาใช้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล คือ เทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) เทคนิคนี้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) ต่างวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Method Triangulation) เป็นการใช้อย่างน้อย 2 วิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น เก็บรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกันจากกลุ่มตัวอย่างเดียวกัน ด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลจากเอกสาร แล้วนำข้อมูลมาตรวจสอบยืนยันกัน 2) ต่างแหล่งข้อมูล (Data Sources Triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้อาจมาจากแหล่งที่ต่างกันนั้น ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลเหมือนกันหรือใช้ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเดียวกันแต่ต่างเวลา สถานที่ และบุคคล แล้วนำข้อมูลมาตรวจสอบยืนยันกัน 3) ต่างนักวิจัย (Investigator Triangulation) เป็นการใช้นักวิจัยที่มาจากต่างสาขา หรือต่างประสบการณ์ หรือต่างภูมิหลังมาเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล แล้วนำผลการวิจัยมาตรวจสอบยืนยันกัน 4) ต่างทฤษฎีหรือแนวคิด (Theory Triangulation) เป็นการใช้อย่างน้อย 2 ทฤษฎีมาเป็นแนวทางในการอภิปรายข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย ซึ่งอาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกันก็ได้ (ศุภกิจ วงศ์วิวัฒน์นุกิจ, 2550)

การเสนอผลสรุปของการวิจัย (Presenting the Study) (อลิศรา ศิริศรี, 2541) ได้กล่าวว่า การที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ หรือการวิเคราะห์เอกสาร ผู้วิจัยต้องใช้เวลานานในการเก็บรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ ข้อมูลที่ได้จะมีลักษณะเป็นเชิงพรรณนา มีปริมาณของข้อมูลจำนวนมากนับร้อยหน้า การที่จะนำมาวิเคราะห์ทั้งหมดก็จะเป็นการเพิ่มปริมาณผลการศึกษามากขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีวิธีการและรูปแบบของการเสนอรายงานผลการวิจัย โดยต้องคำนึงถึงประเด็นสำคัญและลักษณะกลุ่มของผู้อ่าน หรือผู้ที่รับฟังรายงานการวิจัยเป็นหลัก เช่น ถ้าเป็นการเสนอต่อคณะกรรมการวิชาการ ผู้วิจัยจะต้องอธิบายถึงรายละเอียดของสภาพการณ์ การเสนอข้อมูลบางอย่างได้ในรายละเอียด แม้กระทั่งข้อคิดเห็นของผู้วิจัยเอง แต่ถ้าให้ผู้ฟัง หรือผู้อ่านที่เป็นผู้ที่อยู่ในระดับนโยบาย การสรุปอาจจะต้องทำให้สั้นกะทัดรัดและชัดเจน โดยทั่วไปอาจเป็นการบรรยายสรุป โดยนำตัวอย่างข้อมูลบางอย่างมาใช้สนับสนุนการวิเคราะห์หรือการเสนอผลงานได้อย่างไรก็ตามการตัดสินใจการให้คุณค่าของการศึกษาวิจัยนั้น ขึ้นอยู่กับผู้อ่านที่จะตัดสินใจด้วยตัวผู้อ่านเอง ลักษณะดังกล่าวจะแตกต่างไปจากการเสนอผลการวิจัยในแนวอื่น

จากการศึกษาวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณานี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้กับการศึกษาเกี่ยวกับ การบูรณาการภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิงสู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

3. ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์

ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interactions) ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interactions) ทฤษฎีนี้เริ่มด้วยความคิดเรื่องการกระทำระหว่างกัน (Interaction) และสัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นหัวใจแล้วจึงขยายวงออกไปถึงมนุษย์ แต่ละคน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม และสภาพของสังคมมนุษย์ ทฤษฎีนี้นับเป็นทฤษฎีประเภทจุลภาค (Micro) เพราะให้ความสำคัญต่อมนุษย์แต่ละคนเรียกสั้นๆ ว่าทฤษฎีสัญลักษณ์ สิ่งที่ควรทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้น คือ การกระทำระหว่างกันทางสังคมและการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ การกระทำระหว่างกันทางสังคม (Social Interaction) หมายถึง การกระทำของบุคคลที่มีผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อความคิดหรือการกระทำของบุคคลอีกคนหนึ่ง ไม่ว่าจะการกระทำนั้นจะเป็นไปในทิศทางเดียว การกระทำระหว่างกันทางสังคมจึงต้องเป็นการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ (Symbolic Interactions) ด้วย (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2545)

มีด เป็นนักปรัชญาชาวอเมริกัน ผู้วางรากฐานทฤษฎีแม่บท ชื่อการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์นี้เนื้อหาสาระความคิดของเขาได้จากหนังสือ Mind, Self and Society (143) ซึ่งเป็นหนังสือรวมคำบรรยายของเขามีผู้จัดพิมพ์ขึ้นขึ้นในภายหลังที่เขาเสียชีวิตแล้ว สำหรับในยุโรป มี George Seminal ใช้คำว่า Sociability แทนคำว่า Interaction ทำให้ความคิดเรื่องการกระทำระหว่างกันมีฐานะสูงขึ้น ซิมเมล ชี้แจงว่าโครงสร้างมหภาคและกระบวนการมหภาคที่ทฤษฎีหน้าที่

นิยมและทฤษฎีขัดแย้งได้สาธยายไว้ เช่น ชนชั้น รัฐครอบครัว ศาสนา พัฒนาการ เป็นต้น ในท้ายที่สุดเป็นเพียงภาพสะท้อนของการกระทำระหว่างกันของบุคคลนั่นเอง ในเบื้องต้น การกระทำระหว่างกันเหล่านี้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมระดับสูงขึ้นไป (กว่าระดับบุคคลที่เรียกว่า Emergent Social Phenomena) ผลต่อมาก็คือเมื่อเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมระดับสูงขึ้นไปมาแล้ว ทำให้เป็นความรู้พื้นฐานในการทำความเข้าใจกระบวนการกระทำระหว่างกันที่เกิดขึ้นในระยะแรก และต่อมาส่งผล ให้มีความยั่งยืนต่อไปได้ ภายหลังในสังคมอเมริกันโดยนักอเมริกัน เช่น William James, Charles Horton Cooley, James Mark Ballwin และ John Dewey เป็นต้น ได้แสดงให้เห็นว่า การกระทำระหว่างกันของบุคคลหล่อหลอมโครงสร้างทางสังคมได้อย่างไร และในทางกลับกัน ได้แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมได้อย่างไร (Network) ของการกระทำระหว่างกันมีอิทธิพลหล่อหลอมปัจเจกชนได้อย่างไร โดยบุคคลเหล่านี้ได้ช่วยกันขยายความคิดของซิมเมิลต่าง ๆ ให้ละเอียดกว้างขวางขึ้น มีได้จัดรูปแบบความคิดที่กระจัดกระจายกันเหล่านั้นให้เป็นระเบียบเป็นพื้นฐาน สำหรับปริทรรศน์ทางการกระทำระหว่างกันได้ โดยเป็นผู้เชื่อมโยงความคิดเรื่องจิตมนุษย์ อัดตามมนุษย์และโครงสร้างทางสังคมเข้ากับกระบวนการกระทำระหว่างกันทางสังคม

มีดจะสังเคราะห์สังกับเหล่านั้น ด้วยฐานคติที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ความอ่อนแอทางชีววิทยาของเผ่าพันธุ์มนุษย์ เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องรวมกันอยู่เป็นกลุ่ม เป็นสังคม เพื่อจะสามารถมีชีวิตรอด ประการที่สอง มนุษย์คัดเลือกเก็บรักษาการกระทำระหว่างกันที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกันซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดด้วยเอาไว้ ขณะเดียวกันก็สละทิ้งการกระทำระหว่างกันที่ไม่ส่งเสริมความสัมพันธ์เช่นนั้นทิ้งไปเสีย จากฐานคติสองประการนี้ทำให้มีดสร้างสังกับ เรื่อง “คนอื่น” เพื่อให้เป็นเครื่องระบุง หรือทำให้เกิดจิต อัดตา และสังคม รวมทั้งเป็นเครื่องบำรุงรักษาสิ่งเหล่านั้นให้คงอยู่ต่อไปได้ด้วย

จิตมนุษย์ ลักษณะเด่นของจิตมนุษย์มี 3 ประการ คือ 1) จิตมีความสามารถใช้สัญลักษณ์กำหนดสิ่งต่างๆ ในสภาพแวดล้อม ทำให้สามารถ “รู้จัก” สิ่งต่างๆ เหล่านั้น 2) จิตสามารถฝึกซ้อม แนวการกระทำต่อสิ่งต่างๆ ดังกล่าว แนวทางต่างๆ ก่อนที่จะได้ลงมือกระทำจริง และ 3) จิตสามารถหักห้ามแนวการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมไม่ควร เมื่อพิจารณาที่ได้จากการฝึกซ้อมในใจตามข้อ 2) ก่อนที่จะได้มีการปฏิบัติจริง มีด เรียกกระบวนการใช้สัญลักษณ์หรือใช้ภาษานี้ว่า “การฝึกซ้อมในใจ” (Imaginative Rehearsal) ซึ่งแสดงให้เห็นความคิดเกี่ยวกับจิตมนุษย์ของเขา ว่า จิตเป็นกระบวนการไม่ใช่เป็นโครงสร้าง ความคิด เรื่องการฝึกซ้อมในใจนี้เองเป็นความคิดสำคัญ ทำให้มีดอธิบายการเกิดขึ้นของกลุ่มที่เป็นระเบียบ (Organized Group) และการดำรงอยู่ได้ของกลุ่มเหล่านี้ เพราะจิตจะเลือกสรรแนวปฏิบัติที่ส่งเสริมความร่วมมือและการปรับตัว จึงทำให้กลุ่มเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ มีดเชื่อว่า จิตเป็นผลผลิตทางสังคม (Social Product) คือ ไม่ได้มีแต่กำเนิด จิตเกิดจากการที่มนุษย์สัมพันธ์ ผู้มีความสัมพันธ์กันมีแนวโน้มที่จะมีปฏิกริยาต่อท่าทางเหล่านั้นทำนอง

เดียวกัน มีดีให้ชื่อท่าทางที่มีความหมายทั่วไปนี้ว่า “ท่าทางตามประเพณี” (Convention Gesture) ท่าทางตามประเพณีนี้ จะก่อให้เกิดความไม่มีประสิทธิภาพสำหรับการกระทำระหว่างกัน มากขึ้น เป็นผลให้เพิ่มความสามารถของบุคคลมากขึ้น

ความสามารถใช้และตีความท่าทางตามประเพณี ที่มีความหมายทั่วไปมนุษย์นี้ เป็นขั้นตอนที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาจิต อัดตา และสังคมกล่าว คือ เมื่อมนุษย์รับรู้และ ตีความ ท่าทางแล้วก็แสดงว่า มนุษย์มีความสามารถ “สวมบทบาทของผู้อื่น” การที่บุคคลสามารถเอาใจเขามาใส่ใจเราได้ จึงเป็นการเพิ่มความเป็นได้ในกระทำระหว่างกันที่ประสานความร่วมมือกัน โดยสรุป เมื่อบุคคลได้พัฒนาความสามารถ 3 อย่างต่อไปนี้ คือ 1) ความสามารถในการเข้าใจท่าทางตาม ประเพณีนี้ได้ 2) สามารถใช้ท่าทางต่างๆ เหล่านี้ เข้าใจท่าทางของคนอื่นได้ 3) สามารถฝึกซ้อม แนวทางปฏิบัติตามทางเลือกต่างๆ ในใจได้ แล้วมีดีเชื่อว่า บุคคลหรือสิ่งมีชีวิตนั้นมีจิตแล้ว

อัดตาทางสังคม มีดีกล่าวว่า เมื่อบุคคลได้ “ภาพตนเอง” (Self-Image) จากสายตา ของคนอื่นที่สัมพันธ์กับตนมาระยะหนึ่ง ภาพตนเองที่มีลักษณะชั่วคราวนี้จะค่อยๆ ฝังลึก จนในที่สุด จะกลายเป็น “ความคิดเกี่ยวกับตนเอง” (Self-Conception) ที่เป็นเสมือนวัตถุอย่างหนึ่งที่มี ความสม่ำเสมอเป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่มีท่าที่ความโน้มเอียงที่จะชอบสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Disposition) ที่ประสานสอดคล้องกัน มั่นคงถาวรของตนขึ้น กลายเป็นอัดตาของบุคคลนั้น กระบวนการพัฒนา อัดตา 3 ขั้นตอนด้วยกัน ขั้นที่ 1 ขั้นเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Role-Taking) ซึ่งการสวมบทบาทของ ผู้อื่น มีดีเรียกว่า ขั้นการเล่นบท (Play Stage) ในขั้นนี้เป็นขั้นที่มนุษย์ยังเป็นเด็กทารกมี ความสามารถในการเล่นบทได้จำกัดเพียงคนสองคน ภาพของตนเองก็ยังคงจำกัไม่ฝังแน่นแต่อย่างใด ขั้นที่ 2 ขั้นเกมกีฬา (Game Stage) ช่วงนี้ร่างกายของเด็กเจริญวัยใหญ่ขึ้นแล้ว สามารถสวม บทบาทของผู้เล่นได้มากขึ้น แล้วบุคคลก็จะสวมบทบาทหรือเอาอย่างคนอื่นมากขึ้น บุคคลที่ทำงาน อย่างเป็นระบบมากขึ้นภาพของตัวเองก็จะมี ความซับซ้อนขึ้น ขั้นสุดท้ายเป็นขั้นที่บุคคลสามารถสวม บทบาทของบุคคลทั่วไป (Generalized Other) หรือกลุ่มท่าที่ของสังคม ขั้นนี้เป็นขั้นที่มีดีเห็นว่า บุคคลสามารถยึดถือปริทรรศน์ทั่วไปของชุมชน หรือความเชื่อทั่วไป ค่านิยมบรรทัดฐานของสังคม หนึ่งในการกระทำระหว่างกันด้านต่างๆ ได้

โดยสรุป สำหรับ Mead สังคมคือแบบแผนที่ประสานสอดคล้องกันของกิจกรรมที่ มนุษย์ก่อขึ้น ซึ่งดำรงรักษาไว้ เปลี่ยนแปลงไปตามการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ระหว่าง บุคคลหรือ ใจแต่ละคน ทั้งการบำรุงรักษาและการเปลี่ยนแปลงของสังคมกระทำผ่านกระบวนการ ของจิตและอัดตา

สรุปสาระสำคัญในเชิงทฤษฎีของทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ ดังนี้ 1) จิต อัดตา และสังคมมนุษย์เป็นกระบวนการแห่งพฤติกรรมมนุษย์และระหว่างมนุษย์ 2) ภาษาเป็น กลไกให้เกิดจิตและอัดตา 3) จิต คือ สิ่งนำเข้าสู่ของกระบวนการสังคม ซึ่งคือ การกระทำระหว่างกัน

ภายในตัวมนุษย์ 4) มนุษย์สร้างความประพัตติภายในตัวของมนุษย์เอง ไม่ใช่เป็นการตอบโต้สิ่งกระตุ้นภายนอกหรือพลังภายใน เช่น แรงขับ ความต้องการจำเป็นหรือมูลเหตุจูงใจ 5) การดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับค่านิยมสถานการณ์เฉพาะหน้าที่จะต้องกระทำ 6) การขัดเกลาทางสังคมมนุษย์เป็นทั้งการจับเขาเข้าสังคมมนุษย์และทำให้เขามีอิสระจากสังคม บุคคลที่พร้อมด้วยอัตตาไม่เป็นที่ตั้งรับเท่านั้นหากสามารถใช้ประโยชน์อัตตาในการกระทำระหว่างกัน ซึ่งอาจก่อผลเป็นพฤติกรรมที่แปลกไปจากที่กลุ่มกำหนดก็ได้

สรุปทฤษฎีที่นำมาใช้ในงานวิจัยในครั้งนี้ ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interactions) จิตมนุษย์ ลักษณะเด่นของจิตมนุษย์มี 3 ประการ คือ 1) จิตมีความสามารถใช้สัญลักษณ์กำหนดสิ่งต่างๆ ในสภาพแวดล้อม ทำให้สามารถ “รู้จัก” สิ่งต่างๆ เหล่านั้น 2) จิตสามารถฝึกซ้อม แนวการกระทำต่อสิ่งต่างๆ ดังกล่าว แนวทางต่างๆ ก่อนที่จะได้ลงมือกระทำจริง และ 3) จิตสามารถหักห้ามแนวการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมไม่ควร สังคมคือแบบแผนที่ประสานสอดคล้องกันของกิจกรรมที่มนุษย์ก่อขึ้น ซึ่งดำรงรักษาไว้ เปลี่ยนแปลงไปตามการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ระหว่างบุคคลหรือใจแต่ละคน ทั้งการบำรุงรักษาและการเปลี่ยนแปลงของสังคมกระทำผ่านกระบวนการของจิตและอัตตาสอดคล้องกับเรื่องการบูรณาการภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวภูไทยและกะเลิงสูบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

4. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusionism Theory)

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่ผลักดันให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การที่มนุษย์ใช้ชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและสังคมมีการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนค้าขาย ทำให้เกิดการซึมซับรับเอาวัฒนธรรมที่ตนไปสัมผัสก่อให้เกิดการแพร่กระจายแล้วเกิดการถ่ายทอดจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง โดยมีนักคิดที่อธิบายถึง การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ดังนี้ จี.เอลเลียตสมิท (G.Elliott Smith), วิลเลียม เจ.เพอร์รี่ (RilliamJ.Perry) และ ริเวอร์ตส์ (W.H.R.Rivers) ชาวอังกฤษ (ยศ สันตสมบัติ, 2537) มีความเห็นว่า อียิปต์ถือเป็นจุดกำเนิดอารยธรรมขั้นสูงสุด ที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายไปยังชนชาติต่างๆ ในโลกด้วยการติดต่อค้าขายกันทำให้ความรู้ศิลปวิทยาการ แพร่กระจายไปยังภูมิภาคต่างๆ

สรุปได้ว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้จากปัจจัยต่างๆ เป็นตัวกระตุ้นและเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ของมนุษย์และนำความเชื่อทางวัฒนธรรมติดตัวไปเผยแพร่ในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ หรือการแลกเปลี่ยนค้าขายทำให้วัฒนธรรมเกิดการหลั่งไหลและผสมผสานเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน จนเป็นวัฒนธรรมที่ยอมรับและเข้มแข็งทางสังคม

สรุปทฤษฎีที่นำมาใช้ในงานวิจัยในครั้งนี้ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusionism) การซึมซับรับเอาวัฒนธรรมที่ตนไปสัมผัสก่อให้เกิดการแพร่กระจายแล้วเกิดการถ่ายทอดจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้วิถี

ชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมการที่มนุษย์ใช้ชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและสังคม การแพร่กระจายไปยังชนชาติต่างๆ ในโลกด้วยการติดต่อค้าขายกันทำให้ความรู้ศิลปะ วิทยาการ แพร่กระจายไปยังภูมิภาคต่างๆ สภาพภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดเส้นทางการเดินทางของมนุษย์ที่จะนำวัฒนธรรมติดตัวไปเผยแพร่ยังพื้นที่ต่างๆ แสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า เพื่อความอยู่รอดการแปรเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรม และความรู้ใหม่ จากการไปศึกษาอย่างต่างถิ่น หรือการรู้จักแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การอพยพย้ายถิ่นที่อยู่และปัจจัยทางคมนาคม เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนค้าขายทำให้วัฒนธรรมเกิดการหลั่งไหลและผสมผสานเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน จนเป็นวัฒนธรรมที่ยอมรับและเข้มแข็งทางสังคมสอดคล้องกับเรื่องการบูรณาการภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ภูไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

พระปลัดอนันต์ สนพะเนา (2559) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว : การสืบสานภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนอีสานใต้ พบว่า การประกอบพิธีกรรมด้านความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีข้าว ยังให้ความสำคัญผู้อาวุโสสูงสุดในครอบครัว หรือหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ประกอบพิธีกล่าวคำบูชาอย่างฉวางข้าว และยังพบว่า การสืบสานความเชื่อเกี่ยวกับผี เชื่อว่าผีเป็นอำนาจกลับเหนื่อธรรมชาติ อาทิ ผีปู่ตา เชื่อว่า เป็นผีที่คอยดูแลรักษา ป้องกันอันตรายภัยพิบัติต่างๆ ไม่ให้มาถึงคนในหมู่บ้าน หรือหากคนในหมู่บ้านได้รับความทุกข์ยากลำบากกายใจ จะไปบนบานผีปู่ตา โดยมีเฒ่าจ้ำเป็นคนกลางที่ช่วยติดต่อสื่อสารระหว่างปู่ตากับชาวบ้าน ซึ่งชาวอีสานใต้ได้สืบสานตามความเชื่อจนปัจจุบัน โดยมีการประกอบพิธีเลี้ยงผีปู่ตาในช่วงเดือน 6 - 7 ของทุกปี ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้สมาชิกในครอบครัวดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนด้วยความสุขตลอดไป

ชณิศา ปานศิลา (2554) ได้ศึกษาการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการจัดสวัสดิการสังคมด้านสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชน พบว่า ชุมชนในชนบทจังหวัดมหาสารคาม ได้ให้ความสำคัญผู้สูงอายุหรือเจ้าโคตรซึ่งเป็นปู่ย่า ตา ยาย โดยจัดพิธีรดน้ำดำหัวในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ในวันนั้น บุตรหลานจะร่วมกันจัดอาหารพิเศษสำหรับผู้สูงอายุ และยังพบว่า โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพได้มาให้บริการตรวจสุขภาพให้คำแนะนำในการดูแลสุขภาพและในชุมชนยังให้ความสำคัญผู้สูงอายุในด้านเป็นผู้นำทางศาสนา หมอสูตรขวัญ หมอยาสมุนไพร หมอน้ำมันต์ น้ำมันน้ำ หมอเป่า และหมอธรรม ตามความเชื่อที่ได้สืบทอดกันมายาวนาน อันเกิดจากภูมิปัญญาของคนในแต่ละท้องถิ่น

ณัฐพงศ์ พุดห้ำ (2554) ได้วิจัยเกี่ยวกับหญิงหลังคลอด : การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ไทยลาว และไทยเขมรในภาคอีสาน ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาจะอาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านดูแลกันเองโดยผู้มีความรู้และประสบการณ์ตรง ประชาชนชาวบ้าน หมอสมุนไพรรักษาโรคสืบทอดมาจากอดีต หมอตำแยช่วยทำคลอด การดูแลสุขภาพต้องอาศัยการใช้ยาสมุนไพร การอยู่ไฟตามความเชื่อ พิธีกรรม นับถือผีเนื่องจากความห่างไกลใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพเบื้องต้นของตนเองและคนในครอบครัว การให้แรงเสริมและกำลังใจกัน หญิงหลังคลอดต้องปฏิบัติตามวิถีชีวิตในชุมชน อยู่แบบพอเพียง ยึดมั่นในความรู้ของประชาชนชาวบ้านที่ดูแลสุขภาพด้วยการใช้สมุนไพร เพราะมีบทบาทมากพอกับแพทย์และพยาบาลสมัยใหม่ การเดินทางลำบากจำเป็นต้องดูแลสุขภาพเบื้องต้นในชุมชนก่อนสภาพปัจจุบันและปัญหา การดูแลสุขภาพหญิงหลังคลอดไม่นิยมอยู่ไฟเพราะเวลาและสถานที่ไม่อำนวย เสียเวลาหลายวัน การอยู่ไฟมีขั้นตอนหลายอย่าง นอกจากน้ำพื้นแล้วต้องเตรียมสมุนไพร ไม่มีความอดทนในการอยู่ไฟ การอาบน้ำร้อนดื่มน้ำร้อน จึงใช้วิธีการประคบกระเป๋าน้ำร้อน เข้ากระโจมอบสมุนไพรซึ่งคิดว่าทดแทนกันได้ แต่จากความเชื่อดั้งเดิมการอยู่ไฟสำคัญมากอยากให้อหญิงหลังคลอดอยู่ไฟแบบสมัยโบราณ ถ้าอยู่ได้ร่างกายแข็งแรง บางคนไม่ค่อยพักผ่อนเพราะทำงานบ้านและดูแลลูกน้อย ไม่มีญาติช่วยเหลือหาหน้าหาพิน ไม่ต้องการถูกบังคับให้อาบน้ำร้อนดื่มน้ำร้อน ไม่ชะล่าตามผู้เฒ่าผู้แก่สอน อยู่ไฟไม่นานหลายวัน ความเชื่อและพิธีกรรมลดน้อยลงหมอตำนายไม่มีบทบาทการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การดูแลสุขภาพหญิงหลังคลอดที่เหมาะสมต้องคำนึงถึงประสบการณ์การอยู่ไฟ การอาบน้ำ การรับประทานอาหาร การใช้สมุนไพร การพักผ่อน การออกกำลังกาย ความเชื่อ และพิธีกรรม การปรับหรือผสมผสานความรู้เก่ากับใหม่เข้าด้วยกันให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ การใช้สมุนไพรกับการรักษาด้วยยาสมัยใหม่ผ่านองค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งได้มาจากประสบการณ์ ความเฉลียวฉลาดเปลี่ยนแปลงเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียม ประเพณี แบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน และสำนึกในความเป็นกลุ่มหรือเผ่าพันธุ์เดียวกัน มีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพผ่านแนวคิดวิถีชีวิตชุมชน

โดยสรุป รูปแบบที่เหมาะสมในการดูแลสุขภาพหญิงหลังคลอด กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ไทยลาว และไทยเขมรในภาคอีสาน พบว่า การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม บุคคลดูแลสุขภาพได้อย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพโดยพัฒนาแบบแผนการมีสุขภาพดี สร้างและสนับสนุนให้บุคคลมีความตระหนักในตนเองถึงสาเหตุ และการดูแลสุขภาพเจ็บป่วย หญิงหลังคลอดต้องตระหนักถึงความเหมาะสม การชะล่าเพื่อความปลอดภัย การเรียนรู้เพื่อการมีสุขภาพดีทำให้บุคคลมีการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมสร้างสุขภาพดีด้วยตนเอง การใช้สมุนไพรสอดคล้องกับการแพทย์แผนไทย การดูแลสุขภาพ พฤติกรรมการดูแลตนเอง การรับรู้บทบาทการเป็นแม่กับความสามารถในการดูแลตนเอง

หลังคลอด ถูกต้องเหมาะสมแบบพื้นบ้าน และประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความยั่งยืนต่อสังคมวัฒนธรรม และความเชื่อของคนอีสานสืบไป

เชื้อชาย โพร้กลิ่น (2553) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับ การพัฒนารูปแบบเครือข่ายชุมชน เพื่อป้องกันอาชญากรรมในภาคอีสาน ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของ การป้องกันอาชญากรรมและปัญหาอาชญากรรมที่จะเกิดขึ้นในภาคอีสาน พบว่า จะใช้ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อในสังคมเป็นเครื่องช่วยตัดสิน เช่น ประเพณีผูกเสี่ยว ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว ขะลำอีตลับสองคองสิบสี ความเชื่อเรื่องผี และพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนซึ่งเป็นผู้ดำเนินการตัดสิน ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ความเชื่อเรื่องผีในสังคมอีสานคล้ายกับกฎหมายในปัจจุบันคนอีสานจึงยึดถือปฏิบัติตามอีตลับสองคองสิบสี ซึ่งหมายถึงบรรทัดฐานทางสังคมแห่งการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนสภาพปัจจุบันและปัญหาของเครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันอาชญากรรมในภาคอีสาน พบว่า ประเภทของคดีที่เกิดขึ้นเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้ 1) ปัญหาที่เกิดขึ้นในภาคอีสานมีดังต่อไปนี้ ทะเลาะวิวาทในช่วงเทศกาลงานต่างๆ ยาเสพติด ชกต่อยทำร้ายร่างกาย ลักทรัพย์เมาสุรา ชู้สาว ต้มสุรา ขับรถเร็วเสียงดัง ฆาตกรรม ล้วงละเมิดทางเพศ การพนัน วางงานเด็กติดเกมส์ การเล่นห่วยเถื่อน และอุบัติเหตุจากการขับซิ่งรถ 2) การป้องกันและแก้ปัญหาใน ภาคอีสานใช้วิธีการป้องกันและแก้ปัญหาโดยวิธีการดังต่อไปนี้ โกล่เกลี่ย ประชุมปรึกษาหาแนวทาง ในการป้องกัน การประนีประนอม ปรับเป็นเงิน จัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี ฝึกอบรมให้ความรู้ เฝ้าระวังช่วยกันสอดส่อง ขอขมาจ่ายค่าทำขวัญ จัดเวรยามว่ากล่าวตักเตือน พระสงฆ์อบรมสั่งสอน ให้ผู้ปกครองดูแลลูกหลาน เยาวชน ในครอบครัวของตนเอง ให้ความรักความอบอุ่น ประชาสัมพันธ์โดยผ่านหอกระจายข่าว คณะกรรมการหมู่บ้านผู้นำชุมชน แนะนำ ตักเตือน มีกฎหมายหมู่บ้าน รายงานให้ผู้ใหญ่บ้านทราบและขอกำลังคณะกรรมการหมู่บ้าน จัดสวัสดิการให้ เช่น ตั้งสหกรณ์ร้านค้าชุมชน ประสานข้อมูลไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริมให้เยาวชนได้เรียนหนังสือ ส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสม ตรวจสอบผู้มีพฤติกรรมเสี่ยง ครูและตำรวจช่วยกันตักเตือน จัดทำเวทีแสดงความคิดเห็น ตั้งเครือข่ายในลักษณะคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกับบิดามารดาดูแลลูกของตนเอง โดยมีกำนันเป็นแกนนำ เครือข่ายดูแลความสงบช่วงมีงานจัดตั้งผู้ช่วยเจ้าพนักงานเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อย และฝึกฝนอาชีพ

รูปแบบเครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันอาชญากรรมในภาคอีสาน ได้แก่ รูปแบบที่สมาชิกและองค์กรในชุมชน ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากันเป็นเครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันอาชญากรรมโดยเริ่มต้นจากครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล และในภาคอีสาน ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการป้องกันการเกิดอาชญากรรมในชุมชนภายใต้ต้องค์ประกอบหลักที่สำคัญ คือ 1) ส่วนประกอบสำคัญของเครือข่าย 2) ลักษณะของเครือข่าย 3) งาน/กิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ 4) เป้าหมายของการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย 5) คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำ และ 6) สมาชิกเครือข่าย

โดยสรุป การใช้เครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันอาชญากรรมในภาคอีสาน โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการป้องกันอาชญากรรมสร้างรูปแบบเครือข่าย สร้างความร่วมมือ มีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันอาชญากรรมและประสานงานกับเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมาย สามารถควบคุมและป้องกันมิให้อาชญากรรมเกิดขึ้นได้ สังคมย่อมอยู่อย่างมีความสุข ดังนั้นเครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันอาชญากรรมควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการสร้างขึ้นอย่างเข้มแข็งและจริงจังต่อไป

นิคม กองเพชร (2533) ได้วิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพ่อล่าม ความปรองดองพื้นฐานในชีวิตสมรสของชาวผู้ไทย พบว่า บทบาทของพ่อล่าม ในกาสร้างความปลอดภัย ในชีวิตสมรส (ประเพณีการแต่งงาน) ของชนชาวผู้ไทย ที่ให้ความสำคัญในการแก้ปัญหา รอมชอม ไกล่เกลี่ย เปรียบเสมือนตุลาการในศาลหรือมากกว่านั้น คือเป็นพ่อแม่คนที่สอง ของลูกล่าม เป็นการสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว ซึ่งเป็นระดับพื้นฐานของสังคมได้เป็นอย่างดี

ทรงคุณ จันทจร (2553) ได้ทำการศึกษาองค์ความรู้และการถ่ายทอด ภูมิปัญญาพื้นที่บ้านในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านกุดแฮด ตำบลกุดแฮด อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร พบว่า ในอดีตภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงจัดอยู่ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก กลุ่มมอญ-เขมร แต่ปัจจุบันใช้ภาษากลุ่มไทยลาว มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อพยพเข้าสู่ประเทศไทย สำคัญ 2 ครั้ง คือ ในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อกองทัพไทยยกทัพเข้าตีลาวในศึกเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. 2367-2394 และในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อกองทัพไทยเข้าปราบฮ่อในลาว พ.ศ. 2426-2430 กะเลิงได้เข้าไปอาศัยอยู่ในเทือกเขาภูพานจังหวัดสกลนคร ใช้ชีวิตความเป็นอยู่แบบพึ่งพิงธรรมชาติมีความเชื่อว่าผีดูแลทรัพยากรธรรมชาติและอาจลงโทษผู้ที่ล่วงเกินผี ขณะเดียวกันก็เชื่อในพุทธศาสนาด้วย และยังพบว่า กะเลิงมีองค์ความรู้ของภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการเก็บของป่าล่าสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ การนำไม้จากป่ามาสร้างที่อยู่อาศัยการทำไร่หมุนเวียน การทำนา การทำฝายกั้นน้ำ และการจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำของชุมชน ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ กะเลิงบ้านกุดแฮดใช้ระบบย่อยของโครงสร้างสังคมที่มีหน้าที่ให้การถ่ายทอดโดยตรง ได้แก่ ระบบครอบครัวและเครือญาติ และใช้ระบบย่อยของโครงสร้างสังคมด้านอื่นช่วยให้การศึกษาโดยอ้อม สำหรับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านใช้วิธีผ่านทางพิธีกรรมผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนในพุทธศาสนา ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านการลองผิดลองถูก ผ่านจารีตกฎเกณฑ์ข้อห้าม และผ่านครูพักลักจำ ซึ่งผลจากการถ่ายทอดทำให้เกิดการ อนุรักษ์และการอยู่ร่วมกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของชุมชนอย่างยั่งยืน

จงกลณี ศรีจักรโคตรวิฑูส (2550) ได้ศึกษาการปฏิบัติต่อเจ้าโคตรหรือผู้สูงอายุ ซึ่งอยู่ในครอบครัว กรณีศึกษาในบริบทสังคมวัฒนธรรมอีสาน พบว่า เจ้าโคตรเป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในวงศ์ตระกูล ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ บุคคลดังกล่าวเปรียบเสมือนเสาหลักของครอบครัว เป็น

ผู้ค้าจุน ค้าคุณทางพิธีกรรม พิธีทางศาสนา ค้าคุณชุมชนเป็นที่พึ่งพิงทางกาย ทางใจ เป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิตลูกหลานในตระกูล และยังพบว่า เจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสเป็นผู้คุ้มโฮม พี่น้องร่วมสายโลหิตให้มีความรักความสามัคคี อบรมสั่งสอนบุตรหลานให้รู้จักเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส สืบทอดระบบเครือญาติ แบ่งปันมรดกให้ความเป็นธรรมแก่บุตรหลาน และถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เป็น อัตลักษณ์เฉพาะของแต่ละวงศ์ตระกูล

สิงห์ โพธิ์งาม (2547) ได้วิจัยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานการจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรมประเพณี อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา การวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี จะนำไปสู่การอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาเอกลักษณ์ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ จะต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนในชุมชน และหน่วยงานองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น โดยเฉพาะหน่วยงานองค์กรท้องถิ่น จะต้องจัดนโยบายให้ความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนได้ตระหนักและเข้าใจถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น และให้เกิดความรัก ความร่วมมือในการอนุรักษ์สืบสาน รักษา มรดกทางวัฒนธรรมของตนให้คงอยู่ได้นานที่สุด ซึ่งถือเป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชนมิใช่หน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ได้เนื้อหาสาระ สรุปได้ว่า สังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนหนึ่งๆ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเมื่อมีการเคลื่อนย้ายคนเข้าออกในสังคมจะทำให้เกิดการปรับปรนกลมกลืนทางวัฒนธรรมของผู้ก่อนและผู้มาใหม่ เอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชนหลายกลุ่มที่อยู่รวมกันจะเกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้มีการเสื่อมสลายและการคงอยู่ของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง เอกลักษณ์และวัฒนธรรมที่เข้มแข็งกว่าจะดำรงอยู่ได้ ส่วนวัฒนธรรม ที่อ่อนแอหรือมีมวลชนน้อยจะถูกดูดกลืนจากวัฒนธรรมและมวลชนที่มากกว่า ในปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าด้านวัตถุและเทคโนโลยีมากขึ้นตามลำดับ ทำให้วัฒนธรรมวัตถุนิยมทะลักไหลเข้าสู่ประเทศ วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนจะเลือนหายและเสื่อมสูญได้เร็วยิ่งขึ้น จึงต้องมีการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยังคงอยู่และฟื้นฟูหรือฟื้นฟูเอกลักษณ์และวัฒนธรรมที่สูญไปแล้ว หรือกำลังจะเลือนหายไปให้กลับมาและมีการปฏิบัติเพื่อคงไว้ในสังคมชุมชนต่อไป ที่สำคัญในการสืบทอดพัฒนา คือ องค์กรและประชาชนในชุมชนจะต้องร่วมมือกันปลูกฝังปลูกระดมความคิด ความสำนึกถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง และลงมือปฏิบัติอย่างแท้จริง นอกจากนั้น ยังจะต้องได้รับความร่วมมือจากองค์กรภายนอกและองค์กรของรัฐด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำไปประกอบในการศึกษาวิจัยและเทียบเคียงกับข้อค้นพบต่อไป

สุทัศน์ กันทะมา (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่ บ้านขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมประเพณีปฏิบัติดั้งเดิมของชาวไทยใหญ่ ยังคงถือปฏิบัติอยู่เช่นเดิมไม่สิ้นคลอนและเปลี่ยนแปลงไปตามกระแส

ความนิยมสมัยใหม่ที่เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลอย่างมากต่อสังคมและวัฒนธรรมในบางท้องถิ่น ชุมชน แต่ชาวไทยใหญ่แห่งบ้านขุนยวมสามารถอนุรักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น แม้ว่าจะบางอย่างจะมีการผสมกลมกลืนกับความนิยมสมัยใหม่บ้าง แต่มิได้สูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิม ทั้งนี้เพราะชาวบ้านขุนยวมตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ที่แฝงอยู่ใน วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นศูนย์กลางของจิตใจ ยึดเหนี่ยวให้ชุมชนดำรงอยู่ด้วยกันอย่างเป็นปึกแผ่น มีความสามัคคี ประองคอง เกื้อกูลกันทำให้สังคมเกิดสันติสุขมากตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษกระทั่งถึง ปัจจุบัน

ศราวุธ แฝงสีคำ (2542) ได้วิจัยไทครัว : การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ศึกษา กรณีบ้านดงสวนพัฒนา ตำบลนาทัน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษา ปัจจัยที่เป็นสาเหตุแห่งการอพยพย้ายถิ่นฐานจากบ้านเดิมมาอยู่บ้านดงสวนพัฒนา ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุที่ทำให้ไทครัวอพยพจากถิ่นเดิมมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดงสวนพัฒนา เนื่องจาก ปัจจัยทาง เศรษฐกิจ คือที่ทำกินไม่พอ มีรายได้ต่ำ ส่วนที่บ้านดงสวนพัฒนา ที่ดินหาง่าย ราคาถูก ที่ดิน เหมาะสำหรับการทำไร่ด้านการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ลาวผู้ไทย ย้อ ไทยเบ็ง ไทยเลย เขมรและโล้ ได้มีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมโดยยึดเอาวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเป็นหลัก ได้แก่วัฒนธรรมด้าน การบวช การศพ ความเชื่อ งานบุญทาง ศาสนา

กฤษณะ เรืองศรี (2540) ได้วิจัยการอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่บ้านหนองตะไก่อ ตำบลหนองตะไก่อ อำเภอหนองบุญนา จังหวัดนครราชสีมา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัจจัยของการอพยพ ย้าย ถิ่นและผลกระทบของการอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่หมู่บ้านหนองตะไก่อ ซึ่งผลการวิจัย พบว่าปัจจัยที่ทำให้ ประชาชนอพยพย้ายถิ่นมีสาเหตุมาจากความยากจนอันเนื่องมาจากที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์ มีที่ดินน้อย สภาพแห้งแล้ง ดินเสื่อมคุณภาพ ส่วนที่บ้านหนองตะไก่อ ซึ่งอยู่ในป่าดงอีจานใหญ่ มีพื้นที่กว้างขวาง สามารถจับจองได้สะดวก และซื้อขายในราคาถูกระหว่างชาติอุดมสมบูรณ์ ทำมาหากินสะดวก มีอ่าง เก็บน้ำและมีถนนผ่านหมู่บ้าน ส่วนผลกระทบจากการอพยพ มีดังนี้ คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวผลทางเศรษฐกิจทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมในหมู่ไทยโคราช ไทย ลาวและไทยเขมร ทั้งในด้านภาษาการแต่งงาน ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ ผลกระทบด้าน ธรรมชาติ ทำให้ป่าถูกทำลาย สัตว์ป่าลดลง ความอุดมสมบูรณ์ลดลง ผลกระทบด้านการเมือง ก่อให้เกิด มีกลุ่มอิทธิพลเข้าจับจองที่ดินเพื่อขายแก่ผู้อพยพจนเกิดการแย่งชิงที่ดินเกิดความขัดแย้ง อย่างรุนแรง

กิตติรัช พงษ์สิทธิศักดิ์ (2540) ได้วิจัยการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ในบุญยอธาตุ ของไทยย้อย บ้านเตือศรีคันไชย ตำบลเตือศรีคันไชย อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและคติความเชื่อ ผลการวิจัยพบว่า คติความ

เชื่อเกี่ยวกับบุญอธาตุแบ่งเป็น 3 ด้านคือ ด้านพุทธศาสนาพื้นบ้าน ด้านศาสนา พราหมณ์ และ ด้านผี คติความเชื่อเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวข้องกัน คือเป็นการทำบุญ เพื่ออุทิศ ส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ส่วนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม พบว่า มีสาเหตุมาจาก การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมทางสังคม การหิบบิรมทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี

อรทัย ศรีทองธรรม (2539) ได้วิจัยวัฒนธรรมความเชื่อของหมู่บ้านอีสานในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของประชาชนในหมู่บ้าน อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า วิถีปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงอยู่ตามป่าเขา แม่น้ำ ต้นไม้ แม้กระทั่งดิน เป็นความเชื่อที่ถือปฏิบัติด้วยความเคารพ เชื่อถือ ห้ามมีการลบหลู่ เพราะเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีसाง นางไม้ เทพารักษ์ที่มองไม่เห็นตัวตนนั้น สามารถบันดาลทุกข์ สุข เกทภัย ผู้ที่เคารพบูชา และลบหลู่ดูหมิ่นได้ทุกเมื่อ ผลของความเชื่อเป็นเหตุให้เกิดกิจกรรมและพฤติกรรมในแนวอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าเขา ต้นไม้ น้ำและผืนดิน โดยผนวกกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะในหมู่บ้าน ชุมชน ชนบทอีสานที่พบเห็นชัดเจน คือ ป่าชุมชนรอบหมู่บ้านที่ถือว่าเป็นที่สิงสถิตของเจ้าปู่หรือปู่ตาที่คอยให้ความคุ้มครองปกป้องผองภัยแก่ประชาชนในหมู่บ้านให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข หากเมื่อใดมีการละเมิดจารีตประเพณีหรือประเพณีมิชอบ เจ้าปู่เจ้าตาก็จะลงโทษให้มีอันเป็นไป ซึ่งถือว่าเป็นองค์การควบคุมความประพฤติจริยาบรรณของคนในชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย

ลัดดา พันสนอก (2538) ได้วิจัยวัฒนธรรมชาวไทโย้ย บ้านอากาศ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรม ด้านคตินิยม เนติธรรม วัฒนธรรม และสทธรรม การวิจัยพบว่า วัฒนธรรมด้านคตินิยม ชาวโย้ยได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษในด้านความเชื่อสัตว์ ความสามัคคี ความเมตตา การทำงานและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน วัฒนธรรมด้านเนติธรรม ชาวไทโย้ยมีการปฏิบัติตามจารีตประเพณี เชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่นการนับถือผี การผัดผีจะทำให้ผีลงโทษ เชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ยึดถือระบบอาวุโสเชื่อฟังผู้ใหญ่ เชื่อในเรื่องขวัญ เชื่อว่าคน สัตว์ สิ่งของ มีขวัญประจำ การเรียกขวัญมาอยู่กับเจ้าของจะทำให้เจ้าของมีความสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บวัฒนธรรมทางวัตถุ ชาวไทโย้ยนิยมสร้างบ้านอยู่อาศัยเองโดยการช่วยเหลือของเพื่อนบ้าน มาช่วยกันทำ บ้านส่วนใหญ่เป็นแบบดั้งเดิม คือมีใต้ถุนสูง มีระเบียบบ้าน มีห้องนอนมีครัวไฟ ส่วนใต้ถุนทำเป็นคอกควายและที่ตั้งที่ทอผ้า วัฒนธรรมทางสทธรรม ชาวไทโย้ยยึดระบบครอบครัวแบบเดี่ยวเดี่ยวไม่นิยมจดทะเบียนสมรส และไม่คิดจะหย่าร้าง บิดามารดามีหน้าที่อบรมลูกให้เป็นคนดี การแต่งงาน จะแต่งภายในกลุ่มหรือนอกกลุ่มชาติพันธุ์ก็ได้ ด้านการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมพบว่าการใช้แรงงานเปลี่ยนจากการไถวัวมาเป็นการใช้แรงงานจ้าง การสร้างบ้านนิยมสร้างเป็นทรงสมัยใหม่ มีอาชีพทั้งที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม เสื้อผ้า เครื่องแต่งกายหันไปซื้อจากตลาดแทนที่จะทอเอง

ชัสนรา ขมะวรรณ (2537) ได้วิจัยเกี่ยวกับแนวความคิดของ เรมอนด์ วิลเลียมส์ (Remond Williams) เกี่ยวกับการวิเคราะห์วัฒนธรรมบริโภค ผลการวิจัยพบว่า ประเด็นเกี่ยวกับ สังคมและวัตถุทางวัฒนธรรมว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมคือ บุคคลกระบวนการฟื้นฟูวัตถุต่างๆ มีความสัมพันธ์กัน โดยการผลิตซ้ำ เลียนแบบ จำลอง การปั้น การพิมพ์ การตัดลอก วัตถุทางวัฒนธรรมเพื่อจุดประสงค์ในการจำหน่ายเป็นสินค้า เป็นการสืบทอดอนุรักษ์ รักษาไว้ให้คงอยู่ การฟื้นฟูสร้างสรรค์ความหลากหลายทั้งทางศักยภาพความหมายและเพิ่มพูนคุณค่าแก่ วัฒนธรรมของสังคม

ทัศนีย์ บัวระพา (2537) ได้วิจัยความคิดเห็นของชาวบ้านชนบทอีสานที่มีต่อศาสนา และพระสงฆ์ เมื่อปี พ.ศ. 2537 พบว่า พุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่มีคุณค่า การทำบุญในประเพณีของพุทธศาสนาก่อให้เกิดหนี้สิน หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาเหมาะกับคนทุกชั้นทุกวัยในสังคม พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดประเพณีและพิธีกรรมให้คงอยู่สืบไปชาวชนบทอีสานทั้งชายและหญิงมีความเชื่อในหลักกรรมการเวียนว่ายตายเกิด ผู้ที่ถ่ายทอดความเชื่อ ที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมากที่สุด คือ พระสงฆ์ รองลงมาคือ ญาติผู้ใหญ่ การถือศีลห้าข้อ ชาวบ้านเห็นว่าการที่จะถือให้ครบนั้นทำได้ยากมาในสังคมปัจจุบันที่เศรษฐกิจฝืดเคือง มีแต่พระสงฆ์ระดับอรหันต์บุคคลเท่านั้นที่ทำได้ แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านเห็นว่าพุทธศาสนาช่วยให้จิตใจมั่นคงไม่สับสนวุ่นวาย ความคิดเห็นของชาวชนบทอีสานที่มีต่อพระสงฆ์ พบว่า ชาวบ้านมีความปรารถนาที่จะทำบุญกับพระมากกว่าทำบุญแบบอื่น เพราะเชื่อว่าพระเป็นผู้ทรงศีลบริสุทธิ์ ทำบุญกับพระ จะได้อานิสงส์มากกว่าการให้ทานกับคนธรรมดาหลายเท่า การที่จะแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระไปในทางที่ไม่ดีถือว่าเป็นบาปอย่างยิ่ง การที่มีข่าวเกี่ยวกับพระสงฆ์มีชื่อเสียง ประพฤติเสื่อมเสียเป็นเรื่องของบุคคลไม่ใช่ศาสนา พระดีก็มี พระชั่วก็มี ทุกวงการย่อมมีทั้งดีและชั่ว

จุลสัน ทันอินทร์อาจ (2534) ได้วิจัยการอพยพย้ายถิ่นศึกษาเฉพาะกรณีบ้านภูพานทอง ตำบลสร้างค้อ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการอพยพย้ายถิ่นและการบูรณาการทำงานสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านภูพานทอง ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุของการอพยพย้ายถิ่นมีสาเหตุทางด้านเศรษฐกิจ คือไม่มีที่ดินทำกินมีรายได้น้อย แต่ที่บ้านภูพานทองเป็นที่อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรธรรมชาติ เหมาะแก่การทำการเกษตร ในด้านการบูรณาการทางสังคม พบว่า ชาวบ้านภูพานทองมีการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ ระหว่างกลุ่มไทยลาวกับคนไทย ทำให้ชาวบ้านเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน ปรับตัวเข้าหากัน ด้านประเพณี และความเชื่อ ในด้านภาษาพูดนิยมใช้ภาษาไทยลาวเป็นภาษาหลักในการสื่อความหมาย ระหว่างกลุ่มไทยลาว ผู้ไทย และไทยโคราช ทั้งนี้โดยมีสังคมแบบเกษตรกรรม และความเชื่อ ด้านพุทธศาสนา เป็นสิ่งเชื่อมโยงและยึดเหนี่ยว

สุนทร สุรวาทกุล (2531) ได้วิจัยการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวไทยที่พูดภาษาลาว กวยและเขมร ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านเกาะแก้ว อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อให้ทราบถึงโครงสร้างทางสังคม และรูปแบบของการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม และปัจจัยที่ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม แบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ แบบที่หนึ่ง เป็นการคงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่ออย่างเดิม และขณะเดียวกันก็รับเอาวัฒนธรรม ประเพณี ของชนกลุ่มอื่นด้วย แบบที่ 2 เป็นการปรับวัฒนธรรมเข้าหากันแต่คงไว้เฉพาะความเชื่อเรื่องผี ส่วนประเพณีอื่นๆ สามารถปรับเข้ากันได้ กระบวนการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดคือวิถีการดำเนินชีวิตแบบสังคมชานา การใช้ภาษาพูด ความเชื่อ และการแต่งงานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ พุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมหลักของทุกกลุ่ม ปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการผสมกลมกลืนได้แก่สภาพสังคมชานา วิถีชีวิตแบบพุทธ ตลอดจนการได้มีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Molcar (2006) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับสถานที่ที่มีความแน่นอนกับด้านจิตใจ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดา จิตวิญญาณ พบว่า ความแน่นอนกับสถานที่อยู่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางจิตใจ ประชาชนมีความต้องการแตกต่างกัน ประชาชนที่ไร่ที่อยู่อาศัยเกิดวิกฤตทางอารมณ์ และจิตใจ อันมีผลเกิดจากแนวความคิดทางด้านวัฒนธรรม ปรัชญา วรรณคดี ภูมิศาสตร์ จิตวิทยาของประชากร

Sherry Lynn Gevedon (2004) ได้ศึกษาคุณลักษณะพฤติกรรมภาวะผู้นำของคณบดีคณะพยาบาลศาสตร์มหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา พบว่า บุคลากรที่จะอยู่ในตำแหน่งคณบดีจะต้องมีคุณลักษณะพฤติกรรมภาวะผู้นำ ประกอบด้วย การบริหารงานบุคคล การมีวิสัยทัศน์การสร้างแรงจูงใจ และการใช้อิทธิพลในคณะพยาบาลศาสตร์ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานของควมมีคุณธรรม เพื่อให้มีประสิทธิภาพต่อการบริหารจัดการในคณะ

Athanasaw (2001) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับลักษณะของสมาชิกในทีมงานแบบข้ามสายงานขององค์กรเอกชน ที่ทำให้สมาชิกของทีมงาน มีประสิทธิภาพประกอบด้วย ความรู้ ทักษะ และความสามารถ ซึ่งผลการวิจัยพบว่า สมาชิกในทีมงานแบบข้ามสายงานในองค์กรเอกชนมีความรู้ที่จำเป็น รวมทั้งทักษะและความสามารถในการสร้างทีมงานให้มีประสิทธิภาพ โดยมีคุณสมบัติต่างๆ ที่เป็นปัจจัยสำคัญ ได้แก่ จำนวนปีของประสบการณ์ในการทำงาน ความถี่ในการมีส่วนร่วมในทีม ชนิดของทีมงาน เช่น ด้านความร่วมมือและด้านการบริหาร และลักษณะของการเข้าร่วมในทีม เช่น การเป็นอาสาสมัคร การได้รับมอบหมายงานหรือ การได้รับให้เข้าร่วมทีมเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติอื่นๆ ประกอบด้วยการมีส่วนร่วมในทีมงานอื่นๆ การให้การสนับสนุน จากองค์กรเป็นต้น

William J Byron (1997) ได้ศึกษาการดำรงชีวิตอย่างมีเมตตาในการช่วยเหลือคนอื่น หน้าที่ ความรับผิดชอบ ความมีศีลธรรม และการช่วยเหลือสิ่งที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นกับการศึกษาของพระเยซู พบว่า การอบรมนักเรียนทั้งชายและหญิงให้รู้จักมีความรับผิดชอบในการทำงานเป็นสิ่งสำคัญ ส่วนหนึ่งเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ตามพระประสงค์ของพระเยซูที่ทรงห่วงใยมนุษย์และจะต้องให้การศึกษาแก่มนุษย์ การศึกษา Jesuit alumni คือมนุษย์ที่เดินทางไกลค้นพบด้วยตนเอง พวกเขาไม่มอมงต่อสังคม มีความรู้สึกกับสถานที่ในชุมชนโดยพวกเขาสามารถปฏิบัติตามความเชื่อมั่นของพวกเขาว่า ต้องดำรงชีวิตอย่างมีเมตตา และให้การช่วยเหลือคนอื่นซึ่งพวกเขาจะยึดเหตุผลที่เกิดขึ้นทุกวัน

Cartledge (1996) ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน DokoGamo ในประเทศ Ethiopia พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญ มีการจัดบรรทัดฐานในการใช้ทรัพยากร (Social Norms) การให้ความเคารพต่อการใช้ทรัพยากร (Respect for the Resources) การให้ความเคารพต่อผู้นำชุมชน (Respect for the Leadership) ความตระหนักต่อระบบนิเวศน์ (Ecological Awareness) นอกจากนี้ยังพบว่าสังคมมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับคนในชุมชน

Ashley (1995) ได้ศึกษาในพื้นที่ประเทศ Sierra Leon พบว่า อุปสรรคสำคัญของระบบราชการ ต่อการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการเกษตร ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐยังขาดความรู้ ความเข้าใจภูมิปัญญาพื้นบ้าน องค์ความรู้ด้านนี้ ยังไม่มีในหลักสูตรการเรียนการสอน และนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศ

Semprevivo (1998) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า ระบบแต่ละระบบประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ 1) ระบบต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม 2) ระบบจะต้องมีเป้าหมาย 3) ระบบต้องมีระเบียบข้อบังคับสำหรับตน 4) ระบบจะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงตนเอง

Black (1989) ได้กล่าวว่า การวิเคราะห์ระบบเป็นวิธีการที่พยายามสนับสนุนการตัดสินใจในการดำเนินงานโดยการกำหนดแนวทาง การคัดเลือกแนวทาง และการลงมือปฏิบัติการ วิเคราะห์ระบบมีลักษณะคล้ายคลึงกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่จะต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน และมีเหตุผล

Wiese (1989) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม โดยสรุปสาระได้ คือ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทุกอย่างที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรม ทุกสาขาทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมทุกสาขาทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ หรือวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ ทั้งความเปลี่ยนแปลงในด้านความสัมพันธ์กับสิ่งของหรือเรื่องราว เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นผลผลิตของกิจกรรมระหว่างมนุษย์การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมทั่วไปมีสาเหตุ 2 วิธี คือ 1) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในวัฒนธรรมโดยมีตัวการสำคัญคือการประดิษฐ์คิดค้น อันได้แก่ การประดิษฐ์คิดค้นทางวัตถุ และการประดิษฐ์คิดค้นทางสังคม ได้แก่

การคิดสร้างกฎหมายหรือขนบธรรมเนียมประเพณีใหม่ๆ ศิลปวัฒนธรรมแนวใหม่ 2) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกโดยจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ การแพร่กระจาย หมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมอื่น และการยืมทางวัฒนธรรม ได้แก่ การขอยืมทางวัฒนธรรมเมื่อมีการยืมกันทางวัฒนธรรมแล้วก็จะมีการนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของสังคมตัวการที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

Cohen John M. and Norman T. (1989) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด คือ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบไปด้วย 2 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจและตัดสินใจปฏิบัติการ 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็ ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล หรือตรวจวัดผลงาน ตรวจสอบงานที่ทำ

Tylor (1889) เป็นนักมานุษยวิทยาและเป็นบิดาของสาขา วิชามานุษยวิทยา วัฒนธรรม ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า “วัฒนธรรม คือ ผลรวมของบรรดา สิ่งต่างๆ ที่มีความ สลับซับซ้อนที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี อุปนิสัย ตลอดจน พฤติกรรมอื่นที่มนุษย์แสดงออกในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม”

(Chambers, 1989) ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาทางการคิด ความสามารถใน บทบาทของการกระทำและระดับของการพัฒนาการทางจริยธรรมในเมืองเล็กพบความแตกต่างในการ คิดทางตรรกศาสตร์ ความสามารถในบทบาทการเล่นเกมส์และการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม ในบาง แบบสอบถามมีความสัมพันธ์ระดับความสามารถทางภาษามากที่สุด และน้อยที่สุด กับการคิดให้ เหตุผลด้านมิติสัมพันธ์ ส่วนการคิดให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์ ความสามารถในบทบาท การกระทำ และการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมสัมพันธ์กันแบบขนานกันไป

Rowe (1998) ได้ศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์สองกลุ่มคือ กลุ่มชาติพันธุ์ Batik และ Ata เกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองมี ความแตกต่างกันทางด้านสังคม ความเชื่อ ในด้านของการจัดการต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดย ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญสองประการ คือ การเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรการเปลี่ยนแปลงทาง สังคม และเงื่อนไขทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวมี การอพยพโยกย้ายจากถิ่นหนึ่งไปยังอีกถิ่นหนึ่ง ดังนั้นปัจจัยทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมทาง กายภาพจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้น

งานวิจัยในกลุ่มนี้จะใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีที่เป็นสากลและเป็นภูมิปัญญา ชาวบ้าน ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาของ การบูรณาการภูมิปัญญาเจ้าโคตรสู่บทบาทหน้าที่ผู้นำ ชุมชนในภาคอีสานให้เกิดความตระหนักในประโยชน์และคุณค่ามากยิ่งขึ้น

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Document) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลในภาคสนาม (Field study) ดังนี้

1. ขอบเขตในการวิจัย
 - 1.1 เนื้อหา
 - 1.2 วิธีวิจัย
 - 1.3 ระยะเวลา
 - 1.4 พื้นที่วิจัย
 - 1.5 ประชากรกลุ่มตัวอย่าง
2. วิธีดำเนินการวิจัย
 - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.3 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ขอบเขตในการวิจัย

1. เนื้อหา

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตของเนื้อหาการวิจัยไว้ ดังนี้

- 1.1 ศึกษาประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
- 1.2 ศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

1.3 ศึกษาการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

เนื้อหาการวิจัยได้จากการวิเคราะห์ องค์กรความรู้ ความเป็นมา และสภาพปัจจุบันและ ปัญหาการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบ บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน จากการเก็บข้อมูลที่เป็นเอกสารและเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยการวิเคราะห์ และการสังเคราะห์ข้อมูล

2. วิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือศึกษา ข้อมูลจากเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยเก็บข้อมูลจากส่วนราชการ กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และบุคคลทั่วไป ใช้เครื่องมือการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ และแบบสนทนา กลุ่ม

3. ระยะเวลา

เริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2559 เป็นต้นไป

4. พื้นที่วิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ที่ทำการวิจัย โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้

- 1) เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ภาคอีสานตอนบน
- 2) เป็นหมู่บ้านที่มีประวัติการตั้งหมู่บ้านมานานกว่า 100 ปี
- 3) เป็นหมู่บ้านที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง อาศัยอยู่ในอดีตและ ปัจจุบัน และยังมีการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตร

- 4) เป็นหมู่บ้านที่มีการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน

- 5) ปัจจุบันยังมีการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรสืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำ ชุมชนภาคอีสาน

จากเกณฑ์การคัดเลือกดังกล่าว ผู้วิจัยได้สำรวจหมู่บ้านหลายแห่งในเขตพื้นที่ภาคอีสาน และได้คัดเลือกหมู่บ้านแบบเจาะจงในเขตพื้นที่ 3 จังหวัด จังหวัดละ 1 หมู่บ้าน 1 ตำบล คือ

- 1) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัด ร้อยเอ็ด

- 2) กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัด กาฬสินธุ์

- 3) กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัด สกลนคร

5. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ที่ทำการวิจัย คือ 1) บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด 2) บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ 3) บ้านกุดแสด ตำบลกุดดาก อำเภอกุดดาก จังหวัดสกลนคร

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ บุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง รวมทั้งสิ้น 90 คน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ดังนี้

1.5.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) คือ เป็นกลุ่มที่คาดว่าจะสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง จำนวน 18 คน ประกอบด้วย ผู้รู้ภาครัฐ และผู้รู้ภาคชุมชน ดังนี้

ผู้รู้ภาครัฐ ประกอบด้วย

1. นายความ ทั้ง 3 พื้นที่ๆ ละ 1 คน รวม 3 คน
2. เจ้าหน้าที่ตำรวจทั้ง 3 พื้นที่ๆ ละ 1 คน รวม 3 คน
3. ครูในโรงเรียนประจำหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านๆ ละ 1 คน รวม 3 คน
4. นายกองบังคับการบริหารส่วนตำบลหรือเทศมนตรี 3 ตำบลๆ ละ 1 คน

รวม 3 คน

ผู้รู้ภาคชุมชน ประกอบด้วย

1. พระภิกษุ เจ้าอาวาส 3 หมู่บ้านๆ ละ 1 รูป รวม 3 รูป
2. ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อ หมู่บ้านละ 1

คน รวม 3 คน

1.5.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) เป็นกลุ่มที่คาดว่าจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง จำนวน 54 คน ประกอบด้วย

1. ผู้อาวุโสในหมู่บ้านหรือเจ้าโคตรหมู่บ้านละ 1 คน รวม 3 คน
2. กำนันประจำตำบลๆ ละ 1 คน รวม 3 คน
3. ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้าน 3 หมู่บ้านๆ ละ 1 คน รวม 3 คน
4. สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลๆ ละ 2 คน รวม 6 คน
5. คณะกรรมการหมู่บ้านๆ ละ 13 คน รวม 39 คน

1.5.3 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informants) เป็นกลุ่มที่คาดว่าจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและปัญหาการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์

ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิงสู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน จำนวน 18 คน ประกอบด้วย หมู่บ้านละ 6 คน รวม 18 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ผู้วิจัยกำหนดประเภทและลักษณะเครื่องมือในการดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

1.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการวิจัยในระยะเริ่มต้นของการวิจัย เพื่อใช้เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยนำจุดมุ่งหมายของการวิจัยมาใช้เป็นหลักในการกำหนดประเด็นการสังเกต ได้แก่ สภาพทางสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน บทบาทและหน้าที่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกของคนในชุมชน หรือ สังคมนั้น (สุภางค์ จันทวานิช, 2542)

1.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

ในระยะหลังของการวิจัยผู้วิจัยใช้แบบบันทึกการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยผู้วิจัยใช้เทคนิคการสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation) เพราะผู้วิจัยต้องการทำให้เข้ากับธรรมชาติของชุมชน และได้บันทึกช่วยจำ เมื่อมีโอกาสเหมาะสมหลังจากการสังเกต

2) การสัมภาษณ์

2.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

การสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพที่มีคุณประโยชน์สูงชนิดหนึ่ง จะทำให้ผู้วิจัยได้ทราบและเข้าใจว่าผู้ให้สัมภาษณ์คิดอย่างไร แบบสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบด้วยประเด็นคำถามหลัก ตามประเด็นที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของการวิจัยส่วนคำถามชักใช้ไล่เลียงเป็นคำถามเพื่อให้ผู้ตอบระบุถึงความรู้สึก เกี่ยวกับประเด็นนั้นๆ เพื่อตอบให้จบประเด็น ส่วนคำถามติดตามเป็นการซักถามต่อเนื่องตามสาระขยายความมีนัยสำคัญของสิ่งที่ได้พูดไปแล้ว เพื่อรวบรวมข้อมูลรู้สึกอย่างไร

2.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview)

3. แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นแบบที่ผู้วิจัยจัดขึ้นใช้การประชุมกลุ่มย่อยแล้วร่วมกันพิจารณาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ และตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือตามลำดับ ดังนี้

- 1) การศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสาร หนังสือ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) ยกร่างแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตตามกรอบที่กำหนด
- 3) ให้อาจารย์ที่ปรึกษาผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ตรวจสอบ
- 4) นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาและความเหมาะสมของถ้อยคำ
- 5) ผู้วิจัยนำเครื่องมือมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ
- 6) จัดทำเครื่องมือฉบับสมบูรณ์เพื่อใช้ในการวิจัย

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ การศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม และประกอบเพิ่มเติมในขณะที่เก็บข้อมูลในภาคสนาม และหลังจากเสร็จสิ้นการศึกษาภาคสนามประกอบด้วย โดยศึกษาค้นคว้างานเอกสาร และงานวิจัยต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานจิตรกรรมจากแหล่งข้อมูลห้องสมุด และข้อมูลจากหน่วยงานราชการที่ได้เก็บรวบรวมได้บริการผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร เช่น หนังสือ วารสาร งานวิจัย และแบบสัมภาษณ์

2. เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (Field Research) โดยวิธีการสัมภาษณ์ สังเกตและการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

2.1 ด้านเนื้อหา ทำการศึกษาข้อมูลด้านเอกสารเกี่ยวกับเรื่อง การบูรณาการ ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สืบบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

2.2 ด้านพื้นที่ ทำการศึกษาจากกลุ่มผู้รู้ (Key Informants) ภายในจังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดสกลนคร และจังหวัดร้อยเอ็ด

3. การสัมภาษณ์ (Interview) โดยใช้วิธี

3.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ทำการสัมภาษณ์ตามแนวทางแบบสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายเพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Nun-Structured Interview) โดยการสัมภาษณ์เปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ เพื่อจับประเด็นและนำมาตีความโดยใช้ทฤษฎี และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In Depth Interview) จากผู้รู้ (Key Informants) โดยมีจุดสนใจในการสัมภาษณ์ในเรื่องของการสร้างคุณค่าและมูลค่าทางวัฒนธรรม

4. การสังเกต (Observation) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบในการสังเกต 2 รูปแบบ คือ

4.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมกิจกรรม สังเกต ซักถามข้อมูลที่สงสัย และต้องการ พร้อมทั้งจดบันทึกเทป และแจ้งวัตถุประสงค์ให้กลุ่มเป้าหมายทราบ

4.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) อันเป็นการสังเกตจากพฤติกรรมความสนใจของบุคคลภายนอก

5. แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นแบบที่ผู้วิจัยจัดขึ้นใช้ในการประชุมกลุ่มย่อยแล้วร่วมกันพิจารณาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

3. การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นจะกระทำไปพร้อมๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย และหลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูล การถอดเทปจากการสัมภาษณ์ และภาพถ่ายในแต่ละครั้ง โดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด (Typologies) จัดหมวดหมู่ตามแต่ละประเภทที่ตั้งไว้ และตรวจสอบดูอีกครั้งว่าข้อมูลที่ได้มามีความครบถ้วนเพียงพอหรือไม่ และดำเนินการตรวจสอบแบบ สามเส้า (Methodological Triangulation) วิธีการนี้นอกจากจะใช้สำหรับตรวจสอบความวางใจของข้อมูลหลักฐานและผลการวิเคราะห์ข้อมูลหลักฐานที่เก็บรวบรวมได้ รวมทั้งการดำเนินงานวิจัยในขั้นตอนอื่นๆ แล้วยังสามารถนำมาใช้ในการตรวจสอบความเชื่อใจได้อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิธีการเชื่อมโยงแบบสามเส้าที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแตกต่างกัน ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา เรื่องการบูรณาการ ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน ข้อมูลนี้มีความพร้อมแก่การนำไปวิเคราะห์สรุปผล แล้วหรือไม่ หากมีส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์จะทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป (ทรงคุณ จันทจร, 2549)

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์แล้วจดบันทึกไว้ในลักษณะบรรยาย เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้เห็นภาพของ เรื่องการบูรณาการภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้

ไทย และกะเลิง สุ่มบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การสรุป
ตีความใช้เทคนิคดำเนินการตรวจสอบแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) และ
นำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายประวัติความเป็นมา
ความเป็นเอกลักษณ์ องค์ความรู้วิธีการสืบสาน กระบวนการต่างๆ ในเรื่องการบูรณาการภูมิปัญญา
เจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สุ่มบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน
โดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี กรอบแนวคิดเชิงวัฒนธรรม และงานวิจัยที่
เกี่ยวข้อง และนำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) พร้อม
รูปภาพประกอบบางตอน

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสานครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการเก็บข้อมูลในภาคสนาม โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบสังเกต และการสนทนากลุ่มแล้วรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดกระทำข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับความมุ่งหมายการวิจัย

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

ตอนที่ 3 การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

จากการศึกษา พบว่า ภาคอีสานมีกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมาก เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย กะเลิง ไส้ โสย ญ้อ แสก กูย และเขมร เป็นต้น แต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ได้แก่ ภาษาพูด การแต่งกาย ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม การดำเนิน วิถีชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย ปฏิบัติตามกฎกติกา ข้อห้าม หรือกฎระเบียบของกลุ่มตน เคารพเชื่อฟังหัวหน้า หรือผู้อาวุโสสูงสุดในกลุ่มตนและผู้ที่ทำหน้าที่ต้องเป็นผู้มีความรู้เฉลียวฉลาด ซื่อสัตย์ มีคุณธรรม ให้ความเอื้อเฟื้อ มีเมตตา ช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน มีภูมิปัญญารอบรู้ทุกด้าน และเป็นบุคคลที่คนในชุมชนยอมรับ

ภูมิปัญญาของชาวอีสานส่วนใหญ่ ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ พิธีกรรม ปฏิบัติตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา ภูมิปัญญาด้านวิชาชีพ การทำมาหากิน การลองผิดลองถูก แล้วนำมา

ถ่ายทอดคนรุ่นหลังหลายรูปแบบ เช่น โดยผ่านทางพิธีกรรม นิทานพื้นบ้าน ลงมือปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การลงมือปฏิบัติจริง ครูพักลักจำ จารีตกฎเกณฑ์และข้อห้าม การถ่ายทอดดังกล่าว โดยมีปราชญ์ชาวบ้านผู้อาวุโสในครอบครัว ในชุมชน หรือเป็นอาวุโสญาติผู้ใหญ่ สูงสุดในวงศ์ตระกูล ชาวอีสานเรียกว่า “เจ้าโคตร” เป็นครุภูมิปัญญาได้ดำเนินการถ่ายทอด

จากการสัมภาษณ์ นายพุด พัฒนโชติ อายุ 83 ปี ชาวบ้านเชียงใหม่กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ให้ความหมายคำว่า “เจ้าโคตร” เป็นคำที่สื่อความหมายถึงญาติผู้ใหญ่ผู้อาวุโสสูงสุดในตระกูล ลูกหลานให้ความเคารพนับถือ เป็นผู้ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทาง เป็นต้นแบบที่ดีให้แก่ลูกหลาน และเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เจ้าโคตรจึงสื่อความถึง ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ และเครือญาติที่มีเชื้อสายเผ่าพันธุ์เดียวกัน หากมีปัญหาเกิดขึ้นในครอบครัว เช่น สามีภรรยาทะเลาะกัน การแบ่งปันมรดก จะต้องปรึกษาเจ้าโคตร หรือจะจัดพิธีมงคลต่างๆ ตามประเพณี จะต้องขอคำชี้แนะจากเจ้าโคตร กลุ่มไทยลาวบ้านเชียงใหม่ได้สืบทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่น (พุด พัฒนโชติ. 2560 : สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ นายพิศดา จำพล อายุ 80 ปี ชาวบ้านกุดหว้า กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ให้ความหมาย คำว่า “เจ้าโคตร” เป็นคำที่สื่อถึงญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงที่จะเข้าพิธีแต่งงาน ซึ่งมีญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายมาสู่ขอ ส่วนญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายชาวไทยเรียกว่า “เจ้าคิด” หมายถึงความคิดที่จะหาเงินมาเป็นค่าสินสอดที่จะนำมามอบให้แม่ฝ่ายหญิงในวันแต่งงาน ทั้งนี้ไม่ว่าเจ้าโคตรหรือเจ้าคิด จะต้องเป็นญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย รวมถึงพ่อล้าแม่ล้า ซึ่งจะต้องร่วมกันจัดงาน มีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน (พิศดา จำพล. 2559 : สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ นายถนอมจิต โถแก้วเขียว ผู้ใหญ่บ้านกุดแฮด กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยกะเลิง ให้ความหมายคำว่า “เจ้าโคตร” สื่อถึงญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาวที่จะร่วมกันจัดพิธีแต่งงานให้ทั้งคู่ เพื่อเริ่มต้นชีวิตใหม่หรือเริ่มต้นการครองเรือนร่วมกันของฝ่ายชายและฝ่ายหญิง โดยมีเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายร่วมเป็นสักขีพยานในวันแต่งงานตลอดจนให้คำปรึกษาชี้แนะแนวทางการครองรักครองเรือนให้มีความสุขสมบูรณ์ตลอดไป (ถนอมจิต โถแก้วเขียว. 2559 : สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ นายไกรลาศ แก้วขอนแก่น กำนันตำบลเชียงใหม่ พบว่าบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองร้อยเอ็ดประมาณ 30 กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ ถนนลาดยางตลอดระยะทางสะดวกรวดเร็ว ใช้เวลาเดินทางประมาณ 15-20 นาที บ้านเชียงใหม่เป็นชุมชนขนาดกลาง มีพื้นที่ประมาณ 18,907 ไร่ ปี พ.ศ. 2561 ตำบลเชียงใหม่มีจำนวนประชากร 8,262 คน แยกเป็นชาย 4,180 คน จำนวน 2,423 ครัวเรือน (สำนักงานทะเบียนราษฎรเทศบาลตำบลเชียงใหม่. 2561) มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านตำบลใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ตำบลบัวคำ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลดอนโอง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ตำบลโพธิ์ศรีสว่าง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ตำบลหนองกาไก่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จากการสัมภาษณ์ นายพุด พัฒนโชติ ยังพบว่า เดิมทีบริเวณพื้นที่หมู่บ้านเชียงใหม่เป็นป่าใหญ่ มีต้นไม้ปกคลุมหนาแน่นเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด ในป่าแห่งนี้เล่ากันว่า มีต้นตะเคียนขนาดใหญ่แผ่กิ่งใบออกกว้างไกลร่มรื่น เป็นที่พักของพรานป่าคือ “พรานเชียงลา” และพรรคพวก วันหนึ่งพรานเชียงลาและพรรคพวกได้ลากวางพุ่มไม้ใต้ต้นตะเคียนใหญ่สำหรับเป็นที่พักเครื่องมือบังเอิญไปสับจอมปลวกที่อยู่ใต้ต้นตะเคียนทำให้จอมปลวกหักออกมาพร้อมกับเศษพระพุทธรูป สร้างความประหลาดใจเป็นอย่างยิ่งนัก พรานเชียงลาจึงสั่งให้พวกหยุด พร้อมกำชับให้ชุดโพนปลวกด้วยความระมัดระวัง จนกระทั่งชุดเห็นองค์พระพุทธรูปทั้งองค์ พรานเชียงลาและพวกจึงนำเรื่องที่พบเห็นไปเล่าให้เฒ่าศรีเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหัวหน้าอพยพชาวบ้านมาจากบ้านสวนอ้อยเมื่อน้อย (ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด) เฒ่าศรีเชียงใหม่พร้อมคณะของพรานเชียงลา ได้ไปดูพระพุทธรูปด้วยความประหลาดใจ ช่วยกันพิจารณาตามความเชื่ออย่างละเอียด มีความเห็นตรงกันว่า เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ควรรักษาไว้เพื่อเป็นที่สักการบูชา

จากนั้นเฒ่าศรีเชียงใหม่ และชาวบ้านได้ร่วมกันทำพิธี สักการบูชาอัญเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานตามความเชื่อของกลุ่มไทยลาว ร่วมกันสร้างสถูปเพื่อกำบังแดดฝนให้องค์พระพุทธรูป การออกแบบสถูปโดยใช้ภูมิปัญญาในการก่อสร้าง ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดหาเสาไม้เนื้อแข็ง จำนวน 6 ต้น สูงประมาณ 10 เมตร โครงหลังคาใช้ไม้ไผ่ฉาบดินเหนียวปนฟางข้าว สร้างล้อมรอบองค์พระพุทธรูป เพื่อกันให้เป็นสัดส่วนเฉพาะ และได้ร่วมกันตั้งชื่อพระพุทธรูปว่า “หลวงปู่ใหญ่” บริเวณที่ขุดเอาดินเหนียวมาฉาบสถูปกลายเป็นสระน้ำ ขอบสระมีต้นกระดิ่งขึ้นล้อมรอบ

จำนวนมาก จึงเรียกว่า “สระเกศ” ตั้งชื่อตามต้นเกศ ต่อมาบริเวณนั้นได้ก่อสร้างวัดขึ้น คือ “วัดศรีชะเกษ” โดยตั้งชื่อตามนามเกศพระพุทธรูปหรือ “หลวงปู่ใหญ่” ภายหลังสถูปหลังนั้นได้บูรณะสร้างเป็น พระอุโบสถ ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมกันบริจาคกำลังกายกำลังทรัพย์ก่อสร้างจนแล้วเสร็จ เมื่อปี พ.ศ. 2498 โดยมีพระอาจารย์อุปัชฌาย์บุญ ปัญญาวิสุทธิ เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก

ปัจจุบันเจ้าอาวาสวัดศรีชะเกษ คือ พระครูเกษม สารระโสภิต ซึ่งเป็นชาวบ้านเชียงใหม่ โดยกำเนิด อุปสมบทมานาน ได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ โดยเฉพาะเป็นพระสงฆ์นักพัฒนานำชาวบ้านบูรณะปฏิสังขรวัดศรีชะเกษจนเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวบ้านและพุทธศาสนิกชนที่ได้พบเห็น (พุด พัฒนโชติ. 2560 : สัมภาษณ์)

การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่

ภาพประกอบ 3 ที่ทำการกำนันตำบลเชียงใหม่

จากการสัมภาษณ์ นายไกรลาศ แก้วขอนแก่น กำนันตำบลเชียงใหม่เกี่ยวกับความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตร พบว่า ในอดีตวิถีชีวิตชาวบ้านเชียงใหม่อยู่อันแบบเรียบง่าย อาทิ พืชผักสวนครัว หน่อไม้ที่มีอยู่ในสวนหลังบ้าน ไร่บ้าน แบ่งปันกันกิน ไม่ต้องซื้อ ในน้ำมีปลา ชาวบ้านจะออกหาปลาโดยมีเบ็ด สวิง แห หรือเครื่องมือจับสัตว์น้ำอันเกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้านก็จะนำไปหาปลาจับปลามาประกอบอาหาร หากได้มากอาจจะนำไปแบ่งปันญาติพี่น้อง หรือนำไปขาย ในตลาด เมื่อได้เงินก็จะซื้อสินค้าอุปโภคที่จำเป็น เช่น สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก และใช้อื่นๆ ในครัวเรือน ยิ่งกว่านั้นการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนบ้านเชียงใหม่ มีความรักความสามัคคีให้ความเคารพนับถือเชื่อฟังผู้อาวุโส ผู้ใหญ่หรือเจ้าโคตร หากจะประกอบกิจการงานใด เช่น งานแต่งงาน ซึ่งชาวบ้านเชียงใหม่มีความเชื่อว่า ครอบครัวยุคใหม่ที่มีบุตรสาวจะเข้าพิธีแต่งงาน นับว่าโชคดีจะต้องจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ไว้สำหรับเป็นเครื่องสมมา พ่อ-แม่ผู้ที่จะมาเป็นสามีของบุตรสาว เครื่องสมมาประกอบด้วย ที่นอนยัดด้วยนุ่น 2 ชุด หมอน ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้าไหม (สำหรับพ่อปู่) ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าเบี่ยงไหมลายขีด (สำหรับแม่ย่า) ซึ่งผู้จะเป็นลูกสะใภ้ต้องทอดด้วยตนเอง เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มีความสามารถสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากบรรพบุรุษได้เป็นอย่างดี พร้อมทั้งจะออกเรือนเป็นแม่ศรีเรือนได้แล้ว งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ จะต้องปรึกษาเจ้าโคตร ปราชญ์ผู้รู้เพื่อหาฤกษ์ยาม หรือกรณีมีข้อพิพาทปัญหาแบ่งปันมรดก ชู้สาว ลักขโมย อุบัติเหตุ หรือสามีภรรยาทะเลาะวิวาท กรณีตัวอย่าง นายเขียว (นามสมมุติ) สามีของนางแดง (นามสมมุติ) ภริยาทะเลาะกันอันเกิดจากนายเขียว (สามี) ชอบดื่มเหล้ากลับมาบ้านนางเขียวผู้เป็นภริยามักจะบ่นไม่หยุด ประกอบกับนายเขียว ผู้เป็นสามีเกิดความหึงหวงภริยาว่าจะมีชายใหม่ จึงเกิดโทสะทำร้ายร่างกายภริยาอยู่เป็นประจำ นางแดง (ภริยา) ได้ไปแจ้งความผู้ใหญ่บ้านเชียงใหม่ เพื่อให้เรียกตัวนายเขียวมาอบรมสั่งสอน โดยมีเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายมาร่วมไกลเกลี่ยประนีประนอมให้เรื่องราวยุติลงด้วยดีไม่ต้องขึ้นโรงขึ้นศาลอันเกิดจากการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรทั้งสองฝ่าย โดยใช้ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ซึ่งเจ้าโคตรผู้ไกลเกลี่ยได้ยกข้อดีข้อเสียของทั้งสองฝ่ายว่าบุคคลทั้งสองเป็นสามีภรรยาที่มีความขยันทำนาทำไร่ ช่วยกันประกอบอาชีพหาเลี้ยงพ่อแม่ของภรรยา (พ่อตาแม่ยาย) หากจะดำเนินคดีปรับโทษกันค่าปรับโทษที่ได้ก็ไม่มากมายพอที่จะนำไปทำประโยชน์ได้ เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายจึงเห็นพร้อมกันว่าให้นายเขียวผู้ถูกกล่าวหาได้ดื่มน้ำสาบานต่อหน้าพระประธานว่า จะเลิกดื่มสุราและไม่ทำร้ายร่างกายนางแดง (ผู้เป็นภริยา) หากผิดคำสาบานก็ขอให้มือนั่นเป็นไป ซึ่งเจ้าโคตรที่ทำหน้าที่ไกลเกลี่ยประนีประนอมกรณีดังกล่าวยังใช้หลักธรรมประจำตัวคือยึดหลักพรหมวิหาร 4 เป็น

แนวทางและสำคัญยิ่งคือความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้สืบทอดกันมายาวนาน บุคคลที่มีประสบการณ์เคย
ใกล้เคียงประนีประนอมเกี่ยวกับกรณีดังกล่าว ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่มีบทบาทในชุมชนมากคือ
นายพุด พัฒนโชติ (ไกรลาศ แก้วขอนแก่น. 2560 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 4 พระครูเกษม สาระโสภิต เจ้าอาวาสวัดศรีชะเกษ

จากการสัมภาษณ์ พระครูเกษม สาระโสภิต เจ้าอาวาสวัดศรีชะเกษบ้านเชียงใหม่เคย
มีประสบการณ์ในการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตร กรณีระงับข้อพิพาทการแบ่งปันมรดก การเป็นเจ้าพิธีใน
งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานบวช เป็นผู้นำพิธีกรรมทางศาสนา งานบุญประเพณีที่จัดขึ้นในชุมชน
และการใกล้เคียงประนีประนอมปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน สามารถยุติปัญหาจบลงด้วยดี เป็น
ที่ยอมรับของคู่กรณี และคนในชุมชนบ้านเชียงใหม่

ประมาณปี พ.ศ. 2487 ชาวบ้านเชียงใหม่ยังมีความเชื่อ เคารพนับถือปฏิบัติตาม
ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานอย่างเคร่งครัด เช่น ประเพณีการแต่งงาน ก่อนจะ
จัดพิธีแต่งงาน ฝ่ายชายจะต้องจัดขันหมากมาสู่ขอ (ขันขอ) ฝ่ายหญิงจากพ่อ-แม่ ญาติ

ผู้ใหญ่ หรือเจ้าโคตรฝ่ายหญิง ค่าสินสอด (ค่าตอง) ไม่มีการบอกล่วงหน้าจะใช้ภูมิปัญญาการพูด โดยเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายเจรตกลงกันในวันทำพิธีสู่ขอ หากตกลงกันได้จะหาฤกษ์ยามวันแต่งงาน ส่วนใหญ่จะมอบให้เจ้าโคตรฝ่ายหญิงระยะเวลาไม่นานเพราะเชื่อว่าอาจจะมีการมาบังเบียด (มาร ผจญ) เพียงให้เวลาฝ่ายหญิงจัดเตรียมเครื่องสมมาซึ่งจะต้องทำเอง โดยเฉพาะการทอผ้า ได้แก่ ผ้าชิ้นใหม่มัดหมี่ ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า และที่นอนที่ยัดด้วยนุ่น ผู้ที่จะเป็นสะใภ้ต้องทำเอง จึงจะออกเรือนหรือจะเข้าพิธีแต่งงานได้ เพราะผ้าที่ทอนับเป็นผ้าวิถีชีวิต (พระครูเกษม สาระโสภิต. 2560 : สัมภาษณ์)

1.1.1 เจ้าโคตรกับการเปลี่ยนแปลงของบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จากการสัมภาษณ์ นายพุด พัฒนโชติ เจ้าโคตรผู้มีอาวุโสมากของชาวบ้าน เชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เจ้าโคตรผู้มีอาวุโสมากของชาวบ้าน เชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ประมาณปี พ.ศ. 2500 มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในชุมชน เช่น หนุ่มสาวนิยมเข้าไปขายแรงงานในเมืองใหญ่ โดยเฉพาะการเดินทางไปหางานทำที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งเข้าใจว่าตัวเองจะรวยมากขึ้น ชายหนุ่มคิดว่าจะมีรายได้ดีมีเงินใช้จ่ายตามที่ตัวเองตั้งใจ อาทิ เก็บเงินไว้แต่งงาน เตรียมตัวบวชก่อนแต่งงาน แต่หลายคนที่มีความหวังที่ตั้งใจไว้ผิดพลาดอันเกิดจากไปพบหญิงสาว มีโอกาสได้ใกล้ชิดกันมากขึ้นจนแอบไปอยู่กินด้วยกันที่กรุงเทพมหานคร โดยไม่ได้บอกกล่าวพ่อแม่ หรือไม่ได้เข้าพิธีแต่งงานตามประเพณีชาวอีสาน และ ยังมีกรณีปัญหาการทะเลาะวิวาทอันเกิดจากการแบ่งปันมรดก การลุกไล่แนวเขตแดนที่ทำกิน การชกต่อยตบตีในงานบุญประเพณี และอุบัติเหตุบนเส้นทางจราจร เป็นต้น

กรณีดังกล่าวผู้ได้รับความเสียหายจะไปแจ้งความกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อดำเนินการคู่กรณีตามกฎหมาย โดยไม่ต้องมีผู้อาวุโสหรือเจ้าโคตรไปไกล่เกลี่ยแม้ความผิดจะเล็กน้อยเพียงใด ชาวบ้านจะนิยมไปตกลงกันที่สถานีตำรวจ ซึ่งเรื่องที่เกิดขึ้นบางเรื่องน่าจะไกล่เกลี่ยประนีประนอมยอมความกันได้ ก็ต้องเสียเวลาไปพบเจ้าหน้าที่ตำรวจเสียเงินในการดำเนินการและยังเสียญาติพี่น้องที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันอีกด้วย

จากข้อมูลดังกล่าวเป็นสาเหตุที่ทำให้เจ้าโคตรมีบทบาทน้อยลง อาจกล่าวได้ว่า คนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญของเจ้าโคตร หรืออาจจะเป็นเพราะว่าได้เรียนหนังสือมากขึ้น มีโอกาส ได้ออกไปทำงานนอกบ้าน ความสัมพันธ์กับคนในชุมชนมีน้อย เมื่อเกิดปัญหา ก็จะพึ่งนักกฎหมาย ผิด

ถูกว่ากันตามกฎหมาย ความเป็นญาติพี่น้องความสำคัญภูมิปัญญาของเจ้าโคตรดั้งเดิมที่ใช้วิธีการไกล่เกลี่ยประนีประนอมให้อภัยซึ่งกันและกันลดน้อยลงยิ่งกว่านั้นชาวบ้านยังนิยมปิดกั้นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เห็นได้ชัดเจน อาทิ การสร้างกำแพงกันแนวเขตแดนหรือสร้างกำแพงเป็นรั้วบ้านแทนรั้วไม้ไผ่ ซึ่งเคยปลูกผักตามรั้วบ้านแบ่งปันกันกิน ปัจจุบันนี้หายาก พืชผักสวนครัวต้องไปซื้อที่ตลาดมาประกอบอาหารแทนผักปลอดสารที่เคยมีในอดีต (พุด วัฒนโชติ. 2560 : สัมภาษณ์)

1) การเปลี่ยนแปลงช่วงปี พ.ศ. 2548 – 2558

จากการสัมภาษณ์ นายไกรลาศ แก้วขอนแก่น พบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2548 – 2558 ชุมชนบ้านเชียงใหม่มีประชากรย้ายเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้นอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน เช่น ด้านการศึกษา อาทิ มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 2 แห่ง โรงเรียนขยายโอกาสเพื่อให้นักเรียนที่จบประถมศึกษาปีที่ 6 ได้เรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยไม่ต้องเดินทางเข้าไปเรียนที่จังหวัด มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเพื่อเตรียมความพร้อมเด็กก่อนวัยเรียน ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงใหม่ ต่อมาได้ยกระดับเป็นเทศบาลตำบลเชียงใหม่ และยังมีหน่วยงานราชการอื่น ได้แก่ สถานีตำรวจ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ โรงเรียนการศึกษานอกระบบ และโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยจัดสรรงบประมาณสนับสนุน มีครูมาให้ความรู้แก่นักเรียนเพิ่มขึ้น สถานีตำรวจมีเจ้าหน้าที่ตำรวจมาให้บริการประชาชน และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ มีเจ้าหน้าที่และพนักงานอาสาสมัครมาให้บริการดูแลรักษาสุขภาพประชาชนในพื้นที่หรือประชาชนทั่วไปที่สามารถมาใช้บริการได้

จากข้อมูลดังกล่าว ส่งผลให้มีประชาชนจากพื้นที่อื่นย้ายเข้ามาอาศัยในเขตพื้นที่บ้านเชียงใหม่เพิ่มขึ้น และยังมีวัฒนธรรมอื่นเข้ามาด้วย เช่น การแต่งกาย การพูด การกิน ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ และยังมีกรณีความคิดขัดแย้งเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อ อาทิ ประเพณีการทำบุญเบิกบ้านซึ่งชาวบ้านเชียงใหม่ทุกครัวเรือนจะเข้าร่วมพิธีโดยเชื่อว่าจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่พวกที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ เช่น คุณครู คุณหมอ และตำรวจ บางคนอาจจะไม่เชื่อ และไม่เข้าร่วมกิจกรรมหรือกรณีปัญหาทะเลาะวิวาทเกิดอุบัติเหตุรถยนต์เฉี่ยวชน ผู้ได้รับความเสียหายจะแจ้งความที่สถานีตำรวจ ไม่สนใจที่จะให้เจ้าโคตรไกล่เกลี่ยประนีประนอม แม้จะมีเจ้าโคตรอยู่ในเหตุการณ์ คู่กรณีก็จะให้ความสำคัญเจ้าหน้าที่ตำรวจเป็นเบื้องต้นก่อน หากเจ้าหน้าที่ตำรวจเห็นว่าเรื่องไม่รุนแรงให้คู่กรณีคุยกันตกลงกันเอง เมื่อตกลงกันได้แล้วให้บอกร้อยเวรจะลงบันทึกหลักฐานไว้

กรณีดังกล่าวเจ้าโคตรจึงจะมีบทบาทอาจจะให้ตำรวจเจ้าของคดีนัดหมายคู่กรณี มาคุยกันที่สถานีตำรวจโดยจะแจ้งเจ้าโคตรทั้งฝ่ายผู้เสียหายและคู่กรณีมาร่วมไกล่เกลี่ยประนีประนอม จนสามารถตกลงกันได้ แล้วจึงให้เจ้าหน้าที่ตำรวจบันทึกหลักฐานการยอมความจบลงด้วยดี (ไกร ลาศ แก้วขอนแก่น. 2560 : สัมภาษณ์)

2) บทบาทเจ้าโคตรกับการเปลี่ยนแปลงปี พ.ศ. 2558 – ปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์ นายไกรลาศ แก้วขอนแก่น กำนันตำบลเชียงใหม่ ยังพบว่า ปี พ.ศ. 2558 กระทรวงยุติธรรมได้มีนโยบายกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น เรื่องแนวทางในการจัดบริการรับเรื่องราวร้องทุกข์ของประชาชน โดยจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับ ตำบล ให้ครบทุกตำบลในจังหวัด เป็นการกำหนดกรอบการพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนเพื่อลดความ เหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคม และเพื่อกระจายความยุติธรรมไปให้ประชาชน ในระดับ ชุมชน หมู่บ้าน อันจะเป็นการช่วยเหลือประชาชนให้สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก และรวดเร็ว การจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบล โดยมีคณะกรรมการที่คัดเลือกจาก คนในพื้นที่เข้าร่วม โดยเฉพาะเจ้าโคตรหรือผู้มีอาวุโสในชุมชน และเป็นผู้เคยมีประสบการณ์ในการ ไกล่เกลี่ยประนีประนอม หรือการระงับข้อพิพาท เช่น สามีภรรยาทะเลาะวิวาท การแบ่งปันมรดก ชู้สาว ลักขโมย และ การทะเลาะวิวาทวัยรุ่นชกต่อยทะเลาะกันในงานที่จัดขึ้นในชุมชน ซึ่งเจ้าโคตร ที่ได้รับการคัดเลือกไปเป็นคณะกรรมการจะต้องเป็นบุคคลที่คนในชุมชนยอมรับ (ไกรลาศ แก้ว ขอนแก่น. 2560 : สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2560 บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ ได้จัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน ระดับตำบล และศูนย์ดำรงธรรม โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่ประกอบด้วยเจ้าโคตรมีส่วนร่วม เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมได้ง่าย เช่น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้คู่กรณีระหว่างสามีภรรยา กรณีระหว่างสามีนายชำนาญ (นามสมมุติ) ชอบเข้าบ้านไม่ตรงเวลาอยู่เสมอ เป็นเหตุให้นางอิง (นามสมมุติ) ผู้เป็นภรรยาเข้าใจว่าสามีไปมีผู้หญิงอื่น ทั้งคู่ทะเลาะกันอยู่เสมอ จนกระทั่งวันหนึ่งสามี เข้าบ้านช้ากว่าทุกวัน นางอิงเตรียมพร้อมที่จะทำให้อสามียอมรับความจริง พอเห็นนายชำนาญก้าวลง จากรถจักรยานยนต์ นางอิงคว้ามีดไล่ฟันนายชำนาญที่ยังไม่ทันตั้งตัวเสียหลักล้มลง ทำให้นางอิงฟัน แขนข้างขวาเป็นแผลขนาดใหญ่ นายชำนาญวิ่งหนีโดยไม่คิดต่อสู้ เพื่อนบ้านได้ยินจึงไปห้ามนางอิงไว้ และได้นำตัวนายชำนาญไปทำแผลที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ หลังจากทำแผลเสร็จคุณหมอ อนุญาตให้กลับบ้าน รุ่งเช้าญาติของนายชำนาญได้ขารับไปเยี่ยมที่บ้านเห็นนายชำนาญได้รับความ

เจ็บปวดมีบาดแผลที่แขนซ้ายขวาโดยเฉพาะแขนขวาซึ่งเป็นแผลเหวอะหวะต้องใช้เวลารักษานานกว่าจะหาย ญาติจึงไปแจ้งความที่สถานีตำรวจเจ้าหน้าที่ตำรวจได้แนะนำให้ไปขอความเป็นธรรมที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชน หรือศูนย์ดำรงธรรมซึ่งมีคณะกรรมการคอยให้บริการทุกวัน โดยมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน (เจ้าโคตร) และทนายความหรือผู้มีความรู้ความกฎหมายคอยช่วยเหลือให้ความเป็นธรรมคู่กรณีอย่างตรงไปตรงมา ด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยประนีประนอมให้ตกลงกันได้

จากกรณีดังกล่าวคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนได้ดำเนินการไกล่เกลี่ยด้วยวิธีเริ่มสอบถามฝ่ายภรรยา (นางอึ้ง) ก่อนแล้วจึงสอบถามสามี (ชำนานู) จนรู้ว่าเหตุที่นายชำนานูกลับเข้าบ้านช้าเพราะแอบไปเล่นการพนัน (ไฮโล) เพื่อหวังจะได้เงินมาให้ภรรยาแต่ไม่กล้าพูดความจริงกับภรรยา จึงทำให้เข้าใจผิดจนเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว (ไกรลาศ แก้วขอนแก่น. 2560 : สัมภาษณ์)

ฝ่ายนางอึ้งภรรยาเมื่อได้ยินสามีให้ปากคำต่อคณะกรรมการ ยังไม่เชื่อว่าจะเป็นความจริง ยังกล่าวหาว่าเป็นข้อแก้ตัวของสามีเพื่อให้เรื่องยุติลงได้ด้วย คณะกรรมการจึงถามนางอึ้งผู้เป็นภรรยาว่า จะให้นายชำนานูทำอะไรจึงจะเชื่อว่าเขาไม่มีผู้หญิงอื่น นางอึ้งขอให้นายชำนานูสาบานตนต่อหน้าพระโบสถ์วัดศิระเกษ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวตำบลเชียงใหม่ และตำบลใกล้เคียง นายชำนานูยินดีปฏิบัติตามข้อเสนอของนางอึ้ง ซึ่งมีนายพุด พัฒนโชติ ทำหน้าที่เป็นแต่มากระจำเป็นผู้นำพิธีกรรม ต่อหน้าพระเจ้าใหญ่ในพระอุโบสถวัดศิระเกษ โดยมีคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนอันประกอบด้วยเจ้าโคตรร่วมเป็นพยานในการประกอบพิธีกรรม

พิธีกรรมสาบานตนของนายชำนานู ยอมรับว่าตนเองแอบไปเล่นการพนัน ไม่มีผู้หญิงอื่น ต่อไปเขาจะไม่ทำอีกและจะไม่มีผู้หญิงอื่น จะเข้าบ้านตรงเวลา หากไม่ทำตามคำสาบานขอให้นายชำนานูมีอันเป็นไปภายใน 7 วัน หากเขาทำได้ตามคำสาบานขอให้เจริญรุ่งเรืองตลอดไป ทำให้นางอึ้งพอใจ และเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายก็พอใจ เรื่องก็จบลงด้วยดี ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวส่งผลให้เจ้าโคตรมีบทบาทได้เข้ามามีส่วนร่วมในการไกล่เกลี่ยประนีประนอม กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชน คู่กรณีตกลงกันได้ด้วยดีเรื่องจบลงในชุมชน ช่วยประหยัดเวลา ค่าใช้จ่าย สังคมมีความสงบสุข (ไกรลาศ แก้วขอนแก่น. 2560 : สัมภาษณ์)

นอกจากกรณีคดีทะเลาะวิวาทดังกล่าว ยังมีเรื่องพิพาทกันเกี่ยวกับการกู้ยืมเงิน กล่าวคือ นายทองแดง (นามสมมุติ) ไปกู้ยืมเงินนายสำลี (นามสมมุติ) โดยมีการทำสัญญากู้ยืมมีพยานถูกต้อง พอถึงวันเวลาชำระคืน นายทองแดง ไม่มีเงินไปคืนและยังโต้แย้งว่าเงินที่กู้ยืมไปนั้น

จำนวนน้อยกว่านางสำลีหรือโจทย์ฟองมา ฝ่ายนางสำลีไม่ยอมได้เข้าปรึกษาทนายความยื่นฟ้องนายทองแดงตามกฎหมาย นายทองแดงได้เข้าพบคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพื่อขอความเป็นธรรม วิธีการดำเนินการช่วยเหลือโดยประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลเชียงใหม่ ได้มีหนังสือเชิญคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเข้าพบ เพื่อสอบถามข้อเท็จจริงโดยการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรด้านความเชื่อ บูรณากับกฎหมายด้วยวิธีให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายสาบานตนต่อองค์พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือว่าจะพูดตามความจริงทุกประการหากไม่จริงขอให้มือนเป็นไปภายใน 3 วัน 7 วัน หลังจากได้สาบานตนแล้ว คณะกรรมการก็เริ่มดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม

ผลการดำเนินการคู่กรณีตกลงกันได้โดยรวมยอดเงินทั้งต้นและดอกเบี้ยรวมกันแล้วเอาระยะเวลา 5 ปีหารเฉลี่ยเดือนละ 2,000 บาท ให้นายทองแดงนำส่งที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลเชียงใหม่ทุกวันที่ 5 ของเดือน ให้นางสำลีมารับหรือจะมอบให้เจ้าหน้าที่รับแทนพร้อมมีเอกสารเซ็นรับถูกต้องทั้งสองฝ่ายตกลงยอมรับการไกล่เกลี่ยประนีประนอมของคณะกรรมการซึ่งเจ้าโคตรของชุมชนบ้านเชียงใหม่มีส่วนร่วม

สรุปช่วงปี พ.ศ. 2558 – ปัจจุบัน บทบาทเจ้าโคตรมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เคยไกล่เกลี่ยประนีประนอม กรณีระงับข้อพิพาทสามิภรรยาที่เป็นบุตรหลานในวงศ์ตระกูล การแบ่งปันมรดกให้บุตรหลาน หรือการลูกค้านวเขตทำกินโดยมีผู้ใหญ่บ้านมาร่วมเป็นประธานในพิธี แต่ช่วงปี 2558 – ปัจจุบัน ที่ทางราชการได้มีนโยบายให้จัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลขึ้น เจ้าโคตรได้มีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการยุติกรณีระงับข้อพิพาทเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้จบลงในชุมชน เพื่อลดปัญหาคดีความไปอัดแน่นในศาล โดยมีภักดีกาในรูปแบบการบูรณาการภูมิปัญญาเจ้าโคตรรวมเข้ากับกฎหมายบ้านเมืองทั้งนี้บนพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรม ซึ่งมีที่ทำการอยู่สำนักงานเทศบาลตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ให้บริการตามวันเวลาราชการทุกวัน

พหุ ๒๒ ๓๒๓ ๓๒๓

ภาพประกอบ 5 พระอุโบสถวัดศรีชะเกษ

จากการสัมภาษณ์ พระครูเกษม สาระโสภิต เจ้าอาวาสวัดศรีชะเกษ พบว่า บริเวณวัดศรีชะเกษมีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ 1 งาน ได้รับวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2435 เอกสารแสดงสิทธิ์ (ส.ค.1 เลขที่ 366) เขตวิสุงคาม กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐาน คือ “พระเจ้าใหญ่” อันเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน และพุทธศาสนิกชนทั่วไป พระอุโบสถหลังนี้สร้างขึ้นโดยการนำของเฒ่าศรีเชียงใหม่เป็นผู้นำฝ่ายฆราวาส พระอาจารย์อุปัชฌาย์บุญ ปัญญาวุฒิโท เป็นผู้นำฝ่ายสงฆ์ สร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2498

ปี พ.ศ. 2532 เปิดโรงเรียนปริยัติธรรม โดยพระครูธรรมภาณี ขณะนั้นท่าน ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีชะเกษ เปิดสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และศูนย์เด็กเล็ก เป็นการเตรียมความพร้อมให้เด็กก่อนวัยเรียน เพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้บุตรหลาน และเพื่อสนองนโยบายรัฐบาล ตามโครงการ บ้าน วัด โรงเรียน หรือที่นิยมเรียกตามอักษรย่อว่า “บวร” (พระครูเกษม สาระโสภิต. 2560 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ ยังพบว่า ชาวบ้านเชียงใหม่ได้ร่วมกันจัดหาที่ปลูกสร้างโรงเรียน เพื่อให้บุตรหลานได้เรียนหนังสือทั้งชายและหญิง เพราะในอดีตได้เรียนเฉพาะผู้ชาย โดยบวชเรียนกับพระที่วัด ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันสร้างอาคารชั่วคราวด้วยวิธีการช่วยกันบริจาคไม้สำหรับทำเสาและโครง

หลังคา มุงด้วยหญ้าคา และได้พัฒนาเป็นมุงด้วยสังกะสี ต่อมารัฐบาลได้เข้ามาช่วยเหลือสร้างอาคารถาวร ดังที่ปรากฏให้เห็น

ภาพประกอบ 6 โรงเรียนชุมชนเชียงใหม่พัฒนา

จากการสัมภาษณ์ นายไกรลาศ แก้วขอนแก่น พบว่า บ้านเชียงใหม่มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 2 แห่งคือ โรงเรียนเชียงใหม่ประชานุสรณ์ และโรงเรียนชุมชนเชียงใหม่พัฒนา ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาส ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย ทั้งสองแห่งช่วยอำนวยความสะดวกในการเดินทางของนักเรียนเป็นโรงเรียนใกล้บ้านปลอดภัยในการรับส่ง ผู้ปกครองไม่ต้องเสียเวลาไปส่งบุตรหลานในเมือง (ไกรลาศ แก้วขอนแก่น, 2560 : สัมภาษณ์)

การปกครอง

จากการสัมภาษณ์ นายพุด พัฒนโชติ พบว่า บ้านเชียงใหม่เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ตั้งมายาวนานมีผู้นอพยพเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปี พ.ศ. 2560 มีประชากรจำนวน 8,160 คน หรือ 1,958 ครัวเรือน แบ่งการปกครองออกเป็น 12 หมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลความทุกข์สุขประกอบด้วยนายหนูคิด บุตรทุมพันธ์ กำนันตำบลเชียงใหม่ นายวิชา พัฒนโชติ (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2) นายวันชัย ศรีอ่อน (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5) นายอุดร ศรีสินธุ์ (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่

6) นายเชวง ศรีละคร (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7) นายอุลัย สุมาพันธ์ (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8) นายบัวโล เบญจรัฐ (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9) นายทินกร โสนะชัย (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10) นายสมควร ทิพย์ชัย (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 11) นายสมชาย จรบรัมย์ (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 12) และยังมีหน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลเชียงใหม่ คือ 1) สถานีตำรวจภูธรตำบลเชียงใหม่ 2) สถานีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชนบ้านเชียงใหม่ 3) โรงเรียนชุมชนเชียงใหม่พัฒนา 4) โรงเรียนเชียงใหม่ประชานุสรณ์ 5) สำนักงานเทศบาลตำบลเชียงใหม่ (พุด ทัศนโชติ. 2560 : สัมภาษณ์)

ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 160 เมตร สภาพอากาศร้อนในฤดูร้อนเริ่มจากเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคมอุณหภูมิโดยเฉลี่ย 37 องศาเซลเซียส ฤดูฝนเริ่มจากเดือนมิถุนายนถึงเดือนกันยายน อุณหภูมิเฉลี่ย 25-30 องศาเซลเซียส และฤดูหนาวอากาศหนาวเย็นอุณหภูมิเฉลี่ย 15-20 องศาเซลเซียส ประมาณเดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม

ทรัพยากรและเศรษฐกิจ เขตพื้นที่บ้านเชียงใหม่แม้จะเป็นที่ราบสูง แต่ยังมีลำน้ำที่สำคัญที่เอื้อประโยชน์ทางการเกษตร ได้แก่ ลำห้วยตาแหลว ลำห้วยทราย ลำห้วยอัคระ ลำห้วยไผ่ ลำห้วยยาง และลำน้ำชี ไหลผ่านเขตอำเภอโพธิ์ชัย ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ตำบลใกล้เคียง สามารถเก็บกักน้ำใช้ในการเกษตร โดยได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐตามโครงการเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในการปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อย และพืชอื่นๆ อีกหลายชนิด พื้นที่ทำกินที่อยู่อาศัยและป่าไม้ เขตพื้นที่บ้านเชียงใหม่หรือตำบลเชียงใหม่ทั้งหมดมี 18,907 ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 17,305 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำไร่ 3,296 ไร่ ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นประมาณ 272 ไร่ พื้นที่ทำนาประมาณ 13,515 ไร่ พื้นที่ปลูกพืชผักประมาณ 240 ไร่ พื้นที่ว่างเปล่าประมาณ 18 ไร่ พื้นที่อาศัย ป่าไม้และอื่นๆ ประมาณ 1,602 ไร่

พูน ปณ ทิโต ชเว

ภาพประกอบ 7 มันสำปะหลัง (พืชเศรษฐกิจ)

การประกอบอาชีพ ชาวบ้านเชียงใหม่ประกอบอาชีพหลักคือทำนาข้าวเหนียว เอาไว้สำหรับบริโภค ส่วนข้าวเจ้าทำเพื่อขาย และยังทำไร่มันสำปะหลัง ไร่ยางพารา เลี้ยงสัตว์ ได้แก่ วัว ควาย ไก่ เป็ด และหมู อาชีพเสริมคือทอเสื่อกกเป็นหัตถกรรมในครัวเรือน หลังจากฤดูทำนาเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จ ชาวบ้านเชียงใหม่จะรวมกลุ่มกันทอเสื่อกก ซึ่งได้พัฒนารูปแบบให้เป็นของฝากของที่ระลึก สร้างมูลค่าเพิ่ม จากเดิมเคยขายฝืนละ 150-200 บาท ปัจจุบันขายได้ฝืนละ 200-300 บาท แต่ขนาดเล็กสามารถพับเก็บได้เป็นที่นิยมของลูกค้า ผลิตภัณฑ์เสื่อกกสามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว เป็นรายได้เสริมเพิ่มเศรษฐกิจให้ชาวบ้านเชียงใหม่ได้เป็นอย่างดี (จรรยา ลักษณะ ธนาไสย์. 2560 : สัมภาษณ์)

ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม ชาวบ้านเชียงใหม่ได้สืบทอดประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสาน คือ เดือนอ้ายประกอบพิธีบุญเข้าปริวาสกรรม เดือนยี่บุญคูณลาน เดือนสามบุญข้าวจี เดือนสี่บุญพึงธรรม(บุญผะเหวด) เดือนห้าบุญสงกรานต์ เดือนหกบุญบังไฟ เดือนเจ็ดบุญข้าชะ เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญเข้าประดับดิน เดือนสิบบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา เดือนสิบสองบุญกฐิน ทั้งนี้บุญประเพณีทั้งสิบสองเดือนชาวบ้านจะประกอบพิธีรวมกันที่วัดศรีสะเกษ ยกเว้นบุญเดือนเจ็ดหรือบุญข้าชะ ชาวบ้านเชียงใหม่เรียกว่าบุญเบิกบ้าน พิธีกรรมจะทำร่วมกันที่ศาลหลักบ้านตามความเชื่อ ซึ่งชาวบ้านเชียงใหม่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมี ความเชื่อ

ด้านพุทธ พราหมณ์ ผี ให้ความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา เคารพนับถือผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสของวงศ์ตระกูล หรือเรียกว่า “เจ้าโคตร” มีการสืบทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่ลูกหลานอย่างต่อเนื่อง

ภาพประกอบ 8 ประเพณีบุญข้าวจี๋ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จากการสัมภาษณ์ นายถนอม นรบุตร พบว่า ปัจจุบันบุญข้าวจี๋เป็นบุญประเพณี อันเกิดจากการสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวอีสานบ้านเชียงใหม่และยังมีปราชญ์ที่เป็นครู ภูมิปัญญาของชาวบ้านเชียงใหม่ซึ่งมีความรู้อย่างหลากหลายพร้อมถ่ายทอดความรู้ให้บุตรหลานและผู้สนใจ โดยสอนให้เปล่าสามารถเลือกเรียนตามความสนใจ ได้แก่ 1) หมอสูตรขวัญ ครูภูมิปัญญา คือ นายอ้วน บุญสินชัย นายสำรอง เบญจจรรยา นายเด่น นิลพระรัตน์ นายอ่อนสา ศรีवास 2) หมอแคน คือ นายมร ประชาโชติ และนายวิเชียร ทำนาเมือง 3) ช่างไม้ คือ นายหนุกร นาทสีทา และนายสมชัย พัฒนโชติ 4) ช่างมิด ช่างเหล็ก คือ นายสมุด มูลชัยสุข 5) หมอน้ำมันทา คือ นายลิตร เบญจจรรยา และนายอ่อนสี ศรีवास 6) หมอนวดแผนโบราณ คือ นายสุน สุชาเสริม 7) พานบายศรี คือ นายจตุพร ล้ำจุมจิ่ง และนายสุรพล สมบัติศิริ 8) สานตะกร้า คือ นางสง บรรจมาตย์ และนายลิตร เบญจจรรยา 9) ช่างมัดหมี่ คือ นางจรรยารักษ์ ธนาไสย์ 10) ดัดพิน คือ นายล้ำ เนินสุด 11) ช่างทำบั้งไฟ คือ นายวิชัย เบญจจรรยา นายประเสริฐ หนูการ และนาย

สมสุข บุญสินชัย 12) ปราชญ์ชุมชน คือ นายถนอม นรบุตร และ 13) ไร่เนาสวนผสม คือ นายทองบ่อ กมลวิบูลย์ และนายทองบ่อ เพชรโรจน์ (ถนอม นรบุตร. 2559 : สัมภาษณ์)

สรุป ภูมิปัญญาเจ้าโคตรบ้านเชียงใหม่มีหลากหลาย ผู้นำชุมชนร่วมกับชาวบ้านได้ประชาคมแล้วนำภูมิปัญญาของเจ้าโคตรมานำรื้อฟื้นด้วยวิธีการจัดกลุ่มตามความสามารถหรือกลุ่มสนใจดังกล่าวเป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อให้ผู้สนใจได้เลือกเรียนตามความพอใจ ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลตำบลเชียงใหม่และครูภูมิปัญญาในชุมชนให้ความร่วมมือในการถ่ายทอดความรู้ทั้งด้านทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยสอนให้เปล่า ทั้งนี้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป (ไกรลาศ แก้วขอนแก่น. 2560 : สัมภาษณ์)

การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ชาวบ้านเชียงใหม่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เลี้ยงสัตว์ ทำไร่ และค้าขายแลกเปลี่ยนสิ่งของที่มีอยู่ในไร่หรือพืชผักสวนครัว เช่น ปลูกพริกไปแลกเปลี่ยนกับข้าวสารแลกเปลี่ยน แลกปลากับชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง โดยทั่วไปชาวบ้านเชียงใหม่จะมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน แบ่งปันสิ่งของอาหารหรือปลาที่หาได้ และนำสิ่งของดังกล่าวไปแบ่งปันให้ปู่ ย่า ผู้อาวุโสที่เคารพนับถือ โดยเฉพาะเจ้าโคตรซึ่งถือว่าเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทต่อคนในครอบครัว หากจะประกอบกิจกรรม พิธีกรรม หรือมีปัญหาใดเกิดขึ้น ชาวบ้านยังนิยมไปปรึกษาเจ้าโคตร ซึ่งเป็นผู้ใหญ่อันเป็นที่เคารพนับถือ เพื่อให้มาแก้ปัญหาหรือดำเนินการ เช่น การระงับข้อพิพาท การเป็นเจ้าพิธีในงาน และเป็นปราชญ์ชาวบ้าน โดย

ปัจจุบันการไปขอคำปรึกษาเจ้าโคตร ชาวบ้านเชียงใหม่มีศูนย์ดำรงธรรม ซึ่งเป็นองค์กรชุมชน อันเกิดจากนโยบายภาครัฐส่งเสริมให้มีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบล ตามคติพจน์ของกระทรวงยุติธรรมที่ว่า “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม” ชาวบ้านเชียงใหม่ได้คัดเลือกบุคคลที่เคยมีประสบการณ์ในการไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยเน้นผู้อาวุโสหรือเจ้าโคตรซึ่งเป็นบุคคลที่ชุมชนยอมรับ เข้าไปมีบทบาทหน้าที่ในคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นการบูรณาการการทำงานให้เชื่อมโยงกับศูนย์ดำรงธรรมเพื่อช่วยแก้ปัญหาด้านการอำนวยความสะดวก ลดความเหลื่อมล้ำในชุมชน โดยเฉพาะชาวบ้านเชียงใหม่ซึ่งประสบปัญหาความรู้ด้านกฎหมายมีน้อย หากมีปัญหาเกิดขึ้นจะเข้าถึงความยุติธรรมได้สะดวกรวดเร็ว

การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของไทยลาวบ้านเชียงใหม่

1.1.2 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

จากการสัมภาษณ์ นายไกรลาศ แก้วขอนแก่น พบว่า กรณีสามีภรรยาที่มีเรื่องทะเลาะกันรุนแรงต่างคนต่างคิดว่าตัวเองไม่ผิดจนสามีหนีไม่ไหวจะหนีออกจากบ้านหรือคิดว่าจะต้องหย่าร้างกับภรรยา ก่อนจะออกจากบ้านผู้เป็นสามีหรือผู้เป็นบุตรชายจะต้องบอกกล่าวพ่อตา แม่ยาย หรือผู้อาวุโสสูงสุด เรียกว่า “เจ้าโคตร” เพื่อให้รับรู้ว่ามีเหตุการณ์เกิดขึ้นรุนแรงทนอยู่ในบ้านไม่ได้ขออนุญาตไปสงบบสดีอารมณ์ก่อน หากจิตใจสงบแล้วจะกลับคืนมาใหม่เป็นการพูดให้ตัวเองมีความผิดน้อยลง ฝ่ายภรรยาเมื่อเห็นว่าสามีหนีออกจากบ้านไปแล้ว ด้วยสาเหตุทะเลาะกันซึ่งสามีอาจจะออกจากบ้านไปนานหลายวันหรือหลายเดือน ซึ่งคิดว่าเป็นการออกไปโดยผิดปกติ ฝ่ายภรรยาอาจจะไปบอกพ่อแม่หรือเจ้าโคตรทางฝ่ายสามีมาไกล่เกลี่ยหรือมาระงับข้อพิพาท เพื่อจะได้รู้ว่าใครผิดใครถูกในการไกล่เกลี่ยอาจจะต้องมีพยานบุคคลเข้าร่วมรับฟังโดยเฉพาะ ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นฝ่ายปกครองและเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้การยอมรับ

ภาพประกอบ 9 การสนทนากลุ่มที่บ้านเชียงใหม่

จากการสนทนากลุ่มไทยลาวบ้านเชียงใหม่ พบว่า ในอดีตข้อพิพาทระหว่างสามี-ภรรยา ส่วนใหญ่เจ้าโคตรจะประนีประนอมให้คืนดีกัน การหย่าร้างกันจะไม่ให้เกิดขึ้น โดยการใช้ภูมิปัญญาในการพูดเปรียบเทียบให้เห็นว่าการ ครองเรือนสามี-ภรรยาจะต้องช่วยกันทำมาหากิน

รู้จักแบ่งภาระหน้าที่หนักเอาเบาสู้ หรือภาษาอีสานจะพูดว่า “หนักช่วยกันหาบ หยาบช่วยกันดึง” หรือผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายอาจจะให้ข้อคิดว่าการมีชีวิตคู่กันนั้น สามียจะต้องเป็นที่พึ่งของลูกเมียเป็นหลักให้ครอบครัว เป็นผู้นำไม่ว่าจะอบรมดูแลลูกงานในไร่นา งานค้าขาย จะทำการใดสามีมักรรยาจะต้องปรึกษาหารือกัน หากขาดสามีหรือภรรยาการประกอบกิจการงานใดจะสำเร็จยาก ต่างฝ่ายต่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพื่อให้ทั้งสองคนคั่นคั่นกัน ซึ่งเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายอาจจะปรับไหมให้สามีมักรรยาขอสมมา (ขอขมา) เจ้าโคตรหลังจากเสร็จพิธีก็จะจัดอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมระงับข้อพิพาท

1.1.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ชาวอีสานกลุ่มไทยลาวบ้านเชียงใหม่ได้สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอีสานจากอดีตจนปัจจุบันเช่น พิธีงานบวชนาค พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีแต่งงาน และพิธีอื่นๆ ตามประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสาน แต่ละพิธีจะต้องมีผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ผู้อาวุโสสูงสุดในตระกูลหรือเจ้าโคตรมาเป็นเจ้าพิธีหรือมาร่วมพิธี โดยเฉพาะในพิธีแต่งงาน เจ้าโคตรฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจะต้องมาเป็นเจ้าพิธีเป็นบุคคลสำคัญเจ้าภาพจะต้องเชิญมาในงานให้ได้ และจะต้องอยู่ในงานจนแล้วเสร็จพิธี

ภาพประกอบ 10 พิธีสู่ขอสาวไทยลาวบ้านเชียงใหม่

เจ้าโคตรนับเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในงานแต่งงาน เริ่มจากสู่ขอ ฝ่ายชาย จะต้องจัดเตรียมขันขอ โดยจัดหมากจิบ พลุพันใส่ขัน 1 ขัน และเงิน 3 บาท เพื่อให้กับพ่อแม่ ของฝ่ายหญิง เรียกว่า “เงินไขปาก” เมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงหรือเจ้าโคตรตกลงแล้วจะรับขันหมากพลุ มาเคี้ยว 2 คำ และส่งกลับคืนให้ฝ่ายชายเคี้ยว 2 คำ (เคี้ยวหมากหรือ “กินหมาก”) จากนั้นจึง จะพูดคุยตกลงกันเรื่องค่าสินสอดทองหมั้น หรือเรียกว่า “ค่าตอง” โดยพ่อแม่หรือเจ้าโคตรฝ่าย หญิงจะเป็นฝ่ายกำหนดค่าตอง วันรับสินสอดแต่งงาน แห่งขันหมาก รับของสมมา และสั่งสอน อบรมคู่บ่าวสาวเกี่ยวกับการครองเรือน อาจกล่าวได้ว่าผู้เป็นเจ้าโคตรจะต้องเป็นประธานในงานหรือ เป็นเจ้าพิธี งานแล้วเสร็จจึงจะกลับบ้านได้ โดยเฉพาะพิธีแห่ขันหมาก เจ้าโคตรหรือเจ้าแม่จะเป็น ผู้ถือขันสินสอด และมีเจ้าบ่าวเดินตามหลังขันสินสอดจนถึงบ้านเจ้าสาว เมื่อได้เวลาตีแล้วเจ้า โคตรฝ่ายชายจึงจะนำสินสอดไปมอบให้เจ้าโคตรฝ่ายหญิง ญาติฝ่ายหญิงจะทำการนับสินสอดแล้วนำ เมล็ดข้าวเปลือก ถั่วและงาไปรยลงบนสินสอดพร้อมกับขอพรให้เงินทองงอกเงยเหมือนกับเมล็ดพันธุ์ พืชเหล่านี้ด้วยเทอญ หลังจากนั้นเจ้าโคตรและญาติทางฝ่ายหญิงก็จะทำการเปิดขันหมากและแจก เหล้าให้กินกันพอเป็นพิธี (พุด พัฒนโชคติ. 2560 : สัมภาษณ์)

1.1.4 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านนับเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญเป็นที่ ยอมรับของชาวบ้านในชุมชนชาวอีสาน ไม่ว่าจะประกอบพิธีกรรมใด เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญคู่บ่าว สาว พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีมงคล พิธีอวมงคล และพิธีกรรมตามความเชื่อที่จัดขึ้นในหมู่บ้านจะต้อง มี ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำพิธีกรรม เช่น พิธีทำบุญเบิกบ้าน พิธีเลี้ยงผีปูด เป็นต้น

ภาพประกอบ 11 ศาลหลักบ้านตามความเชื่อของชาวบ้านเชียงใหม่

ศาลหลักบ้านเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่กลางหมู่บ้านเป็นสัญลักษณ์ว่า บริเวณที่สร้างศาลนี้เป็นจุดศูนย์กลางของบ้านเชียงใหม่หรือในอดีตชาวบ้านเรียกว่า “บือบ้าน” เป็นสถานที่ใช้สำหรับประกอบพิธีทำบุญเบิกบ้าน(บุญช่าฮะ) โดยจะจัดขึ้นประมาณเดือนเจ็ดของทุกปี ซึ่งจะมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำพิธีกรรมโดยพระสงฆ์สามเณร สวดพุทธมนต์เจ็ดตำนาน สวดทิวมนต์ สวดไชยน้อยไชยใหญ่ และสวดคาถาอาคม เชื่อว่าพิธีทำบุญช่าฮะจะต้องประกอบพิธี 3 คืน 4 วัน และจะเลี้ยงพระวันที่ 4 ซึ่งชาวบ้านเชียงใหม่เชื่อว่า พิธีทำบุญช่าฮะนี้จะเป็นการชำระล้างเคราะห์ เชื้อเวรกรรมหากครอบครัวใดไม่มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม เชื่อว่าจะล้างชำระสิ่งต่างๆ ไม่ได้ และในพิธีกรรมบุญช่าฮะจะมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำพิธีกรรม ชาวบ้านเชียงใหม่ทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีโดยได้สืบทอดกันมาช้านานจนปัจจุบัน (พระครูเกษม สาระโสภิต. 2560 : สัมภาษณ์)

สรุปการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว บ้านเชียงใหม่มีมาช้านาน จากรุ่นสู่รุ่น และมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคตามสมัย การใช้ภูมิปัญญาในรูปแบบแตกต่างกันแล้วแต่กรณี จนปัจจุบันเจ้าโคตรมีการใช้ภูมิปัญญาในรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้านโดยมีศูนย์ยุติธรรมชุมชนเป็นสถานที่ให้บริการอำนวยความสะดวกในการติดต่อเจรจา หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นองค์กร

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลหนองห้าง อำเภอภูฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลจุมจังเหล่าไฮงาม อำเภอภูฉินารายณ์ จังหวัด

กาฬสินธุ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลบัวขาว อำเภอภูฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.2.1 บทบาทเจ้าโคตรบ้านกุดหว้า ก่อนปี พ.ศ. 2500

จากการสัมภาษณ์ นายพิศดา จำพล ยังพบว่า ชาวบ้านกุดหว้าเป็นชาวไทยกะแตบ อพยพมาจากบ้านนากะแตบ เมืองบก เมืองวัง ประเทศลาว หรือประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน โดยการนำของบ่าวไฮ้ง บ่าวได้น และบ่าวเต้ง สามคนพี่น้องมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณแห่งนี้เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2399 หรือเมื่อวันอังคารขึ้น 13 ค่ำ เดือน 4 ปีมะเส็ง โดยการใช้ภูมิปัญญาของบ่าวเต้งในการเลือกทำเลแห่งนี้ กล่าวคือ เป็นป่าทึบ ต้นไม้สูงมีลำห้วยเล็กล้อมรอบ มีน้ำบ่อน้ำคำไหลอยู่ตลอดเวลา พื้นที่เหมาะสมไม่มีทางลมอุบาทว์พัดผ่าน เพราะต้นไม้บริเวณนั้นไม่หักไม่โค่น โบราณว่า “ควรตั้งบ้านเรือนหนีทางลม” และได้ตั้งชื่อว่า “บ้านคำหว้า” ตามนามต้นหว้าใหญ่และบ่อน้ำคำที่ไหลตลอดเวลา

ประมาณปี พ.ศ. 2404 หรืออีก 5 ปีต่อมา ได้มีคนอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านคำหว้ามากขึ้น อันเกิดจากได้ข่าวว่าบ้านคำหว้าอุดมสมบูรณ์ด้วยของป่านานาชนิด แต่ละครอบครัวต่างช่วยกันถากถางป่าเพื่อเป็นที่ทำกินตามวิถีชีวิตของชาวไทย เช่น ทำสวน ปลูกข้าว (ข้าวไร่) และปลูกพืชผักสวนครัวไว้ประกอบอาหาร (พิศดา จำพล. 2560 : สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2476 บ้านคำหว้าได้เปลี่ยนนามมาเป็น “บ้านกุดหว้า” หมู่ที่ 10 ตำบลบัวขาว อำเภอภูฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้ใหญ่บ้านคือนายคง ร่องไชย ต่อมาทางการยุบจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นอำเภอไปขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม ผู้ใหญ่บ้านคง ร่องไชย ดำรงตำแหน่งได้เพียง 4 ปี ก็ลาออก มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ ได้นายครุฑ ศรีกำพล อยู่ได้ไม่นานก็ลาออกเพราะทำงานหนัก ทางการได้เลือกตั้งคนใหม่แทน ได้นายคำมา ศรีกำพล จนถึงปี พ.ศ. 2490 ทางการได้กลับมาตั้งอำเภอกาฬสินธุ์เป็นจังหวัดกาฬสินธุ์ ตำบลบัวขาว อำเภอภูฉินารายณ์ จึงกลับมาขึ้นตรงกับ จังหวัดกาฬสินธุ์ดังเดิม และปี พ.ศ. 2497 ทางการได้ออกเอกสารสิทธิ์ครอบครองที่ดินเรียกว่า “ส.ค. 1” ให้บ้านกุดหว้า เพื่อแสดงสิทธิครอบครองที่ดิน

ปี พ.ศ. 2498 ทางกรมได้ยกฐานะบ้านกุดหว้าให้เป็นตำบลกุดหว้า โดยมีนายคำผิง จิตรจักร เป็นกำนัน และปี พ.ศ. 2516 ได้แยกตำบลกุดหว้าออกเป็นตำบลหนองห้าง โดยมีนายคำผิง จิตรจักร เป็นกำนันตำบลหนองห้าง และนายเพลิน พันธุ์โพธิ์ เป็นกำนันตำบลกุดหว้า ในช่วงที่กำนันเพลิน พันธุ์โพธิ์ ดำรงตำแหน่งกำนันตำบลกุดหว้านั้น ได้นำชาวบ้านพัฒนาด้าน การศึกษา ศาสนา วิถีชีวิตของชาวกุดหว้าให้เจริญรุ่งเรืองไปพร้อมกัน เห็นได้จากมีศูนย์พัฒนาเด็ก เล็ก สถานีนอนามัย ศาลากลางเปริยญทั้ง 2 วัด โรงเรียนมีอาคารหลังใหม่เพิ่มขึ้นเป็นหมู่บ้าน อ. พ.ป. ลูกเสือชาวบ้าน (ชาวบ้านได้รับการฝึกอบรมตามโครงการภาครัฐ) มีผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน ถนนในหมู่บ้านได้รับการพัฒนาให้สัญจรไปมาสะดวก และยังมีร้านค้าบริการสินค้าอุปโภค บริโภค เครื่องใช้ในครัวเรือน และสินค้าอื่นๆ ไว้บริการอันเกิดจากแนวคิดของกำนันและผู้นำชุมชนที่คิดว่ามี วิสัยทัศน์กว้างไกล เพื่อให้ชาวบ้านกุดหว้าทั้งตำบลได้รับความสะดวกสบายไม่ต้องเดินทางเข้าในเมือง โดย ไม่จำเป็น และยังเป็นการส่งเสริมรายได้ให้คนในหมู่บ้านมีฐานะมั่นคงต่อไป

ความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย บ้านกุดหว้า

ภาพประกอบ 13 สำนักงานเทศบาลตำบลกุดหว้า อำเภอภูฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

เทศบาลตำบลกุดหว้า ตั้งอยู่เลขที่ 114 ถนนชุมชน ถนน ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นสถานที่ให้บริการประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลกุดหว้าและประชาชนทั่วไป สามารถติดต่อประสานงานขอความช่วยเหลือ เช่น ขอรถาบเส้นทาง หรือติดต่อสอบถามข้อมูลอื่นทางอินเทอร์เน็ต และเป็นศูนย์รวมการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟทะเล้ง และงานประเพณีอื่น ซึ่งเทศบาลและชุมชนได้ร่วมกันจัดขึ้น และในอาคารเทศบาลยังมีศูนย์ธรรมชุมชนมีคณะกรรมการคอยให้บริการประชาชนที่มาติดต่อ ที่สำคัญมีเจ้าโคตรเข้าร่วมเป็นคณะทำงานในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลกุดหว้า เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาการระงับข้อพิพาท ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในชุมชน เช่น กรณีวัยรุ่น นายต๋อง (นามสมมุติ) ขับรถจักรยานยนต์มาจากหมู่บ้านอื่นขับผ่านบ้านกุดหว้า เพื่อจะเข้าอำเภอกุฉินารายณ์ด้วยความประมาทและความเร็วไปเฉี่ยวรถจักรยานของคนแก่นายบุญมา (นามสมมุติ) ซึ่งมีอายุมากแล้วได้รับบาดเจ็บที่แขนข้างขวา ส่วนคนขับรถจักรยานยนต์บาดเจ็บที่แขนทั้งสองข้างรถเสียหายค่าซ่อมประมาณ 3,000 บาท คู่กรณีไกล่เกลี่ยประนีประนอมยอมความกันโดยคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมซึ่งมีเจ้าโคตรคือนายพิศดา จำพล ร่วมเป็นคณะกรรมการทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยประนีประนอม ทั้งสองฝ่ายพอใจต่างคนต่างไปทำแผลที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านกุดหว้า บริการให้เปล่าไม่ต้องจ่ายค่ายาแล้วแยกย้ายกันกลับบ้าน (นารี ศรีกำพล. 2560 : สัมภาษณ์)

1.2.1 บทบาทเจ้าโคตรก่อนปี พ.ศ. 2500

ภาพประกอบ 14 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านกุดหว้า

จากการสัมภาษณ์ นายบุญฮอง พันธุ์โพธิ์ ชาวบ้านกุดหว้า เกี่ยวกับบทบาทเจ้าโคตรในการใช้ภูมิปัญญา ในการปลูกสร้างบ้านเรือน พบว่า ก่อนปี พ.ศ. 2500 ชาวผู้ไทยนิยมปลูกเรือนยกพื้นแบบเรือนเหยา (ย่าว) มุงหลังคาด้วยหญ้าคา ฝาไม้ป้อ ปลูกไม้ห่างกันนัก เมื่อปลูกเสร็จทำรั้วล้อมรอบด้วยไม้ทั้งลำสูงเลยศีรษะ เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายมาทำอันตราย

จากการสัมภาษณ์ นายบุญฮอง พันธุ์โพธิ์ ยังพบว่า ประมาณปี พ.ศ. 2500 ความเป็นอยู่ของชาวผู้ไทยอยู่กันแบบเรียบง่าย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่มีรายได้ไม่มากนัก ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากชาวบ้านมีรายได้น้อย ทำให้หนุ่มสาวเข้าไปหางานทำในกรุงเทพมหานคร และอีกจำนวนหนึ่งออกจากบ้านไปเรียนหนังสือในเมืองใหญ่ เช่น จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม และกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสรู้จักเพื่อนต่างจังหวัด และเพื่อนต่างเพศ มีความสัมพันธ์ผูกพันกันจนกลายเป็นคนรักหลายคนได้เข้าพิธีแต่งงาน โดยกลับมาทำพิธีที่บ้านกุดหว้า เพื่อรักษาประเพณีของชาวผู้ไทย กล่าวคือ ชายหนุ่มที่จะมาเป็นเขยผู้ไทย บ้านกุดหว้า จะต้องปฏิบัติตามประเพณีของชาวผู้ไทย โดยการแนะนำของว่าที่เจ้าสาว ซึ่งจะต้องจัดหาพ่อล่ำแม่ล่ำมาให้ฝ่ายชาย

1) บทบาทเจ้าโคตรบ้านกุดหว้ากับการเปลี่ยนแปลง ช่วงปี 2500 – 2558

จากการสัมภาษณ์ นายพิศดา จำพล อายุ 81 ปี ซึ่งเป็นเจ้าโคตรและอาวุโสมากอีกคนหนึ่งของบ้านกุดหว้า พบว่า ชาวบ้านกุดหว้าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวผู้ไทยที่ได้สืบทอดจากบรรพบุรุษโดยเคร่งครัด ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมการพูด การแต่งกาย ประเพณีวัฒนธรรมการแต่งงาน ฮีตพ่อล่ำแม่ล่ำให้แปลงฮีดแปลงครอง ประเพณีบุญเดือนเก้า บุญเดือนสิบ ซึ่งการประกอบพิธีกรรมแต่ละบุญประเพณี จะมีเจ้าโคตรที่มีอาวุโสสูงสุดและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เช่น นายพิศดา จำพล และอีกหลายคนผัดเปลี่ยนกันเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม

ประมาณปี พ.ศ. 2515 ชาวผู้ไทยยังเคร่งครัดเกี่ยวกับการปลูกสร้างบ้านเรือน โดยเฉพาะการสร้างเรือนหอเพื่อให้ลูกสาวที่จะแต่งงานซึ่งผู้ที่จะมาเป็นลูกเขยต้องมาปลูกเรือนหอไว้ก่อน จึงจะเข้าพิธีแต่งงาน เมื่อปลูกเรือนหอเสร็จจึงจะหาฤกษ์ยามแต่งงาน ซึ่งนิยมแต่งงานเดือนคู่ ได้แก่ เดือนยี่ (เดือน 2) เดือนสี่ เดือนหก เดือนแปด และเดือนสิบสอง (เดือนสิบไม่นิยมแต่งงาน) เพราะอยู่ในช่วงเข้าพรรษา การแต่งงานชาวผู้ไทยจะหาฤกษ์วันหัวเอียงหมอนหรือเคียงหมอนเป็นหลัก เว้นวันจุม และยังเชื่อว่า ควรจะเป็นวันข้างขึ้น ได้แก่ ขึ้น 6 ค่ำ 7, 10, 11,

12, 13 คำ ทั้งนี้ต้องสร้างเรือนหอให้แล้วเสร็จจึงจะแต่งงานได้ (บุญของ พันธุ์โพธิ์. 2560 : สัมภาษณ์)

ประมาณปี พ.ศ. 2532 ความเจริญด้านเทคโนโลยีเข้าถึงชุมชนบ้านกุดหว้ามากขึ้น การเดินทางโดยทางรถยนต์สะดวกรวดเร็ว บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงตามยุคตามสมัย บ้านกุดหว้าได้ยกฐานะเป็นสุขาภิบาล และในปี พ.ศ. 2542 ยกฐานะเป็นเทศบาล มีที่ทำการหน่วยงานราชการก่อตั้งขึ้นหลายแห่ง และมีเจ้าหน้าที่แต่ละหน่วยงานย้ายเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ประจำการ เช่น ครู ตำรวจ พนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล และเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ เป็นต้น

ภาพประกอบ 15 สภาพทั่วไปบ้านกุดหว้า

จากการสัมภาษณ์ นายนพคุณ สุระพร ผู้นำชุมชนบ้านกุดหว้า พบว่า การที่มีบุคคลภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตหรือส่วนร่วมในกิจกรรม ต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะงานบุญประเพณีตามฮีตของชาวอีสานผู้ไทย ส่งผลให้เห็นความแตกต่างในการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย เช่น การแต่งกาย ภาษาพูด ด้วยเหตุว่า ภาษาพูดของชาวผู้ไทย จะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคนกลุ่มอื่นอาจฟังไม่เข้าใจจำเป็นต้องมีคนแปล เพื่อให้ผู้มาร่วมกิจกรรมเกิดความเข้าใจและเกิดความสนุกสนานพอใจที่มีส่วนร่วมในกิจกรรม (นพคุณ สุระพร. 2560 : สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ นายประจัญ อุทร์ักษ์ สมาชิกชมรมผู้สูงอายุบ้านกุดหว้า พบว่า ปี พ.ศ. 2545 การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในกลุ่มผู้ไทยบ้านกุดหว้าด้านการระงับข้อพิพาท ประสบปัญหาอันเกิดจากมีบุคคลภายนอกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านกุดหว้ามากขึ้น การปกครองดูแลไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นได้รับบาดเจ็บ คู่กรณีแจ้งความดำเนินคดีตามกฎหมาย ผู้อาวุโสใกล้เคียงไม่ได้ เกิดการฟ้องร้องกันเสียเวลา เสียทรัพย์สิน ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นที่ถนนสายหลักที่มีรถยนต์หรือรถอื่นๆ วิ่งผ่านไปมาจำนวนมาก ขาดความระมัดระวัง ทำให้เกิดข้อพิพาทขึ้นบ่อยครั้ง

ภาพประกอบ 16 พิธีสู้อสาวบ้านกุดหว้า

จากการสัมภาษณ์ นายพิศดา จำพล ประธานชมรมผู้สูงอายุ พบว่า การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรด้านการเป็นเจ้าพิธีในงาน พบว่า ชาวบ้านกุดหว้ายังให้ความเคารพนับถือ ผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส ในชุมชน โดยเฉพาะพิธีแต่งงานจะต้องมีพ่อล่ำม แม่ล่ำม มาเป็นเจ้าพิธีในงาน เริ่มจากสู้อขอจนแต่งงาน และดูแลอบรมสั่งสอนลูกล่ำมตลอดไป หากมีปัญหาสามีภรรยาหรือลูกล่ำมทะเลาะกัน พ่อล่ำมแม่ล่ำมจะต้องไกล่เกลี่ยประนีประนอม โดยเรียกมาถามสาเหตุ อบรมสั่งสอนทีละคน เมื่อได้เหตุผลของกรณีทะเลาะกัน ผู้เป็นพ่อล่ำมแม่ล่ำมจึงจะเรียกคู่สามีภรรยาที่เป็นลูกล่ำมมาไกล่เกลี่ยประนีประนอมให้อยู่ร่วมกัน ไม่มีการหย่าร้างเกิดขึ้น หากสั่งสอนไม่ได้พ่อล่ำมแม่ล่ำมจะประกาศลาออกจากการเป็นพ่อล่ำมแม่ล่ำม เพื่อให้สังคมรู้ว่าบุคคลนี้สั่งสอนไม่ได้ สังคมชาวผู้ไทยจะไม่ยอมรับบุคคลที่ไม่เชื่อฟังพ่อล่ำมแม่ล่ำม (มณีจันทร์ สุทธิพันธ์. 2560 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 17 ประเพณีบุญพวงมาลัยบ้านกุดหว้า

จากการสัมภาษณ์ นายนารี ศรีกำพล ปราชญ์ชาวบ้านด้านการจักสานมาลัยไม้ไผ่ พบว่า ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้า ได้สืบทอดภูมิปัญญาการทำมาลัยไม้ไผ่มายาวนาน โดยมีการจัด ประเพณีบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก และประเพณีบุญพวงมาลัย ในอดีตพระสงฆ์จะเป็นช่างทำ มาลัยฝีกสอนให้เด็กและเยาวชน โดยนำไม้ไผ่ไร่จากป่าใกล้หมู่บ้าน มาตัดตัดแปลงขนาดเล็กบ้างใหญ่ บ้าง เพื่อให้พวงมาลัยไม้ไผ่มีหลายขนาด หลายแบบ วิจิตรสวยงาม มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจน เป็นงานศิลปหัตถกรรม และได้จัดประเพณีบุญพวงมาลัยขึ้นในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาทุกปี ซึ่งมี นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมาเที่ยวชมจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาการจราจร อุบัติเหตุ การทะเลาะวิวาท และปัญหาอื่นๆ เกิดขึ้นในชุมชน

การจัดงานประเพณีบุญพวงมาลัย จะจัดที่ศาลาการเปรียญวัดกุดต้อง เป็นวัด เก่าแก่คู่บ้านคูเมืองของบ้านกุดหว้า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2419 เดิมชื่อว่า “วัดคำหว้า” ชาวบ้าน เรียกว่า วัดใต้ มีอุโบสถเป็นอาคารตึกทรงไทย ศาลาการเปรียญเป็นอาคารทรงไทยสองชั้น มีสภาพ มั่นคงแข็งแรง พื้นที่ยาวกว้าง ชั้นบนเป็นไม้แบ่งพื้นที่ใช้สอยสำหรับพระสงฆ์และจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชั้นล่างเป็นพื้นคอนกรีตใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและการสังคมนาสงเคราะห์ ของหมู่บ้าน (นารี ศรีกำพล. 2560 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 18 อุโบสถวัดกกต้อง บ้านกุดหว้า

จากการสัมภาษณ์ นายพิศดา จำพล พบว่า บ้านกุดหว้ามีการเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะความเจริญด้านพุทธศาสนา วัดกกต้องเป็นวัดเก่าแก่ ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2419 โดยพระโยน นายโต้น นายเตี้ย ได้นำชาวบ้านร่วมกันบริจาคปัจจัย วัดแห่งนี้ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร บริเวณวัดแห่งนี้มีเนื้อที่ 12 ไร่ 2 งาน 77 ตารางวา ส.ค.๑ เลขที่ 729 มีที่ธรณีสงฆ์ จำนวน 1 แปลง เนื้อที่ 5 ไร่ ส.ค.๑ เลขที่ 703 วัดกกต้อง บ้านกุดหว้า เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาที่ชาวบ้านกุดหว้าได้สืบทอดกันมายาวนานจนปัจจุบัน และยังมีโรงเรียนซึ่งเป็นสถาบันการศึกษา ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมกันจัดสร้างขึ้นโดยภาครัฐให้การสนับสนุนบ้านกุดหว้ามีการก่อตั้งโรงเรียนเมื่อปี พ.ศ. 2459 แต่ยังไม่บังคับใครอยากเรียนก็เรียนใครไม่ยอมเรียนก็ไปทำงานอื่น ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2462 บังคับให้เรียนทุกคน พ่อ-แม่ ที่ปกปิดลูกหลานหลีกเลี่ยงไม่ให้ไปเรียนหนังสือมีความผิด ชาวบ้านกุดหว้าจึงได้นำบุตรหลานมาเข้าโรงเรียนและได้ เรียนหนังสือมากขึ้น ส่งผลให้บ้านกุดหว้ามีโรงเรียน 2 แห่ง คือ โรงเรียนศรีกุดหว้าเรืองเวทย์ และโรงเรียนกุดหว้าวิทยา และยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านกุดหว้า หมู่ที่ 8 และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ตั้งอยู่ที่วัดกกต้องกุดหว้า หมู่ที่ 11 เพื่อให้บุตรหลานบ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้าได้เข้าฝึกเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียน (พิศดา จำพล. 2560 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 19 อาคารเรียนโรงเรียนกุตหว้าวิทยา บ้านกุตหว้า

การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา

จากการสัมภาษณ์ นายสมาน แสงชมพู ข้าราชการบำนาญ พบว่า เมื่อปี พ.ศ. 2465 บ้านกุตหว้าเริ่มมีการเรียนการสอนในแบบโรงเรียน ใ้วัดเป็นที่ให้การศึกษาชั่วคราว แล้วจึงมีการสร้างอาคารเรียนถาวรทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ชื่อว่า “โรงเรียนศรีกุตหว้า เรืองเวทย์” และเมื่อปี พ.ศ. 2506 ได้จัดสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ในที่ดินที่ชาวบ้าน โดยมีเจ้าโคตร หรือพ่อล่อมแม่ล่อมได้บริจาคที่ดิน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ชาวบ้านเห็นว่าบุตรหลานอีกกลุ่มหนึ่งอยู่ห่างไกลโรงเรียนมาก เดินทางไปกลับลำบากควรมีอาคารเรียนเพิ่มขึ้นอีก นักเรียนจะได้ปลอดภัยในการเดินทางไปโรงเรียน

ปี พ.ศ. 2542 บ้านกุตหว้าจึงมีโรงเรียนเพิ่มขึ้นอีก 1 โรงเรียน คือโรงเรียน กุตหว้าวิทยา รวมเป็น 2 โรงเรียนและยังมีศูนย์เด็กอีก 2 แห่ง เพื่อให้เป็นสถานศึกษาเตรียมความพร้อมแก่เด็กก่อนประถมศึกษา คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านกุตหว้า ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 และ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ตั้งอยู่ที่วัดกกตองกุตหว้า หมู่ที่ 11 โรงเรียนกุตหว้าวิทยา ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เปิดสอนชั้นอนุบาล 2 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนโรงเรียนศรี กุตหว้าเรืองเวทย์ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล - มัธยมศึกษา ตอนต้น (สมาน แสงชมพู. 2560 : สัมภาษณ์)

2) บทบาทเจ้าโคตรบ้านกุดหว้ากับการเปลี่ยนแปลงช่วงปี พ.ศ. 2558 – ปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์ นายพิศดา จำพล เจ้าโคตรครุภูมิปัญญาบั้งไฟตะไลล้าน พบว่า ปัจจุบันการใช้ภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า ได้สืบสานกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านประเพณีวัฒนธรรมบั้งไฟตะไลได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และภาคเอกชนให้มีการจัดงานบั้งไฟตะไลล้าน ดั้งเดิมบั้งไฟบ้านกุดหว้าจะเป็นการจุด “บั้งไฟหาง” ต่อมาช่างทำบั้งไฟได้พัฒนาแนวคิดให้เป็นบั้งไฟตะไล เพื่อให้แตกต่างจากถิ่นอื่น โดยมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเป็นบั้งไฟตะไลล้าน ซึ่งมีขนาดใหญ่มาก ตัวบั้งไฟทำจากท่อเหล็กยาวประมาณ 6 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 5 นิ้วขึ้นไป เจาะรู 4 – 6 จุด สำหรับจุดไฟและเป็นช่องให้แรงขับจากดินประสิว พุ่งออกมาส่งบั้งไฟตะไลลอยขึ้นสู่อากาศ

ภาพประกอบ 20 โครงสร้างการประกอบบั้งไฟตะไลล้าน บ้านกุดหว้า

นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้านด้านงานจักสานประดิษฐ์ไม้ไผ่ที่ได้สืบทอดจากเจ้าโคตรและถ่ายทอดให้ลูกหลานอย่างต่อเนื่อง จนพัฒนาการรวมกลุ่มอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรม ไม้ไผ่ ไม้ไผ่ สามารถเข้าแข่งขันศิลปหัตถกรรมในงานอัตลักษณ์ผู้ไทยครั้งที่ 6 ปี พ.ศ. 2559 ได้รับรางวัลชนะเลิศสร้างชื่อเสียงให้ชาวบ้านกุดหว้า จนเป็นที่สนใจของชาวไทยและชาวต่างชาติได้เข้ามาท่องเที่ยวชมการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวบ้านกุดหว้า ซึ่งได้จัดงานประจำปีประเพณีบุญ

พวงมาลัยช่วงเทศกาลเข้าพรรษาบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากประมาณเดือนกันยายนของทุกปี (ตำนาน แสงชมพู. 2560 : สัมภาษณ์)

สรุปบทบาทเจ้าโคตรในการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า มีมายาวนานจากอดีตจนปัจจุบัน เช่น ภูมิปัญญาการระงับข้อพิพาท กรณีสามี-ภรรยาทะเลาะกัน ซึ่งพ่อล่าม-แม่ล่าม จะเรียกตัวคู่กรณีมาคุยที่ละคน เพื่อหาสาเหตุแล้วจึงจะให้ทั้งคู่มาพร้อมหน้ากัน เพื่อไกล่เกลี่ยประนีประนอมให้อยู่ร่วมกันด้วยดีไม่หย่าร้าง และภูมิปัญญาด้านเป็นเจ้าของพิธีในงาน การเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งแต่ละด้านได้นำมาบูรณาการการใช้อย่างเหมาะสม

การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของผู้ไทยบ้านกุดหว้า

1.2.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

ภาพประกอบ 21 การสนทนากลุ่มที่บ้านกุดหว้า

จากการสนทนากลุ่มผู้ไทยบ้านกุดหว้า พบว่า ในอดีตชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้า ดำเนินชีวิตอยู่แบบเรียบง่ายเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีความรักความสามัคคีในหมู่คณะ เคารพนับถือผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน พ่อล่าม-แม่ล่าม หากมีปัญหาเกิดขึ้นไม่ว่าจะเกิดในครอบครัวหรือชุมชน จะต้องปรึกษาพ่อล่าม-แม่ล่าม โดยเฉพาะข้อพิพาทกรณีเกี่ยวกับสามี-ภรรยา พ่อล่าม-แม่ล่ามจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ย ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าที่ได้สืบทอดกันมายาวนาน เพราะบุคคลที่จะมาเป็นพ่อล่าม-แม่ล่ามนั้นจะต้องผ่านการเห็นชอบจากฝ่ายหญิง ผู้จะเป็นพ่อล่าม-

ด้วยเหตุนี้ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าจึงได้สืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟโดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นเจ้าของพิธีในงาน ซึ่งผู้เป็นเจ้าของพิธีจะต้องเป็นบุคคลที่สามารถสื่อถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ โดยเจ้าพิธีจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีบวงสรวง ขอให้ปกป้องคุ้มครองชาวบ้านทุกคนทุกคนรอบครัวให้มีความสุข และขออนุญาตจุดบั้งไฟถวายพญาแถนซึ่งเชื่อว่าเป็นเทวดาที่บันดาลให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล ซึ่งชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าได้ทำบั้งไฟในเดือนหกของทุกปี และได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา

ปัจจุบันผู้เป็นเจ้าของพิธีในการประกอบพิธีบวงสรวงพญาแถน ชาวบ้านกุดหว้ามอบให้นายพิศดา จำพล ปราชญ์ชาวบ้านเชื่อว่าสามารถสื่อถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้และยังเป็นผู้มีผลงานคิดค้นวิธีทำบั้งไฟทะเลจนพัฒนาเป็นบั้งไฟทะเลล้าน สร้างชื่อเสียงให้ชาวบ้านกุดหว้าเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านและบุคคลทั่วไป (สงวน แยมไสย. 2560 : สัมภาษณ์)

1.2.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ นายนารี ศรีกำพล พบว่า ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีฝีมือในด้านศิลปหัตถกรรม ได้แก่ การทอผ้า การประดิษฐ์จักสาน โดยเฉพาะการนำไม้ไผ่มาทำเป็นม้ายไม้ไผ่ เพื่อทำต้นกล้วยพฤษ์ถวายพระสงฆ์ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ม้ายไม้ไผ่เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาพื้นบ้านอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าที่ได้สืบทอดจากบรรพบุรุษมายาวนาน

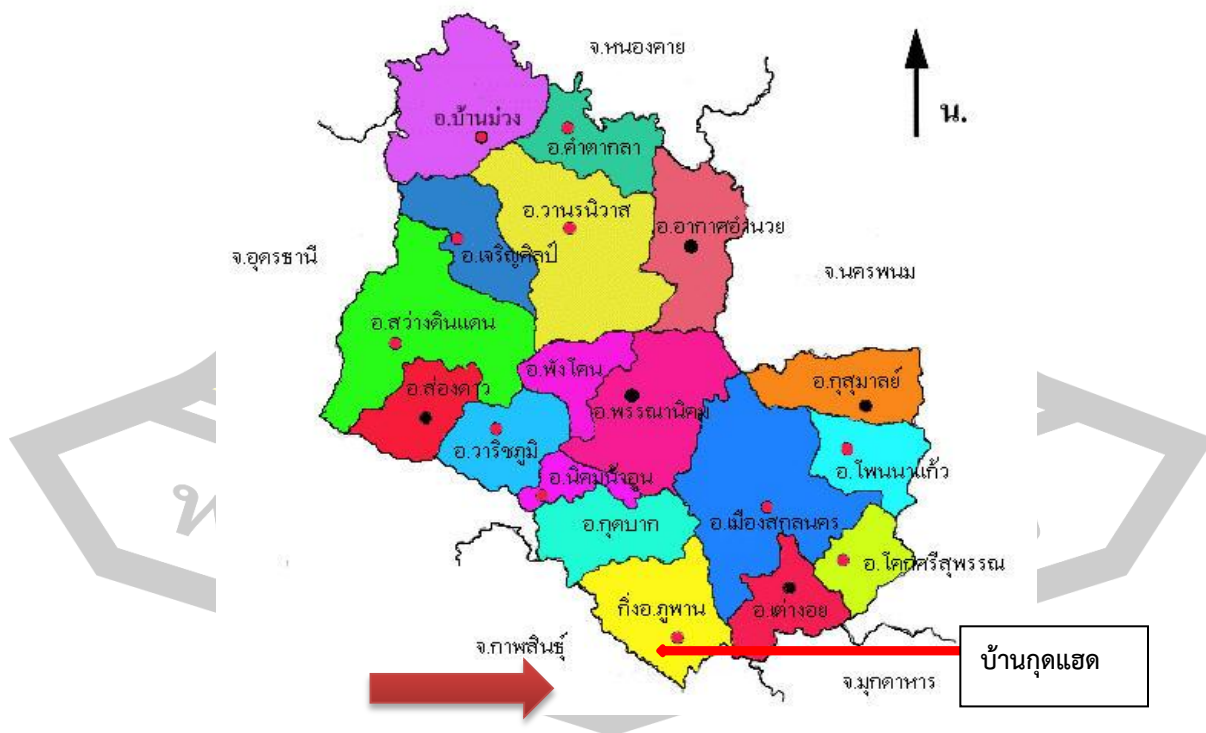

ภาพประกอบ 23 พระสงฆ์เดินนำหน้าขบวนแห่ (ประเพณีบุญข้าวประดับดิน)

จากการสัมภาษณ์ นายนารี ศรีกำพล ยังพบว่า ประมาณปี พ.ศ. 2456 มีพ่อค้าจากเมืองเวย์ (อำเภอเรณูนครปัจจุบัน) ได้มาพักที่วัดในหมู่บ้าน ประสงค์จะร่วมทำบุญกับชาวบ้านในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา จึงได้นำไม้ไผ่มาจักสานเป็นรูปดอกไม้เพื่อใช้แขวนปัจจัย เรียกว่า “พวงมาลัย” ชาวบ้านกุดหว้าที่ชื่นชอบความวิจิตรสวยงามของดอกไม้ที่ประดิษฐ์จากไม้ไผ่มาก จึงให้พ่อค้าสอนวิธีการทำ และได้สืบทอดรุ่นต่อรุ่นจนปัจจุบันมาลัยไม้ไผ่ได้สร้างชื่อเสียงให้ชาวผู้ไทย บ้านกุดหว้าเป็นอย่างมาก

รูปแบบพวงมาลัยในปัจจุบันจะมีการดัดแปลงขนาดให้มีรูปร่างเล็กบ้างใหญ่บ้างแตกต่างกันเพื่อเพิ่มความหลากหลาย ตามแนวคิดของช่างทำพวงมาลัย ซึ่งมีทั้งช่างรุ่นใหญ่ เยาวชนนักเรียนและผู้สนใจได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำพวงมาลัยไม้ไผ่ เพื่อนำไปทำบุญถวายพระที่วัดบ้านกุดหว้าในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา หรือเทศกาลงานบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากที่จัดขึ้นในชุมชนบ้านกุดหว้าทุกปี (นารี ศรีกำพล. 2560 : สัมภาษณ์)

1.3 ความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

ภาพประกอบ 24 แพนผังอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

ที่มา : wordpress (2561)

จากการสัมภาษณ์ นายถนอมจิต โถแก้วเขียว ผู้ใหญ่บ้านบ้านกุดแฮด พบว่า บ้านกุดแฮดในอดีตเป็นชุมชนขนาดเล็กมีกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงเข้ามาตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ไม่มากนัก โดยมีกลุ่มสกุลศรีมุกดาและสกุลจำวงศ์ลา นำพาครอบครัวเข้ามาถากถางป่าดงตามเชิงเขา บ้านกุดแฮดเดิมชื่อ “บ้านกพง” เพราะมีต้นพงขนาดใหญ่เกิดอยู่บริเวณนั้น ต่อมาเรียกว่าบ้านกุดแฮด คำว่า “กุดแฮด” มาจาก 2 คำผสมกันคือคำว่า “กุด” หมายถึง บึงหรือหนอง คำว่า “แฮด” หมายถึงตัวแรด ดังนั้นบ้านกุดแฮดคือหมู่บ้านที่มีหนองน้ำและมีแรดอาศัยอยู่จำนวนมาก ปัจจุบันชาวบ้านกุดแฮดยังเคารพตัวแรดว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน

อาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลกุดไผ่ ทิศใต้ ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลกุดบาก ทิศตะวันออก ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลนาม่อง ทิศตะวันตก ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลกุดไผ่ และองค์การบริหารส่วนตำบลกุดบาก (ถนอมจิต โถแก้วเขียว. 2560 : สัมภาษณ์)

การปกครอง

จากการสัมภาษณ์ นายถนอมจิต โถแก้วเขียว พบว่า บ้านกุดแฮดเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ก่อตั้งมานานประมาณร้อยปี ในอดีตเคยมีนักวิชาการแบ่งการปกครองออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคที่ 1 ยุคหมู่บ้านป่า ก่อนปี พ.ศ. 2508 อันเกิดจากภูมิปัญญาของการเลือกพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานของชาวกะเลิง โดยการแสวงหาพื้นที่เพื่อการทำกินที่เหมาะสม เช่น มีแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกมีแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์ มีวัฒนธรรมทางด้านเกษตรตามที่ราบเชิงเขา มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับเทือกเขา โดยเฉพาะชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดมีวิถีชีวิตผูกพันกับเทือกเขาภูพาน แตกต่างจากสังคมชาวอีสาน ส่วนใหญ่ที่ทำนาตามที่ราบลุ่มทั่วไป สิ่งสำคัญประการแรกที่ชาวกะเลิงเลือกภูมิลำเนาเชิงเขา คือ ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ประกอบด้วย ผลผลิตจากป่า ได้แก่ หวาย ผักหวานป่า สมุนไพร สัตว์ป่า เห็ดป่า ยางไม้ หรืออาจกล่าวได้ว่า “ภูเขาเปรียบเสมือนโรงครัว บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่วิถีชีวิตชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดเป็นอย่างยิ่ง คำว่า “ขึ้นภู” หรือภาษากะเลิงว่า “เปยภู” ความหมายจึงสมบูรณ์ในตัว เพราะถ้าเปยภูแล้วจะได้สิ่งของเครื่องบริโภค ได้สิ่งที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน

ลักษณะภูมิประเทศ สภาพทั่วไปพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยป่าไม้และภูเขา มีต้นไม้น้อยใหญ่ขึ้นอยู่หนาแน่นเป็นลักษณะธรรมชาติที่ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่พื้นที่โดยรอบ

โดยเฉพาะเป็นที่เกิดต้นน้ำที่เป็นลำห้วยลำธารไหลผ่านหมู่บ้าน และในช่วงฤดูฝนหากปีใดฝนตกชุก จะมีน้ำหลากเข้าท่วมพื้นที่ที่เป็นป่าละเมาะ ไร่นา ทำให้เกิดปัญหธรรมชาติ ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามได้ผลผลิตสูงกว่าพื้นที่อื่นๆ โดยไม่ต้องเติมปุ๋ยเคมี และสภาพพื้นที่ที่เป็นภูเขายังเป็นแหล่งคุ้มครองความปลอดภัยชีวิต เช่น หลบภัยจากการทิ้งระเบิดในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เทือกเขาบางส่วนที่เป็นถ้ำจึงเป็นแหล่งซ่อนผู้คนและอาวุธสงคราม เช่น ถ้ำเสรีไทย แม้ว่าในปัจจุบันสถานการณ์บ้านเมืองมีความสงบปราศจากผู้ก่อการร้าย แต่เทือกเขาและถ้ำยังมีประโยชน์ต่อการหลบซ่อนเป็นแหล่งพักพิงหลบแดดฝนของชาวบ้าน เมื่อเข้าไปทำกิจกรรมหรือเข้าไปหาของป่า เช่น ถ้ำวึก ถ้ำอานม้า ซึ่งคนสามารถเข้าไปพักอาศัยได้ประมาณไม่เกิน 20 คน และยังมีถ้ำประวัติศาสตร์ของชาวกะเลิงคือ ถ้ำข่า ซึ่งเชื่อว่า ชาวกะเลิงเข้าไปหลบเข้าศึกสมัยย่อ เมื่ออยู่ได้หลายวันได้นำผ้าอ้อมและผ้าผูกเปลลูกออกมาตากไว้ นอกถ้ำ ข้าศึกตามมาพบว่ามีคนอยู่ภายในถ้ำ จึงเผาพริกเพื่อให้ควันเข้าไปในถ้ำทำให้ชาวกะเลิงที่อาศัยอยู่ในถ้ำสำลักควันเสียชีวิตภายในถ้ำทั้งหมด เป็นข้อเตือนใจให้ชาวกะเลิงสำนึกว่าพวกตนเป็นชนกลุ่มน้อยอาจถูกรุกรานได้ทุกเมื่อ ต้องมีความรัก ความสามัคคีกันเหนียวแน่นมากขึ้น (ถนอมจิต โภแก้วเขียว. 2560 : สัมภาษณ์)

แหล่งน้ำที่สำคัญ ในอดีตบ้านกุดแฮดยังมีแหล่งน้ำที่สำคัญไหลผ่านพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน คือ ลำห้วยอีต่อน และลำห้วยรั้วหรือห้วยมะรั้ว โดยมีต้นกำเนิด กล่าวคือ ลำห้วยอีต่อน ต้นกำเนิดจาก “ภูมะแวง” มีสาขาลำห้วยคือ ห้วยแล้ง มีความยาวประมาณ 20 กิโลเมตร ไหลลงไปบรรจบห้วยอุ้น ส่วนลำห้วยแม่รั้วต้นน้ำเกิดจากภูหนอง ภูพันสัน ซึ่งเกิดจากลำธารเล็กๆ บนภูเขาไหลมารวมกันหลายสาย เช่น ห้วยแก้งแคน ห้วยน้ำท่วม ห้วยแก้งปลาหลด ห้วยแก้งกะลั้ง กะลาด ห้วยโป่งและห้วยหินแตกแล้วไหลมาบรรจบกันระหว่างบ้านกุดแฮดและบ้านบัว เรียกว่า “ห้วยอีต่อน” และหมู่บ้านกุดแฮดแห่งนี้ยังมีหนองน้ำสำคัญประจำหมู่บ้าน 8 แห่งที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์คือ กุดยาง บึงแพ กุดแฮด กุดยาว หนองกระดาน หนองสองหาง กุดน้ำชุ่ม และกุดส้มโฮง

พูน ปณ ทิโต ชิว

ภาพประกอบ 25 รูปปั้นแรด ตามความเชื่อของชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด

1.3.1 บทบาทเจ้าโคตรบ้านกุดแฮด ก่อนปี พ.ศ. 2500

จากการสัมภาษณ์ นายถนอม โฉแก้วเขียว พบว่า ก่อนปี พ.ศ. 2500 เจ้าโคตรชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด ได้อพยพมาจากเมืองมหาชัยกองแก้ว มาตั้งถิ่นฐานบนเทือกเขาภูพาน ซึ่งมีพื้นที่เพื่อทำกินมีแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก และมีแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์ มีการทำนาตามที่ราบ และมีวัฒนธรรมแบบชาวเขา แตกต่างจากสังคมอีสานกลุ่มอื่น กล่าวคือ มีลักษณะวัฒนธรรมทางด้านเกษตรตามที่ราบเชิงเขา การเลือกทำเลตั้งถิ่นฐานอันเกิดจากภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเลิง 3 ประการ คือ 1) ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ซึ่งมีทั้งต้นไม้เนื้อใหญ่ขึ้นหนาแน่น ผลผลิตจากป่า ได้แก่ สมุนไพร หวาย สัตว์ป่า ยางไม้ เถาวัลย์ และเห็ดป่า ชาวกะเลิงจึงนิยมขึ้นภูหรือ “เปยภู” เพราะชาวบ้านจะได้ทุกอย่างเสมือนหนึ่งว่า ป่าไม้บนภูเขาเป็นโรงครัว บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่วิถีชีวิตของชาวบ้าน ประการที่ 2) ภูเขาเป็นที่เกิดต้นน้ำที่เป็นลำห้วยลำธารไหลผ่านหมู่บ้าน หากปีใดฝนตกชุกน้ำจะไหลหลากท่วมป่าละเมาะ ทำให้เกิดปุ๋ยธรรมชาติ ข้าวกล้าในนา เจริญงอกงามให้ผลผลิตสูง โดยไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมี ประการที่ 3) ภูเขามีแหล่งคุ้มครองความปลอดภัยของชีวิตในยามที่กฎหมายบ้านเมืองไม่อาจคุ้มครองได้ อาทิ ใช้หลบภัยจากการทิ้งระเบิดสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 รวมถึงการหลบหนีผู้ปองร้าย หรือทำผิดกฎหมายบ้านเมือง แม้ในปัจจุบันสภาพบ้านเมืองมีความสงบ เทือกเขาและถ้าตามผาตามภูยังใช้ประโยชน์ต่อการหลบซ่อนตัวเพื่อความปลอดภัยของชีวิต หรือเป็นแหล่งพักพิงหลบแดดฝน เมื่อยาม

เข้าไปทำกิจกรรมในป่า อันเกิดจากภูมิปัญญาของเจ้าโคตรไทยกะเลิง (ถนอม โถแก้วเขียว. 2560 : สัมภาษณ์)

บทบาทเจ้าโคตรในยุคก่อนปี พ.ศ. 2500 จากการสัมภาษณ์ นายถนอม โถแก้วเขียว พบว่า เจ้าโคตรชาวกะเลิงมีบทบาทหลายด้านโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผี ชาวกะเลิงทั่วไปเชื่อว่า ความเจ็บป่วยอาจเกิดจากสาเหตุใหญ่ๆ 2 ประเภท คือ ผีทำและเชื้อโรคทำ เมื่อเกิดอาการเจ็บป่วย จึงต้องใช้วิธีการรักษาพยาบาลหมอนพื้นบ้านเป็นเบื้องต้น เช่น หมอเหยา เนื่องจากชาวกะเลิง เชื่อว่า ผีมีอำนาจเหนือมนุษย์ หากมีอาการเจ็บป่วย เจ้าโคตรจะไปหาแม่หมอหรือแม่ครูที่ชาวกะเลิง ทั่วไปเรียกว่า “หมอเหยา” เพื่อให้มาทำการรักษาและชาวกะเลิงยังเชื่อว่า หมอเหยาจะมีผีที่คอยช่วยเหลือในการรักษาผู้เจ็บป่วย คือ “ผีน้ำ” และ “ผีฟ้า” ซึ่งมีความหมายถึงการที่ผีมาจากแหล่ง อื่นๆ ที่มีอิทธิฤทธิ์มากกว่าผีที่มาจากบ้านทำให้ชาวบ้านเจ็บป่วยจะมีการต่อสู้กันในขณะที่แม่หมอทำพิธีเจ้าโคตรทั้งผู้หญิงทั้งผู้ชายจะมานั่งล้อมวงเพื่อขอขมา ขอชีวิตให้ผู้เจ็บป่วยหาย บางกรณีผู้ป่วยจะต้องยินยอมรับปากที่จะเป็นหมอเหยาเพื่อรับใช้สังคมชาวกะเลิง เมื่อผู้ป่วยรับปาก (กรณีนางบาน ศรีมุกดา บ้านกุดแฮดป่วย เมื่อนางบาน ศรีมุกดา รับปากว่าจะรับเป็นหมอเหยา ต่อจากแม่ครู ที่มาทำพิธีรักษาอาการของนางบาน ศรีมุกดา ก็ดีขึ้นและหายจากการเจ็บป่วย) นางบาน ศรีมุกดา ได้ไปร่วมพิธีเหยาประมาณ 3 – 4 ครั้ง ถือเป็นการปฏิบัติจริง จากนั้นก็ได้รับการรักษาผู้เจ็บป่วยในชุมชน เป็นการสืบทอดบทบาทหน้าที่ของเจ้าโคตรด้านความเชื่อของชาวกะเลิง และได้ถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น (ถนอม โถแก้วเขียว. 2560 : สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ นายพรหม ศรีมุกดา พบว่า เจ้าโคตรชาวกะเลิงที่มีบทบาทสำคัญ กล่าวคือ เป็นผู้นำด้านประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับหมอ หรือชาวกะเลิงเรียกว่า “หมอมอ” ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่ชาวบ้านต้องเข้าไปพบ เมื่อรู้สึกว่าเขากำลังจะได้รับอันตราย เช่น ผื่นร้าย เจ็บป่วย หรืออำนาจลึกลับอื่นๆ เพื่อให้หมอช่วยดูว่าสิ่งที่ตนเองกังวลใจนั้นเกิดจากสาเหตุใดจะแก้ได้อย่างไร หมอดูชาวกะเลิงมี 3 ประเภท คือ 1) หมอเสียงวา 2) หมอหักไม้ 3) หมอเสียงปอกปูน หมอดูทั้ง 3 ประเภท ได้เรียนรู้จากหมอดู (เจ้าโคตร) คนก่อน ที่มีอายุมากได้สืบทอดให้ลูกหลานรุ่นต่อรุ่น

นอกจากนี้ ยังมีหมอเป่า หมอดำแย หมอสมุนไพโร หมอธรรม และหมอสู่วัว (หมอสูด) ซึ่งเป็นหมอรักษาผู้ป่วย โดยเฉพาะหมอสู่วัวซึ่งรับบทบาทต่อจากหมอดู เมื่อชาวบ้านรู้สาเหตุจากหมอดูว่า บุคคลคนนั้นอยู่ในช่วงที่มีเคราะห์กรรมหรือกำลังมีสิ่งไม่ดีจะเข้ามาในชีวิต หมอ

คู่มือจะแนะนำให้ไปทำพิธีสะเดาะเคราะห์เรียกขวัญโดยให้ไปหาหมอสู่วัย เพื่อประกอบพิธีตามความเชื่อ (สำเนียง โททุมพล. 2560 : สัมภาษณ์)

1) บทบาทของเจ้าโคตรกับการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2500 – 2558

ภาพประกอบ 26 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านบ้านกุดแสด

จากการสัมภาษณ์ นายถนอมจิต โถแก้วเขียว ผู้ใหญ่บ้านกุดแสด พบว่า ช่วงปี 2500 เป็นต้นมา วิถีชีวิตของชาวบ้านกุดแสดเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะด้านการเกษตร ทำแบบการค้ำค่านิยมในการใช้เครื่องทุ่นแรง เพื่อการผลิตมีมากขึ้น เช่น ซ็อรถไถ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง การจ้างแรงงาน และการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคเพิ่มขึ้น ในหมู่บ้านมีร้านค้าเกิดขึ้นมากมาย ประกอบกับมีบุคคลภายนอกย้ายเข้ามาประกอบอาชีพตามองค์กร สถานทีราชการเพิ่มขึ้นรวดเร็ว การผลิตสินค้าเกษตรเปลี่ยนแปลงไปชาวบ้านเริ่มทำการเกษตรเพื่อการค้ำมากขึ้น ส่งผลให้มีการซื้อเครื่องทุ่นแรงหรือปัจจัยในการผลิตมากขึ้น เช่น ซ็อรถไถ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การจ้างแรงงาน การจ้างรถไถ และการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคมีมากขึ้น แม้ชาวบ้านจะหาของป่าได้น้อยลง แต่ก็มีรายได้จากการออกไปรับจ้างที่หมู่บ้านใกล้เคียงและเดินทางไปทำงานทำที่กรุงเทพมหานคร และในยุคนี้คนในสังคมบ้านกุดแสดเริ่มมีความสัมพันธ์กับภาครัฐมากขึ้นด้วย สาเหตุรัฐยอมรับหมู่บ้านในเขตป่าอย่างเป็นทางการ โดยมีการจัดทำทะเบียนบ้าน การจัดให้มีการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน มีการเก็บภาษีรายได้ ภาษีที่ทำกินให้ชาวบ้านมีสิทธิ

เลือกตั้งผู้แทนราษฎร และรัฐได้ตัดถนนเข้าหมู่บ้านในเขตป่า สร้างโรงเรียน สถานีอนามัย พัฒนาแหล่งน้ำโดยเจ้าหน้าที่ได้เข้าไปมีบทบาทจัดทำโครงการในหมู่บ้านกุดแฮดหลายโครงการ ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำโดยให้มีผู้นำชุมชนเพื่อเป็นผู้ประสานงานติดต่อสร้างความสัมพันธ์กับภาครัฐอย่างเป็นทางการ วิถีชีวิตขึ้นอยู่กับตลาดไม่แตกต่างจากหมู่บ้านชาวอีสานโดยทั่วไป แต่ความสำคัญของป่าที่มีต่อชาวบ้านยังคงมีอยู่เช่นเดิม ชาวบ้านยังมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่า ชาวบ้านกุดแฮดนิยมปลูกพืชเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของตลาดเช่น ทำนาข้าวเหนียว ข้าวหอมมะลิ ปลูกมันสำปะหลัง ยางพารา กล้วยน้ำว้า แก้วมังกร หมากเฒ่า และปลูกหวาย ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้คนในชุมชนมีเศรษฐกิจดีขึ้น

บทบาทเจ้าโคตรประมาณช่วงปี 2500 – 2558 ชาวบ้านยังให้ความเคารพนับถือเจ้าโคตร หรือผู้อาวุศรมีเทศกาลงานพิธีที่จัดขึ้นในชุมชน เช่น พิธีแต่งงาน เจ้าโคตรจะได้รับเชิญเป็นแขกผู้ใหญ่ในงานที่จะต้องอยู่เป็นที่ปรึกษาของเจ้าภาพโดยเฉพาะผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ทั้งสามภรรยา ถือว่าเป็นคู่สามภรรยาต้นแบบของคู่แต่งงาน และยังจะได้รับเชิญประกอบพิธีที่เป็นสิริมงคล อาทิ รับเงินสินสอดส่งให้บิดามารดาของฝ่ายผู้หญิง รับขันสมมา (ขอขมา) จากคู่แต่งงานและให้การอบรมสั่งสอนคู่แต่งงานเกี่ยวกับการครองเรือน การดำเนินวิถีชีวิตตามแบบของชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด

บทบาทเจ้าโคตรกรณีระงับข้อพิพาท เกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่าที่เป็นป่าดอนปู่ตา ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ซึ่งชาวบ้านอนุรักษ์หวงแหนเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ยังมีบางคนเข้าไปเก็บฟันตัดไม้เผ่าถ่าน เก็บของป่าซึ่งเป็นการฝ่าฝืนกฎกติกาของหมู่บ้าน เจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสผู้นำชุมชนได้ประชุมชาวบ้านกำหนดข้อห้ามหรือจารีตที่ชาวบ้านต้องปฏิบัติ มี 2 ลักษณะ คือ ห้ามโดยเด็ดขาด และผ่อนผัน 10 ข้อ คือ 1) ห้ามตัดไม้ทำลายป่าในเขตดอนปู่ตาหรือดอนห่อเป็นอันขาด 2) ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดในเขตป่า 3) ห้ามทิ้งขยะในเขตป่า 4) ห้ามใช้เป็นสถานที่พลอดรักหรือประพฤติดูผิดในกาม 5) ห้ามก่อการทะเลาะวิวาท หรือส่งเสียงอึกทึกคึกโครม 6) ขอเศษฟืนจาก ไม้เลื้อยๆ ที่ตายแล้ว เพื่อการหุงหาอาหารในชีวิตประจำวันได้ 7) ขอเก็บของป่า เช่น เห็ดหรือผลไม้ป่าได้เพื่อยังชีพได้ 8) ขอเลี้ยงวัว ควาย ในรอบๆ บริเวณของป่าได้ 9) ขอเก็บยาสมุนไพรเพื่อนำไปรักษาผู้ป่วย แต่มิให้นำไปจำหน่ายหากกำไรได้ 10) ขอใช้เป็นห้องสุขาได้ในกรณีจำเป็น แต่ต้องเป็นบริเวณรอบนอกที่อยู่ไกลหอนปู่ตา

จากข้อห้ามและข้อผ่อนผัน 10 ข้อดังกล่าว เจ้าโคตรและชาวบ้านยังเห็นว่า ควรจะมีข้อยกเว้น ในกรณีที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น ไม้ยางขนาดใหญ่หักโค่นลงมาโดย ธรรมชาติ เจ้าโคตรและชาวบ้านลงมติว่าให้เอามาแปรรูปเป็นไม้กระดานสร้างวัด โดยชาวบ้าน จะต้องไปทำพิธีขอจากผีปู้ตา ซึ่งจะต้องมีเจ้าจ้ำเป็นผู้นำในการประกอบทำพิธี ชาวบ้านจะต้องนำ เครื่องสักการะไปประกอบพิธีกรรมด้วย ได้แก่ ข้าว 5 (ดอกไม้ 5 คู่ เทียนสีเหลือง 5 คู่ เงิน 6 บาท) แล้วไปทำพิธีขอร่วมกัน กรณีตัวอย่าง นายทิวทอง (นามสมมุติ) ฝ่าฝืนไปลักลอบเก็บไม้พิน ในป่าดังกล่าวจะถูกลงโทษด้วยวิธีการต่างๆ เช่น เจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ ญาติและลูกหลานไปดู หมอจะรู้ว่าผีปู้ตากระทำ หรือบางครั้งอาจมีภัยพิบัติเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น น้ำท่วมรุนแรง พายุพัด รุนแรงบ้านเรือนพังเสียหาย ปู้ตาอาจจะเข้าสิงร่างเจ้าจ้ำ บอกถึงสาเหตุของภัยพิบัตินั้นมาจากอะไร บางครั้งปู้ตาอาจจะระบุชื่อคนที่ทำผิดหรือผู้ละเมิดผ่านกระจำเพื่อให้ไปขอขมาอมรับผิด และบุคคล นั้นต้องรับไปคารวะปู้ตา จะเห็นได้ว่า การระงับข้อพิพาทตามความเชื่อของคนในชุมชนบ้านกุดแฮด ส่งผลให้ชาวบ้านกุดแฮดมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยของป่า สัตว์ป่า สิ่งแวดล้อมที่ดี อากาศร่มรื่น ปราศจากมลพิษ สิ่งเหล่านี้คือบทบาทเจ้าโคตรกรณีระงับข้อพิพาท

จากการสัมภาษณ์ นายสง่า จำวงศ์ลา พบว่า เจ้าโคตรยังมีบทบาทด้านเป็น เจ้าพิธีในงาน เช่น พิธีกรรมด้านศาสนา โดยการสืบทอดความเชื่อพิธีกรรมจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น ความเชื่อทางศาสนา เช่น ทำบุญถวายต้นดอกไม้เงินในเทศกาลบุญออกพรรษา ทำต้นก่องข้าวแทน ต้นดอกผ้า ดอกไม้เงินซึ่งก่องข้าวหรือกระติบข้าวอันเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ไปเลี้ยงควาย บนภูเขาเป็นเวลานานหลายวันจนมีการการสร้าง “ทับควาย” เพื่อใช้เป็นที่พักหลับนอนและใช้เวลาว่างสานกระติบข้าว เมื่อถึงเวลากลับลงมาบ้านจะได้กระติบข้าวมาร่วมกันทำบุญช่วงเทศกาลออก พรรษา เรียกว่า “บุญถวายต้นกระติบข้าว” ในปัจจุบันที่บ้านกุดแฮด อำเภอกุดบาก จังหวัด สกลนคร ซึ่งการทำบุญดังกล่าวเกิดจากความเชื่อทางศาสนาที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนาน อาจจะ กล่าวได้ว่าเป็นกลไกที่ใช้ในการควบคุมสังคมทั่วไปโดยเฉพาะสังคมชาวกะเลิง บ้านกุดแฮด โดยผ่าน ทางพิธีกรรมที่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น เช่น การทำผิดประเพณีและความเชื่อหมายถึง การละเมิดอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์เชื่อว่าจะส่งผลให้เกิดการป่วยไข้ หรือเจ็บป่วยเสียความสมดุลทาง ร่างกาย สังคมเสียความสมดุล เช่นสมาชิกมีการขัดแย้งกัน หรือเกิดอาเพศเหตุร้ายในสังคม ความ เชื่อดังกล่าว สังคมจะมีการปรับสภาพทางสังคมให้คืนสู่สภาวะความสมดุล โดยการประกอบ พิธีกรรมเพื่อให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์หายจากความโกรธเคือง เช่นให้สมาชิกในหมู่บ้านกุดแฮดเช่นไหว้ขอ

ขมาลาโทษปูตาเมื่อรู้ว่ากระทำผิด เป็นการสำนึกในความผิดที่พวกตนได้ก่อขึ้น และยังมีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น เชื่อว่า ภูตผีปีศาจวิญญาณบรรพบุรุษทำให้เกิดการเจ็บป่วย เมื่อเกิดการเจ็บป่วยจึงต้องทำพิธีกรรมขอขมา เพื่อให้หายเจ็บป่วย และเชื่อว่าผีเกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคม นับจากผีเรือนจะช่วยให้บุคคลในครอบครัวมีความสุข ผีปุตารักษาหมู่บ้าน ผีนา (ตาแฮก) รักษาข้าวกล้าในนา ผีป่าผีภูช่วยให้ ชาวกะเลิงมีอาหารป่าอุดมสมบูรณ์มีอยู่มิเกินไม้เตือดร้อน (สง่า จำวงศ์ ลา. 2560 : สัมภาษณ์)

2) บทบาทเจ้าโคตรบ้านกุดแฮดช่วงปี พ.ศ. 2558 – ปัจจุบัน

ภาพประกอบ 27 ป่าไม้ที่ถูกทำลายบนเทือกเขาภูพาน

ที่มา : (bangkokbiznews, 2561)

จากการสัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านกุดแฮด พบว่า ประมาณปี พ.ศ. 2525 ลักษณะสังคมเป็นยุคเปิดป่าเปลี่ยนจากการพึ่งป่าไปพึ่งตลาด การผลิตสินค้าเกษตรมีมากขึ้น การเพาะปลูกข้าวไร่เปลี่ยนไปทำนาดำนาข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองและมีพันธุ์ข้าวสันป่าตอง 7 พันธุ์ข้าว ก.ข. 6 พันธุ์ข้าวหอมมะลิเข้ามาตามลำดับ และชาวบ้านกุดแฮด ได้ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านร่วมกันทำฝายกั้นน้ำ เพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่การเกษตรซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อเสียเนื่องจากกระแสน้ำไหลแรงมากขึ้น ข้าวที่ปลูกไว้ไม่สามารถต้านความแรงของกระแสน้ำได้ถูกน้ำพัดพาไปเสียหายทั่วพื้นที่ ชาวกะเลิงกุดแฮดได้ใช้ภูมิปัญญาปรับเปลี่ยนบริเวณที่เคยเพาะปลูกข้าวไร่เปลี่ยนไปปลูกพืชต่างๆ เช่น ปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลัง ฝ้าย งา ข้าวโพด และปลูกหวาย แต่ไม่มากนัก

การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกะเลิงบ้านกุดแฮด

1.3.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

จากการสัมภาษณ์ นายรัช จ้างงลา พบว่า ในอดีตชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดมีจำนวนประชากรไม่มากนักอยู่กันแบบเรียบง่ายที่ถ้อยอาศัยให้ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การทะเลาะวิวาทหรือกรณีข้อพิพาทมีบ้าง แต่ไม่มีคดีความขึ้นโรงขึ้นศาล จะมีการไกล่เกลี่ยประนีประนอมกันให้จบลงในหมู่บ้าน

ภาพประกอบ 28 ผู้เข้าร่วมการไกล่เกลี่ยประนีประนอม

จากการสัมภาษณ์ ยังพบว่า การระงับข้อพิพาทกรณีผู้สาวหากทำผิดจารีตประเพณี ผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายหญิง และฝ่ายชายจะนัดคุยกันโดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายประกอบด้วย พ่อแม่ฝ่ายชายและพ่อแม่ฝ่ายหญิง ญาติผู้ใหญ่ ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย เครือญาติ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านหรือผู้นำชุมชน เพื่อร่วมไกล่เกลี่ยประนีประนอมส่วนใหญ่จะตกลงกันได้ โดยให้คู่กรณีทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงขอขมาญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย เพื่อรับฟังการอบรมสั่งสอนและให้ทั้งคู่อยู่ร่วมกันช่วยกันทำมาหากินหรือเป็นคู่สามีภรรยา และที่ขาดไม่ได้ต้องประกอบพิธีคอบผีปู่ตา ตาม

ความเชื่อของชาวกะเลิงกุดแสด เพื่อให้ท่านรู้ว่าเป็นสามีภรรยาอยู่ร่วมกันตลอดไป (ธวัช จำวงลา. 2560 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 29 การสนทนากลุ่มที่บ้านกุดแสด อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

จากการสนทนากลุ่มชาวกะเลิงบ้านกุดแสด พบว่า ในอดีตชาวกะเลิงบ้านกุดแสด ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีป่า ผีป่าต่า จึงต้องมีบุคคลที่ทำหน้าที่ติดต่อสื่อสารระหว่างชาวบ้านกับป่า เรียกว่า “เจ้าจ้ำ” หรือ “กะจ้ำ” หรือ “พ่อจ้ำ” เป็นบุคคลสำคัญที่เชื่อว่าสามารถทำพิธีกรรมที่จะสื่อสารกับป่าเพื่อนำมาซึ่งความร่มเย็นเป็นสุขของคนในหมู่บ้านกุดแสดและ “พ่อจ้ำ” ยังเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเป็นเจ้าพิธีเป็นผู้นำพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวกะเลิงบ้านกุดแสด

ปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับผีป่า ผีตาแฮก มีการเปลี่ยนแปลงเป็นบางอย่างอันเกิดจากการศึกษาแบบใหม่ เทคโนโลยีสมัยใหม่ หรือภาวะทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม อาทิ ความเชื่อเรื่องผีตาแฮก เชื่อว่าผีตาแฮกเป็นผีที่รักษาผืนนาให้ข้าวมีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ พันธุ์ข้าวไร่หรือพันธุ์ข้าวดั้งเดิมถูกทดแทนด้วยข้าวพันธุ์ใหม่จากกรมส่งเสริมการเกษตร เช่น ข้าวเหนียวพันธุ์ กข.6 ข้าหอมมะลิ และยังคงกำหนดผลผลิตด้วยกรรมวิธีเกษตรสมัยใหม่ ซึ่งต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชจึงจะได้ผลดี ในส่วนภูมิปัญญาการใช้ควายไถนาได้ปรับเปลี่ยนมาใช้ควายเหล็ก ความสำคัญของผีตาแฮกในการทำหน้าที่คุ้มครองวัว ควาย หายไปหรือลดความสำคัญลง การทำไร่

ทำนาเชิงเขาใกล้หมู่บ้านยังมีการนำยาฆ่าแมลง ซึ่งเป็นการทำสารพิษทางการเกษตรมาใช้ ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ต้องใช้ปริมาณปุ๋ยเพิ่มขึ้นทุกปี บางครั้งเกิดโรคพืชแมลงรบกวนเสียหาย ซึ่งเจ้าป่าเจ้าเขาก็กู้ไม่ได้ เพราะคนรุ่นใหม่สร้างขึ้นมาเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ (แสง จำวงศ์ลา. 2560 : สัมภาษณ์)

1.3.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดได้สืบทอดประเพณีพิธีกรรมจากบรรพบุรุษชาวกะเลิง เช่น ประเพณีงานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ และงานมงคลที่สำคัญอื่นๆ ซึ่งเป็นลักษณะความเชื่อที่ผูกพันกับวิถีชีวิต โดยแสดงผ่านทางพิธีกรรมและงานประเพณีต่างๆ ของหมู่บ้านที่นำมาถึงการมีส่วนร่วมและความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม โดยมีผู้อาวุโสในตระกูลหรือเจ้าโคตรเป็นเจ้าพิธีในงาน เช่น งานแต่งงาน ในอดีตงานแต่งงานของชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด เจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสสูงสุดในตระกูลและเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปจะต้องมานั่งเป็นเจ้าพิธีหรือเป็นประธานในงานแล้วเสร็จ เริ่มจากวันประกอบพิธีสู่ขอฝ่ายหญิง (เจ้าสาว) เจ้าโคตรจะต้องเป็นผู้รับขันดอกไม้ หรือขันขอจากฝ่ายผู้ชาย (เจ้าบ่าว) และในวันแต่งงานเจ้าโคตรจะเป็นผู้รับขันหมากเงินทองที่เป็นที่สืงสอดตลอดจนให้คู่บ่าวสาวขอขมาขอพร และหลังเสร็จพิธีแต่งงานแล้วเจ้าโคตรจะนำพาคู่บ่าวสาวไปคอบปูตา

ภาพประกอบ 30 ศาลปูตาของชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด

จากการสัมภาษณ์ นายทองจันทร์ ศรีมุกดา พบว่า ศาลปู่ตา สร้างไว้เพื่อประกอบพิธีเลี้ยงปู่ตาตามความเชื่อของชาวกะเลิง โดยจะทำพิธีในช่วงเดือน 6-7 ก่อนลงดำนาน และเดือนอ้ายหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จในการทำพิธีจะต้องมีค้ายพิธีประกอบด้วย เหล้า 1 ไห (ขวด) ไก่ต้มสุก 1 ตัว ชั้น 5 (ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่) ชั้น 8 (ดอกไม้ 8 คู่ เทียน 8 คู่) จะต้องใช้ชั้น 5 และชั้น 8 โดยมี “เฒ่าจ้ำ” หรือพ่อจ้ำเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม เพื่อสื่อให้ปู่ตาได้รับรู้ว่าสามีภรรยาคู่นี้ได้แต่งงานกันแล้ว ขอให้ปู่ตาได้คุ้มครองให้เขาครองรักครองเรือนอยู่เย็นเป็นสุขด้วยกันตลอดไป (ทองจันทร์ ศรีมุกดา. 2560 : สัมภาษณ์)

1.3.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ พบว่า จากอดีตจนถึงปัจจุบันชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดมีประเพณีสำคัญหลังการทำนาประมาณช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี ชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดจะนำวัวควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบนเทือกเขาภูพานเรียกว่า “ทับควาย” การนำวัวควายขึ้นไปเลี้ยงเป็นเวลานานประมาณ 5-6 เดือน จะต้องพักนอนบนภูเขาโดยการปลุกกระท่อมเล็กๆ เรียกว่า “ทับ” เพื่อพักนอนตลอดฤดูวัวควายจะอยู่รวมกันเป็นฝูง มูลวัวควายจำนวนมากที่ขับถ่ายออกมาจะถูกน้ำป่าพัดไหลลงสู่ท้องนาของชาวบ้าน ส่งผลให้พื้นที่ทำนาบริเวณเชิงเขาอุดมสมบูรณ์ ข้าวกล้าเจริญงอกงาม จนทำให้เกิดปัญหาข้าวที่ปลูกมีความเจริญงอกงามเกินไปใบมาก เมล็ดข้าวลีบ ชาวบ้านต้องหมั่นตัดใบต้นข้าวเพื่อป้องกันไม่ให้ข้าวงามเกินไป ถ้าข้าวงามมากเกินไปจะได้เมล็ดลีบมากกว่าเมล็ดข้าวที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เกิดจากการลองผิดลองถูกหรือเรียกว่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งบรรพบุรุษหรือผู้นำชุมชนหรือผู้เฒ่าเจ้าโคตรเคยประสบมาแล้วได้จดจำนำมาบอกเล่าให้ลูกหลานได้สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น

ภาพประกอบ 31 ควายที่ชาวบ้านกุดแฮดนำไปเลี้ยงในป่า

จากการสนทนากลุ่ม ยังพบว่า ประเพณีการนำวัวควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบน เทือกเขาภูพานเป็นเวลานานหลายเดือน ชาวบ้านจะต้องมีที่พักพิงหลบฝนเรียกว่า “ทับ” และเป็นที่จัดของกิจกรรมสำคัญที่สมาชิกทับควายได้จัดขึ้น ได้แก่ กิจกรรมการจักสานโดยหัวหน้าทับได้ ระดมภูมิปัญญาจากสมาชิก ในกลุ่มให้ช่วยฝึกสอนวิธีการจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะ การสานกระติบข้าวเพื่อนำมาใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว สมาชิกในกลุ่มจะต้องทำได้และต้องมี ผลิตภัณฑ์กลับไปส่งครอบครัวอย่างน้อยหนึ่งอย่างหรือกระติบข้าวหนึ่งใบเป็นที่ระลึก ยิ่งกว่านั้น สมาชิกทุกคนในทับควายจะต้องมีกระติบข้าว มารวมกลุ่มเพื่อทำเป็นต้นกระติบข้าวแทนต้นดอกเงิน นำไปทอดถวายพระที่วัดเป็นประเพณีทำบุญข้าวสากต้นกระติบข้าว จากอดีตจนถึงปัจจุบัน (ปี 2560) ชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดยังสืบทอดประเพณีดังกล่าว

ประเพณีทับควายของกลุ่มกะเลิงบ้านกุดแฮดไม่เคยมีกรณีทะเลาะวิวาท กรณี ลักขโมยหรือลักทรัพย์ในขณะที่อยู่ในป่าบนเทือกเขาภูพาน ซึ่งจะเป็นช่วงระยะเวลาพักพิงอยู่ กระทั่ง “ทับควาย” อันเกิดจากความเชื่อ กล่าวคือ สมาชิกที่จะร่วมเดินทางนำวัวควายขึ้นไป เลี้ยงบนเทือกเขาจะต้องเข้าร่วมพิธีบอกกล่าวผีบ้านหรือผีดอนปู่ตาให้ช่วยปกป้องคุ้มครองตนและวัว ควาย ให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากไข้ป่าสัตว์มีพิษทั้งหลายและเมื่อไปอยู่ในป่า หัวหน้าทับก็จะทำ ประคบพิธีบอกเจ้าที่เจ้าป่าเจ้าเขา โดยจุดรูปเทียนบอกกล่าวถวายเหล่าตามความเชื่อและคะลำ คำพูด เช่น หากอาหารป่าถ้าได้สัตว์ตัวใหญ่ให้พูดว่าได้ตัวเล็ก เป็นต้น อาหารที่หามาได้ต้องแบ่งปัน กันกินมีความรักความสามัคคีซื่อสัตย์ต่อกันและกันตลอดเวลาที่อยู่ในป่าและกลับมาทำบุญร่วมกัน โดยนำกระติบข้าว ซึ่งเกิดจากฝีมือหรือเป็นงานฝีมือที่เป็นผลผลิตของตนเองในขณะที่ไปเลี้ยงวัวเลี้ยง ควายอยู่ในป่ามารวมกันทำต้นกระติบข้าวเพื่อนำไปทำบุญทอดถวายพระที่วัดในงานประเพณีบุญข้าว สากต้นกระติบข้าวของ ชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด ซึ่งจัดขึ้นปีละครั้งอันเกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้านของ บรรพบุรุษชาวกะเลิง เพื่ออนุรักษ์ประเพณีฮีตสิบสองคองวัฒนธรรมของชาวอีสาน โดยนำศิลปะการ จักสานมาบูรณาการ ในการทำบุญทอดถวายไทยทาน ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบ 32 กระติบข้าวที่เป็นผลิตภัณฑ์งานจักสานของชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด

จากการสัมภาษณ์ นายทองใบ โททุมพล พบว่า ชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดที่นำควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบนภูเขาจะใช้เวลาว่างถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยสอนการจักสานกระติบข้าวด้วยไม้ไผ่ ด้วยวิธีการทำให้ดู ไม่นิยมเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะให้ผู้เรียนรู้ฝึกปฏิบัติตามจนสามารถทำได้ ในอดีตจะสานเป็นลวดลายตามธรรมชาติของไม้ไผ่ ปัจจุบันได้พัฒนาเป็นเอกลักษณ์เช่น คำว่า “กะเลิง” (ทองใบ โททุมพล. 2560 : สัมภาษณ์)

สรุป การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ผู้ไทยบ้านกุดหว้า และกะเลิงบ้านกุดแฮด บ่งบอกถึงบทบาทของเจ้าโคตรที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันแบบเรียบง่าย มีกฎกติกาเฉพาะตนมีความเป็นเอกลักษณ์บนพื้นฐานของความเคารพนับถือผู้ใหญ่หรือเจ้าโคตรที่มีคุณธรรม แบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อยู่ร่วมกันเสมือนเครือญาติแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีเจ้าโคตรเป็นบุคคลที่มีภูมิปัญญาหลากหลาย ปัจจุบันได้นำภูมิปัญญาด้านต่างๆ มาถ่ายทอดให้ลูกหลานให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชุมชนและได้สืบทอดต่อไป

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

จากการสนทนากลุ่ม พบว่า ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ยังใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในการดำเนินชีวิต เช่น การระงับข้อพิพาท การเป็นเจ้าพิธีในงาน และเป็นประจักษ์ชาวบ้าน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและนำมาวิเคราะห์แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ตามลำดับดังนี้

2.1 กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

2.1.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

จากการสนทนากลุ่ม พบว่า บ้านเชียงใหม่เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่มีกลุ่มไทยลาวอาศัยอยู่ประมาณร้อยละ 99 ของประชากรทั้งหมดบ้าน การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นทั้งในสังคม และในครอบครัว เช่น สามีภรรยาทะเลาะกัน กรณีชู้สาว ทะเลาะวิวาท ทรัพย์สินมรดก อุบัติเหตุ ลักทรัพย์ หมิ่นประมาท และกรณีที่ดิน ซึ่งปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้มีการระงับเหตุการณ์ เรียกว่า “ระงับข้อพิพาท” โดยมีคนกลางคือผู้อาวุโสในตระกูล เจ้าโคตร ผู้ใหญ่บ้าน ตุลาการหมู่บ้าน ประจักษ์ชาวบ้าน หรือถ้าบุคคลดังกล่าวไม่สามารถระงับข้อพิพาทได้อาจถึงต้องขึ้นโรงขึ้นศาลเพื่อฟังกฎหมายซึ่งจะต้องแจ้งความที่สถานีตำรวจดำเนินคดีตามกระบวนการทางกฎหมายบ้านเมือง

กรณีระงับข้อพิพาทอาจทำได้หลายวิธีโดยการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมเพื่อหาข้อตกลงยุติลงด้วยดี เช่น กรณีสามีภรรยาทะเลาะกันรุนแรงถึงขั้นต้องหย่าร้างด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น เพราะรายได้น้อยไม่เพียงพอ ค่าใช้จ่ายในครอบครัว สามีต้องเดินทางออกจากบ้านไปหางานทำที่กรุงเทพมหานคร ภรรยาเลี้ยงลูกอยู่ที่บ้านเชียงใหม่ไม่มีรายได้ ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสามีรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว เงินค่าแรงที่ทำได้ส่งให้ทางบ้านทุกครั้งที่ได้รับจากนายจ้าง ส่วนภรรยาที่อยู่ทางบ้านซื้อทุกอย่างที่ตนเองต้องการ เมื่อสามีกลับบ้านทวงถามเงินเก็บออมที่ฝากธนาคารไว้ เป็นเหตุให้ต้องทะเลาะกันยิ่งกว่านั้นสามียังแอบรู้ว่าภรรยาชอบไปเที่ยวดูหนังฟังเพลงกับเพื่อนหนุ่มสาวเป็นสาเหตุให้เงินหมดโดยไม่จำเป็น

จากข้อความดังกล่าวทำให้ทั้งสองฝ่ายเข้าใจว่าตนเองเป็นฝ่ายถูก สามีนี้ออกจากบ้าน ฝ่ายภรรยาได้บอกเลิกสามีโดยแจ้งไปยังพ่อแม่ของฝ่ายชายให้มาไกล่เกลี่ยกับญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิง ในการไกล่เกลี่ยหรือระงับข้อพิพาทนั้นจะมีบุคคลสำคัญเข้าร่วม ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านบ้านเชียงใหม่ เป็นประธานฝ่ายปกครองหมู่บ้าน เจ้าโคตรฝ่ายหญิง ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง และพ่อแม่ (พ่อตาแม่ยาย) ส่วนฝ่ายชายก็จะมีเจ้าโคตร ญาติผู้ใหญ่และพ่อแม่ฝ่ายชาย โดยใช้สถานที่ที่บ้านฝ่ายหญิง การระงับข้อพิพาทต้องเป็นเวลากลางวันไม่นิยมเวลากลางคืนกลัวไม่ปลอดภัย

วิธีการระงับข้อพิพาท เริ่มจากประธานคือผู้ใหญ่บ้านจะเปิดประเด็นแล้วมอบให้เจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสสูงสุดทางฝ่ายหญิงตั้งคำถามไปยังฝ่ายชายถึงสาเหตุของการจะหย่าร้าง ทางฝ่ายชายตอบคำถามและดำเนินการแลกเปลี่ยนกันถามตอบทั้งสองฝ่าย เมื่อเห็นว่าได้ข้อมูลสมควรแล้ว ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายก็จะสรุปด้วยการยกตัวอย่างคุณงามความดีของทั้งสองฝ่ายมาเปรียบเทียบกัน เพื่อให้ทั้งสามภรรยาอมรับซึ่งกันและกันให้อยู่ในความผิดพลาดตกลงคืนดีกัน ประธานในพิธีก็จะให้สามภรรยาขอมาเจ้าโคตร ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายอาจจะมีการปรับไหม ภาษาไทยลาวเรียกว่า “ไหมเขย” ค่าปรับไหม เงิน 6 บาท – 12 บาท ไม้ขีดไฟ 1 กลัก และขันห้าทำพิธีต่อหน้า เจ้าโคตร พิธีกรรมดังกล่าวปัจจุบันมีน้อยมาก เพราะสังคมเปลี่ยนไป คู่สามภรรยาอยู่กินกันโดยไม่มีพิธีแต่งงาน การครองเรือนไม่ผ่านการอบรมสั่งสอนจากเจ้าโคตร เมื่ออยู่ด้วยกันทำมาหากินมีลูกด้วยกันเกิดปัญหาก็ก่หย่าร้างกันไป ผู้ที่รับผิดชอบเลี้ยงหลานก็คือปู่ย่าตายายหรือญาติ โดยพ่อแม่เด็ก ส่งเงินมาเป็นค่าใช้จ่าย เด็กขาดความอบอุ่น พ่อแม่ไม่ได้อบรมเลี้ยงดูทำให้เกิดปัญหาสังคมใน ภาคอีสาน โดยทั่วไป (พระครูเกษม สาระโสภิต. 2559 : สัมภาษณ์)

ชีวิตและงานของเจ้าโคตร

1. นายไกรลาส แก้วขอนแก่น อายุ 58 ปี เกิดวันที่ 13 มกราคม 2502 ที่บ้านเชียงใหม่ ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 334 หมู่ที่ 9 บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพประกอบ 33 นายไกรลาศ แก้วขอนแก่น กำนันตำบลเชียงใหม่

ความเป็นมาของการระงับข้อพิพาท

จากการสัมภาษณ์ นายไกรลาศ แก้วขอนแก่น พบว่า ได้รับเลือกตั้งให้ในตำแหน่งกำนันตำบลเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 15 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2558 และเป็นประธานระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยตำแหน่งไม่ว่าชุมชนใดกรณีพิพาทอันเกิดจากการขัดแย้งซึ่งกันและกัน เมื่อตกลงกันไม่ได้จะต้องมีคนกลางช่วยไกลเกลี่ยประนีประนอม ลักษณะของข้อพิพาทอาจจะมีหลายกรณีแตกต่างกัน เช่นความต้องการประโยชน์หรือทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด การแข่งขันชิงอำนาจ การแข่งขันซึ่งความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นระหว่างบุคคล หรือประชาชนทั่วไปในสังคม อาจเป็นการละเมิดการเรียกร้อง หรือการรักษาสิทธิต่างๆ ของบุคคลตามกฎหมายก็ได้ ทั้งนี้การพิพาทหรือการขัดแย้งไม่จำเป็นต้องมาจากสาเหตุเดียว แต่อาจมีหลายสาเหตุ เช่น ความบกพร่องจากการสื่อสาร ความไม่พอใจในการกระทำของคนอื่น การทำกิจกรรมร่วมกันในสังคมอาจนำไปสู่การกระทบกระทั่งกันที่สุดในที่สุด ดังนั้นเมื่อมีการขัดแย้งเกิดขึ้น จึงต้องมีวิธีการจัดการกับความขัดแย้ง เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข หรือเรียกว่าการระงับข้อพิพาท (ไกรลาศ แก้วขอนแก่น. 2559 : สัมภาษณ์)

การระงับข้อพิพาท (Mediation) เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่มีลักษณะ คล้ายกันการเจรจาต่อรอง แต่มีบุคคลที่สาม เรียกว่า “ผู้ไกล่เกลี่ย” เข้ามาคอยช่วยเหลือสนับสนุน กระบวนการเจรจาต่อรองเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และยังรวมถึงการหาทาง ออกให้คู่กรณีอย่างเหมาะสมจนทำให้ทุกฝ่ายพอใจ การดำเนินการประกอบด้วย คน เครื่องมือ เวลา สถานที่ ทูต วิธีการหรือขั้นตอน กฎกติกา กรณีระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับการทำร้ายร่างกาย

1. คน ประกอบด้วย คู่กรณีทั้งสองฝ่าย และเจ้าโคตรอาจจะเป็นญาติ ผู้ใหญ่ที่อาวุโสสูงสุดเป็นที่ยอมรับของญาติพี่น้องลูกหลานในตระกูลและยังเป็นที่ยอมรับของคนใน ชุมชน คณะกรรมการผู้ที่จะมาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยประนีประนอมซึ่งเป็นคนกลางให้ความเป็นธรรมทั้ง สองฝ่าย โดยมีก้านันตำบลเชียงใหม่เป็นประธาน

2. เครื่องมือ ชั้น 5 ประกอบด้วย ดอกไม้สีขาว 5 คู่ เทียนเหลืองเล่ม เล็ก 5 คู่ พระพุทธรูป (พระประธาน) โต๊ะหมู่บูชา

3. เวลา สถานที่ กำหนดการดำเนินการเวลา 09.09 น. (เก้านาฬิกา 9 นาที) ที่ ที่ทำการก้านันตำบลเชียงใหม่

4. ทูต ทูตทางสังคม ประกอบด้วย ผู้อาวุโสในชุมชน คณะกรรมการใน หมู่บ้าน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระอุโบสถ (พระประธาน) ดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องสักการบูชา และพ่อ พราหมณ์ในหมู่บ้าน ได้แก่ พ่อพุด พัฒนาโชติ เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม

5. วิธีการหรือขั้นตอน เริ่มต้นด้วยประธานในพิธีกล่าวต้อนรับเจ้าโคตร ซึ่งเป็นญาติของคู่กรณีรวมทั้งคู่สามี-ภรรยา ซึ่งเป็นคู่กรณีตลอดจนคณะกรรมการตุลาการหมู่บ้าน เชียงใหม่ที่มาร่วมไกล่เกลี่ยในวันนี้ ด้วยเหตุว่า นางจอม(นามสมมุติ) ได้มาร้องทุกข์ว่าขณะที่ยัง นางจอมอยู่ที่บ้านของตนเอง ได้มีนายสอ(นามสมมุติ) อายุ 52 ปี ทั้งสองคนอาศัยอยู่บ้านเดียวกัน ตีแม่เหล้าแม่กลับบ้านแล้วใช้กำลังทำร้ายร่างกายของนางจอมได้รับบาดเจ็บ รอบขอบตาทั้งสองข้าง บวมปวดมีบาดแผลลึกขาดที่ริมฝีปากล่าง ฟันล่างหักหนึ่งซี่ จากการสอบถามหาสาเหตุ นางจอม ผู้บาดเจ็บทราบว่า นางจอม และนายสอ แต่งงานอยู่กินมาสิบปีด้วยกัน 2 คน คู่สามี-ภรรยาจดทะเบียนสมรสถูกต้องตามกฎหมาย บุตร 2 คนไปทำงานที่กรุงเทพมหานคร สาเหตุที่ได้ทำร้าย ร่างกาย เนื่องจากนายสอตีแม่เหล้าแม่กลับบ้านเกิดความหึงหวงคิดว่านางจอมจะแอบมีชายอื่นจะ ทะเลาะกันอยู่เสมอ แต่ครั้งนี้บ่ว่ารุนแรงมาก นางจอมยืนยันจะดำเนินคดีกับนายสอให้ถึงที่สุด

คณะกรรมการตุลาการหมู่บ้าน โดยมีนายไกรลาศ แก้วขอนแก่น เป็นประธานได้ประชุมปรึกษามีความเห็นตรงกันว่าสามี-ภรรยาคู่นี้อยู่กันสองคนอายุก็มากแล้วลูกหลานก็อยู่ต่างจังหวัด บุคคลทั้งสองต้องอาศัยซึ่งกันและกันในการดำเนินชีวิต หากจะดำเนินคดีตามกฎหมายจะทำให้ครอบครัวแตกแยกไม่เกิดประโยชน์ต่อผู้เสียหาย และผู้ถูกกล่าวหาซึ่งเป็นสามีประกอบด้วยทั้งสองฝ่ายอยู่ในภาวะโทสะจริต ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ของตนได้จึงทำให้เกิดปัญหาดังกล่าว สมควรจะมีการไกล่เกลี่ยประนีประนอม ประธานตุลาการหมู่บ้านและคณะกรรมการจึงได้เชิญคู่กรณีมาให้ปากคำ โดยคณะกรรมการสอบถามที่ละฝ่ายซึ่งมีเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายมาร่วมรับฟังด้วย ฝ่ายผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหาทราบและเข้าใจจึงไม่ตั้งใจที่จะดำเนินคดีต่อกัน คณะกรรมการมีมติให้นายสอ ผู้ถูกกล่าวหาได้สาบานตนต่อหน้าพระประธานว่า “ข้าพเจ้านายสอจะเลิกดื่มสุรานับแต่วันนี้เป็นต้นไป และจะไม่ทำร้ายนางจอมภรรยาอีกต่อไป” เป็นที่พอใจของนางจอมผู้ซึ่งเป็นภริยา และทั้งสองคนก็ได้กลับไปอยู่ด้วยกัน ดำเนินชีวิตตามปกติ ก่อนจะกลับบ้าน คณะกรรมการตุลาการหมู่บ้านได้ให้คู่กรณีขอสมมาเจ้าโคตรโดยจัดหาขัน 5 ประกอบด้วย ดอกไม้สีขาว 5 คู่ เทียนสีเหลืองเล่มเล็ก 5 คู่ เงิน 99 บาท ขอสมมาเจ้าโคตรทั้งสองฝ่าย เจ้าโคตรรับขันสมมา ตัวแทนเจ้าโคตรอบรมสั่งสอนทั้งคู่ว่าการอยู่ร่วมกันจะต้องรู้จักในภัยซึ่งกันและกัน ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลานเห็น และยังคงกล่าวตักเตือนว่า “อย่าให้มีเกิดขึ้นอีก” ทั้งคู่ก็กราบลา การไกล่เกลี่ยประนีประนอมหรือการระงับข้อพิพาทก็จบลงใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง

6. กฎกติกา มีการปรับใหม่ผู้กระทำผิด ครั้งนี้ผู้ถูกกล่าวหา ได้แก่ นายสอ ผู้เป็นสามี เป็นผู้ถูกกล่าวหาและผู้กระทำผิด ได้ลงโทษตามกฎกติกาของหมู่บ้าน คือ ปรับใหม่ขอสมมาเจ้าโคตรและจัดหาอาหารพร้อมเครื่องดื่ม และหมากพลู บุหรี่ ตามธรรมเนียม เพื่อให้เจ้าโคตรและคณะกรรมการรับประธาน

7. อุปสรรคและปัญหา หาเวลาดนัดหมายยาก เพราะคณะกรรมการตุลาการหมู่บ้านมีหลายคน กว่าจะมีเวลาตรงกันอันเกิดจากต่างคนต่างก็มีงานประจำ ประกอบกับการนัดหมายคู่กรณีมาเจรจาตกลงกันต้องใช้เวลาาน บางครั้งก็ตกลงกันไม่ได้ เงินค่าตอบแทนไม่มีเป็นงานอิสระเสรี ทุกคนต้องเสียสละทั้งเวลาและทรัพย์สิน (ไกรลาศ แก้วขอนแก่น. 2559 : สัมภาษณ์)

สิ่งที่ชุมชนได้รับประโยชน์

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การระงับข้อพิพาทด้วยวิธีไกล่เกลี่ยประนีประนอม โดยเจ้าโคตรหรือคณะกรรมการตุลาการหมู่บ้าน ในกรณีเหตุการณ์ที่ไม่รุนแรง เป็น

เรื่องที่ดีตกลงกันได้ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายพอใจ บางกรณียังสร้างความเป็นมิตรมีความผูกพันกันมากยิ่งขึ้น เช่น กรณีวัยรุ่นทำร้ายร่างกายกัน เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายเรียกมาคุยกันหาสาเหตุของปัญหาไกล่เกลี่ยสุดท้ายยอมความตกลงผูกเสี่ยวตีมน้ำสาบานต่อหน้าองค์พระพุทธรูปจะมีความซื่อสัตย์รักกันเป็นเสี่ยวเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนมีความรักความสามัคคีอยู่ร่วมกันด้วยความสุข

ภาพประกอบ 34 เจ้าโคตรและแขกมาร่วมงานแต่งงาน

2.1.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

จากการสังเกต พบว่า ปัจจุบันการจัดงานมงคลต่างๆ ในหมู่บ้านเชียงใหม่ จะต้อง มีเจ้าโคตร ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ญาติผู้ใหญ่ในตระกูลมาเป็นเจ้าพิธีในงาน เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และเครือญาติ โดยเฉพาะงานแต่งงาน งานบวชงาน งานขึ้นบ้านใหม่ และงานมงคลอื่นๆ ตามประเพณีความเชื่อของกลุ่มไทยลาวบ้านเชียงใหม่ที่ได้สืบทอดจากปู่ย่าตายายรุ่นสู่รุ่น

จากการสัมภาษณ์ นายอ่อนสา ศรีवास พบว่า พิธีแต่งงาน พิธีบวชงาน และพิธีขึ้นบ้านใหม่ เป็นงานมงคลที่ชาวบ้านเชียงใหม่ให้ความสำคัญมากและถือปฏิบัติตามความเชื่ออย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะพิธีแต่งงานต้องมีเจ้าโคตรมาเป็นเจ้าพิธีในงาน เจ้าโคตรทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะต้องมาเป็นเจ้าพิธีจัดงานแล้วเสร็จ เพราะเจ้าโคตรเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในพิธีในพิธีกรรม กล่าวคือ ในวันสู่ขอเจ้าโคตรฝ่ายหญิงจะเป็นผู้กำหนดค่าสินสอดทองหมั้น รับขันขอกที่เจ้า

โคตรฝ่ายชายมาสู่ขอ และในวันแต่งงานเจ้าโคตรจะเป็นเจ้าพิธีในการรับขันหมาก นับเงินสินสอด ครบตามที่ตกลงกัน เช่น ที่บ้านเชียงใหม่ ผู้อาวุโสหรือเจ้าโคตรซึ่งเป็นบุคคลสำคัญเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านจะขาดท่านผู้นี้ได้ คือ นายพุด พัฒนาโชติ จะต้องมาเป็นประธานในงานจนแล้วเสร็จ กล่าวคือ ผูกข้อมือให้ คู่บ่าวสาว อบรมสั่งสอนและรับแขกเข้าบ้านตามประเพณีที่สืบทอดกันมา การผูกข้อมือรับแขกนิยมเรียงตามลำดับเริ่มจากผู้อาวุโสสูงสุดตามลำดับ เสร็จพิธีผูกข้อมือทั้งสองฝ่าย จะเป็นพิธีขอมาผู้ใหญ่หรือเจ้าโคตร จากนั้นเป็นการอบรมสั่งสอนคู่บ่าวสาวเกี่ยวกับการครองเรือนแล้ว ส่งเจ้าบ่าวเข้าห้องหอเป็นเสร็จบทบาทหน้าที่ของเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธี (อ่อนสา ศรีवास. 2559 : สัมภาษณ์)

ชีวิตและงานของโคตร

นายพุด พัฒนาโชติ อายุ 83 ปี เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย เกิดวันที่ 31 สิงหาคม 2477 ที่บ้านเชียงใหม่ สมรสกับนางบุญศรี มีบุตรธิดาด้วยกัน 8 คน เป็นชาย 4 คน หญิง 4 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 104 หมู่ที่ 5 ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพประกอบ 35 ภาพประกอบ 35 นายพุด พัฒนาโชติ เจ้าโคตรด้านเจ้าพิธี

ความเป็นมาภูมิปัญญาด้านเจ้าพิธี

จากการสัมภาษณ์ นายพุด พัฒนโชติ พบว่า เคยได้บวชเรียนที่วัดศรีสะเกศ ในช่วงที่บวชนั้นมีความสนใจพิธีกรรมเกี่ยวกับงานประเพณีที่จัดขึ้นในหมู่บ้านตามประเพณีฮีตสิบสอง และยังให้ความสนใจพิเศษเกี่ยวกับการสูตรวัวในพิธีต่างๆ อันเนื่องจากตอนเป็นเด็กเคยเห็นปู่ไปทำพิธีสูตรวัวให้คนที่หายจากการป่วยมีความประทับใจเสมือนว่าได้ช่วยชีวิตมนุษย์ จึงใช้ความพยายามศึกษาเรียนรู้แอบท่องคำสูตรวัวได้บ้างไม่ได้บ้าง พอโตขึ้นอ่านออกเขียนได้ปู่ได้เสียชีวิต ไม่มีโอกาสได้สืบทอดคำกลอนทำนองสูตรวัวที่ไพเราะของปู่ แต่ก็ใช้ความพยายามไปซื้อตำราหลายเล่ม หลายอาจารย์ที่มีขายตามท้องตลาด เพื่อนำมาศึกษาจนสามารถท่องจำได้ และเป็นหมอสูตรวัวในงานพิธีมงคลได้จนปัจจุบัน ได้แก่ งานแต่งงาน สูตรวัวพระบวชใหม่ ทหารเกณฑ์ คนหายจากการเจ็บป่วย และยังเป็นบุคคลสำคัญที่ได้รับเชิญเป็นเจ้าโคตรในพิธีสูตสาว ไม่ว่าจะเป็เจ้าโคตรฝ่ายเจ้าบ่าว เจ้าสาว เคยทำหน้าที่เป็นเจ้าโคตรหรือเป็นเจ้าพิธีงานแล้วเสร็จ โดยเฉพาะเจ้าพิธีในงานแต่งงาน เคยเป็นผู้ให้อวาทคู่แต่งงานหรือให้การอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับการครองเรือน (พุด พัฒนโชติ. 2560 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ยังมีสิ่งสำคัญที่ได้ปฏิบัติในการเป็นเจ้าพิธีในงานประเพณีฮีตสิบสองที่ชาวบ้านเชียงใหม่ได้จัดขึ้นเป็นประจำ ได้แก่ พิธีถวายเทียนพรรษา ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน(บุญเดือนเก้า) บุญข้าวสาก(บุญเดือนสิบ) บุญออกพรรษา และบุญมหากรรม แต่ละประเพณีจะมีพิธีถวายสังฆทานโดยมีพ่อพุด พัฒนโชติ เป็นผู้นำกล่าวถวาย ดังนี้ คำถวายสังฆทานทั่วไป “อิmani มะยังภันเต ภัตตานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอนชะยามะ สาธุโนภันเต ภิกขุสังโฆ อิมานิ ภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะสุขายะฯ” คำแปล “ข้าแต่พระภิกษุสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวาย ซึ่งภัตตาหาร กับทั้งบริวารทั้งหลายเหล่านี้แด่พระภิกษุสงฆ์ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ ซึ่งภัตตาหารกับทั้งบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์เพื่อความสุกแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนานเทอญ”

คำถวายผ้าจํานำพรรษา “อิmani มะยังภันเต วัสสาวาสิกะจีวะรานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอนชะยามะ สาธุโนภันเต ภิกขุสังโฆ อิมานิ วัสสาวาสิกะจีวะรานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะฯ” คำแปล “ข้าแต่พระภิกษุสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ซึ่งผ้าจํานำพรรษากับทั้งบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่พระภิกษุสงฆ์ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับซึ่งผ้าจํานำพรรษากับทั้งบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลายเพื่อ

ประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนานเทอญ” คำถวายผ้ากฐิน “อิมังกันเต สะปะริวารัง กะฐินะจีวะระทุสสัง สังฆัสสะ โอนฺโณชะยามะ สาธุโนกันเต สังโฆอิมัง สะปะริวารัง กะฐินะทุสสัง ปะฏิคคัณหาตุ ปะฏิคคะเหตวา จะอิมินาทุสเสนะ กะฐินัง อตฺถะระตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะฯ” คำแปล “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายซึ่งผ้ากฐินกับทั้งบริวารนี้แด่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับซึ่งผ้ากฐินกับทั้งบริวารนี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย หากรับแล้วโปรดจงกรานกฐินด้วยผ้านี้เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนานเทอญฯ”

การเป็นเจ้าพิธีในงานประเพณีดังกล่าว ได้เคยปฏิบัติมานานหลายสิบปี ด้วยเหตุว่าไปทำบุญใส่บาตรที่วัดทุกวัน ประกอบกับเป็นคนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ส่งผลให้คนในชุมชนยอมรับให้เป็นเจ้าพิธีในการประกอบพิธีกรรมงานประเพณีตามความเชื่อของชาวอีสานที่ชาวบ้านเชียงใหม่ได้สืบต่อกันมายาวนาน และการเป็นเจ้าพิธีดังกล่าวส่งผลให้คนในชุมชนมีความสุขสบายใจ เกิดความศรัทธาในการทำบุญ มีความมั่นใจว่าผู้เป็นเจ้าพิธีในการประกอบพิธีกรรมสามารถสื่อกับวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ตามความเชื่อที่ได้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ

ปัจจุบันได้เผยแพร่ตำราสูตรขวัญให้ผู้สนใจไปแล้ว 2 คน แต่ยังไม่เชี่ยวชาญเท่าที่ควร ท่องจำยังไม่ได้แต่ก็ใช้ความพยายามเต็มที่คิดว่าช่วงออกพรรษาปีนี้คงจะสามารถทำหน้าที่หมอสวดไตรปิฎกได้สมบูรณ์เพราะลูกศิษย์ทั้ง 2 คน ได้ฝึกอย่างสม่ำเสมอหรือหากมีผู้สนใจอยากศึกษาสืบทอดเป็นเจ้าพิธียี่สิบสองให้เปล่า ติดต่อสอบถามได้ที่บ้านเชียงใหม่หรือที่นายพุด พัฒนโชติ บ้านเชียงใหม่ ตามที่อยู่ปรากฏ (พุด พัฒนโชติ. 2559 : สัมภาษณ์)

2.1.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

จากการสนทนากลุ่ม พบว่า ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ยังสืบทอดประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสานอย่างต่อเนื่องได้ถือปฏิบัติสืบสานตามความเชื่ออย่างเหมาะสมตามยุคสมัย เช่น ประเพณีบุญเบิกบ้าน (บุญข้าฮေး) ประเพณีบุญข้าวจี่จัดขึ้นทุกปีและมีการพัฒนาการจัดกิจกรรมให้เป็นจุดสนใจของชาวพุทธ ชาวไทย ชาวต่างชาติ และนักท่องเที่ยวโดยทำปั้นข้าวจี่ให้ใหญ่ขึ้น เพื่อเป็นเอกลักษณ์และเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวบ้านเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพประกอบ 36 การจัดตกแต่งรถยนต์ที่เข้าร่วมขบวนแห่ประเพณีบุญข้าวจี

ในงานนี้จะมีปราชญ์ชาวบ้านผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เจ้าโคตรมาร่วมเป็นเจ้าพิธีในงาน และยังเป็นผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบุญข้าวจี จากอดีตจนปัจจุบันเพื่อให้ลูกหลาน ได้สืบสานให้เป็นประเพณีและเป็นเอกลักษณ์ของบ้านเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดไป และยังมีข้าราชการจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนพ่อค้า ประชาชน นักเรียน นักศึกษา จากสถาบันการศึกษาทุกระดับมาเข้าร่วมขบวนประเพณีบุญข้าวจีบ้านเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย ที่จัดขึ้นทุกปี (ประเสริฐ ทุนการ. 2559 : สัมภาษณ์)

ชีวิตและงานของเจ้าโคตร

จากการสัมภาษณ์ นายสุบิน ทิพบุญชู อายุ 67 ปี เกิดวันที่ 14 กันยายน 2493 ที่บ้านเชียงใหม่ ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 10 ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพประกอบ 37 นายสุบิน ทิพบุญชู ปราชญ์ชาวบ้านด้านจักสาน

ความเป็นมาเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการจักสาน

จากการสัมภาษณ์ นายสุบิน ทิพบุญชู ยังพบว่า ชาวบ้านเชียงใหม่เป็นชาวอีสานอีกกลุ่มหนึ่งที่นิยมนำไม้ไผ่มาใช้จักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน ได้แก่ ตะกร้า จ่อ กระด้ง ข้อง ไซ กระติบข้าว และอุปกรณ์อื่นๆ สำหรับเป็นเครื่องมือทำนา ทำสวน โดยได้รับการถ่ายทอดจากคนในครอบครัวหรือเจ้าโคตร อาทิ ปู่ ตา และพ่อ จากคำกล่าวที่ว่า “เสร็จจากการทำนา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายจักสาน” โดยเฉพาะการสานกระด้ง ตะกร้าหาบหญ้า และตะกร้าสำหรับไว้หาบเมล็ดข้าว ขึ้นยั้งฉาง ซึ่งจะต้องมีไม้คานไว้หาบ กระด้งไว้สำหรับเลี้ยงหม่อนไหม กระติบข้าวไว้ใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว ทอดนึ่งข้าวเหนียว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้นับเป็นเครื่องจักสานที่มีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานโดยเฉพาะชาวบ้านเชียงใหม่ จึงได้มีการสืบทอดความรู้ให้ลูกหลานรุ่นต่อรุ่นจนปัจจุบัน ซึ่งมีปราชญ์ชาวบ้านหลายคนที่มีความสามารถในการจักสาน ได้ฝึกสอนให้เยาวชนนักเรียน และผู้สนใจ และได้จัดตั้งกลุ่มสนใจซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลบ้านเชียงใหม่ โดยมีเจ้าโคตรหรือปราชญ์ชาวบ้าน คือ นายสุบิน ทิพบุญชู ผู้ที่มีความชำนาญ ฝีมือประณีต เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนเกี่ยวกับการจักสาน เช่น สานตะกร้า ข้อง ไซ กระติบข้าว

กระดิ่ง หวดนึ่งข้าว สุ่มจับปลา และสุ่มไก่ เป็นต้น แล้วส่งไปขายตามร้านค้าในชุมชนหลายแห่ง โดยปราชญ์ชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ นายสุบิน ทิพบัญชา ปราชญ์ชาวบ้านด้านการจักสานของบ้านเชียงใหม่ ยังพบว่า เคยได้รับการถ่ายทอดความรู้จากปู่และพ่อของตนตั้งแต่อายุประมาณ 15 ปี เริ่มจากการสานกระดิ่งสำหรับตากปลา ฝารื้อก้นสวนครัว ตะกร้าหาบหญ้าตะกร้าสำหรับหาบเมล็ดข้าว และฝึกทำเครื่องใช้อื่นๆ ที่จำเป็นจนสามารถทำได้ เกิดทักษะฝีมือประณีตขายได้ราคามีลูกค้าสนใจสั่งซื้อจำนวนมาก ปัจจุบันผลิตไม่ทันด้วยเหตุว่ามีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้ให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ จึงได้เสนอนตมาเป็นครูสอนที่โรงเรียนในชุมชนบ้านเชียงใหม่ ปัจจุบันได้เป็นครูภูมิปัญญาในชุมชนบ้านเชียงใหม่ สิ่งที่ชุมชนได้รับ คือคนในชุมชนรู้จักนำวัตถุดิบในชุมชนที่มีอยู่จำนวนไม่น้อย เช่น ไม้ไผ่ ใบตาล ใบเตย ผักตบชวา เชือกกล้วย และเส้นพลาสติก หรือวัสดุอื่นๆ อีกหลายอย่างมาใช้ให้เกิดมูลค่าเพิ่มมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด รู้จักการคัดเลือกไม้ไผ่ เพื่อนำมาทำเส้นตอกสำหรับสานกระดิ่งข้าว เช่น ไม้ไผ่ที่มีอายุประมาณ 10 เดือน ถึง 1 ปี ปล้องไม้ไผ่จะยาวเนื้อไม้เหนียวกำลังดีไม่เปราะง่าย ทำเส้นตอกสวยหรือการจักสานตะกร้ามีการจัดเตรียมอุปกรณ์และขั้นตอนการทำดังนี้

ภาพประกอบ 38 ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานบ้านเชียงใหม่

วัตถุดิบและอุปกรณ์ ได้แก่ ไม้ไผ่ มีจักตอก และเส้นตอก

ขั้นตอนการจักสานตะกร้า นำตอกเส้นยืนจำนวน 4 เส้น วางตัดกันเป็น เครื่องหมายบวก (+) เพื่อก่อร่างตะกร้า โดยสานลายสอง ขั้นตอนนี้จะใช้ตอกยืนทั้งหมด จนได้ แผ่นพื้นตะกร้า ตามขนาดที่ต้องการจากนั้นนำเข้าแบบพิมพ์ตะกร้า (แบบพิมพ์ทำจากท่อนไม้เป็นรูป กลมขนาดใหญ่เล็กตามความต้องการ) ทั้งนี้ันเกิดจากบรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น จากอดีตจนถึงปัจจุบัน การ เรียนรู้ต่างๆ อาศัยวิธีการฝึกหัด ทำให้ดูลงมือปฏิบัติจริง และบอกเล่าในอดีตไม่มีการบันทึกสะท้อน ให้เห็นถึงภูมิปัญญาอันเฉลียวฉลาดของเจ้าโคตรที่สามารถนำสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนมาประยุกต์เป็น เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเกิดมูลค่าเพิ่มสร้างรายได้เสริมให้ ชุมชนในปัจจุบัน (สุบิน ทิพบุญชู. 2559 : สัมภาษณ์)

2.2 กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

จากการสนทนากลุ่ม พบว่า ปัจจุบันผู้ไทยบ้านกุดหว้ายังถือปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ ภูมิ ปัญญาของเจ้าโคตรในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยนำภูมิปัญญาของเจ้าโคตรมาใช้ในการ ระวังข้อพิพาท การเป็นเจ้าพิธิในงานการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

2.2.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระวังข้อพิพาท

จากการสัมภาษณ์ นายสุรสิทธิ์ อัยวรรณ พบว่า การอยู่ร่วมกันของคนจำนวน มากย่อมมีสิ่งทำให้เกิดปัญหา ตกลงกันไม่ได้ เช่น ลักขโมย ชู้สาว หย่าร้าง ทะเลาะวิวาท แบ่งปันมรดกไม่ลงตัว หมิ่นประมาท เบียดเบียนเอาเปรียบล้ำเขตที่ทำกินหรือที่ดิน ซึ่งปัญหา ดังกล่าวมักเกิดขึ้นในสังคมชาวอีสานทั่วไป จำเป็นต้องมีการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การระงับข้อพิพาทของในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า กรณีสามีภรรยามีปัญหาครอบครัวตกลงกันไม่ได้จะต้องปรึกษาพ่อแม่แม่เฒ่า เพื่อระงับข้อพิพาท การระงับข้อพิพาท กรณีสามี-ภรรยา ทะเลาะกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันเกิดปัญหาการขัดแย้งต่างฝ่ายต่างไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดอุปสรรคในการดำเนินชีวิตครอบครัวไม่เป็นไปตามคาคดหมายของญาติพี่น้องหรือคนรอบข้าง จำเป็นต้องมีการไกล่เกลี่ยเพื่อหาข้อยุติโดยบุคคลที่เป็นกลางมาช่วยประนีประนอมเพื่อสร้างความ ประองตอง บุคคลดังกล่าวคือพ่อแม่แม่เฒ่าจะต้องทำหน้าที่เป็นตุลากร และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ในการตัดสินคดีความที่เกิดขึ้นระหว่างสามี-ภรรยาจบลงด้วยดี ซึ่งพ่อแม่แม่เฒ่าจะให้ความยุติธรรม ทั้งสองฝ่าย โดยพ่อแม่จะเชิญสามี-ภรรยาไปสอบถามทีละคน แล้วจึงจะสรุปความเพื่อไกล่เกลี่ย ประนีประนอมคืนดีกัน ไม่หย่าร้าง โดยใช้ภูมิปัญญาในการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท

วิธีการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าได้สืบทอดภูมิปัญญา ในการไกล่เกลี่ยกรณีสามี-ภรรยาทะเลาะกันรุนแรงถึงขั้นต้องการหย่าร้าง ด้วยความสามารถอันเกิดจาก ภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมมา โดยเฉพาะพ่อล่ามที่มีความสามารถมีประสบการณ์มานาน เป็นที่ยอมรับของ ชาวบ้านกุดหว้า คือ นายพิศดา จำพล เป็นพ่อล่าม-แม่ล่ามที่ประพฤติดีเป็นแบบอย่างที่ดี มี เทคนิคในการอบรมสั่งสอนจะไม่ยอมให้ลูกล่ามของตนแยกทางกัน โดยจะใช้วิธีบอกกล่าวตักเตือน เปรียบเทียบคุณงามความดี การปฏิบัติตนที่ดีและวิธีแก้ไขส่วนบกพร่องของตนเองทั้งสองฝ่าย แต่จะ ไม่อบรมพร้อมกันเพื่อป้องกันความรุนแรง และจะได้ความจริงจากทั้งสองฝ่าย แล้วนำมาแก้ปัญหา เพื่อให้สามี-ภรรยายอมรับซึ่งกันและกัน สุดท้ายให้คู่สามี-ภรรยาขอสมมาพ่อล่าม-แม่ล่าม เป็นการ ขอโทษสารภาพความผิดที่ได้ละเมิดคำสั่งสอนอบรมและรับปากพ่อล่าม-แม่ล่ามว่าจะไม่ทำเช่นนี้อีกจะ เป็นคนดีของสังคมตลอดไป (สุรสิทธิ์ อัยวรรณ. 2560 : สัมภาษณ์)

ชีวิตและงานของเจ้าโคตร

นายพิศดา จำพล อายุ 81 ปี เกิดเมื่อวันที่ 5 กันยายน 2480 ที่บ้านกุดหว้า ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 8 บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพาน จังหวัดกาฬสินธุ์ ตำแหน่งเจ้าโคตร เป็นพ่อล่ามทั้งอดีตและปัจจุบัน ตำแหน่งผู้นำชุมชน เป็น ประธานชมรมผู้สูงอายุตำบลกุดหว้า และเป็นเจ้าพิธีประจำหมู่บ้าน

ภาพประกอบ 39 นายพิศดา จำพล ผู้รู้กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า

ความเป็นมาของการระงับข้อพิพาท

บ้านกุดหว้าเป็นหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ประชาชนส่วนใหญ่ประมาณ ร้อยละเก้าสิบเก้าเป็นชาวผู้ไทย นับถือศาสนาพุทธ สืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีจากบรรพบุรุษ ชาวผู้ไทยอย่างเคร่งครัด ได้แก่ ฮีตพอล่ามไหว้แปลงฮีตแปลงครอง ประเพณีบุญเดือนเก้า บุญเดือนสิบ หรือบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก และบุญบั้งไฟตะไลล้าน ซึ่งเคยสืบต่อกันมารุ่นต่อรุ่น จนปัจจุบัน ได้พัฒนาบุญบั้งไฟตะไลล้านให้เป็นงานประเพณีระดับประเทศ มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้าไปเที่ยวชมงานประเพณีเป็นจำนวนมาก มีกรณีพิพาทเกี่ยวกับการจราจร เช่น วัลย์รุ่นขับรถด้วยความเร็วสูง เป็นเหตุให้เกิดอุบัติเหตุเฉี่ยวชน แต่มีน้อยเพราะชาวบ้านกุดหว้ามีกฎระเบียบการใช้รถใช้ถนนอย่างเคร่งครัด โดยมีนายพิศดา จำพล เป็นเจ้าพิธี การดำเนินการประกอบด้วย คน เครื่องมือ เวลาสถานที่ ทูณ วิธีการหรือขั้นตอน กฎกติกา ดังนี้

เจ้าพิธีงานแต่งงาน

จากการสัมภาษณ์ นายพิศดา จำพล พบว่า ประเพณีงานแต่งงานของชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าจะถือปฏิบัติตามฮีตอย่างเคร่งครัด ได้แก่ ฮีตพอล่าม ประกอบด้วย คน เครื่องมือ เวลาสถานที่ ทูณ วิธีการหรือขั้นตอน กฎกติกา อุปสรรคปัญหา ดังนี้ (พิศดา จำพล. 2560 : สัมภาษณ์)

1 คน ประกอบด้วย ผู้ที่จะมาเป็นลูกเขยของผู้ไทยบ้านกุดหว้าต้องมีพอล่ามด้วยการแนะนำจากว่าที่เจ้าสาว บทบาทของพอล่าม-แม่ล่ามนั้นจะเกิดขึ้นหลังจากหนุ่มสาวชาวผู้ไทย ได้ทำความคุ้นเคยศึกษานิสัยใจคอกันทั้งสองฝ่ายและตกลงจะใช้ชีวิตร่วมกัน เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายรับทราบและยินดีด้วยจนตกลงจะจัดให้มีพิธีสู่ขอ จากนั้นจึงจะไปทาบทามพอล่าม-แม่ล่ามเพื่อมาเป็นล่ามในการติดต่อกับฝ่ายเจ้าสาว ประเพณีชาวผู้ไทยได้กำหนดคุณสมบัติเบื้องต้นของครอบครัวที่จะมาเป็นพอล่าม-แม่ล่าม ดังนี้ 1) เป็นครอบครัวที่มีผู้นำครอบครัวทั้งสามี-ภรรยาอยู่พร้อมหน้าขยัน หมั่นเพียร ประพฤติตนในการครองเรือนเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งอดีตและปัจจุบัน เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน 2) ไม่เคยหย่าร้าง หรือมีสถานภาพเป็นหม้าย และไม่ทะเลาะตบตี ครองรักครองเรือนอย่างมีความสุข 3) มีอายุมากกว่าคู่สมรสและอยู่ในฐานะที่จะอบรมสั่งสอนว่ากล่าวตักเตือนคู่บ่าวสาวในการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม 4) คนจะเป็นพอล่าม-แม่ล่ามจะมีลูกล่ามได้เท่ากับจำนวนบุตรของตนเท่านั้น เช่น มีบุตร 3 คน ก็จะเป็นพอล่าม-แม่ล่ามให้คู่แต่งงานได้เพียง 3 คู่เท่านั้น หากเป็นเกินจำนวนบุตรของตนชาวผู้ไทยเชื่อว่าจะแพ่ตนเอง เช่น เจ็บป่วยไม่สบาย

หรืออาจเกิดเรื่องราวอื่นๆ แต่มีข้อยกเว้นว่าหากจะเป็นเกินจำนวนบุตร ครอบครัวของเจ้าบ่าวต้องทำพิธีบายศรีสู่ขวัญให้กับคนที่จะเป็นพ่อล่ำ-แม่ล่ำของลูกชายตนเอง เพื่อป้องกันสิ่งที่ไม่ดีที่อาจเกิดขึ้นตามความเชื่อ 5) เป็นบุคคลที่คนในชุมชนยอมรับว่าเป็นผู้มีความประพฤติดี เหมาะแก่การเป็นพ่อ-แม่คนที่สองของคุณ์แต่งงาน (สมาน แสงชมพู. 2559 : สัมภาษณ์)

2. เครื่องมือ การจะไปทาบทามพ่อล่ำ-แม่ล่ำ ให้ว่าที่เจ้าบ่าวก่อนจะมีพิธีแต่งงานนั้น ครอบครัวของว่าที่เจ้าบ่าวจะต้องเตรียมสิ่งของ ได้แก่ ดอกไม้ เทียนคู่ (ดอกไม้ 2 ดอก เทียน 2 เล่ม) เป็นเครื่องขอมมาบอกกล่าวเป็นภาษาพื้นบ้านของชาวผู้ไทยว่า “เป็นชะเลอเด่ มือคีนฝืนตีบ่อน้อ” (เป็นอย่างไรมือคีนฝืนตีบ้างหรือเปล่า) ถ้าตอบว่าฝืนไม่ดีก็จะไม่ทาบทามแต่จะบอกกล่าวเชิญชวนให้ไปร่วมงานมงคลของลูกที่จะจัดขึ้น แล้วก็อำลาไปบ้านเป้าหมายต่อไป เพื่อถามในลักษณะครอบครัวแรก ถ้าเขาตอบว่าฝืนดีก็จะรีบแจ้งให้ครอบครัวนั้นทราบ ว่า “วันนี้เอาข้าวตีมาให้ เอาสิ่งมงคลมาฝากไว้ให้ช่วยดูแลสั่งสอน และแจ้งจะประสงค์ที่มาเพื่อให้ครอบครัวนั้นรับทราบ และถามความคิดเห็นว่าพร้อมที่จะรับเอาสิ่งมงคลที่มามอบให้หรือไม่ ถ้าตอบว่ารับก็จะมอบดอกไม้เทียนคู่ให้ครอบครัวเป้าหมายตามธรรมเนียม เป็นการรับปากในการช่วยเป็นธุระไปสู่ขอทาบทามว่าที่เจ้าสาว โดยพ่อ-แม่ว่าที่เจ้าบ่าวจะเล่าความเป็นมาของบุตรชายให้พ่อล่ำฝืนทุกชั้นตอนจนเป็นที่เข้าใจแล้วก็จะลากลับเพื่อไปบอกข่าวดีแก่ญาติพี่น้องที่รอฟังความสำเร็จ

3. เวลาสถานที่ ในอดีตการทาบทามพ่อล่ำ-แม่ล่ำนิยมไปทาบทามเวลากลางคืนช่วง 1-2 ทุ่ม เป็นการเสี่ยงทายโดยไม่มีการบอกกล่าวล่วงหน้า แต่ปัจจุบันมีการแจ้งล่วงหน้าให้รู้ตัวก่อน

4. ทูณ พิธีแต่งงานตามประเพณีของชาวผู้ไทย คำสินสอดเริ่มต้นที่ตั้งคำกล่าวที่ว่า “หกบาทยี่สิบสี่สตางค์เว้าไปทางหน้า ล้านห้าเว้าคีนทางหลัง” แต่ผู้ที่จะมาเป็นเขยจะต้องสร้างเรือนหอให้แล้วเสร็จก่อน 1 หลัง เมื่อแต่งงานพร้อมที่จะออกเรือนได้ และการจัดงานนิยมเลี้ยงอาหารแบบพื้นบ้านของชาวผู้ไทย โดยเฉพาะแกงอ่อมหวายจะขาดไม่ได้

5. วิธีการหรือขั้นตอน ก่อนจะแต่งงานต้องมีการทาบทามพ่อล่ำแม่ล่ำเพื่อมาเป็นล่ำหรือประสานงานติดต่อครอบครัวว่าที่เจ้าสาวแทนครอบครัวว่าที่เจ้าบ่าว เมื่อได้พ่อล่ำแม่ล่ำแล้วจึงมีพิธีขอสาว กล่าวคือ คำขอสาวพ่อล่ำกล่าวว่า คือนี้อันนี้มือส้นวันตี มือมีวันชอบประกอบวันงาม เป็นมือตีวันกล้าสงวันแข็ง แล้วหมู่ข้อยทั้งหลายอายน้อง ได้ดอกไม้เทียนคู่มา

ไหว้เจ้าผู้เป็น ลุงตา เป็นท่งนาพาข้าว เป็นผู้หุบขะม่อม จอมขวัญ เป็นผู้หุบหัวหายบายหัวบาด เอเซียงลูกเซียงหลาน ข้าพเอมันฮานปานพเอมันดินมันแอน ได้มาฮั้นตั้งนั่งเฮือนแคว้มะปะเว้าสาวพี บ่าวน้อง ต้องตาคีตฮักคีตแพงเยอะได้นางเป็นลูกนางเมีย แล้วบ่าว (เจ้าตัวเขานี้แล้ว) เพ็นจั่งได้เฮื้อ พ่อแม่เจ้าคีตล่ำตามมาขอ ข้อยผู้เป็นล่ำมดวงคิหวีดวงเกียงล่ำมศรีทิวไหว้ ล่ำมปุกกล่ำมแป เป็น หมอซื้อจื่อความ ได้ดอกไม้เทียนคู้แล้ว มาขอชุด หน่วยแล้วมาขอแก้วหน่วยคุณ ขอลู่อื่อผู้ตีเมอ ไว้คุณล่ำง ขอลูกเพื่อผู้ช่างเมอคุณเ้าคุณเฮือน ขอลูกเพื่อผู้เจริญแล้วเมอคุณแลปู้ยา มีเฮื้อฮัดทางตัน ทำได้ ขอเฮื้อแบ่งข้าวมันปั้นข้าวปลุกลูกป็นหลานไปเป็นเพื่อนางทางไก่อ ขอเนาเจ้าพ่อล่ำแม่โคตรตตา พาข้าวสูตสูคนได้ เ้าได้เหล้าขวดหนึ่ง เงิน..... (ตามจำนวนเงินไซคำปากเพิ่ม) มาไซคำปากหะ เสียง เรื่องฮิตครองสองประการ เป็นแนวลอกะเฮื้อเว้าเฮื้อฟังได้ มีเฮื้อฮัดทางตันทำได้ ความเป็นประ ทูปฐูนีแล้วไหว้สา หลังจากพ่อล่ำมกล่าวจบ ลุงตาฝ่ายเจ้าสาวก็จะตอบพ่อล่ำมเป็นภาษาพื้นบ้าน ของชาวผู้ไทย

พิธีแต่งงานของชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้า ส่วนใหญ่จะต้องมีนายพิศดา จำ พล เป็นเจ้าพิธีเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เป็นบุคคลที่มีความชำนาญมีประสบการณ์เกี่ยวกับเป็น เจ้าพิธีหลายด้าน โดยเฉพาะการเป็นพ่อล่ำมเป็นเจ้าโคตรในพิธีแต่งงาน ซึ่งได้รับเกียรติให้เป็นเจ้า โคตรหรือพ่อล่ำมในการนำขบวนเจ้าบ่าวไปยังบ้านเจ้าสาวแต่งตัวเต็มยศตามประเพณีนิยมของชาวผู้ ไทย

ขั้นตอนพิธีการแต่งงาน

จากการสัมภาษณ์ นายสุรสิทธิ์ อัยวรรณ พบว่า ชาวผู้ไทยบ้านกุด หว้ามีประเพณีนิยมเกี่ยวกับการแต่งงานเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า เริ่มต้นพิธีการแต่งประซูกูหา พ่อ ล่ำมยกขันดอกไม้เทียนคู้แล้วมีคำพูดว่า “ความเขนหนึ่งไหว้สา ลุงตาพาข้าว มือนีเป็นมือชอบ ประกอบวันงาม สิบหัวข้าว ชาวหัวต่อน คอหลอนคางว้า ย่ำมิซิมิงาม ได้มาสั่งเค้าเต้าโฮมกิน ประซูกูหา เออ บันนี้แกงม้มต้มสุกแล้วข้อยกะได้ดอกไม้เทียนคู้มาทูลสาหาไหว้เจ้าผู้เป็นลุงตาพาข้าว ขอแต่งประซูกูหาสมรสเฮื้อลูกเฮื้อหลานเป็นคู้หัวตัวเมีย ตามฮิตครองปู้ว่ายาสั่ง เจ้าผู้เป็นลุงตาพาข้าว เจ้ากระหม่อมจอมขวัญ ผู้จับหัวหงานบายหัวบวช ฮู้จักฮิตจักครองแต่งประซูกูหา ปู้สั่งมาตาสั่งไว้ ฮิต ผู้ไทยโกษร มาแต่เมืองสองคอน ดอนดงเมืองวังอาจคำ เจ้าก่าเจ้ากา เมืองสามฟ้านาน้อยอ้อยหนูสืบ ต่อมาถึงเขนหลานเหลน โหลนหล่อน ความเป็นประซูกูปฐูนีแล้ว ไหว้สา” (สุรสิทธิ์ อัยวรรณ. 2560 : สัมภาษณ์)

ฝ่ายเจ้าโคตรลุงตาก็จัดพิธีการสมรส ยกชั้นหมากเบ็งบายศรีออกมาตั้งท่ามกลางญาติทั้งสองฝ่าย เชิญเจ้าป่าวเจ้าสาวมานั่งเคียงคู่กัน หญิงนั่งทางซ้ายมือผู้ชายหันหน้าไปทางราชาโชค ล้อมชั้นบายศรี เพื่อนเจ้าป่าวเจ้าสาวล้อมเป็นบริวาร จะมีพราหมณ์ในพิธีโอมอ่านคำเชิญเทพเจ้า จุดเทียนเวียนหัวคาคิง (ฮอบหัวแตกตึง) กล่าวความเป็นมงคลสมรส ประกาศอัญเชิญขวัญเจ้าทั้งสอง เชิญให้มาร่วมกันในวันมงคลสมรสทุกคนที่อยู่ในงานก็จะประนมมือเรียกขวัญเข้าทั้งสองให้มาอยู่รวมกันในวันสำคัญนี้เมื่อพราหมณ์สู่ขวัญเชิญมาเสร็จแล้ว พราหมณ์ก็จะผูกข้อต่อแขนให้เป็นคู่ครองสามีภรรยา ท่ามกลางญาติพี่น้องเพื่อนฝูงเฒ่าแก่ เสร็จแล้วก็เริ่มทำพิธีกินปะชูดอกไป พ่อล่อมก็จะไหว้แต่งปะชูดอกลงตา ฝ่ายลุงตาก็รับพาปะชูดอกที่พ่อล่อมมอบถวายให้ มีข้าวสีฟา เหล้าสีไห ไก่สีตัว ลุงตาก็เข้าตอรับ แต่งพาข้าวมาเพิ่มอีกสองพา มีคำกล่าวว่่าดังนี้ “สาธุการบานจิตกวางเจ้าล่อม แต่งปะชูดอกแต่งเฮือนน้อยห้อยเฮือนคอน ลงเฮือนหน้าฝาเฮือนอับ แต่งปะชูดอกตามปูว่าอย่าสั่ง แกงม้มต้มสุกแต่งเป็นพามาถวายชี ได้ข้าวสีฟาเหล้าสีไห ไก่สีตัว มามอบหมายถวายชี เซอฮิตเซอครองกินผู้เดียวกะฮาก ปากผู้เดียวกะผิต เอ้อแหผืนกว้างนั่งผืนยาว กินของบั้งยังของตอบ ขอแต่งมอบถวายคิน เอ้อแก้วตองสองชั้น เป็นข้าวสองพาเหล้าสองไห ไก่สองตัว ตามปะทิตฮิตครองมิเอ้อกั่มหน้าอยู่ตาดนหางายตาอยู่เปล่า พาเด่วขบเด่วกิน ความเป็นปะรูปฐุบนี้แล้ว สาธุการ”

พ่อล่อมก็รับแล้วกล่าวว่า “สาธุการบานจิต ความเซ่นหนึ่งแต่งปะชูดอกแต่งพอย่อได้แล้ว แหนผืนกว้างนั่งผืนยาว ลุงตพาข้าวตอบพาข้าวมาเป็นหกพา กินผู้เดียวกะฮาก ปากผู้เดียวกะผิต ทางพีทะขอตอบคินหาแก้วตองทางพุน เอ้อเป็นแหผืนกว้างนั่งผืนยาวสองพาเป็นแปดตาประเพณีฮิตครอง สาธุการ” ในเมื่อรับประทานอาหารกินปะชุนั้น ผู้ที่มาในงานก็จะร่วมรับประทานอาหาร ร้องรำทำเพลงสนุกสนานกันพอสมควรแก่เวลา แล้วพ่อล่อมก็จะยกขันดอกไม้เทียวคู่ เงินหนึ่งบาท ไก่หนึ่งตัวถวายเป็นหนึ่ง กล่าวคำว่า “ความเซ่นหนึ่งไหว้สา ลุงตพาข้าว ฮิตครองสองปรากการปูสั่งมา ตาสั่งไว้ แต่งปะชูดอกวิวิทสมรสแล้วได้เป็นแก้วเขยเฮือนชาน ตามหัวเฮาลาง ตามหางเฮาลก เป็นหูกะมิลิ เป็นปีกกะมิบาน มาเป็นเขยต่างหน้า เป็นพริ้าสองคม กับเจ้าพ่อล่อมอยู่กับเพลาน่ากับขา มาเป็นเขยสู้อยู่สร้าง ขอเอ้อเขียนเขยเซอบ่าว่าเซอฮิตเซอครอง ฮิตแต่เมื่อกลางปางเมื่อก็ ฮิตฮิตครองเจียงสู่หาพาห้ำ ข้อยกะได้ดอกไม้เงินบาทหนึ่ง ถ้ายบ่หนึ่งมามอบหมายถวายชี เอ้อเจ้าผู้เป็นลุงตาเขียนเซอบ่าเซอฮิตเซอครอง ผู้ไทยโกษรเมืองบก เมืองวัง เจ้าก่า เจ้าก่า สั่งข้าฟ้างมืตามฮิตตามครอง ความเป็นปะรูปฐุบนี้ ไหว้สา” (ปริชา อุทรักษ์. 2559 : สัมภาษณ์)

ฝ่ายลูกก็ตอบว่า “สาธุการบานจิต เออ ชั้นแหลวกวางเจ้าล่อม ข้อยผู้เป็นลุงตาก็มิได้ฮู้จักมัจจี เบื้องหน้าเบื้องหลังแก้วเขยเฮือนชาน ขอถามเจ้าผู้เป็นล่อมสีหวิไหว้ไม้แมนแหนางคนกลางวางเค็ง หมอชื่อจื่อความล่อมดวงดีหวิดวงเกลี้ยง ผู้มาเป็นแก้วเขยเฮือนชานนี้ ข้อยมิได้รับเอาเป็นแก้วเขยเฮือนชาน ย้อนว่ากินมิช่าง กินเป็นหนี่ (สีมีช่างคือยงคือยคตตมิช่างตตคือออกนำ) มิรับเป็นแก้วเป็นเขยได้” ทางพ่อล่อมก็ตอบว่า “สาธุการบานจิต ลุงตพาข้าว ข้อยเป็นล่อมดวงดีหวิ

ดวงเกลี้ยง ล้ามนายสายคัน ลูเต้าข้าวอ่อน มิแมนแซกทางไกล ไททางอื่น เป็นลูกอยู่ในบ้านเป็นหลาน อยู่ในเฮือน เกลี้ยงลวดปลอดงาม มิได้เป็นตุ่มเซอเช่า เป็นเป่าเซอข้าง เป็นป้างเซอพุง เกลี้ยงชิงลวด ปลอดชิงไซ้ มิแมนข่อยลักหนี่ ซี้ลักบวช กินกะช่างย่างกะงาม ชั้นแหลว” ฝ่ายลุงตาเขาก็กล่าวต่อไปว่า “สาธุการกวานเจ้าล้าม ชั้นเจ้าเป็นเซียงเว้ามาแล้ว แอ้วกะลั่นทันกาลละได้เซียงเซอป๋าว่าฮิตซิดเซอค รอง ฮิตท้อสานหนองครองท้อสายนา ฮิตปู้สิ่งมาฮิตตาสั่งไว้เจ้าผู้เป็นเซยเฮือนซาน เล็กท้อก้อยน้อยท้อ ทู เซื่อลงแนวตา มิย้านกะเฮือหย่า มิคล่ากะเฮือแว่น มิเฮือดั้นน้องน้ำ กำพำรำน้องเมีย ทางเค่อกะได้ไป ทางไกลกะได้ฮอด เฮือเป็นขวานสองหน้าพำร่าสองคม เฮือเอ็ดจั่งเพิ่นแต่อย่าเอ็ดจั่งเพิ่น มิเฮือซักหนี่มา ลาม มิเฮือซักความมาใส่ ความบ่มีกะมิเฮือหาใส่ ความมิใหญ่กะมิเฮือหาแถม หนี่หน้ากะเฮือเอาไว้ หน้า หนี่หลังกะเฮือเอาไว้หลัง มิเฮือห้ามหอนโหลงออกเมืองนอก ห้ามหอนเดาะออกเมื่อไกล ดึงกะ เฮือช่างย่างกะเฮือไว ได้กินชั้นมิเฮือลับคา ได้กินปลา มิเฮือลับหึ่ง อยู่เทิงเฮือนเฮือเบ็งโซข้าง อยู่ตุ่กลาง เฮือเหลียวเบ็งเซื่อกัจวเซื่อควาย ไปตงมิเฮือมาเปล่าไปเลามิเฮือมาตาย เฮือเก็บไม้ตายมาแก๊งกันหม้อ อันมิได้กะเฮือหา อันมิมากะเฮือซื้อข้างฮ้านควายยะ ป่าไม้กะสะหนามสนแพงไว้เฮือแก้วเซยเฮือนซาน ความเป็นปะธูปฮูบนี้แหลว เฮือเจ้าผู้เป็นล้ามสิหิวไหว ไม้แมร์เหนนาง คนกลางวางเค็ง ฮูบหอบกอบ กำเอาความอันนี้ มิเฮือเฮือฮอนควาย หยายฮอยช่างถิ่มเซอฝละเซอทาง ความเป็นปะธูปฮูบนี้แล้ว สาธุการ”

6. กฎกติกาหรือข้อห้าม

จากการสนทนากลุ่มผู้เฒ่าบ้านกุดหว้า พบว่า ปัจจุบันชาวไทยบ้าน กุดหว้ายังปฏิบัติตามกฎกติกาที่ได้สืบทอดจากบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด คือ ฮิตเค้าครองเซยสิบข้อ ดังนี้ 1) มิเฮือซี้ค้ำนมักงายมิเฮือนอนเงินเวียกไฮเฮือหาเวียกนาเฮือสร้าง 2) ช่างตัวมันฮ้ายควายโต มันพะโลไม้กะบกพันหะยะไม้กะสะหนามสนกะเอาไว้เฮือแก้วเฮือเซยเป็นผู้สู้ผู้ชนได้ 3) มิเฮือดั้นเปี้ย ดั้นโบกสาระพัดการพนันฮูบคั้นชាយ่าฝิ่นเฮโรอินเล็กเล็กขโมยน้อยขโมยเดิบกะ คือเตี้ยวันเลอเป็นโทษ เป็นโทษมิเฮือเอ็ด 4) ฮั้นเฮือนลุงเฮือนตาคะเฮือเหลียวลุ่มเบ็งเทิงเห็นฝาเฮือนฮาดหังคาเฮือนฮัวกะ เฮือหาใหม่มาซ่อมมาแซมมาตีมาแถม 5) ราชการบ้านเมืองนิกแน่นแค้นใจ เวียกท้าวหนากการพญา มัตถิเฮือเอาป้านข้าวจีฮองท้อแล้วจั่งไปเซื่อไปสี้เลอกะเฮือเต็นเฮือเล่นบอกลงไปเมืองกะมิเฮือว่าไกลบอกลงไปไทยกะมิเฮือว่าจ้อ ราชการบ้านเมืองมาฮอดลุดฮอดตาคะเฮือรับตางวางช่วงได้ 6) เซื่อโงกะเฮือ บายเซื่อควายกะเฮือพันเฮือบิต สวนมะขวิดกะเฮือปลุกเฮือหว่าน 7) บอกลงไปฮ่มมิเฮือไกวหัวมาบอกลงไปนามิเฮือขลาเมื่อบ้านบ่อนเป็นต้ายานกะเฮือข่มจิตขมเจ้อไปแคนได้ไซ้แล้ว 8) ไปทางเลอมาทาง เลอกะตามกลางเพื่อเป็นตาได้ไปนอนเสมี่ยมคั้นกะเยอะเฮือบอกเฮือลาแต่ แคนว่ามาฮอดแล้วกะ ขาวเฮือแต่ มิทันถึงว่าไปเลามาฮอบเดาะ 9) ไปตงมิเฮือมาเป่าไปเลามิเฮือมาตายเฮือหักไม้ตายมา

แห่กันหม้อ มาเยอะเข้าบ้านเฮ้อเอ็ดยีน หวางเฮ้อหายนางมาเฉอแกงหน่อไม้พร้อม 10) อันฮ้ายมีเฮ้อกะทำอันคลำมีเฮ้อเอ็ด

นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามกะลำคือ 1) มีเฮ้อซัดพร้าวซัดมิดถือเกิบถือหมวก ลับพร้าวลับมิดอยู่เด้อเฮือนลุงตา 2) มีเฮ้อร้องรำทำเพลงตบมือกะพือผ้า สนุกเฮออยู่เด้อเฮือนลุงตา 3) มีเฮ้อลวงห้องลวงเฮือนเขี่ยกะปองของใต้อยู่เด้อเฮือนลุงตา 4) มีเฮ้อหาบเฮ้อคอนขึ้นเฮือนลุงตา หาบน้ำกะตามหาบเนือมากะอย่าแคนมีได้เพือ อยู่กะเฮ้อปลดลงจากบ่าเสี้ยจั่งหัวขึ้น 5) ชื่อว่าเมียของลุงตาแล้ว นับไปตั้งแต่ป่าที่สาวของเมียหรือป่าสะไภ้ของเมีย แม่ยายเขามีเฮ้อเอาของคาตินคามือ เหมือนพระกับโยม หลึงมันกะลำเพิ่นว่าถ้าไม่กะลำมันจะฉิบหาย เขาเป็นผู้น้อยเป็นเขยเพอกะลำได้ไปหน้าย่อนยีนไหลและพินอย่าเอาสองนั้ง เชื้อนั้งต่ำอย่าไค่นั้งสูง เชื้อลุงตาให้หย่าปานแก้ว ปูสอนแล้วเฮ้อหลานเหล่าจื่อจำ

สิ่งที่ชุมชนได้ประโยชน์ พบว่า การเป็นเจ้าของพิธีในงานแต่งงานหรืองานประเพณีต่างๆ ที่จัดขึ้นในหมู่บ้านกุดหว้า ส่งผลให้ชาวบ้านมีความสนใจมีความเชื่อเกี่ยวกับการจัดพิธีกรรม โดยเฉพาะการปฏิบัติตามพ่อล่ำ-แม่ล่ำ เชื่อว่าจะทำให้การดำเนินชีวิตมีความสุข ประกอบกิจการงานใดก็เจริญรุ่งเรืองและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน

7. อุปสรรคปัญหา พบว่า การสร้างเรือนหอก่อนแต่งงาน ปัจจุบันต้องใช้งบประมาณจำนวนมากตามกาลเวลา โดยเฉพาะบ้านสมัยใหม่วัสดุทุกอย่างราคาสูงขึ้น ค่าแรงค่าจ้างคนงานก่อสร้างแล้วเสร็จหลังหลายแสนบาท สร้างความเดือดร้อนให้ผู้ที่จะเป็นลูกเขยเป็นอย่างมาก ประกอบกับชาวผู้ไทยรุ่นใหม่นิยมส่งลูกสาวไปเรียนหนังสือในเมืองใหญ่ ซึ่งมีสถาบันการศึกษาระดับสูง มีโอกาสได้พบเพื่อนต่างบ้านต่างเมือง หลายคนที่มีฝ่ายชายกลุ่มชาติพันธุ์อื่นมาสู่ขอ แต่มีข้อแม้ว่าต้องปฏิบัติตามประเพณีของชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้า มีบางคนไม่ทำ พิธีแต่งงานโดยไปอยู่กินร่วมกันแล้วจึงมาขอขมาญาติผู้ใหญ่ภายหลัง ชาวผู้ไทยเรียกว่า “ฮิตขอแต่งงานขอแปงผู้ไทโกซอร์” (สุรสิทธิ์ อัยวรรณ. 2559 : สัมภาษณ์)

2.2.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าของพิธีในงาน

จากการสนทนากลุ่มของชาวผู้ไทยที่บ้านกุดหว้า พบว่า ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าได้สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อและพิธีกรรม งานมงคลที่จัดขึ้นในชุมชนจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันยังถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น การเลือกพ่อล่ำ-แม่ล่ำมาเป็นลำในการติดต่อกับญาติฝ่ายเจ้าสาว เพื่อจะดำเนินการจัดพิธีแต่งงานให้กับคู่บ่าว-สาว ซึ่งพ่อล่ำ-แม่ล่ำจะเป็นผู้มีบทบาท

สำคัญกับประเพณีการแต่งงาน นับจากเริ่มต้นจัดให้มีการทาบหมั้นสู่ขอ แต่งงาน และใช้ชีวิตร่วมกัน ตลอดไปของคู่แต่งงาน

ภาพประกอบ 40 พ่อล่ำแม่ล่ำชาวผู้ไทยเป็นสักขีพยานในงานแต่งงาน

จากการสนทนากลุ่ม พบว่า พ่อล่ำ-แม่ล่ำเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญในสังคมชาวผู้ไทย เป็นผู้คอยดูแลแนะนำลูกล่ำหรือผู้ที่จะมาเป็นเขยใหม่ ทั้งก่อนแต่งงาน ระหว่างจัดพิธี และหลังจัดงานแต่งงานแล้ว วันแต่งงานจะมีพิธีมอบตัวเจ้าบ่าวเป็นลูกของพ่อล่ำแม่ล่ำ ซึ่งได้มาจากก่อนแต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะเป็นคนเลือกโดยผ่านความเห็นชอบจากฝ่ายหญิงตามประเพณีของชาวผู้ไทย ผู้ที่มาเป็นลูกเขยจะต้องมีพ่อล่ำ-แม่ล่ำดูแลความประพฤติแทนพ่อแม่จริง บุคคลที่จะมาทำหน้าที่นี้จะต้องเป็นคนดี ตามที่บรรพบุรุษชาวผู้ไทยกำหนดไว้ เช่น ไม่ดื่มเหล้า ไม่สูบบุหรี่ไม่มากู้หลายเมีย ไม่เป็นหม้ายหรือต้องเคยแต่งงานเพียงครั้งเดียว เป็นคนดีเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ไม่เคยสร้างความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูลของตนและวงศ์ตระกูลของภรรยา ยิ่งกว่านั้นพ่อล่ำ-แม่ล่ำจะต้องเป็นบุคคลที่สามารถอบรมสั่งสอนให้ลูกล่ำเป็นคนดีสามารถดำเนินชีวิตคู่เป็นสามีที่ดี ของภรรยาและเป็นพ่อที่ดีของลูกตลอดไป (นารี ศรีกำพล. 2560 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 41 นายสมาน แสงชมพู

จากการสัมภาษณ์ พบว่า นายสมาน แสงชมพู อายุ 65 ปี เกิดวันที่ 24 พฤศจิกายน 2495 ที่บ้านกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 8 บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ตำแหน่งทางเจ้าโคตร เป็นพ่อล่าม ตำแหน่งผู้นำชุมชน เลขาธิการมผู้สูงอายุ ตำบลกุดหว้า

ชีวิตและงานของเจ้าโคตร

จากการสัมภาษณ์ นายสมาน แสงชมพู พบว่า อดีตเคยเป็นข้าราชการครู โรงเรียนประถมศรีกุดหว้าเรืองเวทย์ ที่บ้านกุดหว้า นอกจากสอนหนังสือให้ความรู้แก่นักเรียนแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นครูฝ่ายปกครองดูแลความเรียบร้อย ความประพฤติของนักเรียน โดยเฉพาะเกี่ยวกับกรณีนักเรียนทะเลาะวิวาท จะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยประนีประนอมหาสาเหตุเพื่อระงับข้อพิพาทจนทำให้นักเรียน ครู และผู้ปกครองอยู่ร่วมกันได้ เกิดความรักความสามัคคีด้วยดีตลอดมา

ปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ เนื่องจากเกษียณอายุราชการแล้ว แต่ยังคงช่วยเหลือชุมชนโดยรวมเป็นคณะกรรมการตุลาการหมู่บ้านกุดหว้าเพื่อระงับข้อพิพาทที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน เช่น กรณีวัยรุ่นขับขี้อักรยานยนต์ในหมู่บ้าน ได้รับอุบัติเหตุอันเกิดจากขับรถประมาท เหตุเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2559 เวลาประมาณ 17.00 น. มีนายต๋อง(นามสมมุติ) ได้ขับขี

จักรยานยนต์กลับจากตลาดบัวขาว (ตลาดอำเภอภูผินารายณ์) เมื่อถึงทางโค้งหน้าโรงเรียนจะเข้าหมู่บ้าน นายต้องไม่ลดความเร็วทำให้ควบคุมรถจักรยานยนต์ไม่ได้ แหกโค้งไปชนชาวบ้านซึ่งกำลังจูงวัวกลับจากทุ่งนา ทำให้เจ้าของวัวและวัวได้รับบาดเจ็บ ส่วนนายต้องบาดเจ็บที่ใบหน้าและแขนซ้าย จักรยานยนต์พังยับยั้งคั่น ญาติเจ้าของวัวนำความไปแจ้งผู้ใหญ่บ้านเพื่อเรียกร้องค่าเสียหาย ผู้ใหญ่บ้านแจ้งไปยังตุลาการหมู่บ้านเพื่อพิจารณากรณีข้อพิพาทดังกล่าว คณะกรรมการได้ดำเนินการโดยมีองค์ประกอบ ได้แก่ คน เครื่องใช้ เวลาสถานที่ ทุน วิธีการขั้นตอน กฎกติกา อุปสรรค ปัญหา ดังนี้

1. คน ประกอบด้วย คู่กรณี ได้แก่ เจ้าของวัว พร้อมเจ้าโคตรผู้ถูกกล่าวหา ได้แก่ นายต้อง พร้อมเจ้าโคตร และคณะกรรมการตุลาการหมู่บ้าน โดยมีกำนันตำบลกุดหว้าเป็นประธาน

2. เครื่องใช้ ได้แก่ สมุดบันทึกการสอบปากคำของคู่กรณีและพยาน เครื่องมือบันทึกเสียง (โทรศัพท์มือถือ)

3. เวลาสถานที่ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านบ้านกุดหว้า หมู่ที่ 8 เวลา 09.00 น.

4. ทุน ค่าอาหารกลางวัน เฉลี่ยคนละ 100 บาท สำหรับคณะกรรมการตุลาการหมู่บ้านทุกคน และเจ้าโคตรที่มาร่วมรับฟังตามความเหมาะสม

5. วิธีการขั้นตอน มอบให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นพิธีกรดำเนินการ เริ่มสอบถามสาเหตุที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุครั้งนี้ โดยสอบปากคำผู้ถูกกล่าวหา ก่อนจะเริ่มให้ปากคำคู่กรณีกล่าวคำปฏิญาณตนต่อหน้าพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อว่าจะพูดตามความจริงทุกประการ ทั้งสองฝ่ายให้การเป็นประโยชน์ต่อการไกล่เกลี่ยประนีประนอม คณะกรรมการลงมติเห็นชอบพร้อมกันว่าให้นายต้องชดใช้ค่าเสียหายเป็นเงิน 2,000 บาท เป็นค่ายา ค่าเสียเวลา และค่าอาหารกลางวันในวันนี้ทั้งหมด พร้อมกับขันดอกไม้ขอสมมาคุณยายที่ได้รับบาดเจ็บ และสัญญาต่อหน้าคณะกรรมการตุลาการหมู่บ้านว่า นับจากวันนี้เป็นต้นไปจะไม่ขับรถประมาท “ทุกคนพอใจร่วมรับประทานอาหารกลางวันและแยกย้ายกลับบ้าน”

6. กฎกติกาของหมู่บ้าน ผู้ใดขับรถจักรยานยนต์ส่งเสียงดังหรือประมาทในถนนรอบหมู่บ้านหรือถนนหลวง หรือทางสาธารณะทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนเสียหาย คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดค่าปรับผู้กระทำผิดไม่เกิน 500 บาท/ครั้ง เงินที่ได้รับจาก

การเสียค่าปรับให้คณะกรรมการหมู่บ้านเก็บเป็นรายได้ของหมู่บ้าน เพื่อใช้ในการพัฒนาหรือบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ

7. อุปสรรคปัญหา ปัจจุบันยานพาหนะไม่ว่าจะเป็นจักรยานยนต์ รถยนต์ 4 ล้อ 6 ล้อ หรือ 10 ล้อ มีจำนวนมากสัญจรไปมาทั้งกลางวันและกลางคืน ส่งเสียงดังเป็นที่น่ารำคาญยิ่งนัก แต่ควบคุมไม่ได้เนื่องจากเป็นรถมาจากหมู่บ้านหรือต่างอำเภอ บางครั้งก็เกิดอุบัติเหตุในหมู่บ้าน ซึ่งเกินความสามารถของคณะกรรมการหมู่บ้านไม่สามารถควบคุมดูแลได้

สิ่งที่ชุมชนได้ประโยชน์ คณะกรรมการตุลาการหมู่บ้านเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน ในการแก้ปัญหาหากมีกรณีพิพาทเกิดขึ้น สามารถไกล่เกลี่ยหรือประนีประนอมให้เรื่องจบลงในชุมชน ไม่ต้องขึ้นโรงขึ้นศาล เสียเงินเสียเวลาและเสียความเป็นญาติพี่น้องในชุมชน (สมาน แสงชมภู. 2559 : สัมภาษณ์)

2.2.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

นายนารี ศรีกำพล ปราชญ์ชาวบ้านการทำมาลัยไม้ไผ่ เกิดวันที่ 18 เดือน กันยายน พ.ศ. 2504 อายุ 56 ปี นับถือศาสนาพุทธ ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 89 บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ตำแหน่งทางเจ้าโคตร เป็นพ่อล่าม-แม่ล่าม ตำแหน่งผู้นำชุมชน รองประธานกลุ่มอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมมาลัยไม้ไผ่

ภาพประกอบ 42 นายนารี ศรีกำพล ปราชญ์ชาวบ้านการจักสานมาลัยไม้ไผ่

ชีวิตและงานของเจ้าโคตร

จากการสัมภาษณ์ นายนารี ศรีกำพล ยังพบว่า เป็นผู้มีความรู้ด้านการจักสาน โดยเฉพาะการทำพวงมาลัยไม้ไผ่ ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมอันเกิดจากภูมิปัญญาของเจ้าโคตรชาวผู้ไทยอย่างแท้จริง ได้แก่ การคัดเลือกไม้ไผ่ต้องเป็นไม้ไผ่ไร่อายุประมาณ 3 ปี ตัดมาเก็บค้างไว้ประมาณ 15 วัน เพื่อให้ไม้ไผ่เหนียวไม่เปราะและตัดได้ง่าย เมื่อนำไม้ไผ่มาผ่าทำเป็นเส้นขนาดตามต้องการแล้วนำมาสานเป็นพวงมาลัยขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้าง เพื่อจะดัดแปลงพวงมาลัยไม้ไผ่ให้มีหลายขนาด หลายแบบตามแนวคิดของช่าง มีความหลากหลาย รูปแบบแตกต่างกันและมีความวิจิตรสวยงามยิ่งขึ้น

จากความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดมานาน ส่งผลให้นายนารี ศรีกำพล มีทักษะมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการจักสานโดยเฉพาะจักสานพวงมาลัยไม้ไผ่จนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและผู้ที่ยังพบเห็น ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านเป็นครูภูมิปัญญาด้านการจักสานและได้ถ่ายทอดขั้นตอนการทำพวงมาลัยไม้ไผ่ให้บุตรหลานในครอบครัวเครือญาติของตน เด็กเยาวชนในชุมชน นักเรียนนักศึกษา และผู้สนใจ โดยจัดสอนให้เปล่าไม่หวังผลตอบแทน (นารี ศรีกำพล. 2559 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 43 มาลัยไม้ไผ่ บ้านกุดหว้า

ความเป็นมาของพวงมาลัยไม้ไผ่

ประมาณปี พ.ศ. 2456 ช่วงเทศกาลเข้าพรรษามีพ่อค้ามาจากเมืองเวียง (ปัจจุบันคืออำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม) ได้มาพักที่วัดในหมู่บ้านกุดหว้า ได้สังเกตเห็นหนุ่มสาวชาวบ้านทำต้นกัลปพฤกษ์ถวายพระ โดยใช้ปลายไม้ไผ่แขวนสิ่งของต่างๆ ได้แก่ รูป เทียน หอม กระเทียม พริก ยาสูบ หมาก เพื่อนำไปถวายพระ พ่อค้าจึงคิดหาสิ่งของที่มาร่วมทำบุญ แต่ไม่ได้เตรียมจึงนำไม้ไผ่มาจักสานเป็นรูปดอกไม้เพื่อแขวนปัจจัย เรียกว่า “พวงมาลัย” ชาวบ้านกุดหว้าชื่นชอบความสวยงามจึงได้ขอให้พ่อค้าเมืองเวียงฝึกสอนให้จนสามารถทำพวงมาลัยได้ และได้สืบทอดให้เป็นมรดกแก่บุตรหลานรุ่นต่อรุ่นจนกลายเป็นงานศิลปหัตถกรรมมาลัยไม้ไผ่ สร้างชื่อเสียงให้แก่ บ้านกุดหว้า ดังที่ปรากฏ

สิ่งที่ชุมชนได้ประโยชน์จากมาลัยไม้ไผ่

จากการสนทนากลุ่ม พบว่า เดิมทีมาลัยไม้ไผ่นิยมทำในเทศกาลบุญเดือนเก้าและบุญเดือนสิบ เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ที่วัด โดยทำเป็นต้นกัลปพฤกษ์ใช้ปลายไม้ไผ่แขวนสิ่งของเครื่องใช้สำหรับพระสงฆ์ ได้แก่ รูป เทียน สมุด ดินสอ ปากกา ปัจจัย และสิ่งของอื่นๆ ที่จำเป็น ปัจจุบันการทำมาลัยไม้ไผ่ได้พัฒนามาเป็นมาลัยจิตรศิลป์ดึงดูดความสนใจให้แก่ผู้พบเห็น เกิดมูลค่าเพิ่มขายได้ราคาดีหายาก ผลิตแห่งเดียวในประเทศไทย สร้างรายได้ให้ชุมชนเป็นอย่างมาก ส่งผลให้คนในชุมชน ไม่ว่าจะป็นนักเรียน เยาวชนคนรุ่นใหม่และกลุ่มสนใจอีกหลายกลุ่มให้ความสนใจฝึกทำ มาลัยไม้ไผ่ โดยมีครูภูมิปัญญาซึ่งเป็นเจ้าโคตรบ้านกุดหว้าเป็นผู้เสียสละถ่ายทอดความรู้ด้านจักสาน ให้บุตรหลานผู้สนใจ ได้ฝึกปฏิบัติสามารถทำมาลัยไม้ไผ่และนำไปเผยแพร่ความรู้ต่อบุคคลผู้เกี่ยวข้องเป็นอย่างยิ่ง คือ นายนารี ศรีกำพล ตำแหน่งรองประธานคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมมาลัยไม้ไผ่ ซึ่งมีทีมงานเข้มแข็ง โดยมีนายชูมา แสงชมภู เป็นประธานกรรมการ

อุปสรรคปัญหา พบว่า ไม้ไผ่ที่นำมาประดิษฐ์เป็นมาลัยไม้ไผ่ ปัจจุบันมีน้อยหายาก อันเกิดจากไม่มีการปลูกเพิ่มส่วนใหญ่วชาวบ้านจะปลูกไม้ไผ่พันธุ์ใหม่หรือเรียกว่า “ไม้ไผ่เลี้ยง” เพราะปลูกงายโตเร็วเป็นพืชเศรษฐกิจที่กำลังนิยม ยิ่งกว่านั้นงบประมาณสนับสนุนการปลูกไม้ไผ่พันธุ์พื้นบ้านที่จะนำมาใช้ทำมาลัยไม้ไผ่ เพื่อนำมาใช้จักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ ครูภูมิปัญญาขาดขวัญกำลังใจ เพราะการเดินทางไปให้ความรู้ผู้สนใจ ค่าตอบแทนไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย บุตรหลานรุ่นใหม่ให้ความสนใจด้านการจักสาน ประดิษฐ์

พวงมาลัยไม้ไผ่ลดน้อยลง ภาครัฐและภาคเอกชนควรให้การสนับสนุนงบประมาณ เพื่อทำให้งาน ศิลปหัตถกรรมมาลัยไม้ไผ่คงอยู่ คู่ภาคอีสานต่อไป

2.3 กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

จากการสนทนากลุ่มชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด ยังพบว่า ปัจจุบันชาวไทยกะเลิงบ้านกุดแฮด ยังใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท เช่น กรณีสามี-ภรรยา กรณีชู้สาว คนในชุมชน ทะเลาะวิวาท การแบ่งปันมรดกไม่ลงตัว กรณีเกิดอุบัติเหตุตกลงกันไม่ได้ กรณีลักทรัพย์ กรณีที่ดิน การเป็นเจ้าของพืชในงาน และการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

2.3.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

จากการสัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ศรีมุกดา พบว่า ปัจจุบันชาวไทยกะเลิงอาศัยอยู่ในหมู่บ้านกุดแฮดประมาณร้อยละ 90 ของประชากรทั้งหมดหมู่บ้าน จำนวนร้อยละ 10 จะเป็นผู้ที่ย้ายมาจากที่อื่นเพื่อประกอบอาชีพข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้างภาครัฐ ภาคเอกชน ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป ชุมชนบ้านกุดแฮดจึงมีประชากรเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก การดำเนินชีวิตมีการแข่งขันเพื่อความอยู่รอดของตนและครอบครัว อาจเป็นสาเหตุหนึ่งของกรณีพิพาททั้งในครอบครัว และในสังคมซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและนำมาวิเคราะห์ดังนี้

1. กรณีพิพาทระหว่างสามี-ภรรยา

จากการสัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ศรีมุกดา ยังพบว่า สามี-ภรรยาที่มีปัญหาทะเลาะกันอันเกิดจากการอบรมสั่งสอนลูกไม่ได้ตั้งเป้าหมาย อาทิ ลูกหนีเรียนไปอยู่กับเพื่อน รวมกลุ่มกันสูบบุหรี่ ยาเสพติด กว่าจะรู้ลูกไม่มีสิทธิ์สอบตำรวจจับข้อมามียาเสพติดไว้ในครอบครอง แจ้งความไปยังโรงเรียนและผู้ปกครองตามลำดับ ทำให้พ่อ-แม่ทะเลาะกันต่างฝ่ายต่างตำหนิซึ่งกันและกันว่าละเลยหน้าที่ไม่ดูแลลูกจนที่สุดสามี-ภรรยาขอหย่าร้างกันเพราะสาเหตุดังกล่าว

ดังนั้นฝ่ายภรรยาซึ่งเป็นแม่ของลูกจึงได้ไปพบพ่อ-แม่ของฝ่ายสามีเพื่อแจ้งให้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายหรือเจ้าโคตรจึงต้องเข้ามาไกล่เกลี่ยเพื่อประนีประนอม สามี-ภรรยาให้เข้าใจกันโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยวิธีการเชิญเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายมาคุยกันที่บ้านฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นบ้านของสามี-ภรรยาคู่กรณี และเชิญผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นฝ่ายปกครองมาเป็นประธานในการไกล่เกลี่ย

การไกล่เกลี่ยเริ่มต้นด้วยประธานเปิดประเด็นคำถามสาเหตุของปัญหาครั้งนี้ โดยให้คู่กรณีพูดทีละคนต่อหน้าเจ้าโคตรทั้งสองฝ่าย ซึ่งเจ้าโคตรหรือผู้ที่เข้าร่วมการไกล่เกลี่ยจะสร้าง

บรรยากาศแห่งความเป็นมิตรในการเจรจา เป็นผู้นำโน้มน้าวเสนอแนะหรือพยายามนำทางให้คู่กรณี พบทางออกของปัญหาจนเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย และสามารถตกลงกันได้ด้วยดี เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายเห็นด้วยและมอบให้ประธานในพิธีกล่าวสรุปการเจรจาใกล้เคียง ซึ่งจะต้องมีการปรับไหมทั้งสองฝ่าย โดยให้สามี-ภรรยาขั่นขอสมมา (ขมา) ให้เจ้าโคตร บอกกล่าวตักเตือนไม่ให้มีเหตุการณ์แบบนี้เกิดขึ้นอีก ต้องช่วยกันอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูลูกให้เป็นคนดีช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุขตลอดไป (สมศักดิ์ ศรีมุกดา. 2560 : สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ นายถนอมจิต โถแก้วเขียว ยังพบว่า ปัจจุบันชาวกะเลิงคนรุ่นใหม่ได้เรียนหนังสือ มีโอกาสได้ไปศึกษาต่อในระดับสูงซึ่งอยู่นอกพื้นที่ประกอบกับการคมนาคมไปมาสะดวก ชาวกะเลิงหลายคนเดินทางไปหางานทำในกรุงเทพมหานคร หรือต่างจังหวัดในภาคอื่นได้แต่งงานกับคนกลุ่มอื่น หลังจากอยู่กินกันมาไม่นานก็หย่าร้างกันไป โดยพ่อ-แม่ ญาติผู้ใหญ่ไม่รู้ไม่เห็นซึ่งคู่สามี-ภรรยา อาจไปจดทะเบียนสมรสหรือไม่จดทะเบียนก็ได้ กรณีคู่ที่จดทะเบียนสมรสเมื่อจะหย่าร้างก็ไปจดทะเบียนหย่าแล้วแยกทางกันไป ลูกที่เกิดมาจะนำมาฝากไว้กับพ่อ-แม่ ตัวเองไปรับจ้างทำงานส่งเงินมาให้ลูก หลายครอบครัวที่เกิดปัญหาสังคมลูกหนีเรียน ดิตยาเสพติด และปัญหาอื่นๆ อีกหลายอย่าง (ทองใบ โททุมพล. 2560 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 44 นายถนอมจิต โถแก้วเขียว ให้ข้อมูลผู้วิจัย วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2560

นายถนอมจิต โถแก้วเขียว อายุ 56 ปี เกิดวันที่ 4 เมษายน 2504 ที่บ้าน
กุดแฮด ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 7 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
ตำแหน่งทางเจ้าโคตร เป็นเจ้าโคตรในงานแต่งงานทั้งอดีตและปัจจุบัน ตำแหน่งทางผู้นำชุมชน
ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

ชีวิตและงานของเจ้าโคตร

จากการสัมภาษณ์ นายถนอมจิต โถแก้วเขียว พบว่า เป็นบุคคลที่มี
ความสามารถ ขยันขันแข็ง ช่วยเหลือเพื่อนบ้านโดยไม่หวังผลตอบแทนจนได้รับเลือกตั้งให้เป็น
ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 มีผลงานดีสร้างชื่อเสียงให้บ้านกุดแฮดอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการระงับข้อ
พิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนสามารถไกล่เกลี่ยประนีประนอมให้ตกลงกันได้โดยไม่มีข้อพิพาทต้องขึ้นโรงขึ้น
ศาล และได้ตั้งกฎระเบียบของหมู่บ้านโดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านช่วยกันกำหนดกฎกติกาอันเกิด
จากภูมิปัญญาของผู้อาวุโสหรือเจ้าโคตร เพื่อใช้ในการระงับข้อพิพาทที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน โดยมี
องค์ประกอบดังนี้

1. คน ได้แก่ คณะกรรมการตุลาการหมู่บ้าน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้อาวุโสสูงสุดที่ชาวบ้านยอมรับ หรือเคยมีประสบการณ์การเป็นเจ้า
โคตรในการไกล่เกลี่ย ประนีประนอม กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชน
2. เครื่องใช้ สมุดบันทึก ปากกา เครื่องบันทึกเสียง หรือโทรศัพท์มือถือ
เครื่องพิมพ์ (คอมพิวเตอร์)
3. เวลาสถานที่ กำหนดที่ทำการไกล่เกลี่ย ประนีประนอม นอกจากบ้าน
ของคู่กรณีแล้ว อาจจะใช้ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านก็ได้ ส่วนเวลาที่เหมาะสมคือ เวลาราชการทุกวัน
4. ทุน หมายถึง งบประมาณที่จะใช้ในการดำเนินงานพิจารณาตามความ
เหมาะสม
5. วิธีการขั้นตอน การระงับข้อพิพาทหรือการไกล่เกลี่ยประนีประนอม เริ่ม
จากพิธีกรกล่าวต้อนรับคณะกรรมการและคู่กรณี แล้วเชิญประธานในพิธีกล่าวเปิดเพื่อดำเนินการไกล่
เกลี่ยประนีประนอม โดยมีการสอบถามผู้ถูกกล่าวหา โดยมีเจ้าโคตรของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายร่วมรับฟัง
จนเห็นว่าสมควร ประธานสรุปและคณะกรรมการมีมติลงความเห็นซึ่งมีเจ้าโคตรของคู่กรณีร่วม
พิจารณาในการไกล่เกลี่ยประนีประนอม ซึ่งการตัดสินให้เป็นที่พอใจและให้ความเป็นธรรมทั้งสอง
ฝ่าย

6. กฎกติกา การระงับข้อพิพาทในหมู่บ้านกุดแฮด จะมีกฎกติกาสำหรับใช้ร่วมพิจารณาการตัดสิน เพื่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่บ้านกุดแฮดและหมู่บ้านข้างเคียง ดังนี้ 1) ห้ามยิงปืนภายในหมู่บ้านโดยไม่มีเหตุอันสมควร ฝ่าฝืนปรับไม่เกิน 1,000 บาท 2) ครอบครัวยุติเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดให้โทษ เช่น ค้ายาเสพติด เสพยาหรือเหตุอื่นใด คณะกรรมการหมู่บ้านจะคัดออกจากกองทุนหมู่บ้านทุกกลุ่มกองทุน 3) ผู้ใดเป็นตัวการทะเลาะวิวาทในงานบุญประเพณี ต่างๆ หรือในที่สาธารณะเป็นเหตุให้สาธารณะสมบัติเสียหายในหมู่บ้าน ให้คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดค่าปรับผู้กระทำฝ่าฝืน ปรับไม่เกิน 1,000 บาทต่อคน 4) ผู้ใดก่อความสร้างความเดือดร้อน จนมหรสพฉบับนั้นไม่สามารถแสดงได้ให้บุคคลนั้นรับผิดชอบชดใช้ค่าเสียหายทุกบาท โดยไม่มีข้อปฏิเสธใดๆ ทั้งสิ้น (เฉพาะงานบุญประเพณี) 5) ผู้ใดทำการทะเลาะวิวาทในที่ชุมชน ที่สาธารณะต่างๆ หรืองานรื่นเริงต่างๆ โดยไม่มีเหตุอันควรในหมู่บ้านตนเองหรือในหมู่บ้านอื่น (ม.4 และ ม.9) ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน กำหนดค่าปรับผู้กระทำผิดฝ่าฝืน ปรับไม่เกิน 5,000 บาทต่อครั้ง 6) การลักขโมยหรือทำลายทรัพย์สินของชาวบ้าน และทรัพย์สินส่วนรวม ให้คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดค่าปรับผู้กระทำผิดฝ่าฝืน ปรับไม่เกิน 5,000 บาทต่อครั้ง (ไม่รวมการชดใช้ค่าเสียหาย) 7) ผู้ใดส่งเสียงดังก่อความรำคาญในหมู่บ้าน โดยไม่มีเหตุอันสมควร ให้คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดค่าปรับผู้กระทำผิดฝ่าฝืน ปรับไม่เกิน 500 บาท 8) ผู้ใดเป็นตัวการยุยงส่งเสริมให้เกิดความแตกแยกความสามัคคีในหมู่คณะ และทำให้เสียชื่อเสียง ให้คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดค่าปรับผู้กระทำผิดฝ่าฝืน ปรับไม่เกิน 500 บาท 9) ผู้ใดมั่วสุมขับขี่รถจักรยานยนต์ส่งเสียงดัง ในถนนรอบบ้านหรือถนนหลวงหรือทางสาธารณะโดยไม่มีเหตุอันสมควร ให้คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดค่าปรับผู้กระทำผิด ฝ่าฝืน ปรับไม่เกิน 500 บาทต่อครั้ง 10) ผู้ใดขว้างปาสิ่งของ เช่น ขวดชนิดต่างๆ แก้ว หรือวัสดุอื่นๆ ที่เป็นอันตรายแก่ร่างกายชีวิตทรัพย์สินของบุคคลภายในหมู่บ้าน ลงบริเวณที่สาธารณะ สถานที่ราชการ ให้คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดค่าปรับผู้กระทำผิดฝ่าฝืน ปรับไม่เกิน 1,000 บาท (หรือชดใช้ค่าเสียหายกรณีได้รับบาดเจ็บแก่ร่างกายและจิตใจหรือดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป) 11) ผู้ใดนำบุคคลภายนอก (ที่ไม่ใช่ญาติ) เข้ามาอาศัยในหมู่บ้าน ให้นำหลักฐานไปแจ้งผู้นำท้องถิ่นทราบทันที หากฝ่าฝืนให้คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดค่าปรับผู้กระทำผิดฝ่าฝืน ไม่เกิน 500 บาท และ 12) เงินที่รับจากการเสียค่าปรับให้คณะกรรมการหมู่บ้านเก็บเป็นรายได้ของหมู่บ้าน เพื่อใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านหรืองานบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ

อุปสรรคปัญหา พบว่า พ่อแม่ผู้ปกครองบางคนยังเข้าข้างบุตรหลานของตน ไม่พอใจในการตัดสินของคณะกรรมการตุลาการหมู่บ้าน ยอมความกันไม่ได้ไปดำเนินการต่อที่สถานี ตำรวจ ฟ้องศาลดำเนินคดีต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากเสียทั้งเงินเสียเวลาและเสียญาติพี่น้อง (ถนอมจิต โถแก้วเขียว. 2559 : สัมภาษณ์)

สิ่งที่ชุมชนได้รับประโยชน์ พบว่า การมีกฎกติกาใช้ในหมู่บ้าน โดยมี คณะกรรมการตุลาการหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการส่งผลให้ชาวบ้านมีที่พึ่ง เกิดความมั่นใจเมื่อมี เหตุการณ์เกี่ยวกับกรณีพิพาทเกิดขึ้นกับตัวเองและยังได้รับความรู้เกี่ยวกับกฎหมายบ้านเมืองตาม ความเหมาะสม

2.3.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การประกอบพิธีมงคล ได้แก่ พิธีเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธี แต่งงาน พิธีบวช พิธีขึ้นบ้านใหม่ และพิธีเกี่ยวกับประเพณีเทศกาลที่จัดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะ พิธี แต่งงาน เจ้าโคตรผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญมากสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง หรืออาจกล่าวได้ว่าเจ้าโคตรมีบทบาทมากกว่ากฎหมาย ดังคำโบราณของชาวกะเลิงที่ นิยมกล่าวเสมอว่า “พีเกิน 3 น่องกิน 2 ส่วนน่องสุดท้ายให้อีก 2 ส่วน” หมายความว่า การ แบ่งปันมรดกตามประเพณีของชาวกะเลิงนั้นต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อโดยเคร่งครัด

จากการสัมภาษณ์ ยังพบว่า เจ้าพิธีในงานแต่งงานต้องเป็นอาวุโสสูงสุดของตระกูล พิธีสู่ขอโดยฝ่ายชายจะให้ล่ำมาขอขมา เจ้าโคตรของฝ่ายหญิงซึ่งจะมานั่งเป็นเจ้าพิธีเพื่อรับขันขอ หรือขันขอขมาตามประเพณี ผู้เป็นล่ำมาของฝ่ายชายจะต้องจัดขันขอขมา 1 ขัน ประกอบด้วย ดอกไม้ เทียนคู่ เหล้าขาว 1 ขวด (ดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่) ใช้เทียนเหลือง ดอกไม้ใช้ใบ กระดังงา และเงินไขคำปาก 12 บาท ตามธรรมเนียมซึ่งล่ำมาจะต้องนำมามอบให้เจ้าโคตรซึ่งเป็น เจ้าพิธีในงานก่อนจะมอบขันขอขมาล่ำมาจะต้องกล่าวคำขอเป็นภาษากะเลิง ความว่า “มือนี่เป็นมือ สรรวันชอบ มือประกอบวันงาม คือเจ้าโคตรเจ้าตาให้กระบาททั้งสองมาขอ (บอกชื่อเจ้าสาวที่จะสู่ขอ) อยากเป็นแห้วนีกว้าง อยากเป็นนางผีนยาว อยากกินปลาฮ่วมถั่วย อยากกินกล้วยฮ่วมหวี” (แสง จำวงลา. 2560 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 45 พิธีขอมาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง

นายทองจันทร์ ศรีมุกดา อายุ 82 ปี เกิดวันที่ 15 ตุลาคม 2478 ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 7 บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ตำแหน่งทางเจ้าโคตร เป็นผู้อาวุโสสูงสุดในหมู่บ้าน เป็นเจ้าโคตรในพิธีมงคลแต่งงานทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตำแหน่งผู้นำชุมชน เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการตุลาการหมู่บ้าน

ภาพประกอบ 46 นายทองจันทร์ ศรีมุกดา

ชีวิตและงานของเจ้าโคตร

จากการสัมภาษณ์ พบว่า นายทองจันทร์ ศรีมุกดา เป็นอีกคนหนึ่งที่อยู่สูงที่สุดในหมู่บ้านกุดแสด ปัจจุบันได้รับคัดเลือกให้เป็นเจ้าประจำหมู่บ้าน ด้วยเหตุว่าขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านของชาวกะเลิง เชื่อว่าในป่ามีเจ้าป่าคุ้มครองปกป้องรักษา เมื่อจะตั้งหมู่บ้านจึงมีการตั้งศาลปู่ตาเพื่อให้เป็นภูมิเทพารักษ์ของหมู่บ้านโดยตั้งในบริเวณป่าเล็กๆ ใกล้หมู่บ้าน เรียกว่า “ดอนปู่ตา” ชาวกะเลิงยังเชื่อว่าหากผู้ใดกล้าเข้าไปในเขตดอนปู่ตาก็ถือว่าผิดบุคคลนั้นอาจเจ็บป่วย บาดเจ็บได้รับอุบัติเหตุหรือมีเหตุการณ์อื่นๆ เกิดขึ้น เจ้าโคตรของผู้เจ็บป่วยดังกล่าวจะไปพบเจ้าป่าเล่าเรื่องให้ฟังเพื่อให้เจ้าป่าพาไปขอขมาโทษต่อเจ้าปู่ที่ดอนปู่ตา หลังจากนั้นผู้เจ็บป่วยก็จะมีอาการดีขึ้นหายวันหายคืน ความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้ชาวกะเลิงได้สืบทอดประเพณีความเชื่อโดยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประเพณีชีวิตและประเพณีสังคม ดังนี้ (ทองจันทร์ ศรีมุกดา. 2559 : สัมภาษณ์)

1. ประเพณีชีวิต เป็นประเพณีเกี่ยวกับกิจกรรมบุคคล เช่น การแต่งงาน การทำขวัญบายศรี (พิธีบายศรีสู่ขวัญ) พานบายศรีชาวกะเลิงเรียกว่า “ขันหมากเบ็ง” มีหมอสูตรเป็นผู้นำพิธีกรรมสู่ขวัญ โดยหมอสูตรจะสูตรเป็นภาษาบาลีสผสมภาษาล้าน ทั้งนี้การสู่ขวัญจะมีทั้งสู่ขวัญคนและสู่ขวัญสัตว์เลี้ยงที่สร้างคุณประโยชน์ให้กับคน เช่น สู่ขวัญวัว ควาย ซึ่งแสดงออกถึงความผูกพัน ความเป็นผู้มีจิตเมตตา เอื้ออาทรต่อสัตว์เลี้ยงดังกล่าว

2. ประเพณีสังคม เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในหมู่บ้านทุกเดือนตลอดระยะเวลาหนึ่งปี หรือเรียกว่า ประเพณีชาวอีสาน ได้แก่ บุญข้าวกรรม(จัดขึ้นในเดือนอ้าย) บุญคูณข้าวจี่(จัดขึ้นในเดือนยี่) บุญข้าวจี่(จัดขึ้นในเดือน 3) บุญพะเหวด(เดือนสี่) บุญสงกรานต์ (เดือนห้า) บุญบั้งไฟ(เดือนหก) บุญซำฮะ(เดือนเจ็ด) บุญเข้าพรรษา(เดือนแปด) บุญข้าวประดับดิน(เดือนเก้า) บุญข้าวสาก(เดือนสิบ) บุญออกพรรษา(เดือนสิบเอ็ด) บุญกฐิน(เดือนสิบสอง)

ปัจจุบันชาวกะเลิงบ้านกุดแสดไม่ได้ปฏิบัติตามฮีตสิบสองอย่างครบถ้วน เช่น บุญข้าวจี่ บุญซำฮะ แต่จะมีประเพณีอื่นแทน เช่น การเลี้ยงผีหมอหรือหมอเหยา แม่หมอหรือแม่ครุชาวกะเลิงกุดแสดจะจัดพิธีเลี้ยงผีหมอโดยปลูกตูบผามกลางถนนในหมู่บ้าน แล้วจัดเลี้ยงเป็นเวลา 3 วัน 2 คืน ทุกปี ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ชาวกะเลิงทุกครัวเรือนจะนำข้าวปลาอาหารไปเลี้ยงปู่ตาและหลังจากได้บวงสรวงเลี้ยงขอบคุณผีปู่ตาแล้ว แม่หมอจะหาฤกษ์ที่ดีในเดือน 4 ของทุกปี จัดพิธีกรรมเลี้ยงผีหมอ ในพิธีจะมีลูกหลานนำข้าวปลาอาหารเครื่องดื่มมาร่วมบริจาคสนับสนุน

เพื่อให้แม่หมอดำเนินการประกอบพิธีกรรมสำเร็จลุล่วงไม่ต้องยุ่งยากลำบากในการดำเนินพิธีกรรมตามความเชื่อการเลี้ยงผีปู้ตาเป็นประเพณีความเชื่อที่อยู่คู่กับชาวกะเลิงจากอดีตจนปัจจุบัน โดยมีเฒ่าจ้ำเป็นเจ้าพิธีสื่อสารกับผีปู้ตา จากรุ่นสู่รุ่นด้วยเหตุนี้เฒ่าจ้ำ จึงเป็นบุคคลที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้ที่มาติดต่อให้สื่อความประสงค์ของตนไปยังปู้ตา

การเลือกเฒ่าจ้ำ พบว่า ชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดให้ความสำคัญในการเลือกเฒ่าจ้ำเป็นอย่างมาก เพราะเป็นบุคคลที่จะเป็นเจ้าพิธีในการเลี้ยงปู้ตา ซึ่งเป็นพระภูมิเทพารักษ์ของหมู่บ้าน หากได้บุคคลที่ปู้ตาไม่พึงพอใจ มักจะมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น ชาวบ้านเสียชีวิตหลายคน เกิดโรคระบาด ไฟไหม้วัวควายอาราม หลังจากนั้นปู้ตาจะเข้าสิงในลักษณะคล้ายผีเข้าหรือเข้าฝันว่าเพราะเหตุใดจึงมีเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น เมื่อปู้ตาต้องการเปลี่ยนเฒ่าจ้ำจะต้องเลือกใหม่ อาจเลือกจากบุคคลที่อยู่ในตระกูลของบุคคลที่เป็นเฒ่าจ้ำมาก่อน หรือเคยเป็นผู้ช่วยหรือวิธีการเสี่ยงโดยหมอธรรม ดังนั้นบ้านกุดแฮดจึงมีเฒ่าจ้ำหลายคน เช่น เฒ่าทิดจัน ทิดทองใบ ทิดคำดี เฒ่าคำลี เฒ่าหา เฒ่าคำ และคนปัจจุบัน คือ เฒ่าทองจันทร์ ศรีมุกดา โดยปู้ตาเป็นคนเลือกผ่านทางหมอธรรม ประเพณีเลี้ยงผีปู้ตา จัดขึ้นทุกปี โดยชาวบ้านกุดแฮดได้จัดเตรียมสิ่งต่อไปนี้ให้พร้อม ได้แก่ คน เครื่องใช้ เวลาสถานที่ ทุน กฎกติกา ขั้นตอนวิธีการ อุปสรรคปัญหา ดังนี้

1. คน ได้แก่ เฒ่าจ้ำ และชาวบ้านทุกครัวเรือน โดยเฒ่าจ้ำจะบอกกล่าวหรือแจ้งชาวบ้านล่วงหน้าก่อนอย่างน้อย 3 วันว่าจะมีการเลี้ยงผีปู้ตา เพื่อให้ทุกครอบครัวได้เตรียมสิ่งของที่จะนำไปเลี้ยงปู้ตาตามวันเวลาที่กำหนด
2. เครื่องใช้ ได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน เหล้าไห ไก่ตัว หรือสิ่งของอื่นตามที่ตนเองได้ขนานปู้ตาไว้
3. เวลาสถานที่ ตอนเช้าไม่เกิน 9.00 น. ที่ดอนปู้ตาของหมู่บ้าน และกำหนดเอาวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปีตามความเชื่อของชาวกะเลิงที่ได้สืบต่อกันมารุ่นต่อรุ่น
4. ทุน ใช้ทุนเพียงเล็กน้อยเฉพาะซื้อธูป เทียน เหล้า ส่วนไก่และดอกไม้จะมีเตรียมไว้ที่บ้านของตน กล่าวคือ ใช้ดอกไม้ที่มีในหมู่บ้านที่มีดอกสีขาว ไก่ก็เลี้ยงไว้ทุกครัวเรือนไม่จำกัดขนาดว่าใหญ่เล็ก การใช้ทุนในพิธีนี้ไม่เกินครอบครัวละ 50 บาท รวมทั้งทำบุญตั้งบริจาครที่ดอนปู้ตา

5. วิธีการขั้นตอน โดยเจ้าพิธี ได้แก่ เฒ่าจ้ำหรือกระจ้ำ เป็นเจ้าพิธี

ดำเนินการเริ่มจากป่าวประกาศให้ทุกครัวเรือนนำสิ่งของไปตั้งไว้หน้าศาลปู่ตา รวมถึงน้ำอบน้ำหอม เมื่อได้เวลาทุกคนมาพร้อม เฒ่าจ้ำก็จะนำกล่าวถวายสิ่งของเครื่องใช้เครื่องสักการะ กล่าวคือ เนื่องจากผีปู่ตาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้าน และชาวบ้านส่วนใหญ่ยังเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้คุ้มครองภัยพิบัติทั้งปวง แม่อำนาจบันดาลให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข และยังช่วยปกป้องคุ้มครองไปถึงทรัพย์สิน ไร่นา ไร่ วัว ควายอันเป็นทรัพย์สินสมบัติของคนในหมู่บ้าน ขอได้โปรดมารับเอาเครื่องสักการะบูชาอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ที่ลูกหลานทั้งหลายนำมาถวายในวันนี้ด้วยเทอญ และช่วยคลบบันดาลให้ลูกหลานทุกคนทุกครอบครัวในหมู่บ้านกุศแฮดมีความสุขความเจริญแคล้วคลาดปลอดภัยตลอดกาลเทอญ วิธีการดังกล่าวเกิดจากภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของเจ้าโคตรชาวกะเลิงที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมารุ่นต่อรุ่นจนปัจจุบัน

6. กฎกติกา ห้ามไม่ให้บุคคลลูกกล้าเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าในดอนปู่ตา หากใครฝ่าฝืนจะถูกลงโทษโดย “ผีปู่ตา” ตามความเชื่อของชาวบ้านคือ

- 1) ห้ามตัดไม้ทำลายป่าในเขตดอนปู่ตาหรือดอนห่อเป็นอันขาด
- 2) ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดในเขตป่า
- 3) ห้ามทิ้งขยะในเขตป่า
- 4) ห้ามใช้เป็นสถานที่พลอดรักหรือประพาศผิดผีในกาม
- 5) ห้ามก่อการทะเลาะวิวาท หรือส่งเสียงดังเป็นที่รำคาญแก่คนอื่น
- 6) ขอเศษพินจากไม้เล็กๆ ที่ตายแล้วเพื่อการหุงหาอาหารในชีวิตประจำวันได้
- 7) ขอเก็บของป่า เช่น เห็ดหรือผลไม้ป่าเพื่อยังชีพได้
- 8) ขอเลี้ยงวัว ควาย รอบๆ บริเวณป่าได้
- 9) ขอเก็บยาสมุนไพรเพื่อนำไปรักษาผู้ป่วย แต่มิให้นำไปจำหน่ายหากกำไร และ
- 10) ขอใช้เป็นห้องสุขาในกรณีจำเป็นได้ แต่ต้องเป็นบริเวณรอบนอกที่อยู่ไกลหอนปู่ตา

7. อุปสรรคปัญหา ดอนปู่ตาของบ้านกุศแฮดนับวันต้นไม้จะลดลงอันเกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น ลมพัดหักโค่น น้ำท่วมขังต้นไม้ขนาดเล็กเน่าตาย ต้นไม้ขนาดใหญ่อายุมากโค่นล้ม เป็นต้น ทั้งนี้ขาดการปลูกทดแทนทำให้ต้นไม้ในดอนปู่ตาลดน้อยลงอย่างต่อเนื่อง (ทองจันทร์ ศรีมุกดา. 2559 : สัมภาษณ์)

2.3.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

จากการสนทนากลุ่ม พบว่า ชาวกะเลิงกุศแฮดยังมีการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการนำวัวควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบนเทือกเขาภูพานในช่วงฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงฤดูทำนาไม่มีพื้นที่เลี้ยงวัวควายช่วงประมาณเดือนมิถุนายนเป็นต้นไปเป็นระยะเวลาประมาณ 6 เดือน ชาวนาที่เป็นผู้ชายจะพาลูกหลานที่เป็นผู้ชายช่วยกันอพยพวัวควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบนเทือกเขา ซึ่งต้องสร้างกระท่อม

ไว้สำหรับเป็นที่พัก เรียกว่า “ทับ” หรือ “ทับควาย” ในอดีตกระท่อมจะมุงหลังคาด้วยไม้ไผ่หรือหญ้า ซึ่งหาได้บนภูเขา ปัจจุบันสามารถนำรถยนต์ขออนุกรณ์ที่แข็งแรง เช่น สังกะสี กระเบื้อง และวัสดุอุปกรณ์ สมัยใหม่ขึ้นไปสร้างให้มั่นคงยิ่งขึ้น

ภาพประกอบ 47 กระท่อมที่พัก “ทับควาย” ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง

การดำเนินชีวิตอยู่ในป่าเป็นเวลานาน แต่ละครอบครัวจะต้องเตรียมอาหารเครื่องใช้ เช่น ข้าวสารในอดีตจะเป็นข้าวเหนียว ปัจจุบันมีทั้งข้าวสารเหนียวและข้าวเจ้า พร้อมอุปกรณ์สำหรับนั่งหรือหุงข้าว เครื่องนอน มีด เสียม จอบ อาวุธยิงสัตว์ กับดักสัตว์ เมล็ดพันธุ์พืชผักสวนครัว เกลือ พริก และเกลือสำหรับให้วัวควายกิน

การใช้ชีวิตร่วมกันในป่าหรือ “ทับควาย” เป็นการใช้ชีวิตร่วมกันของผู้ชายต่างวัย “ทับควาย” จึงเปรียบเสมือนแหล่งเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาของความเป็นผู้นำในอนาคต กิจกรรมส่วนใหญ่เน้นการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เช่น การทำเครื่องมือดักสัตว์ ศิลปหัตถกรรมจากไม้ไผ่ การเก็บของป่า การกำหนดและจดจำทิศทาง การทำเครื่องมือการเกษตร การสนทนาควาย การประกอบอาหารที่ได้จากป่าและพิธีกรรมเกี่ยวกับ ความเชื่อ ได้แก่ การพูดกับผี การถวายของหวาน (กล้วย) การถวายอาหารก่อนรับประทานทุกครั้ง เพื่อให้ผีคุ้มครองและไม่มาทำร้ายตามความเชื่อ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวกะเลิง (ถนอมจิต โถแก้ว. 2560 : สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ ยังพบว่า ปัจจุบันประชาชนชาวกะเลิงยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ด้านศิลปหัตถกรรมจากไม้ไผ่ ได้แก่ การสานกระติบข้าวนับเป็นศิลปะยอดนิยมของชาวกะเลิง บ้าน กุดแฮด ทุกคนที่เป็นสมาชิกหัตถกรรมแต่ละหัตถ์จะต้องสานกระติบข้าวได้อย่างน้อยหนึ่งใบแต่ละหัตถ์ จะต้องนำกระติบข้าวมาทำบุญถวายพระในช่วงเทศกาลออกพรรษาหลังจากที่นำวัวควายกลับมาสู่ พื้นล่าง โดยนำกระติบข้าวมารวมกันทำเป็นต้นดอกไม้ เรียกว่า “ต้นกระติบข้าว” นำไปทำบุญ ถวายพระสงฆ์ที่วัดจนกลายเป็นประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมารุ่นต่อรุ่น

ภาพประกอบ 48 การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำกระติบข้าว

นอกจากการสานกระติบข้าวแล้ว สมาชิกแต่ละหัตถ์ยังได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา การคัดเลือกไม้ไผ่เพื่อมาทำเครื่องจักสาน เช่น การคัดเลือกไม้ไผ่ปล้องยาว ชาวกะเลิงเรียกว่า “ไม้ ไผ่ไล่ล่อ” ไม้ไผ่ชนิดนี้ไม่นิยมนำมารับประทาน เพราะหน่อไม้จะมีรสขม ไม้ไผ่ชนิดนี้จึงเหมาะ สำหรับนำมาใช้จักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน ต่างๆ เช่น กระติบข้าว มวยนึ่งข้าว สุ่มตักปลา ข้อง ไซ และอุปกรณ์สำหรับใช้ในการเลี้ยงหม่อนไหม เช่น จ่อ กระด้ง การถ่ายทอดใช้วิธีสาธิตให้ดูแล้ว ให้ทดลองทำซ้ำๆ จนสามารถทำได้ คนในชุมชนจะประเมินฝีมือความประณีต สวยงามเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน (ทองทิวิ จ้างลา. 2560 : สัมภาษณ์)

2.2 สภาพปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

2.2.1 กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย

จังหวัดร้อยเอ็ด

1. บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

ปัญหา พบว่า ปัจจุบันบ้านเชียงใหม่เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่มีกลุ่มไทยลาวอาศัยอยู่ประมาณร้อยละ 99 ของประชากรทั้งหมู่บ้าน การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นทั้งในสังคม และในครอบครัว เช่น สามภรรยาทะเลาะกัน กรณีชู้สาว ทะเลาะวิวาท ทรัพย์มรดก อุบัติเหตุ ลักทรัพย์ หมิ่นประมาท และกรณีที่ดิน ซึ่งปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้มีการระงับเหตุการณ์ เรียกว่า “ระงับข้อพิพาท” โดยมีคนกลางคือผู้อาวุโสในตระกูล เจ้าโคตร ผู้ใหญ่บ้าน ตุลาการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน หรือถ้าบุคคลดังกล่าวไม่สามารถระงับข้อพิพาทได้อาจถึงต้องขึ้นโรงขึ้นศาลเพื่อฟังกฎหมายซึ่งจะต้องแจ้งความที่สถานีตำรวจดำเนินคดีตามกระบวนการทางกฎหมายบ้านเมือง

กรณีระงับข้อพิพาทอาจทำได้หลายวิธีโดยการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมเพื่อหาข้อตกลงยุติลงด้วยดี เช่น กรณีสามภรรยาทะเลาะกันรุนแรงถึงขั้นต้องหย่าร้างด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น เพราะรายได้น้อยไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครอบครัว สามีต้องเดินทางออกจากบ้านไปทำงานทำที่กรุงเทพมหานคร ภรรยาเลี้ยงลูกอยู่ที่บ้านเชียงใหม่ไม่มีรายได้ ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสามีรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว เงินค่าแรงที่ทำได้ส่งให้ทางบ้านทุกครั้งที่ได้รับจากนายจ้าง ส่วนภรรยาที่อยู่ทางบ้านซื้อทุกอย่างที่ตนเองต้องการ เมื่อสามีกลับบ้านทวงถามเงินเก็บออมที่ฝากธนาคารไว้ เป็นเหตุให้ต้องทะเลาะกันยิ่งกว่านั้นสามียังแอบรู้ว่าภรรยาชอบไปเที่ยวดูหนังฟังเพลงกับเพื่อนหนุ่มสาวเป็นสาเหตุให้เงินหมดโดยไม่จำเป็น

จากข้อความดังกล่าวทำให้ทั้งสองฝ่ายเข้าใจว่าตนเองเป็นฝ่ายถูก สามีหนีออกจากบ้าน ฝ่ายภรรยาได้บอกเลิกสามีโดยแจ้งไปยังพ่อแม่ของฝ่ายชายให้มาไกล่เกลี่ยกับญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิง ในการไกล่เกลี่ยหรือระงับข้อพิพาทนั้นจะมีบุคคลสำคัญเข้าร่วม ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านบ้านเชียงใหม่ เป็นประธานฝ่ายปกครองหมู่บ้าน เจ้าโคตรฝ่ายหญิง ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง และพ่อแม่ (พ่อตาแม่ยาย) ส่วนฝ่ายชายก็จะมีเจ้าโคตร ญาติผู้ใหญ่และพ่อแม่ฝ่ายชาย โดยใช้สถานที่ที่บ้านฝ่ายหญิง การระงับข้อพิพาทต้องเป็นเวลากลางวันไม่นิยมเวลากลางคืนกลัวไม่ปลอดภัย

วิธีการระงับข้อพิพาท เริ่มจากประธานคือผู้ใหญ่บ้านจะเปิดประเด็นแล้วมอบให้เจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสสูงสุดทางฝ่ายหญิงตั้งคำถามไปยังฝ่ายชายถึงสาเหตุของการจะหย่าร้าง ทางฝ่ายชายตอบคำถามและดำเนินการแลกเปลี่ยนกันถามตอบทั้งสองฝ่าย เมื่อเห็นว่าได้ข้อมูลสมควรแล้วญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายก็จะสรุปด้วยการยกตัวอย่างคุณงามความดีของทั้งสองฝ่ายมาเปรียบเทียบกัน เพื่อให้ทั้งสองมีภรรยาอมรับซึ่งกันและกันให้อยู่ในความผิดพลาดตกลงคืนดีกัน ประธานในพิธีก็จะให้สามีภรรยาขอมาเจ้าโคตร ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายอาจจะมีการปรับไหม ภาษาไทยลาวเรียกว่า “ไหมเขย” ค่าปรับไหม เงิน 6 บาท – 12 บาท ไม้ขีดไฟ 1 ก๊ก และขันห้าทำพิธีต่อหน้า เจ้าโคตร พิธีกรรมดังกล่าวปัจจุบันมีน้อยมาก เพราะสังคมเปลี่ยนไป คู่สามีภรรยาอยู่กินกันโดยไม่มีพิธีแต่งงาน การครองเรือนไม่ผ่านการอบรมสั่งสอนจากเจ้าโคตร เมื่ออยู่ด้วยกันทำมาหากินมีลูกด้วยกันเกิดปัญหาที่หย่าร้างกันไป ผู้ที่รับผิดชอบเลี้ยงหลานก็คือปู่ย่าตายายหรือญาติ โดยพ่อแม่เด็ก ส่งเงินมาเป็นค่าใช้จ่าย เด็กขาดความอบอุ่น พ่อแม่ไม่ได้อบรมเลี้ยงดูทำให้เกิดปัญหาสังคมใน ภาคอีสาน โดยทั่วไป (พระครูเกษม สาระโสภิต. 2559 : สัมภาษณ์)

2.1.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

ปัญหา พบว่า ปัจจุบันการจัดงานมงคลต่างๆ ในหมู่บ้านเชียงใหม่จะต้องมีเจ้าโคตร ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ญาติผู้ใหญ่ในตระกูลมาเป็นเจ้าพิธีในงาน ได้แก่ งานแต่งงาน งานบวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ และงานมงคลอื่นๆ ตามความเชื่อของกลุ่มไทยลาวบ้านเชียงใหม่ที่ได้สืบทอดจากปู่ย่าตายายรุ่นต่อรุ่น ปัญหา พบว่า พิธีแต่งงาน พิธีบวชนาค และพิธีขึ้นบ้านใหม่ เป็นงานมงคลที่ชาวบ้านเชียงใหม่ให้ความสำคัญมากและถือปฏิบัติตามความเชื่ออย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะพิธีแต่งงานจะต้องมีเจ้าโคตรมาเป็นเจ้าพิธีในงาน เจ้าโคตรทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะต้องมาเป็นเจ้าพิธีจัดงานแล้วเสร็จ เพราะเจ้าโคตรเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในพิธีในพิธีกรรม กล่าวคือ ในวันสู่ขอเจ้าโคตรฝ่ายหญิงจะเป็นผู้กำหนดค่าสินสอดทองหมั้น รับขันขอที่เจ้าโคตรฝ่ายชายมาสู่ขอ และในวันแต่งงานเจ้าโคตรจะเป็นเจ้าพิธีในการรับขันหมาก นับเงินสินสอดครบตามที่ตกลงกัน หลังจากทำพิธีบายศรีสู่ขวัญคู่บ่าวสาวเสร็จ เจ้าโคตรฝ่ายหญิงจะต้องผูกข้อมือฝ่ายชายเป็นการผูกข้อมือรับเขย เข้าบ้านตามประเพณีที่สืบทอดกันมา การผูกข้อมือรับเขยนิยมเรียงตามลำดับเริ่มจากผู้อาวุโสสูงสุดตามลำดับ เสร็จพิธีผูกข้อมือทั้งสองฝ่าย จะเป็นพิธีขอขมาผู้ใหญ่หรือเจ้าโคตร จากนั้นเป็นการอบรมสั่งสอนคู่บ่าวสาวเกี่ยวกับการครองเรือนแล้วส่งเจ้าบ่าวเข้าห้องหอเป็นเสร็จบทบาทหน้าที่ของเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธี (อ่อนสา ศรีवास. 2559 : สัมภาษณ์)

2.1.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ปัญหา พบว่า ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ยังสืบทอดประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสานอย่างต่อเนื่องได้ถือปฏิบัติสืบสานตามความเชื่ออย่างเหมาะสมตามยุคสมัย เช่น ประเพณีบุญเบิกบ้าน (บุญข้าฮะ) ประเพณีบุญข้าวจี่จัดขึ้นทุกปีและมีการพัฒนาการจัดกิจกรรมให้เป็นจุดสนใจของชาวพุทธ ชาวไทย ชาวต่างชาติ และนักท่องเที่ยวโดยทำบั้งข้าวจี่ให้ใหญ่ขึ้น เพื่อเป็นเอกลักษณ์และเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวบ้านเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ในงานนี้จะมีปราชญ์ชาวบ้านผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เจ้าโคตรมาร่วมเป็นเจ้าพิธีในงาน และยังเป็นผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบุญข้าวจี่ จากอดีตจนปัจจุบันเพื่อให้ลูกหลานได้สืบสานให้เป็นประเพณีและเป็นเอกลักษณ์ของบ้านเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดไป (พุด พัฒนโชติ. 2559 : สัมภาษณ์)

2.2 กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ปัญหา พบว่า ปัจจุบันผู้ไทยบ้านกุดหว้ายังถือปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยนำภูมิปัญญาของเจ้าโคตรมาใช้ในการระงับข้อพิพาท การเป็นเจ้าพิธีในงานการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

2.2.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

ปัญหา พบว่า การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากย่อมมีสิ่งทำให้เกิดปัญหา ตกลงกันไม่ได้ เช่น ลักขโมย ชู้สาว หย่าร้าง ทะเลาะวิวาท แบ่งปันมรดกไม่ลงตัว หมิ่นประมาท เบียดเบียนเอาเปรียบล้ำเขตที่ทำกินหรือที่ดิน ซึ่งปัญหาดังกล่าวมักเกิดขึ้นในสังคมชาวอีสานทั่วไป จำเป็นต้องมีการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การระงับข้อพิพาทของในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า กรณีสามีภรรยามีปัญหาครอบครัวตกลงกันไม่ได้จะต้องปรึกษาพ่อแม่ แม่สามี เพื่อระงับข้อพิพาท การระงับข้อพิพาท กรณีสามี-ภรรยา ทะเลาะกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน เกิดปัญหาการขัดแย้งต่างฝ่ายต่างไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดอุปสรรคในการดำเนินชีวิต ครอบครัวไม่เป็นไปตามคาคาหมายของญาติพี่น้องหรือคนรอบข้าง จำเป็นต้องมีการไกล่เกลี่ยเพื่อหาข้อยุติโดยบุคคลที่เป็นกลางมาช่วยประนีประนอมเพื่อสร้างความปรองดอง บุคคลดังกล่าวคือพ่อแม่-แม่สามีจะต้องทำหน้าที่เป็นตุลากร และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการตัดสินคดีความที่เกิดขึ้นระหว่างสามี-ภรรยาจบลงด้วยดี ซึ่งพ่อแม่-แม่สามีจะให้ความยุติธรรมทั้งสองฝ่าย โดยพ่อแม่จะ

เชิญสามี-ภรรยาไปสอบถามทีละคน แล้วจึงจะสรุปความเพื่อไกล่เกลี่ยประนีประนอมคืนดีกัน ไม่หย่าร้าง โดยใช้ภูมิปัญญาในการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท

วิธีการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าได้สืบทอดภูมิปัญญาในการไกล่เกลี่ยกรณีสามี-ภรรยาทะเลาะกันรุนแรงถึงขั้นต้องการหย่าร้าง ด้วยความสามารถอันเกิดจากภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมมา พ่อล่ำม-แม่ล่ำมจะไม่ยอมให้ลูกล่ำมของตนแยกทางกัน โดยจะใช้วิธีบอกกล่าวตักเตือนเปรียบเทียบคุณงามความดี การปฏิบัติหน้าที่ดีและวิธีแก้ไขส่วนบกพร่องของตนเองทั้งสองฝ่าย แต่จะไม่อบรมพร้อมกันเพื่อป้องกันความรุนแรง และจะได้ความจริงจากทั้งสองฝ่าย แล้วนำมาแก้ปัญหาเพื่อให้สามี-ภรรยาอมรับซึ่งกันและกัน สุดท้ายให้คู่สามี-ภรรยาขอสมมาพ่อล่ำม-แม่ล่ำม เป็นการขอโทษสารภาพความผิดที่ได้ละเมิดคำสั่งสอนอบรมและรับปากพ่อล่ำม-แม่ล่ำมว่าจะไม่ทำเช่นนั้นอีกจะเป็นคนดีของสังคมตลอดไป (สุรสิทธิ์ อัยวรรณ. 2560 : สัมภาษณ์)

2.2.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

ปัญหา พบว่า ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าได้สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อและพิธีกรรม งานมงคลที่จัดขึ้นในชุมชนจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันยังถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น การเลือกพ่อล่ำม-แม่ล่ำมมาเป็นล่ำมในการติดต่อกับญาติฝ่ายเจ้าสาว เพื่อจะดำเนินการจัดพิธีแต่งงานให้กับคู่บ่าว-สาว ซึ่งพ่อล่ำม-แม่ล่ำมจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญกับประเพณีการแต่งงาน นับจากเริ่มต้นจัดให้มีการทาบหม่ามสู่ขอ แต่งงาน และใช้ชีวิตร่วมกันหรือตลอดไป

พ่อล่ำม-แม่ล่ำมเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญในสังคมชาวผู้ไทย เป็นผู้คอยดูแลแนะนำลูกล่ำมหรือผู้ที่จะมาเป็นเขยใหม่ ทั้งก่อนแต่งงาน ระหว่างจัดพิธี และหลังจัดงานแต่งงานแล้ว วันแต่งงานจะมีพิธีมอบตัวเจ้าบ่าวเป็นลูกของพ่อล่ำมแม่ล่ำม ซึ่งได้มาจากก่อนแต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะเป็นคนเลือกโดยผ่านความเห็นชอบจากฝ่ายหญิงตามประเพณีของชาวผู้ไทย ผู้ที่มาเป็นลูกเขยจะต้องมีพ่อล่ำม-แม่ล่ำมดูแลความประพฤติแทนพ่อแม่จริง บุคคลที่จะมาทำหน้าที่นี้จะต้องเป็นคนดี ตามที่บรรพบุรุษชาวผู้ไทยกำหนดไว้ เช่น ไม่ดื่มเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่มากู้หลายเมีย ไม่เป็นหม้ายหรือต้องเคยแต่งงานเพียงครั้งเดียว เป็นคนดีเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ไม่เคยสร้าง ความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูลของตนและวงศ์ตระกูลของภรรยา ยิ่งกว่านั้นพ่อล่ำม-แม่ล่ำมจะต้องเป็นบุคคลที่สามารถอบรมสั่งสอนให้ลูกล่ำมเป็นคนดีสามารถดำเนินชีวิตคู่เป็นสามีที่ดีของภรรยาและเป็นพ่อที่ดีของลูกตลอดไป (นารี ศรีกำพล. 2560 : สัมภาษณ์)

2.3 กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

ปัญหา พบว่า ปัจจุบันชาวไทยกะเลิงบ้านกุดแฮด ยังใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท เช่น กรณีสามี-ภรรยา กรณีชู้สาว คนในชุมชนทะเลาะวิวาท การแบ่งปันมรดกไม่ลงตัว กรณีเกิดอุบัติเหตุตกลงกันไม่ได้ กรณีลักทรัพย์ กรณีที่ดิน การเป็นเจ้าพิธีในงาน และการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

2.3.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

ปัญหา พบว่า ปัจจุบันชาวไทยกะเลิงอาศัยอยู่ในหมู่บ้านกุดแฮดประมาณร้อยละ 90 ของประชากรทั้งหมู่บ้าน จำนวนร้อยละ 10 จะเป็นผู้ที่ย้ายมาจากที่อื่นเพื่อประกอบอาชีพ ข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้างภาครัฐ ภาคเอกชน ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป ชุมชนบ้านกุดแฮดจึงมีประชากรเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก การดำเนินชีวิตมีการแข่งขันเพื่อความอยู่รอดของตนและครอบครัว อาจเป็นสาเหตุหนึ่งของกรณีพิพาททั้งในครอบครัว และในสังคมซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและนำมาวิเคราะห์ดังนี้

1. กรณีพิพาทระหว่างสามี-ภรรยา

ปัญหา พบว่า สามี-ภรรยาที่มีปัญหาทะเลาะกันอันเกิดจากการอบรมสั่งสอนลูกไม่ได้ดังเป้าหมาย อาทิ ลูกหนีเรียนไปอยู่กับเพื่อนรวมกลุ่มกันสูบบุหรี่ ยาเสพติด กว่าจะรู้ลูกไม่มีสิทธิ์สอบตำรวจจับข้อหาเมียเสพติดไว้ในครอบครอง แฉความไปยังโรงเรียนและผู้ปกครองตามลำดับ ทำให้พ่อ-แม่ทะเลาะกันต่างฝ่ายต่างตำหนิซึ่งกันและกันว่าละเลยหน้าที่ไม่ดูแลลูกจนที่สุดสามี-ภรรยาขอหย่าร้างกันเพราะสาเหตุดังกล่าว

ดังนั้นฝ่ายภรรยาซึ่งเป็นแม่ของลูกจึงได้ไปพบพ่อ-แม่ของฝ่ายสามีเพื่อแจ้งให้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายหรือเจ้าโคตรจึงต้องเข้ามาไกล่เกลี่ยเพื่อประนีประนอมสามี-ภรรยาให้เข้าใจกันโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยวิธีการเชิญเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายมาคุยกันที่บ้านฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นบ้านของสามี-ภรรยาคู่กรณี และเชิญผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นฝ่ายปกครองมาเป็นประธานในการไกล่เกลี่ย

การไกล่เกลี่ยเริ่มต้นด้วยประธานเปิดประเด็นคำถามสาเหตุของปัญหาครั้งนี้ โดยให้คู่กรณีพูดทีละคนต่อหน้าเจ้าโคตรทั้งสองฝ่าย ซึ่งเจ้าโคตรหรือผู้ที่เข้าร่วมการไกล่เกลี่ยจะสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตรในการเจรจา เป็นผู้นำโน้มน้าวเสนอแนะหรือพยายามนำทางให้คู่กรณีพบทางออกของปัญหาจนเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย และสามารถตกลงกันได้ด้วยดี

เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายเห็นด้วยและมอบให้ประธานในพิธีกล่าวสรุปการเจรจาไกล่เกลี่ย ซึ่งจะต้องมีการปรับไหมทั้งสองฝ่าย โดยให้สามี-ภรรยายกขันขอมมา (ขมา) ให้เจ้าโคตรบอกกล่าวตักเตือนไม่ให้มีเหตุการณ์แบบนี้เกิดขึ้นอีก ต้องช่วยกันอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูลูกให้เป็นคนดี ช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุขตลอดไป (สมศักดิ์ ศรีมุกดา. 2560 : สัมภาษณ์)

ปัญหา ยังพบว่า ปัจจุบันชาวกะเลิงคนรุ่นใหม่ได้เรียนหนังสือมีโอกาสได้ไปศึกษาต่อในระดับสูงซึ่งอยู่นอกพื้นที่ประกอบกับการคมนาคมไปมาสะดวก ชาวกะเลิงหลายคนเดินทางไปทำงานทำในกรุงเทพมหานคร หรือต่างจังหวัดในภาคอื่นได้แต่งงานกับคนกลุ่มอื่น หลังจากอยู่กินกันมาไม่นานก็หย่าร้างกันไป โดยพ่อ-แม่ ญาติผู้ใหญ่ไม่รู้ไม่เห็นซึ่งคู่สามี-ภรรยา อาจไปจดทะเบียนสมรสหรือไม่จดทะเบียนก็ได้ กรณีคู่ที่จดทะเบียนสมรสเมื่อจะหย่าร้างก็ไปจดทะเบียนหย่าแล้วแยกทางกันไป ลูกที่เกิดมาจะนำมาฝากไว้กับพ่อ-แม่ ตัวเองไปรับจ้างทำงานส่งเงินมาให้ลูก หลายครอบครัวที่เกิดปัญหาสังคมลูกหนีเรียน ดิถยาเสพติด และปัญหาอื่นๆ อีกหลายอย่าง

2.3.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

ปัญหา พบว่า การประกอบพิธีมงคล ได้แก่ พิธีเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีแต่งงาน พิธีบวช พิธีขึ้นบ้านใหม่ และพิธีเกี่ยวกับประเพณีเทศกาลที่จัดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะ พิธีแต่งงาน เจ้าโคตรผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญมากสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง หรืออาจกล่าวได้ว่าเจ้าโคตรมีบทบาทมากกว่ากฎหมาย ดังคำโบราณของชาวกะเลิงที่นิยมกล่าวเสมอว่า “พีเกิน 3 น่องกิน 2 ส่วนน้องสุดท้องพ่อให้อีก 2 ส่วน” หมายความว่า การแบ่งปันมรดกตามประเพณีของชาวกะเลิงนั้นต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อโดยเคร่งครัด

ปัญหา ยังพบว่า เจ้าพิธีในงานแต่งงานต้องเป็นอาวุโสสูงสุดของตระกูล พิธีสู่ขอโดยฝ่ายชายจะให้ล่ำมาขอขมา เจ้าโคตรของฝ่ายหญิงซึ่งจะมานั่งเป็นเจ้าพิธีเพื่อรับขันขอ หรือขันขอขมาตามประเพณี ผู้เป็นล่ำของฝ่ายชายจะต้องจัดขันขอขมา 1 ขัน ประกอบด้วย ดอกไม้เทียนคู่ เหล้าขาว 1 ขวด (ดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่) ไข่เทียนเหลือง ดอกไม้ใช้ใบกระดังงา และเงินไขคำปาก 12 บาท ตามธรรมเนียมซึ่งล่ำจะต้องนำมามอบให้เจ้าโคตรซึ่งเป็น เจ้าพิธีในงานก่อนจะมอบขันขอขมาล่ำจะต้องกล่าวคำขอเป็นภาษากะเลิง ความว่า “มือนี่เป็นมือสรรวัน ชอบ มือประกอบวันงาม คือเจ้าโคตรเจ้าตาให้กระบาททั้งสองมาขอ (บอกชื่อเจ้าสาวที่จะสู่ขอ) อยากเป็นแหผืนกว้าง อยากเป็นนางผีนยาว อยากกินปลายฮ่วมถั่ว อยากกินกล้วยฮ่วมหวี”

2.3.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ปัญหา พบว่า ชาวกะเลิงกุดแฮดยังมีการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการนำวัวควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบนเทือกเขาภูพานในช่วงฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงฤดูทำนาไม่มีพื้นที่เลี้ยงวัวควายช่วงประมาณเดือนมิถุนายนเป็นต้นไปเป็นระยะเวลาประมาณ 6 เดือน ชาวนาที่เป็นผู้ชายจะพาลูกหลานที่เป็นผู้ชายช่วยกันอพยพวัวควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบนเทือกเขา ซึ่งต้องสร้างกระท่อมไว้สำหรับเป็นที่พัก เรียกว่า “ทับ” หรือ “ทับควาย” ในอดีตกระท่อมจะมุงหลังคาด้วยไม้ไผ่หรือหญ้า ซึ่งหาได้บนภูเขา ปัจจุบันสามารถนำรถยนต์ขนอุปกรณ์ที่แข็งแรง เช่น สังกะสี กระเบื้อง และวัสดุอุปกรณ์ สมัยใหม่ขึ้นไปสร้างให้มั่นคงยิ่งขึ้น การดำเนินชีวิตอยู่ในป่าเป็นเวลานาน แต่ละครอบครัวจะต้องเตรียมอาหารเครื่องใช้ เช่น ข้าวสารในอดีตจะเป็นข้าวเหนียว ปัจจุบันมีทั้งข้าวสารเหนียวและข้าวเจ้า พร้อมอุปกรณ์สำหรับนั่งหรือหุงข้าว เครื่องนอน มีด เสียม จอบ อาวุธยิงสัตว์ กับดักสัตว์ เมล็ดพันธุ์พืชผักสวนครัว เปลือก พริก และเกลือสำหรับให้วัวควายกิน

การใช้ชีวิตร่วมกันในป่าหรือ “ทับควาย” เป็นการใช้ชีวิตร่วมกันของผู้ชายต่างวัย “ทับควาย” จึงเปรียบเสมือนแหล่งเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาของความเป็นผู้นำในอนาคต กิจกรรมส่วนใหญ่เน้นการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เช่น การทำเครื่องมือดักสัตว์ ศิลปหัตถกรรมจากไม้ไผ่ การเก็บของป่า การกำหนดและจดจำทิศทาง การทำเครื่องมือการเกษตร การสนทนาควาย การประกอบอาหารที่ได้จากป่าและพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ ได้แก่ การพูดกับผี การถวายของหวาน (กล้วย) การถวายอาหารก่อนรับประทานทุกครั้ง เพื่อให้ผีคุ้มครองและไม่มาทำร้ายตามความเชื่อ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวกะเลิง (ถนอมจิต โถแก้วเขียว. 2560 : สัมภาษณ์)

ปัญหา ยังพบว่า ปัจจุบันปราชญ์ชาวกะเลิงยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรมจากไม้ไผ่ ได้แก่ การสานกระติบข้าวนี้บเป็นศิลปะยอดนิยมของชาวกะเลิงบ้านกุดแฮด ทุกคนที่เป็นสมาชิกทับควายแต่ละทับจะต้องสานกระติบข้าวได้ยิ่งกว่านั้นแต่ละทับจะต้องนำกระติบข้าวมาทำบุญถวายพระในช่วงเทศกาลออกพรรษาหลังจากที่นำวัวควายกลับมาสู่พื้นล่าง โดยนำกระติบข้าวมารวมกันทำเป็นต้นดอกไม้ เรียกว่า “ต้นกระติบข้าว” นำไปถวายพระสงฆ์ที่วัด เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

นอกจากกระต๊อบข้าวแล้ว สมาชิกแต่ละทัพบจะได้รับภาพถ่ายทอดภูมิปัญญาการคัดเลือกไม้ไผ่เพื่อมาทำเครื่องจักสาน เช่น ต้องคัดเลือกไม้ไผ่ปล้องยาว ชาวกะเลิงเรียกว่า “ไม้ไผ่ไล่ล่อ” ไม้ไผ่ชนิดนี้ไม่นิยมนำมารับประทาน และหน่อไม้จะมีรสขม เหมาะสำหรับนำมาใช้จักสานเครื่องมือต่างๆ เช่น กระต๊อบข้าว มวยนึ่งข้าว สุ่มดักปลา กระดัง ช้อง กระบุง จ่อ หรืออุปกรณ์สำหรับใช้ในการเลี้ยงหม่อนไหม การถ่ายทอดใช้วิธีสาธิตให้ดูประมาณไม่เกิน 5 วัน ก็สามารถทำได้ ผลผลิตที่ทำได้คนในชุมชนจะประเมินฝีมือความประณีตสวยงามของแต่ละคน เพื่อให้เกิดทักษะเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน (ทองทิว จำวงลา. 2560 : สัมภาษณ์)

ตอนที่ 3 การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิงสู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

จากการสนทนากลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ทำการวิจัยทั้ง 3 พื้นที่ พบว่า ปัจจุบันแต่ละกลุ่มยังมีการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรหลายด้านแต่บางอย่างมีการใช้ลดลงและกำลังจะหมดไป อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมและปัญหาอื่นๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิต ผู้วิจัยได้เสนอแนะในที่ประชุมลงมติเห็นควรจะนำการใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนโดยเชื่อมโยงกับนโยบายภาครัฐ ซึ่งมีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบล โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านหรือผู้นำชุมชนมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการดำเนินงานประสานงานไปยังศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ จังหวัดและสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ทั้งนี้อยู่ในความดูแลของกระทรวงยุติธรรม โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์มีหลากหลายพอสรุปเป็นประเด็นได้ 3 ด้าน คือ 1) ภูมิปัญญาการระงับข้อพิพาท 2) การเป็นเจ้าพิธีในงาน 3) การเป็นปราชญ์ชาวบ้าน โดยผู้วิจัยจะนำภูมิปัญญาทั้ง 3 ประเด็นดังกล่าวไปบูรณาการกับบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนชาวอีสาน คือ 1) การนำไปใช้ในการพูด 2) การนำไปใช้ในการเขียน และ 3) การนำไปใช้ในด้านนันทนาการ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาบูรณาการตามลำดับต่อไปนี้

1. บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในสังคมส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ครอบครัว สุขภาพ พิธีกรรม การศึกษา รวมถึงข้อโต้แย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน วิธีการระงับข้อพิพาทในชุมชนชาวอีสานมีทั้งส่วนที่เป็นกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ข้อตกลงของชุมชน โดยมี

เจ้าโคตรหรือคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นคนกลางที่มีบทบาทในการระงับข้อพิพาท โดยการใช้ภูมิปัญญามาบูรณาการกับบทบาทหน้าที่ผู้นำชุมชน ดังนี้

1.1 การบูรณาการด้านการพูด โดยผ่านบทบาทหน้าที่ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน เริ่มจากการกล่าวต้อนรับคู่กรณีเป็นการสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง สร้างความคุ้นเคยกับสถานที่ รวมถึงผู้เข้าร่วมรับฟังให้มีความเป็นมิตรต่อกัน ผู้ทำหน้าที่เป็นพิธีกรอาจจะมอบหมายให้ผู้ใหญ่บ้านหรือบุคคลที่เหมาะสม โดยคัดเลือกกันเองในคณะกรรมการหมู่บ้าน ในการพูดพิธีกรอาจจะกล่าวชมคู่กรณีที่เลือกวิธีการไกล่เกลี่ย และเปิดโอกาสให้คู่กรณีแต่ละฝ่ายเล่ามุมมองของตนเอง ผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยจะต้องพยายามปรับประเด็นให้อยู่ในกรอบความต้องการ ระบุความต้องการให้ชัดเจน เช่น ถ้ามแต่ละฝ่ายในเรื่องจำเป็น ความต้องการ ความกังวลใจเกี่ยวกับประเด็นที่ไกล่เกลี่ย และให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายช่วยกันเสนอข้อคิดเห็น เป็นการหาทางเลือกหลายๆ ทาง เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาาร่วมกัน พิจารณาและประเมินทางเลือกโดยดูจากความจำเป็นของคู่กรณีเป็นหลัก เพื่อนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันและคู่กรณีทั้งสองฝ่ายยอมรับ

กรณีการใช้ภูมิปัญญา การพูดไกล่เกลี่ยประนีประนอมสามิภรรยา เพื่อให้ตกลงกันได้ด้วยดีไม่มีการหย่าร้าง เช่น มีการพูดยกย่องฝ่ายภรรยา ลักษณะ “โสลกผู้หญิงดี” ที่ฝ่ายสามีได้ตัดสินใจเลือกมาเป็นแม่ศรีเรือน โดยยกตัวอย่างบทกลอนของปราชญ์ชาวอีสาน เช่น “หญิงได้หน้า หน้าห้องใส ยามเมื่อลีลาย้ายถวยแขนนวนขนาด เหลี้ยวเบ่งวางวดไ้วนางน้อยค่อยไป หญิงแวนนี้ถัก โสลกหลายประการ ควรจะเป็นนงคราญ แม่เมืองจริงแท้” (แปลว่า หญิงใดมีหน้าตาสะสวย มีรูปร่างทรวดทรงสมส่วน แขนขากลมกลิ้ง ผิวพรรณผ่องใส เวลาก้าวเดินสงบเสงี่ยม เป็นหญิงถูกโสลกดี สมควรเลือกมาเป็นแม่บ้านหรือเป็นคู่ครอง) “หญิงได้ขาวเหลืองเพียงกัณฑ์กัณฑ์บ่ม แสงตาใสสิ่งแก้วโตสวยก้อมผิว เนื้อฮาบเกี้ยงนมตุ้มเต็มงาม เลาคิ่งนางเก็งกันกมเกี้ยง กะบ่สูงบ่ต่ำแท้สมส่วนพอดี มีแต่พองามๆ สู้กันทั้งนั้น หญิงอย่างนี้เป็นเอกนางขุน ชายได้มีบุญหลาย จังได้หลอนหลงพอ” (แปลว่า หญิงใดที่มีผิวขาวเหลืองประดุจดังผิวกล้วยสุก มีดวงตาสดใสตั้งแก้ว มีผิวพรรณเกลี้ยงเกลา ถันทั้งสองข้างตุ้มเต่งตึง รูปร่างกลมเกลี้ยง สูงต่ำพอดี ไม่สูงเกินไปหรือเตี้ยเกินไป ทุกส่วนสัดดูดีไป ทั้งร่าง ชายใดได้ผู้หญิงเช่นนี้มาเป็นคู่ครองนับว่าเป็นบุญของชายคนนั้น เพราะผู้หญิงลักษณะนี้ชีวิต จะไม่ตกต่ำ) (พูด พัฒนาโชติ. 2560 : สัมภาษณ์)

1.2 การนำไปบูรณาการด้านการเขียน โดยการบันทึกข้อความตามที่เจ้าโคตรหรือคณะกรรมการที่เข้าร่วมไกล่เกลี่ยได้ถามแต่ละฝ่ายและร่วมกันพิจารณาจากความจำเป็นจนเห็นว่าสามารถนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันได้ จึงมีการบันทึก เริ่มจากผู้บันทึกจะต้องเขียนข้อความให้ละเอียด ตรงจุด เป็นกลาง และชัดเจน (ทำเป็นสัญญาประนีประนอมยอมความ) แล้วจะต้องอ่านข้อตกลง ให้คู่กรณีฟัง สอบถามความถูกต้อง และแก้ไขเพิ่มเติม เมื่อคู่กรณีทั้งสองฝ่ายให้การรับรองแล้ว ให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายลงชื่อในสัญญา โดยผู้ไกล่เกลี่ยลงชื่อเป็นพยาน ประธานคณะกรรมการถามคู่กรณี ว่าต้องการนัดประชุมอีกเพื่อติดตามการดำเนินงานตามข้อตกลงหรือไม่ ก่อนประธานจะกล่าวสรุป เพื่อจบกระบวนการไกล่เกลี่ยด้วยคำพูดที่สร้างสรรค์ เช่น ขอขอบคุณคู่กรณีทั้งสองฝ่ายที่ให้ความร่วมมือ กล่าวพูดความจริง สามารถตกลงกันได้ด้วยดี แต่จะไปขอให้ทั้งสองฝ่ายเป็นญาติพี่น้องกัน ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุขตลอดไป

1.3 การนำไปบูรณาการด้านการนันทนาการ เช่น ภูมิปัญญาในการพูดคำผญา การระงับข้อพิพาท กรณีสามีภรรยาทะเลาะกันรุนแรงถึงขั้นจะหย่าร้าง คู่กรณีได้ปรึกษาเจ้าโคตร โดยทั้งสองฝ่ายเชิญเจ้าโคตรมาไกล่เกลี่ย ส่วนใหญ่แล้วเจ้าโคตรจะใช้ความพยายามไกล่เกลี่ย ประนีประนอมหลากหลายวิธีการเพื่อไม่ให้สามีภรรยาหย่าร้างกัน การสร้างบรรยากาศด้านนันทนาการโดยการใช้คำผญา คำกลอนที่ตลกสนุกสนาน เช่น “ผัวเมียนี้ ภูมิปัญญาได้ว่า มีแต่ข่อย และเจ้าฮักกันเท่าชั่วชีวิต ยามเมื่อนางกินข้าวให้ผัวแพงกินก่อน ให้มันเหลือแต่ก้านางหล่าจั่งค่อย เล็มนางเอย” “ให้อ้ายลืมน้อง บ่หวังโลลิมง่าย คั้นแผ่นดินบ่หงาย คั้นดินทรายบ่ปิ้น คั้นแมนหิน อยู่ น้ำ บ่ฟูขึ้นแมนบ่ลิม” (ความหมาย สามีมีความรักความห่วงใยภรรยาคลุ้มไม่ไ้ เปรียบได้กับ ผืนแผ่นดิน ดินทราย ไม่พลิกกลับ หินที่จมอยู่ในน้ำไม่ลอยขึ้น สามีก็ยิ่งรักภรรยาอยู่ตลอดไป) และยังมีภูมิปัญญาการสอย เพื่อสร้างบรรยากาศให้สนุกสนานคลายเครียดและยังเป็นการสร้างความปรองดองอีกวิธีหนึ่ง

2. บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตร การเป็นเจ้าพิธีในงานสู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน โดยนำไปใช้ 3 ด้าน 1) ด้านการพูด 2) ด้านการเขียน 3) ด้านการนันทนาการ ดังนี้

2.1 การนำไปบูรณาการด้านการพูด ชาวอีสานมีความเคารพศรัทธาผู้อาวุโสหรือผู้ใหญ่ในครอบครัว วงศ์ตระกูล ที่นิยมเรียกว่า เจ้าโคตร กรณีที่มีงานพิธีต่างๆ เช่น งานแต่งงาน

ขึ้นบ้านใหม่ บวชนาค บายศรีสู่ขวัญผู้เข้ารับตำแหน่งใหม่ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกองค้การ บริหารส่วนตำบล นายกเทศบาล ครูใหม่ ผู้บริหาร และผู้ที่จะไปรับใช้ชาติ (ทหารใหม่) และ ตำแหน่งอื่นๆ ซึ่งชาวบ้านนิยมจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญเป็นการให้กำลังใจ แสดงความยินดีกับบุคคล ที่ ได้รับตำแหน่งใหม่ดังกล่าว โดยมีหมอสูตรเป็นผู้นำในการประกอบพิธี ส่วนใหญ่หมอสูตรจะเป็น ผู้ อาวุโส มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป และเป็นบุคคลที่สังคมให้ความเคารพศรัทธา ยอมรับ ความสามารถแม่นยำในการประกอบพิธี สามารถพูดหรือกล่าวนำพิธีตลอดจนท่องจำบทสวดได้ คล่องแคล่ว พูดในสิ่งที่สร้างสรรค์ เช่น กล่าวคำอวยพรให้คู่บ่าวสาวในงานแต่งงาน คำพูดของเจ้า โครตชาวผู้ไทยในขณะที่ผูกแขนคู่แต่งงาน “สาธุ สาธุ สาธุ ฮ้ายกวาดหนีๆ ดีกวาดเข้าๆ ผูกเบื้อง ซ้ายขวัญเจ้าเข้ามา ผูกเบื้องขวาขวัญเจ้าอยู่ ขวัญผัวมิได้เสีย ขวัญเมียมิได้หลง มิได้พลัดมิได้พราก มิได้ห่างไกล เดียวมาอยู่กเสาเหมือนเฮือนเสาแก่น มานอนแป้นสะเพินเพียง มาเป็นคู่หัวผัวเมีย จนสุดชั่วพรรษา อายุมันขวัญยืนอยู่ตึมิแสงเจริญ เจริญเทอญ” (จำนง อุทร์กษ. 2560 : สัมภาษณ์)

คำพูดหรือคำสอนเขยและสอนสะใภ้ของเจ้าโคตรไทยลาว เช่น “เป็นเขยเป็นใภ้ยืน ไกลเจ้าโคตรคะลำ” (คำแปล เป็นลูกเขยลูกสะใภ้ยืนไกลเจ้าโคตรเป็นสิ่งต้องห้าม ไม่ให้กระทำ) “ขึ้นเฮือนปล้างตีน ย่างที่บดินขึ้นบันได ย่างเทิงเฮือนแสงย่างลากตีนคะลำ” (คำแปล ขึ้นบ้านเรือน ไม่ล้างเท้า เดินกระที่บเท้าขึ้นบันได เดินเท้าหนักบนเรือนและเดินลากเท้าเป็นสิ่งต้องห้ามไม่ให้ กระทำ) คำพูดดังกล่าวเป็นการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรราชของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง ที่นิยมใช้ ในการเป็นเจ้าพิธีในงาน ผู้ใช้คำพูดเหล่านี้ อาจจะเป็นผู้นำชุมชนที่ไปร่วมงานก็ได้

2.2 การนำไปบูรณาการด้านการเขียน การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธี ในงานโดยผ่านบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน สามารถนำมาเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้เป็น มงคลแก่ชีวิต เช่น พิธีขึ้นบ้านใหม่ เจ้าพิธีในงานซึ่งเป็นหมอสูตรนอกจากทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ตาม ความเชื่อของชาวอีสานแล้ว และยังนิยมนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีทางศาสนา และเจิมประตูหน้าบ้าน ซึ่งพระสงฆ์จะลงอักขระเป็นภาษาขอม สื่อถึงความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของผู้อยู่อาศัย หรืองาน ประเพณีอื่นๆ โดยเฉพาะประเพณีแต่งงาน ผู้ไปร่วมงานจะได้เขียนคำอวยพรให้คู่บ่าวสาวลงในสมุด บันทึก ซึ่งเจ้าภาพได้เตรียมไว้แล้ว การเขียนบันทึกนั้นจะเป็นภาษาอันเกิดจากภูมิปัญญาของเจ้า โครต เช่น “ขอให้คู่บ่าวสาวรักกันตลอดกาล ถือไม้เท้ายอดทองกระบองยอดเพชร” เป็นต้น ซึ่ง เป็นการบูรณาการให้เป็นไปตามยุคสมัย

2.3 การนำไปบูรณาการด้านการนันทนาการ งานาพิธีต่างๆ ที่จัดขึ้นในปัจจุบัน เช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ บวชนาค วันคล้ายวันเกิด และรับตำแหน่งใหม่ นิยมจัดแบบ สนุกสนานรื่นเริง แยกที่ได้รับเชิญไปในงานส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมนันทนาการ กล่าวคือ เมื่อพิธีกรเชิญขึ้นไปอวยพรหรือมอบของที่ระลึกให้เจ้าภาพในงานขึ้นบ้านใหม่ จากนั้นจะร่วมร้อง เพลงเป็นการแสดงออกถึงความยินดีกับเจ้าภาพ คำอวยพรและของขวัญจะเป็นวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของชาวอีสานที่ได้สืบทอดจากเจ้าโคตรรุ่นต่อรุ่น การจัดงานประเพณีดังกล่าวจะต้องมีเจ้าโคตรเป็นเจ้าพิธีในงาน ส่วนใหญ่แล้วผู้นำชุมชนที่ได้รับการเลือกตั้งจากชาวบ้านเข้าไปมีบทบาทหน้าที่ตาม ที่ได้รับผิดชอบและเป็นที่ยอมรับอย่างยิ่งของสังคมอีสาน เมื่อมีการจัดงานในชุมชนบุคคลสำคัญที่ขาดไม่ได้ คือ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเทศบาล ต้องได้รับเชิญมาร่วมงาน

3. บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรด้านปราชญ์ชาวบ้าน โดยผ่านผู้นำชุมชน 3 ด้าน คือ 1) ด้านการพูด 2) ด้านการเขียน และ 3) ด้านนันทนาการ ดังนี้

3.1 การบูรณาการด้านการพูด ผู้นำชุมชนชาวอีสานส่วนใหญ่ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำชุมชนจะเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ หรือมีภูมิปัญญาหลายอย่าง เช่น การเป็นปราชญ์ชาวบ้าน อาทิ หมอสูตรขวัญสามารถจดจำบทสวดขวัญได้อย่างแม่นยำ สามารถเป็นผู้นำพิธีกรรม ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ ที่ชาวอีสานนิยมจัดขึ้น เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญคู่แต่งงาน สู่ขวัญผู้ได้รับตำแหน่งใหม่ พิธีสู่ขอสาว และยังมีปราชญ์ชาวบ้านที่มีความสามารถด้านการทอผ้า การจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยไม้ไผ่มีชื่อเสียงเด่นดัง จนได้รับเชิญเป็นวิทยากรให้ความรู้เผยแพร่กระบวนการขั้นตอนการทำพวงมาลัยไม้ไผ่จิตร ได้แก่ นายนารี ศรีกำพล ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านกุดหว้า นายพิศดา จำพล ปราชญ์ชาวบ้านด้านการใช้ภูมิปัญญาการทำบั้งไฟทะเล ปราชญ์ชาวบ้านทั้งสองคนดังกล่าวได้รับการคัดเลือกเป็นผู้นำชุมชนเป็น คณะกรรมการหมู่บ้านและมีการใช้ภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้าน โดยนายนารี เป็นวิทยากรพูดถึงขั้นตอนการทำมาลัยไม้ไผ่จิตรพร้อมการสาธิตให้ผู้สนใจได้ฝึกปฏิบัติตาม ส่วนนายพิศดา จำพล เป็นวิทยากรพูดเกี่ยวกับการทำบั้งไฟทะเลเล็กจนถึงบั้งไฟทะเลล้าน และสืบสานตามลำดับ

การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาการพูดด้านปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนใหญ่ผู้นำชุมชนจะได้รับเชิญเป็นวิทยากรให้ความรู้ในชุมชนของตน และชุมชนใกล้เคียง เป็นการถ่ายทอดความรู้ด้าน

วัฒนธรรมของกลุ่มตน ไม่มีคำตอบแทน การพูดนิยมสอดแทรกผญาคำสอนของปราชญ์ชาวอีสาน เช่น “การงานนี้อุปสรรคแสนหมู่ เกิดเป็นคนต้องสู้อย่าถอยร่นหลีกหนี” (แปลว่า การทำงานใด ย่อมมีอุปสรรค เกิดมาเป็นคนเราต้องสู้ให้ผ่านพ้นทำให้ได้อย่างถ้อย) “ไผเขียนสู่วิชาปราชญ์ทางใด ก็ให้มีใจจด เฝิงวิชาที่ตนสู้” (แปลว่า ไม่ว่าเราจะเรียนรู้ทางใด วิชาซีพใด ก็ให้มีใจจดจำแล้ว นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์) “ขอให้อดสาสู๊ เพียรไปให้ถึกปอง คุณอาจารย์ยกใส่เกล้า คณิงไว้ อย่าลีลิม” (แปลว่า ให้มีใจจดทน เพียรพยายามไปตามเป้าหมายระลึกถึงพระคุณครูอาจารย์อย่าได้ลบหลู่) “ให้เจ้าเอาความสู้ หากินในทางชอบ ความสู้มีอยู่แล้วกินได้ชั่วชีวัง” (แปลว่า เมื่อเรียนแล้วให้นำเอาความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด วิชาความรู้มีอยู่กับตัวใช้ได้ตลอดชีวิต)

การใช้ภูมิปัญญาการพูดดังกล่าว ผู้เป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำชุมชนจะนำมาพูดสรุปงานหรือปิดงานเมื่อจบกระบวนการดำเนินงานหรือได้เวลาตามที่กำหนด

3.2 การบูรณาการด้านการเขียน การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรการเป็นปราชญ์ชาวบ้านนอกจากจะพูดแล้วยังมีการเขียนหรือจดบันทึก เพื่อช่วยในการจดจำ ซึ่งในอดีตการถ่ายทอดความรู้เป็นการสาธิตทำให้ดู ผู้เรียนจะต้องสังเกตจดจำแล้วลงมือทำ โดยการทำซ้ำกันหลายๆ ครั้ง หรือ ลองผิดลองถูกจนเกิดทักษะ ไม่มีการเขียนหรือจดบันทึก ปัจจุบันการเรียนรู้ได้พัฒนาทั้งการฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน เช่น การทำมาลัยไม้ไผ่วิจิตร โดยวิทยากรบ้านกุดหว้า ได้แก่ นายนารี ศรีกำพล จะให้ผู้เรียนจดบันทึก ช่วยความจำและมีเอกสารแจกให้ดู ประกอบคำบรรยาย ได้แก่ วิธีการทำ ตัดไม้ไผ่ไร่ตามขนาดที่ต้องการ ทั้งไว้ประมาณ 15 วัน เพื่อให้ไม้ไผ่เหนียวมากขึ้น และง่ายต่อการตัดรูปทรง จากนั้นนำไม้ไผ่มาผ่าเป็นเส้นขนาดตามต้องการ แล้วนำมาทำพวงมาลัยไม้ไผ่ตามรูปแบบที่ต้องการ ทั้งนี้ความวิจิตรสวยงามนั้น เกิดจากการพัฒนาออกแบบสร้างสรรค์ให้มีความสวยงามตามจินตนาการของช่างที่จัดทำ

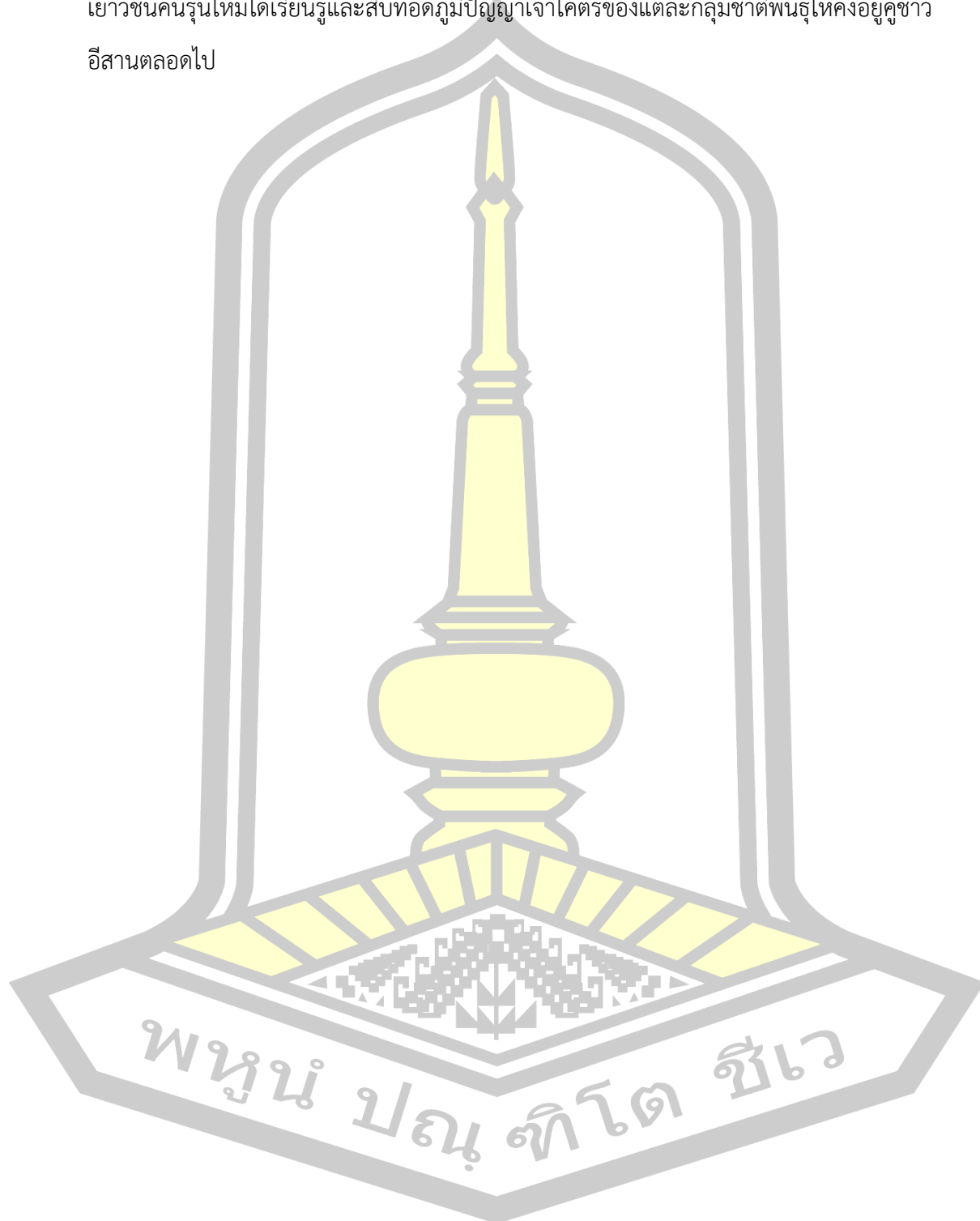
นอกจากนี้การใช้ภูมิปัญญาบูรณาการกับการเขียนอาจจะเป็นการเขียนความมุ่งหมาย เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ เช่น การจัดงานประเพณีล้ำค่าของเทศบาลตำบลกุดหว้า มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อเป็นการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมผู้ไทยบุญบังไฟให้คงอยู่สืบไป 2) เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น 3) เพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีในชุมชน 4) เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรม 5) เพื่อส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา 6) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 7) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือกรณีการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการเขียนกรณีงานแต่งงานในอดีตไม่นิยมจดทะเบียนสมรส แต่ปัจจุบันคู่แต่งงานรุ่นใหม่จะเชิญเจ้าหน้าที่ฝ่าย

ปกครองนำเอกสารมาให้คู่แต่งงานจดทะเบียนสมรสที่บ้านในวันงานเพื่อให้ญาติผู้ใหญ่ที่ได้รับเชิญมาร่วมงานเป็นสักขีพยาน ซึ่งเป็นการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรด้านการเขียน

3.3 การบูรณาการด้านการนันทนาการ การใช้ภูมิปัญญาด้านปราชญ์ชาวบ้านผ่านบทบาทหน้าที่ผู้นำชุมชนมีหลายรูปแบบ เช่น การอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มสนใจ กลุ่มแม่บ้าน นักเรียน นิสิตนักศึกษา และกลุ่มอาชีพ บุคคลที่ได้รับเชิญไปให้ความรู้ต้องมีความสามารถหลายด้าน โดยเฉพาะการสร้างบรรยากาศให้ผู้เรียนสนุกสนาน สนใจอยากเรียนรู้ ประทับใจจดจำบทเรียนได้มากขึ้น อาจจัดกิจกรรมนันทนาการตามความเหมาะสมของผู้เรียน อาทิ กลุ่มอาชีพส่วนใหญ่จะเป็นวัยทำงาน กิจกรรมอาจเน้นการร้องเพลงเกี่ยวกับเนื้อหา ประกอบจังหวะดนตรี ได้แก่ กลอง ฉิ่ง ฉาบ หรือเครื่องดนตรีอื่นๆ ที่ทำได้ นำมาเล่นประกอบเพลง เช่น การอบรมเกี่ยวกับการจักสานไม้ไผ่ วิทยากรอาจจะนำร้องเพลง ประโยชน์ไม้ไผ่ ดังเนื้อร้อง “ไม้ไผ่นี้มีประโยชน์เหลือหลาย อย่าตัดไปขายหลายเต้าไม้ไผ่ เฮ็ดหยังกะได้ สานตะกร้ากะได้ สานกระดิ่งกะได้ เฮ็ดบังไฟกะได้ เฮ็ดพวงมาลัยกะได้ ขอบคุณไม้ไผ่” ทั้งนี้โดยให้ทุกคนที่เข้ารับการอบรมได้มีส่วนร่วมในการบอกประโยชน์ของไม้ไผ่ หากใครตอบซ้ำคนอื่น ก็จะมีบทลงโทษโดยให้ออกมาแสดงท่าทางเลียนแบบสัตว์หรืออื่นๆ ตามความเหมาะสม เน้นความสนุกสนานแก่ผู้เข้ารับการอบรม

จากการศึกษาการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรสู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนครั้งนี้ จะส่งผลให้ชุมชนได้รับประโยชน์หลายด้าน คือ 1) ด้านการระงับข้อพิพาทคนในชุมชน สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้สะดวก รวดเร็ว โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้าน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนคอยอำนวยความสะดวกให้คำปรึกษาทำงานเชื่อมโยงกับศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล เพื่อระงับเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนให้สามารถตกลงกันได้ด้วยดี โดยไม่ต้องขึ้นโรงขึ้นศาลเสียเวลา ประหยัดค่าใช้จ่าย และยังเป็นการประสานสัมพันธ์เป็นญาติพี่น้องสร้างความสามัคคีในชุมชนให้มั่นคงยิ่งขึ้น 2) การเป็นเจ้าพิธีในงาน โดยสนับสนุนให้เจ้าโคตรได้มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือเป็นผู้นำชุมชนและส่งเสริมให้มีบทบาทในการเป็นเจ้าพิธีหรือทำหน้าที่พิธีกรในงานต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน 3) การเป็นปราชญ์ชาวบ้าน โดยส่งเสริมให้เจ้าโคตรที่มีภูมิปัญญา มีความรู้ความสามารถ ด้านการจักสาน ทำนา เกษตรแผนใหม่ ปลูกพืชผัก หมอสมุนไพร หมอสูตรขวัญ ทำบายศรีสู่ขวัญ ทอผ้า ก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน และงานอื่นๆ ซึ่งสามารถสร้างรายได้หรือประกอบอาชีพได้ หรือเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ ด้านกฎหมาย เข้าไปมีส่วนร่วมมีบทบาทให้คำแนะนำให้คำปรึกษาอำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้าน โดย

ได้ร่วมเป็นคณะกรรมการผู้นำชุมชน เพื่อให้มีโอกาสดำเนินการถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลานผู้สนใจหรือ
เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาเจ้าโคตรของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ให้คงอยู่คู่ชาว
อีสานตลอดไป

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสานครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้ระเบียบวิธีวิจัย เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้เครื่องมือแบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยมาสรุปผล อภิปรายผล ตามลำดับความมุ่งหมายของการวิจัย ดังนี้

1. สรุปผล
2. อภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะ

สรุปผล

1. ประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

ผลการวิจัย พบว่า การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง เคยมีมานานเท่าใดไม่มีหลักฐานชัดเจน รู้เพียงว่าได้สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น โดยมีผู้ใหญ่ผู้อาวุโสหรือ เจ้าโคตรแต่ละตระกูลได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้บุตรหลานในตระกูลของตนจนกลายเป็นภูมิปัญญาของชาวอีสาน ซึ่งได้นำมาใช้ในปัจจุบันอย่างมากมาย เช่น ภูมิปัญญาการจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องจับสัตว์ป่า สัตว์บก สัตว์น้ำ อุปกรณ์ทำนาทำไร่ การทอผ้า การเย็บปักถักร้อย เครื่องดนตรี การถนอมอาหาร การครองเรือน การเลือกคู่ครอง การรักษาสุขภาพ หมอยาสมุนไพร หมอน้ำมันต์ หมอนวด หมอเหยา หมอดู หมอพรหมณ์ หมอสูตรขวัญ หมอผี หมอตำแย และกระจำหรือ เฒ่าจำ เป็นต้น การใช้ภูมิปัญญาต่างๆ ดังกล่าว โดยมีเจ้าโคตรแต่ละตระกูลเป็นผู้ถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอดส่วนใหญ่จะทำให้ดู ผู้เรียนรู้สังเกตแล้วทำตาม ไม่มีการจด

บันทึกแต่ละจะทำซ้ำลองผิดลองถูกจนเกิดทักษะสามารถจดจำและทำได้สืบทอดถ่ายทอดคนอื่นได้ ภูมิปัญญาบางอย่างเป็นเอกลักษณ์แต่ละแต่ละตระกูล ไม่มีการจดลิขสิทธิ์แต่จะเป็นความเข้าใจยอมรับ เชื่อสัจยให้ความเคารพซึ่งกันและกันหรือไม่ละเมิดภูมิปัญญา หากมีความประสงค์จะเรียนรู้จะต้องมีค่าครู ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลและได้นำการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์มารวมเป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกในการศึกษา 3 ประเด็น คือ 1) การระงับข้อพิพาท 2) การเป็นเจ้าพิธีในงาน และ 3) การเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

การวิจัยครั้งนี้ ยังพบว่า การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเสนอและสรุปตามลำดับดังนี้

1.1 ความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

1) บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท ซึ่งเกิดขึ้นในกลุ่มไทยลาวบ้านเชียงใหม่ เช่น กรณีสามี-ภรรยาข้อพิพาทรุนแรงถึงขั้นจะหย่าร้างคู่กรณีจะปรึกษาเจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสในตระกูลของตนเพื่อมาไกล่เกลี่ยหาสาเหตุ โดยมีการนัดวันเวลาที่ไกล่เกลี่ย ส่วนใหญ่กรณีระงับข้อพิพาทจะนัดเวลากลางวัน ไม่นิยมเวลากลางคืน เพราะกลัวว่าจะไม่ปลอดภัย

กรณีระงับข้อพิพาท คู่กรณีเป็นสามี-ภรรยา เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายจะพยายามใช้ภูมิปัญญาในการพูดประนีประนอมเพื่อไม่ให้หย่าร้าง การใช้ฝนญาติสอนของชาวอีสาน ซึ่งเป็นผญาปรัชญาภาษาอีสาน เช่น “คนเจ้าได้ซึ่งข้างกั้มเป็นพระยา อย่าได้ลิ้มคนทุกขผู้ซึ่งควายคอนกล้า” (แปลว่า ถ้าได้ดีหรือได้เป็นใหญ่แล้วอย่าลิ้มสามีของตน) หรืออาจใช้สำนวนไทยในภาษาอีสาน เช่น “นาดีถามหาข้าวปลูก ลูกดีถามหาพ่อแม่” (แปลว่า นาที่ปลูกข้าวได้ผลดีย่อมมีคนถามหาพันธุ์ข้าวดังลูกดีย่อมมีคนถามถึงพ่อแม่) ซึ่งเป็นการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการประนีประนอม เพื่อให้สามี-ภรรยาอยู่ร่วมกันอย่างน้อยก็สงสารลูกเห็นแก่นาคตของลูก หรือผู้เป็นเจ้าโคตรอาจให้ข้อคิดว่า การครองเรือนนั้น สามีจะต้องเป็นหลักให้ครอบครัว ภรรยาจะต้องปฏิบัติต่อสามีดูแลประกอบอาหารงานบ้านและช่วยกันอบรมสั่งสอนลูก ต่างฝ่ายต่างพึ่งพาอาศัยกัน เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายจะใช้ความสามารถในการประนีประนอมจนสามี-ภรรยาตกลงอยู่ร่วมกันต่อไป

สรุปการระงับข้อพิพาทกรณีสามี-ภรรยา เมื่อตกลงกันได้เจ้าโคตรจะปรับใหม่ อาจจะมีกรณีใหม่เขยหรือปรับฝ่ายชาย หรือปรับใหม่ทั้งสามีและภรรยา ด้วยวิธีการให้ทั้งคู่ขอขมา (สมมา)

เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายตามประเพณีและได้รับการอบรมสั่งสอนตามสมควรเป็นเสร็จขั้นตอน การระงับข้อพิพาท สุดท้ายคู่สามีภรรยาจะต้องจัดหาอาหารมาเลี้ยงเจ้าโคตรและผู้เข้าร่วมใกล้เคียงประนีประนอม

2) บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน เจ้าโคตรนับเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในงาน เช่น งานแต่งงาน เริ่มจากสู่ขอ เป็นการเริ่มต้นการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรที่มีการสืบทอดต่อกันมายาวนาน โดยฝ่ายชายจะต้องจัดเตรียมขันขอ จัดหมากจิบ พลุพันใส่ขัน 1 ขัน และเงิน 3 บาท เพื่อให้กับพ่อแม่ ของฝ่ายหญิง เรียกว่า “เงินไขปาก” เมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงหรือเจ้าโคตรตกลงแล้วจะรับขันหมากพลุ มาเคี้ยว 2 คำ และส่งกลับคืนให้ฝ่ายชายเคี้ยว 2 คำ (เคี้ยวหมากหรือ “กินหมาก”) จากนั้นจึง จะพูดคุยตกลงกันเรื่องค่าสินสอดทองหมั้น หรือเรียกว่า “ค่าตอง” โดยพ่อแม่หรือเจ้าโคตรฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายกำหนดค่าตอง วันรับสินสอดแต่งงาน แห่ขันหมาก รับของสมมา และสั่งสอนอบรมคู่บ่าวสาวเกี่ยวกับการครองเรือน อาจกล่าวได้ว่าผู้เป็นเจ้าโคตรจะต้องเป็นประธานในงานหรือเป็นเจ้าพิธีในงานแล้วเสร็จจึงจะกลับบ้านได้ โดยเฉพาะพิธีแห่ขันหมาก เจ้าโคตรหรือเจ้าแก่งจะเป็นผู้ถือขันสินสอด และมีเจ้าบ่าวเดินตามหลังขันสินสอดจนถึงบ้านเจ้าสาว เมื่อได้เวลาดีแล้วเจ้าโคตรฝ่ายชายจึงจะนำสินสอดไปมอบให้เจ้าโคตรฝ่ายหญิง ญาติฝ่ายหญิงจะทำการนับสินสอดแล้วนำเมล็ดข้าวเปลือกแก้วและงาโปรยลงบนสินสอดพร้อมกับขอพรให้เงินทองงอกเงย เหมือนกับเมล็ดพันธุ์พืชเหล่านี้ด้วยเทอญ หลังจากนั้นเจ้าโคตรและญาติทางฝ่ายหญิงก็จะทำการเปิดขันหมากและแจกเหล่าให้ดื่มกินหรือจิบคนละชนิดเพื่อแสดงความยินดีหรือเป็นสิริมงคลตามประเพณีของชาวอีสาน

3) บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน การใช้ภูมิปัญญาด้านปราชญ์ชาวบ้าน นับเป็นความนิยมและเป็นที่ยอมรับของชุมชนชาวอีสาน ไม่ว่าจะประกอบพิธีกรรมใด เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีมงคล พิธีอวมงคล และพิธีกรรมตามความเชื่อที่จัดขึ้นในหมู่บ้านจะต้อง มีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำพิธีกรรม เช่น พิธีเลี้ยงผีปู่ตา พิธีทำบุญเบิกบ้าน พิธีทางศาสนา พิธีทำบุญงานประเพณี ได้แก่ บุญชะเวต บุญบังไฟ และบุญข้าวจี ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านเชียงใหม่ ร่วมกับชาวบ้านทุกหมู่บ้านในอำเภอโพธิ์ชัย ได้ร่วมกันจัดขึ้นยิ่งใหญ่ระดับจังหวัด ซึ่งมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม

นอกจากนี้การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรด้านปราชญ์ชาวบ้านยังมีการจักสานเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมในงานบุญเบิกบ้าน หรือบุญชำระ ซึ่งจัดขึ้นบริเวณศาลหลักบ้านเป็นสถานที่

ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่กลางหมู่บ้านเป็นสัญลักษณ์ว่าบริเวณที่สร้างศาลนี้เป็นจุดศูนย์กลางของบ้านเชียงใหม่ หรือในอดีตชาวบ้านเรียกว่า “ป้อบ้าน” เป็นสถานที่ใช้สำหรับประกอบพิธีทำบุญเบิกบ้าน (บุญซำฮะ) โดยจะจัดขึ้นประมาณเดือนเจ็ดของทุกปี ซึ่งจะมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำพิธีกรรม โดยพระสงฆ์มาสวดพุทธมนต์เจ็ดตำนาน สวดทิพนนต์ สวดไชยน้อย ไชยใหญ่ และสวดคาถาอาคม เชื่อว่าพิธีทำบุญซำฮะจะต้องประกอบพิธี 3 คืน 4 วัน และจะเลี้ยงพระวันที่ 4 ซึ่งชาวบ้านเชียงใหม่เชื่อว่า พิธีทำบุญซำฮะนี้จะเป็นการชำระล้างเคราะห์ เชื้อเวรกรรมหากครอบครัวใดไม่มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม เชื่อว่าจะล้างชำระสิ่งต่างๆ ได้ และในพิธีกรรมบุญซำฮะจะมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำพิธีกรรม ชาวบ้านเชียงใหม่ทุกครัวเรือน มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีโดยได้สืบทอดกันมายาวนานจนปัจจุบัน

1.2 ความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

1) บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้าในการเลือกพ่อล่ำแม่ล่ำ เพื่อไม่ให้เกิดข้อพิพาทระหว่างสามีภรรยาชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าในอดีตดำเนินชีวิตอยู่แบบเรียบง่ายเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีความรักความสามัคคีในหมู่คณะ เคารพนับถือผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน พ่อล่ำ-แม่ล่ำ หากมีปัญหาเกิดขึ้นไม่ว่าจะเกิดในครอบครัวหรือชุมชนจะต้องปรึกษาพ่อล่ำ-แม่ล่ำ โดยเฉพาะข้อพิพาทกรณีเกี่ยวกับสามี-ภรรยา พ่อล่ำ-แม่ล่ำจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ย ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าที่ได้สืบทอดกันมายาวนาน เพราะบุคคลที่จะมาเป็นพ่อล่ำ-แม่ล่ำนั้นจะต้องผ่านการเห็นชอบจากฝ่ายหญิง ผู้จะเป็นพ่อล่ำ-แม่ล่ำนั้นจะต้องมีคุณสมบัติตามฮีต-ครองของชาวผู้ไทย คือ 1) เป็นครอบครัวที่อยู่คู่กันทั้งสามี-ภรรยา อยู่พร้อมหน้า ขยันขันแข็ง ช่วยกันทำมาหากิน ประกอบอาชีพสุจริต ครองรักครองเรือนประพฤตินเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นที่ยอมรับของสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน 2) ไม่เคยมีประวัติการหย่าร้าง ทะเลาะดบตีกัน หรือมีสถานภาพเป็นหม้าย 3) มีความประพฤติดีเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เหมาะสมที่จะเป็นพ่อ-แม่ คนที่สองของคู่สมรส 4) มีอายุมากกว่าคู่สมรสอยู่ในฐานะที่จะว่ากล่าวตักเตือนอบรมสั่งสอน คู่บ่าวสาวให้ประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม 5) บุคคลที่จะเป็นพ่อล่ำ-แม่ล่ำจะมีลูกหลานได้เท่ากับจำนวนบุตรของตนเท่านั้น เช่น มีบุตร 3 คน ก็จะเป็นพ่อล่ำ-แม่ล่ำให้คู่สมรสที่แต่งงานเพียง 3 คู่เท่านั้น หากจะเป็นพ่อล่ำ-แม่ล่ำเกินจำนวนลูกของตน ครอบครัวเจ้าบ่าวจะต้องทำพิธีบายศรีสู่ขวัญให้กับบุคคลที่จะมา

เป็นพ่อล่อม-แม่ล่อมให้กับลูกชายของตน ทั้งนี้เพราะเป็นข้อเคลา หรือข้อห้าม ซึ่งชาวผู้ไทยเชื่อว่า จะแพ้ยพ่อล่อม-แม่ล่อม อาจมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นหรือล้มป่วย

2) บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน การใช้ภูมิปัญญาในการเป็นเจ้าพิธีในงาน เช่น ฮีตที่ทกบุญบังไฟ ประเพณีบุญบังไฟชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าจัดขึ้นในเดือนหก เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อบวงสรวงตามความเชื่อให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล และมีน้ำเพียงพอต่อการทำนา โดยเชื่อว่า การจุดบังไฟขึ้นไปบนฟ้าเป็นการบอกกล่าวพญาแถนให้รับธามาว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้วขอพญาแถนได้โปรดลดบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาลมีน้ำเพียงพอพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์

ด้วยเหตุนี้ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าจึงได้สืบทอดประเพณีบุญบังไฟโดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นเจ้าพิธีในงาน ผู้เป็นเจ้าพิธีจะต้องเป็นบุคคลที่สามารถสื่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ โดยเจ้าพิธี ชาวบ้านมอบให้นายพิศดา จำพล เป็นปราชญ์ชาวบ้าน สามารถใช้ภูมิปัญญาในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อก่อนจะมีขบวนแห่บังไฟ และจุดบังไฟ ซึ่งการเป็นเจ้าพิธีในงานบุญบังไฟเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านกุดหว้า การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว เชื่อว่าจะทำให้งานบุญประเพณีสำเร็จลุล่วงด้วยดี และยังเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านทุกคนทุกครอบครัวให้มีความสุขแคล้วคลาดปลอดภัย และขออนุญาตจุดบังไฟถวายพญาแถนเชื่อว่าเป็นเทวดาที่บันดาลให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าได้จัดพิธีบุญบังไฟในเดือนหก ของทุกปี และได้ถือปฏิบัติสืบทอดจนปัจจุบัน

3) บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรด้านการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ การทอผ้า การประดิษฐ์จักสาน โดยเฉพาะการนำไม้ไผ่มาทำเป็นมาลัยไม้ไผ่ เพื่อทำต้นกัลปพฤกษ์ถวายพระสงฆ์ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา มาลัยไม้ไผ่เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาพื้นบ้านอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าที่ได้สืบทอดจากบรรพบุรุษมาช้านานนับร้อยปี อันเกิดจากพ่อค้าจากเมืองเวียงได้มาพักที่วัดในหมู่บ้าน ประสงค์จะร่วมทำบุญกับชาวบ้านในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาจึงได้นำไม้ไผ่มาจักสานเป็นรูปดอกไม้เพื่อใช้แขวนปัจจัยเรียกว่า “พวงมาลัย” ชาวบ้านกุดหว้าที่ชื่นชมความวิจิตรสวยงามของดอกไม้ที่ประดิษฐ์จากไม้ไผ่มาก จึงให้พ่อค้าสอนวิธีการทำ และได้สืบทอดรุ่นต่อรุ่นจนปัจจุบันมาลัยไม้ไผ่ได้สร้างชื่อเสียงให้ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าเป็นอย่างมากมีนักเรียน นักศึกษานักวิจัยจากสถาบันการศึกษาหลายแห่งเข้ามาเรียนรู้ศึกษาดูงานและเชิญครูภูมิปัญญาจากบ้านกุดหว้า คือ นายนารี ศรีกำพล ไปช่วยฝึกสอนโดยการสาธิตตาม

ขั้นตอนจนเป็นที่พอใจของผู้เรียน แต่ยังไม่มีการสามารถทำมาลัยไม้ไผ่แบบจิตรสวยงามได้เท่า
ต้นแบบ

1.3 ความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตรในกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านกุดแฮด ตำบล
กุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

1) บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท ในอดีตชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดมีจำนวน
ประชากรไม่มากนักอยู่กันแบบเรียบง่ายอยู่ที่ล้อยอาศัยให้ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
การทะเลาะวิวาทหรือกรณีข้อพิพาทมีบ้าง แต่ไม่มีคดีความขึ้นโรงขึ้นศาล จะมีการไกล่เกลี่ย
ประนีประนอมกันให้จบลงในหมู่บ้าน หรือกรณีคู่สาวหากทำผิดจารีตประเพณี ผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายหญิง
และฝ่ายชายจะนัดคุยกันโดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ซึ่งจะมีเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายมาเข้าร่วม
ประนีประนอมยอมความกัน ส่วนใหญ่ก็จะตกลงให้ทั้งคู่คือฝ่ายหญิงและฝ่ายชายขอขมาญาติผู้ใหญ่
ทั้งสองฝ่าย เพื่อให้อบรมสั่งสอน และให้อยู่กันเป็นคู่สามีภรรยาจนตลอดไป ทั้งนี้อันเกิดจากการใช้
ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการประนีประนอม

2) บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการเป็นเจ้า
พิธีในงานของชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดได้สืบทอดจากบรรพบุรุษชาวกะเลิงมายาวนาน เช่น ประเพณี
งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ และงานมงคลอื่นๆ ซึ่งเป็นลักษณะความเชื่อที่ผูกพันกับวิถีชีวิต โดย
แสดงผ่านทางพิธีกรรมและงานประเพณีต่างๆ ของหมู่บ้านที่นำมาถึงการมีส่วนร่วมและความเข้าใจ
ในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม โดยมีผู้อาวุโสในตระกูลหรือเจ้าโคตรเป็น
เจ้าพิธีในงาน เช่น งานแต่งงาน ในอดีตงานแต่งงานของชาวกะเลิงบ้าน กุดแฮด เจ้าโคตรหรือผู้
อาวุโสสูงสุดในตระกูลและเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปจะต้องมานั่งเป็นเจ้าพิธีหรือเป็นประธาน
ในงานแล้วเสร็จ เริ่มจากวันประกอบพิธีสู่ขอฝ่ายหญิง (เจ้าสาว) เจ้าโคตรจะต้องเป็นผู้รับขันดอกไม้
หรือขันขอมจาก ฝ่ายผู้ชาย (เจ้าบ่าว) และในวันแต่งงานเจ้าโคตรจะเป็นผู้รับขันหมากเงินทองที่เป็นที่
สินสอดตลอดจนคู่บ่าวสาว ขอขมาขอพรในขั้นตอนสุดท้าย และหลังเสร็จพิธีแต่งงานแล้วเจ้าโคตรจะ
นำพาคู่บ่าวสาวไปคอบปูตา

พิธีคอบปูตา (คอบ หมายถึง การแจ้งหรือบอกกล่าว) เป็นการใช้ภูมิปัญญาเจ้า
โคตรชาวกะเลิง ซึ่งศาลปูตาชาวกะเลิงได้ร่วมกันสร้างไว้เพื่อประกอบพิธีเลี้ยงปูตาตามความเชื่อของ
ชาวกะเลิง โดยจะทำ พิธีในช่วงเดือน 6-7 ก่อนลงดำนานา และเดือนอ้ายหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จใน
การทำพิธีจะต้องมีค้ายพิธีประกอบด้วย เหล้า 1 ไห (ขวด) ไก่ต้มสุก 1 ตัว ชั้น 5

(ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่) ชั้น 8 (ดอกไม้ 8 คู่ เทียน 8 คู่) จะต้องใช้ชั้น 5 และชั้น 8 โดยมี “เต่าจ๋า” หรือพ่อจ๋าเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม การคอบปู้ตาของคู่แต่งงานจะมีคาย พิธีเหมือนกันกับพิธีในเดือน 6-7 ก่อนลงดำนาน ซึ่งมีเต่าจ๋าเป็นผู้นำกล่าวเพื่อสื่อบุตาได้รับรู้ว่าสามีภรรยาคนนี้ ได้แต่งงานกันแล้ว ขอให้ปู้ตาได้คุ้มครองให้เขาครองรักครองเรือนอยู่เย็นเป็นสุขด้วยกันตลอดไป

3) บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน จากอดีตจนถึงปัจจุบันชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดมีประเพณีสำคัญหลังการทำนาประมาณช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี ชาวกะเลิงบ้านกุดแฮดจะนำ วัวควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบนเทือกเขาภูพานเรียกว่า “ทับควาย” การนำวัวควายขึ้นไปเลี้ยงเป็นเวลานานประมาณ 5-6 เดือน จะต้องพักนอนบนภูเขาโดยการปลุกกระท่อมเล็กๆ เรียกว่า “ทับ” เพื่อพักนอนตลอดฤดูวัวควายจะอยู่รวมกันเป็นฝูง มูลวัวควายจำนวนมากที่ขับถ่ายออกมาจะถูกน้ำป่าพัดไหลลงสู่ท้องนาของชาวบ้าน ส่งผลให้พื้นที่ทำนาบริเวณเชิงเขาอุดมสมบูรณ์ ชาวกล้าเจริญงอกงาม บางปีข้าวที่ปลูกมีความเจริญงอกงามไอบามากเกินไปทำให้เมล็ดข้าวลีบ ชาวบ้านต้องใช้ภูมิปัญญาในการดูแลต้นข้าวด้วยวิธีหมั่นตัดใบข้าวเพื่อป้องกันไม่ให้ต้นข้าวมีใบมาก อาจจะทำให้เมล็ดข้าวไม่สมบูรณ์ ทั้งนี้เกิดจากการลองผิดลองถูกหรือเรียกว่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งบรรพบุรุษหรือผู้นำชุมชนผู้เฒ่าเจ้าโคตรเคยประสบมาแล้วได้จดจำนำมาบอกเล่าให้ลูกหลานได้สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าผู้นำชุมชนหรือเจ้าโคตรของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้นำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาท การเป็นเจ้าพิธีในงานและเป็นปราชญ์ชาวบ้านมาบูรณาการหลายรูปแบบโดยมีเจ้าโคตรเป็นคณะกรรมการในหมู่บ้านเป็นผู้นำในการใช้ภูมิปัญญาแต่ละด้านโดยเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คนในชุมชน โดยนำเอาภูมิปัญญาเจ้าโคตรมาบูรณาการกับบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนตามนโยบายของภาครัฐ ซึ่งมีกระทรวงยุติธรรมให้การควบคุมดูแลและติดตามผล

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทยและกะเลิง

จากการสนทนากลุ่ม พบว่า การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุตบาก จังหวัดสกลนคร ยังใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการดำเนินชีวิต เช่น การระงับข้อพิพาท การเป็นเจ้าพิธีในงาน และเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปปัญหาและนำมาวิเคราะห์แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ตามลำดับดังนี้

2.1 กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวบ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

2.1.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท ปัจจุบันบ้านเชียงใหม่เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่มีกลุ่มไทยลาวอาศัยอยู่ประมาณร้อยละ 99 ของประชากรทั้งหมู่บ้าน การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นทั้งในสังคม และในครอบครัว เช่น สามีภรรยาทะเลาะกัน กรณีชู้สาว ทะเลาะวิวาท ทรัพย์สินมรดก อุบัติเหตุ ลักทรัพย์ หมิ่นประมาท และกรณีที่ดิน ปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นมีการใช้ภูมิปัญญาในการระงับข้อพิพาท โดยมีคนกลางคือเจ้าโคตรซึ่งเป็นตัวแทนของคูกรณี ผู้ใหญ่บ้านตุลาการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ถ้าบุคคลดังกล่าวไม่สามารถระงับข้อพิพาทได้อาจต้องขึ้นโรงขึ้นศาลเพื่อฟ้องกฎหมายซึ่งจะต้องแจ้งความที่สถานีตำรวจดำเนินคดีตามกระบวนการทางกฎหมายบ้านเมือง

กรณีระงับข้อพิพาทอาจทำได้หลายวิธีโดยการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรผู้ซึ่งเป็นตัวแทนของคูกรณีหรือเป็นคนกลางจะทำหน้าที่สำคัญในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมเพื่อหาข้อตกลงยุติลงด้วยดี เช่น กรณีสามีภรรยาทะเลาะกันรุนแรงถึงขั้นต้องหย่าร้างด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น เพราะรายได้น้อยไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครอบครัว สามีต้องเดินทางออกจากบ้านไปทำงานทำที่กรุงเทพมหานคร ภรรยาเลี้ยงลูกอยู่ที่บ้านไม่มีรายได้ ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสามีรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว เงินค่าแรงที่ทำได้ส่งให้ทางบ้านทุกครั้งที่ได้รับจากนายจ้าง ส่วนภรรยาที่อยู่ทางบ้านซื้อทุกอย่างที่ตนเองต้องการ เมื่อสามีกลับบ้านทวงถามเงินเก็บออมที่ฝากธนาคารไว้ เป็นเหตุให้ต้องทะเลาะกันยิ่งกว่านั้นสามียังแอบรู้ว่าภรรยาชอบไปเที่ยวดูหนังฟังเพลงกับเพื่อนหนุ่มสาวเป็นสาเหตุให้เงินหมดโดยไม่จำเป็น

จากข้อความดังกล่าวทั้งสองฝ่ายยังยืนยันว่าตนเองเป็นฝ่ายถูก สามีนี้ออกจากบ้าน ฝ่ายภรรยาได้บอกเลิกสามีโดยแจ้งไปยังพ่อแม่ของฝ่ายชายให้มาไกล่เกลี่ยกับญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิง ในการไกล่เกลี่ยหรือระงับข้อพิพาทนั้นมีบุคคลสำคัญเข้าร่วม ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านบ้านเชียงใหม่ เป็นประธานฝ่ายปกครองหมู่บ้าน เจ้าโคตรฝ่ายหญิง ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง และพ่อแม่ (พ่อตาแม่ยาย) ส่วนฝ่ายชายก็จะมีเจ้าโคตร ญาติผู้ใหญ่และพ่อแม่ฝ่ายชาย โดยใช้สถานที่ที่บ้านฝ่ายหญิง การระงับข้อพิพาทเป็นเวลากลางวันไม่นิยมเวลากลางคืนกลัวไม่ปลอดภัย

ปัญหา พบว่า การใกล้เคียงประณีประนอมใช้เวลานาน คณะกรรมการที่เข้าร่วมใกล้เคียงหลายคน กว่าจะพร้อมกันต้องเสียเวลารอนาน ยิ่งกว่านั้นเจ้าโคตรและคณะกรรมการที่ร่วมใกล้เคียงไม่มีค่าตอบแทน มีเพียงอาหารว่างและอาหารกลางวันเลี้ยงขอบคุณ ทำให้การดำเนินงานของคณะกรรมการไม่ราบรื่นขาดความพร้อม

2.1.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน การจัดงานมงคลต่างๆ ในหมู่บ้านเชียงใหม่จะต้องมีเจ้าโคตร ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ญาติผู้ใหญ่ในตระกูลมาเป็นเจ้าพิธีในงาน เช่น งานแต่งงาน งานบวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ และงานมงคลอื่นๆ ตามความเชื่อของกลุ่มไทลื้อบ้านเชียงใหม่ที่ได้สืบทอดจากปู่ย่าตายายรุ่นต่อรุ่น โดยเฉพาะงานแต่งงานถือว่าเป็นงานเริ่มต้นชีวิต การครองเรือนเจ้าโคตรจะให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงานแต่งงาน บวชนาค และพิธี ขึ้นบ้านใหม่ ชาวบ้านเชียงใหม่ให้ความสำคัญมากและถือปฏิบัติตามความเชื่ออย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะพิธีแต่งงานจะต้องมีเจ้าโคตรทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงมาเป็นเจ้าพิธีจัดงานแล้วเสร็จ เพราะเจ้าโคตรเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในพิธี กล่าวคือ ในวันสู่ขอเจ้าโคตรฝ่ายหญิงจะเป็นผู้กำหนดค่าสินสอดทองหมั้น รับขันขอกที่เจ้าโคตรฝ่ายชายมาสู่ขอ และในวันแต่งงานเจ้าโคตรจะเป็นเจ้าพิธีในการรับขันหมาก นับเงินสินสอดครบตามที่ตกลงกัน หลังจากทำพิธีบายศรีสู่ขวัญคู่บ่าวสาวเสร็จ เจ้าโคตรฝ่ายหญิงจะต้องผูกข้อมือฝ่ายชายเป็นการผูกข้อมือรับแขกเข้าบ้านตามประเพณีที่สืบทอดกันมา การผูกข้อมือรับเขยนิยมเรียงตามลำดับความอาวุโสเริ่มจากผู้อาวุโสสูงสุดลดลงตามลำดับ เสร็จพิธีผูกข้อมือทั้งสองฝ่าย จะเป็นพิธีขอขมาผู้ใหญ่หรือเจ้าโคตร จากนั้นเป็นการอบรมสั่งสอนคู่บ่าวสาวเกี่ยวกับการครองเรือนแล้วส่งเจ้าบ่าวเข้าห้องหอเป็นเสร็จบทบาทหน้าที่ของเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธี

ปัญหา พบว่า การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรกลุ่มไทลื้อในการเป็นเจ้าพิธีในงานปัจจุบันลดน้อยลง อันเกิดจากค่านิยมของคนรุ่นใหม่ ในพิธีแต่งงานนิยมเชิญนักการเมืองที่เป็นคนถิ่นอื่น ไม่ใช่เจ้าโคตรมาเป็นประธานในงานพิธี โดยจะได้รับเชิญกล่าวคำอวยพรสั่งสอนคู่แต่งงาน ยิ่งกว่านั้นการจัดงานยังนิยมจัดที่โรงแรมเป็นการฉลองสมรส ขั้นตอนการสมมา เจ้าโคตรหายไปเน้นการนัดทานการและงานเลี้ยง

2.1.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อบ้านเชียงใหม่ยังสืบทอดประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสานอย่างต่อเนื่องได้ถือปฏิบัติสืบสานตามความเชื่ออย่างเหมาะสมตามยุคสมัย เช่น ประเพณีบุญเบิกบ้าน (บุญซำฮะ) ประเพณีบุญข้าวจี่จัดขึ้นทุก

ปีและมีการพัฒนาการจัดกิจกรรมให้เป็นจุดสนใจของชาวพุทธ ชาวไทย ชาวต่างชาติ และนักท่องเที่ยวโดยทำปั้นข้าวจีให้ใหญ่ขึ้น เพื่อเป็นเอกลักษณ์และเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวบ้านเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ในงานนี้จะมีการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน โดยมีเจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสในหมู่บ้านมาร่วมเป็นเจ้าพิธีในงานอย่างมากมาย และเจ้าโคตรซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านยังเป็นผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบุญข้าวจี เพื่อให้ลูกหลานและผู้สนใจได้รับฟังตลอดจนมีความสนใจที่จะสืบสานให้เป็นประเพณีและเป็นเอกลักษณ์ของบ้านเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดไป

ปัญหา พบว่า การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้านมีค่าตอบแทนน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นงานการกุศล เสียเวลานาน ไม่เกิดรายได้ โดยเฉพาะการเตรียมงานบุญประเพณีข้าวจีกว่าจะแล้วเสร็จใช้เวลาหลายวัน แต่ทำงานเต็มเวลาอันเกิดจากความภาคภูมิที่มีโอกาสได้ใช้ ภูมิปัญญานานที่มีครั้ง แต่ปราชญ์ชาวบ้านนับวันจะหมดไป เพราะคนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะสืบทอดเนื่องมาจากไม่มีค่าตอบแทน

2.2 กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

2.2.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

พบว่า การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากย่อมมีสิ่งที่ทำให้เกิดปัญหา ตกลงกันไม่ได้ เช่น ลักขโมย ชู้สาว หย่าร้าง ทะเลาะวิวาท แบ่งปันมรดกไม่ลงตัว หมิ่นประมาท เบียดเบียนเอาเปรียบล้ำเขตที่ทำกินหรือที่ดิน ซึ่งปัญหาดังกล่าวมักเกิดขึ้นในสังคมชาวอีสานทั่วไป จำเป็นต้องมีการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การระงับข้อพิพาทของในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านกุดหว้า กรณีสามีภรรยามีปัญหาครอบครัวตกลงกันไม่ได้จะต้องปรึกษาพ่อแม่แม่ ล่าม เพื่อระงับข้อพิพาท การระงับข้อพิพาทกรณีสามี-ภรรยา ทะเลาะกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันเกิดปัญหาการขัดแย้งต่างฝ่ายต่างไม่ยอมรับ ซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดอุปสรรคในการดำเนินชีวิตครอบครัวไม่เป็นไปตามคาคาหมายของญาติพี่น้องหรือคนรอบข้าง จำเป็นต้องมีการไกล่เกลี่ยเพื่อหาข้อยุติโดยบุคคลที่เป็นกลางมาช่วยไกล่เกลี่ยและประนีประนอมเพื่อสร้างความปรองดอง บุคคลดังกล่าวคือพ่อแม่-แม่ ล่ามจะต้องทำหน้าที่เป็นตุลาการ และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการตัดสินคดีความที่เกิดขึ้นระหว่างสามี-ภรรยาให้จบลงด้วยดี ซึ่งพ่อแม่-แม่ ล่ามจะให้ความยุติธรรมทั้งสองฝ่าย โดยพ่อแม่จะเชิญสามี-ภรรยาไปสอบถามทีละคน แล้วจึงจะสรุปความเพื่อไกล่เกลี่ยประนีประนอมคืนดีกัน ไม่หย่าร้าง โดยใช้ภูมิปัญญาในการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท

วิธีการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรชาวไทยใกล้เคียงเพื่อระงับข้อพิพาท โดยใช้วิธีบอกกล่าวตักเตือนเปรียบเทียบคุณงามความดี การปฏิบัติหน้าที่ดีและวิธีแก้ไขส่วนบกพร่องของตนเองทั้งสองฝ่าย แต่จะไม่อบรมพร้อมกันเพื่อป้องกันความรุนแรง และจะได้ความจริงจากทั้งสองฝ่าย แล้วนำมาแก้ปัญหาเพื่อให้สามี-ภรรยายอมรับซึ่งกันและกัน สุดท้ายให้คู่สามี-ภรรยาขอสมมาพอล่าม-แม่ล่าม เป็นการขอโทษสารภาพความผิดที่ได้ละเมิดคำสั่งสอนอบรมและรับปากพอล่าม-แม่ล่ามว่าจะไม่ทำเช่นนี้อีกจะเป็นคนดีของสังคมตลอดไป

ปัญหา พบว่า การใกล้เคียงประนีประนอมใช้เวลาานเพราะต้องใช้เวลาหาสาเหตุคนละวันเวลาไม่พร้อมกัน สามีภรรยาคู่กรณีไม่ใช่บุตรของพอล่ามแม่ล่าม แต่ต้องให้ความรักความอบอุ่นเสมือนบุตรตนเอง ยิ่งกว่านั้นไม่มีค่าตอบแทน

2.2.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าได้สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อและพิธีกรรม งานมงคลที่จัดขึ้นในชุมชนจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันยังถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น การเลือกพอล่าม-แม่ล่ามมาเป็นล่ามในการติดต่อกับญาติฝ่ายเจ้าสาว เพื่อจะดำเนินการจัดพิธีแต่งงานให้กับคู่บ่าว-สาว ซึ่งพอล่าม-แม่ล่ามจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญกับประเพณีการแต่งงาน นับจากเริ่มต้นจัดให้มีการทาบทามสู่ขอ แต่งงาน และใช้ชีวิตร่วมกันหรือตลอดไป

พอล่าม-แม่ล่ามเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญในสังคมชาวผู้ไทย เป็นผู้คอยดูแลแนะนำลูกล่ามหรือผู้ที่จะมาเป็นขะใหม่ ทั้งก่อนแต่งงาน ระหว่างจัดพิธี และหลังจัดงานแต่งงานแล้ว วันแต่งงานจะมีพิธีมอบตัวเจ้าบ่าวเป็นลูกของพอล่ามแม่ล่าม ซึ่งได้มาจากก่อนแต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะเป็นคนเลือกโดยผ่านความเห็นชอบจากฝ่ายหญิงตามประเพณีของชาวผู้ไทย ผู้ที่มาเป็นลูกขะจะต้องมีพอล่าม-แม่ล่ามดูแลความประพฤติแทนพ่อแม่จริง บุคคลที่จะมาทำหน้าที่นี้จะต้องเป็นคนดี ตามที่บรรพบุรุษชาวผู้ไทยกำหนดไว้ เช่น ไม่ดื่มเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่มากชู้หลายเมีย ไม่เป็นหม้ายหรือต้องเคยแต่งงานเพียงครั้งเดียว เป็นคนดีเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ไม่เคยสร้างชื่อเสียงเสียมาสู่วงศ์ตระกูลของตนและวงศ์ตระกูลของภรรยา ยิ่งกว่านั้นพอล่าม-แม่ล่ามจะต้องเป็นบุคคลที่สามารถอบรมสั่งสอนให้ลูกล่ามเป็นคนดีสามารถดำเนินชีวิตคู่เป็นสามีที่ดีของภรรยาและเป็นพ่อที่ดีของลูกตลอดไป

2.2.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

พ่อล่ำ-แม่ล่ำเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญในสังคมชาวผู้ไทย เป็นผู้คอยดูแลแนะนำลูกล่ำหรือผู้ที่จะมาเป็นเขยใหม่ ทั้งก่อนแต่งงาน ระหว่างจัดพิธี และหลังจัดงานแต่งงานแล้ว วันแต่งงานจะมีพิธีมอบตัวเจ้าบ่าวเป็นลูกของพ่อล่ำแม่ล่ำ ซึ่งได้มาจากก่อนแต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะเป็นคนเลือกโดยผ่านความเห็นชอบจากฝ่ายหญิงตามประเพณีของชาวผู้ไทย ผู้ที่มาเป็นลูกเขยจะต้องมีพ่อล่ำ-แม่ล่ำดูแลความประพฤติแทนพ่อแม่จริง บุคคลที่จะมาทำหน้าที่นี้จะต้องเป็นคนดี ตามที่บรรพบุรุษชาวผู้ไทยกำหนดไว้ เช่น ไม่ดื่มเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่มากู้หลายเมีย ไม่เป็นหม้ายหรือต้องเคยแต่งงานเพียงครั้งเดียว เป็นคนดีเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ไม่เคยสร้างความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูลของตนและวงศ์ตระกูลของภรรยา ยิ่งกว่านั้นพ่อล่ำ-แม่ล่ำจะต้องเป็นบุคคลที่สามารถอบรมสั่งสอนให้ลูกล่ำเป็นคนดีสามารถดำเนินชีวิตคู่เป็นสามีที่ดีของภรรยาและเป็นพ่อที่ดีของลูกตลอดไป

ปัญหา พบว่า ชาวผู้ไทยบ้านกุดหว้าได้สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อและพิธีกรรม งานมงคลที่จัดขึ้นในชุมชนจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันยังถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น การเลือกพ่อล่ำ-แม่ล่ำมาเป็นล่ำในการติดต่อกับญาติฝ่ายเจ้าสาว เพื่อจะดำเนินการจัดพิธีแต่งงานให้กับคู่บ่าว-สาว ซึ่งพ่อล่ำ-แม่ล่ำจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญกับประเพณีการแต่งงาน นับจากเริ่มต้นจัดให้มีการทาบหม่าสู่ขอ แต่งงาน และใช้ชีวิตร่วมกันหรือตลอดไป

2.3 กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

2.3.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

กรณีพิพาทระหว่างสามี-ภรรยาที่มีปัญหาทะเลาะกันอันเกิดจากการอบรมสั่งสอนลูกไม่ได้ตั้งเป้าหมาย อาทิ ลูกหนีเรียนไปอยู่กับเพื่อนรวมกลุ่มกันสูบบุหรี่ ยาเสพติด กว่าจะรู้ลูกไม่มีสิทธิ์สอบตำรวจจับข้อหาเมียเสพติดไว้ในครอบครอง แจ้งความไปยังโรงเรียนและผู้ปกครองตามลำดับ ทำให้พ่อ-แม่ทะเลาะกันต่างฝ่ายต่างตำหนิซึ่งกันและกันว่าละเลยหน้าที่ไม่ดูแลลูกจนที่สุดสามี-ภรรยาขอหย่าร้างกันเพราะสาเหตุดังกล่าว ฝ่ายภรรยาซึ่งเป็นแม่ของลูกจึงได้ไปพบพ่อ-แม่ของฝ่ายสามีเพื่อแจ้งให้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายหรือเจ้าโคตรจึงต้องเข้ามาไกล่เกลี่ยเพื่อประนีประนอมสามี-ภรรยาให้เข้าใจกันโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยวิธีการเชิญเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายมาคุยกันที่บ้านฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นบ้านของสามี-ภรรยาคู่กรณี และเชิญผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นฝ่ายปกครองมาเป็นประธานในการไกล่เกลี่ยเริ่มต้นด้วยประธานเปิดประเด็นคำถามสาเหตุของปัญหาครั้งนี้ โดยให้

คู่กรณีพูดทีละคนต่อหน้าเจ้าโคตรทั้งสองฝ่าย เจ้าโคตรหรือผู้ที่เข้าร่วมการไกล่เกลี่ยจะสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตรในการเจรจา เป็นผู้นำโน้มน้าวเสนอแนะหรือพยายามนำทางให้คู่กรณีพบทางออกของปัญหาจนเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย และสามารถตกลงกันได้ด้วยดี

เจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายเห็นด้วยและมอบให้ประธานในพิธีกล่าวสรุปการเจรจาไกล่เกลี่ย ซึ่งจะต้องมีการปรับไหมทั้งสองฝ่าย โดยให้สามี-ภรรยาแยกชั้นขอขมา (ขมา) ให้เจ้าโคตร บอกกล่าวตักเตือนไม่ให้มีเหตุการณ์แบบนี้เกิดขึ้นอีก ต้องช่วยกันอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูลูกให้เป็นคนดีช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตลอดไป

ปัจจุบันชาวกะเลิงคนรุ่นใหม่ได้เรียนหนังสือมีโอกาสได้ไปศึกษาต่อในระดับสูงซึ่งอยู่นอกพื้นที่ประกอบกับการคมนาคมไปมาสะดวก ชาวกะเลิงหลายคนก็เดินทางไปหางานทำในกรุงเทพมหานคร หรือต่างจังหวัดในภาคอื่นได้แต่งงานกับคนกลุ่มอื่น หลังจากอยู่กินกันมาไม่นานก็หย่าร้างกันไป โดยพ่อ-แม่ ญาติผู้ใหญ่ไม่รู้ไม่เห็นซึ่งคู่สามี-ภรรยา อาจไปจดทะเบียนสมรสหรือไม่จดทะเบียนก็ได้ กรณีคู่ที่จดทะเบียนสมรสเมื่อจะหย่าร้างก็ไปจดทะเบียนหย่าแล้วแยกทางกันไป ลูกที่เกิดมาจะนำมาฝากไว้กับพ่อ-แม่ ตัวเองไปรับจ้างทำงานส่งเงินมาให้ลูก หลายครอบครัวที่เกิดปัญหาสังคมลูกหนีเรียน ตัดยาเสพติด และปัญหาอื่นๆ อีกหลายอย่าง

2.3.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน การประกอบพิธีมงคล ได้แก่ พิธีเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีแต่งงาน พิธีบวช พิธีขึ้นบ้านใหม่ และพิธีเกี่ยวกับประเพณีเทศกาลที่จัดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะ พิธีแต่งงาน เจ้าโคตรผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญมากสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง หรืออาจกล่าวได้ว่าเจ้าโคตรมีบทบาทมากกว่ากฎหมายตั้งคำโบราณของชาวกะเลิงที่นิยมกล่าวเสมอว่า “พีเกิน 3 น้องเกิน 2 ส่วนน้องสุดท้องพ่อให้อีก 2 ส่วน” หมายความว่า การแบ่งปันมรดกตามประเพณีของชาวกะเลิงนั้นต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อโดยเคร่งครัด และยังพบว่า บุคคลที่จะเป็นเจ้าพิธีในงานแต่งงานต้องเป็นอาวุโสสูงสุดของตระกูล พิธีสูขอโดยฝ่ายชายจะให้ล่ามมาขอขมา เจ้าโคตรของฝ่ายหญิงซึ่งจะมานั่งเป็นเจ้าพิธีเพื่อรับขันขอหรือขันขอขมาตามประเพณี ผู้เป็นล่าม ของฝ่ายชายจะต้องจัดขันขอขมา 1 ขัน ประกอบด้วย ดอกไม้ เทียนคู่ เหล้าขาว 1 ขวด (ดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่) ไข่เทียนเหลือง ดอกไม้ไข่ใบกระดังงา และเงินไขคำปาก 12 บาท ตามธรรมเนียมซึ่งล่ามจะต้องนำมามอบให้เจ้าโคตรซึ่งเป็นเจ้าพิธีในงานก่อนจะมอบขันขอขมา ล่ามจะต้องกล่าวคำขอเป็นภาษากะเลิง ความว่า “มีอันนี้เป็นมีอัน

สรรว้นชอบ มือประกอบวันงาม คือเจ้าโคตรเจ้าตาให้กระบาททั้งสองมาขอ (บอกชื่อเจ้าสาวที่จะสู่ขอ) อยากรเป็นแหผืนกว้าง อยากรเป็นน่องผืนยาว อยากรกินปลายห่มถั่ว อยากรกินกล้วยห่มหวี”

2.3.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ชาวกะเลิงกุดแสดยังมีการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการนำวัวควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบนเทือกเขาภูพานในช่วงฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงฤดูทำนาไม่มีพื้นที่เลี้ยงวัวควายช่วงประมาณเดือนมิถุนายนเป็นต้นไปเป็นระยะเวลาประมาณ 6 เดือน ชาวนาที่เป็นผู้ชายจะพาลูกหลานที่เป็นผู้ชายช่วยกันอพยพวัวควายขึ้นไปเลี้ยงในป่าบนเทือกเขา ซึ่งต้องสร้างกระท่อมไว้สำหรับเป็นที่พัก เรียกว่า “ทับ” หรือ “ทับควาย” ในอดีตกระท่อมจะมุงหลังคาด้วยไม้ไผ่หรือหญ้า ซึ่งหาได้บนภูเขา ปัจจุบันสามารถนำรถยนต์ขออนุญาตขึ้นแข็งแรง เช่น สังกะสี กระเบื้อง และวัสดุอุปกรณ์ สมัยใหม่ขึ้นไปสร้างให้มั่นคงยิ่งขึ้น

การดำเนินชีวิตอยู่ในป่าเป็นเวลานาน แต่ละครอบครัวจะต้องเตรียมอาหารเครื่องใช้ เช่น ข้าวสารในอดีตจะเป็นข้าวเหนียว ปัจจุบันมีทั้งข้าวสารเหนียวและข้าวเจ้า พร้อมอุปกรณ์สำหรับนั่งหรือหุงข้าว เครื่องนอน มีด เสียม จอบ อาวุธยิงสัตว์ กับดักสัตว์ เมล็ดพันธุ์พืชผักสวนครัว เกลือ พริก และเกลือสำหรับให้วัวควายกิน

การใช้ชีวิตร่วมกันในป่าหรือ “ทับควาย” เป็นการใช้ชีวิตร่วมกันของผู้ชายต่างวัย “ทับควาย” จึงเปรียบเสมือนแหล่งเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาของความเป็นผู้นำในอนาคต กิจกรรมส่วนใหญ่เน้นการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เช่น การทำเครื่องมือดักสัตว์ ศิลปหัตถกรรมจากไม้ไผ่ การเก็บของป่า การกำหนดและจดจำทิศทาง การทำเครื่องมือการเกษตร การสนสหายควาย การประกอบอาหารที่ได้จากป่าและพิธีกรรมเกี่ยวกับ ความเชื่อ ได้แก่ การพูดกับผี การถวายของหวาน (กล้วย) การถวายอาหารก่อนรับประทานทุกครั้ง เพื่อให้ผีคุ้มครองและไม่มาทำร้ายตามความเชื่อ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวกะเลิง

ปัจจุบันปราชญ์ชาวกะเลิงยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรมจากไม้ไผ่ ได้แก่ การสานกระติบข้านับเป็นศิลปะขียนิยมของชาวกะเลิง บ้านกุดแสด ทุกคนที่เป็นสมาชิกทับควายแต่ละทับจะต้องสานกระติบข้านได้ยิ่งกว่านั้นแต่ละทับจะต้องนำกระติบข้านมาทำบุญถวายพระในช่วงเทศกาลออกพรรษาหลังจากที่นำวัวควายกลับมาสู่พื้นล่าง โดยนำกระติบข้านมารวมกันทำเป็นต้นดอกไม้ เรียกว่า “ต้นกระติบข้าน” นำไปถวายพระสงฆ์ที่วัด เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

อภิปรายผล

1. ประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

1.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

ผลการวิจัย พบว่า เจ้าโคตรเป็นบุคคลสำคัญในแต่ละตระกูล เป็นผู้อาวุโสสูงสุด มีคุณธรรม จริยธรรม เฉลียวฉลาด ซื่อสัตย์ ไม่ลำเอียง เป็นที่ปรึกษาแนะแนวทางในการประกอบอาชีพ การทำนาหากินช่วยแก้ปัญหาให้ความเป็นธรรมแก่ทุกคนด้วยความจริงใจ และเป็นผู้ประสานประโยชน์เมื่อตัดสินชี้ขาดปัญหาที่เกิดขึ้นทุกคนยอมรับจบลงด้วยดี ไม่อาฆาตล้างแค้นภายหลัง ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน อันเกิดจากการใช้ภูมิปัญญาของเจ้าโคตร ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรสามารถนำมาใช้ในการระงับข้อพิพาท การเป็นเจ้าพิธีในงาน และเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ตามความจำเป็นพื้นฐานของสังคม ทุกคนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน ได้อย่างเป็นสุข

ผู้วิจัยค้นพบว่า การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง มีความเป็นกลางให้ความเป็นธรรมในการไกล่เกลี่ย เช่น กรณีการระงับข้อพิพาทสามี-ภรรยา จนทั้งคู่ตกลงกันได้เข้าใจซึ่งกันและกัน เจ้าโคตรยังให้การอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันมีผลคุณค่าสอนสามีภรรยา ซึ่งเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นฐานของชาวอีสาน

สอดคล้องกับ นิคม กองเพชร (2553 : 150-151) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพ่อล้าม ความปรองดองพื้นฐานในชีวิตสมรสของชาวผู้ไทย พบว่า พ่อล้ามมีบทบาทสำคัญในการสร้างความปรองดองในชีวิตสมรสของชาวผู้ไทย ช่วยแก้ปัญหาไกล่เกลี่ยเปรียบเสมือนตุลากรในศาล เป็นการสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

1.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

ผลการวิจัย พบว่า การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงานมีมายาวนานจากอดีต เช่น งานแต่งงาน เริ่มจากการทำพิธีสู่ขอสะใภ้ จะมีเจ้าโคตรที่อาวุโสสูงสุดของฝ่ายชายเป็นตัวแทนกล่าวเจรจาสู่ขอผู้จะเป็นสะใภ้จากเจ้าโคตรฝ่ายหญิง ส่วนเจ้าพิธีฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่าย

กำหนดสินสอดทองหมั้นตัวแทนทั้งสองฝ่ายจะพุดคุยเจรจาจนสามารถตกลงกันได้ ผู้ทำหน้าที่เจรจากันเรียกว่า เจ้าพิธีในงาน

ปัจจุบัน พบว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรมากขึ้น เช่น เป็นพิธีกรในงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานรับตำแหน่งใหม่ งานบวชนาค งานศพ งานวันเกิด และงานบุญประเพณีตามเทศกาลที่ชุมชนจัดขึ้น ส่วนใหญ่ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล นายองค์การบริหารส่วนตำบล หรือ คณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นเจ้าพิธีในการดำเนินการ ส่วนเจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสจะเป็นผู้มาร่วมพิธีในงาน ทั้งนี้การลำดับขั้นตอนพิธีการอยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาเจ้าโคตรโดยมีผู้อาวุโสให้คำปรึกษา เพื่อให้งานพิธีต่างๆ มีความเป็นเอกลักษณ์ตามภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมของชาวอีสาน

ผู้วิจัยค้นพบว่า การจัดพิธีในเทศกาลงานบุญประเพณีหรืองานประเพณีตามโอกาส เช่น งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ และงานแต่งงาน ผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าพิธีหรือเป็นพิธีกรส่วนใหญ่จะเป็น ผู้นำชุมชน อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านหรือบุคคลที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าภาพ ส่วนเจ้าโคตรจะเป็นแขกผู้ใหญ่ที่มาร่วมงานยังได้รับความเคารพนับถือจากเจ้าภาพ โดยจัดที่รับรองอย่างเหมาะสม ดังที่เคยปฏิบัติมาซึ่งได้สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น

สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ของมาลินอสกี (Malinowski. 1884-1942) ได้นำเสนอแนวคิดหลักของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ คือ การเน้นที่วัฒนธรรมในการทำหน้าที่สนองความต้องการต่อความจำเป็นของปัจเจกบุคคล โดยวัฒนธรรมได้เติบโตมาจากความต้องการต่อความจำเป็น 3 ด้านของมนุษย์ คือ 1) ความต้องการด้านความจำเป็นพื้นฐาน ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน การเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ เป็นต้น 2) ความต้องการด้านสังคม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการร่วมมือทางสังคม เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐาน เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร การป้องกันภัย การผลิตสินค้า การบริหาร และการควบคุมทางสังคม 3) ความต้องการทางด้านจิตใจ คือ ความต้องการของมนุษย์เพื่อความมั่นคงด้านจิตใจ เช่น ความต้องการสงบทางใจ ความกลมกลืนกันทางสังคม และเป้าหมายชีวิต ระบบสังคมที่สนองความต้องการดังกล่าว ได้แก่ ความรู้ กฎหมาย ศาสนา นิยายปรัมปรา ศิลปะ และเวทมนต์คาถา ซึ่งเชื่อว่าเวทมนต์คาถาจะทำให้คนรู้สึกอบอุ่นใจ เกิดความมั่นใจ มีกำลังในการดำเนินชีวิตมากขึ้น

และยังสอดคล้องกับ อรทัย ศรีทองธรรม (2539 : 237-248) ได้ศึกษาวัฒนธรรมความเชื่อของหมู่บ้านภาคอีสานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า การปฏิบัติตามความเชื่อเกี่ยวกับผี

และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำพิธีด้วยความเคารพ ห้ามลบหลู่ เพราะเชื่อว่า ผี นางไม้ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเทพารักษ์สามารถบันดาลทุกข์สุขปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายหนีไป และช่วยปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้าน ให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข

1.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ผลการวิจัย พบว่า เจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสของชาวอีสานส่วนใหญ่เป็นผู้มีภูมิปัญญา อันเกิดจากการเรียนรู้สืบทอดจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น ได้แก่ ปราชญ์ด้านการประกอบพิธีกรรม เกี่ยวกับความเชื่อ เช่น หมอธรรม หมอสูตร หมอพราหมณ์ และกระจำ (เฒ่าจำเป็นผู้นำในพิธี เลี้ยงผีบ้าน ผีปู่ตา) หมอสูตร หมอพราหมณ์เป็นผู้นำด้านศาสนา ปราชญ์ด้านจักสานเป็นผู้สืบทอดถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน อุปกรณ์ทำนา ปราชญ์ด้านทอผ้าส่วนใหญ่ เป็นผู้หญิงสืบทอดถ่ายทอดด้านการทอผ้าเครื่องนุ่งห่ม และยังมีปราชญ์ด้านการรักษาสุขภาพด้าน สมุนไพร หมอเป่า หมอน้ำมันต์ และหมอเหยา ตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์

ผู้วิจัยค้นพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นครูภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีความรอบรู้ สามารถนำมาถ่ายทอดให้ลูกหลานรุ่นต่อรุ่นได้สืบทอดกัน เช่น ประเพณีฮีตสิบสอง ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว ปลุกบ้าน การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ การจักสาน และปราชญ์ด้านอาชีพอื่นๆ โดยมีการถ่ายทอดให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม เน้นความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มตน สามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นผู้นำชุมชนได้อย่างมั่นใจ

สอดคล้องกับ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยวิลเลียม เจ เพอร์รี่ และริเวอร์ตส์ ชาวอังกฤษ มีความเห็นว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้จากปัจจัยต่างๆ ที่เป็นตัวกระตุ้นผลักดันให้มนุษย์มีการอพยพย้ายถิ่น และนำความเชื่อประเพณีวัฒนธรรมติดตัวไป เผยแพร่ในชุมชนหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมจนเป็นที่ยอมรับของ สังคมนั้น และยังสอดคล้องกับ ชัยสุรา ขมะวรรณ (2537 : 90-94) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์ วัฒนธรรมบริโภคตามแนวคิดของเรมอนด์ วิลเลียม พบว่า สังคมและวิถีทางวัฒนธรรม บุคคล กระบวนการพื้นฟูวัตถุต่างๆ มีความสัมพันธ์กัน โดยการผลิตซ้ำ เลียนแบบ จำลอง การปั้น การพิมพ์ การคัดลอก เพื่อการจำหน่าย เป็นการสืบทอดอนุรักษ์การฟื้นฟูสร้างสรรค์ความ หลากหลาย และเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมทางวัตถุทั้งทางศักยภาพ ความหมายและให้เกิด มูลค่าเพิ่มแก่วัฒนธรรมของสังคม

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

2.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

ผลการวิจัย พบว่า ปัจจุบันการระงับข้อพิพาทของกลุ่มไทยลาวบ้านเชียงใหม่ กรณีสามีภรรยาส่วนใหญ่จะตกลงกันเองโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ กรณีคู่สาวของกลุ่มกะเลิง บ้านกุดแฮด ยังนิยมให้เจ้าโคตรไกล่เกลี่ยประนีประนอม และตกลงกันในชุมชน ส่วนกลุ่มผู้ไทยบ้านกุดหัวกรณีสามี-ภรรยา ยังนิยมการไกล่เกลี่ยจากพ่อล่อม-แม่ล่อม การหย่าร้างมีน้อยที่สุดเพราะชาวผู้ไทยบ้านกุดหัว ยังสืบทอดวัฒนธรรมความเชื่อเคารพผู้อาวุโส เจ้าโคตรหรือปฏิบัติตามคำสอนของพ่อล่อม-แม่ล่อม อย่างเคร่งครัด

ผู้วิจัยค้นพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มยังมีการไกล่เกลี่ยประนีประนอม กรณีทะเลาะวิวาท โดยมีผู้อาวุโสหรือเจ้าโคตรเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ย กรณีสามี-ภรรยา จะตกลงกันได้ชุมชน กรณีทะเลาะวิวาทที่ยุ่งยาก ตกลงกันไม่ได้ คือ กรณีทรัพย์มรดก และยังพบว่า แม้คดีจะถึงชั้นศาล ยังได้รับคำแนะนำจากชั้นศาลให้ไกล่เกลี่ยประนีประนอม โดยมีเจ้าโคตรทั้ง 2 ฝ่าย มาร่วมในการไกล่เกลี่ยเป็นคนกลางช่วยตัดสินให้ความเป็นธรรมทั้งสองฝ่าย

สอดคล้องกับ นิคม กองเพชร (2553 : 150-151) ได้วิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพ่อล่อม-แม่ล่อม พบว่า บทบาทของพ่อล่อม-แม่ล่อมในการสร้างความผูกพันการครองรักครองเรือนของคู่สามีภรรยา ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น กรณีคู่สามีภรรยาทะเลาะกันช่วยไกล่เกลี่ยประนีประนอมไม่ให้เกิดการหย่าร้าง อาจกล่าวได้ว่า พ่อล่อม-แม่ล่อมเหมือนตุลาการในศาล และยังเป็นพ่อแม่คนที่สองของลูกล่อมที่คอยอบรมสั่งสอนสร้างความสัมพันธ์ภาพในครอบครัว

2.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

ผลการวิจัย พบว่า ปัจจุบันการเป็นเจ้าพิธีในงานนิยมใช้คำว่า “พิธีกร” ซึ่งจะเป็นบุคคลที่ลำดับขั้นตอนในงาน และยังทำหน้าที่กล่าวต้อนรับแขกที่มาร่วมงาน ตลอดจนกล่าวขอบคุณผู้มาร่วมงาน ผู้ที่ทำหน้าที่พิธีกรหรือเป็นเจ้าพิธีในงานส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำชุมชน โดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้าน จะต้องอยู่ในงานจนแล้วเสร็จและยังทำหน้าที่ให้คำปรึกษาช่วยแก้ปัญหาในการจัดงาน เช่น ปัญหาการจราจร สถานที่จอดรถ การให้บริการด้านต่างๆ เพื่อให้การจัดงานสำเร็จด้วยดี

ผู้วิจัยค้นพบว่า การเป็นเจ้าพิธีในงาน ในอดีตจะเป็นผู้อาวุโสหรือเจ้าโคตรเป็นเจ้าพิธีในการลำดับขั้นตอน การประกอบพิธีกรรม และให้คำปรึกษาแนะนำในการจัดงาน ปัจจุบันผู้

อาวุโสจะร่วมเป็นเจ้าพิธี ส่วนผู้ดำเนินการจะเป็นผู้นำชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ที่ทำหน้าที่พิธีกร และได้รับการถ่ายทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่น

สอดคล้องกับ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยฟรานส์ โบแอส (Frang Boas) อธิบายว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจะมีการแพร่กระจายทุกทิศทุกทาง จากจุดกำเนิดวัฒนธรรมออกไปได้ไกลที่สุด จุดกำเนิดหรือจุดศูนย์กลางจะมีอายุเก่าแก่ที่สุด โดยมีองค์ประกอบของวัฒนธรรม 3 ด้าน คือ 1) ลักษณะทางวัฒนธรรม 2) หน่วยรวมวัฒนธรรม และ 3) เขตวัฒนธรรม และทฤษฎีนี้ยังเชื่อว่าสังคมแต่ละสังคมมีลักษณะเฉพาะตัวเอง ปัจจัยใด ปัจจัยหนึ่งเป็นตัวกำหนดให้เกิดลักษณะบางอย่างไม่ได้

2.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ผลการวิจัย พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านหรือบุคคลที่มีภูมิปัญญาพื้นบ้านอันเกิดจากการเรียนรู้และได้สืบทอดจากบรรพบุรุษส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโสหรือเจ้าโคตรมีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ เช่น หมอยา หมอสู่วัชฎ หมอตำแย หมอสมุนไพร การจักสาน ทอเสื่อ ทอผ้า และการถนอมอาหาร เป็นต้น ปัจจุบันบุคคลที่มีความรู้ความสามารถดังกล่าว ยังมีบทบาทสำคัญโดยได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาในบทบาทของผู้นำชุมชน สร้างประโยชน์ให้ชุมชนโดยการเผยแพร่ความรู้ให้คนในชุมชนผู้สนใจได้เรียนรู้และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ผู้วิจัยค้นพบว่า การเป็นปราชญ์ชาวบ้านในบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน ขาดขวัญ กำลังใจไม่มีค่าตอบแทน มีเพียงการต้อนรับ อาหาร และกล่าวขอบคุณ หรือมีของฝากของที่ระลึก หรือเกียรติบัตรที่แสดงสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงการมีน้ำใจในการให้ความรู้แก่ชุมชน หากบุคคลดังกล่าวหมดวาระการเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านหรือผู้นำชุมชน การทำหน้าที่ปราชญ์ชาวบ้านไปให้ความรู้ต่อสังคม และสัญลักษณ์ต่างๆ อาจจะหมดไปจากชุมชนชาวอีสาน

สอดคล้องกับ พจนานถ กริ่งไกร (2545 : 66-72) ได้ศึกษาบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม กรณีองค์การบริหารส่วนตำบลโป่งงาม อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย พบว่า กระบวนการให้ความรู้ ต้องให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมทุกด้าน เช่น การเงิน การประสานงานกับชุมชน หรือหน่วยงานนอกชุมชน ประชาสัมพันธ์กับชุมชนอื่น เพื่อจะได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม และประการสำคัญการจัดกิจกรรมจะต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนางานให้มีความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มตน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาในด้านสภาวะจิต คำสอนที่ปรากฏในคำอบรมสั่งสอนพื้นบ้านอีสาน ได้พบข้อที่นำศึกษาอีกหลายประการ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะนำไปเพื่อเผยแพร่ให้กับสังคมรับรู้ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ควรศึกษาการบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มตนสู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนเพื่อนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนตามความเหมาะสม

1.2 ผู้บริหารองค์กรทั้งภาครัฐและภาคชุมชน ควรศึกษาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในท้องถิ่นเพื่อนำมาบูรณาการกับบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน สามารถนำไปใช้ได้หลากหลาย

1.3 สถาบันการศึกษาทุกระดับในพื้นที่วิจัย ควรนำภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มตนมารวบรวมเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนหรือผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้และสืบทอดต่อไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำการวิจัยเนื้อหาคำสอนในแต่ละด้านของคำอบรมสั่งสอนพื้นบ้านอีสานที่วิจัย

2.2 ควรศึกษาเกี่ยวกับการเปรียบเทียบสำนวนของคำอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับความเหมือนความแตกต่าง และจุดเด่นของคำอบรมสั่งสอนพื้นบ้านอีสาน

2.3 ควรศึกษาผลการนำคำอบรมสั่งสอนคำสอนของอีสานไปประยุกต์ใช้ในประเด็นต่างๆว่าได้ผลอย่างไร เพื่อนำไปสู่การแก้ไขและปรับปรุง

2.4 ควรนำไปพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างคำอบรมสั่งสอนสำหรับเด็กที่สามารถจะถ่ายทอดด้วยวิธีการบอกเล่า การขับร้อง และการเล่น ให้เป็นมรดกทางภูมิปัญญา

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (n.d.). วัฒนธรรม. Retrieved from <https://www.deqp.go.th/news#tabE>
- กฤษณะ เรืองศรี. (2540). การอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่บ้านหนองตะไก่อ ตำบลหนองตะไก่อ อำเภอนองบุ นนาก จังหวัดนครราชสีมา. มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.
- กฤษณา วงษาสันต์. (2542). วิถีไทย. (เอ็ดดูเคชั่นเวิร์ดเวฟ, Ed.). กรุงเทพฯ.
- กวี วงศ์พุด. (2536). ภาวะผู้นำ (3rd ed.). กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี.
- กิตติรัช พงษ์สิทธิศักดิ์. (2540). การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในบุญยอธาตของไทยโย้ย บ้านเตื่อศรี คั่นไซย ตำบลเตื่อศรีคั่นไซย อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร. มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- กุลวิตรา กังคานนท์. (2531). นานาทศนะเกี่ยวกับ“ภูมิปัญญาท้องถิ่น.” วารสารการศึกษาแห่งชาติ, 24(2), 35–41.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2547). การคิดเชิงบูรณาการ. กรุงเทพฯ: ชัคเชสมิเดีย.
- คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. (2548). เอกสารประกอบการสอนวิชาวัฒนธรรมแ่งสกลนคร. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- ครุบ้านนอกดอทคอม. (2561). อาณาเขตประเทศไทย. Retrieved February 25, 2018, from <https://www.kroobannok.com/1697>
- ซัสตรา ชมะวรรณ. (2537). แนวความคิดของ เรย์มอนด์ วิลเลียมในวัฒนธรรมศึกษาและการวิเคราะห์ วัฒนธรรมบริโภค. วิทยานิพนธ์ สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จกกลณี ศรีจักรโคตรวิหวัส. (2550). การปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาในบริบทสังคมวัฒนธรรม อีสาน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2528). บทบาทหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.

- จุลสัน ทันอินทร์อาจ. (2534). การอพยพย้ายถิ่น : ศึกษากรณีบ้านภูพานทอง ตำบลสร้างค้อ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร. มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ชนิสภา ปานศิลา. (2554). การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการจัดสวัสดิการสังคมด้านสุขภาพของชมรมผู้สูงอายุในชุมชน จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชลิตา บัณทวงศ์. (2547). เกษตรกรรมยั่งยืน อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับปัญหาเกษตรกรและอัตลักษณ์ชาวนาไทย. นนทบุรี: คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน.
- ชอบ ดีสวนโคก. (2546). รายงานการวิจัยเรื่องเจ้าโคตร : การระงับความขัดแย้งในวัฒนธรรมอีสาน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชอบ ดีสวนโคก. (2547). เจ้าโคตรระบบอาวุโสอีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชาย โปธิสิตา. (2547). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เชื้อชาย โพธิ์กลิ่น. (2553). การพัฒนารูปแบบเครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันอาชญากรรมในภาคอีสาน. มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุสิตบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ณัฐพงศ์ พุดกล้า. (2554). หลิงหลังคลอด : การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ไทยลาวและไทยเขมรในภาคอีสาน. มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุสิตบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ดาร์ห์ สุดเตมีย์. (2535). บทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านในการระงับข้อพิพาท : กรณีศึกษาโครงการประណอมข้อพิพาทระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ถวิล เกสรราช. (2512). ประวัติผู้ไทย. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- ถวิล ทองสว่างรัตน์. (2527). ประเพณีในรอบปีของชาวผู้ไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ทรงคุณ จันทจร. (2549). การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ทรงคุณ จันทจร. (2553). การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่ม

ชาติพันธุ์กะเลิง. มหาสารคาม: คณะวัฒนธรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ทัศนีย์ บัวระพา. (2537). ความคิดเห็นของชาวบ้านชนบทอีสานที่มีต่อศาสนาและพระสงฆ์.

มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ธงทอง จันทรางศุ. (2552). ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2 (พ.ศ.2552 – 2561).

กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

ธรรมรส โชติคุณุช. (2519). มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิชเนศ.

ธวัช ปุณโณทก. (2528). ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวไทยพื้นบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธวัช ปุณโณทก. (2532). เที้ยวอีสาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิชเนศ.

ธันวา ใจเที่ยง. (2546). หมู่บ้านชาวนาปฏิวัติบนแผ่นดินอีสานตอนบน. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ธานี สามารถกิจ. (2546). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย :

กรณีศึกษา อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. ชลบุรี: วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหา

บัณฑิต. มหาวิทยาลัยบูรพา.

นิคม กองเพชร. (2533). บทบาทของพอล่าม : ความปรองดองพื้นฐานในชีวิตสมรสของชาวไทย.

มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุชะฎิบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

นิติธร วงศ์เย็น. (2550). การไกล่เกลี่ยพื้นสัมพันธ์ในคดีอาญา = Restorative Mediation. กรุงเทพฯ:

สำนักวิจัยข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม.

นิติ เอียวศรีวงศ์. (2536). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

นิตา ชูโต. (2548). การวิจัยเชิงคุณภาพ : Qualitative Research (3rd ed.). กรุงเทพฯ: พรินต์โพร.

บุญตา ส. ผาบมีชัย. (2547). กระบวนการว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท : ศึกษาเปรียบเทียบตาม

กฎหมายไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรม

หาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ผลิน ภูเจริญ. (2547). โครงการพระราชดำริศูนย์ศิลปาชีพบางไทร : รูปแบบจำลองการบูรณาการ
 ทูทางสังคมกับแนวในเชิงบริหารธุรกิจในการสร้างชุมชนเข้มแข็งแบบยั่งยืน. วารสารพัฒนบริหาร
 ศาสตร์, 44(3), 68–71.
- พระปลัดอนันต์ สนพะเนา. (2559). วัฒนธรรมข้าว : การสืบสานภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านความเชื่อ
 ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนอีสานใต้. มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุสิตบัณฑิต.
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พิชัย นิลทองคำ. (2546). ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง วิธีพิจารณาความอาญา พระ
 ธรรมนูญศาลยุติธรรม. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- ภูริชญา วัฒนรุ่ง. (2548). *หลักกฎหมายมหาชน = Principles of Public law* (4th ed.). กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี. (n.d.). ศิลปวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้. Retrieved August 16,
 2557, from <https://www.spu.ac.th/culture/>
- มานิตย์ จุมปา. (2548). การศึกษากฎหมายและตอบข้อสอบกฎหมาย (สำหรับผู้เริ่มต้น). กรุงเทพฯ:
 นิติธรรม.
- ยศ สันตสมบัติ. (2537). มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รัตนา โตสกุล และคณะ. (2548). เดินที่ละก้าว กินข้าวทีละคำ : ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของ
 ชุมชน. ขอนแก่น: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน สถาบันวิจัยและ
 พัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ลักขณา ฤชา. (2543). ภาวะผู้นำของกำนันและผู้ใหญ่บ้านต่อประสิทธิภาพการบริหารงานของ
 องค์การบริหารส่วนตำบล : กรณีศึกษา อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์
 รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ลัดดา พันสนอก. (2538). วัฒนธรรมชาวไทยเฝ้าบ้านอากาศ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร.
 สกลนคร: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสกลนคร.

- ศราวุธ แฝงสีคำ. (2542). ไทคร้ว : การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ศึกษากรณีบ้านดงสวนพัฒนา ตำบลนาทัน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์. มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศุภกิจ วงศ์วิวัฒน์นุกิจ. (2550). *พจนานุกรมศัพท์การวิจัยและสถิติ = Dictionary of research and statistics* (2nd ed.). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2543). ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- สมชาย วรรณลู. (2551). การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาของชาวอีสานในการระงับข้อพิพาททางสังคม. มหาสารคาม: วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุสิตบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สรวิศ ลิ้มปรางชี. (2552). สิทธิผู้บริโภค. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยการระงับข้อพิพาททางเลือก สำนักกระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2545). ทฤษฎีทางสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัมพันธ์ เตชะอริก. (2541). ชุมชนเข้มแข็ง : บทเรียนภาคปฏิบัติ. ขอนแก่น: คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.) ภาคอีสาน.
- สำนักงานศาลยุติธรรม. (2546). พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงพระราชบัญญัติให้นำวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงมาใช้บังคับในศาลจังหวัด. 2546: อตทยา มิเถินเนียม.
- สำนักกระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม. (2547). การปฏิบัติงานของอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.) : ปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ไข. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม.
- สิงห์ โพธิ์งาม. (2547). การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานการจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา. มหาสารคาม: การศึกษาค้นคว้าอิสระ การศึกษามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุทัศน์ กันทะมา. (2542). การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สุนทร สุรวาทกุล. (2531). การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวไทยที่พูดภาษาลาว กวย และ เขมร ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเกาะแก้ว อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์. (ฐานข้อมูล วิทยานิพนธ์ไทย, Ed.). กรุงเทพฯ.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2542). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- สุรจิตต์ จันทรสชา. (2543). เมืองมุกดาหารและจังหวัดมุกดาหาร. มุกดาหาร: สภาวัฒนธรรมจังหวัด มุกดาหาร.
- สุรัตน์ วรวงค์รัตน์. (2524). การศึกษาเชิงเปรียบเทียบและประเพณีวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยและลาว ไช้สกลนคร. สกลนคร: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูสกลนคร.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2540). เนมิตทุ่งกุลาร้องไห้. วารสารศึกษาศาสตร์ มมส, 2(1), 46–50.
- อรทัย ศรีทองธรรม. (2539). วัฒนธรรมความเชื่อของหมู่บ้านอีสานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน กรณีศึกษาหมู่บ้านในอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อลิศรา ศิริศรี. (2541). การนำวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณามาใช้ในการวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). ภูมิปัญญาอีสาน (2nd ed.). กรุงเทพฯ: อมรินทร์บุ๊คเซนเตอร์.
- อำเภอตอทคอม. (2561). อำเภอโพธิ์ชัย. Retrieved February 20, 2561, from <http://www.amphoe.com/viewsearch.php>
- Ashley, D. T. (1995). *Bureaucratic Barriers and Constraints to the Utilization of Indigenous Knowledge in Sustainable Agriculture in Sierra Leone*. Madison: The University of Wisconsin – Madison.
- Athanasaw, Y. A. (2001). Cross – functional Teams in the Public Sector : Team Characteristics and Team Member Knowledge, Skills and Ability Relationships to the Effectiveness of the Team. *Dissertation Abstracts International*, 2(3), 145–152.

bangkokbiznews. (2561). เทือกเขาภูพาน. Retrieved April 22, 2018, from

<http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/594773>

Black, G. (1989). *The Application of System Analysis to Government Operation*.

Washington D. C.: National Institute of Washington.

Cartledge, M. D. (1996). *Taxonomy of Educational : Human Ecology Indigenous Knowledge*. Florida: University of Florida.

Chambers, A. N. (1989). Some Relationships Between Cognitive Development Role – Taking Activity and Level of Moral Development. *Dissertation Abstracts International*, 3(3), 1475–A.

Cohen John M. and Norman T. (1989). *Uphofft. Participation Place in Rural Development*. New York: McGraw–Hill.

kuchinarai kalasin. (2018). แผนที่ตำบลลูกุดหัว้า. Retrieved March 14, 2561, from

<http://www.kuchinarai.kalasin.police.go.th/webpage/puntyrabbpetsop.html>

Lebars, F. M. and O. (2001). *Ethnic Group of Main and Southeast Asia*. New Haven: Human Relations Area Files Press.

Molcar, C. C. P. d. (2006). *The Relationship of Place Appeasement to Spiritual Well*. Washington D. C.: Being Across the Lifespan.

Rowe, Vc. (1998). *A Comparison of Batak Ata Styles in Two Differencing Social and Physical Environments Ethnic Diversity and the Control of Natural Resources in Southeast Asia*. U.S.A.: The University of Michigam U.S.A.

Semprevivo, C. P. (1998). *System Analysis : Definition, Press, and Design*. Chicago: Science AResearch Associates.

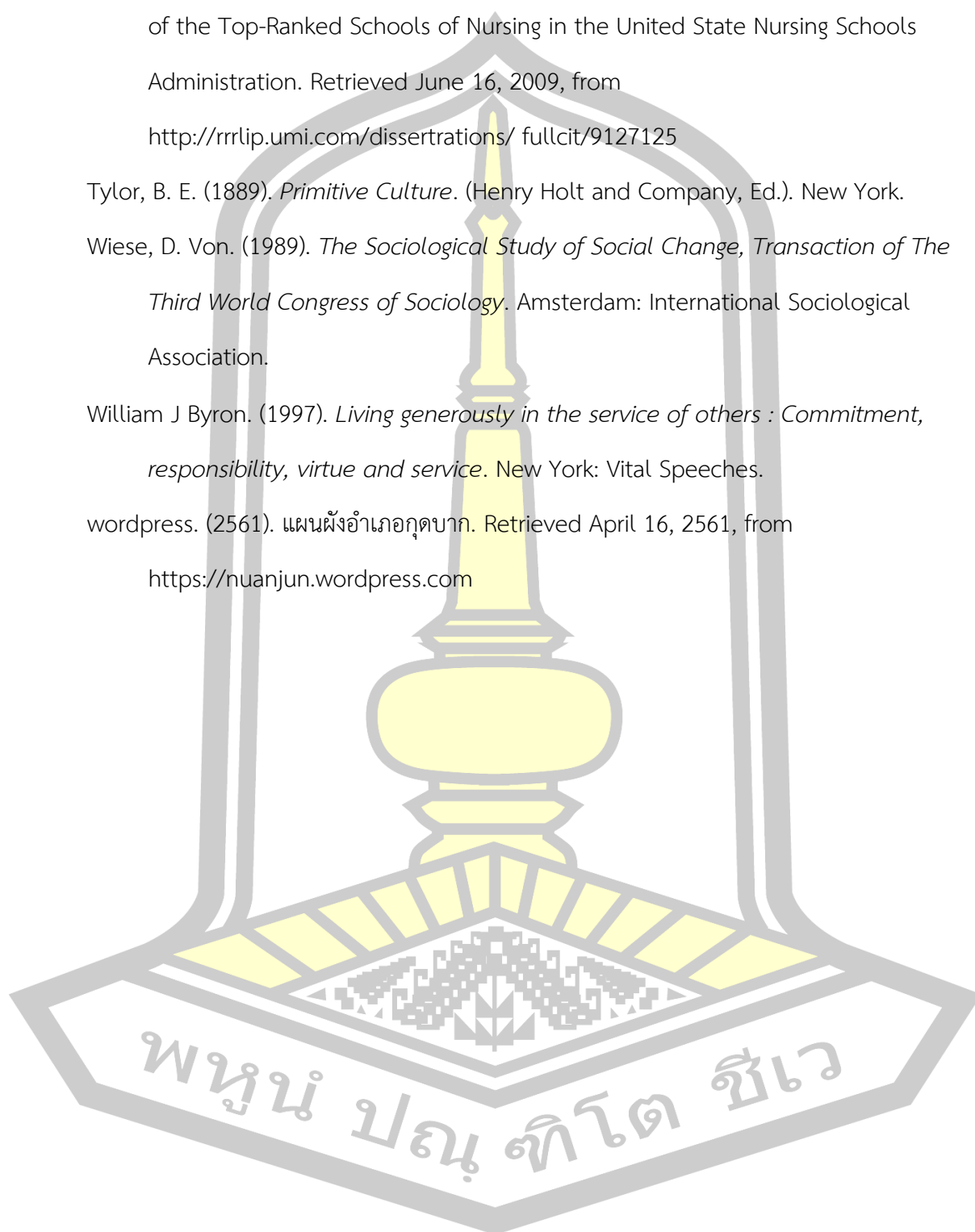
Sherry Lynn Gevedon. (2004). A Description of the Leadership Behaviors of the Deans of the Top-Ranked Schools of Nursing in the United State Nursing Schools Administration. Retrieved June 16, 2009, from <http://rrrlip.umi.com/dissertations/fullcit/9127125>

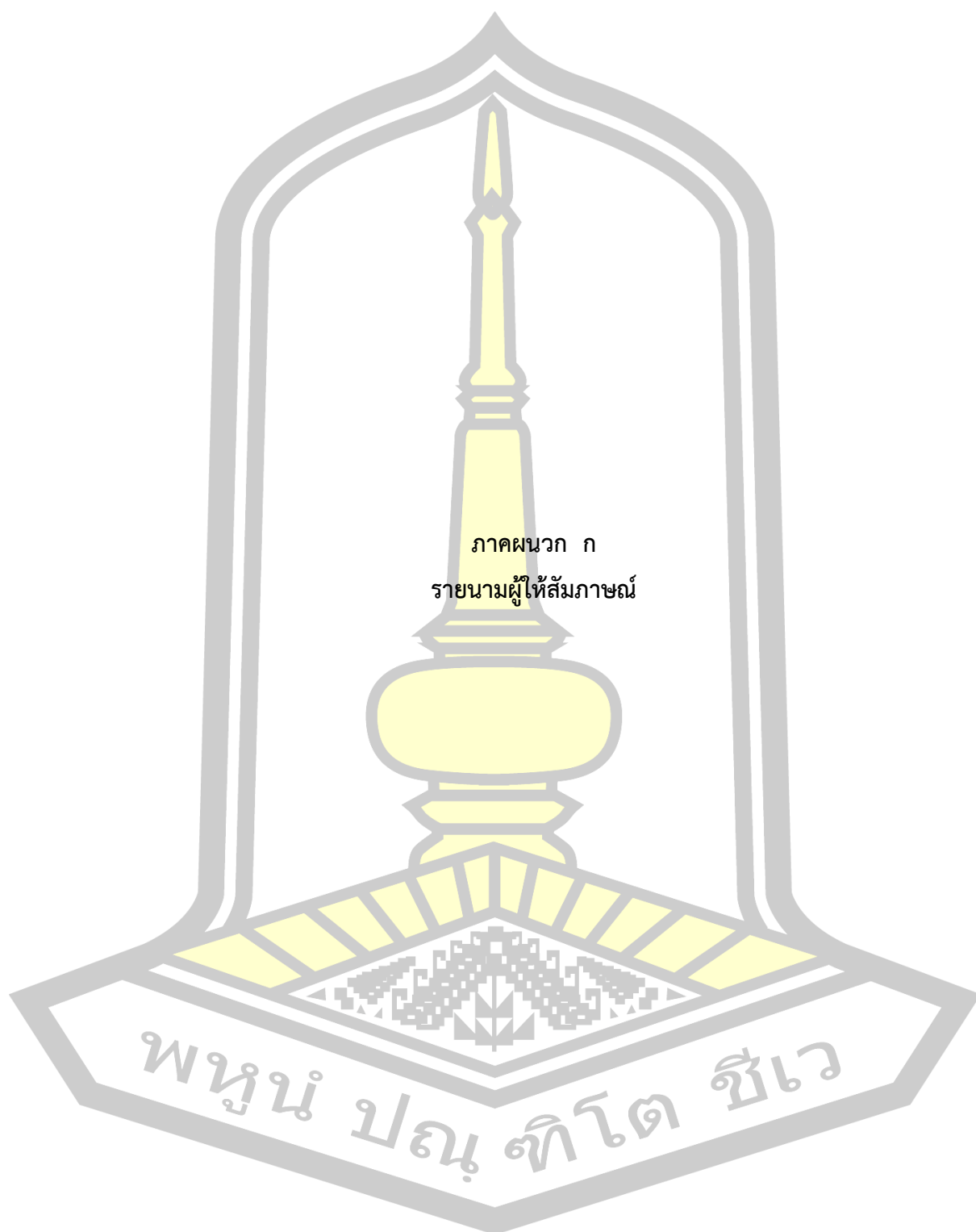
Tylor, B. E. (1889). *Primitive Culture*. (Henry Holt and Company, Ed.). New York.

Wiese, D. Von. (1989). *The Sociological Study of Social Change, Transaction of The Third World Congress of Sociology*. Amsterdam: International Sociological Association.

William J Byron. (1997). *Living generously in the service of others : Commitment, responsibility, virtue and service*. New York: Vital Speeches.

wordpress. (2561). แผนผังอำเภออุตุบาท. Retrieved April 16, 2561, from <https://nuanjun.wordpress.com>

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

การินทอง โอบะคลัง ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560.

ไกรลาศ แก้วขอนแก่น ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่

ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2560.

เครื่อง พงพรม ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด หมู่ที่ 7

ตำบลกุดบาก อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2560.

คำกอง ว่องไว ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2560.

คำเมียง ศรีมุกดา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2560.

คำโดน พันธุ์โพธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2560.

จตุพร ล้ำจุมจิง ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2559.

จรรยาธิษั ธนาไสย์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบล

เชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2559.

จ้านง อุทธิรักษ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2560.

ชัยยุทธ วยเหน็ดลือ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2560.

ชู ศรีมุกดา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2560.

ชำนาญ แสงชมภู ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2560.

ชำนาญ วรรณสา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2560.

เด ศรีมุกดา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด

ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2560.

เต็ง จำวงศ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด หมู่ที่ 7 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2560.

ถนอม นรบุตร ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2559.

ถนอมจิต โถแก้วเขียว ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านกุดแฮด หมู่ที่ 7 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2560.

เถระถิต ศรีมุกดา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด

หมู่ที่ 7 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2560.

ทองทวี จำวงศ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2560.

ทองทิว จำวงศ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนกุดแฮดวัฒนราษฎร์ผดุง

ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2560.

ทองใบ โททุมพล ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2560.

ทองบ่อ กมลวิบูลย์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2559.

ทองบ่อ เพชรโรจน์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2559.

ทองเหรียญ แพงพุด ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2560.

ธวัช จำวงศ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2560.

นาวา ชินเทศน์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2560.

นารี ศรีกำพล ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2560.

นิพนธ์ ชูศรีสวาส ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่สถานีตำรวจภูธรเชียงใหม่

ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2560.

นพคุณ สุระพร ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2560.

เนาว์ ปัตลา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560.

บุญทัน ทองพรหม ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2560.

บุญมี แสงชมพู ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2560.

บุญฮอง พันธุ์โพธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2560.

ประจัญ อุทร์ักษ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2560.

ประพิศ แสงศรี ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2560.

ประภาส แสงสุกาวา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2560.

ประเสริฐ ทนุการ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2559.

ปรีชา อุทร์ักษ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2560.

พระเกษม สาระโสภิต ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีชะเกษ

ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2559.

พระครูสุนทร วิริยาภรณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกกต้องกุดหว้า

ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2560.

พระครูอดุล อัฐกิจ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่วัดบ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2560.

พันไล แสงชมพู ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2560.

พุด พัฒนโชติ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2560.

พิศดา จำพล ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่โรงพยาบาลเสริมสุขภาพ

ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2560.

แพรทอง ไชยยนต์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2560.

พรหม ศรีมุกดา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2560.

มณีจันทร์ สุทิพย์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2560.

มังกร ไชยเอนก ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2560.

ไมล์ ทวี ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2560.

มร ประชาโชติ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559.

รากรี บุ่งวิเศษ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2560.

ลิตร เบ็ญจรุญ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2559.

ล้ำ เนินสุด ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2559.

เลิง ศรีมุกดา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2560.

วิชัย เบ็ญจรุญ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2559.

วิเชียร ทำนาเมือง ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบล

เชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559.

วิลัย ศรีหาญ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560.

ไว ศรีมุกดา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนกุดแฮดวัฒนราษฎร์ผดุง

ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2560.

ศิริ แสงชมพู ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2560.

ศุภสิทธิ์ สุวรรณ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่สถานีตำรวจภูธรเชียงใหม่

ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2560.

สง่า จำวงศ์ลา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2560.

สงวน แยมไสย ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2560.

สมาน แสงชมพู ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2560.

สมอ อุทาร์ักษ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2560.

สมุด มุลชัยสุข ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2559.

สิทธิพร โพธิ์นาม ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลตำบลเชียงใหม่

ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2560.

สุด อุทโท ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2560.

สุรสิทธิ์ อัยวรรณ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2560.

เสียน ศรีกำพล ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2560.

แสง จำวงศ์ลา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก

อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2560.

แสวง ศรีมุกดา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด หมู่ที่ 7 ตำบลกุด

บาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2560.

สุภีร์ พันธุ์โพธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2560.

สุป็น ศรีกำพล ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2560.

สุน สุขเสริม ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2559.

สุรพล สมบัติศิริ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2559.

สมชาติ สุขใส ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนชุมชนบ้านเชียงใหม่

ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2560.

สมสุข บุญสินชัย ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2559.

สง บรรจมาตย์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2559.

สงค์ จำวงศ์ลา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก
อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2560.

สมศักดิ์ ศรีมุกดา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก
อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2560.

สมพงษ์ ศรีโสภาพ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนกุดแฮดวัฒนราษฎร์
ผดุง ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2560.

สำเนียง โททุมพล ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด หมู่ที่ 7
ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2560.

สำราญ ญาณกาย ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก
อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2560.

สำราญ อุทร์ักษ์ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า
อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2560.

สำเร็จ ทรงศิริ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก
อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2560.

สำรอง เบ็ญจรุณ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559.

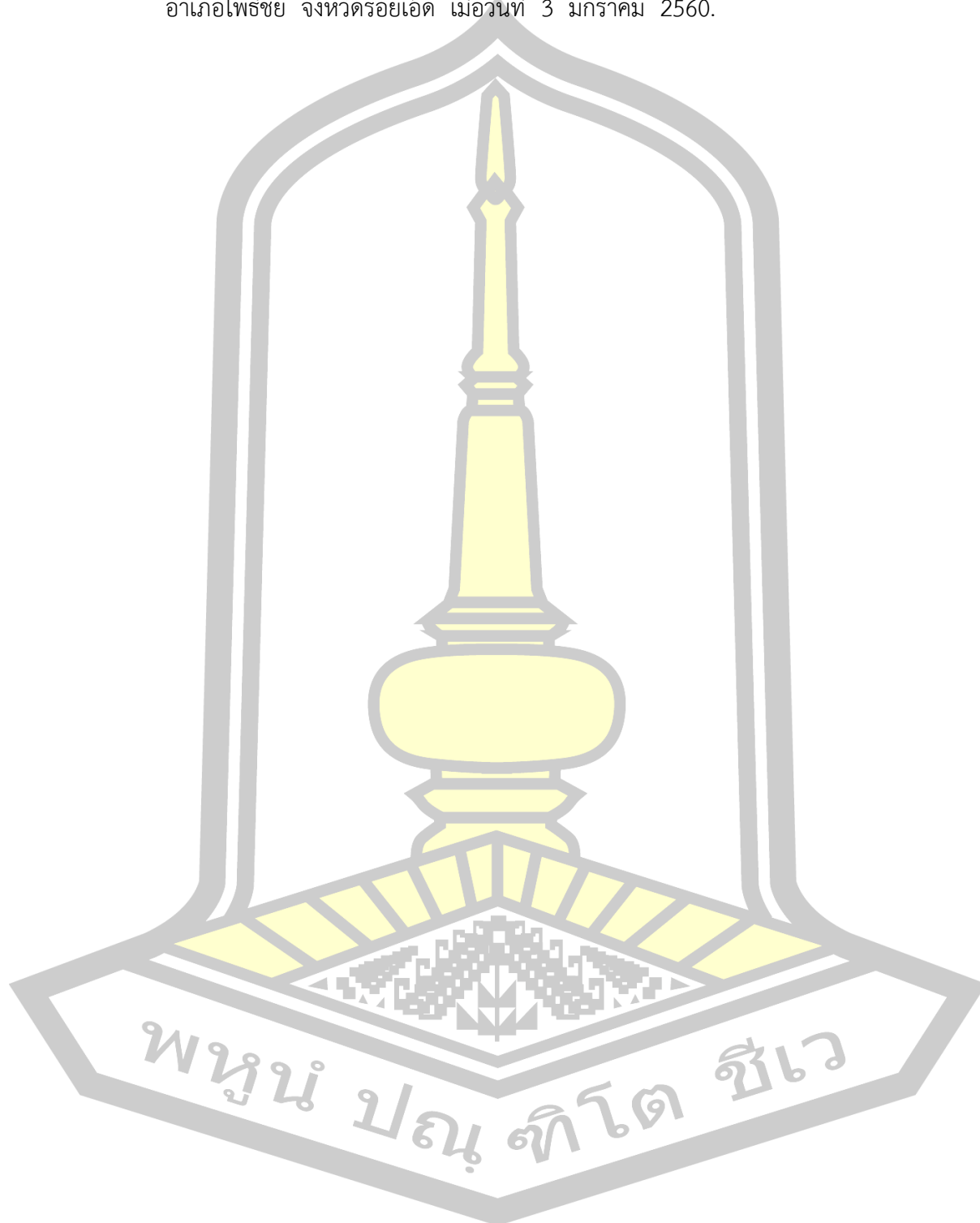
สมชัย พัฒนโชติ ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2559.

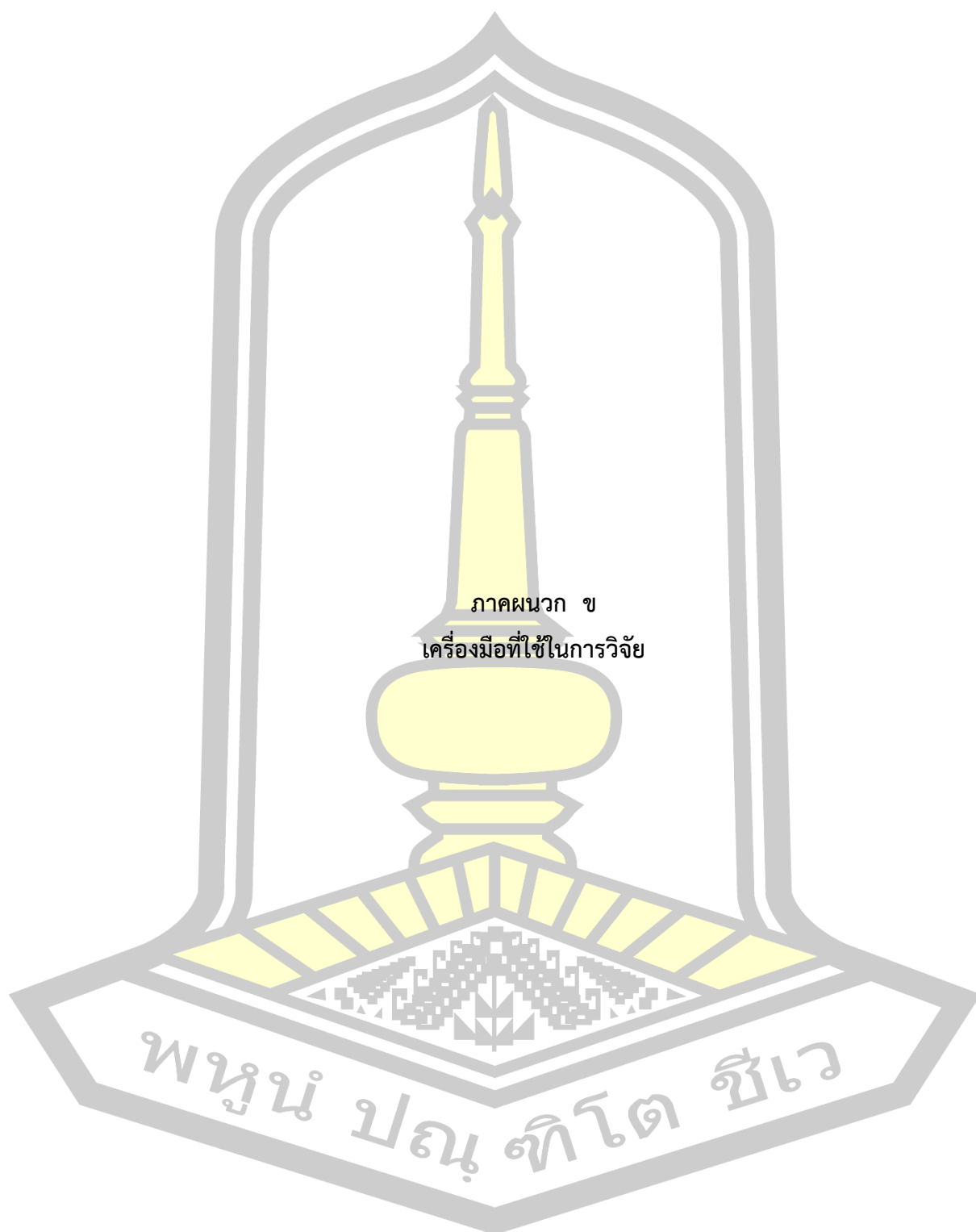
หนุกร นาทสีทา ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2559.

อ่อนสา ศรีवास ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2559.

อ่อนสี ศรีवास ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2559.

อ้วน บุญสินชัย ผู้ให้สัมภาษณ์, บุญจันทร์ ทิพย์ชัย ผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2560.

ภาคผนวก ข
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

พหุบัน ปณฺ ทิโต ชีเว

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

(Structured Interview)

เรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
 บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
 วันที่สัมภาษณ์/...../..... เวลา น.
 สถานที่.....
- 1.2 ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตรอก/ซอย.....
 ถนน.....ตำบล.....อำเภอ.....
 จังหวัด.....
- 1.3 ศาสนา.....สัญชาติ.....การศึกษา.....
- 1.4 อาชีพ.....
- 1.5 ประกอบอาชีพนี้เป็นเวลา.....ปี เพราะอะไร.....
 ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากใคร.....
- 1.6 ความสามารถพิเศษ.....

ตอนที่ 2 ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

2.1 ความเป็นมาของเจ้าโคตรเป็นอย่างไร

.....

2.2 บทบาทหน้าที่เจ้าโคตรเป็นอย่างไร

.....

2.3 คุณสมบัติของบุคคลที่เป็นเจ้าโคตรมีอะไรบ้าง

.....

ตอนที่ 3 ภูมิปัญญาเจ้าโคตร (ไทยลาว ผู้ไทย กะเลิง)

3.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

3.1.1 กรณีเกี่ยวกับสามี – ภรรยา

.....

.....

.....

3.1.2 กรณีเกี่ยวกับซู้สาว

.....

.....

.....

3.1.3 กรณีเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

.....

.....

.....

3.1.4 กรณีเกี่ยวกับทรัพย์มรดก

.....

.....

.....

3.1.5 กรณีเกี่ยวกับอุบัติเหตุ

.....

.....

.....

3.1.6 กรณีเกี่ยวกับการลักทรัพย์

.....

.....

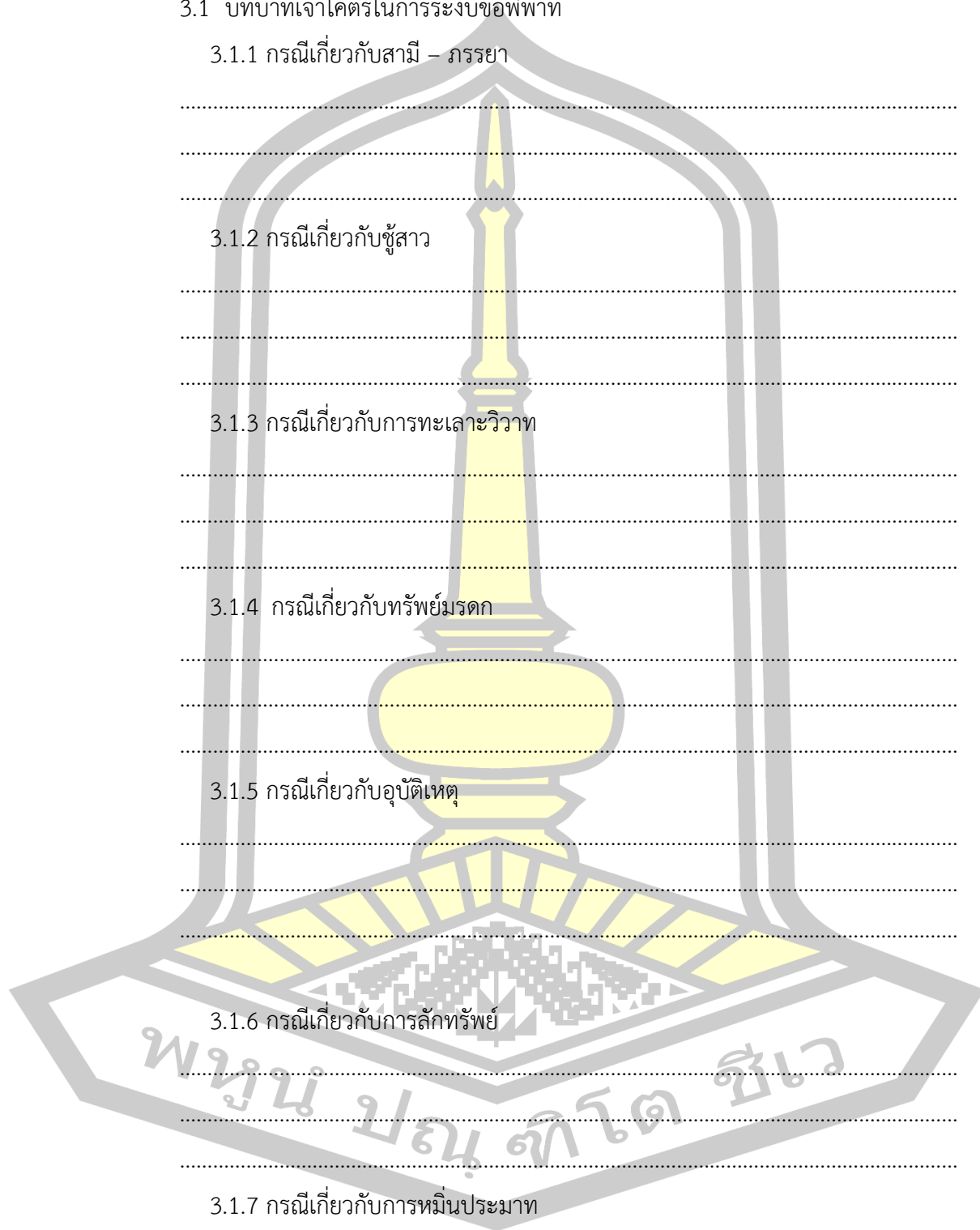
.....

3.1.7 กรณีเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท

.....

.....

.....

3.1.8 กรณีเกี่ยวกับที่ดิน

.....
.....
.....

3.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าของที่ดิน

3.2.1 ประเพณีประจำชีวิตคือเกิด เจ็บ ตาย

.....
.....
.....

3.2.2 ประเพณีตามกาลเวลา ได้แก่ ฮีตสิบสอง

.....
.....
.....

3.2.3 ประเพณีตามโอกาสเช่นการขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญบายศรีในโอกาสต่างๆ การสู่

ขอป่าสาว

.....
.....
.....

3.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

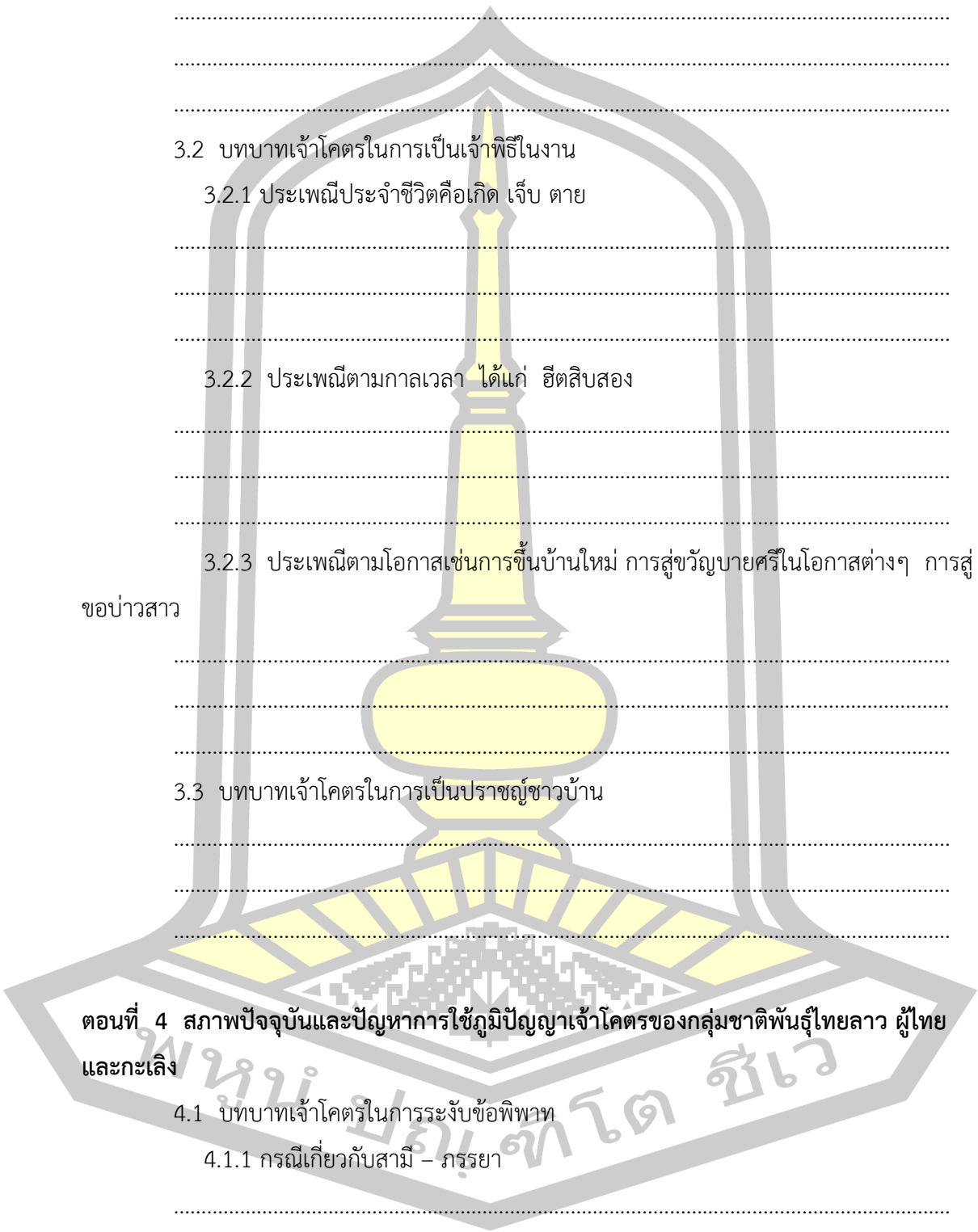
.....
.....
.....

ตอนที่ 4 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

4.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

4.1.1 กรณีเกี่ยวกับสามี – ภรรยา

.....
.....
.....

4.1.2 กรณีเกี่ยวกับผู้สาว

4.1.3 กรณีเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

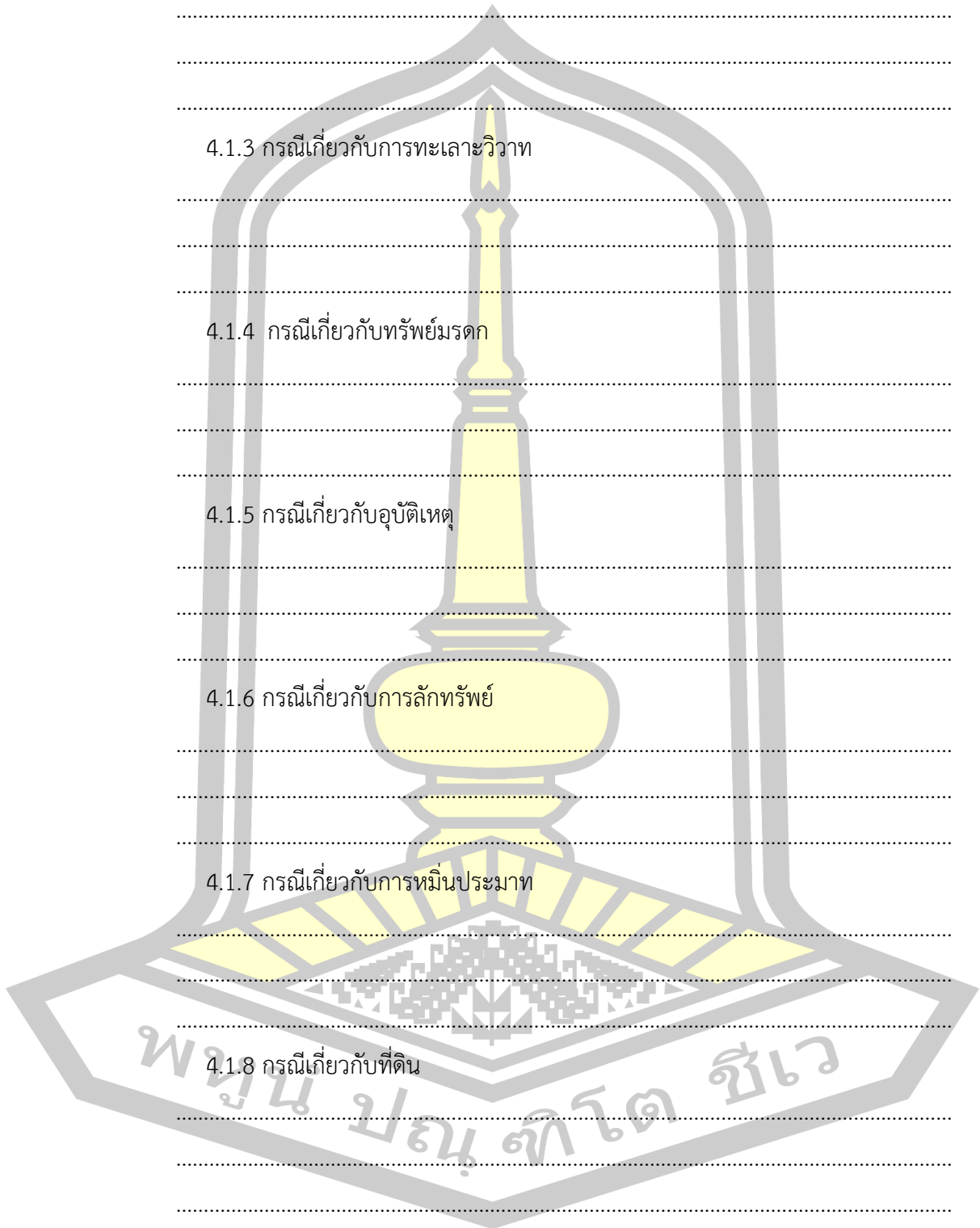
4.1.4 กรณีเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดก

4.1.5 กรณีเกี่ยวกับอุบัติเหตุ

4.1.6 กรณีเกี่ยวกับการลักทรัพย์

4.1.7 กรณีเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท

4.1.8 กรณีเกี่ยวกับที่ดิน

4.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

4.2.1 ประเพณีประจำชีวิตคือเกิด เจ็บ ตาย

4.2.2 ประเพณีตามกาลเวลาได้แก่ฮีต 12

4.2.3 ประเพณีตามโอกาสเช่นการขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญบายศรีในโอกาสต่าง ๆ การสู่

ขอป่าสาว

4.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการสนับสนุน การส่งเสริมและการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเจ้าโคตร

5.1 ท่านมีแนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุน อย่างไรบ้าง

5.2 ท่านมีแนวทางการส่งเสริม อย่างไร

พญม ปญ ทิโต ชีเว

5.3 ท่านมีแนวคิดเกี่ยวกับสืบสาน ภูมิปัญญาเจ้าโคตร อย่างไร

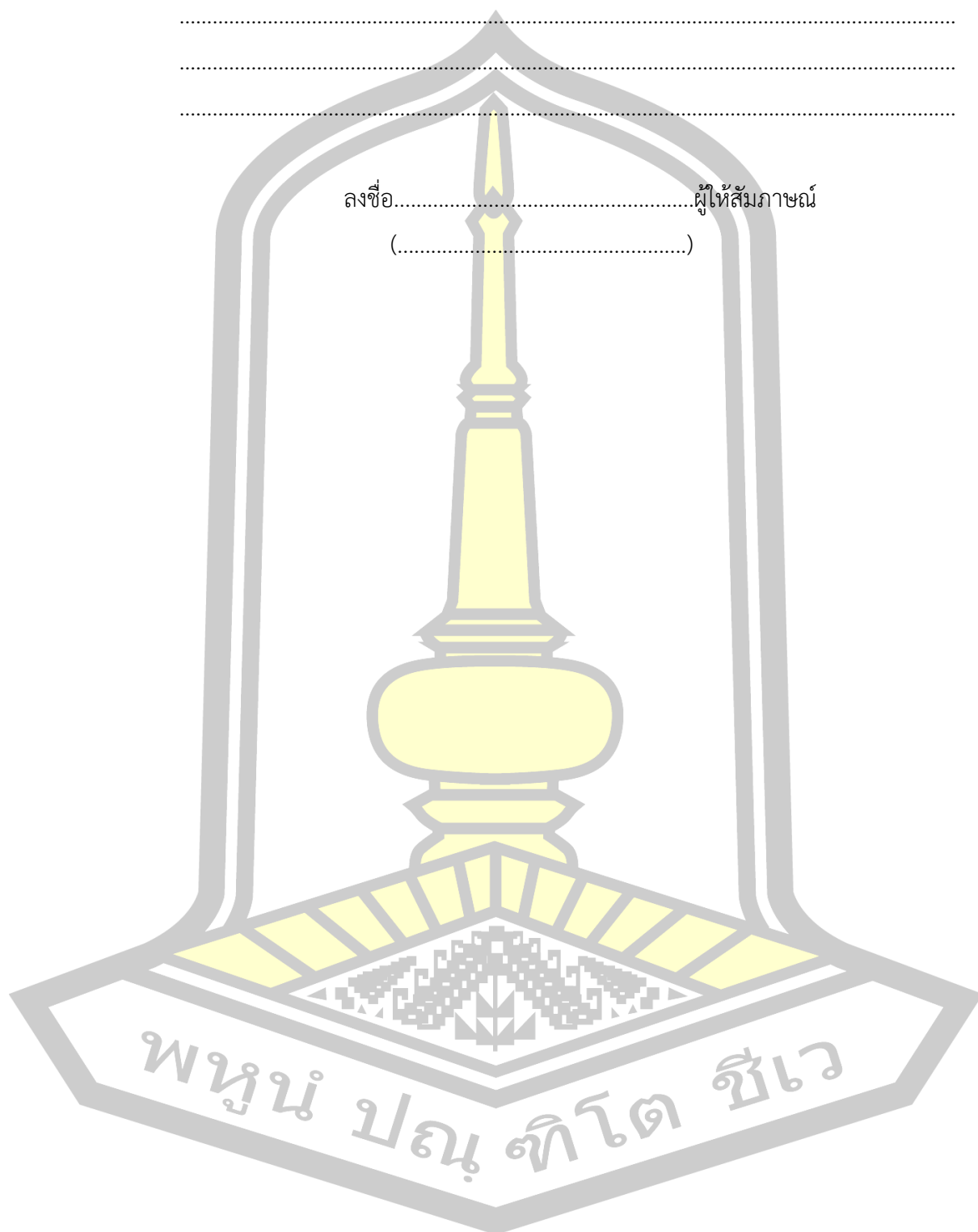
.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์

(.....)

2.3 คุณสมบัติของบุคคลที่เป็นเจ้าโคตรมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ภูมิปัญญาเจ้าโคตร (ไทยลาว ผู้ไทย กะเลิง)

3.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

3.1.1 กรณีเกี่ยวกับสามี – ภรรยา

.....

.....

.....

3.1.2 กรณีเกี่ยวกับซู้สาว

.....

.....

.....

3.1.3 กรณีเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

.....

.....

.....

3.1.4 กรณีเกี่ยวกับทรัพย์สินรดก

.....

.....

.....

3.1.5 กรณีเกี่ยวกับอุบัติเหตุ

.....

.....

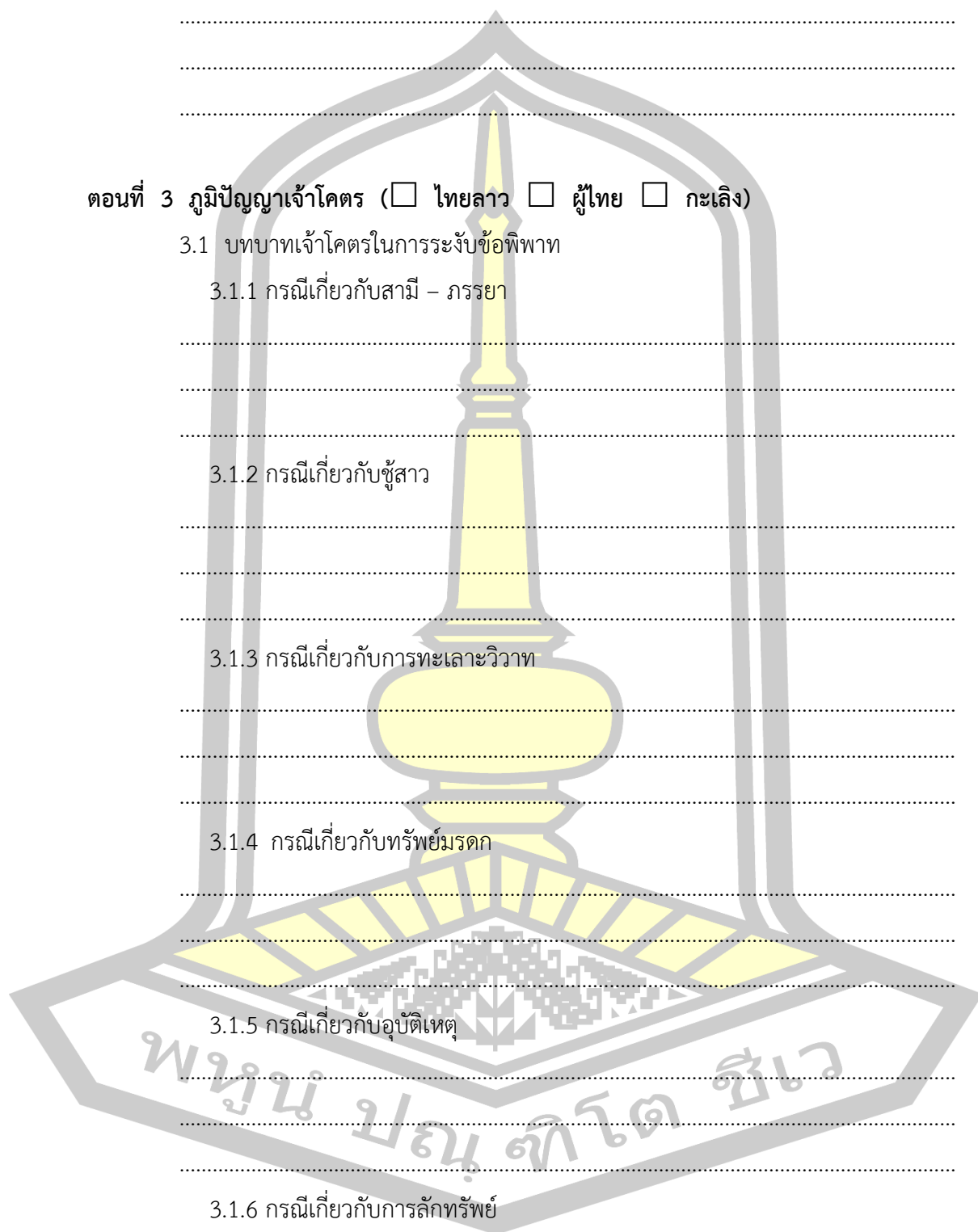
.....

3.1.6 กรณีเกี่ยวกับการลักทรัพย์

.....

.....

.....

3.1.7 กรณีเกี่ยวกับการหมั้นประมาท

3.1.8 กรณีเกี่ยวกับที่ดิน

3.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าของพินัยงาน

3.2.1 ประเพณีประจำชีวิตคือเกิด เจ็บ ตาย

3.2.2 ประเพณีตามกาลเวลา ได้แก่ ฮีตสิบสอง

3.2.3 ประเพณีตามโอกาสเช่นการขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญบายศรีในโอกาสต่างๆ
การสู่ขอป่าวสาว

3.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

พจนานุกรมศัพท์โต ชีวะ

ตอนที่ 4 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง

4.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

4.1.1 กรณีเกี่ยวกับสามี – ภรรยา

.....

.....

.....

4.1.2 กรณีเกี่ยวกับคู่สาว

.....

.....

.....

4.1.3 กรณีเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

.....

.....

.....

4.1.4 กรณีเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดก

.....

.....

.....

4.1.5 กรณีเกี่ยวกับอุบัติเหตุ

.....

.....

.....

4.1.6 กรณีเกี่ยวกับการลักทรัพย์

.....

.....

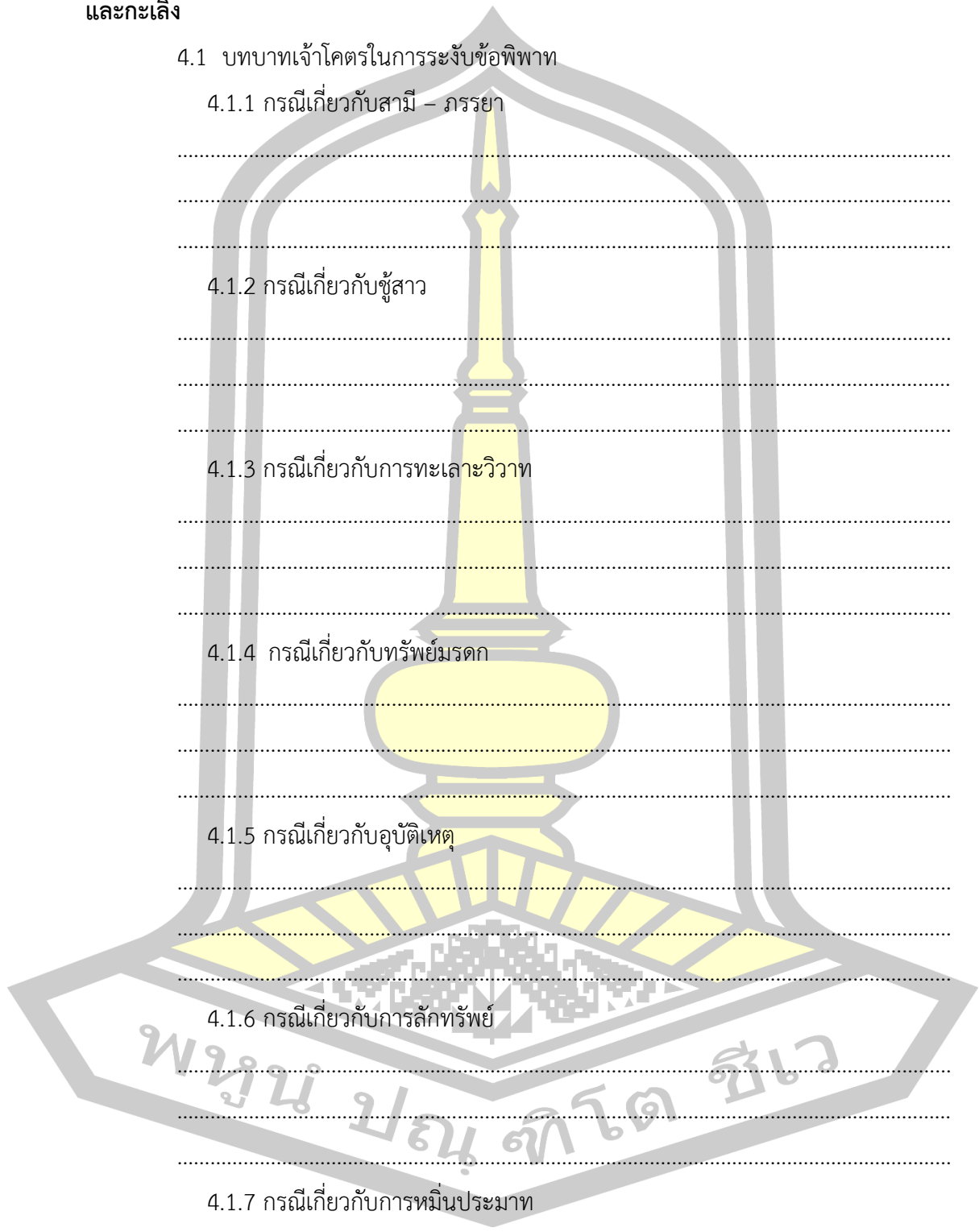
.....

4.1.7 กรณีเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท

.....

.....

.....

4.1.8 กรณีเกี่ยวกับที่ดิน

4.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าของที่ดิน

4.2.1 ประเพณีประจำชีวิตคือเกิด เจ็บ ตาย

4.2.2 ประเพณีตามกาลเวลาได้แก่ฮีต 12

4.2.3 ประเพณีตามโอกาสเช่นการขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญบายศรีในโอกาสต่าง ๆ การสู่ขอบ่าวสาว

4.3 การเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการสนับสนุน การส่งเสริมและการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเจ้าโคตร

5.1 ท่านมีแนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุน อย่างไรบ้าง

5.2 ท่านมีแนวทางการส่งเสริม อย่างไร

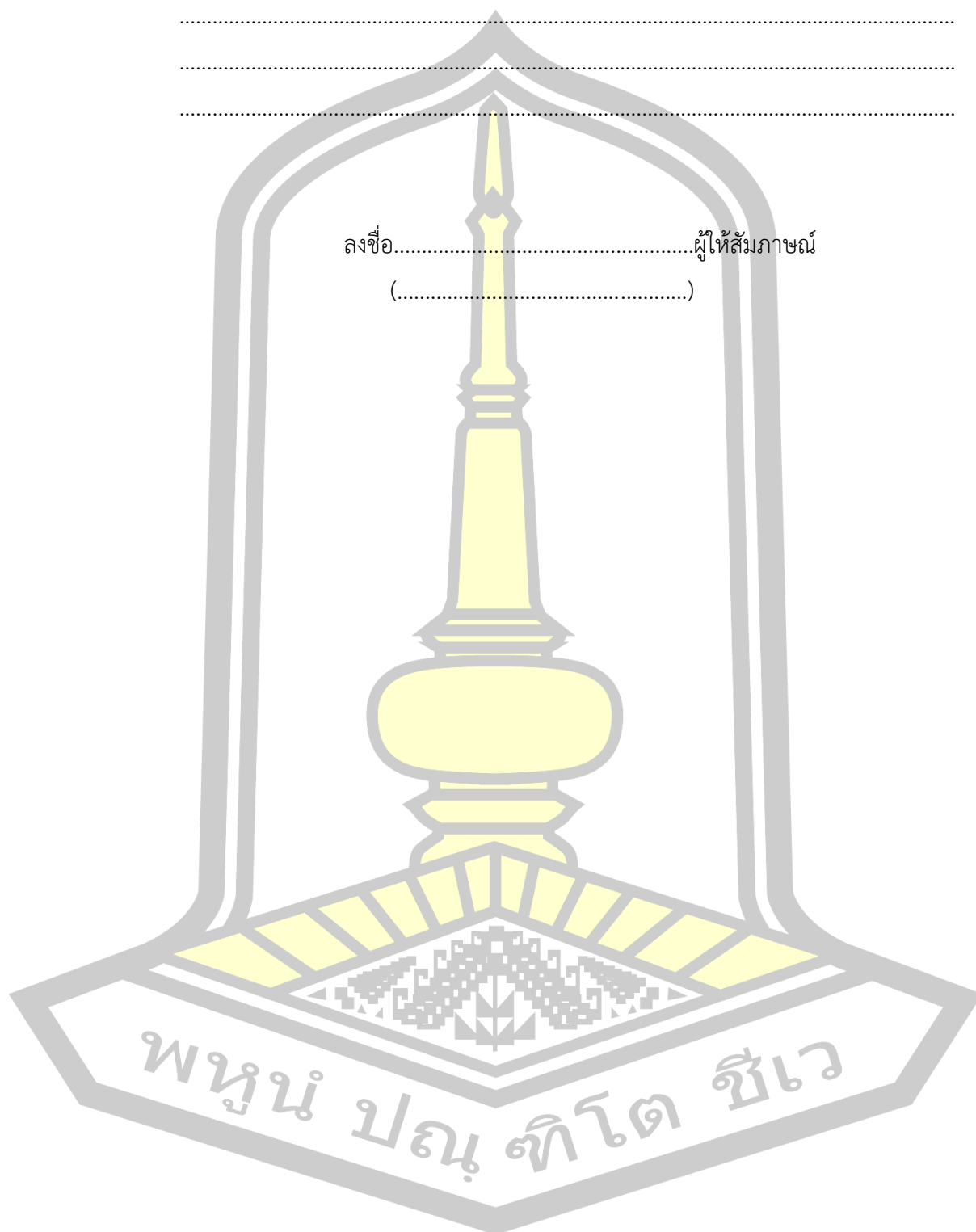
5.3 ท่านมีแนวคิดเกี่ยวกับสืบสาน ภูมิปัญญาเจ้าโคตร อย่างไร

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์
(.....)

แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม
(Participant Observation)

เรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

สังเกตเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.

ตอนที่ 1 การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตร (ไทยลาว ผู้ไทย กะเลิง)

1.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

1.1.1 กรณีเกี่ยวกับสามี - ภรรยา

.....

.....

.....

1.1.2 กรณีเกี่ยวกับซู้สาว

.....

.....

1.1.3 กรณีเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

.....

.....

1.1.4 กรณีเกี่ยวกับทรัพย์สินรดก

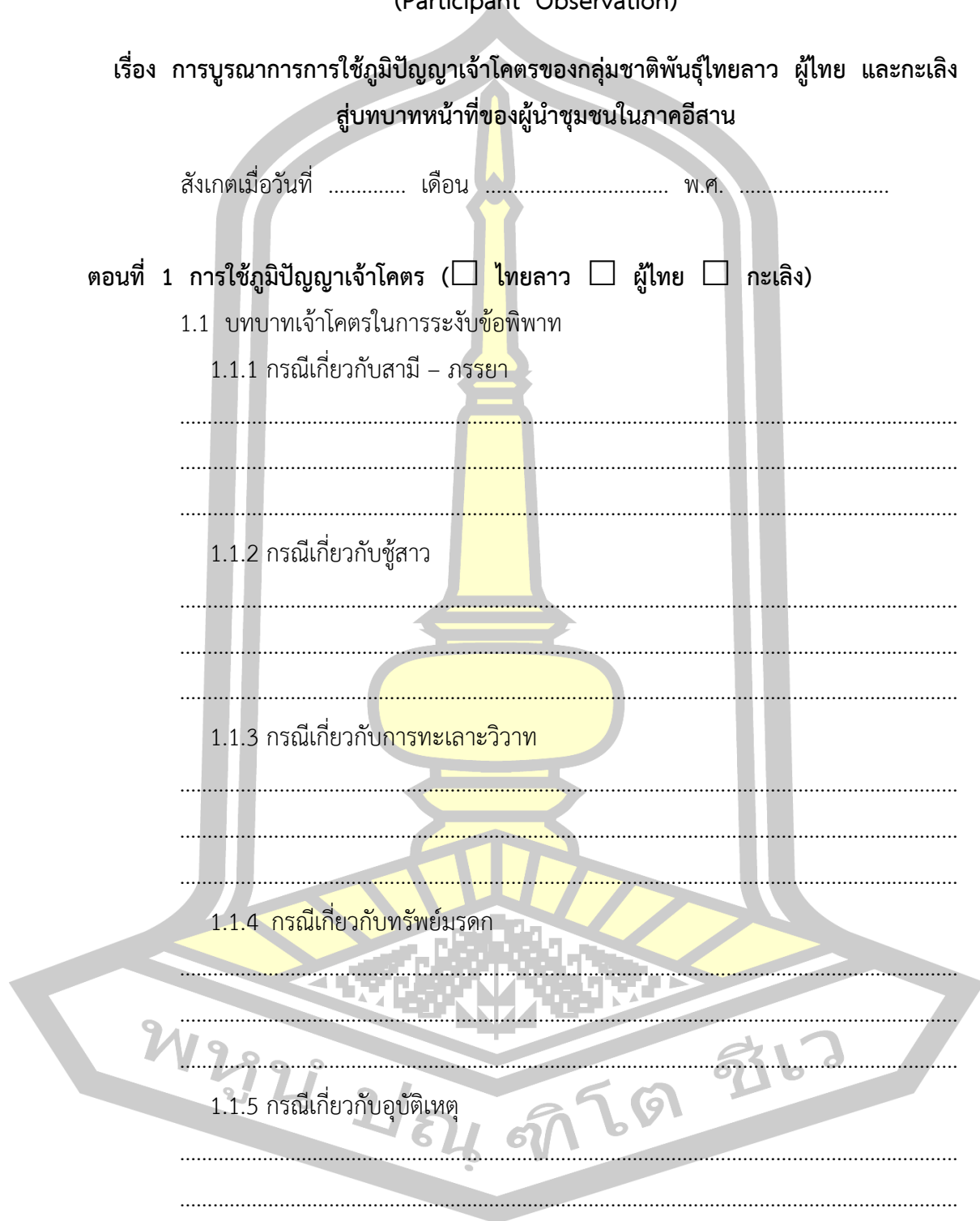
.....

.....

1.1.5 กรณีเกี่ยวกับอุบัติเหตุ

.....

.....

1.1.6 กรณีเกี่ยวกับการลักทรัพย์

1.1.7 กรณีเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท

1.1.8 กรณีเกี่ยวกับที่ดิน

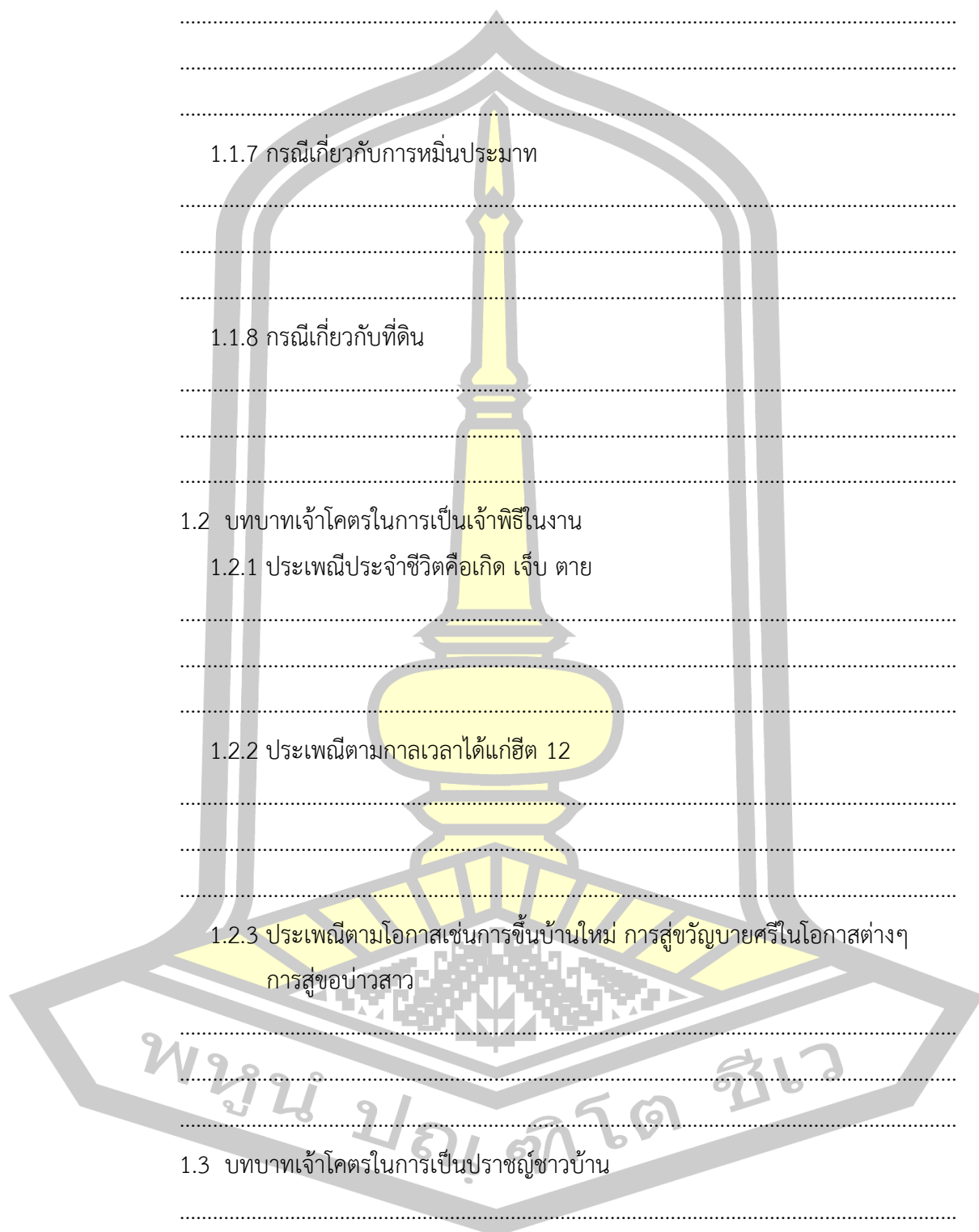
1.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

1.2.1 ประเพณีประจำชีวิตคือเกิด เจ็บ ตาย

1.2.2 ประเพณีตามกาลเวลาได้แก่ฮีต 12

1.2.3 ประเพณีตามโอกาสเช่นการขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญบายศรีในโอกาสต่างๆ
การสู่ขอบ่าวสาว

1.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย
และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

2.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

2.1.1 กรณีเกี่ยวกับสามี – ภรรยา

2.1.2 กรณีเกี่ยวกับคู่สาว

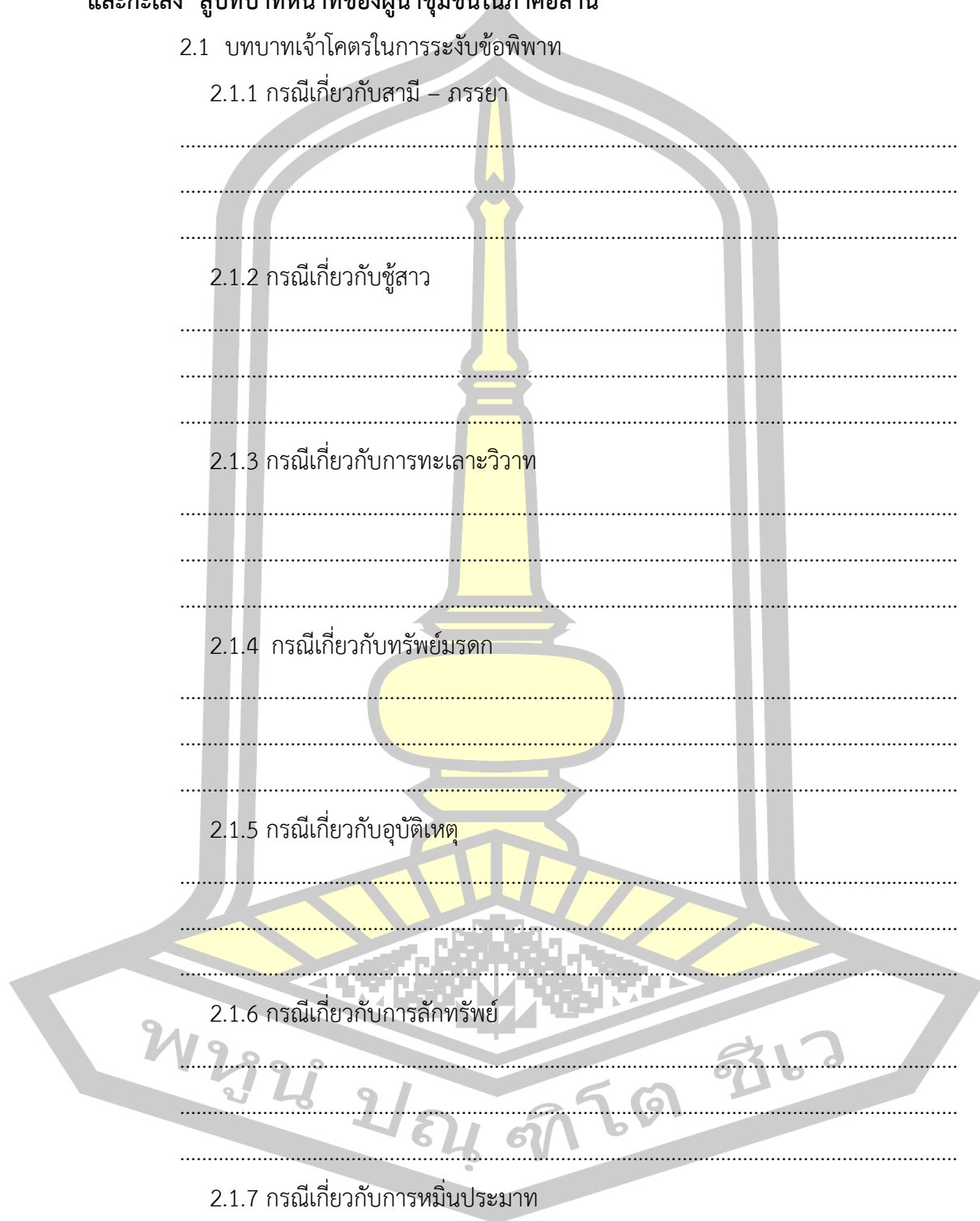
2.1.3 กรณีเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

2.1.4 กรณีเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดก

2.1.5 กรณีเกี่ยวกับอุบัติเหตุ

2.1.6 กรณีเกี่ยวกับการลักทรัพย์

2.1.7 กรณีเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท

2.1.8 กรณีเกี่ยวกับที่ดิน

2.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าของที่ดิน

2.2.1 ประเพณีประจำชีวิตคือเกิด เจ็บ ตาย

2.2.2 ประเพณีตามกาลเวลาได้แก่ฮีต 12

2.2.3 ประเพณีตามโอกาสเช่นการขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญบายศรีในโอกาสต่างๆ การสู่ขอบ่าวสาว

2.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ตอนที่ 3 การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

1. การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตร

1.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

1.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าของพิธีในงาน

.....
.....
.....

1.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

.....
.....
.....

2. บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน

2.1 ด้านการพูด

.....
.....
.....

2.2 ด้านการเขียน

.....
.....
.....

2.3 ด้านการนันทนาการ

.....
.....
.....

(ลงชื่อ)

ผู้สังเกต

(.....)

พหุ
.....

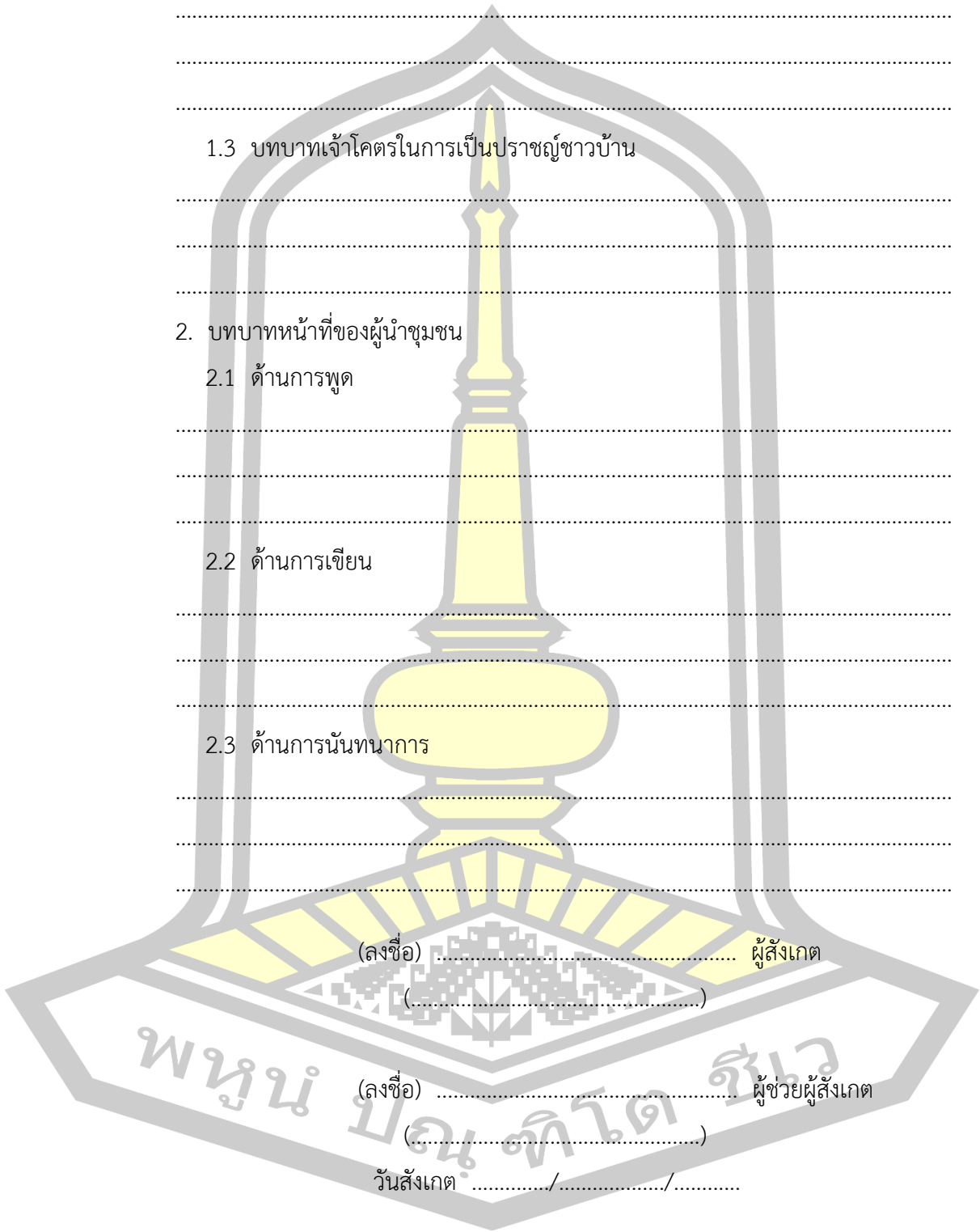
(ลงชื่อ)

ผู้ช่วยผู้สังเกต

(.....)

บัณฑิต
.....

วันสังเกต/...../.....

แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม
(Non-Participant Observation)

เรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

สังเกตเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.

ตอนที่ 1 การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตร (ไทยลาว ผู้ไทย กะเลิง)

1.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

1.1.1 กรณีเกี่ยวกับสามี - ภรรยา

.....
.....

1.1.2 กรณีเกี่ยวกับชู้สาว

.....
.....

1.1.3 กรณีเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

.....
.....

1.1.4 กรณีเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดก

.....
.....

1.1.5 กรณีเกี่ยวกับอุบัติเหตุ

.....
.....

1.1.6 กรณีเกี่ยวกับการลักทรัพย์

.....
.....

1.1.7 กรณีเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท

.....
.....

พญม ปญม สกโตะ ชีเว

1.1.8 กรณีเกี่ยวกับที่ดิน

1.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

1.2.1 ประเพณีประจำชีวิตคือเกิด เจ็บ ตาย

1.2.2 ประเพณีตามกาลเวลา ได้แก่ ฮีตสิบสอง

1.2.3 ประเพณีตามโอกาสเช่นการขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญบายศรีในโอกาสต่างๆ การสู่ขอบ่าวสาว

1.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

2.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

2.1.1 กรณีเกี่ยวกับสามี - ภรรยา

2.1.2 กรณีเกี่ยวกับคู่สาว

พจนานุกรมศัพท์โต ชเว

2.1.3 ธรรมเนียมเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

2.1.4 ธรรมเนียมเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดก

2.1.5 ธรรมเนียมเกี่ยวกับอุบัติเหตุ

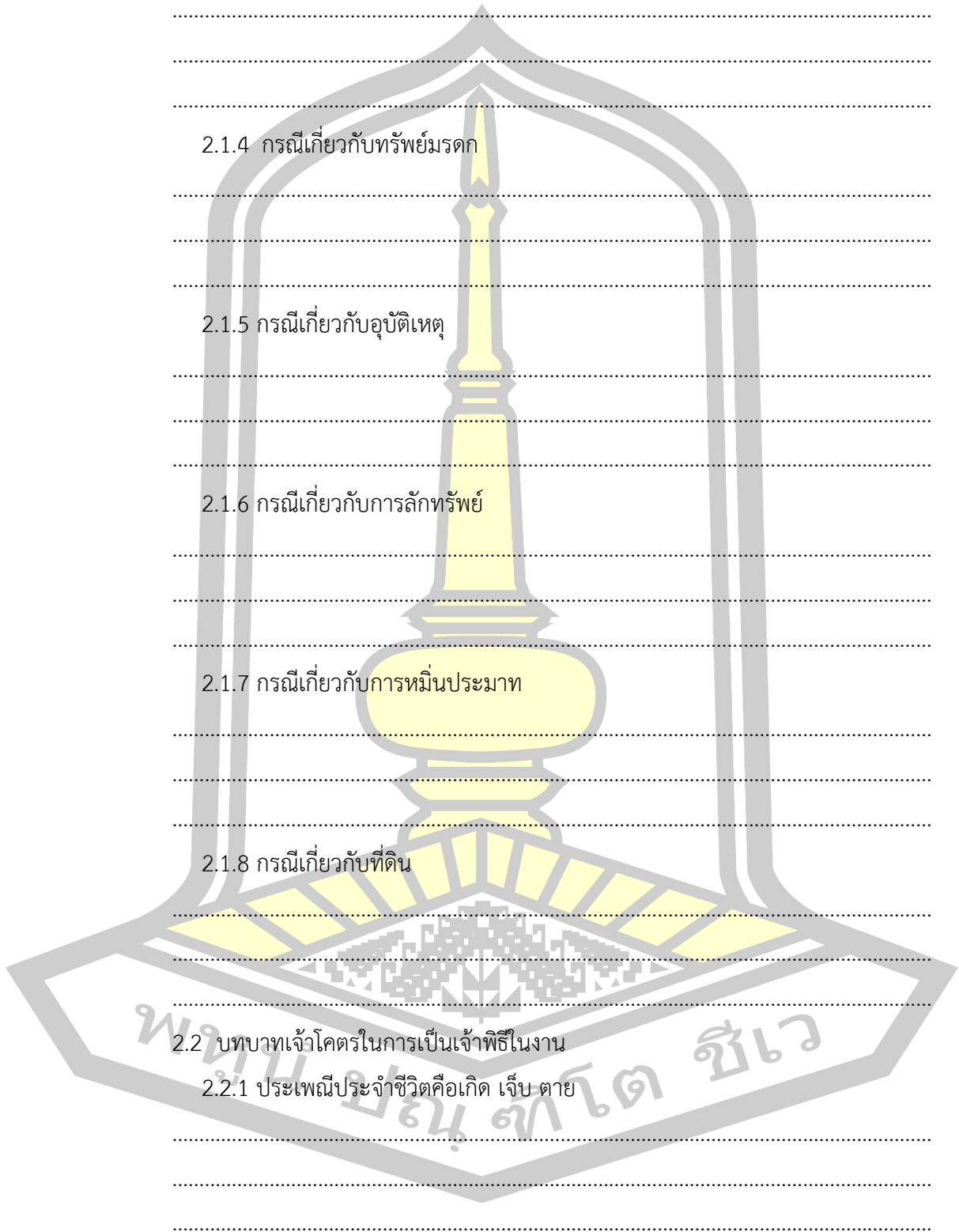
2.1.6 ธรรมเนียมเกี่ยวกับการลักทรัพย์

2.1.7 ธรรมเนียมเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท

2.1.8 ธรรมเนียมเกี่ยวกับที่ดิน

2.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

2.2.1 ประเพณีประจำชีวิตคือเกิด เจ็บ ตาย

2.2.2 ประเพณีตามกาลเวลา ได้แก่ ฮีตสิบสอง

2.2.3 ประเพณีตามโอกาสเช่นการขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญบายศรีในโอกาสต่างๆ
การสู่ขอป่าวสาว

2.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ตอนที่ 3 การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

1. การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตร

1.1 บทบาทเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาท

1.2 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นเจ้าพิธีในงาน

1.3 บทบาทเจ้าโคตรในการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

พจนานุกรมศัพท์อีสาน

2. บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน

2.1 ด้านการพูด

.....

.....

.....

2.2 ด้านการเขียน

.....

.....

.....

2.3 ด้านการนันทนาการ

.....

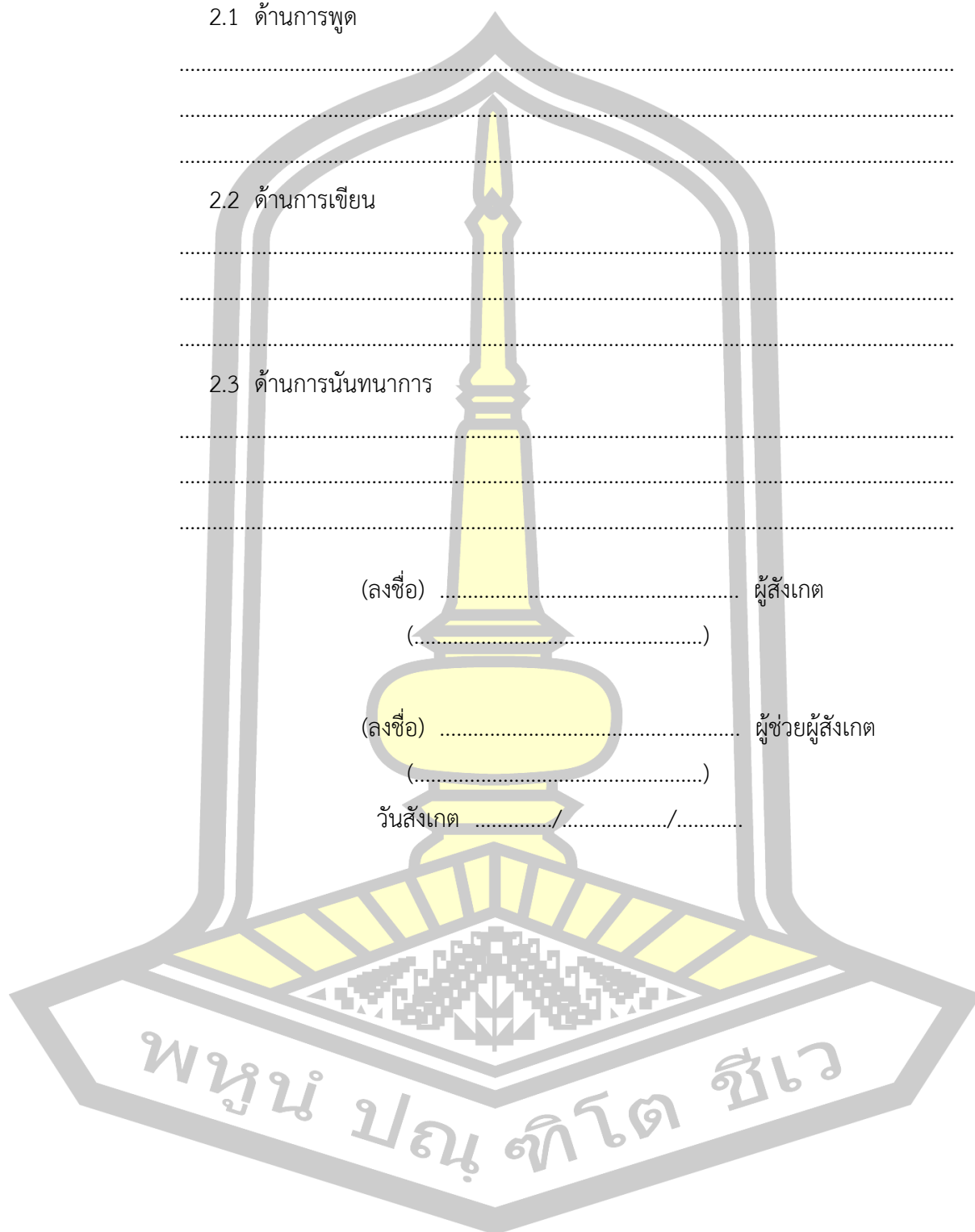
.....

.....

(ลงชื่อ) ผู้สังเกต
(.....)

(ลงชื่อ) ผู้ช่วยผู้สังเกต
(.....)

วันสังเกต / /

พหุมนุ ปรณ ทิโต ชีเว

แนวการสนทนากลุ่ม
(Focused Group Guideline)

เรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง
สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

สถานที่ ตำบล

อำเภอ จังหวัด

ระเบียบวาระที่ 1 ประธานกล่าวเปิดการประชุม

ระเบียบวาระที่ 2 เรื่องแจ้งให้ทราบ

ประธานสรุปผลการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการ
เก็บในภาคสนาม เรื่อง การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย
และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

ระเบียบวาระที่ 3 เรื่องเสนอเพื่อพิจารณา

- 1) แนะนำผู้เข้าร่วมประชุม
- 2) ประเด็นในการสนทนากลุ่ม
 - 2.1 ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว
ผู้ไทย และกะเลิง
 - 2.2 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว
ผู้ไทย และกะเลิง
 - 2.3 การบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย
และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในภาคอีสาน

ระเบียบวาระที่ 4 ข้อเสนอแนะ

ระเบียบวาระที่ 5 เรื่องอื่นๆ

ปิดประชุม เวลา

(ลงชื่อ)..... ผู้บันทึก/ผู้วิจัย (ลงชื่อ)..... ผู้ช่วยนักวิจัย

(.....) (.....)

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายบุญจันทร์ ทิพย์ชัย
วันเกิด	วันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2498
สถานที่เกิด	บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 237 หมู่ที่ 8 บ้านเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด รหัสไปรษณีย์ 45230
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สำนักงานเทศบาลตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด รหัสไปรษณีย์ 45230
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2514 มัธยมศึกษาปีที่ 5 (ม.ศ.5) กรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2522 ปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต (ศษ.บ.) สาขาวิชาการสอน ภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2533 ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (อ.ม.) สาขาวิชาภาษาบาลี- สันสกฤต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2543 ปริญญานิติศาสตรบัณฑิต (น.บ.) สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พ.ศ. 2561 ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาวัฒนธรรม ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูน ปณ ทิโต ชีเว